

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

O. G. Rakauskienė, S. Puškorius, A. Diržytė, V. Servetkienė, E. Krinickienė,
I. Bartuševičienė, L. Volodzkienė, V. Juršenienė, U. Kisielytė

SOCIALINĖ EKONOMINĖ NELYGYBĖ LIETUVOJE

MOKSLO STUDIJA

2017
VILNIUS

Recenzavo:

Prof., habil. dr. Dalia Štreimikienė

Prof., habil. dr. Manuela Tvaronavičienė, Vilniaus Gedimino technikos universitetas

Autorių indėlis:

Ona Gražina Rakauskienė, Vanda Juršėnienė 15-23 psl.

Ona Gražina Rakauskienė 24-68 psl.

Stasys Puškorius, Vaida Servetkienė, Aistė Diržytė 69-102 psl.

Ona Gražina Rakauskienė, Vaida Servetkienė 103-168 psl.

Eglė Krinickienė, Ugnė Kisielytė 169-212 psl.

Vaida Servetkienė, Lina Volodzkienė 213-260 psl.

Aistė Diržytė 261-354 psl.

Ona Gražina Rakauskienė, Vaida Servetkienė 355-364 psl.

Ona Gražina Rakauskienė, Stasys Puškorius, Vaida Servetkienė 365-369 psl.

Ona Gražina Rakauskienė 370-382 psl.

Ona Gražina Rakauskienė, Aistė Diržytė 383-391 psl.

Ilona Bartuševičienė 392-410 psl.

Ona Gražina Rakauskienė, Vaida Servetkienė 411-449 psl.

Ekonomikos ir verslo fakulteto tarybos 2017 m. birželio 19-20 d. elektroniniu balsavimu pritarta leidybai (protokolo Nr. 10-74-(1.15 e-20101)- 4539).

Ekonomikos ir verslo fakulteto Ekonomikos instituto 2017 m. gegužės 31 d. susirinkime pritarta leidybai (protokolo Nr. 1EI-7).

Mokslinių-mokomųjų leidinių aprobavimo komisijos 2017 m. gegužės 16 d. posėdyje pritarta leidybai (protokolo Nr. 2L-16).

Mokslo studija parengta, įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą „Socialinė ekonominė nelygybė: veiksniai, pasekmės gyvenimo kokybei ir mažinimo būdai“ Nr. GER-009/2015.

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB)

ISBN 978-9955-19-868-0 (internetinė versija)

ISBN 978-9955-19-869-7 (spausdinta versija)

© Mykolo Romerio universitetas, 2017

Turinys

IVADAS	15
I. SOCIALINĖ EKONOMINĖ NELYGYBĖ IR JOS POVEIKIS	
SOCIALINEI EKONOMINEI PAŽANGAI	24
1.1. Socialinės ekonominės nelygybės teorinių požiūrių evoliucija.....	24
1.2. Nelygybės kaina: šiuolaikinis požiūris.....	27
1.3. Socialinės ekonominės nelygybės koncepcija.....	47
II. NELYGYBĖS VERTINIMO METODOLOGIJA	69
2.1. Socialinės ekonominės nelygybės vertinimo modelis	69
2.2. Lietuvai adaptuota socialinės ekonominės nelygybės vertinimo metodika	73
2.2.1. Subjektyvaus socialinės ekonominės nelygybės tyrimo Lietuvoje metodika.....	73
2.2.2. Objektivaus socialinės ekonominės nelygybės tyrimo Lietuvoje metodika.....	84
III. TYRIMŲ REZULTATAI. SOCIALINĖ EKONOMINĖ NELYGYBĖ	
LIETUVOJE: BŪKLĖ IR RAIDA	103
3. Gyventojų pajamos	103
3.1. Lietuvos gyventojų pajamų tyrimas makrolygiu.....	103
3.1.1. Gyventojų pajamoms įtaką darantys veiksniai.....	103
3.1.2. Gyventojų pajamų pokyčiai ir struktūra	112
3.1.3. Lietuvos gyventojų pajamų diferenciacija ES kontekste	118
3.2. Pajamų diferenciacijos vertinimas mikrolygiu pagal subjektyvaus tyrimo duomenis.....	131
3.2.1. Lietuvos gyventojų pajamų šaltiniai	131
3.2.2. Šalies gyventojų pajamų pasiskirstymo netolygumai.....	135
3.2.2.1. Pajamų diferenciacija pagal gyvenamąją vietą.....	143
3.2.2.2. Pajamų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes.....	147
3.2.2.3. Pajamų pasiskirstymas pagal lytį	152
3.2.6. Pinigų stoka	154
3.2.7. Pajamos ir laimė	156
3.2.8. Subjektyvus socialinės ekonominės nelygybės vertinimas...	161
4. Vartojimo diferenciacijos vertinimas	169
4.1. Vartojimo teoriniai aspektai socialinės ekonominės nelygybės požiūriu	169
4.2. Lietuvos gyventojų vartojimo išlaidų raida ir struktūra ES kontekste	176
4.3. Lietuvos gyventojų vartojimo diferenciacijos vertinimas	185
4.3.1. Vartojimo diferenciacija pagal gyvenamąją vietą	185
4.3.2. Vartojimo diferenciacija pagal amžių.....	188

4.3.3. Vartojimo diferenciacija pagal lytį	194
4.4. Pajamų ir vartojimo diferenciacijos indeksai	201
5. Materialių gyvenimo sąlygų netolygumai Lietuvoje	213
5.1. Materialių gyvenimo sąlygų svarba šiuolaikinėje visuomenėje	213
5.2. Materialių gyvenimo sąlygų vertinimo metodai ir problematika	218
5.3. Nekilnojamo turto rinkos analizė	220
5.4. Lietuvos gyventojų turto pasiskirstymas.....	223
5.6. Apsirūpinimo ilgalaikio vartojimo prekėmis skirtumai	246
5.7. Ekonominiai sunkumai, taupymas, skolos	249
6. Socialinės ekonominės nelygybės psichologiniai veiksniai	261
6.1. Pajamos ir psichologinė gerovė	261
6.2. Subjektyvi socialinė ekonominė stratifikacija ir psichologinė gerovė.....	272
6.4. Socialinė ekonominė stratifikacija ir požiūris į save bei gyvenimą.....	286
6.5. Pajamos, socialinė ekonominė padėtis ir asmeninės charakteristikos.....	290
6.7. Socialinė ekonominė nelygybė ir gyventojų „baimės“	304
6.8. Ekonominis stresas ir sunkumai pagal socialinę ekonominę padėtį.....	309
6.9. Socialinė ekonominė nelygybė ir „šešėlinė“ ekonomika	316
6.10. Socialinė ekonominė stratifikacija ir požiūris į pinigus.....	318
6.11. Ekonominiai sunkumai, laimingumas ir sveikata	326
6.12. Nelygybė ir psichosocialinės problemos: vartojimo atskirtis ir socialinė stigmatizacija	329
6.13. Socialinė ekonominė nelygybė ir socialiniai ryšiai	335

IV. SOCIALINĖ EKONOMINĖ NELYGYBĖS PASEKMIŲ

VERTINIMAS IR MAŽINIMO GAIRĖS.....	341
7. Socialinės ekonominės nelygybės pasekmės šalies ekonominei ir socialinei pažangai ir gyventojų gyvenimo kokybei	341
8. Socialinės ekonominės nelygybės mažinimo gairės ir priemonės.....	355
8.1. Socialinės politikos priemonės.....	358
8.2. Mokesčių politikos priemonės	364
8.3. Makroekonominė politika, skatinanti visišką užimtumą	370
8.4. Socialinio pažeidžiamumo mažinimas ir psichologinio atsparumo ugdymas.....	383
8.5. Atsparumo stiprinimo svertas – gyventojų gebėjimų ugdymas.....	392
IŠVADOS	416
Literatūros sąrašas.....	450

LENTELIŲ SĄRAŠAS

2.1. lentelė.	Statistinių paklaidų, esant skirtingiems rezultatams, dydžiai	74
2.2. lentelė.	Klausimyno struktūra.....	75
2.3. lentelė.	Subjektyvių ir objektyvių (S / O) socialinės ekonominės nelygybės vertinimų sintezė	100
3.1. lentelė.	Pagrindiniai Lietuvos ekonomikos rodikliai (proc.).....	108
3.2. lentelė.	Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis, pajamos namų ūkio nariui, pensijos, nedarbas ir užimtumas	113
3.3. lentelė.	Socialinio draudimo ir sveikatos draudimo mokesčio tarifai ir pajamos (2014 m., proc. BVP).....	118
3.4. lentelė.	Skurdo rizikos lygis (po socialinių pervedimų) pagal dažniausią veiklos statusą 2014 m.	129
3.5. lentelė.	Pajamų šaltiniai.....	132
3.6. lentelė.	Pajamų pasiskirstymas pajamų intervaluose	137
3.7. lentelė.	Gyventojų disponuojamų pajamų decilių santykiai.....	139
3.8. lentelė.	Gyventojų vartojimo išlaidų decilių santykiai.....	141
3.9. lentelė.	Disponuojamos pajamos ir vartojimo išlaidos 1 namų ūkiui per mėn. ir vidutinis tiesinis ribinis polinkis vartoti atskiriems deciliams.....	142
3.10. lentelė.	Vidutinės disponuojamos pajamos decilinėse grupėse ir jų diferenciacija pagal gyvenamąją vietą	144
3.11. lentelė.	Pajamų moda pagal amžiaus grupes	148
3.12. lentelė.	Pajamų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes (proc. nuo tos amžiaus grupės respondentų)	149
3.13. lentelė.	Gyventojų disponuojamų pajamų deciliniai santykiai pagal amžiaus grupes.....	149
3.14. lentelė.	Pinigų trūkumas	154
3.15. lentelė.	Pinigų trūkumas pagal amžiaus grupes	155
3.16. lentelė.	Finansinės galimybės (proc. nuo respondentų)	155
3.17. lentelė.	Susiklosčiusios socialinės ekonominės nelygybės vertinimas Lietuvoje (proc. nuo respondentų, n=1001)	161
3.18. lentelė.	Susiklosčiusios socialinės ekonominės nelygybės vertinimas Lietuvoje pagal lytį, amžių, išsilavinimą ir pareigas (proc. nuo respondentų, n=1001)	162
4.1. lentelė.	Duomenys pajamų Džini koeficientui apskaičiuoti	202
4.2. lentelė.	Duomenys vartojimo išlaidų Džini koeficientui apskaičiuoti.....	204
5.1. lentelė.	Turto nelygybės tarptautinis palyginimas	214
5.2. lentelė.	Namų ūkiai, turintys kito turto, kurį, esant būtinybei, galima parduoti, ikeisti, išnuomoti.....	234
5.3. lentelė.	Būstas pagal jo įgijimo būdą.....	237
5.4. lentelė.	Turto, išreikšto būsto verte, pasiskirstymas decilinėse grupėse.....	238

5.5. lentelė.	Turto, išreikšto būsto verte, deciliniai koeficientai.....	238
5.6. lentelė.	Namų ūkių disponuojamo turto pasiskirstymas deciliuose	240
5.7. lentelė.	Namų ūkio disponuojamo turto deciliniai koeficientai	242
5.8. lentelė.	Duomenys turto (išreikšto būsto verte) Lietuvoje Džini koeficientui apskaičiuoti	244
5.9. lentelė.	Turto, išreikšto turto verte, Džini koeficientas.....	245
5.10. lentelė.	Namų ūkių, neturinčių tam tikros ilgalaikio vartojimo prekės ar paslaugos, dalis (proc.).....	246
5.11. lentelė.	Namų ūkių apsirūpinimas automobiliais, kompiuteriais, televizoriais 2014, 2016 m. (proc. nuo respondentų).....	248
5.12. lentelė.	Lietuvos namų ūkių poreikis skolintis ir finansinės galimybės (proc. nuo respondentų)	250
5.13. lentelė.	Respondentų pasiskirstymas pagal namų ūkių poreikį skolintis ir finansinės galimybės (respondentų skaičiumi, N=1001).....	251
5.14. lentelė.	Respondentų pasiskirstymas pagal namų ūkių galimybes susikurti savęs vertą gerbūvį ir taupyti (respondentų skaičiumi, n=1001)	252
5.15. lentelė.	Respondentų pasiskirstymas pagal namų ūkių galimybes tinkamai maitintis (respondentų skaičiumi, n=1001)	253
5.16. lentelė.	Respondentų pasiskirstymas pagal taupymo tikslus ir finansinę elgseną (proc.).....	254
5.17. lentelė.	Namų ūkių išsiskolinimų pasiskirstymas pagal lytį, amžių, gyvenamąją vietą (proc. nuo respondentų, n=1001).....	256
6.1. lentelė.	Psichologinės gerovės ir kitų skalių Kolmogorov-Smirnov ir Shapiro-Wilk duomenys.....	266
6.2. lentelė.	Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal gyvenimo vertinimą, Kruskal-Wallis testas (n=1001)	267
6.3. lentelė.	Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal psichologinio klestėjimo, pasitenkinimo gyvenimu ir teigiamos – neigiamos emocinės patirties skales, Kruskal-Wallis testas (n=1001).....	268
6.4. lentelė.	Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal laimingumą 10 balų skalėje, Kruskal-Wallis testas (n=1001).....	268
6.5. lentelė.	Lietuvos gyventojų pajamų eurai per mėnesį atskaičius mokesčius („į rankas“) ir pasitenkinimo gyvenimu ryšio linijinė regresinė analizė (n=1001)	269
6.6. lentelė.	Lietuvos gyventojų pajamų eurai per mėnesį atskaičius mokesčius („į rankas“) ir psichologinio klestėjimo ryšio linijinė regresinė analizė (n=1001)	270
6.7. lentelė.	Subjektyvios socialinės ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal gyvenimo vertinimą, Kruskal-Wallis testas (n=998)	273

6.8. lentelė.	Subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal psichologinio klestėjimo, pasitenkinimo gyvenimu ir teigiamos – neigiamos emocinės patirties skales, Kruskal-Wallis testas (n=998).....	274
6.9. lentelė.	Subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal laimingumą 10 balų skalėje, Kruskal-Wallis testas (n=998)	275
6.10. lentelė.	Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal emocines patirtis per paskutines keturias savaites, Kruskal-Wallis testas (n=1001)	279
6.11. lentelė.	Subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal emocines patirtis per paskutines keturias savaites, Kruskal-Wallis testas (n=998)	281
6.12. lentelė.	Lietuvos gyventojų pajamų eurai per mėnesį atskaičius mokesčius („į rankas“) ir neigiamų emocinių patirčių ryšio linijinė regresinė analizė (n=1001)	283
6.13. lentelė.	Lietuvos gyventojų pajamų eurai per mėnesį atskaičius mokesčius („į rankas“) ir teigiamų emocinių patirčių ryšio linijinė regresinė analizė (n=1001)	284
6.14. lentelė.	Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal požiūrį (kognityvines schemas) į save ir gyvenimą, Kruskal-Wallis testas (n=1001)	288
6.15. lentelė.	Subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal požiūrį į save ir gyvenimą, Kruskal-Wallis testas (n=998)	289
6.16. lentelė.	Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal asmenines charakteristikas, Kruskal-Wallis testas (n=1001)	292
6.17. lentelė.	Subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal asmenines charakteristikas, Kruskal-Wallis testas (n=998)	293
6.18. lentelė.	Lietuvos gyventojų pajamų eurai per mėnesį atskaičius mokesčius („į rankas“) ir psichologinio kapitalo ryšio linijinė regresinė analizė (n=1001)	294
6.19. lentelė.	Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal F. Luthans psichologinio atsparumo subskalę, Kruskal-Wallis testas (n=1001)	298
6.20. lentelė.	Subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal pagal F. Luthans psichologinio atsparumo subskalę, Kruskal-Wallis testas (n=998)	299

6.21. lentelė.	Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal reagavimą į gyvenimo sunkumus, Kruskal-Wallis testas (n=1001)	300
6.22. lentelė.	Subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal reagavimą į gyvenimo sunkumus, Kruskal-Wallis testas (n=998)	301
6.23. lentelė.	Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal suvokiamas „baimes“, Kruskal-Wallis testas (n=1001)	305
6.24. lentelė.	Subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal suvokiamas „baimes“, Kruskal-Wallis testas (n=998)	307
6.25. lentelė.	Ekonominių sunkumų matavimo skalės klausimai, Cronbach alpha - 0,774, n=1001.....	310
6.26. lentelė.	Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal Psichologinės gerovės, psichologinio kapitalo, emocinės patirties ir ekonominių sunkumų skales, Kruskal-Wallis testas (n=1001).....	312
6.27. lentelė.	Subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal Psichologinės gerovės, psichologinio kapitalo, emocinės patirties ir ekonominių sunkumų skales, Kruskal-Wallis testas (n=998).....	313
6.28. lentelė.	Lietuvos gyventojų pajamų eurai per mėnesį atskaičius mokesčius (‘‘ rankas’’) ir ekonominių sunkumų ryšio linijinė regresinė analizė (n=1001).....	313
6.29. lentelė.	Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal požiūrį į „šešėlinę“ ekonomiką, Kruskal-Wallis testas (n=1001).....	317
6.30. lentelė.	Subjektyvios socialinės ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal požiūrį į „šešėlinę“ ekonomiką, Kruskal-Wallis testas (n=998).....	317
6.31. lentelė.	Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal pasitenkinimą finansine padėtimi, Kruskal-Wallis testas (n=1001).....	320
6.32. lentelė.	Subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal pasitenkinimą finansine padėtimi, Kruskal-Wallis testas (n=998)	320
6.33. lentelė.	Skirtingo požiūrio į pinigų pakankumą poreikiams tenkinti nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai, Mann-Whitney U testas (n=529)	321
6.34. lentelė.	Skirtingo požiūrio į pinigų trūkumą pragyvenimui nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai, Mann-Whitney U testas (n=999)	322

6.35. lentelė.	Skirtingo požiūrio į pajamas (leidžia gerai ir sveikai maitintis) nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai, Mann-Whitney U testas (n=565)	323
6.36. lentelė.	Skirtingo požiūrio į pajamas (leidžia užtikrinti geras gyvenamo būsto sąlygas) nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai, Mann-Whitney U testas (n=577)	323
6.37. lentelė.	Skirtingo požiūrio į pajamas (leidžia gerai ilsėtis, atstatyti jėgas, pamatyti pasaulį) nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai, Mann-Whitney U testas (n=702)	324
6.38. lentelė.	Skirtingo požiūrio į pajamas (leidžia šviestis, mokytis, tobulėti) nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai, Mann-Whitney U testas (n=605)	325
6.39. lentelė.	Turinčių ir neturinčių fizinę negalią nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai, Mann-Whitney U testas (n=1001)	327
6.40. lentelė.	Turinčių ir neturinčių psichinę negalią nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai, Mann-Whitney U testas (n=1000)	327
6.41. lentelė.	Turinčių ir neturinčių priklausomybę (alkoholiui ar pan.) nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai, Mann-Whitney U testas (n=1001)	328
6.42. lentelė.	Gyventojų pasiskirstymas į patiriamų ekonominių sunkumų grupes pagal ekonominių sunkumų skalę, aprašomoji statistika.....	331
6.43. lentelė.	Psichologinių veiksnių ir ekonominių sunkumų, kai tenka riboti net maistą, pagal ekonominių sunkumų skalę, Spearman koreliacijos koeficientai (n=1001)	332
6.44. lentelė.	Psichologinių veiksnių ir namų ūkio dabartinio skolos dydžio Spearman koreliacijos koeficientai (n=1001)	333
6.45. lentelė.	Psichologinių veiksnių ir vartojimo išlaidų dydžio Spearman koreliacijos koeficientai (n=1001)	333
6.46. lentelė.	Psichologinių veiksnių ir pajamų dydžio Spearman koreliacijos koeficientai (n=1001)	334
6.47. lentelė.	Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal požiūrį (kognityvines schemas) į kitus, Kruskal-Wallis testas (n=1001)	337
6.48. lentelė.	Subjektyvios socialinės – ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal požiūrį į kitus, Kruskal-Wallis testas (n=998)	338
6.49. lentelė.	Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal suvokiamą žmonių pagarbą, Kruskal-Wallis testas (n=1001)	338
6.50. lentelė.	Subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal suvokiamą žmonių pagarbą, Kruskal-Wallis testas (n=998)	339

7.1. lentelė.	Socialinės-ekonominės nelygybės ir kai kurių kintamųjų, apibūdinančių gyventojų gyvenimo kokybę, Pearsono koreliacijos koeficientai (n=33)	344
7.2. lentelė.	Socialinės-ekonominės nelygybės ir materialinio nepritekliaus Pearsono koreliacijos koeficientai (n=33)	345
7.3. lentelė.	Materialinio nepritekliaus ir kai kurių ekonominės bei socialinės pažangos rodiklių Pearsono koreliacijos koeficientai (n=27)	346
7.4. lentelė.	Materialinio nepritekliaus ir kai kurių gyventojų sveikatos rodiklių Pearsono koreliacijos koeficientai (n=27)	347
7.5. lentelė.	Materialinio nepritekliaus ir kai kurių demografinių rodiklių Pearsono koreliacijos koeficientai (n=27)	348
8.1. lentelė.	Vidutinės senatvės pensijos santykio su vidutiniu darbo užmokesčiu pokyčiai 2005–2017 m.	356
8.2. lentelė.	Pensijų, kompensacijų, socialinės paramos naudojimo rodikliai	359
8.3. lentelė.	Pajamų intervalai ir pajamų perskirstymo dydžiai juose (proc.)	369
8.4. lentelė.	Lietuvos gyventojų socialinio pažeidžiamumo veiksnių intensyvumas, proc. (Lietuvos gyventojų apklausa 2016 m., n=1001)	388
8.5. lentelė.	Didžiausios grėsmės šalyje, didinančios žmogaus pažeidžiamumą, proc. (Lietuvos gyventojų apklausa 2016 m., n=1001)	389
8.6. lentelė.	Atsparumas gyvenimo sunkumams, proc. (Lietuvos gyventojų apklausa 2016 m., n=1001)	390
8.7. lentelė.	Bendrųjų gebėjimų koreliacijų matrica (Lietuvos gyventojų apklausa 2016 m., n=1001)	404
8.8. lentelė.	Gebėjimų ugdymo potencialo vertinimas pagal respondentų gyvenamą vietą (Lietuvos gyventojų apklausa 2016 m., n=1001)	409
8.9. lentelė.	Gebėjimų ugdymo potencialo vertinimas pagal amžių (Lietuvos gyventojų apklausa 2016 m., n=1001)	410

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1.1. pav.	Socialinės ekonominės nelygybės sisteminė samprata	59
3.1. pav.	Nedarbo lygis (proc.).....	109
3.2. pav.	Emigrantų skaičius 2011–2016 m.....	110
3.3. pav.	Vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio metinis pokytis (proc.)	110
3.4. pav.	Namų ūkių pasiskirstymas pagal pagrindinį pajamų šaltinį 2015 m.	115
3.5. pav.	Namų ūkių pasiskirstymas pagal pagrindinį pajamų šaltinį 2010 m.	115
3.6. pav.	Socialinės apsaugos išlaidos (2014 m., proc. BVP)	116
3.7. pav.	Piniginės disponuojamos pajamos pajamų kvintilinėse grupėse	119
3.8. pav.	Ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų pasiskirstymas kvintiliuose pagal šalis, 2012 m.	120
3.9. pav.	Džini koeficientas ES šalyse	121
3.10. pav.	ES šalių pajamų pasiskirstymo nelygybė 2014 m. (pajamų kvintilinės dalies santykis)	122
3.11. pav.	ES šalių santykinė pajamų santykio mediana (ne jaunesnių kaip 65 m. gyventojų ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų medianos ir jaunesnių nei 65 m. gyventojų ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų medianos santykis)	123
3.12. pav.	Santykinė skurdo rizikos skirtumo mediana 2014 m. (proc.)	124
3.13. pav.	Skurdo rizikos lygis ir riba 2014 m.....	125
3.14. pav.	Skurdo rizikos lygis (prieš socialinius pervedimus ir po jų) 2014 m.....	126
3.15. pav.	Skurdo rizikos lygis (po socialinių pervedimų) 2014 m.....	128
3.16. pav.	Pajamų pasiskirstymas pagal pagrindinį pajamų šaltinį.....	133
3.17. pav.	Atitinkamam sluoksniui subjektyviai save priskiriančių gyventojų pasiskirstymas pagal pajamų šaltinį	134
3.18. pav.	Disponuojamų pajamų empirinė tankio funkcija (proc. nuo respondentų)	135
3.19. pav.	Vidutinės piniginės disponuojamos pajamos Eur per mėnesį (atskaičius mokesčius) pajamų decilinėse grupėse (2016 m., n=1001) ..	138
3.20. pav.	Lietuvos gyventojų pajamų ir vartojimo išlaidų pasiskirstymas, proc. nuo respondentų	140
3.21. pav.	Lietuvos gyventojų pajamų ir vartojimo išlaidų pasiskirstymas, proc. nuo respondentų	141
3.22. pav.	Vidutinis tiesinis ribinis polinkis vartoti atskiriems deciliams.....	143
3.23. pav.	Pajamų pasiskirstymas pagal gyvenamąją vietą	144
3.24. pav.	Kaimo ir didmiesčio gyventojų pajamų skirtumai (proc.) decilinėse ajamų grupėse	145

3.25. pav.	Vidutinės pajamos deciliuose pagal vietovę.....	146
3.26. pav.	Pajamų pasiskirstymas pagal amžiaus grupėse.....	147
3.27. pav.	Vidutinės pajamos pagal amžiaus grupes decilinėse grupėse	148
3.28. pav.	Pagyvenusių asmenų pajamų pasiskirstymas pajamų intervaluose (proc.)	150
3.29. pav.	Jaunimo pajamų pasiskirstymas (proc.)	151
3.30. pav.	Vidutinio amžiaus (35–64 m.) asmenų pajamų pasiskirstymas (proc.) .	152
3.31. pav.	Pajamų pasiskirstymas pagal lytį	153
3.32. pav.	Vidutinės moterų ir vyrų pajamos decilinėse grupėse (Eur).....	153
3.33. pav.	Moterų ir vyrų pajamų skirtumai decilinėse grupė	154
3.34. pav.	Pasitenkinimas gyvenimu pagal šalis 2013 m. (proc.)	157
3.35. pav.	Kiek Jūs esate laimingas?	158
3.36. pav.	Prie kurios grupės gyventojų save priskirtumėte?	159
3.37. pav.	Kiek pinigų reikia per mėn., kad būtumėte laimingas? (respondentų sk.)	160
3.38. pav.	Kiek pinigų per mėnesį Jums reikia, kad būtumėte laimingi?.....	160
3.39. pav.	Kaip Jūs manote, kokia Lietuvoje turitinė nelygybė? (proc. nuo respondentų, n=1001).....	164
4.1. pav.	Faktinio individualaus vartojimo indėlis į BVP augimą ES 28, 2001–2014 m., proc.	177
4.2. pav.	Vartojimo išlaidų struktūra 2015 m. Lietuvoje ir ES 28, proc.	178
4.3. pav.	Išlaidų maistui dalies ir Džini koeficiento rodikliai ES, 2015 m.	179
4.4. pav.	Išlaidų dalis aprangai ir avalynei gyventojų vartojimo išlaidose Lietuvoje ir ES 28, 1995–2015 m., proc.	180
4.5. pav.	Išlaidų dalis būstui, vandeniui, elektrai, dujoms ir kitam kurui gyventojų vartojimo išlaidose Lietuvoje ir ES 28, 1995–2015 m., proc. .	181
4.6. pav.	Išlaidų dalis sveikatai gyventojų vartojimo išlaidose Lietuvoje ir ES 28, 1995–2015 m., proc.	182
4.7. pav.	Išlaidų dalis švietimui gyventojų vartojimo išlaidose Lietuvoje ir ES 28, 1995–2015 m., proc.	183
4.8. pav.	Išlaidų dalis poilsiui ir kultūrai gyventojų vartojimo išlaidose Lietuvoje ir ES 28, 1995–2015 m., proc.	184
4.9. pav.	Išlaidų dalis restoranams ir viešbučiams gyventojų vartojimo išlaidose Lietuvoje ir ES 28, 1995–2015 m., proc.	185
4.10. pav.	Vartojimo išlaidos per mėnesį pagal gyvenamąją vietą, proc.	186
4.11. pav.	Vartojimo išlaidos eurai per mėnesį maistui pagal gyvenamąją vietą, proc.	187
4.12 pav.	Vartojimo išlaidos per mėnesį komunalinėms paslaugoms apmokėti (būstui išlaikyti) pagal gyvenamąją vietą, proc.	188
4.13. pav.	Vartojimo išlaidos per mėnesį pagal amžių, proc.	189
4.14. pav.	Vartojimo išlaidos maistui per mėnesį pagal amžių, proc.	191

4.15. pav.	Vartojimo išlaidos sveikatai, vaistams per mėnesį pagal amžių, proc.	192
4.16. pav.	Vartojimo išlaidos kultūrai per mėnesį pagal amžių, proc.	193
4.17. pav.	Vartojimo išlaidos poilsiui, kelionėms per metus pagal amžių, proc.	194
4.18. pav.	Vartojimo išlaidos per mėnesį pagal lytį, proc.	195
4.19. pav.	Vartojimo išlaidos maistui per mėnesį pagal lytį, proc.	196
4.20. pav.	Vartojimo išlaidos transportui per mėnesį pagal lytį, proc.	196
4.21. pav.	Vartojimo išlaidos komunalinėms paslaugoms apmokėti (būstui išlaikyti) per mėnesį pagal lytį, proc.	197
4.22. pav.	Vartojimo išlaidos švietimui, vaikų mokslui per mėnesį pagal lytį, proc.	198
4.23. pav.	Pajamų Lorenzo kreivė	203
4.24. pav.	Vartojimo išlaidų Lorencio kreivė	205
4.25. pav.	Pajamų perskirstymo dydžiai tarp gyventojų, priklausančių tam tikram intervalui.....	210
5.1. pav.	Turto klasifikacija	219
5.2. pav.	Gyvenamasis fondas metų pabaigoje (tūkst. kv.m.)	220
5.3. pav.	Naudingasis plotas, tenkantis vienam gyventojui (kv.m.) ir gyvenamasis fondas metų pabaigoje (tūkst. kv.m.)	221
5.4. pav.	Gyvenamųjų pastatų pasiskirstymas Lietuvoje.....	222
5.5. pav.	Butai pagal kambarių skaičių	222
5.6. pav.	Butai pagal kambarių skaičių ir regionus	223
5.7. pav.	Lietuvos gyventojų pasiskirstymas pagal būsto tipą	224
5.8. pav.	Lietuvos gyventojų pasiskirstymas pagal būsto įgijimo būdą	226
5.9. pav.	Būsto įperkamumo indeksas Baltijos šalių sostinėse	227
5.10. pav.	Mėnesių skaičius, siekiant sutaupyti pirminei būsto įsigijimo įmokai* ..	228
5.11. pav.	Būstai pagal pastato pastatymo laikotarpį	229
5.12. pav.	Vidutinė būsto pardavimo kaina, 2016 m.	230
5.13. pav.	Gyvenamasis plotas (kv. m.) tenkantis vienam gyventojui.....	231
5.14. pav.	Asmenų, gyvenančių namų ūkiuose, susiduriančiuose su būsto problemomis, dalis (proc.).....	232
5.15. pav.	Papildomas turtas, kurį būtų galima įkeisti ir / ar parduoti, iškilus būtinybei.....	232
5.16. pav.	Disponuojančių nuosavų būstu gyventojų dalis (proc.) skirtingose socialinės ekonominės padėties grupėse (pagal subjektyviąją stratifikaciją)	235
5.17. pav.	Gyventojų, gyvenančių nuosavame būste, dalis (proc.) pagal gyvenamąją vietą.....	236
5.18. pav.	Gyventojų, gyvenančių nuosavame būste, dalis (proc.) pagal amžių.....	237
5.19. pav.	Vidutinė būsto vertė deciliuose (Eur)	238
5.20. pav.	Vidutinė namų ūkio disponuojamo turto vertė deciliuose (Eur).....	241

5.21. pav.	Paskolos už būstą grąžinimas yra našta šiai daliai namų ūkių, proc.	243
5.22. pav.	Namų ūkių, neturinčių kompiuterio, dalis (proc.) pagal gyvenamąją vietą.....	247
5.23. pav.	Namų ūkių, neturinčių vidaus tualetu, dalis (proc.) pagal gyvenamąją vietą.....	248
6.1. pav.	Lietuvos gyventojų požiūris į šešėlinę ekonomiką, atsakymas „TAIP“ į pateiktus klausimus, n=1001	316
6.2. pav.	Lietuvos gyventojų pasitenkinimas vartojimo ir pirkimo galimybėmis, n=1001.....	330
6.3. pav.	Lietuvos gyventojų 0 Eur – 49 Eur išlaidos per metus, n=1001	330
6.4. pav.	Psichologinio klestėjimo vidutiniai rangai pagal patiriamų ekonominių sunkumų grupes (1 – nėra arba labai maži sunkumai, 2 – vidutiniai sunkumai, 3 – dideli sunkumai).....	331
7.1. pav.	Pajamų diferenciacijos koeficiento (S20/S80) pokyčiai 2005–2015 m. ..	350
7.2. pav.	Mokinių, kurių pasiekimų lygis bent 3 (iš 6) pagal PISA, dalis (proc.)..	350
7.3. pav.	Socialinės ekonominės nelygybės pasekmių klasifikacija	351
8.1. pav.	Socialinės ekonominės nelygybės mažinimo gairės ir priemonės	357
8.2. pav.	Lietuvos gyventojų dalyvavimas šešėlinėje ekonomikoje (proc.), n=1001	363
8.3. pav.	Pajamų perskirstymo dydžiai (proc.) tarp gyventojų	369
8.4. pav.	Pažeidžiamų socialinių grupių užimtumo didinimo politika.....	382
8.5. pav.	Pažeidžiamumo ir atsparumo gyvenimo sunkumams sisteminė samprata	386
8.6. pav.	Investicijų į nematerialius išteklius tendencijos EBPO šalyse.....	394
8.7. pav.	Investicijos į mokslinius tyrimus ir plėtrą, ES vidurkis ir Lietuva (2006–2015 m.).....	396
8.8. pav.	Asmenys dirbantys informacinių ir ryšių technologijų sektoriuje, 2014 m.....	399
8.9. pav.	Kaip pasikeistų Lietuvos gyventojų pajamos lavinant gebėjimus atskirose srityse (Lietuvos gyventojų apklausa 2016 m., n=1001)	405
8.10. pav.	Apibendrinti gyventojų atsakymai: kaip Jūsų nuomone pasikeistų pajamos padidinus bendrąsias kompetencijas (Lietuvos gyventojų apklausa 2016 m., n=1001).....	406
8.11. pav.	Kiek per mėnesį gyventojai skiria gebėjimų ugdymui (Lietuvos gyventojų apklausa 2016 m., n=1001).....	407
8.12. pav.	Gyventojų lūkesčiai įgijus papildomas kompetencijas (Lietuvos gyventojų apklausa 2016 m., n=1001).....	409

*„Visos socialinės, politinės, ekonominės
problemos ir jų tragiškos pasekmės glūdi nelygybėje“
Nobelio premijos laureatas
J. E. Stiglitzas*

Ona Gražina Rakauskienė, Vanda Juršėnienė

IVADAS

Pastaraisiais dviem dešimtmečiais auganti socialinė ekonominė nelygybė tiek globalioje ekonomikoje, tiek atskirose šalyse įgauna beprecedentį mastą. Įžymiųjų pasaulio ekonomistų tyrimų duomenimis šiandieną 1 proc. planetos gyventojų disponuoja didesniu turtu nei likusieji 99 proc. Jungtinės Amerikos Valstijose 1 proc. turtingiausių gyventojų priklauso 40 proc. viso šalies turto. Aštuoni turtingiausieji pasaulio oligarchai (keturi iš jų – amerikiečiai) sukoncentravo savo rankose tokio dydžio turtą, kuris lygus apie 3,6 mlrd. planetos gyventojų bendram turtui (Stiglitz, 2015). Be to, turtingiausių gyventojų pajamos didėja kur kas sparčiau, nei kitų. Nelygybė, iššaukianti neigiamas ekonomines, demografines, socialines, galų gale, ir politines pasekmes, tampa viena iš didžiausių pasaulio grėsmių.

Ypač neigiamą poveikį nelygybė daro jaunimui tiek išsivysčiusiose, tiek atsiliekančiose šalyse. Jaunimas praranda prieinamumą ir galimybę mokytis, dirbti, tuo pačiu, sukurti normalią šeimą. Pagal Pasaulinio forumo Davose (2016 m.) ekspertų vertinimus, 25-se sparčios ekonomikos plėtros šalyse 540 mln. jaunų žmonių gyvens skurdžiau nei jų tėvai. Ekspertai prognozuoja socialinio nepasitenkinimo padidėjimą, smurto, populizmo, izoliacijos tendencijų stiprėjimą. Šis procesas jau pastebimas Europoje.

Pastarųjų metų moksliniai tyrimai rodo, kad **socialinė ekonominė nelygybė stabdo ekonomikos augimą ir gyventojų gyvenimo kokybės kilimą**. Neoliberaliojo ekonomikos modelio atstovai tvirtina, kad rinkos ekonomikoje nelygybės didėjimas neišvengiamas tol, kol ekonomika auga ir jos išsivystymo lygis dar žemas. Tačiau teoriniai ir praktiniai pasaulio tyrimai rodo, kad tokios nuostatos yra klaidingos. Pasaulio banko pranešime „Teisingumas

ir plėtra“ (World Bank, 2006) pateikti pasaulio šalių tyrimai įrodo, kad per didelė nelygybė stabdo ekonomikos augimą. Nelygybė, valdoma regresine mokesčių sistema ir kitais pajamų paskirstymo būdais, gerokai padidina turtingųjų pajamas ir sumažina visų likusių gyventojų pajamas, skurdindamas pagrindinę gyventojų daugumą. Ekonomika dėl šios priežasties darosi neefektyvi ir mažina galimybes investuoti ir diegti inovacijas.

Nobelio laureatas J. E. Stiglitzas 2015 m. Ruzvelto institutui pateiktoje ataskaitoje „Perrašant taisykles“ (2015) teigia, kad nelygybė nėra neišvengiama – tai ne socialinė problema, o ekonominė. Nelygybė nėra kaina už ekonomikos augimą, kaip teigia liberalai, o yra lėtėjančio ekonomikos augimo priežastis. Kuo didesnė nelygybė, tuo mažesnis ekonomikos augimas, teigia J. E. Stiglitzas. Nelygybė, anot J. E. Stiglitzo, – tai sisteminė problema, ekonominės sistemos bruožas.

Dvi pagrindinės išvados padarytos J. E. Stiglitzo ataskaitoje: *pirma*, nelygybė – tai vykdomos ekonominės politikos rezultatas, palankus labiau pasiturintiems; *antra*, šios problemos kyla ne dėl vieno fragmentiško veiksnio, pvz., pelno mokesčio, sveikatos ar darbo rinkos reformų. Jas sąlygoja veiksnių visuma, jų sistema. Ir kova su nelygybe reikalauja sisteminio sprendimo daugelyje sričių – finansų reformos, korporacijų vadybos, mokesčių politikos, antimonopolinės politikos, pinigų, švietimo, socialinės ir sveikatos politikos, darbo santykių teisinio reguliavimo srityse.

Panašius klausimus kelia ir R. Reichas¹, teigdamas, kad **pasaulinės krizės priežastis – tai ne valstybių skolos didėjimas, gyventojų gyvenimas ne pagal išgales, o didžiulė socialinė ekonominė nelygybė**, kai BVP augimas grindžiamas turtingųjų sluoksnio pajamų didėjimu (Reich, 2010). R. Reicho moksliniai tyrimai parodė, kad pastarųjų 30 metų kreditavimo bumas buvo lydimas didėjančio atotrūkio tarp pačių turtingiausių JAV gyventojų ir visų kitų, o 2008 m. krizė – tai vis didėjančio neteisingo pajamų paskirstymo rezultatas.

Nelygybė neigiamai veikia ir žmogaus gyvenimo gerovę. Tyrimai rodo, kad sukurto produkto paskirstymas, ignoruojantis socialinį teisingumą,

1 Berklio universiteto (Kalifornija) ekonomikos profesorius, JAV prezidento B. Klintono vyriausybėje buvęs darbo ministras, 2008 m. žurnalas „Time“ išrinko jį vienu iš 10 pačių sėkmingiausių XX a. JAV ministrų, The Wall Street Journal priskyrė jį prie 10 pačių įtakingiausių JAV mastytojų, 2008 m. kartu su Nobelio premijos laureatais J. E. Stiglitzu ir P. Krugmanu jis sukūrė JAV prezidento B. Obamos mokslinę Konjunktūrinės (išėjimo iš krizės) programos bazę.

stabdo ne tik ekonomikos augimą, mažina valstybės biudžeto pajamas, bet ir neigiamai veikia gyventojų gyvenimo kokybę – demografinius procesus, sveikatą, materialinę žmonių padėtį, mažina švietimo prieinamumą. Šiame kontekste turima omenyje ne bet kokia nelygybė, kuri pati savaime skatina plėtrą ir konkurenciją, o būtent ta kraštutinė nelygybė, traktuojama kaip perteklinė nelygybė.

Pagal Pasaulio banko tyrimų duomenis, nelygybė laikoma pertekline nuo 30–40 proc. Džini koeficiento lygio (Lietuvoje 2016 m. pagal mūsų tyrimo duomenis apskaičiuotas Džini koeficientas – 35,56.) Perteklinė nelygybė – tai ne tik gili nelygybė (gili – dar nereiškia perteklinė), o ta, kuri ne skatina, o stabdo ekonomikos augimą ir gyvenimo kokybės kilimą, iššaukia neigiamas socialines ekonomines pasekmes.

Perteklinė nelygybė, visų pirma, sukuria tokias neigiamas socialines pasekmes, kaip „skurdo spąstai“: žmonės supranta, kad jie negali iš jų išsiveržti, nėra pakankamai stiprių socialinių ekonominių postūmių, išnyksta žmogaus motyvacija aktyviai veikti. Tuomet stiprėja kiti negatyvūs reiškiniai – savižudybių, širdies ir kraujagyslių ligų skaičiaus didėjimas, nusikalstamumo augimas ir kt.

Pastaraisiais metais pasaulyje vis labiau suvokiama nelygybės įtaka ir žmogiškojo potencialo kokybei. Teigiama, kad nelygybė ne tik stabdo ekonomikos augimą, mažina gyvenimo kokybę, bet ir žmogiškojo kapitalo kokybę, t. y. **trukdo žmogaus raidai.**

Nelygybė didina žmogaus ir valstybės nesaugumą, pažeidžiamumą. Pasaulio banko tyrimai parodė, kad žmonėms ypatingai aktualios dvi problemos – nesaugumas ir pažeidžiamumas. Pažeidžiamumas suvokiamas kaip gyvenimo lygio kritimo iki nepritekliaus grėsmė.

Vienas iš veiksnių, kuris „įneša didžiausią indėlį“ į pažeidžiamumo didėjimą – socialinė ekonominė nelygybė, kai mažas pajamas gaunantys negali įveikti gyvenimo sunkumų. „Mes turime žvelgti į nelygybę ne kaip į moralinę problemą, o kaip į ekonominę iššūkį, tampriai susietą, *pirma*, su ekonomikos augimu ir, *antra*, su pažeidžiamumo didėjimu“ (J. E. Stiglitzas, 2015).

Plačiai žinomo pasaulyje mokslininko Thomo Piketty tvirtinimu **nelygybė – tai vienas esminių terorizmo variklių**, kai pajamos iš naftos pradėjo telktis vos keliose valstybėse, turinčiose palyginti nedaug gyventojų: regione tarp

Egipto ir Irano, įskaitant Siriją, kelios monarchijos, kuriose gyvena tik apie 10 proc. šio didžiulio regiono gyventojų, kontroliuoja apie 60–70 proc. turto.

Socialinės atskirties, socialinės nelygybės problemai pastaruosiu metu skiriamas vis didesnis dėmesys tiek Lietuvoje ir ES, tiek ir globaliu mastu. Europos Komisijos parengta mokslinių tyrimų rezultatais grindžiama studija „Kodėl auga socialinė ekonominė nelygybė? Faktai ir politikos atsakymai Europoje“ (Europos Komisija, 2010) pateikia mokslškai pagrįstus duomenis apie socialinės ekonominės nelygybės augimą, analizuoja šio reiškinio įvairius aspektus, tokius, kaip atlyginimų ir pajamų nelygybė, žinių ekonomika, švietimas ir nelygybė, inovacijos ir nelygybė, įvairūs darbo rinkos aspektai, vaikų skurdas, lyčių nelygybė ir siūlo būdus (angl. *key messages and policy implications*) suvaldyti šį reiškinį. Progresyviai išėjimai gali tapti naujas socialinis ekologinis modelis, apimantis ES pamatines vertybes, tokias, kaip, pavyzdžiui, lygybė, kuris vestų ES šalį į pažangą. Toks modelis leistų pagreitinti socialinės ekonominės nelygybės mažinimą. Šalyse, kur socialinė ekonominė nelygybė gilesnė, dažnai pastebimi ir kiti negatyvūs reiškiniai, tokie, kaip lėtesnis ekonominis augimas, daugiau smurto, žemesnis išsilavinimas, mažesnis pilietinis ir politinis dalyvavimas, blogesni demografiniai rodikliai ir kt.

Europos Sąjungos Užimtumo, Socialinės Politikos, Sveikatos ir Vartotojų reikalų Taryba 2016 m. birželio 16 d. priėmė Tarybos išvadas dėl kovos su skurdu ir socialine atskirtimi: integruotas požiūris (Council of the European Union, 2016). Tarybos išvadose Europos Komisija ir ES valstybės kviečiamos kovai su socialine atskirtimi, skurdu, ypač darbuotojų skurdu (*at-work poverty*) ir nelygybe taikyti integruotą požiūrį, apimantį adekvatų pajamų rėmimą, lengvai prieinamas ir kokybiškas paslaugas, įtraukiant darbo rinką, lygių galimybių moterims ir vyrams užtikrinimą. Integruotas požiūris turėtų būti suprantamas kaip visaapimanti, išsami, tęstinė, koordinuota intervencijų sistema, taikoma visais gyvenimo tarpsniais (*throughout the life cycle*) ir įgyvendinama bendradarbiaujant su suinteresuotomis grupėmis: tokiomis, kaip socialiniai partneriai, privatus verslas, nevyriausybinių organizacijų, pilietinė visuomenė, tikslinių grupių atstovai. Šios Tarybos išvados laikytinos atnaujintu ES valstybių įsipareigojimu didinti pastangas sumažinti skaičių asmenų, patiriančių skurdą ir socialinę atskirtį.

Europos Sąjungos Užimtumo, Socialinės Politikos, Sveikatos ir Vartotojų reikalų Taryba 2016 m. gruodžio 8 d. organizavo ministrų politinius debatus

dėl Europos Socialinių teisių ramsčio (Council of the European Union, 2016). Debatuose ministrai akcentavo, kad ES socialinis modelis turi būti sustiprintas siekiant socialinės konvergencijos ir geresnio balanso tarp ekonominio augimo ir socialinės Europos. Tai turi apimti užimtumo augimą ir nedarbo (ypač jaunimo) mažinimą, mažinti nelygybes, gerinti sveikatos apsaugą ir skatinti lyčių lygybę. Europos Socialinių teisių ramstis turi atsižvelgti į skirtingas realybes ir skirtingas valstybių socialines sistemas, atitikti proporcingumo ir subsidiarumo principus. Atsižvelgdama į šios diskusijos bei vykstančių viešųjų konsultacijų rezultatus Europos Komisija 2017 m. turi parengti Europos Socialinių teisių ramsčio projektą. Šio projekto tikslas – sustiprinti dėmesį užimtumo ir socialiniams aspektams, pritaikyti Europos socialinį modelį XXI amžiaus realijoms.

Be to, 2016 m. gruodžio 8 d. Europos Sąjungos Užimtumo, Socialinės Politikos, Sveikatos ir Vartotojų reikalų Taryba pritarė Tarybos Rekomendacijoms dėl ekonominės politikos Euro zonoje (Council of the European Union, 2016). Šiose rekomendacijose be kita ko konstatuojama, kad nors užimtumas auga ir nedarbas stabiliai mažėja, tačiau skurdas, socialinė atskirtis ir nelygybė išlieka didele kai kurių ES valstybių problema. Auganti nelygybės problema turi būti sprendžiama įgyvendinant konkrečias priemones, mažinančias skirtumus tarp „turinčių“ ir „neturinčių“.

2017 m. vasario 3 d. Jungtinių Tautų Ekonominės ir socialinių reikalų departamentas kartu su Jungtinių Tautų Švietimo, mokslo ir kultūros organizacija (UNESCO) organizavo aukšto lygio diskusiją „Skurdo įveikimo ir darnios plėtros visiems strategijos: kova su nelygybe ir skurdu“ (United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2017). Diskusijoje akcentuota, kad nelygybė ne tik trukdo įveikti skurdą bet ir kliudo didinti socialinę įtrauktį ir socialinę sanglaudą. Tuo pačiu atitinkamos ekonominės ir socialinės politikos daugiau paliečia tam tikrą populiacijos segmentą ir toliau didina egzistuojančią nelygybę ir netolygumus. Kai tam tikra didelė visuomenės dalis išskiriama iš plėtros procesų (*development process*) arba „uždaroma“ žemo atlyginimo darbuose, ekonomikos augimas lėtėja. Diskusijoje aptarta, kaip geriau suprasti įvairias nelygybės dimensijas (ekonominę, politinę, socialinę, kultūrinę, aplinkosauginę, žiniomis grįstą (*knowledge-based*) ir jų tarpusavio sąsają, kas įrodo, kad gili ir besiplečianti nelygybė neigiamai veikia darnų ir įtraukų augimą ir trukdo kovai su skurdu, kaip socialinių mokslų bendruo-

menė gali efektyviai padėti politinių sprendimų priėmimui šioje srityje ir kaip kova su nelygybėmis gali padėti nugalėti skurdą, kokios nelygybės įveikimo strategijos efektyviausios.

2016 m. patvirtintoje Lietuvos Respublikos Vyriausybės programoje skurdo mažinimui ir gerovės didinimui skirtas išstasis atskiras skirsnis. Programoje konstatuojama, kad oficialiais duomenimis, ties ar žemiau skurdo riba gyvena daugiau kaip trečdalis Lietuvos Respublikos piliečių. ES statistikos tarnyba informuoja, kad su skurdo ar socialinės atskirties rizika susiduria 29,3 proc. mūsų šalies piliečių. Skurdo sąlygomis Lietuvoje gyvena beveik 857 tūkstančiai žmonių, tai Vilniaus ir Kauno miestai kartu sudėjus. Programoje Vyriausybė įsipareigoja įgyvendinti veiksmingą, darnią skurdo įveikimo politiką, paremtą ilgalaikės visų piliečių gerovės užtikrinimu. Numatoma įgyvendinti aktyvios skurdo ir socialinės atskirties mažinimo priemonės: Lietuvos socialinės atskirties ir pajamų nelygybės indeksą artinti iki ES valstybių narių vidurkio, mažinti pajamų nelygybę, pertvarkant mokesčių sistemą, priimti Sisteminio atlyginimų indeksavimo įstatymą, apimančią biudžetinio sektoriaus darbuotojų atlyginimų indeksavimą; parengti Nacionalinę gyventojų pajamų didinimo programą, siekti nacionalinio politinių partijų ir verslo susitarimo dėl atlyginimų didinimo, indeksuoti Vyriausybės remiamų pajamų dydį, susiejant šį dydį su santykine šalies skurdo riba. Vyriausybės programoje konstatuojama: „vadovausimės principu, kad skurstantis žmogus negali būti paliktas be būtiniausioms reikmėms reikalingų lėšų. Skurdas kelia pavojų visuomenei“.

Lietuvos nacionalinio saugumo strategijoje, patvirtintoje LR Seimo 2002 m. gegužės 28 d. nutarimu Nr. IX-907, teigiama, kad netolygi socialinė ir ekonominė raida, didinanti gyvenimo lygio skirtumą tarp įvairių socialinių grupių, yra laikoma pavojaus veiksniumi. Kai kurie mokslininkai nelygybę laiko potencialiu socialinio ir politinio konflikto visuomenėje šaltiniu.

Kaip teigiama nacionalinėje mokslo programoje „Gerovės visuomenė“, „Visuomenės gerovė priklauso ir nuo ūkio augimo rezultatų sklaidos – paskirstymo – visuose visuomenės sluoksniuose. <...> Lietuva ne tik ekonomiškai vis dar gerokai atsilieka nuo ES vidurkio, bet ir turimi nedideli išteklių visuomenėje paskirstomi labai netolygiai – esama didelės pajamų, materialių gyvenimo sąlygų (ypač lyginant kaimą ir miestą), sveikatos, gero išsilavinimo ir kultūros prieinamumo nelygybės.“

Statistinių duomenų (BVP/1 gyv., Džini koeficiento) ir subjektyvaus visuomenės pasitenkinimo gyvenimu vertinimo priklausomybė atskleidžia, kad visuomenės gerovė beveik tolygiai didėja, mažėjant turtinei diferenciacijai. Gilėjanti pajamų diferenciacija visuomenėje kelia gyventojų nepasitenkinimą ir socialinę įtampą, kadangi, kylant bendram gyvenimo lygiui, atskirų visuomenės grupių padėtis negerėja.

Didelis atotrūkis tarp gretimų decilių rodo ne tik netolygų šalies gyventojų turtinį pasiskirstymą, bet ir bendrą šalyje vykdomos ekonominės politikos neefektyvumą, netolygų išteklių paskirstymą. **Nelygybė dabartinėje kartoje lemia nelygias galimybes ir būsimoms kartoms.** Todėl itin svarbu tyrinėti išteklių, ūkio augimo rezultatų paskirstymą tarp turtingiausių ir skurdžiausiai gyvenančių.

Nelygybė paskirstant išteklius išlieka vienu iš aktualiausių iššūkių Lietuvos ekonomikoje. Ši problema ypatingai užaštrėjo po 2008 m. pasaulio krizės, stipriai paveikusiai ir mūsų šalį. **Lietuva – viena iš „antilyderių“ ES pagal pajamų diferenciaciją.** Didėja pajamų atotrūkis tarp turtingųjų ir skurdžiųjų, o pia problema išlieka skurdas.

Didėjanti visuomenės poliarizacija, kai nėra vidurinės klasės arba ji labai maža, – ypatinga Lietuvos ekonominio nuosmukio priežastis, reikalaujanti valstybės dėmesio, nes šis reiškinys skatina socialinę įtampą visuomenėje, visuomenės kataklizmus – socialines grėsmes, emigraciją ir gali sutrikdyti ekonomikos vystymąsi.

Dabartiniu laikotarpiu susidaręs aukštas pajamų diferenciacijos lygis pripažįstamas kaip reiškinys, skatinantis neigiamas socialines ekonomines pasekmes. Perskirstymo svertų netobulumas ekonomikoje sukūrė sąlygas išteklių, materialinių gėrybių ir turto koncentracijai nedidelėse gyventojų grupėse. Šiandieną mes matome, kad ekonominė sistema nėra orientuota į gyventojų daugumą, todėl negalima ignoruoti didėjančio nelygybės lygio ir jos sukeltų pasekmių ekonomikos augimui, gyvenimo gerovei ir žmogaus raidai. Pernelyg didelė pajamų diferenciacija Lietuvoje – viena iš opiausių šalies problemų, kurios neišsprendus sudėtinga įgyvendinti ilgalaikės ekonomikos vystymo strategijas ir vidutinės trukmės programas.

Atsižvelgiant į tai, 2015 m. Mykolo Romerio universiteto Gyvenimo kokybės laboratorijos, Psichologijos tyrimų laboratorijos ir Lyčių tyrimų laboratorijos mokslininkai parengė projektą „Socialinė ekonominė nelygybė:

veiksniai, pasekmės gyvenimo kokybei ir mažinimo būdai“, ir šioje mokslo studijoje pristato projekto metu atlikto tyrimo rezultatus.

Tyrimo tikslas – ištirti socialinę ekonominę nelygybę Lietuvoje kaip esminį gyventojų gyvenimo kokybės veiksnį, moksliniais tyrimais pagrindžiant ją sąlygojančius veiksnius, pasekmes gyventojų gyvenimo kokybei ir pateikiant galimus jos mažinimo (reguliavimo) būdus bei priemones.

Uždaviniai:

1. Sukurti Lietuvai adaptuotą socialinės ekonominės nelygybės vertinimo metodiką ir įvertinti realią socialinę ekonominę nelygybę Lietuvoje;
2. Ištirti Lietuvos socialinę ekonominę nelygybę sąlygojančius veiksnius, įvairių Lietuvos visuomenės grupių socialinę ekonominę (pajamų, vartojimo, materialių gyvenimo sąlygų) nelygybę ir jos pasekmes šalies ekonominiam ir socialiniam vystymuisi bei gyventojų gyvenimo kokybei;
3. Įvertinti galimybes mažinti socialinius ir ekonominius netolygumus ir pasiūlyti Lietuvos valstybės institucijoms socialinės ekonominės nelygybės mažinimo (reguliavimo) būdus ir jos plitimo prevencijos priemones.

Nors Lietuvoje yra atlikta nemažai socialinės ekonominės (dažniausiai pajamų) nelygybės tyrimų (R. Lazutka, B. Gruževskis, A. Šileika, D. Skučienė, E. Tamašauskienė ir kt.), tačiau stokojama nuodugnesnių tyrimų, vertinančių vartojimo, materialių gyvenimo sąlygų diferenciaciją, netolygumus tarp tam tikrų visuomenės grupių, nepakankamai ištirti nelygybę įtakojantys veiksniai, priežastiniai ryšiai ir nelygybės sąsaja su gyventojų psichologine gerove, jų vertybinėmis nuostatomis, elgsena, asmeninėmis savybėmis.

Socialinės ekonominės nelygybės tyrimas yra **tarpdisciplininis, apjungiantis ekonomiką ir psichologiją**. Tyrimas apima ne tik užimtumo, socialinės politikos veiksnį, bet ir gyventojų nuostatų, elgsenos, požiūrio į ekonominę nelygybę analizę, gyventojų pajamų lygio priklausomybių nuo išsilavinimo, asmeninių savybių nustatymą, paties gyventojų socialinio statuso subjektyvų įvertinimą.

Vertinant nelygybės laipsnį, dažniausiai pateikiami pajamų nelygybės duomenys (pvz. Eurostat, Pasaulio Bankas, OECD ir kt.; Lietuvoje – Gyven-

tojų pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimai). Pajamų pasiskirstymo netolygumui įvertinti gali būti taikomi Džini koeficientas, Robino Hudo, Atkinsono, Teilo entropijos indeksai. Tačiau vertinant nelygybę svarbu atsižvelgti ir į kitus, ne mažiau svarbius materialinės gerovės aspektus, t. y., gyventojų disponuojamą turtą, gyvenimo sąlygas, gebėjimą apsirūpinti būtiniausiomis reikmėmis, vartojimą, santaupas, taip pat būtina vertinti ne tik nominalias gyventojų pajamas, bet atsižvelgti ir į kainų pokyčius, pinigų perkamąją galią. Todėl autorių tyrime vertinama **pajamų, vartojimo, materialių gyvenimo sąlygų diferenciacija**, tiriant ją pagal gyvenamąją vietą, amžių ir lytį.

Svarbus aspektas – **pasekmių šalies ekonominiam ir socialiniam vystymuisi ir gyventojų gyvenimo kokybei vertinimas** (didėjanti socialinė atskirtis, „skurdo spąstai“, emigracija, augantis nusikalstamumo lygis, sutrikusi psichinė ir fizinė sveikata, mažėjantis gyventojų raštingumas ir kt.).

Tyrimo metu buvo sukurta Lietuvai adaptuota nelygybės vertinimo metodika, ištirti Lietuvos socialinę ekonominę nelygybę sąlygojantys veiksniai, įvairių socialinių grupių (kaimo ir miesto gyventojų, jaunimo ir pagyvenusių žmonių, moterų ir vyrų) pajamų, vartojimo, materialių gyvenimo sąlygų nelygybė ir jos pasekmės šalies ekonominiam ir socialiniam vystymuisi bei gyventojų kokybei.

Siekiant tyrimo tikslo ir kartu sprendžiant šią aktualią Lietuvai problemą, autoriai stengėsi objektyviau įvertinti tikrąją nelygybę Lietuvoje, nustatyti jos priežastis, įvertinti pasekmes šalies raidai ir visuomenei. Šiam reiškiniui ištirti reikia nuodugnių ir gilesnių tyrimų, kurių rezultatai pagrįstai leistų numatyti nelygybės plitimo prevencijos priemones ir veiksmingus būdus jai mažinti.

Šią studiją parengė M. Romerio universiteto profesoriai kartu su buvusiais savo doktorantais, kurie dabar jau turi mokslo daktaro laipsnius ir sėkmingai daro profesinę karjerą, dabartiniais doktorantais, taip pat ES ekspertais, NVO atstovais, kurie geranoriškai prisidėjo gvildenant tyrimo idėjas, dalyvavo diskusijose ir savo mintis išdėstė šiame darbe, motyvuodami savo dalyvavimą tuo, kad tyrimo tema yra labai opi ir kelianti susirūpinimą.

Tyrimo procese rezultatai buvo aptarti su Lietuvos statistikos departamento specialistais, Seimo Ekonomikos ir Socialinių reikalų ir darbo komitetų nariais, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos, Socialinių reikalų ir darbo ministerijos darbuotojais, kuriems šios mokslo studijos autoriai reiškia gilią padėką.

Ona Gražina Rakauskienė

I. SOCIALINĖ EKONOMINĖ NELYGYBĖ IR JOS POVEIKIS SOCIALINEI EKONOMINEI PAŽANGAI

1.1. Socialinės ekonominės nelygybės teorinių požiūrių evoliucija

Nelygybė – tai sąlygos, kai žmonės turi nelygias prieinamumo galimybes prie tokių gėrybių, kaip pinigai, valdžia ir prestižas. Nors sociologai ir ekonomistai pripažįsta, kad nelygybė yra plačiai paplitęs reiškinys, tačiau jie įvairiai apibrėžia jos esmę ir priežastis.

Funkcionalizmo teorijos: geriausiųjų skatinimas. Vienas iš pirmųjų, bandęs paaiškinti nelygybę, buvo E. Diurkheimas (Riley, 2014). Savo veikale „Apie visuomeninio darbo pasidalinimą“ (1893) jis priėjo išvados, kad nelygybės priežastys – tai būtinybė skatinti pačius geriausius. Visose senovės visuomenėse labiausiai gerbiami buvo kariai ir gydantys žiniuonys. Puritoniškose visuomenėse pati svarbiausia profesija – dvasininkas. Šiuolaikinėse visuomenėse – tai bankininko ir verslininko, inžinieriaus ir gydytojo profesija. Tas žmogus, kuris vykdo pagrindinę funkciją visuomenėje, pasižymi maksimaliu prestižu ir materialinių gėrybių kiekiu.

Kita nelygybės priežastis – įvairūs žmonių talentai, o pačius talentingiausius būtina apdovanoti už jų nuopelnus, jie turi vykdyti pačias svarbiausias funkcijas. Jas atlikdavo dvasininkai, valdytojai ir technologai.

1945 m. K. Davis ir W. E. Moore paskelbė teoriją, kuri tęsė E. Diurkheimo koncepciją (Milner, 1987). Jie teigė, kad nelygybė padeda visuomenei užtikrinti tokias sąlygas, kuriose pačias svarbiausias veiklas atlieka labiausiai išmanantys. Pačios svarbiausios veiklos skiriasi priklausomai nuo socialinės sistemos ypatumų. Pareigos, vertinamos vienoje visuomenėje, gali būti nuvertintos kitoje. Tačiau kai kurios funkcijos išlieka pagrindinėmis visose visuomenėse. Tai – religija, vadovavimas, aukštesnio lygio visuomenėse – technologijos. Religinė veikla yra vedančioji, nes ji formuoja požiūrius ir vertybes. Vadovai turi kur kas didesnę valdžią nei tie, kuriems jie vadovauja. Technologai yra ilgai ir kruopščiai rengiami, kad įvaldytų profesiją. Tai svarbias funkcijas vykdančios

atstovai, todėl visuomenė turi jiems suteikti ir daugiau materialinių vertybių, ir pagarbos.

Konflikto teorijos: valdžios privilegijų apsauga. Konflikto teorijos atstovai nesutinka su teiginiu, kad nelygybė – tai natūralus visuomenės gyvavimo būdas. Jie ne tik kritikuoja funkcionalistų požiūrį, bet tvirtina, kad nelygybė – tai tokios padėties rezultatas, kai žmonės, kurie kontroliuoja visuomenės vertybes (valdžią ir turtą), turi galimybes gauti sau naudą. Pagal konflikto teoriją nelygybės priežastis – valdžios privilegijų gynimas. Nelygybė – įtakingų grupių, siekiančių išsaugoti savo statusą, rezultatas.

Daugelio nelygybės idėjų šaltinis – **K. Markso stratifikacijos ir klasių teorija**. Pagal K. Marksą žmonijos istorijos vystymosi etapai priklauso nuo gamybos būdo (Halewood, 2014). Gamybos būdas apibūdina kiekvieną ekonominę organizaciją, į kurią įeina technologijos, darbo pasidalijimas, ir, svarbiausia, žmonių tarpusavio santykiai gamybos procese. Šie tarpusavio santykiai vaidina pagrindinį vaidmenį marksistinėje klasių teorijoje.

Pagal K. Marksą bet kokiaje ekonominėje organizacijoje yra valdančioji klasė, kuriai priklauso gamybos priemonės (fabrikai, žaliavos ir kt.) ir ji kontroliuoja šias gamybos priemones. Kapitalizmo teorijoje – tai buržuazija (gamybos priemonių savininkai), kuri sprendžia išnaudojamųjų – proletariato – likimą. K. Marksas taip pat įvedė liumpenproletariato sąvoką – tai nusi-kaltėliai, narkomanai ir kiti, visiškai išstumti iš visuomenės.

Pagal K. Markso teoriją santykių tarp valdančiosios klasės ir išnaudojamųjų klasės esmė yra ta, kad valdančioji klasė išnaudoja dirbančiųjų klasę. Išnaudojimo forma priklauso nuo gamybos būdo. Kapitalizme nuosavybės savininkai perka darbininkų darbą. K. Marksas pabrėžia, kad pridėtinę vertę sukuria darbininkai. K. Marksas numatė ir teigė, kad besivystant kapitalizmui buržuazija tampa dar turtingesnė, o proletariatas dar skurdesnis. Bręsta klasių konfliktas ir jis veda revoliucijos ir kapitalizmo žlugimo link. K. Markso prognozės neišsipildė, kapitalizmas nesužlugo.

Vėberio (Max Weber) teorija: turtas – prestižas – valdžia. M. Vėberis išskyrė tris pagrindines nelygybės dedamąsias (Waters T., Waters D., 2015).

Pirmoji – turtinė nelygybė. Turtas reiškia daugiau, nei tik darbo užmokestį; turtingieji dažnai nedarbo, tačiau gauna dideles pajamas iš nuosavybės, investicijų, nekilnojamojo turto arba akcijų ir vertybinių popierių. M. Vėberis

teigė, kad įvairių socialinių klasių atstovai – darbininkai, valstiečiai, pirkliai turi nevienodas galimybes gaunant pajamas ir įsigyjant prekes.

Antroji nelygybės komponentė – prestižas. Žmonių grupės yra gerbiamos įvairiai, skirtingu laipsniu ir naudojasi nevienodu prestižu. Atsižvelgiant į tai, M. Vėberis įvedė socialinio statuso sąvoką.

Trečiasis stratifikacijos veiksnys – valdžia. Įvairios žmonių grupės pasižymi skirtingomis savybėmis, įgyvendinant gyvenimo planus, priimant sprendimus ir vykdant politiką. M. Vėberis skyrė didelę dėmesį politinėms partijoms ir grupėms, kurias vienija bendri interesai, formuojant valdžios sistemą visuomenėje.

Warnerio (W. L. Warner) teorija: klasė ir reputacija. Pagal aukščiau minėtas teorijas, nelygybė arba stratifikacija – konkrečių ekonominių ir socialinių veiksmų rezultatas. Visiškai priešinga teorija išdėstyta W. L. Warnerio teorijoje (Shein, Seiser, 2015). W. L. Warneris atlikto tyrimą „Yankee City“ apie bendruomenės klasių sistemą. Šios sistemos analizė buvo grindžiama bendruomenės narių požiūriais, nuomonėmis apie vienas kitą, t. y. pagal narių reputaciją.

Tyrimo „Yankee City“ W. L. Warneris išskyrė šešias pagrindines klases:

- aukštutinė aukštoji klasė – aukštos kilmės turtingieji;
- žemutinė aukštoji klasė – pasiturintys, tačiau ne aristokratiškos kilmės atstovai. Daugelis iš jų, nebūdami kilmingais, praturtėjo neseniai ir siekė pasirodyti ir išsiskirti iš kitų savo apranga, brangenybėmis, automobiliais;
- aukštutinis vidurinėsios klasės sluoksnis, apibūdinantis aukšto išsilavinimo, intelektualaus darbo asmenis ir dalykiškus žmones, turinčius aukštas pajamas: gydytojus, teisininkus, kapitalo savininkus;
- žemutinė vidurinioji klasė – tai kanceliarijos darbuotojai ir „baltosios apykaklės“ (sekretoriai, bankų darbuotojai ir kt.);
- aukštutinis žemutinis klasės sluoksnis – „mėlynosios apykaklės“: gamyklų darbininkai ir užsiimantieji fiziniu darbu;
- žemutinis žemutinės klasės sluoksnis – patys skurdžiausi bendruomenės nariai, K. Markso apibūdintas liumpenproletariatas.

Treimano teorija. 1977 m. D. J. Treimanas išanalizavo 85 tyrimus 53-se šalyse apie profesijos prestižą ir padarė išvadą, kad prestižo vertinimai labai panašūs visame pasaulyje. Remdamasis šiais rezultatais, D. J. Treimanas sukūrė teoriją, aiškinančią, kodėl vertinimai panašūs. Ši teorija grindžiama ketu-

riais teiginiais. Pirmasis teiginys siejamas su pagrindiniais žmonių poreikiais (maistas, apranga, būstas), kurie yra panašūs visose visuomenėse. Be to, šiuolaikinių visuomenių gyvenimui būtinos darbo priemonės, ginklai, politinės ir karo organizacijos. Visame pasaulyje problemos yra analogiškos. Todėl tokiose visuomenėse egzistuoja palyginti vienodas darbo pasidalijimas.

Antroji D. J. Treimano teorijos nuostata – darbo pasidalijimo specializacijos procese kai kurie žmonės daugiau nei kiti valdo materialių išteklių ir kontroliuoja jų panaudojimą. Taigi darbo pasidalijimo specializacijos procese susiklosto skirtingas valdžios laipsnis: gydytojai turi aukštesnę kvalifikaciją ir pasižymi didesne valdžia, nei darbininkai prie konvejerio; gydytojai, pagal D. J. Treimaną, pasižymi ir didesniu atlyginimu ir disponuoja didesne nuosavybe.

Trečiasis D. J. Treimano teiginys – bet kokiaje visuomenėje skiriasi privilegijos tų, kurie yra valdžios atstovai. Jie dažnai pasižymi politine įtaka, kuria gali pasinaudoti savo naudai.

Ketvirtasis D. J. Treimano teorijos teiginys – tai trijų pirmųjų nuostatų pasekmės. Kadangi valdžia ir privilegijos visur vertinamos, tai ir susietos su šiais atributais profesijos laikomos prestižinėmis.

D. J. Treimano teorija apjungia kai kurių kitų – K. Markso, W. L. Warnerio – koncepcijų elementus

Visos apžvelgtos teorijos pasižymi skirtingu požiūriu į nelygybę. Požiūriai skiriasi nelygybės kriterijais (turtas, valdžia, prestižas) ir nelygybės priežastimis. K. Davis ir W. E. Moore žvelgia į nelygybę kaip į normalų reiškinį; konflikto teorijos atstovai nelygybę laiko įtakingų grupių, besistengiančių išlaikyti savo *status-quo* padėtį savo naudai. Tačiau žvelgiant giliau, galima pastebėti, kad šios teorijos neneigia viena kitos ir bet kurioje visuomenėje nelygybė ir stratifikacija susidaro įvairių socialinių ir ekonominių veiksnių įtakoje.

1.2. Nelygybės kaina: šiuolaikinis požiūris

Socialinės ekonominės nelygybės svarba ir vaidmuo ekonominių tyrimų atžvilgiu skirtingais laikotarpiais nebuvo tolygi. Po Antrojo pasaulinio karo sparčiai vystantis ekonomikai Vakarų Europoje ir Šiaurės Amerikoje apie minėtąją problemą buvo beveik pamiršta, tačiau XX a. 7-tu ir 8-tu dešimtmečiais susidomėjimas ja vėl išaugo. JAV federalinei valdžiai paskelbus kovą su skurdu, pradėti įvairūs tyrimai, o skurdo problema, kaip viena iš svarbiausių to

laikotarpio aktualijų, buvo iš naujo „atrasta“ Didžiojoje Britanijoje, Švedijoje ir kitose Europos valstybėse. Apie kylantį susidomėjimą socialine ekonomine nelygybe buvo rašoma tokiuose akademiniuose veikaluose, kaip „The Economics of Inequality“ (Atkinson, 1975) ir „On Economic Inequality“ (Sen, 1973; Salverda, Nolan, Smeeding, 2013). Nuo tada atlikta nemažai reikšmingų tyrimų, nagrinėjančių šio reiškinio atsiradimo priežastis, matavimo priemonės, tendencijas, tyrimo metodus.

Kurį laiką socialinė ekonominė nelygybė buvo pakankamai stabili, todėl ją stebėti, Aaron (1978) teigimu, buvo įdomu lygiai taip pat, kaip stebėti augančią žolę (Salverda, Nolan, Smeeding, 2013). Tačiau 1980-aisiais metais darbo užmokesčio diferenciacija Jungtinėje Karalystėje ir JAV ženkliai išaugo, kas paskatino naujų tyrimų atsiradimą. Jų metu buvo siekiama išsiaiškinti, ar nelygybė egzistuoja tik minėtose dvejose valstybėse, ar yra paplitusi visose besivystančiose šalyse (Salverda, Nolan, Smeeding, 2013). Kilo susirūpinimas, kad gyventojų ir namų ūkių pajamų nelygybė – esminis visos socialinės ekonominės nelygybės aspektas – sparčiai auga visose šalyse.

Globalizacija ir kylantis nerimas dėl egzistuojančio išsivysčiusių ir besivystančių šalių atotrūkio paskatino tobulinti socialinės ekonominės nelygybės tyrimų metodikas. Milžiniškas darbo jėgos padidėjimas paskatino globalios ekonomikos iškilmą ir paskutiniu XX a. dešimtmečiu išaugusią kiniškų ir indiškų prekių bei paslaugų paklausą – veiksnius, smarkiai pakeitusius Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) valstybių gyventojų gyvenimus, laisvą darbo jėgos ir kapitalo judėjimą. Nepaisant to, valstybių išsivystymo skirtumai akivaizdūs, kas kelia susirūpinimas dėl ekonominio, socialinio ir net politinio susiskaldymo bei galimų didėjančios socialinės ekonominės nelygybės padarinių.

Šis sudėtingas fenomenas analizuojamas įvairiais aspektais, o jo nagrinėjimas leidžia bent iš dalies numanyti, dėl ko ekonomistai tiria diferenciaciją.

W. Salverda, B. Nolan, T. M. Smeeding: nelygybės tyrimo priežastys. W. Salverda, B. Nolan, T. M. Smeeding (2013) iškelia tris pagrindines nelygybės tyrimų priežastis.

Pirmoji reali priežastis yra tiesiog mokslinis smalsumas, noras pažinti ir suprasti aplinkinį pasaulį, paremtą socialiniais ir fiziniais mokslais. Anot žymių autorių kaip Adam Smith ir David Ricardo, iš pradžių ekonomistams svarbiausia ir įdomiausia problema buvo ekonominių išteklių pasiskirstymas

ir jį lemiantys veiksniai. Dabar ši problema ir vėl tampa viena iš svarbiausių mokslinių tyrimų temų.

Antroji priežastis iš prigimtųjų yra normatyvinė. Dažniausiai žmonės turi itin tvirtą nuomonę apie socialinę ekonominę nelygybę. Be abejo, mokslininko socialinio teisingumo jausmas yra itin svarbus, tačiau tas faktas, kad visi kiti, įskaitant ekonomistus ir politikos atstovus, turi tvirtą požiūrį į nelygybę ir teisingumą, yra daugiau nei pakankama priežastis, skatinanti atlikti minėtojo reiškinių mokslinius tyrimus.

Galiausiai, daugumos analitikų dėmesys nelygybei yra tam tikra priemonė kažko pasiekti. Tikėtina, kad jei net egzistuojanti nelygybė ir nebūtų svarbi problema, ekonomistai ir visi kiti vis tiek norėtų žinoti, kokios galimos nelygybės pasekmės. Nelygybės pasekmių analizė apima tokius faktorius, kaip sveikatos būklę ir vidutinę gyvenimo trukmę, nusikalstamumo ir bendruomeniškumo mažėjimą, pajamų rodiklių ir skurdo lygio kaitą skirtingose kartose – visi šie išvardinti reiškiniai yra visuomeninės svarbos. Jei nelygybė koku nors būdu lemia minėtus reiškinius arba yra jų lemiamą, mokslininkui tampa itin svarbu rasti sąsajas tarp nelygybės bei minėtų reiškinių ir suprasti jų svarbą (Salverda, Nolan, Smeeding, 2013).

Žvelgiant per ekonomikos mokslo prizmę, **trečioji priežastis** atspindi sąsają tarp nelygybės ir ekonominio efektyvumo. Ekonomika analizuoja būdus, kaip patenkinti visas konkuruojančias puses, naudojant ribotus išteklius. Didinant ekonominį efektyvumą, dalis žmonių gali gauti tam tikros naudos ir tam neprireiktų mažinti ribotų išteklių kiekio kitos konkuruojančios pusės atžvilgiu. Tačiau faktas, kad tarp ekonominės lygybės ir ekonominio efektyvumo egzistuoja tam tikras santykis ar abipusis kompromisas, privertė ekonomistus į šią problemą pažiūrėti kitaip (lyginant su tradiciniu neoklasikiniu požiūriu). Jau daugelį metų pagrindinis ekonominių tyrimų ir debatų klausimas – kokiomis aplinkybėmis egzistuoja minėtasis proporcingas santykis tarp ekonominės lygybės bei efektyvumo, o šio santykio teorinė ir empirinė analizė yra pagrindinis tyrimų tikslas (Salverda, Nolan, Smeeding, 2013).

Pastaruoju metu ypač didelis dėmesys skiriamas nelygybės poveikiui ekonomikos augimui tyrimams. Šiuo atveju labai svarbu, kad būtų kuriama tokia aplinka, kurioje ekonomikos augimas būtų skatinamas, o ne slopinamas. Iš tiesų, poreikis suprasti sudėtingas sąsajas tarp ekonominės nelygybės

ir ekonominio efektyvumo yra pakankama priežastis, kad socialinė ekonominė diferenciacija atsidurtų ekonomistų sprendžiamų problemų sąrašo viršuje.

Autorių nuomone, šiuolaikinėje nelygybės teorijoje išskirtini **du svarbūs požiūriai: liberalusis – nelygybė yra pateisinama ir ji turi būti; ir priešingas jai – nelygybė nėra būtina.**

Iki šiol daugelyje šalių vykdoma ekonominė politika, besiremianti liberaliuoju požiūriu, pagal kurį nelygybės didėjimas yra neišvengiamas. Šalys turi pasirinkti alternatyvą – arba didėjant nelygybei ekonomika auga, arba, esant tolygiam pajamų ir turto pasiskirstymui, ekonomika lėtėja. Ir, esą, augant ekonomikai nelygybės didėjimas su laiku bus sustabdytas ir priartės prie išsivysčiusių šalių padėties. Liberalusis požiūris teigia, kad nelygybė – tai kaina, kurią mes mokame už ekonomikos augimą. Jeigu siekiama didesnio ekonomikos augimo, reikia susitaikyti su pajamų skirtumų didėjimu. Tačiau šiandieninių teorinių ir praktinių tyrimų duomenys rodo, kad toks požiūris yra klaidingas.

J. E. Stiglitzas: nelygybė nėra neišvengiama. Kolumbijos universiteto profesorius, buvęs prezidento B. Clintono patarėjas ekonomikos klausimais, Pasaulio banko ekonomistų grupės vadovas, Nobelio premijos laureatas J. E. Stiglitzas savo ataskaitoje-pranešime Ruzvelto institutui „Perrašant Amerikos ekonomikos taisykles“ („*Rewriting the Rules of the American Economy*“, 2015) iškelia mintį – nelygybė nėra neišvengiama, tai ne socialinė, o ekonominė problema, būtent dėl jos ekonomikos pakilimas nuo 1990 m. vyko lėčiau ir ilgiau nei prieš tai buvęs. Nelygybė nėra kaina už ekonomikos augimą. Greičiau tai lėtėjančio ekonomikos augimo priežastis ir simptomai.

Ruzvelto institute vykusios diskusijos ir pranešimo „Perrašant Amerikos ekonomikos taisykles“ prezentacijos metu, kurioje dalyvavo tokie ekspertai, kaip B. Solow (Nobelio laureatas), ekonomistas M. Bouchley, profesorius S. Johnson, profesorius L. Stout, sociologas S. Greenberg, J. E. Stiglitzas pabrėžė, kad JAV respublikonų ir demokratų administracijos kaltos tuo, kad vykdė politiką, skatinančią nelygybę, o taip pat pristatė koncepciją, tvirtinančią, kad su ta nelygybe nieko padaryti negalima. J. E. Stiglitzas pareiškė, kad „nelygybė nėra neišvengiama. Kalba eina apie sprendimus, kuriuos mes priimame, struktūrizuodami mūsų ekonomiką.“

Vienas iš esminių klausimų, kuriuos iškelia J. E. Stiglitzas, – kodėl nelygybė yra toks svarbus klausimas? Atsakymas paprastas – todėl, kad ji stabdo

ekonomikos augimą ir tuo pačiu neigiamai veikia kiekvieno žmogaus gyvenimo gerovę. Tačiau nelygybės priežastys kur kas sudėtingesnės.

Pagrindinės J. E. Stiglitzo pranešimo išvados: pirma, – nelygybė yra politinės ekonomikos klausimas ir ji taip pat siejasi su politiniais sprendimais. Antra, problemos esmę sudaro ne koks nors atskiras sprendimas, pelno mokestis, sveikatos reforma ar darbo normatyvai, o jų visuma. „Mūsų ekonomika – tai sistema“, – teigia J. E. Stiglitzas. „Kova su nelygybe reikalauja sisteminio požiūrio daugelyje sričių – finansų, korporacijų valdymo, įmonių vadovų atlyginimų, mokesčių politikos, antimonopolinėje, pinigų politikoje, švietimo, sveikatos ir darbo teisėje.“

„Nelygybė nėra neišvengiama lemtis, o politinių sprendimų rezultatas“ (Stiglitz, 2015). Tai įrodo kai kurių valstybių patirtis, kurioms pavyko suderinti lygybę su ekonomikos augimu. Tai Skandinavijos šalys, Singapūras, Mauritanija. Šios šalys pirmiausia investavo į švietimą ir mokslą.

J. E. Stiglitzo siūlomi variantai nelygybei sumažinti:

- investicijos į mokslinius tyrimus, infrastruktūrą ir švietimą, prieinamumo prie aukštojo mokslo didinimas;
- minimalaus darbo užmokesčio įvedimas (pastaraisiais metais JAV pelnas augo neproporcingai darbo užmokesčiui). Toks disbalansas pajamų paskirstyme yra nelygybės šaltinis;
- mokesčių politika turi būti labiau progresyvi ir tolygi.

J. E. Stiglitzas, keldamas klausimą, kaip galima paaiškinti šias nerimą keliančias tendencijas, iškelia ribinio produktyvumo teorijos svarbą. Tradiciškai ekonomistai ir kiti mąstytojai nesutaria dėl nelygybės priežasčių. XIX a. jie siekė paaiškinti, pateisinti arba sukritikuoti akivaizdžiai didelius skirtumus visuomenėje. K. Marksas kalbėjo apie išnaudojimą. Nassay Senior, pirmasis Drummond profesūros All Souls College, Oksforde, ekonomikos profesorius, kalbėjo apie kapitalo grąžą kaip užmokestį už kapitalistų susilaikymą, už nevartojimą. Tai nebuvo darbo išnaudojimas, bet teisingas atlygis už vartojimo atsisakymą. Neoklasikiniai ekonomistai išvystė ribinio produktyvumo teoriją, kurioje teigiama, kad atlygis atspindi skirtingą asmens įnašą į visuomenę.

Išnaudojimo atveju teigiama, kad esantieji „viršuje“ gauna tai, ką gauna, atimdami iš esančiųjų „apačioje“, o pagal ribinio produktyvumo teoriją – esantieji „viršuje“ gauna tik tiek, kiek įneša į visuomenę. Šio požiūrio šali-

ninkai žengė dar toliau: jie teigia, kad konkurencingoje rinkoje išnaudojimas (pvz., dėl monopolinės galios ar diskriminavimo) tiesiog negalėtų tęstis ir kad indėlis į kapitalą nulemtų ir atlyginimų augimą, todėl darbuotojų padėtis pagerėtų dėl turtingųjų santaupų ir inovacijų.

Pagal ribinio produktyvumo teoriją dėl konkurencijos visi dalyvaujantieji gamybos procese gauna atlyginimą, kuris yra lygus asmens ribiniam produktyvumui. Šioje teorijoje didesnės pajamos siejamos su didesniu indėliu į visuomenę. Juo galima, pavyzdžiui, pateisinti preferencinį mokesčių elgesį su turtingaisiais: apmokestindami didesnes pajamas mes atimtumėme iš jų „teisingą atlygį“ už indėlį į visuomenę ir dar svarbiau – atgrasintumėme nuo noro panaudoti savo talentą. Be to, kuo daugiau jie įneša – kuo sunkiau dirba ir daugiau taupo – tuo geriau yra darbuotojams, kurių atlyginimas dėl tokio indėlio augs.

Šios nelygybę pateisinančios idėjos išsilaikė taip ilgai dėl to, jog jose slypi tiesos grūdas. Kai kurie nepaprastai daug pinigų uždirbę asmenys labai daug prisidėjo prie visuomenės ir kai kuriais atvejais sau pasiėmė tik menką viso savo indėlio į visuomenę dalį. Vis dėlto tai galima paaiškinti tik iš dalies: yra kitų galimų nelygybės priežasčių. Netolygumai gali atsirasti dėl išnaudojimo, diskriminavimo ir naudojimosi monopoline galia. Be to, apskritai nelygybei didelę įtaką daro daugelis institucinių ir politinių veiksnių, pavyzdžiui, pramoniniai santykiai, darbo rinka, gerovės ir mokesčių sistemos, kurie gali veikti nepriklausomai nuo produktyvumo ir turėti įtakos produktyvumui.

Tai, kad pajamų pasiskirstymo negalima paaiškinti vien standartine ekonomikos teorija, rodo ir tas faktas, jog pajamų iki mokesčių ir pervedimų pasiskirstymas visose šalyse gerokai skiriasi. Pavyzdžiui, Prancūzija ir Norvegija yra EBPO valstybės, kurioms iš esmės pavyko atsispirti didėjančios nelygybės tendencijai. Skandinavijos šalyse stebima daug didesnė galimybių lygybė nepriklausomai nuo to, kaip ji būtų vertinama.

Ekonominio elgesio varomoji jėga yra fundamentalieji paklausos ir pasiūlos dėsniai, o ekonomisto darbas yra šias pagrindines jėgas suprasti. Taigi standartinė teorija negali paaiškinti, kaip valstybės, kurias apibūdina panašios technologijų, produktyvumas ir pajamos vienam gyventojui, gali taip skirtis pagal pajamų iki mokesčių pasiskirstymą.

Esama įrodymų, kad institucijos vaidina svarbų vaidmenį. Išanalizuoti galima ne tik institucijų poveikį, pačias institucijas dažnai galima paaiškinti kartais istorija, kartais galios santykiais, o kartais ir ekonominėmis jėgomis

(pvz., informacijos asimetrija), kurie neįtraukiami į standartinę analizę. Taigi šiuolaikinės ekonomikos didžiausias siekis yra suvokti institucijų vaidmenį, kuriant ir formuojant rinkas.

J. E. Stiglitzo (2015) teigimu, kuo didesnė yra turtinė atskirtis tarp visuomenės narių, tuo mažiau turtingieji nori investuoti į bendruomenės gerovės kūrimą. Turtingiesiems tiesiog nereikia, kad valstybė investuotų į išsilavinimą, medicininę priežiūrą ar asmeninį saugumą – visa tai jie gali nusipirkti patys. Laikui bėgant paprastų ir turtingų žmonių atskirtis didėja, pastarieji praranda bet kokią turėtą empatiją pirmųjų atžvilgiu. Turtingiesiems nerimą gali kelti tik stipri valdžia, galinti įvesti pusiausvyrą visuomenėje, „atimti“ iš jų dalį turto ir ją paaukoti bendrai visuomenės gerovei.

Pasak J. E. Stiglitzo (2015), 1 proc. turtingiausiųjų amerikiečių kasmet atitenka beveik ketvirtis visų tautos pajamų, 1 proc. turtingiausiųjų JAV gyventojų priklauso 40 proc. viso šalies turto. Tuo pačiu atkreiptinas dėmesys, kai 1 proc. turtingiausiųjų šalies gyventojų pajamos per pastarąjį dešimtmetį išaugo 18 proc., o vidurinėsios klasės atstovų pajamos sumažėjo. Be to, vidurinių išsilavinimą turintys vyrai tai pajuto itin smarkiai – jų pajamos per paskutinį amžiaus ketvirtį sumažėjo 12 proc. Tad pajamų augimą pastaraisiais dešimtmečiais pajuto tik šalies turtingiausieji.

Ekonomistai vis dar ieško būdų, kaip paaiškinti didėjančią nelygybę tiek JAV, tiek ir visame pasaulyje. Visų pirma, technologijų plėtra, orientuota į žmogiškųjų išteklių taupymą sumažino vidurinės klasės darbuotojų poreikį. Antra, globalizacija įtakojo pasaulinės rinkos atsiradimą bei paskatino darbuotojų galimybes migruoti ir dirbti kitose valstybėse. Trečia, socialiniai pokyčiai taip pat turėjo įtakos, pavyzdžiui, profesinių sąjungų mažėjimas, kurioms anksčiau priklausė trečdalis visų amerikiečių, o dabar tik 12 proc.

Tačiau J. E. Stiglitzo (2015) teigimu, **nelygybė iš esmės egzistuoja todėl, kad 1 proc. šalies gyventojų to siekia.** To įrodymas gali būti mokesčių politika. Didėjančios mokesčių lengvatos apmokestinamam kapitalo prieaugiui, sudarančios sąlygas kaupti turtą, sukūrė itin palankias sąlygas tam tikroms visuomenės grupėms. Monopolijos ir dalinės monopolijos visada buvo ekonominės galios šaltinis – nuo Johno D. Rockefellerio praėjusio šimtmečio pradžioje iki Billo Gates'o šimtmečio pabaigoje. Šiandieninės nelygybės mastą didžiaja dalimi lėmė antimonopolinės politikos nebuvimas ir manipuliavimas finansine sistema, o tai užtikrino pačios finansų industrijos atlikti taisyklių pakeitimai.

Valdžia skolino pinigus finansinėms institucijoms, siūlydama beveik nulines palūkanas, ir palankiomis sąlygomis teikė finansinę pagalbą, kai šios ėmė žlugti.

J. E. Stiglitzas (2015) akcentuoja, kad ekonominė globalizacija nauda teikia tik pasiturintiems: ji skatina šalis varžytis dėl verslo įtakos, mažina sveikatos ir aplinkos apsaugą, riboja taip vadinamas pagrindines darbo teises, kurios apima ir kolektyvinių derybų teisę. Galima tik pabandyti įsivaizduoti, kaip atrodytų pasaulis, jei ekonominė globalizacija skatintų šalis varžytis ir konkuruoti dėl darbuotojų. Šalių valdžios institucijos varžytųsi, kuri iš jų užtikrins geresnį ekonominį saugumą, labiau sumažins mokesčius paprastiems darbininkams, suteiks geresnį išsilavinimą, garantuos švaresnę aplinką – visus dalykus, kurie rūpi paprastiems žmonėms.

Skirtumas tarp 1 proc. turtingiausiųjų ir 99 proc. likusių gyventojų metinių pajamų yra milžiniškas, o sukaupto kapitalo ir kitų vertybių atžvilgiu – dar didesnis. Tačiau iš visų nuostolių, kuriuos visuomenė patiria dėl nelygybės, didžiausias yra tas, kad nyksta suvokimas apie dorą bei teisingą elgesį, padorumą, lygias galimybes ir bendruomeniškumo jausmą.

J. E. Stiglitzas teigia, kad didelių ginčų dėl augančios nelygybės fakto neįkyla. Tačiau vis dar galima išgirsti argumentų, kad nelygybė iš esmės yra teigiamas dalykas – jei pasiturinčių pajamos pamažu auga, tai didėja ir visų likusiųjų pajamos. Šis argumentas pagal J. E. Stiglitzą (2015) klaidingas: kol nedidelė pasiturinčiųjų dalis turtą kaupia, dauguma gyventojų negali užsitikrinti normalių gyvenimo sąlygų. JAV eilinis darbininkas už darbo dieną gauna tokį patį atlyginimą, kokį gaudavo prieš 3–4 dešimtmečius. Tokiu būdu nelygybė virsta ekonomine disfunkcija (Stiglitz, 2015), t. y. stabdo ekonomikos augimą. Ekonomisto teigimu, ne atsitiktinumas, kad laikotarpis, kuriuo didžioji amerikiečių dalis gavo didesnes grynąsias pajamas – kai nelygybė iš dalies buvo sumažėjusi dėl progresinių mokesčių – tuo pačiu buvo ir laikotarpis, kai JAV ekonomika sparčiai augo. Ne atsitiktinumas ir tai, kad dabartinė recesija, kaip ir Didžioji depresija, sudarė galimybių nelygybei išaugti.

Pinigų judėjimas iš visuomenės „apačios“ į „viršų“ mažina vartojimą, nes didesnes pajamas gaunantys individai išleidžia palyginti mažesnę dalį savo pajamų, nei mažesnes pajamas gaunantys individai. Iš pirmo žvilgsnio, gali atrodyti, kad šis faktas yra neteisingas, nes turtingieji pinigus leidžia taip pat gausiai. Tačiau atlikus skaičiavimus, pvz. Mitt Romney pajamas, kurios 2010 m. sudarė 21,7 mln. JAV dolerių, net jam nusprendus leisti sau daugiau nei įprasta, per

metus jis išleistų tik nedidelę pajamų dalį tam, kad išlaikytų savo šeimą ir kelis jam priklausančius namus. Tačiau tą pačią pinigų sumą padalinus 500 žmonių – pvz., kiekvienam iš jų suteikiant darbo vietą, mokant 43 000 JAV dolerių per metus – bus akivaizdu, kad beveik visi pinigai bus išleisti. Egzistuoja taisyklė – **kuo ryškesnė diferenciacija, tuo labiau mažėja bendra paklausa.**

Jei *kas nors* to nepakeis ir nesustabdys, bendra ekonominė paklausa taps mažesnė, nei pasiūla – tai reiškia, kad didės nedarbas, o tai mažins paklausą dar labiau. 1990-aisiais tas „kas nors“ buvo interneto bendrovių burbulas. Pirmajam XXI-ojo amžiaus dešimtmetyje tas „kas nors“ buvo nekilnojamojo turto burbulas.

Teisingumo sąvoka subjektyvi. Žmonės nesipiktina ir nepavydi sukaupto turto asmenims, pakeitusiems ekonomiką į gerąją pusę – kompiuterio išradėjams, biotechnologijų pradininkams. Bet dažniausiai šių žmonių nėra mūsų ekonominės piramidės viršūnėje. Visuomenėje, kurioje nelygybė didėja, teisingumas nėra matuojamas tik atlyginimų, pajamų ar turto dydžiu.

J. E. Stiglitzo (2015) teigimu, teisingumas kur kas sudėtingesnė sąvoka. **Viena iš svarbiausių teisingumo sąlygų yra galimybė: kiekvienas turi turėti galimybę realizuoti savo aukštesnius poreikius.** Galimybių trūkumas turi daug padarinių. Didėjanti nelygybė tiesiog mažina pasitikėjimą. Veikti išvien yra daug lengviau, kai visi individai yra panašioje padėtyje (Stiglitz, 2015).

J. E. Stiglitzas (2015) akcentuoja, kad nėra paaiškinimo, kodėl 1 proc. turtingiausiųjų, turinčių gerą išsilavinimą, puikius patarėjus ir išžvalgumą, yra taip blogai informuoti. Praeities kartų turtingiausieji žinojo, kad jie patys negalės jaustis saugiai, jei visuomenė bus netvirta. H. Fordas suprato, kad geriausia, ką jis gali padaryti dėl savęs ir savo įmonės – tai mokėti darbuotojams padorų atlyginimą. Jis norėjo, kad jo darbuotojai ne tik sunkiai dirbtų, bet ir galėtų sau leisti nusipirkti jo gaminamus automobilius.

F. D. Rooseveltas suprato, kad, siekiant išsaugoti kapitalistinę Ameriką, reikėjo ne tik paskirstyti turtą, taikant mokesčių ir socialinės apsaugos sistemas, bet ir pažaboti patį kapitalizmą. Kapitalizmo šalininkai nemėgo nei F. D. Roosevelto, nei ekonomisto J. M. Keyneso, tačiau pastariesiems pavyko apsaugoti kapitalizmą nuo pačių kapitalistų. R. Nixon suprato, kad investicijos užtikrins socialinę gerovę ir ekonominį stabilumą, ir jis investavo nuolat: į medicinos draudimą „Medicare“, „Head Start“, socialinės apsaugos sistemą ir pastangas ją sutvarkyti.

J. E. Stiglitzas (2015) teigia, kad **nelygybė yra vykdomos ekonominės politikos rezultatas**. Materialaus turto koncentracija „vienose rankose“ ne tik griaua socialinio teisingumo principus, bet ir riboja likusių visuomenės narių galimybes bei jų gyvenimo kokybę, kartu slopinant ir neskatinant pačios valstybės socialinės ekonominės pažangos. Problemos šaknys glūdi ne viename fragmentiškame veiksnyje, o priklauso nuo veiksnių visumos. Kova su nelygybe reikalauja sisteminio požiūrio, kompleksinio sprendimo daugelyje sričių, pradedant finansų ir antimonopolinės politikos reformomis, baigiant išsilavinimo ir darbo santykių teisiniu reguliavimu.

Tarptautinis valiutos fondas: nelygybė slopina ekonomikos augimą. Tarptautinio valiutos fondo atliktame tyrime „Pajamų nelygybės priežastys ir pasekmės: globali perspektyva“ (2015) teigiama, kad didėjanti nelygybė tampa vis opesne problema. Nelygybė išsivysčiusiose, naujose rinkose ir besivystančiose šalyse (NRBŠ) išaugo ir kaip reiškinys susilaukia nemenko dėmesio. Neseniai atliktas „Pew Research Center“ tyrimas (PRC, 2014), parodė, kad daugiau nei 60 proc. respondentų visame pasaulyje atotrūkį tarp turtingųjų ir vargšų laiko dideliu iššūkiu. Iš tiesų PRC tyrime nustatyta, kad nors švietimas ir sunkus darbas buvo laikomi svarbiais veiksniais, siekiant pagerinti savo socialinę padėtį, tačiau pažintys su reikiamais žmonėmis ir priklausymas turtingai šeimai taip pat buvo laikomi svarbiais veiksniais. Todėl tyrime atkreipiamas dėmesys į dideles potencialias kliūtis socialiniam judumui. Dėl šių priežasčių nelygybės mastas, jos varomosios jėgos ir klausimai, ką daryti, tapo vienu svarbiausių diskutuojamų klausimų tarp politikų ir mokslininkų.

TVF ekspertai (2015), atsakydami į tai, kodėl nelygybės klausimas yra toks svarbus, teigia, kad lygybė, kaip ir teisingumas, yra svarbi daugumos visuomenių vertybė. Žmonėms nepriklausomai nuo ideologijos, kultūros ar religijos rūpi nelygybė. Nelygybė gali būti pajamų judumo ir galimybių stokos signalas – nuolatinio nepritekliaus tam tikrose visuomenės sluoksniuose atspindys. Didėjantis pajamų atotrūkis taip pat turi reikšmingų pasekmių ekonomikos augimui ir makroekonominiam stabilumui, jis gali būti politinės ir sprendimų priėmimo galios koncentracijos „nedaugelio rankose“ priežastimi, nulemti neefektyvų žmogiškųjų išteklių panaudojimą, paskatinti nepalankų investavimui politinį ir ekonominį nestabilumą, padidinti krizių riziką. Ekonominiai ir socialiniai pasaulinės finansų krizės padariniai ir kliūtys pasaulio ekonomikos augimui privertė atidžiau pažvelgti į didėjančią pajamų nelygybę.

TVF ekspertai (2015) pabrėžia, kad, pirma, ekonominės politikos kūrėjai privalo daugiau dėmesio skirti skurstantiesiems ir viduriniajai klasei dėl dviejų priežasčių. *Pirma*, tolygesnis pajamų paskirstymas, t. y. skurdiesiems tenkančios pajamų dalies padidinimas ir vidurinėsios klasės pajamų lygio išlaikymas teigiamai veikia ekonomikos augimą. *Antra*, išsivysčiusiose ir atsiliekančiose šalyse nelygybė vystosi skirtingomis kryptimis.

Diskusijose apie nelygybę dažnai išskiriama **rezultatų nelygybė** (matuojama pajamomis, turtu ar išlaidomis) ir **galimybių nelygybė**, kuriai priskiriami veiksniai, kurių asmuo negali kontroliuoti, pvz., lytis, tautybė, gimimo vieta ar šeimos struktūra. Rezultatų nelygybę nulemia galimybių skirtumai ir asmens gebėjimų derinys. Tuo pačiu nėra lengva atskirti gebėjimus nuo galimybių, ypač skirtingose kartose. Pvz., tėvų pajamos, kurias jie užsidirbo savo pastangomis ir gebėjimais, nulemia vaikų galimybes siekti išsilavinimo. J. Rawls (1971) tvirtino, kad galimybių ir rezultatų pasiskirstymas yra vienodai svarbus ir informatyvus siekiant suprasti nelygybės prigimtį ir mastą visame pasaulyje (TVF, 2015).

Iškeldami klausimą, ar nelygybė tikrai turi būti vertinama neigiamai, TVF ekspertai (2015) tvirtina, kad tam tikras nelygybės laipsnis gali būti pateisinamas, jeigu nelygybė skatina tobulėti, konkuruoti, taupyti ir investuoti siekiant pažangos. Pvz., didesnis išsilavinimas, darbo užmokesčio diferenciacija gali paskatinti žmogiškojo kapitalo kaupimą ir ekonominį augimą nepaisant didesnės pajamų nelygybės. Nelygybė taip pat gali turėti teigiamos įtakos augimui dėl sukurtų paskatų inovacijoms ir verslumui (Lazear ir Rosen, 1981) ir, kas yra itin aktualu besivystančioms šalims, dėl sudaromos galimybės bent kai kuriems asmenims sukaupti verslo pradžia ar išsilavinimui įgyti reikalingą minimumą (Barro, 2000).

Kada didėjanti nelygybė tampa problema? Didelė ir ilgai išliekanti nelygybė, ypač galimybių nelygybė, gali didinti socialinius kaštus. Įsigalėjusi rezultatų nelygybė gali gerokai sumažinti asmenų išsilavinimo prieinamumą ir profesijos pasirinkimą. Be to, rezultatų nelygybė nesukuria „teisingų“ paskatų, jei ji priklauso nuo naudos (Stiglitz, 2012). Tokiu atveju asmenys yra skatinami nukreipti savo pastangas palankiam elgesiui ir apsaugai užsitikrinti, kas savo ruožtu nulemia netinkamą išteklių paskirstymą, korupciją ir nepotizmą kartu su šiuos reiškinius lydinčiomis neigiamomis socialinėmis ir

ekonominėmis pasekmėmis. Piliečiai gali prarasti pasitikėjimą institucijomis, dėl kurių nyksta socialinė sanglauda ir tikėjimas ateitimi.

Nelygybė turi įtakos ekonomikos augimo varomosioms jėgoms. Kodėl didėjantys pajamų skirtumai veikia ekonomikos augimą? Didesnė nelygybė mažina augimą, nes iš mažesnes pajamas gaunančių namų ūkių atimama galimybė palaikyti sveikatą ir kaupti materialųjį ir žmogiškąjį kapitalą (Glor ir Moav, 2004; Aghion, Caroli ir Garcia-Penalosa, 1999). Pvz., ji gali nulemti nepakankamą investavimą į išsilavinimą, nes vargingesnių šeimų vaikai patenka į prastesnės kokybės mokyklas ir turi mažiau galimybių studijuoti aukštojo mokslo institucijose. Dėl šios priežasties darbo produktyvumas galėtų būti mažesnis nei būtų buvęs didesnės lygybės aplinkoje (Stiglitz, 2012). M. Corak (2013) daro panašią išvadą, kad šalyse, kurioms būdinga didesnė pajamų nelygybė, paprastai stebimas ir mažesnis mobilumo laipsnis tarp kartų, jose tėvų pajamos yra svarbesnis rodiklis, apsprendžiantis vaikų pajamas. Didėjanti pajamų koncentracija taip pat galėtų sumažinti visuminę paklausą, nes pasiturintieji išleidžia mažesnę savo pajamų dalį nei vidurinioji klasė ir mažas pajamas gaunantys asmenys.

TVF ekspertai (2015) teigia, kad nelygybė slopina investicijas, tuo pačiu ir ekonomikos augimą, nes skatina ekonominį, finansinį ir politinį nestabilumą (finansų krizės, konfliktai).

- **Finansų krizės.** Surenkama vis daugiau įrodymų, kad tarp augančios turtingųjų įtakos ir neturingųjų ir vidurinėsios klasės pajamų sąstingio ir krizių yra priežastinis ryšys, tuo pačiu tai reiškia tiesioginę žalą trumpalaikiam ir ilgalaikiam augimui. Įvairiuose tyrimuose teigiama, kad ilgas didesnės nelygybės išsivysčiusiose šalyse laikotarpis sietinas su pasauline finansų krize dėl per didelio paskolų skaičiaus ir ne tokių griežtų paskolų išdavimo standartų (Rajan, 2010) bei lobistams atsivėrusių galimybių siekti finansinės veiklos reguliavimo mažinimo (Acemoglu, 2011).
- **Pasaulinės pusiausvyros sutrikimas.** Didesnės turtingiausiųjų pajamos kartu su finansų sektoriaus liberalizavimu, kuris savaime galėtų būti atsakas į didėjančią pajamų nelygybę, yra siejamas su gerokai didesniu išoriniu deficitu (Kumholf ir kt., 2012). Toks didelis disbalansas gali tapti iššūkiu makroekonomikai ir / arba finansiniam stabilumui, tad ir augimui (Bernanke, 2011).

- **Konfliktai.** Perteklinė nelygybė gali pakenkti pasitikėjimui ir socialinei sanglaudai, todėl yra siejama ir su konfliktais, dėl kurių vengiama investuoti. Apibendrinant galima pasakyti, kad nelygybė gali suintensyvinti kai kurių grupių nusivylimą arba sumažinti konflikto iniciavimo ar dalyvavimo jame alternatyvias sąnaudas (Lichbach, 1989).

Nelygybė gali nulemti ekonomikos augimui kenkiančią politiką. Nelygybė turi įtakos ne tik ekonomikos augimo varomosioms jėgoms, ji gali paskatinti ir neefektyvios viešosios politikos pasirinkimą. Pvz., ji gali paskatinti priešišką reakciją į ekonomikos augimą skatinantį liberalizavimą ir protekcionizmą, nukreiptą prieš globalizaciją ir į rinką orientuotas reformas (Claessens ir Perotti, 2007). Tuo pat metu stipresnė galia galėtų nulemti labiau ribotą produktyvumą ir ekonomikos augimą skatinančias viešąsias gėrybes, kurios yra naudingos skurdiesiems (Putnam, 2000; Bourguignon ir Dessu, 2009).

Nelygybė trukdo mažinti skurdą. Ekonominis augimas ne taip efektyviai mažina skurdą šalyse, kuriose stebimas didelis nelygybės laipsnis arba kuriose ekonominio augimo rezultatai paskirstę ne skurdžių naudai (Ravallion, 2004). Didelė nelygybė reiškia, kad didesnė gyventojų dalis yra pažeidžiamesnė skurdui.

T. Piketty ir dvi nelygybės koncepcijos. T. Piketty savo knygoje „Kapitalas dvidešimt pirmame amžiuje“ (Piketty, 2014) daro išvadą, kad **turto ir pajamų nelygybė yra ne tik ekonomikos, bet ir politikos rezultatas**. „Reiktų vengti ekonominio determinizmo, kai kalbama apie turto ir pajamų nelygybę. Turto pasiskirstymo istorijos šaknys visuomet slypėjo politikoje ir jos negalima priskirti vien ekonomikos mechanizmų veikimui. Ypač turint galvoje tai, kad nelygybės mažėjimas, vykęs labiausiai išsivysčiusiose šalyse nuo 1910 iki 1950 metų, visų pirma, buvo karo ir politikos, skirtos kovoti su karo šoku, pasekmė. Panašiai vėl pradėjusią augti nelygybę po 1980 metų iš esmės sąlygojo kelių paskutinių dešimtmečių politiniai pokyčiai, ypač mokesčių ir finansų srityse.“ Pagal T. Piketty, nelygybės istoriją kuria ekonominio, socialinio ir politinio gyvenimo veikėjų vertinimai, kas yra teisinga ir kas ne, taip pat tų veikėjų santykinė galia ir galutinis kolektyvinis pasirinkimas. Nelygybės istorija yra bendras visų veikėjų veiklos produktas.

Antra išvada yra ta, kad turto pasiskirstymo dinamika atskleidžia galimus mechanizmus, kurie rodo pakaitomis vykstančius konvergencijos ir divergencijos procesus. Anot T. Piketty natūralaus, spontaniško proceso, kuris

užkirstų kelią destabilizuojančių, netolygumą skatinančių jėgų išsigalėjimui visam laikui, nėra.

T. Piketty iškelia dvi svarbias ir įdomias „**augančio žmogiškojo kapitalo**“ ir „**klasių kovos pasikeitimo kartų kova**“ hipotezes.

Pirma, pagrindinės nelygybės mažėjimą skatinančios konvergencijos jėgos yra žinių sklaida ir investicijos į švietimą bei gebėjimų ugdymą. Pasiūlos ir paklausos dėsnis, taip pat šio ekonomikos dėsnio variantas – kapitalo ir darbo jėgos judėjimas, visuomet stumia didesnės konvergencijos link, tačiau šio ekonomikos dėsnio įtaka yra mažesnė nei žinių sklaida ir gebėjimų ugdymas ir dažnai dėl savo pasekmių yra neaiški ir prieštaringa.

Žinių sklaida ir gebėjimų ugdymas yra raktas į produktyvumo augimą bei nelygybės tiek šalių viduje, tiek tarp šalių mažinimą. Tai įrodo buvusių besivystančių šalių, kurių priešakyje yra Kinija, padaryta pažanga. Šiuo metu besivystančios šalys vejasi labiausiai išsivysčiusias. Perėmusios išsivysčiusių šalių gamybos būdus ir išugdžiusios gebėjimus, besivystančios šalys padidino savo produktyvumą ir nacionalines pajamas. Pagal T. Piketty technologijų konvergencijos procesą paskatino prekybos atviros sienos, tačiau iš esmės tai yra žinių sklaidos ir mainų procesas – viešųjų gėrybių perėmimas, o ne tiesioginio rinkos mechanizmo poveikis.

Teorinio racionalumo požiūriu gali egzistuoti ir kitos jėgos, skatinančios didesnę lygybę. Galima būtų, pvz., daryti prielaidą, kad laikui bėgant gamybos technologijos reikalauja iš darbuotojų sudėtingesnių įgūdžių, gebėjimų, kad darbo jėgos pajamų dalis augtų mažėjant kapitalo daliai: šį reiškinį galima būtų pavadinti „**augančio žmogiškojo kapitalo hipoteze**“. Kitaip tariant, technologinė pažanga turėtų automatiškai nulemti žmogiškojo kapitalo pergalę prieš finansinį kapitalą ir nekilnojamąjį turtą, talentingų vadovų pergalę prieš turtingus akcininkus ir gebėjimų pergalę prieš nepotizmą. Taigi nelygybė taptų daugiau meritokratiška ir mažiau statiška (nors nebūtinai mažesnė): ekonominis racionalumas tam tikra prasme automatiškai turėtų paskatinti demokratinį racionalumą.

Kita keliama T. Piketty hipotezė – tai idėja, kad „**klasių kova**“ **automatiškai užleis vietą** – dėl paskutiniaisiais metais pailgėjusios vidutinio gyvenimo trukmės – „**kartų kovai**“ (kuri yra mažiau skaidanti, nes visi visų pirma esame jauni, o paskui seni). Kitaip tariant, šis neišvengiamas biologinis faktas turėtų reikšti, kad turto kaupimas ir pasidalijimas jau nebepranašauja neiš-

vengiamo konflikto tarp rentininkų dinastijų ir dinastijų, negalinčių pasiūlyti nieko, išskyrus darbo jėgą. Vadovaujamosi logika, kad per visą gyvenimą reikia taupyti: žmonės kaupia turtą būdami jauni, kad apsirūpintų senatvei. Teigiama, kad pažanga medicinos srityje kartu su gerėjančiomis gyvenimo sąlygomis iš esmės transformavo tai, ką vadiname kapitalu.

Tačiau T. Piketty teigia, kad, deja, šie du optimistiški įsitikinimai (žmonių kapitalo hipotezė ir klasių kovos pakeitimas kartų kova) yra iš esmės apgaulingi. Tokio tipo transformacija yra tiek logiškai galima, tiek iki tam tikro lygio reali, tačiau jos įtaka neturi tokių gilių pasekmių, kaip galima būtų įsivaizduoti. Įrodymų, kad darbo jėgai tenkanti nacionalinių pajamų dalis per tikrai ilgą laiką būtų gerokai išaugusi, yra nedaug: panašu, kad XXI amžiuje „nežmogiškasis“ kapitalas yra tiek pat nepakeičiamas, kiek buvo XVIII ar XIX amžiuose, ir nėra jokių priežasčių, kodėl jo svarba neturėtų išaugti dar labiau. Dabar, kaip ir praeityje, turto nelygybė, visų pirma, pastebima amžiaus kohortose ir paveldėtas turtas XXI amžiaus pradžioje turi tokią pat lemiamą galią, kokią turėjo Balzako „Tėvas Gorijo“ laikais. Bet vis dėlto **ilguoju laikotarpiu didesnę lygybę sąlygojusi jėga buvo žinių sklaida ir gebėjimų ugdymas.**

Įdomu tai, kad T. Piketty pabrėžia, – „tiesa yra tame, kad ekonomikos niekada nederėjo atsieti nuo kitų socialinių mokslų. Ji gali vystytis tik kartu su kitais mokslais. Jei norime daugiau sužinoti apie istorinę turto pasiskirstymo dinamiką ir socialinių klasių struktūrą, akivaizdu, kad turime galvoti pragmatiškai ir pasinaudoti istorikų, sociologų ir politikos analitikų bei ekonomistų metodais. Turime pradėti nuo esminių klausimų ir pastangų atsakyti į juos. Dalyko grynumo ginčai ir įtakos kovos yra mažai ar net iš viso nesvarbios“.

R. Reichas ir jo pagrindinė ekonomikos prielaida. R. Reichas savo knygoje „Po šoko: Amerikos ateities ekonomika“ (angl. *Aftershock: The Next Economy and America's Future*) įtikinamai parodo, kad **pasaulio ekonominės krizės priežastis – ne valstybių skola, o susidariusi ir vis didėjanti socialinė ekonominė nelygybė, peržengianti ekonominio saugumo ribas.** Neoliberaliojo, monetarinio ekonomikos globalizacijos modelio rezultatas – netolygus pasaulio ekonomikos vystymasis, šis modelis yra palankus ekonomiškai stiprioms šalims ir stambioms korporacijoms ir neigiamai veikia silpniau išsivysčiusių šalių ir smulkaus ir vidutinio verslo pozicijas. Tačiau pasaulio tyrimai rodo, kad susiklosčiusi socialinė ekonominė nelygybė – tai giluminė problema, kuri tampa visos pasaulio ekonomikos plėtros stabdžiu jau ne tik

silpnesnės plėtros šalyse, bet ir šalyse lyderėse, todėl būtent socialinė ekonominė nelygybė pagal R. Reichą ir daugelį kitų autorių yra esminė pasaulio ekonominės krizės priežastis.

R. Reicho knyga „Po šoko“ skirta pasaulinės ekonominės krizės priežastims atskleisti. Pastaraisiais metais šis klausimas plačiai nagrinėjamas pasaulinėse konferencijose, šalių lyderių susitikimuose, pasaulio forumuose, žiniasklaidoje.

Pastarųjų metų moksliniai tyrimai parodė, kad iš tikrųjų JAV namų ūkių pajamos visą laiką vidutiniškai didėjo tik dėl labiau pasiturinčių namų ūkių pajamų augimo. O likusiųjų – augo išskirtinai tik skolos. Realiai gi JAV gyventojų vidutinės pajamos nuo 1970 metų iki šiol mažėjo. Objektivi gyventojų pajamų analizė leidžia padaryti pagrindinę išvadą: pastarųjų 30 metų kreditavimo bumai buvo lydimas didėjančio atotrūkio tarp pačių turtingiausiųjų JAV gyventojų ir visų kitų gyventojų pajamų.

R. Reichas kritikuoja populiarių JAV finansų ministro T. Geitnerio teiginį, kad gyventojai gyvena ne pagal išgales, t. y. per daug vartoja ir per mažai taupo. Pasak R. Reicho, bėda ne ta, kad amerikiečiai gyvena ne pagal pajamas, o kad tos pajamos neatitiko to, ką galėjo pasiūlyti auganti valstybės ekonomika. Amerikietiškoji ekonomika augo ir vidurinioji amerikiečių klasė irgi tikėjosi gerovės augimo. Deja, didesnė pajamų dalis atitekdavo labiau pasiturinčiam visuomenės sluoksniui. Todėl pagrindinis uždavinys šiandieną – subalansuoti globalinę ekonomiką taip, kad jos rezultatai būtų prieinami viduriniajai klasei, kaip tai buvo prieš kelis dešimtmečius.

Jeigu vartotojai gali sau leisti vartoti ir taupyti, verslas gali investuoti, vyriausybė palaiko protingą pusiausvyrą tarp visuomenės poreikių ir nuolatinių apribojimų, globali ekonomika efektyviai paskirsto pasaulio sukauptą kapitalą ir situacija yra stabili, tokiu atveju galima prognozuoti sveiką ir stabilų augimą. Kitu atveju ekonomikai ir visai visuomenei kyla grėsmė.

R. Reichas tvirtina, kad didžioji 2008 m. krizė – tai vis didėjančio neteisingo pajamų paskirstymo rezultatas. Vietoje naujų strategijų, kurios leistų viduriniajai klasei sėkmingai atlaikyti šiuos sunkius laikus, politiniai lyderiai, kurie aklai tikėjo laisvąja rinka, pasirinko privatizaciją ir valstybės įtakos ekonomikai mažinimą, sumažino mokesčius turtingiems ir sugriovė socialinės apsaugos sistemą. Viso to rezultatas – įšaldytas daugumos amerikiečių darbo užmokestis, sumenkėjusios užimtumo garantijos ir didėjanti nelygybė. Ekonomikos augimo rezultatais naudojasi vis mažesnis žmonių skaičius.

1970 m. pabaigoje 1 proc. pačių turtingiausių amerikiečių disponavo 9 proc. visų pajamų, o 2007 m. vienam proc. turtingiausių jau teko 24 proc. nacionalinių pajamų. Jeigu daugumos žmonių pajamos auga menkai, patenkinti savo sieki geriau gyventi vidurinioji klasė gali tik vis giliau brisdama į skolas. Vartojimas skatina ekonomiką ir kuria darbo vietas, tačiau tokiu atveju šis procesas vyksta neilgai. Neįmanoma amžinai skolintis. Kažkoku momentu – tai rodo 1929 m. ir 2008 m. – ateina laikas už tai atsiskaityti.

R. Reicho nuomone, abi krizės (1930 m. Didžioji depresija ir 2007 m. krizė) yra susietos tarpusavyje. Jei nebūtų buvę Didžiosios depresijos, tai po 80 metų politikai neišmoktų įveikti ekonominių grėsmių biudžeto ir pinigų politikos priemonėmis. Tačiau 1930 m. svarbiausia pamoka taip ir liko neįsisavinta: **kai tolygus pajamų paskirstymas pakrinka, ekonomiką reikia atstatyti vidurinijai klasei užtikrinant pakankamą perkamąją galią.**

Per 30 metų (iki 2008 m.) vidutinio amerikiečio darbo užmokestis, atsižvelgiant į infliaciją, faktiškai nedidėjo. Negana to, 2000-aisiais darbo užmokestis krito. Pagal JAV Surašymų biuro duomenis, 2007 m. darbuotojas – vyras, gaunantis vidutinį darbo užmokestį, per metus uždirbdavo 45 tūkst. dolerių. Atsižvelgiant į infliaciją, ši suma yra mažesnė nei prieš 30 metų. Vidurinėsios klasės pajamos padidėjo labai mažai. Tačiau 2007 m. JAV ekonomika labai išaugo palyginti su situacija prieš 30 metų. Jeigu pajamos būtų paskirstytos tolygiai tarp visų amerikiečių, vidutiniškai žmogus 2007 m. turėjo gauti 60 proc. daugiau nei dabar.

Dar viena įdomi paralelė. Iki 2007 m., kai realusis darbo užmokestis vidurinėsios klasės krito ar liko to paties lygio, šios vidurinėsios klasės atstovai augant ekonomikai galėjo pirkti ir gerinti savo gyvenimo gerovę vis labiau lįsdami į skolas. Nuo 1950 m. iki 1980 m. amerikiečių santaupos sudarė 9–10 proc. vidutinio amerikiečio pajamų, tačiau 2000 m. – jau tik 3 proc. Veidrodinis šio reiškinio atspindys – būsto kreditai, t. y. skolos: nuo 55 proc. šeimos pajamų 1960 m. jos išaugo iki 138 proc. 2007 m.

Pajamų koncentracija nedidelėse visuomenės grupėse ir jos neigiamas poveikis ekonomikai. Iki 2008 m. krizės pusė visų vartojimo išlaidų atiteko 20 proc. piliečių, turinčių didžiausias pajamas. Iš jų 40 proc. išlaidų atiteko viršutiniam gyventojų deciliui. Tačiau visa tai nebuvo susiję su išlaidavimu, o su tuo, kad 10 proc. gyventojų disponavo 50 proc. visų pajamų.

Jeigu dominuojanti vidurinioji klasė gautų didesnę pajamų dalį, vartojimo apimtis būtų kur kas didesnė ir ši klasė taip neįsiskolintų. Jeigu dauguma amerikiečių gautų proporcingą pajamų dalį nuo visų šalies pajamų, jie galėtų gyventi nė kiek ne blogiau, o dar ir geriau negu anksčiau, galėtų atidėti santaupas „juodai dienai“, sėkmingai surasti išeitį, praradus darbą ar sumažėjus darbo užmokesčiui. Tokiu atveju jiems nereikėtų tik skolintis.

Problema glūdėjo ne tame, kad amerikiečiai gyvena ne pagal išgales, – tiesiog jų pajamos neatitiko visiškai teisingos logikos, ką sau gali leisti šalies gyventojas sėkmingai augančioje ekonomikoje.

Pirmasis amerikietiškas kapitalizmo ekonomikos etapas (1870–1929 m.) apibūdinamas pajamų ir kapitalo koncentracijos didėjimu, antrajame etape (1947–1975 m.) gerovė buvo paskirstyta daugmaž vienodai, trečiajame etape (1980–2010 m.) vėl vyrauja didžiulė kapitalo koncentracija. R. Reichas teigia, kad turime pradėti ketvirtąjį etapą, kuriame paskirstyta gerovė vėl taptų norma.

Iki šių dienų yra žmonių, manančių, kad Didžioji depresija ir Didysis klestėjimas – tai savaiminiai procesai, vykę be jokio valstybės įsikišimo. Mes gi galime tvirtai sakyti, kad JAV Vyriausybė atsisakė eiti keliu, kuriuo nuėjo daugelis Europos valstybių (socialdemokratiinių valstybių), ir pajamų iš turtingųjų neperskirstė skurdžiųjų naudai, nenacionalizavo pramonės. Tačiau JAV valdžia aktyviai sudarinėjo sąlygas, kad vidurinioji klasė gautų savo visavertę gerovės dalį. **Tam valdžia ekonomiką nukreipė visiško užimtumo keliu, sukūrė progresinę mokesčių sistemą, padidino darbuotojo perkamąją galią, sukūrė socialinės rūpybos sistemą, galingą draudimo tinklą neįgaliesiems, pakėlė darbo našumą.**

Ekonomika pradėjo sparčiai augti ir buvusi 120 proc. skola buvo padengta. 1971 m. Niksonas pareiškė, kad visi dabar esą Keinso pasekėjai. Prezidentas pripažino, kad Vyriausybė sugebėjo duoti žmonėms darbą ir padidinti vartojimą.

Sukūrusi nebrangią hipoteką ir sumažinusi nekilnojamojo turto palūkanas, JAV Vyriausybė padėjo daugeliui amerikiečių įgyvendinti svajonę apie savo nuosavą namą. Daugelyje šalies regionų Vyriausybė subsidijavo energijos ir vandens išlaidas, kad žmonės galėtų įsigyti namą. Buvo tiesiami keliai, autostrados, jungiančios namus su stambiais prekybos centrais. Be to, Vyriausybė padarė prieinamą aukštąjį išsilavinimą, užtikrino universitetams mokslinę tiriamąją veiklą.

1945 m. prasidėjo spartus ekonomikos augimas, kuris tęsėsi 25 metus. Didelė dalis mokestinių pajamų buvo gaunama iš vidurinėsios klasės ir iš turtingiausių sluoksnių, kurių mokesčių našta siekė nuo 79 iki 94 proc. karo metais, 1950 m. šis rodiklis buvo 91 proc., 1964 m. – 67–77 proc. (didžiausias mokesčių tarifas). Taigi, aukštas pajamas gaunantis gyventojas po visų išmokų ir kreditų atiduodavo valstybei kur kas daugiau nei 50 proc. pajamų. Aukštas mokesčių lygis visiškai nereiškė ekonomikos susitraukimo, o atvirkščiai – vidurinioji klasė klestėjo ir maitino ekonomiką.

Didžiojo Amerikos klestėjimo pagrindas – ekonominė politika, kuri radikaliai skyrėsi nuo tos, kuri ketvirtajame dešimtmetyje privedė prie krizės. Per klestėjimą Vyriausybė keinsistiniais metodais siekė visiško užimtumo, užtikrinto socialinį draudimą ir didino valstybės investicijas. Rezultatas – bendrųjų pajamų dalis viduriniajai klasei didėjo. Tačiau štai kas įdomu – ekonomika sparčiai augo, o iš to laimėjo visi. Tolygus pajamų paskirstymas buvo visiškai suderinamas su ekonomikos augimu ir būtent jis tapo ekonomikos augimo sąlyga.

Pradedant 1970 m. JAV Vyriausybė tris dešimtmečius iš eilės užsiėmė dereguliaciju ir privatizavimu. Ji padidino aukštojo mokslo kainą, sumažino švietimo ir pasirengimo darbui programų skaičių koledžuose ir universitetuose, sumažino viešojo transporto ir kitų viešųjų paslaugų teikimą. Vyriausybė vos nesunaikino socialinės apsaugos sistemos – sumažintas programų bedarbių šeimoms su vaikais finansavimas, draudimo nuo nedarbo pašalpų teikimo tvarka sugriežtinta taip, kad 2007 m. jas gavo tik 40 proc. bedarbių. Ji du kartus sumažino mokesčių dydį turtingiesiems gyventojų sluoksniams, leido daugeliui turtingų amerikiečių įforminti savo pajamas kaip investuoto kapitalo pelną ir mokėti tokiu būdu tik 15 proc. mokesčių; sumažino palikimo mokestį, kuris lietė 1,5 proc. gyventojų, priklausančių turtingiesiems. Ir tuo pačiu metu didino pardavimo mokesčius ir gyventojų pajamų mokestį, kuris sudarė nemažą dalį vidurinėsios klasės pajamų. Įmonėms buvo leidžiama lengviau atleisti darbuotojus ir mažinti darbo užmokestį, mažinti lengvatas ir perkelti riziką ant darbuotojų pečių.

JAV Vyriausybė buvo nuošalyje, kai stambios amerikiečių kompanijos virto globaliomis ir prarado bet kokią ryšį su savo šalimi. 2009 m. *Intel Caterpillar*, *Microsoft*, *IBM* ir daugelis kitų amerikiečių įmonių didžiąją savo pelno dalį uždirbo už JAV ribų, kur aktyviai samdė užsienio darbo jėgą. Įmonių vadovų darbo užmokestis staigiai pakilo ir viršijo vidutinį darbuotojo darbo užmokestį daugiau kaip 300 kartų (lyginant su 30 kartų didžiojo klestėjimo laikais).

Vašingtonas susilpnino Vyriausybės kontrolę *Wallstreet'ui*, tačiau apdraudė jį nuo stambių praradimų. Tarp 1997 ir 2007 metų finansinis sektorius tapo sparčiausiai augančia JAV ekonomikos dalimi. 2007 m. finansų ir draudimo kompanijos gavo daugiau kaip 40 proc. korporatyvinių JAV pajamų (palyginti su 10 proc. didžiojo Amerikos klestėjimo laikais). Atsižvelgiant į tai, kad finansų ekonomika tapo kur kas svarbesnė nei realioji, augo finansų ministerijos ir centrinio banko (FRS) vaidmuo. Valstybės politika buvo sukoncentruota į pardavėjų lūkesčius. Ekonominės sėkmės matas tapo fondų rinka – kaip ir prieš Didžiąją depresiją.

R. Reichas kelia klausimą, kodėl taip atsitiko? Kodėl Amerika nepasipriešino rinkos jėgoms, sumažinusioms paprastų amerikiečių gerovę? Kai kas tvirtina, kad Vyriausybei nėra ko kištis. Rinka puikiai dirba savaime, Vyriausybė gali „pasitraukti į šalį“, mokesčių sumažinimas niekam netrukdo. Kaip pavyzdys pateikiama 1980–1990 m. didžioji ekspansija, o 2008 m. krizė aiškinama nekilnojamojo turto problemomis ir vidurinėsios klasės didėjančia skola, t. y. per daug žmonių nepagalvoję įsipainiojo į operacijas su nekilnojamoju turto, o vidurinioji klasė per daug skolinosi ir išlaidavo.

Tačiau R. Reicho nuomone, visa tai neatitinka tikrovės. Tie, kurie daro panašius pareiškimus, mano, kad fondų rinka ir yra ekonomika, o nepastebi kaip ekonomiką veikia vidurinėsios klasės negebėjimas įpirkti to, ką gamina. Šiuo atveju infliacija neturėjo jokios įtakos, kaip ir nėra jokio jos ryšio su biudžeto deficitu. Pagrindinė priežastis – pajamos ir kapitalas kaupėsi mažoje visuomenės grupėje. Gausiai remdami rinkimines kompanijas, mokėdami už lobizmą ir reklamą, pasiturintys priverčia pakeisti įstatymus savo naudai, siekdami gauti vis didesnes pajamas ir sukaupti vis daugiau turto. Atsižvelgiant į tai, kad jų turto didžioji dalis priklauso nuo fondų rinkos, ypač aktyviai jie stengėsi išlaisvinti *Wallstreet'ą* ir daryti dar didesnę spaudimą kompanijoms, kad pasiektų reikiamų rezultatų, pvz., palengvinant investuotojams išpirkti kontrolinį paketą akcijų kredito sąskaita, apmokant nepatikimomis obligacijomis ir t. t. Planas suveikė. Tačiau dalis fondų rinkos, tenkanti amerikiečių viduriniajai klasei, liko labai menka, palyginti su dalimi, tenkančia turtingiesiems.

Problema ne ta, kad amerikiečiai gyvena ne pagal išgales, o ta, kad jų pajamos nedidėja. Pagrindinis ekonomikos uždavinys – padidinti vidurinėsios klasės darbo užmokestį tiek, kad ji gautų pakankamas pajamas, kad galėtų pilnavertiškai vartoti, įsigyti reikiamas prekes ir paslaugas. Neatsižvelgiant į

tai, neįmanoma įveikti nedarbo, padidinti biudžeto pajamų ir paskatinti ekonomikos augimo.

Pajamų ir turto diferenciacija gresia visuomenės vienybei ir sanglaudai, griaua demokratiją, destabilizuoja ekonomiką. Užuo mažinę turtinius netolygumus, JAV monetaristai pradėjo gelbėti bankus ir finansų sistemą. Tačiau kol nebus orientuojamasi į tolygų pajamų ir turto paskirstymą, paisoma vidurinėsios klasės poreikių, ekonomika neatsigaus ir krizės grėsmė išliks.

1.3. Socialinės ekonominės nelygybės koncepcija

Nelygybė paskirstant išteklius tradiciškai išlieka vienu iš aktualiausių iššūkių ekonomikoje. Tačiau pastaraisiais dešimtmečiais (1990-2017 m.), ypač po įvykusios 2008 m. pasaulio krizės, socialinei ekonominei nelygybei teikiamas ypatingas pasaulio ekonomistų, o ir Lietuvos mokslininkų bei politikų, dėmesys. Dabartiniu laikotarpiu susidaręs aukštas pajamų diferenciacijos lygis pripažįstamas kaip neigiamas veiksnys, sukeliantis neigiamas socialines ekonomines pasekmes. Perskirstymo svertų netobulumas sudarė sąlygas pernelyg didelei išteklių, materialinių galimybių koncentracijai nedidelyje gyventojų grupėje.

Apibūdinant nelygybę naudojamos įvairios sąvokos: socialinė nelygybė, ekonominė nelygybė, socialinė ekonominė nelygybė, pajamų diferenciacija, socialinė ekonominė poliarizacija, susiskaldymas.

Kalbant apie nelygybę, visų pirma, turima omenyje, kad šalies ekonomikoje ir visuomenėje yra turtingieji ir skurdieji. Be to, priskiriant žmones, visuomenės ar šalis prie turtingųjų, akcentuojamos ne tiek pajamos, kiek turtas. Pajamos rodo, kiek išaugo žmogaus perkamoji galia tam tikru laikotarpiu, o turtas nusako turto apimtį duotu laikotarpiu.

Individualus turtas gali būti trijų pagrindinių formų:

1. fizinis turtas – žemė, namas arba butas, automobilis, buitinė technika, baldai, meno vertybės, brangenybės ir kt.;
2. finansinis turtas – akcijos, obligacijos, banko depozitai, pinigai, čekiai, vekseliai ir pan.;
3. žmogiškasis kapitalas – talentas, genialumas, gebėjimai, išsilavinimas, psichinė ir fizinė sveikata, nestandartinis mąstymas, kūrybingumas ir t. t.

Socialinė ekonominė nelygybė – tai diferenciacija, pagal kurią atskiri individai, socialinės grupės, sluoksniai, klasės yra skirtingoje vertikalioje socialinėje ekonominėje hierarchijoje (pakopose, laipsnyje) ir turi skirtingas poreikių tenkinimo galimybes, skirtingą prieinamumą prie viešųjų gėrybių ir paslaugų (švietimo ir mokslo, sveikatos apsaugos, kultūros, poilsio, socialinės apsaugos ir pan.). Paprastaiariant, socialinė ekonominė nelygybė – tai gyvenimo kokybės diferenciacija.

Diferenciacija (pasiskirstymas) – tai skirtumai tarp individų ir socialinių grupių pagal pajamas, vartojimą, santaupas, turtą, gyvenimo kokybę, t. y. skirtumai tam tikroje visumoje tarp jos atskirų sudedamųjų.

Nelygybė – tai socialinės ekonominės diferenciacijos forma. Taigi, socialinė ekonominė nelygybė – tai pajamų ir gyvenimo lygio skirtumai tarp individų ir grupių.

Ekonominė nelygybė – tai skirtumai, kurie atsiranda įvairiai matuojant ekonominę gerovę tarp individų, grupių, visuomenių, šalių. Kartais ekonominė nelygybė suvokiama kaip pajamų nelygybė, turtinė nelygybė arba turto atotrūkis. Ekonomistai paprastai telkia dėmesį netolygumams trimis matmenimis: turtas, pajamos, vartojimas. Ekonominės nelygybės tyrimai siejami su lygybės esme ir turiniu, rezultatų lygybe, galimybių lygybe.

Socialinė ekonominė nelygybė išlieka sąvoka, pasižyminti platumu ir sudėtingumu. Sen (1973) teigimu, nelygybės sąvoka yra labai paprasta ir kartu labai sudėtinga (Salverda, Nolan, Smeeding, 2013). Ji paprasta ir net tam tikra prasme atsakinga, nes istorijos eigoje privertė skirtingus žmones iš skirtingų socialinių aplinkų migruoti po visą pasaulį, tačiau tuo pat metu ji labai sudėtinga, nes privertė net talentingiausius filosofus, politikos teoretikus, sociologus ir ekonomistus kaip reikiant pasukti galvą, stengiantis išsiaiškinti jos prasmę bei galimas implikacijas. Ekonominė nelygybė gali būti suprantama kaip nelygybė, turinti poveikį ekonomikai, arba ekonominės kilmės nelygybė, kuri gali būti tiek egzistuojančių ekonominių procesų padarinys, tiek priežastis (Salverda, Nolan, Smeeding, 2013).

Atsižvelgiant į aukščiau minėtas nelygybės formas, teigtina, kad visos jos – neatskiriama ekonomikos dalis, galinti stabdyti ar skatinti ekonomikos augimą bei sukelianti tam tikrų padarinių.

Pajamų diferenciacija – pagrindinis ekonominis kintamasis – yra viena svarbiausių ekonominės nelygybės problemų ir pagrindinis objektas daugu-

moje su nelygybe susijusių tyrimų, tuo tarpu žemos pajamos neabejotinai yra vienas esminių skurdo lygio rodiklių. Tačiau pajamos tėra viena šios problemos sudėtinė dalis. Sukaupto turto kiekis taip pat yra ekonominių išteklių dalis. Kalbant apie pajamų ir turto pasiskirstymą, skurdas gali lemti ne tik žmonių atskirtį pajamų ir turto atžvilgiu, bet taip pat ir atskirtį socialiniame gyvenime (Salverda, Nolan, Smeeding, 2013).

Pajamų nelygybės vertinimas yra neatsiejamas nuo socialinio teisingumo sampratos. Pastaroji yra susitarimas visuomenės viduje, šalyje, kas mums yra teisinga. Taip pat socialinis teisingumas nevienodai apibrėžiamas iš atskirų teorinių perspektyvų, nors visos teisingumo teorijos remiasi nuostata, kad žmonės yra lygūs ir bando paaiškinti, kokio pobūdžio yra ta lygybė. Antai formalusis teisingumas suprantamas kaip visų lygybė prieš įstatymus. Pagal utilitarinę teoriją, visi yra skirtingi ir todėl yra skirtingi pasiekimai. Meritokratinio požiūrio šalininkai palaiko utilitarų požiūrį ir teigia, kad dėmesio centre yra nuopelnai. Tuo tarpu kompensavimo teorija teigia, kad reikėtų kompensuoti žmonėms kilmės ir gamtos padarytą skriaudą bei padidinti lygybę tarp žmonių (Lazutka, 2003).

Iš prigimties pati nelygybės sąvoka, kartu su skurdo ar atskirties sąvokomis, gali būti įvairiai interpretuojama. Literatūroje ne kartą mėginta išskirti šių sąvokų skirtumus bei bruožus, tačiau vieningos nuomonės nebuvo. Kita vertus tai paskatino tobulinti nelygybės vertinimo bei matavimo priemones. Atkinsono darbas „*On the Measurement of Inequality*“ (1970) ir Sen'o mokslinis pranešimas apie skurdo vertinimo priemones atvėrė galimybes pristatyti pastarąjį fenomeną tolimesniuose literatūriniuose darbuose ir iš pagrindų pakeisti empirinius šios problemos tyrimus (Salverda, Nolan, Smeeding, 2013).

Didžiausias dėmesys minėtoje empirinėje analizėje buvo skiriamas tiksliam nelygybės masto ir tendencijų vertinimui, ypač uždarbio bei pajamų atžvilgiu. Kaip pabrėžė Jenkins ir Micklewright (2007), turimų duomenų pobūdžio ir kokybės plėtojimas bei tobulinimas tapo šių tyrimų pagrindu. Lengvai prieinami mikrolygmens duomenys, priešingai nei sugrupuoti duomenys viešuose šaltiniuose, tapo itin svarbūs.

Taip pat nemažai pastangų skirta siekiant suvienodinti nelygybės vertinimo priemones ir sąvokas, kad duomenis būtų galima naudoti tarpkultūriniu lygmeniu, kaip tai buvo daroma Liuksemburge atliktų materialinės gėrovės tyrimų (*angl. Luxembourg Wealth Study, LWS*) metu, kuomet šios organi-

zacijos duomenų bazės apėmė EBPO šalių duomenis ir *Eurostat* statistinius rodiklius. Didėjantis ilgalaikių duomenų kiekis bei pasiekiamumas įvairioms valstybėms taip pat suteikė galimybę nelygybės tyrimams įsitvirtinti pastarojo meto literatūroje.

Literatūroje nemažai dėmesio skiriama pagrindinių socialinės ekonominės nelygybės atsiradimo ir pastovaus egzistavimo priežasčių aiškinimui. Tačiau ryšys tarp teorinės ir empirinės nelygybės tyrimų medžiagos dažnai yra netvirtas, palyginus su kitomis ekonomikos sritimis, kadangi praktinėje tyrimų dalyje pirmenybė teikiama atsargiam esamų duomenų apdorojimui. Reikia paminėti, kad ekonominės nelygybės tyrimai kartais, ypač ekonomistams, nagrinėjantiems kitas sritis, gali pasirodyti nutolę nuo bendros ekonomikos mokslo tyrimų srities. Tai paaiškina Atkinson (1997) bandymą pasiekti visuotinį pajamų nelygybės tyrimų pripažinimą.

Kita vertus, ekonomistai nemažai patirties gali pasisemti iš minėtosios problemos sąsajos su kitais mokslais, tokiais, kaip sociologija, kurių tyrimų sritys apima nelygybę, jos priežastis ir padarinius. Reikia tikėtis, kad dabartinių socioekonominių tyrimų tendencijos, tokios, kaip namų ūkių bei darbo rinkos gretinimas, moterų aktyvumo skatinimas ir bedarbystės mažinimas, taip pat sąsajos tarp pajamų ir darbo didinimas pasauliniu mastu, suteiks galimybę nelygybės tyrimams dar labiau įsitvirtinti ekonomikos disciplinoje.

Nelygybė – tai sąlygos, kurioms esant žmonės turi nelygias priėjimo galimybes prie socialinių gėrybių – pinigų, valios ir prestižo (Smeltzes). Nelygybė egzistuoja visose visuomenėse, net ir pačiose primityviausiose. Pažangesnėse visuomenėse nelygybė išryškėja labiau. Nelygybės esmė ir priežastys traktuojamos įvairiai. **Nelygybės priežastimis** gali būti:

- **Skirtingas socialinių grupių pajamų lygis.** Pajamų diferenciacija susidaro dėl įvairių veiksnių: pirma, susietų su asmeniniais gebėjimais ir pasiekimais; antra, nepriklausomai nuo jų gali veikti ekonominiai, demografiniai, socialiniai, sveikatos ir psichologinės sveikatos bei politiniai veiksniai.
- **Nevienodas įvairių socialinių grupių adaptacijos (prisitaikymo) prie naujų gyvenimo sąlygų laipsnis.** Tai būdinga tiek privileijuotoms grupėms, praeityje turėjusioms neribotą prieinamumą prie įvairių gėrybių ir paslaugų, tiek ir neelitinėms socialinėms grupėms, įpratusioms prie paternalistinės valstybės rūpybos.

- **Regioninės ir teritorinės savybės, kurios įtakoja socialinių ekonominių klausimų sprendimą.** Regioninė ir tarpšakinė darbo užmokesčio diferenciacija taip pat vienas iš nelygybės veiksnių.
- **Netolygus nuosavybės paskirstymas ir jos panaudojimo efektyvumas.** „Turtas pritraukia turtą“ – ši tezė būdinga turto ir pajamų diferenciacijai. Disponavimas nuosavybe suteikia galimybę gauti pajamas iš turto – dividendus ir pan.
- **Demografiniai veiksniai.** Šeimos dydis ir sudėtis, amžius, gyvenamoji vieta gali stipriai nulemti įvairių šeimų ir individų pajamų ir materialių sąlygų lygį.
- **Lytis.** Gerai žinoma, kad pajamų pasiskirstymas pagal lytį yra skirtingas. Vyrų ir moterų darbo užmokesčio skirtumus veikia tarpšakinė ūkio veiklų diferenciacija – yra vyriškos ir moteriškos profesijos. Paprastai vyriškose srityse darbo užmokestis yra didesnis nei moteriškose.

ES vykdoma politika siekia užtikrinti aukštą gyvenimo kokybę, žmogaus orumą atitinkantį gyvenimo lygį, sudaryti galimybes gyventi aktyvioje, integruotoje ir sveikoje visuomenėje. **Tik socialinius tikslus, visuomenės gerovę ir gyvenimo kokybę laikant prioritetais galima tikėtis paskatinti šalies ekonomikos augimą, modernizuoti verslą, didinti konkurencingumą** ir kartu sukurti nuolatinį valstybės biudžeto pajamų šaltinį bei įveikti tokias pastaruoju metu ES ypač aktualias problemas, kaip nedarbas, regioniniai skirtumai ir socialinė-ekonominė nelygybė (Rakauskienė, 2015). Socialinės-ekonominės nelygybės koncepcija yra daugiadimensinė ir apjungia keletą skirtingų požiūrių.

Visų pirma, **nelygybė suprantama kaip vidinis visuomenės bruožas.** Net pačiuose seniausiuose rašytiniuose šaltiniuose sunku būtų surasti visuomenę be socialinės nelygybės bruožų. Žmonių tarpusavio kova – tai kova dėl didesnių socialinių galimybių, teisių, pranašumų. Jeigu nelygybė yra vidinė visuomenės charakteristika, tuomet šiuo požiūriu ji gali būti ne tik negatyvi, bet ir pozityvi (funkciniu požiūriu). Visuomenės palaiko ir skatina nelygybę, nes pastaroji palaiko visuomenės gyvybingumą ir skatina jos vystymąsi, reguliuoja visuomeninius santykius (Luobikienė ir kt., 1997). Kita vertus, turtinė diferenciacija pamina demokratijos principus, kadangi disponuojantys

didesnėmis pajamomis ar turtu gyventojai turi daugiau galimybių paveikti politinius, ekonominius procesus tiek mikro, tiek makro lygiu.

Antra, **socialinės ekonominės nelygybės problematika susijusi su lygybės idėjomis – rezultato ir galimybių lygybe**. Rezultato lygybės idėja paprastai taikoma apibūdinant valstybes, kuriose individai turi panašią materialinę gerovę ir gyvenimo sąlygas. Galimybių lygybė savo ruožtu siejama su atvira ir sąžininga konkurencija bei lygiomis galimybėmis. Socialinė ekonominė nelygybė gali susiformuoti dėl įvairių priežasčių: fizinių – kiekvieno žmogaus gebėjimai yra nevienodi; asmeninių vertybių – egzistuoja skirtumai vertinant darbą ir poilsį; socialinės raidos – spaudimas dirbti ar ne, – labai skirtingai suprantamas; politinių – mokesčiai, išsimokslinimas, darbo pobūdis ir t.t. lemia išlaidų paskirstymą (Čiurlevičius, Čiurlevičienė, 2008).

Trečia, **socialinė ekonominė nelygybė yra organiška ir neatsiejama bet kurios visuomenės dalis**. Tai reiškia, jog visuomenė gali būti charakterizuojama pagal dominuojančios nelygybės apraiškas, kurioje labiausiai privilegijuoti jos nariai neribotai naudojami įvairiomis socialinėmis gėrybėmis. Tokiu būdu, **nelygybė apibrėžiama kaip netolygus galimybių, pajamų, privilegijų, galios, prestižo ir įtakos pasiskirstymas tarp atskirų asmenų ir grupių**.

Galiausiai, **socialinės ekonominės nelygybės fenomenas yra aiškinamas naudojant socialinės stratifikacijos teorijas**. Nelygybė – universali socialinės struktūros savybė ir dominuojanti diferenciacijos forma. Stratifikacija reiškia, kad kiekvieną visuomenę galima apibrėžti kaip hierarchinę rangų sistemą. Skirtingų socialinių stratifikacijų atstovai skiriasi nevienodu valdžios ir materialinių vertybių, teisių, pareigų, privilegijų ir prestižo turėjimo lygiu. Tokiu būdu hierarchiškai išdėstytas sociokultūrinių gėrybių pasiskirstymas išreiškia socialinio išsiskuostinavimo esmę, dėl ko visuomenė turi galimybę stimuliuoti vienas veiklos ir tarpusavio sąveikos rūšis, tuo pačiu toleruojant kitas, slopinant trečias ir t.t. Tokiu būdu, stratifikacija gali būti apibrėžiama kaip socialinių padėčių hierarchija, kuri rodo nelygų turto, galios ir prestižo pasiskirstymą visuomenėje, ir kurios dėka ši nelygi padėtis perduodama iš kartos į kartą. Tarp šiuolaikinių socialinės stratifikacijos teorijos atstovų **nėra vieningos nuomonės dėl visuomenės skirstymo į grupes kriterijų, tačiau dominuojantys išlieka turtas, pajamos, prestižas, išsimokslinimas bei profesija**.

Šiame kontekste plačiai žinomas vidurinėsios klasės fenomenas. Vidurinioji klasė – dažniausiai sociologijos mokslo tyrimų objektas, klasikinė ir

šiuolaikinė literatūra šiuo klausimu – labai gausi. Vidurinė klasė šiame darbe nėra mūsų tyrimų tiesioginis objektas, tirdami socialinę ekonominę nelygybę mes naudojame ją kaip endogeninę (jau duotą) sampratą. **Vidurinioji klasė** – tai, **pirma**, socialinių grupių visuma, užimanti visuomenės struktūroje tarpinę padėtį tarp žemiausiojo (neturtingųjų) ir aukščiausiojo (turtingųjų) sluoksnių; **antra**, – socialinių grupių visuma, turinti pastovias pajamas, būtinas plataus spektro materialinių, socialinių ir dvasinių poreikių tenkinimui; **trečia**, – ji turi galimybę užtikrinti orią, pakankamą gyvenimo kokybę. Tai – gyventojų dauguma. Teigiama, kad aukšto ekonominio išsivystymo šalyse vidurinė klasė sudaro 60–80 proc. gyventojų.

Vidurinę klasę tyrė žinomi pasaulio sociologai klasikai – M. Weber, R. Darendorf, T. Parsons, J. Coleman, A. Giddens, D. Bell, J. Gelbrait, J. Goldtorpe, E. Wright ir daugelis kitų. Lietuvoje šia tema žinomi A. Matulionio, M. Taljūnaitės, A. Šileikos, R. Skučienės, R. Lazutkos, B. Gruževskio, Z. Tamašauskienės tyrimai.

Vieningų vidurinės klasės kriterijų nėra. Tačiau dabartiniu metu dažniausiai išskiriami šie pagrindiniai kriterijai: pajamų lygis, išsilavinimo lygis, vartojimo standartai, materialinė ir intelektualinė nuosavybė, gebėjimas atlikti aukštos kvalifikacijos darbą, dalyvavimas valstybės valdymo, savęs priskyrimas vidurinei klasei (saviidentifikacija).

Apibūdinant vidurinės klasės struktūrą galima išskirti dvi koncepcijas. **Pirmoji pabrėžia** vidurinę klasę kaip vientisą, vienuotą socialinę grupę, pabrėžiant vidurinės klasės maždaug vienodo lygio aukštesnes pajamas ir geresnes darbo sąlygas nei žemutinės grupės, tačiau blogesnes pozicijas pagal šiuos rodiklius nei aukštesnio sluoksnio. Labiau paplitusi **antroji koncepcija**, pabrėžianti vidurinės klasės nevienodumą. Pvz., Antony Giddensas išskiria senąją vidurinę klasę (smulkūs verslininkai) ir naująją (gerai apmokami intelektualinio darbo samdomieji darbuotojai). Griežtos ribos tarp šių sluoksnių nėra, tarp jų vyksta difuzija. Šiandieną vidurinės klasės dauguma – tai žmonės, kurių pajamų šaltinis – asmeninis darbas, profesiniai gebėjimai (o ne privati nuosavybė, kaip tai buvo anksčiau).

Būdama pamatiniu socialiniu sluoksniu vidurinė klasė vykdo svarbias **socialines funkcijas**. Pagrindinė iš jų – **socialinio stabilizatoriaus funkcija**. Pasiekusi tam tikrą socialinę padėtį visuomenės struktūroje vidurinioji klasė

yra linkusi palaikyti valstybės politiką ir valdžios struktūras, kurios suteikė jai galimybę pasiekti tam tikrą statusą.

Ekonomikoje vidurinės klasės atstovai vaidina **ekonomikos donorų vaidmenį**, ne tik kaip pajamų kūrėjai, bet ir kaip aktyvūs vartotojai, investuotojai ir mokesčių mokėtojai. Kultūros srityje vidurinioji klasė atlieka **kultūros integravimo funkciją**: saugo ir puoselėja vertybes, moralines etines normas, tradicijas ir įstatymus. Būtent vidurinė klasė teikia įvairių lygių **viešojo sektoriaus administracijos ir verslo vadybos personalą**, pilietinė visuomenė irgi yra grindžiama vidurinės klasės aktyvia veikla. Mūsų požiūriu vidurinė klasė šiandieną Lietuvoje – tai žmonės, kurie savo išsilavinimo ir profesinių gebėjimų dėka sugebėjo prisitaikyti prie šiuolaikinės rinkos ekonomikos sąlygų ir užtikrinti savo šeimoms adekvatų laikmečiui vartojimo lygį ir gyvenimo kokybę. Dabartiniu metu Lietuvos vidurinės klasės struktūroje galima išskirti tris grupes:

- viešojo sektoriaus administracijos darbuotojai („biurokratai“);
- verslininkai: SVV atstovai, įmonių savininkai ir vadybininkai; taip pat savo srities profesionalai: bankininkai, nekilnojamo turto darbuotojai, komersantai, brokeriai ir pan.;
- humanitarinės ir techninės krypties specialistai – mokslininkai, dėstytojai, mokytojai, gydytojai, kultūros darbuotojai ir kt.

Sociologijoje priimti trys pagrindiniai vidurinėsios klasės vertinimo požiūriai: objektyvusis (materialinės gerovės ir išteklių) ir subjektyvusis (identifikacinis), gali būti ir šių požiūrių derinys.

Materialinės gerovės požiūriu vidurinioji klasė – tai masinis socialinis subjektas, apibūdinamas aukštu gyvenimo lygiu ir vartojimo lygiu. Pagrindinis kriterijus – materialinės gerovės lygis, kurio sudedamosios yra:

- pajamų lygis;
- tam tikras vertingas turtas (automobilis, užpildytas buitine technika būstas);
- galimybė naudotis mokamomis paslaugomis (švietimo, sveikatos priežiūros);
- galimybė keliauti po pasaulį (kelionės, poilsis užsienyje).

Išteklių požiūriu pagrindas – kapitalo, kuriuo disponuoja individas, namų ūkis, klasė ir pan. apimtis, rūšis, struktūra. Išteklių požiūriu pagal A. Giddensą vidurinioji klasė skirstoma į senąją (smulkūs verslininkai ir savi-

ninkai) ir naująją (gerai apmokami samdomieji, paprastai užimti intelektine veikla). Aukštesnį naujosios vidurinės klasės sluoksnį sudaro vadybininkai ir aukštos kvalifikacijos specialistai. Žemesnį sluoksnį sudaro mokytojai, gydytojai, biurų tarnautojai ir pan. Prie šios grupės priartėja darbininkų klasė. Senoji vidurinė klasė (smulkaus verslo savininkai) mažėja ir didėja naujoji jos dalis.

Subjektyvusis požiūris grindžiamas individų identifikacinėmis psichologinėmis savybėmis, pagal kurį žmogus pats save priskiria vidurinei klasei.

Pasaulio banko pranešime „**Pasaulio ekonomikos perspektyvos 2007 m.**“ vidurinė klasė apibūdinama kaip gyventojų grupė, gebanti pirkti aukštos kokybės importines prekes, importinius automobilius, vykti į tarptautines keliones, o taip pat turėti galimybę naudotis aukšto tarptautinio lygio paslaugomis, įtraukiant aukštąjį mokslą. Vakarų valstybėse tokia vidurinioji klasė vadinama „materialiai patenkinta dauguma“. Pagal Pasaulio banko vertinimą žemiausios JAV vidurinėsios klasės atstovo pajamos yra apie 3500 JAV dolerių per mėnesį.

Šveicarijos banko Credit Suisse 2015 m. ataskaitoje nurodoma, kad vidurinę klasę pasaulyje sudaro 664 mln. suaugusių gyventojų arba 14 proc., kuriems priklauso 32 proc. pasaulio turto (palyginimui, 1 proc. gyventojų priklauso virš 50 proc. pasaulio turto). Australijoje vidurinioji klasė sudaro 66 proc., Italijoje, Britanijoje, Japonijoje – virš 55 proc., JAV – 38 proc., Kinijoje, 11 proc., Indijoje – 3 proc. Šioje ataskaitoje teigiama, kad iki 2008 m. pasaulio krizės vidurinės klasės dalis buvo stabili, tačiau po to išryškėjo globali tendencija – vidurinės klasės mažėjimas.

Išanalizavus šiuolaikinius mokslininkų požiūrius į nelygybę, šios mokslo studijos autoriai pateikia **socialinės ekonominės nelygybės koncepciją, kurią sudaro pagrindinės socialinės ekonominės nelygybės nuostatos ir sisteminė samprata.**

Pagrindinės autorių siūlomos socialinės ekonominės nelygybės koncepcijos nuostatos yra šios:

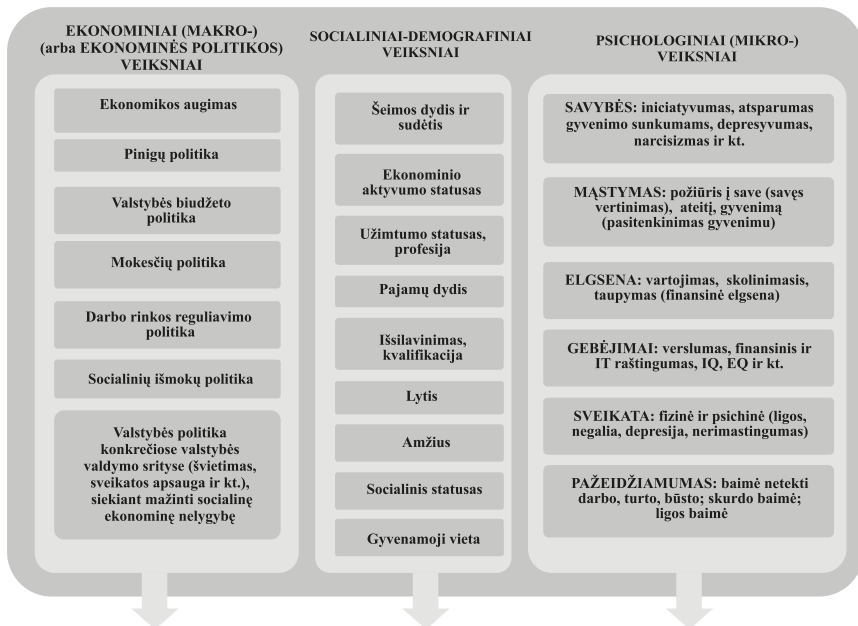
- **Socialinė ekonominė nelygybė** – tai gyventojų pajamų, vartojimo, santaupų, materialių gyvenimo sąlygų, turto pasiskirstymas ir skirtingos prieinamumo prie viešųjų gėrybių (švietimo, sveikatos, paslaugų, poilsio, kultūros, socialinių paslaugų) galimybės priklausomai nuo ekonominių, socialinių, demografinių, psi-

- chologinių veiksnių bei gebėjimų makro (valstybės) ir mikrolygiu (socialinių grupių ir individų).
- **Socialinė ekonominė nelygybė – tai ne tik skirtingų socialinių, demografinių ir ekonominių veiksnių rezultatas, tačiau ir vykdomos ekonominės politikos išdava.** „Nelygybė nėra neišvengiama, tai – politinių sprendimų rezultatas“ (J. Stiglitzas). „Turto ir pajamų nelygybė yra ne tik ekonomikos, bet ir politikos rezultatas“ (T. Piketty).
 - **Nelygybė gali būti pateisinama (normali) ir perteklinė.** Tam tikras nelygybės laipsnis gali būti pateisinamas, jeigu nelygybė skatina tobulėti, konkuruoti, taupyti ir investuoti siekiant pažangos (pvz., didesnis išsilavinimas, darbo užmokesčio diferenciacija gali paskatinti žmogiškojo kapitalo kaupimą ir ekonomikos augimą nepaisant didesnės pajamų nelygybės). Tačiau didėjanti nelygybė tampa problema, kai ji mažina asmenų išsilavinimo prieinamumą ir profesinį pasirinkimą, kai asmenys yra skatinami nukreipti savo pastangas nuolankiam elgesiui ir apsaugai užsitikrinti, kas savo ruožtu nulemia netinkamą išteklių paskirstymą, korupciją ir nepotizmą. Perteklinė nelygybė – tai ne tik gili nelygybė (gili – dar nereikia perteklinė), o ta, kuri, pradėdant nuo tam tikro lygio, ne skatina, o stabdo ekonomikos augimą ir iššaukia neigiamas socialines ekonomines pasekmes. **Perteklinė nelygybė neigiamai veikia ekonomikos augimą, gyvenimo gerovę ir žmogiškųjų išteklių raidą.**
 - **Socialinė ekonominė nelygybė apima materialių sąlygų, turto pasiskirstymo visuomenėje skirtumus.** Mokslinėje literatūroje dažniausiai išskiriamos dvi sąvokos – pajamų nelygybė ir turto nelygybė. Viena vertus šios sąvokos tarpusavyje yra susijusios, kadangi neretai turimo turto lygis ir galimybės jį įsigyti tiesiogiai priklauso nuo pajamų. Tačiau, antra vertus, autorių nuomone, toks skirstymas nėra baigtinis, ir turint omenyje, kad tiek pajamų nelygybė, tiek turto nelygybė yra socialinės ekonominės nelygybės dalys, egzistuoja ir kitos, ne mažiau svarbios minėto fenomeno sudedamosios dalys – **vartojimas, santaupos ir prieinamumas prie viešųjų gėrybių ir paslaugų.**

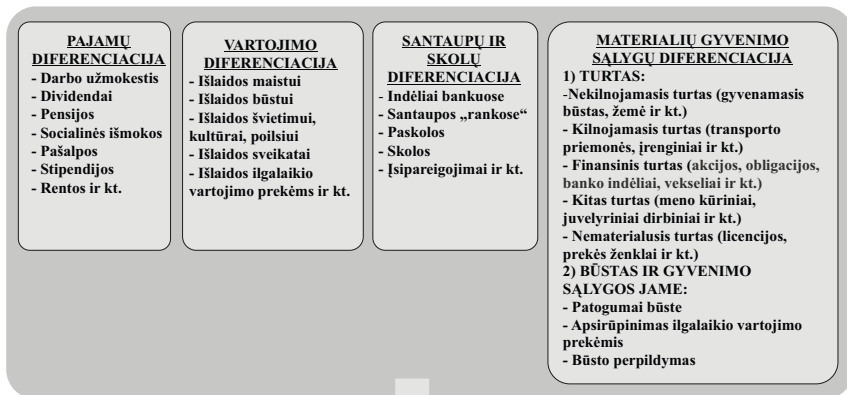
- **Netolygus turto ir pajamų pasiskirstymas dabartinėje kartoje lemia netolygias galimybes ir būsimums kartoms.** Neturtingų tėvų vaikai turi kur kas mažesnes ir prastesnės kokybės prieinamumo prie švietimo ir mokslo, gebėjimų ugdymo, prieinamumo prie kultūros, sveikatos paslaugų galimybes, kas gali lemti ateityje ir ribotas jų profesinės karjeros sąlygas, žemesnį materialinį ir socialinį statusą.
- **Autoriai akcentuoja svarbų psichologinių nelygybės aspektų vaidmenį.** Žmogaus pažeidžiamumo mažinimas, saugumo ir atsparumo gyvenimo sunkumams stiprinimas didele dalimi priklauso nuo psichologinių savybių – jo iniciatyvumo; nuo mąstymo; teigiamo požiūrio į save ir pasaulį, ateitį; pasitenkinimo gyvenimu; taip pat nuo ekonominės finansinės elgsenos – vartojimo, taupymo; nuo fizinės ir psichologinės sveikatos. Perteklinė nelygybė gali sukelti nepasitenkinimo gyvenimu jausmą, laimės stokos jausmą, depresiją, neigiamas psichologinės ir fizinės sveikatos pasekmes.
- Siekiant mažinti nelygybę, **pagrindinės gairės – pirma, makroekonominės politikos, orientuotos į visišką užimtumą, įgyvendinimas ir tvarios fiskalinės politikos, nukreiptos į daugumos gyventojų gyvenimo kokybės kėlimą, vykdymas; antra, pažeidžiamumo mažinimas ir atsparumo gyvenimo sunkumams ugdymas per išsilavinimo lygio kėlimą, žinių sklaidą ir gebėjimų ugdymą.**

Autorių siūlomos socialinės ekonominės nelygybės sampratą ir struktūrinį pagrindą (1.1. pav.) sudaro **trys lygmenys**: pirmasis – **veiksniai**, sąlygojantys socialinę ekonominę nelygybę; antrasis lygmuo atskleidžia socialinės ekonominės nelygybės **turinį ir struktūrą**, pagal kurį formuojamas tyrimo objektas; trečia, nelygybės **pasekmės** šalies ekonominei ir socialinei pažangai ir gyvenimo kokybei: išskiriamos pagrindinės ekonominės, socialinės ir psichologinės pasekmės ir nelygybės **mažinimo gairės ir priemonės**.

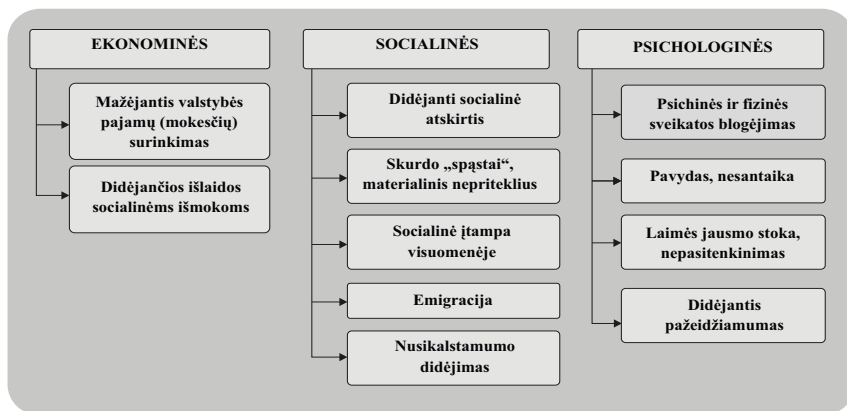
I. SOCIALINĖ EKONOMINĖ NELYGYBĖ (SEN) SĄLYGOJANTYS VEIKSNIAI

II. SOCIALINĖ EKONOMINĖ NELYGYBĖ (KLASIFIKACIJA / TIPOLOGIJA)

III. SEN PASEKMĖS ŠALIES EKONOMINEI IR SOCIALINEI PAŽANGAI IR GYVENTOJŲ GYVENIMO KOKYBEI

1.1. pav. Socialinės ekonominės nelygybės sisteminė samprata

Šaltinis: sudaryta autorių.

Pajamų dydis, kuriomis disponuoja tiek atskiras žmogus, tiek ir visa visuomenė, yra ekonominių, politinių, socialinių, demografinių, profesinių, psichologinių ir kitokių veiksnių kompleksiškas rezultatas. Vieni veiksniai veikia nelygybę tiesiogiai, kiti – netiesiogiai, dar kiti sudaro terpę, aplinkybes minėtiems veiksniams. Pvz., socialiniai demografiniai veiksniai veikia pajamų nelygybę tiesiogiai ir formuoja pajamas, o ekonominės politikos veiksniai (mokesčių politika, darbo rinkos politika, pajamų paskirstymo politika ir kt.) įtakoja paskirstymo procesus. Vieni veiksniai gali sustiprinti nelygybę, kiti – sumažinti arba net panaikinti.

Išskiriami makroveiksniai – ekonominiai ir ekonominės politikos veiksniai; mikrolygmens – socialiniai demografiniai veiksniai: darbas ir profesija, socialinis statusas, šeimos dydis ir sudėtis, pajamų dydis, išsilavinimas, kvalifikacija ir gebėjimai, amžius, lytis ir kt. Mikrolygyje galima išskirti dar ir individualius veiksnius, kurie būdingi atskiram žmogui, darbuotojui ir priklauso nuo jo asmeninių psichologinių savybių.

Nelygybės veiksniai sudaro socialinės ekonominės nelygybės sisteminės sampratos pirmąjį lygmenį (1.1. pav.).

Socialinės ekonominės nelygybės turinį ir struktūrą atskleidžia tipologija, pateikta antrame lygmenyje. Ją sudaro pajamų, vartojimo, santaupų bei skolų, materialių gyvenimo sąlygų diferenciacija, vertinama pagal pasirinktus rodiklius.

Vienas svarbiausių nelygybės rodiklių yra **pajamų diferenciacija**. Ji užima ypatingą vietą socialinėje ekonominėje nelygybėje. Tai realūs gyventojų pajamų skirtumai, gyventojų pasiskirstymas pagal pajamų dydį. Pajamų diferenciacija didžia dalimi apsprendžia ir socialinę ekonominę nelygybę. Piniginės pajamos iš esmės nulemia gyventojų gyvenimo gerovę, darbo motyvaciją, nuo jų priklauso socialinė ekonominė žmonių padėtis ir politinė situacija visuomenėje.

Visuomenė, kurioje yra racionali, normali pajamų diferenciacija, yra stabiliausia, nes ją sudaro skaitlinga vidurinioji klasė, ji pasižymi aukštu socialiniu mobilumu, stipria motyvacija siekti profesinės karjeros ir aukšto socialinio statuso. Ir atvirkščiai, visuomenės, pasižyminčios didele, poliarine pajamų diferenciacija, yra socialiai ir ekonomiškai nestabilios, profesinio augimo skatinimas – menkas, pastebimas didelis nusikalstamumas.

Taigi, socialinė ekonominė nelygybė – tai materialinių sąlygų skirtumai tarp žmonių ir socialinių grupių, ir galimybių patenkinti savo poreikius, kurių pagrindas – pajamų diferenciacija.

Pajamos – labai svarbus, tačiau ne vienintelis aukštos gyvenimo kokybės rodiklis. Namų ūkių gerovė priklauso nuo šeimos narių skaičiaus, jų sveikatos, ekonominės ir socialinės aplinkos bei ekonominių išteklių. Disponuojamų pajamų pasiskirstymas pagal Džini koeficientą EBPO šalyse svyruoja nuo 0,30 iki 0,50, tuo tarpu bendras turto pasiskirstymas pagal Džini koeficientą svyruoja nuo 0,50 iki 0,80 (Davies, 2013).

Pajamoms artimiausias atitikmuo yra **vartojimo išlaidos**. Vartojimas yra tikslesnis gerovės rodiklis nei pajamos vien dėl to, kad gerovė bendrąja prasme atspindi tiesioginį prekių bei paslaugų vartojimą (Brandolini, Smeeding, 2013). Kita vertus, akcentuojama, kad apskaičiuoti tikrąjį vartojimo mastą turtingose valstybėse yra itin sunku. Vartojimo išlaidų duomenys dažniausiai renkami siekiant apskaičiuoti vartotojų kainų indeksą, o ne vartojimo mastą ir kiekį. Tik retais atvejais siekiama išsiaiškinti tikrąjį vartojimo kiekį, nes reikia atsižvelgti į tai, jog tokias ilgalaikio vartojimo prekes kaip buitiniai prietaisai, automobiliai ir būstas žmonės perka vienu gyvenimo periodu, bet neretai naudoja kitu. Iš tiesų, tam tikrų žmonių grupių, pavyzdžiui, vyresnių

asmenų, gyvenančių nuosavame būste ir nemokančių būsto paskolos, realios vartojimo išlaidos gali ženkliai skirtis nuo vartojimo išlaidų apskaičiavimų. Galima teigti, kad, pirma, tikslinga tyrimuose teikti pirmenybę ne tiek pajamoms, kiek vartojimo kiekiui, antra, ir ne vienkartinėms (trumpalaikėms), o nuolatinėms pajamoms (Brandolini, Smeeding, 2013).

„Strateginių“ išlaidų dominavimas socialinių grupių struktūroje, nukreiptų į žmogiškojo kapitalo stiprinimą (investicijos į švietimą, nekilnojamo turto įsigijimas, santaupos) būdingas pasiturinčioms socialinėms grupėms. Tuo tarpu, kai pažeidžiamų socialinių grupių vartojimo išlaidos nukreiptos į einamųjų pirmojo būtinumo poreikių tenkinimą, siekiant „išgyventi“.

Geras apsirūpinimas nekilnojamuoju turtu pats savaime gali būti gero vės pamatu pasiturinčiose socialinėse grupėse. Pvz., būstas ir nekilnojamasis turtas sukuria sąlygas **santaupų** kaupimui, kurios gali būti perduotos ateinančiai kartai arba konvertuotos į finansinį kapitalą. Neturtingose šeimose, nuomojančiose būstą, būstas nėra aktyvas, todėl būsto išlaikymo išlaidoms būdingi kaštų, sanaudų bruožai.

Vienas iš svarbiausių siūlomos koncepcijos aspektų – **materialių gyvenimo sąlygų ir turto diferenciacija**. Sukauptas ir naujai sukurtas turtas yra šalies ekonominio potencialo didinimo pagrindas, lemiantis jo plėtros galimybes (Galinienė, 2005).

Turto, taip pat ir nuosavybės samprata, turinys ir formos laikui bėgant keitėsi priklausomai nuo ekonominių santykių ir socialinės tikrovės. Žemė, kaip nuosavybės teisės objektas, atsirado, kai žmonės tapo sėslūs ir pradėjo užsiimti žemdirbyste. Atsiradus naujoms ūkio ir pramonės šakoms, atsirado ir nauji nuosavybės teisės objektai. Visuomenei iš žemdirbyste grįstos ekonomikos perėjus į industrinę erą nuosavybės teisės objektais tapo ir nematerialūs objektai, t. y. mokslo išradimai, literatūros ir meno kūriniai.

Galiausiai visuomenei iš industrinės ekonomikos pereinant į žinių ekonomiką, be jau įprastai tapusios intelektualės nuosavybės, atsiranda naujos turto formos, pvz., intelektualinis kapitalas, susidedantis iš visų ūkio subjekto nematerialių gėrių, nepaisant, ar juos įmanoma įtraukti į finansų apskaitą ir teisiškai suregulamentuoti. Intelektinis kapitalas, susidedantis iš informacijos ir žinių, šiuolaikiniame pasaulyje tampa svarbiausiu ūkio subjekto, veikiančio žinių ekonomikos sąlygomis, turtu.

Ekonomikos teorijoje vyrauja nuomonė, kad turtu laikytina bet kas, kas turi vertę ir yra asmens nuosavybė (Pakalniškis, Papirtis ir kt., 2008).

Autorių pasiūlytoje turto klasifikacijoje didžiausias dėmesys skiriamas materialiajam turtui: nekilnojamojo turto, išryškinant gyvenamojo būsto svarbą, diferenciacijai bei koreliacijai su gyvenimo kokybe. Tuo tarpu kilnojamas ir kito pobūdžio turtas traktuojamas kaip tiesiogiai susijęs su gaunamomis pajamos, todėl atskirai nenagrinėjamas. Galimybė sukaupti ir valdyti tam tikrą kiekį nematerialiojo turto išplaukia iš atitinkamo materialaus turto kiekio, t. y. esant tam tikram socialiniam statusui, sukauptam materialiam turtui ar susiklosčius atitinkamoms aplinkybėms (pvz., paveldėjus) gali atsirasti galimybės turėti nematerialųjį turtą: akcijas, licencijas ir pan.

Nekilnojamojo turto, akcentuojant gyvenamojo būsto svarbą, diferenciacijos analizė bei koreliacija su gyvenimo kokybe – vieni iš pagrindinių moksliniame tyrime analizuojamų aspektų. Pastarųjų faktorių įtaka gyvenimo kokybei tiesiogiai niekada nebuvo analizuojama bei vertinama, tačiau neretai preziumuojama, kad ši įtaka didžiulė. Konkrečiai įvertinus turto svarbą, galima atitinkamai formuoti valstybės politiką, siekiant visuomenės ir kiekvieno žmogaus gerovės.

Šiuolaikinėje visuomenėje tiek žmogiškieji ištekliai, tiek ir materialusis turtas atlieka ypatingai svarbų vaidmenį. Tačiau finansinis kapitalas yra tiesiog būtinas nuosavam verslui pradėti, norint gauti didelę investicinę grąžą, taip pat tam tikras santaupų kiekis yra aktualus netekus darbo, išgyvenant skrybas ar susiduriant su nenumatytais medicininėmis išlaidomis.

Turtas yra svarbus ir tuo, kad suteikia jo turėtojui daugiau laisvių bei įgalinimų (angl. *empowerment*). Individui, siekiančiam apginti savo teises, labai svarbu galėti pasisamdyti geriausius teisininkus. Politinių kampanijų finansavimas, lobizmas, įtakos darymas politikams, ginant tam tikrus interesus – visa tai taip pat reikalauja didelių lėšų. Kita vertus, didelis turtas suteikia galią daryti gerus darbus. Įspūdingo pasisekimo sulaukė pasaulio turtingiausieji – nuo Andrew Carnegie iki Bill Gates – didelę savo milžiniško turto dalį skyrė filantropijai (Davies, 2013).

Sąvoka „turtas“ vartojama visų materialių vertybių (neskaitant įsiskolinimų) reikšme. Teoriškai turto koncepcija apima grynuosius pinigus, banko indėlius, kitus likvidžius aktyvus, akcijas ir obligacijas, verslo akcijas, savininko reikmėms naudojamą nekilnojamąjį turtą ar bet kokią kitą nekilnojamąjį turtą, tai pat ilgalaikio vartojimo prekės, įskaitant antikvarinius daiktus, meno bei

juvelyrinius dirbinius. Tačiau praktikoje į šį apibrėžimą įtraukiamos ne visos turto formos, pavyzdžiui, ilgalaikio vartojimo prekių sąvoka neretai apsiriboja tik automobiliais. Be to, neretai pati turto sąvoka, o taip pat ir tokios jo formos kaip ilgalaikio vartojimo prekės bei nekilnojamasis turtas skirtingose valstybėse suprantamos nevienodai.

Turtinės nelygybės poveikis ekonominei gerovei priklauso nuo turto ir pajamų priklausomybės. Šis faktorius turi įtakos ir turto bei vartojimo santykiui. Nuo tada, kai XX a. 6-tame dešimtmetyje buvo atliktos pirmosios apklausos apie pajamų ir turto pasiskirstymą, tapo aišku, kad pajamos ir turtas – dvi tarpusavyje susijusios, bet ne visiškai identiškos sąvokos. Jų koreliacijos koeficientas yra maždaug 0,5 (Davies, 2013). Vienas iš veiksnių, sąlygojantis šių dviejų sąvokų skirtumą, yra amžius. Jei palygintume abi sąvokas amžiaus atžvilgiu grafiškai, pastebėtumėte, kad pajamų kreivė kilstelėtų daug anksčiau, nei turto. Pensinio amžiaus žmonės gauna palyginus nedaug pajamų, bet turi daug turto, ir atvirkščiai, jaunimas gali gauti dideles pajamas, bet neturėti turto. Be to, savarankiškai dirbantys asmenys gali turėti didelį nuosavą kapitalą, bet gauti nedideles pajamas (nors ir laikinai).

Pastebėtina, kad jau yra atlikta nemažai reikšmingų empirinių tyrimų, kurių tikslas buvo ištirti pajamų ir turto įtaką vartojimui. Buvo sukurtas empirinis modelis tolygaus vartojimo hipotezei pagrįsti (Deaton, 1992; Browning, Lusardi, 1996; Davies, 2013). Remiantis pastaruoju modeliu ir pastoviųjų pajamų hipoteze, laikinas pajamų didėjimas turi įtakos santaupų kaupimui, o laikinas nuosmukis lemia santaupų eikvojimą. Pastovūs su pajamomis susiję ekonominiai pokyčiai tiesiogiai veikia vartojimą. Įvairūs likvidumo didinimo būdai, pavyzdžiui, loterijų laimėjimai, turėtų teigiamai veikti minėtą reiškinį. Tačiau praktikoje taip nutinka ne visada, nes turtas – endogeninis kintamasis: kuo žemesnis prioritetas teikiamas laikui, tuo daugiau turto jis turi. Norint išsiaiškinti realų turto poveikį vartojimui, būtina atrasti tinkamą instrumentinį kintamąjį turtui vertinti. Kylančios vertybinių popierių bei nekilnojamojo turto kainos turėjo gana teigiamai paveikę vartojimą (Davies, 2013). Tai paskatino nerimą, kad rinkos nuosmukis nulems vartotojų išlaidų mažėjimą ir padidins recesijos tikimybę, kas ir įvyko.

Trečiąją nelygybės sampratą lygmenį sudaro **pasekmės ekonominei ir socialinei pažangai bei gyventojų gyvenimo kokybei**. Perteklinė socialinė ekonominė nelygybė, peržengianti pagrįstas ribas, sąlygoja neigiamas eko-

nomines pasekmes: ekonomikos augimo lėtėjimą, didėjančias išlaidas socialinėms išmokoms, mažėjančias valstybės biudžeto pajamas; socialines pasekmes: didėjančią socialinę atskirtį, materialinį nepriteklių ir skurdo „spąstus“, socialinę įtampą visuomenėje, didėjančią emigraciją, nusikalstamumo didėjimą. Neigiamos psichologinės pasekmės – tai nepasitenkinimas gyvenimu, pavydas, nesantaika, laimės jausmo stoka, psichinės ir fizinės sveikatos blogėjimas, augantis socialinis ekonominis ir psichologinis pažeidžiamumas.

Ketvirtasis lygmuo – **socialinės ekonominės nelygybės mažinimo gairės ir priemonės** atspindi kovos su neigiamomis nelygybės pasekmėmis kryptis (IV studijos dalis). Tai makroekonominė politika, orientuota į visišką užimtumą; progresinė mokesčių sistema, socialiai teisinga socialinių išmokų politika, pažeidžiamumo mažinimo ir atsparumo gyvenimo sunkumams stiprinimo koncepcija.

Pasiūlyta koncepcija yra pagrindas nelygybei vertinti. **Pirma**, siūloma koncepcija leidžia tiksliau įvertinti realią nelygybę: ne tik tradiciškai vertinamą pajamų nelygybę, bet ir turto, materialių gyvenimo sąlygų, vartojimo nelygybę.

Antra, vienas iš tyrimo rezultatų – turto diferenciacijos vertinimas. Turto diferenciacijai vertinti pasaulyje naudojama keletas skirtingų metodikų ir labai pasigendama vieningos metodikos. Autoriai pasiūlo turto diferenciacijos vertinimo metodiką, besiremiančią gyventojų apklausos duomenimis, tačiau tiksliau įvertinti turto pasiskirstymą duomenų stokojama.

Trečia, vienas iš koncepcijos akcentų yra psichologinių veiksnių įtaka socialinei ekonominei nelygybei. Keliama mintis apie tai, kad didelė dalimi nuo pačio žmogaus savybių priklauso jo žmogiškojo kapitalo kaupimas, pasinaudojant švietimo, žinių sklaidos ir gebėjimų didinimo svertais, ugdant atsparumą gyvenimo sunkumams.

Ketvirta, pateikta socialinės ekonominės nelygybės koncepcija – nuostatos ir sisteminė samprata – sudaro tyrimo metodologijos pagrindą. Kadangi iš kiekvienos socialinės ekonominės nelygybės vertinimo instrumento dalies generuojamas rezultatas (apskaičiuojamas indeksas arba gaunamas tam tikras subjektyvus situacijos vertinimas) ir padaroma tam tikra išvada, taigi kiekvienu atveju įvertinama, ar padėtis šiose srityje yra gera ar bloga, taisytina ar ne, ir atsižvelgiant į tai, siūlomos priemonės padėčiai gerinti.

Išvados:

1. Nelygybė paskirstant išteklius tradiciškai išlieka vienu iš aktualiausių iššūkių ekonomikoje. Tačiau pastaraisiais dešimtmečiais, ypač po įvykusios 2008 m. pasaulio krizės, socialinei ekonominei nelygybei teikiamas ypatingas pasaulio ekonomistų, o ir Lietuvos mokslininkų bei politikų dėmesys. Dabartiniu metu susidariusi perteklinė pajamų diferenciacija pripažįstama kaip veiksnys, sukeliantis neigiamas socialines ekonomines pasekmes. Perskirstymo svėrtų netobulumas ekonomikoje sudarė sąlygas pernelyg didelei išteklių, materialinių gėrybių koncentracijai nedidelėse gyventojų grupėse.

Moksliniai tyrimai rodo, kad **socialinė ekonominė nelygybė stabdo ekonomikos augimą ir gyventojų gyvenimo kokybės kilimą**. Neo-liberaliojo modelio atstovai tvirtina, kad rinkos ekonomikoje nelygybės didėjimas neišvengiamas tol, kol ekonomika auga ir jos išsivystymo lygis dar žemas. Tačiau teoriniai ir praktiniai pasaulio tyrimai rodo, kad tokios nuostatos yra klaidingos. Pasaulio banko pranešime „Teisingumas ir plėtra“ (World Bank, 2006) pateikti tyrimų duomenys įrodo, kad per didelė nelygybė stabdo ekonomikos augimą. Nelygybės didėjimas, kuris yra valdomas regresine mokesčių sistema ir kitais pajamų paskirstymo būdais, padidina tik labiau pasiturinčių ir sumažina likusių gyventojų pajamas. Ekonomika dėl šios priežasties darosi neefektyvi, mažina galimybes investuoti, diegti inovacijas.

Nobelio laureatas J. E. Stiglitzas 2015 m. Ruzvelto institutui pateiktoje ataskaitoje „Perrašant taisykles“ teigia, kad nelygybė nėra neišvengiama. Tai ne socialinė, o ekonominė problema. Nelygybė nėra kaina už ekonomikos augimą, kaip teigia liberalai, o yra lėtėjančio ekonomikos augimo priežastis.

Tarptautinio valiutos fondo (TVF) ekspertai taip pat teigia, kad **nelygybė slopina ekonomikos augimą**. Tarptautinio valiutos fondo atliktame tyrime „Pajamų nelygybės priežastys ir pasekmės: globali perspektyva“ (2015) teigiama, kad didėjanti nelygybė tampa vis opesne problema. Nelygybė išsivysčiusiose, naujose rinkose ir besivystančiose šalyse išaugo ir kaip reiškinys susilaukia nemenko dėmesio. Dėl šių priežasčių nelygybės mastas, jos varomosios jėgos ir klausimai,

ką daryti, tapo vienais svarbiausių politikų ir mokslininkų diskutuojamų temų.

2. Nelygybė neigiamai veikia ir žmogaus gyvenimo gerovę. Tyrimai rodo, kad sukurto produkto paskirstymas, ignoruojantis socialinę teisingumą, stabdo ne tik ekonomikos augimą, mažina valstybės biudžeto pajamas, bet ir **neigiamai veikia gyventojų gyvenimo kokybę** – demografinius procesus, sveikatą, materialinę žmonių padėtį, mažina švietimo bei išsilavinimo prieinamumą. Šiame kontekste turima omenyje ne nelygybė, kuri pati savaime skatina konkurenciją, o kraštutinė nelygybė, traktuojama kaip perteklinė.

Pagal Pasaulio banko tyrimų duomenis, nelygybė laikoma pertekline Džini koeficientui esant 0,3–0,4 (pagal tyrimo duomenis autorių apskaičiuotas Džini koeficientas Lietuvoje 2016 m. – 35,56.) Perteklinė nelygybė – tai nelygybė, ne skatinanti, o stabdanti ekonomikos augimą ir iššaukianti neigiamas socialines ekonomines pasekmes.

Perteklinė nelygybė sukuria „skurdo spąstus“: žmonės supranta, kad jie negali iš jų išsiveržti, todėl išnyksta motyvacija aktyviai veikti. To pasekmė – savižudybių, širdies ir kraujagyslių ligų skaičiaus didėjimas, nusikaltamumo augimas ir kt.

3. Pastaraisiais metais pasaulyje vis labiau suvokiama nelygybės įtaka ir **žmogiškojo potencialo kokybei**. Teigiama, kad nelygybė ne tik stabdo ekonomikos augimą, mažina gyvenimo kokybę, bet ir **trukdo žmogaus raidai, žmogaus potencialo augimui**.

Nelygybė didina žmogaus ir valstybės nesaugumą, pažeidžiamumą. Pažeidžiamumas suvokiamas kaip gyvenimo lygio kritimo iki nepritekliaus grėsmė. Vienas iš veiksnių, turinčių įtakos pažeidžiamumo didėjimui – tokia socialinė ekonominė nelygybė, kai nepasiturintys negali įveikti gyvenimo sunkumų.

4. Išanalizavus šiuolaikinius mokslininkų požiūrius į nelygybę, šios studijos autoriai pateikia **socialinės ekonominės nelygybės koncepciją, kurią sudaro socialinės ekonominės nelygybės pagrindinės nuostatos ir sisteminė samprata**.

Autorių siūlomos socialinės ekonominės nelygybės koncepcijos nuostatos yra šios:

- socialinė ekonominė nelygybė autorių požiūriu – tai gyventojų pajamų, vartojimo, santaupų, materialių gyvenimo sąlygų, turto pasiskirstymas ir skirtingos prieinamumo prie viešųjų gėrybių (švietimo, sveikatos, paslaugų, poilsio, kultūros, socialinių paslaugų) galimybės priklausomai nuo ekonominių, socialinių, demografinių, psichologinių veiksnių bei gebėjimų makro (valstybės) ir mikrolygiu (visuomenės grupių ir individų);
- socialinė ekonominė nelygybė – ne tik skirtingų socialinių, demografinių ir ekonominių veiksnių rezultatas, tačiau ir vykdomos ekonominės politikos išdava. „Nelygybė nėra neišvengiama, tai – politinių sprendimų rezultatas“ (J. Stiglitzas). „Turto ir pajamų nelygybė yra ne tik ekonomikos, bet ir politikos rezultatas“ (T. Piketty);
- nelygybė gali būti pateisinama (normali) ir perteklinė. Tam tikras nelygybės laipsnis gali būti pateisinamas, jeigu nelygybė skatina tobulėti, konkuruoti, taupyti ir investuoti siekiant pažangos (pvz., darbo užmokesčio diferenciacija gali paskatinti žmoniškojo kapitalo kaupimą). Tačiau didėjanti nelygybė tampa problema, kai ji mažina asmenų išsilavinimo prieinamumą ir galimybes pasirinkti profesiją, kai asmenys yra skatinami nukreipti savo pastangas nuolankiam elgesiui ir apsaugai užsitikrinti, kas savo ruožtu nulemia netinkamą išteklių paskirstymą, korupciją ir nepotizmą. Perteklinė nelygybė – tai ne tik gili nelygybė (gili – dar nereiškia perteklinė), o ta, kuri ne skatina, o stabdo ekonomikos augimą ir iššaukia neigiamas socialines ekonomines pasekmes, neigiamai veikia gyvenimo gerovę ir žmoniškųjų išteklių raidą;
- socialinė ekonominė nelygybė apima materialių sąlygų, turto pasiskirstymo visuomenėje skirtumus. Mokslinėje literatūroje dažniausiai išskiriamos dvi sąvokos – pajamų nelygybė ir turto nelygybė. Viena vertus, šios sąvokos tarpusavyje yra susijusios, kadangi neretai turimo turto lygis ir galimybės jį įsigyti tiesiogiai priklauso nuo pajamų. Tačiau, antra vertus, toks skirstymas nėra baigtinis, ir turint omenyje, kad tiek pajamų nelygybė, tiek turto nelygybė yra socialinės ekonominės nelygybės dalys, egzistuoja ir kitos ne mažiau svarbios minėto fenomeno sudedamosios da-

- lys – vartojimas, santaupos ir prieinamumas prie viešųjų gėrybių ir paslaugų;
- netolygus turto ir pajamų pasiskirstymas dabartinėje kartoje lemia netolygias galimybes ir būsimoms kartoms. Neturtingų tėvų vaikai turi mažesnes prieinamumo galimybes prie švietimo ir mokslo, gebėjimų ugdymo, prie kultūros, sveikatos paslaugų, kas ateityje gali lemti ribotas jų profesinės karjeros sąlygas, žemesnį materialinį ir socialinį statusą;
 - autoriai akcentuoja svarbų psichologinių aspektų vaidmenį socialinėje ekonominėje nelygybėje. Žmogaus pažeidžiamumas, saugumas ir atsparumas gyvenimo sunkumams labai priklauso nuo psichologinių savybių – jo iniciatyvumo, nuo mąstymo, teigiamo požiūrio į save ir pasaulį, ateitį, pasitenkinimo gyvenimu, taip pat nuo ekonominės finansinės elgsenos – vartojimo, taupymo įpročių, nuo fizinės ir psichinės sveikatos. Perteklinė nelygybė gali sukelti nepasitenkinimo gyvenimu, laimės stokos jausmą, depresiją, neigiamas pasekmes psichinei ir fizinei sveikatai;
 - pagrindiniai svertai, siekiant mažinti nelygybę: *pirma*, tvarios (subalansuotos) ekonominės politikos vykdymas, orientuotas į gyventojų gyvenimo kokybės kėlimą; *antra*, pažeidžiamumo mažinimas ir atsparumo gyvenimo sunkumams didinimas per išsilavinimo lygio kėlimą, žinių sklaidą ir gebėjimų ugdymą.
5. Autorių siūlomos socialinės ekonominės nelygybės sampratą sudaro **trys lygmenys**: pirmasis – veiksniai įtakojantys socialinę ekonominę nelygybę; antrasis lygmuo atskleidžia socialinės ekonominės nelygybės turinį bei struktūrą, kuri ir yra šio tyrimo objektas (pajamų, vartojimo, materialių gyvenimo sąlygų ir turto nelygybė); trečias lygmuo – nelygybės pasekmės šalies ekonominei ir socialinei pažangai ir gyvenimo kokybei (išskiriamos pagrindinės ekonominės, socialinės, demografinės ir psichologinės pasekmės).

Stasys Puškorius, Vaida Servetkienė, Aistė Diržytė

II. NELYGYBĖS VERTINIMO METODOLOGIJA

2.1. Socialinės ekonominės nelygybės vertinimo modelis

Vertinant socialinės ekonominės nelygybės būklę, dažniausiai pateikiama pajamų nelygybės duomenys (pvz., Eurostat, Pasaulio Banko, OECD ir kt. atliekami tyrimai; Lietuvoje – Gyventojų pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimai). Pajamų pasiskirstymo netolygumui įvertinti gali būti taikomi Džini koeficientas, Robino Hudo, Atkinsono, Teilo entropijos indeksai. Tačiau vertinant socialinę ekonominę nelygybę turime atsižvelgti ir į kitus materialinės gerovės aspektus, t. y., gyventojų vartojimą, disponuojamą turtą, gyvenimo sąlygas, gebėjimą apsirūpinti būtiniausiomis reikmėmis, santaupas, taip pat būtina vertinti ne tik nominalias gyventojų pajamas, bet atsižvelgti ir į kainų pokyčius, pinigų perkamąją galią, įvertinti šešėlinės ekonomikos poveikį pajamų ir turto pasiskirstymui.

Nors Lietuvoje yra atlikta nemažai socialinės ekonominės (dažniausiai pajamų) nelygybės tyrimų (R. Lazutka, D. Skučienė ir kt.), tačiau stokojama nuodugnesnių tyrimų, vertinančių netolygumus tarp tam tikrų visuomenės grupių, nepakankamai ištirti socialinę ekonominę nelygybę įtakojantys veiksniai, priežastiniai ryšiai ir socialinės ekonominės nelygybės sąsaja su gyventojų psichologine gerove, jų vertybinėmis nuostatomis, elgsena, asmeninėmis savybėmis, gebėjimais.

Todėl socialinę ekonominę nelygybę siūlome tirti, apjungiant **ekonominius ir psichologinius veiksnius**, taip pat tirti socialinę ekonominę nelygybę tokiose tikslinėse grupėse, kaip:

1. kaimo ir miesto gyventojai,
2. jaunimas ir pagyvenę asmenys,
3. moterys ir vyrai.

Socialinę ekonominę nelygybę sąlygojančių veiksnių nustatymas. Analizuojant veiksnius, darančius įtaką socialinei ekonominei nelygybei,

mokslinėje literatūroje pateikiamas įvairaus pobūdžio socialinių, ekonominių, demografinių, politinių ir kitų aplinkos veiksnių, todėl prieš išskiriant esminius veiksnius, kuriuos tikslinga giliau analizuoti Lietuvos atveju, trumpai apžvelgsime užsienio mokslinėje literatūroje aptariamus socialinės ekonominės nelygybės arba daugeliu atvejų – pajamų nelygybės veiksnius ir jų hipotetinį poveikį nelygybei.

Mokslininkai A. Kaasa (2005) ir S. Rose (2011) pajamų nelygybės veiksnius skirsto į penkias grupes:

1. ekonominis išsivystymas,
2. makroekonominiai veiksniai,
3. demografiniai veiksniai,
4. politiniai veiksniai,
5. kultūriniai bei aplinkos veiksniai.

Ekonominio išsivystymo veiksnių grupėje analizuojama: a) šalies gerovė, vertinama BVP vienam gyventojui, b) ekonominis augimas, c) technologinis išsivystymas, d) ekonominės struktūros išsivystymas. Šalies gerovės, ekonominio augimo poveikis nelygybei vertinamas per aukštesnių pajamų įmokų, didesnių galimybių teikti viešąsias gėrybes, investuoti į švietimą įtaką bendrai visuomenės gerovei, o to pasekoje manytina, kad turi mažėti ir socialinė ekonominė nelygybė. Technologinis išsivystymas taip pat yra vienas esminių ir varomųjų ekonominio augimo veiksnių.

A. Kaasa makroekonominius veiksnius – infliaciją, eksportą ir importą, nedarbą, finansinį išsivystymą ir užsienio investicijas – išskiria kaip atskirą veiksnių grupę. Infliacijos įtaka įvairių tyrėjų vertinama nevienareikšmiškai: vieni mano, jog infliacija destabilizuoja ekonomiką (Li ir kt., 2002), kiti mano, jog infliacija skatina investavimą, o tai paspartina ekonominį augimą ir tuo grindžiama jos netiesioginė įtaka socialinei ekonominei nelygybei (Thalassinos ir kt., 2012). Užsienio investicijos taip pat skatina ekonominį augimą, technologinį vystymąsi, mažina nedarbą, – tai veikia ir pajamų nelygybę.

Demografiniai veiksniai: urbanizacija ir su ja susiję kultūriniai pokyčiai, amžiaus struktūra populiacijoje, namų ūkių sudėtis, išsilavinimo lygis, pasak autorių (Kaasa, 2005, Rose, 2011), veikia gimimų skaičių ir dažnai nulemia gyventojų santykinį senėjimą, o tai reiškia, kad valstybė patirs santykinai

daugiau išlaidų senatvės pensijoms ir pašalpoms, atitinkamai gali koreguotis ir valstybės išlaidų struktūra bei tam tikrų valstybės sričių finansavimas.

Tiek ekonominių, tiek demografinių veiksnių įtakos socialinei ekonominei nelygybei pobūdį ir mastą nustatyti net ir hipotetiškai yra sudėtinga. Daugelio šių veiksnių įtakai įvertinti yra reikalingas nemažas laiko tarpas. Tačiau M. J. Perry (2013), suskirstydamas JAV namų ūkius pagal gaunamas pajamas į kvantilius, teigia, jog egzistuoja demografinių pokyčių skirtumai tarp skirtingas pajamas gaunančių namų ūkių. Todėl galima manyti, jog ryšys tarp demografinių veiksnių ir pajamų nelygybės egzistuoja.

Politiniai veiksniai – valstybinio bei privataus sektoriaus dalis, demokratizacija, liberalizacija, S. Rose teigimu, taip pat gali paveikti pajamų nelygybę per ekonominį augimą. Galima manyti, jog demokratija skatina ekonominį augimą dėl pilietinių teisių ir laisvių apsaugos, kas motyvuoja įmones priimti sprendimus, naudingus augimui, kas, kaip manoma, veikia ir socialinę ekonominę nelygybę. Iš kitos pusės – demokratizacija gali lėtinti ekonominį augimą, kadangi autoritarinėje visuomenėje yra paprasčiau priimti augimą skatinančius politinius sprendimus. Būtų galima pridėti, jog korupcija valstybiniame sektoriuje taip pat gali daryti įtaką pajamų nelygybei per teisės aktų, palankesnių suinteresuotiems asmenims, priėmimą. Todėl dėl nuomonių įvairovės patvirtinti, kokią įtaką – teigiamą ar neigiamą – politiniai veiksniai daro socialinei ekonominei nelygybei, yra sudėtinga.

Taip pat autoriai (Kaasa, 2005, Rose, 2011) išskiria kultūrinius bei aplinkos veiksnius, tokius, kaip žemės koncentracija, kultūriniai skirtumai, šešėlinė ekonomika, korupcija bei gamtinių išteklių gausa. Nors tyrėjai teigia, kad sudėtinga daryti prielaidas apie netiesioginį kultūrinių veiksnių poveikį pajamų nelygybei, autoriai neabejoja, kad visuomenės kultūros lygis veikia šalies ekonominę vystymąsi, o tai, kaip jau buvo minėta anksčiau, daro įtaką socialinei ekonominei nelygybei. Reiktų paminėti, kad ir gamtinių išteklių gausa netiesiogiai veikia gyventojų pajamų nelygybę, sąlygodama šalies ekonomikos struktūrą, technologinį vystymąsi.

Taigi, apibendrinant minėtų veiksnių poveikį socialinei ekonominei nelygybei, galima teigti, kad daugelis jų pasižymi netiesiogine įtaka nelygybei, taip pat yra sunku nustatyti jų poveikio pobūdį ir mastą, daugelis jų yra persipynę ir netgi daro įtaką socialinei ekonominei nelygybei vieni per kitus.

Autoriai, atsižvelgdami į mokslinėje literatūroje pateikiamą socialinę ekonominę nelygybę sąlygojančių veiksnių skirstymą, savo tyrime išskiria **tris esmines Lietuvos visuomenės socialinę ekonominę nelygybę sąlygojančių veiksnių grupes:**

1. ekonominiai (arba valstybės ekonominės politikos) veiksniai;
2. socialiniai-demografiniai veiksniai;
3. psichologiniai veiksniai.

Pažymėtina, kad be mokslinėje literatūroje aptartų veiksnių, metodikos autoriai siūlo analizuoti **naują – psichologinių veiksnių grupę**, apimančią gyventojų fizinę ir psichinę sveikatą, asmenines savybes ir nuostatas, mąstymą, elgseną, gebėjimus ir grėsmes (baimes, vidinį nerimą keliančius veiksnius).

Ekonominiai veiksniai analizuojami:

- pagal oficialius statistikos tarnybų (Lietuvos statistikos departamentą, EUROSTAT, OECD), valstybės institucijų kaupiamus duomenis, namų ūkių tyrimų, visuotinio gyventojų surašymo ir kt. duomenis;
- apžvelgiant Gyventojų pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimų, Europos socialinio tyrimo, Europos vertybių, Europos gyvenimo kokybės, Eurobarometro ir kt. tyrimų duomenis;
- analizuojant Lietuvos valstybės ekonominę politiką (mokesčių sistemą, socialinių išmokų, užimtumo politiką ir kt.).

Socialiniai-demografiniai veiksniai nustatomi, atliekant gyventojų reprezentatyvios imties apklausas, naudojant tipinius vertinimo instrumentus pagrindiniams demografiniams, užimtumą, išsilavinimą apibūdinantiems objektyviems duomenims surinkti.

Psichologiniai veiksniai nustatomi, atliekant gyventojų reprezentatyvios imties apklausas, naudojant validizuotus įvertinimo instrumentus (sudarant specialius klausimynus). Atlikdami Lietuvos gyventojų socialinės ekonominės nelygybės sąsają su psichologiniu profiliu tyrimą, metodikos autoriai remiasi moksline literatūra, analizuojančia kognityvinius ir emocinius išteklius (Andres, Collings, Qin, 2010; Brown, Beck, Steer, & Grisham, 2000; Arria et al., 2009; Brown et al., 2000; Khan, Leventhal et al., 2002; Sareen, Cox, Afifi, de Graaf, Asmundson, et al., 2005; Have, de Graaf, van Dorsselaer, Verdurmen et al., 2009; Crump, Sundquist, Sundquist, Winkleby, 2013; Ishtiaq-Ahmed, Perski, Mittendorfer-Rutz, 2013).

2.2. Lietuvai adaptuota socialinės ekonominės nelygybės vertinimo metodika

2.2.1. Subjektyvaus socialinės ekonominės nelygybės tyrimo Lietuvoje metodika

Tyrimo tikslas – ištirti Lietuvos socialinę ekonominę nelygybę sąlygojančius veiksnius, įvairių Lietuvos visuomenės grupių socialinę ekonominę (pajamų, vartojimo, materialių gyvenimo sąlygų) nelygybę ir jos pasekmes šalies ekonominiam ir socialiniam vystymuisi bei gyventojų gyvenimo kokybei.

Tiriamųjų visuma:

- 18 metų ir vyresni Lietuvos gyventojai

Imties dydis:

- ne mažiau kaip 1000 nuolatinių Lietuvos gyventojų.

Tyrimo metodas:

- reprezentatyvi anketinė Lietuvos gyventojų apklausa, atliekama tiesioginio interviu būdu respondento namuose, naudojant iš anksto parengtus klausimynus, kuriuose interviuotojai fiksuoja respondentų atsakymus. Rezultatai atspindi visos Lietuvos gyventojų nuomonės bei pasiskirstymą pagal amžių, lytį, gyvenamąją vietą, išsilavinimą, perkamąją galią.
- apklausos rezultatų paklaida neturi viršyti 3,1 proc.

Atrankos metodas

- respondentams atrinkti naudojama daugiapakopė, tikimybinė atranka, parengta taip, kad kiekvienas Lietuvos gyventojas turėtų vienodą tikimybę būti apklaustas, įvertinant 18 m. ir vyresnių Lietuvos gyventojų pasiskirstymą pagal gyvenamąją vietą, amžių, lytį, išsilavinimą.
- tyrimo duomenys turi būti pasverti taip, kad atitiktų visų 18 m. ir vyresnių Lietuvos gyventojų pasiskirstymą pagal amžių, lytį, išsilavinimą.

Sudarant reprezentatyvią atranką, remiamasi Lietuvos Respublikos 2011 m. visuotinio gyventojų ir būstų surašymo duomenimis ir kasmet

atnaujinama oficialia statistika apie gyventojų skaičių, kurią pateikia Lietuvos statistikos departamentas. Pagal šią informaciją nustatomos imties proporcijos atskirose savivaldybėse. Toliau formuojant imtį, nustatomos didžiųjų miestų, rajonų centrų, miestelių ir kaimo vietovių proporcijos pagal oficialų gyventojų skaičių. Nustačius imties proporcijas pagal gyvenamąją vietą, užtikrinama, kad tyrimas vyks visose Lietuvos savivaldybėse ir kad apklaustųjų pasiskirstymas atitiks šalies gyventojų pasiskirstymą pagal gyvenamosios vietovės kriterijus.

Vertinant rezultatus, būtina kreipti dėmesį į statistinę paklaidą. Ji atsiranda dėl to, kad yra daroma respondentų atranka, o ne vykdoma ištisinė apklausa. Ši paklaida yra apskaičiuojama matematiškai.

Lentelėje žemiau pateikiamos paklaidos, esant įvairiam respondentų skaičiui bei atsakymų pasiskirstymui. Didžiausia statistinė paklaida vertinant visų respondentų (1000 žmonių) atsakymus yra lygi $\pm 3,1$ proc. (esant 95 proc. patikimumo lygmeniui).

2.1. lentelė. Statistinių paklaidų, esant skirtingiems rezultatams, dydžiai

	% 3 97	% 5 95	% 10 90	% 15 85	% 20 80	% 25 75	% 30 70	% 40 60	% 50 50
N									
100	3.4	4.4	6.0	7.1	8.0	8.7	9.2	9.8	10.0
200	2.4	3.1	4.2	5.0	5.7	6.1	6.5	6.9	7.1
300	2.0	2.5	3.5	4.1	4.6	5.0	5.3	5.7	5.8
400	1.7	2.2	3.0	3.6	4.0	4.3	4.6	4.9	5.0
500	1.5	1.9	2.7	3.2	3.6	3.9	4.1	4.4	4.5
750	1.2	1.6	2.2	2.6	2.9	3.2	3.3	3.6	3.7
1000	1.1	1.4	1.9	2.3	2.5	2.7	2.9	3.1	3.1

Klausimyno sudarymo principai. Tyrimo metu renkami tiek objektyvūs duomenys (pvz., lytis, pajamų dydis, būsto tipas ir pan.), kuomet konstatuojamas tam tikras faktas ar būklė, tiek subjektyvūs respondento vertinimai (pvz., pajamų trūkumas, galimybės apmokėti sąskaitas, skolinimosi dažnis, socialinio statuso įvertinimas, laimingumo, pasitikėjimo savimi jausmas ir pan.).

Specialus Lietuvai adaptuojamas klausimynas sudaromas jame panaudojant tiek projekto tyrėjų sudarytus klausimynus, tiek Amerikos Psichologų

Asociacijos aprobuotus ir validizuotus įvertinimo instrumentus, siekiant nustatyti, kaip socialinė ekonominė nelygybė susijusi su psichologiniu profiliu, taip pat kaip atsparumas susijęs su asmens psichologinio profilio elementais, psichologine gerove ir socialinės ekonominės padėties vertinimu. Taip pat nustatomi subjektyvios socialinės ekonominės padėties vertinimo grupių skirtumai; analizuojant duomenis, nustatomi ryšiai tarp gyventojų socialinės ekonominės nelygybės būklės pagal pajamas ir subjektyvų savęs priskyrimą tam tikrai socialinės ekonominės padėties grupei (pagal subjektyvią stratifikaciją) ir psichologinio profilio.

Klausimynas buvo išbandytas pilotinio interviu metu, po kurio pakeičytas ir adaptuotas tiriamajai visumai – Lietuvos gyventojams apklausti,

- modifikuojant validizuotą vertinimo instrumentą klausimynus, įtraukiant papildomus klausimus arba kai kurių atsisakant, atsižvelgiant į Lietuvos visuomenės įpročius ir nuostatas (pvz., klausimai, susiję su polinkiu investuoti, planuoti išlaidas);
- koreguojant atsakymų variantus (pvz., atsakymų intervalus, dažnio skales) tuose klausimuose, į kuriuos pilotinio interviu metu respondentai susidūrė su sunkumais atsakyti į klausimą (pvz., detalizuojant vartojimo išlaidas, įvardinant dažnius ir pan.);
- modifikuojant arba atsisakant kai kurių klausimų, į kuriuos pilotinio interviu metu respondentai vengia atsakyti arba pateikia netikslią informaciją (pvz., klausimai, susiję vartojimo išlaidomis, disponavimu turtu).

Klausimyną sudaro 17 klausimų grupių ir 136 klausimai, daugelis jų – uždaro tipo.

2.2. lentelė. Klausimyno struktūra

Eil. Nr.	Klausimyno tema	Klausimų formuluočių šaltinis
1.	Socialinės, demografinės, išsilavinimo, užimtumo charakteristikos	Tipinės reprezentatyviose gyventojų apklausose taikomos respondentų socialinės demografinės charakteristikos
2.	Sveikatos būklė	Projekto tyrėjų sukurtas vertinimo instrumentas, siekiant nustatyti respondento sveikatos būklę, esmines sveikatos problemas

3.	Socialinės ekonominės nelygybės būklės vertinimas Lietuvoje	Projekto tyrėjų sukurtas vertinimo instrumentas, siekiant išsiaiškinti subjektyvią Lietuvos gyventojų nuomonę apie socialinės ekonominės nelygybės egzistavimą Lietuvoje ir jos poveikį respondentui
4.	Socialinė padėtis	Subjektyvios Socialinės padėties skalė (<i>Subjective Social Class Measure</i> , Belmi P., Neale M. 2014), kuri vertina asmens subjektyvų socio-ekonominį statusą; projekto tyrėjų sukurtas vertinimo instrumentas; EQLS (Europos gyvenimo kokybės tyrimo) metodika
5.	Šešėlinė ekonomika	Šešėlinės ekonomikos matavimo instrumentas (sukurtas projekto tyrėjų, remiantis įvairių autorių darbais, skalės patikimumui nustatyti buvo skaičiuojamas <i>Cronbach alpha</i> koeficientas)
6.	Ekonominis stresas	Ekonominio streso skalė (<i>Economic Stress Questionnaire (ESQ)</i> , Barlett C. P., Anderson C. A., 2013), kuri vertina, kiek streso, neigiamų emocijų, agresijos sukelia su šalies ekonomika susiję įvykiai
7.	Ekonomikos poveikis	Ekonominio poveikio skalė (<i>Economic Impact Scale</i> , Lauzun, H. M., Major, D. A., & Jones, M. P., 2012), kuri vertina, kokį poveikį (nerimą) namų ūkiams sukelia ekonominės krizės.
8.	Finansų planavimas	Finansinis požiūris / nuostatos ir elgsena (<i>Financial Attitudes and Behaviors Measure</i> , R. Wahlund, J. Gunnarsson, 1996)
9.	Pajamos	Projekto tyrėjų sukurtas vertinimo instrumentas, remiantis įvairių autorių darbais; skalės patikimumui nustatyti skaičiuojamas <i>Cronbach alpha</i> koeficientas
10.	Vartojimas, taupymas, skolos	Projekto tyrėjų sukurtas vertinimo instrumentas, remiantis įvairių autorių darbais; skalės patikimumui nustatyti matuojamas <i>Cronbach alpha</i> koeficientas; Namų ūkio ekonomikos ir vartojimo klausimynas (<i>Household Economy and Consumption Questionnaire</i> , Flouri, Eirini, 2004)
11.	Būstas, gyvenimo sąlygos, turtas	Projekto tyrėjų sukurtas vertinimo instrumentas, remiantis įvairių autorių darbais; skalės patikimumui nustatyti buvo matuojama <i>Cronbach alpha</i>
12.	Materialiniai nepriekliai, ekonominiai sunkumai	Ekonominės deprivacijos skalė (<i>Economic Deprivation Measure</i> , Zvonkovic A. M.; Lee K.-H.; Brooks-Hurst E.; Lee N., 2014), kuri vertina asmens ir namų ūkių finansinę gerovę ir planavimą; Ekonominių sunkumų skalė (<i>Measurement of Economic Hardship</i> , Hill T.D., Angel R. J., 2005),

		kuri vertina namų ūkių finansines galimybes; Ekonominių sunkumų indeksas (<i>Economic Hardship Index</i> , Adams A. E., Sullivan C. M. ir kt., 2008), kuris vertina asmens materialinius sunkumus (galimybes apmokėti sąskaitas, padengti kreditą ir pan).
13.	Psichologinis klestėjimas	Klestėjimo profilis (Flourishing scale, pagal Ed Diener and Robert Biswas-Diener, January 2009); Pasitenkinimo gyvenimu profilis (SWLS, pagal Ed Diener, 1985); Gyvenimo laimingumo vertinimo profilis (pagal Hadley Cantril's Self-Anchoring Striving Scale, 1965)
14.	Psichologinis atsparumas ir kapitalas	Psichologinio kapitalo vertinimo skalė (<i>PsyCap</i> , pagal F. Luthans, 2007);
15.	Pažeidžiamumas ir atsparumas gyvenimo sunkumams	Psichologinio atsparumo vertinimo skalė (sukurta projekto tyrėjų, remiantis įvairių autorių darbais, skales patikimumui nustatyti matuojamas <i>Cronbach alpha</i> koeficientas)
16.	Psichologinė gerovė	Teigiamos ir neigiamos emocinės patirties profilis (SPANE, pagal Ed Diener and Robert Biswas-Diener, January 2009)
17.	Gebėjimai	Gebėjimų vertinimo skalė – adaptuotas klausimynas sudarytas projekto tyrėjų, remiantis 2006 m. gruodžio 18 d. Europos Parlamento ir tarybos rekomendacija „Dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų“ (2006/962/EB).

Sudarant klausimyną psichologiniam profiliui įvertinti taip pat panaudoti klausimai iš šių vertinimo instrumentų:

1. Asmeninio augimo iniciatyvos skalė (*Personal Growth Initiative Scale*, C. Robitschek, M. W. Ashton ir kt., 2012) vertina, kiek asmuo stengiasi tobulėti, panaudoja socialinius ir kitus išteklius, reguliuoja savo elgesį taip, kad gyventų kokybišką gyvenimą;
2. Savęs vertinimo skalė (*Feelings of Self-Worth Measure*, Critcher, Dunning D., 2015), kuri vertina, kokia yra asmens savigarba, kiek teigiamas yra požiūris į save;
3. Psichologinės gerovės klausimynas ar pasitenkinimo gyvenimu skalė (*Psychological Wellbeing Scale*, E. Diener);
4. Psichologinės gerovės skalė (*Psychological Wellbeing Scale*, C. D. Ryff), kuria vertinami 6 gerovės veiksniai.

Sveikatos būklė vertinama, taikant tyrėjų sukurtą vertinimo instrumentą, kuris jau buvo panaudotas ankstesnėse tyrėjų vykdytose apklausose, įvardijant dažniausiai pasitaikančias sveikatos problemas (10 sveikatos sutrikimų su galimybe įvardinti kitas nepamintetas problemas), taikant dichotominę matavimų skalę.

Socialinės ekonominės nelygybės būklės vertinimas Lietuvoje – šios studijos autorių sukurtas vertinimo instrumentas, siekiant išsiaiškinti subjektyvią Lietuvos gyventojų nuomonę apie socialinės ekonominės nelygybės egzistavimą Lietuvoje ir jos poveikį respondentui. Taikoma 5 balų Likerto skalė.

Socialinė padėtis vertinama pagal modifikuotą Subjektyvios Socialinės padėties skalę (*Subjective Social Class Measure*, Belmi P., Neale M. 2014), kuri vertina asmens subjektyvų socio-ekonominį statusą pagal ranginę skalę; laimingumo jausmas vertinamas pagal EQLS (Europos gyvenimo kokybės tyrimo) metodiką, taikant 10 balų skalę laimingumui įvertinti; namų ūkio ekonominės situacijos įvertinimas, palyginti su kitais namų ūkiais, pagal 7 balų skalę (1 – visiškai nesiskiria, 7 – labai skiriasi).

Šešėlinės ekonomikos matavimo instrumentas sukurtas projekto tyrėjų, remiantis įvairių autorių darbais, skalės patikimumui nustatyti buvo matuojamas *Cronbach alpha koeficientas* (0,586, t. y., pasirinktos skalės patikimumas pakankamas). Vertinama, taikant dichotominę matavimų skalę (atsakymų variantai – TAIP/ NE).

Ekonominio streso skalė (*Economic Stress Questionnaire (ESQ)*, Barlett C. P., Anderson C. A., 2013) vertina, kiek streso, neigiamų emocijų, agresijos sukelia su šalies ekonomika susiję įvykiai. Klausimai iš aprobuotos skalės atrinkti pagal aktualumą Lietuvai, – kaip keliantys didžiausią nerimą (ekonominį stresą) vertinami: bendra šalies ekonominė padėtis, nedarbas, kainų pokyčiai. Taikoma 7 balų Likerto skalė (1 – visiškai ne, 7 – taip, labai). *Cronbach alpha koeficientas* lygus 0,632 (patikimumas pakankamas).

Ekonominio poveikio skalė (*Economic Impact Scale*, Lauzun, H. M., Major, D. A., & Jones, M. P., 2012) vertina, kokį poveikį (nerimą) namų ūkiams sukelia ekonominės krizės. Taikoma 5 balų Likerto skalė (1 – visiškai nesutinku, 5 – visiškai sutinku). *Cronbach alpha koeficientas* lygus 0,829, patikimumas aukštas.

Klausimyne panaudoti keli klausimai iš Finansinis požiūris / nuostatos ir elgseną (*Financial Attitudes and Behaviors Measure*, R. Wahlund, J. Gunnarsson, 1996) vertinančios skalės, kuria norima nustatyti respondento požiūrį

į finansų planavimą, įprotį planuoti ir gebėjimą planuoti (gyventi nesiskolinant). Taikoma ranginė (5 rangų) matavimų skalė.

Pajamų lygiui ir kitiems su pajamomis susijusiems rodikliams nustatyti vertinamas pajamų dydis (intervalinė skalė), pagrindinis pajamų šaltinis, galimybės pragyventi iš gaunamų pajamų (taikant ranginę (5 rangų) matavimų skalę), finansinės padėties pokytis (ranginę (5 rangų) matavimų skalę), papildomų pinigų poreikis (intervalinė skalė), pasitenkinimas finansine padėtimi (ranginė (5 rangų) matavimų skalė). Naudojamas autorių sukurtas vertinimo instrumentas, remiantis įvairių autorių darbais; skalės patikimumui nustatyti buvo matuojamas *Cronbach alpha* koeficientas (0,690, patikimumas pakankamas).

Vartojimui, taupymui, skoloms įvertinti (objektyviems duomenims surinkti), naudotas Projekto tyrėjų sudarytas vertinimo instrumentas, remiantis įvairių autorių darbais; taip pat remtasi Namų ūkio ekonomikos ir vartojimo klausimynu (*Household Economy and Consumption Questionnaire*, Flouri, Eirini, 2004). Vartojimo išlaidų dydis (intervalinė skalė) ir struktūra, polinkis taupyti ir taupymo tikslai vertinami, taikant dichotominę matavimų skalę, pasitenkinimas vartojimo ir pirkimo galimybėmis, taikant ranginę (5 rangų) matavimų skalę).

Objektyviems duomenims apie respondento būstą, gyvenimo sąlygos, turtą surinkti naudotas Projekto tyrėjų sukurtas vertinimo instrumentas, atsižvelgiant į būtinus parametrus, kurių pagalba gali būti nustatoma būsto vertė (vertinamas būsto tipas, dydis, pastatymo metai, vieta), taip pat išsigijimo būdas, nuosavybės teisė, būsto pripildymas). Gyvenimo sąlygos – apsirūpinimas buitine technika, IRT įranga, disponavimas kitu turtu nustatomi, taikant dichotominę matavimų skalę.

Materialiniai nepritekliai, ekonominiai sunkumai vertinami taikant **Ekonominės deprivacijos skalės** (*Economic Deprivation Measure*, Zvonkovic A. M.; Lee K.-H.; Brooks-Hurst E.; Lee N., 2014), kuri vertina asmens ir namų ūkių finansinę gerovę ir planavimą, **Ekonominių sunkumų skalės** (*Measurement of Economic Hardship*, Hill T. D., Angel R. J., 2005), kuri vertina namų ūkių finansines galimybes; **Ekonominių sunkumų indekso** (*Economic Hardship Index*, Adams A. E., Sullivan C. M. ir kt., 2008), kuris vertina asmens materialinius sunkumus (galimybes apmokėti sąskaitas, padengti kreditą ir pan.), klausimus. Taikomos ranginė ir dichotominė matavimų skalės. *Cronbach alpha* koeficientas (0,774, patikimumas aukštas).

Psichologinis klestėjimas vertinamas, taikant **Klestėjimo profilio** (Flourishing scale, pagal Ed Diener and Robert Biswas-Diener, January 2009) ir **Pasitenkinimo gyvenimu profilio** (SWLS, pagal Ed Diener, 1985) teiginius. Taikoma 7 balų Likerto skalė (1 – visiškai nesutinku, 7 – visiškai sutinku), taip pat **Gyvenimo laimingumo vertinimo profilį** (pagal Hadley Cantril's Self-Anchoring Striving Scale, 1965). *Cronbach alpha* koeficientas (0,934, patikimumas aukštas).

Klestėjimo profilis (Flourishing scale, pagal Ed Diener and Robert Biswas-Diener, January 2009), kuris vertintas pagal šiuos teiginius:

- Mano gyvenimas turi tikslą ir prasmę
- Mano socialiniai ryšiai yra palaikantys ir apdovanojantys
- Aš įsitraukęs ir susidomėjęs kasdieninėmis veiklomis
- Aš aktyviai prisidedu prie kitų žmonių laimės ir gerovės
- Aš kompetentingas ir gebantis veikti tose srityse, kurios man svarbios
- Esu geras žmogus ir gyvenu gerą gyvenimą
- Žvelgiu optimistiškai į savo ateitį
- Žmonės mane gerbia.

Pasitenkinimo gyvenimu profilis (SWLS, pagal Ed Diener, 1985), kuris vertintas pagal šiuos teiginius:

- Mano gyvenimas daug kuo arti idealaus
- Mano gyvenimo sąlygos yra puikios
- Aš patenkintas savo gyvenimu
- Iki šiol man pavyko iš gyvenimo gauti tuos svarbius dalykus, kurių norėjau
- Jei gyvenčiau iš naujo, beveik nieko nekeisčiau.

Gyvenimo laimingumo vertinimo profilis (pagal Hadley Cantril's Self-Anchoring Striving Scale, 1965) vertintas pagal atsakymus į klausimą:

- Jeigu įsivaizduotumėte savo gyvenimą, nuo galimo Blogiausio iki paties Geriausio gyvenimo varianto, ant kurio kopėčių laiptelio esate dabar? Ant kurio kopėčių laiptelio yra Jūsų gyvenimas?

Psichologinis atsparumas ir kapitalas vertintas pagal **Psichologinio kapitalo profilį** (PSYCAP, pagal F. Luthans, 2007). Taikoma 6 balų Likerto skalė (1 – visiškai nesutinku, 6 – visiškai sutinku). *Cronbach alpha* koeficientas (0,924, patikimumas aukštas).

Psichologinio kapitalo profilis (PSYCAP, pagal F. Luthans, 2007), kuris vertintas pagal šiuos teiginius:

Savi-veiksmingumo profilis:

- Analizuodamas ilgalaikę problemą, esu įsitikinęs, kad rasiu sprendimą.
- Pasitikiu savimi bendraudamas su autoritetais.
- Pasitikiu savimi dalyvaudamas svarbiose veiklose.
- Pasitikiu savimi iškeldamas tikslus savo veiklos srityje.
- Pasitikiu savimi bendraudamas su žmonėmis ne iš mano aplinkos.
- Pasitikiu savimi perteikdamas informaciją kitiems.

Vilties profilis:

- Jeigu patekčiau į keblią situaciją, galėčiau sugalvoti daug būdų, kaip iš jos išeiti.
- Šiuo metu aš siekiu savo užsibrėžtų gyvenimo tikslų.
- Galiu įvairiais būdais išspręsti bet kokią problemą.
- Šiuo metu man gyvenime reikalai klostosi gana gerai.
- Žinau daug būdų, kaip galėčiau pasiekti dabartinius savo tikslus.
- Šiuo metu įvykdu savo užsibrėžtus tikslus.

Atsparumo profilis:

- Jei patiriu nesėkmę, man sunku atsigauti ir judėti toliau.
- Vienaip ar kitaip, paprastai aš sugebu susidoroti su iškilusiais sunkumais.
- Jeigu reikia, galiu veikti savarankiškai.
- Dažniausiai ramiai reaguju, kai susiduriu su stresą keliančiomis situacijomis.
- Galiu sėkmingai įveikti sunkų laikotarpį, nes jau yra tekę susidurti su sunkumais.
- Jaučiu, kad galiu atlikti keletą veiklų vienu metu.

Optimizmo profilis:

- Kuomet kai kurie dalykai man tampa neaiškūs, aš vis vien tikiuosi geriausio.
- Jei kas nors blogo man gali nutikti, tai taip ir atsitiks.
- Visuomet stengiuosi gyvenime rasti gerų dalykų.
- Esu optimistiškai nusiteikęs galvodamas apie tai, kas man gali nutikti ateityje.
- Reikalai niekada nesusiklosto taip, kaip aš noriu.
- Vadovaujuosi požiūriu: „nėra to blogo, kas neišeitų į gerą“.

Vertinimo instrumentas pažeidžiamumui ir atsparumui gyvenimo sunkumams vertinti sukurtas Projekto tyrėjų, remiantis įvairių autorių darbais. Taikomos ranginė (5 rangų) matavimų skalė, 5 balų Likerto skalė (1 – visiškai nesutinku, 5 – visiškai sutinku).

Psichologinė gerovė vertinama naudojant **Teigiamos ir neigiamos emocinės patirties profilį** (SPANE, pagal Ed Diener and Robert Biswas-Diener, January 2009) pagal **paskutinių keturių savaitių emocines būsenas, taikant** ranginę (5 rangų) skalę. *Cronbach alpha* koeficientas lygus 0,842 (patikimumas aukštas).

Teigiamos ir neigiamos emocinės patirties profilis (SPANE, pagal Ed Diener and Robert Biswas-Diener, 2009), kuris vertintas pagal atsakymus į šiuos klausimus:

Malonių / nemalonių emocinių būsenų profilis:

- Kaip dažnai jautėtės pozityviai
- Kaip dažnai jautėtės negatyviai
- Kaip dažnai jautėtės gerai
- Kaip dažnai jautėtės blogai
- Kaip dažnai jautėtės maloniai
- Kaip dažnai jautėtės nemaloniai
- Kaip dažnai jautėtės laimingas
- Kaip dažnai jautėtės liūdnas
- Kaip dažnai jautėtės išsigandęs, neramus
- Kaip dažnai jautėtės džiaugsmingas, linksmas
- Kaip dažnai jautėtės piktas
- Kaip dažnai jautėtės patenkintas

Savigarbos profilis:

- Kaip dažnai jautėtės pažemintas

Dėkingumo profilis:

- Kaip dažnai jautėtės dėkingas

Psichologinės pusiausvyros profilis:

- Kaip dažnai jautėtės ramus

Energingumo profilis:

- Kaip dažnai jautėtės energingas

Atjautos profilis:

- Kaip dažnai jautėtės atjaučiantis

Gebėjimų vertinimo skalė – adaptuotas klausimynas sudarytas projekto tyrėjų, remiantis 2006 m. gruodžio 18 d. Europos Parlamento ir tarybos rekomendacija „Dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų“ (2006/962/EB), vertinant respondentų požiūrį ir nuomonę, kaip keistųsi jų pajamos tobulinant tam tikras kompetencijas. Jos klausimyne įvardintos pagal Europos Parlamento ir Tarybos nustatytą unifikuotą vertinimo sistemą. Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacijose dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančių mokymosi gebėjimų (2006/962/EB) akcentuojamos aštuonios bendrųjų gebėjimų dimensijos, kurių lavinimas laikomas vienodai svarbus, siekiant užtikrinti asmens sėkmę orientuojantis žinių visuomenėje, t. y.: bendravimas gimtąja kalba; bendravimas užsienio kalbomis; matematiniai gebėjimai ir pagrindiniai gebėjimai mokslo ir technologijų srityse; skaitmeninis raštingumas; mokymasis mokytis; socialiniai ir pilietiniai gebėjimai; iniciatyva ir verslumas; kultūrinis sąmoningumas ir raiška. Taikoma ranginė (5 rangų) skalė.

Subjektyvių tyrimo duomenų apdorojimas: socialinės ekonominės nelygybės ir asmens psichologinio profilio sąsajos nustatymas. Atsižvelgiant į subjektyvų socialinės ekonominės padėties vertinimą ir psichologinį profilį, analizuojamos tiriamųjų grupės pagal:

- gyvenamąją vietą (kaimo ir miesto gyventojai),
- amžių (jauni suaugę ir pagyvenę asmenys),
- lytį (moterys ir vyrai),
- užimtumą (dirbantys ir nedirbantys),
- išsilavinimą,
- šeiminių padėčių,
- sveikatą (sveiki ir turintys sveikatos problemų, įskaitant fizinę negalią, psichinę negalią ir kt.),
- pajamas,
- gyvenimo sąlygas,
- vartojimą.

Atsižvelgiant į subjektyvų socialinės ekonominės padėties vertinimą ir psichologinį profilį, analizuojamas:

- socialinės ekonominės nelygybės Lietuvoje vertinimas,
- finansų planavimas,
- subjektyvus finansinės padėties vertinimas,
- ekonominis stresas,

- suvokiamas ekonomikos poveikis gyvenimui,
- ekonominiai sunkumai,
- požiūris į gyvenimo problemas.

Duomenims analizuoti taikomi šie tyrimo metodai:

- neparametriniai metodai, t. y., Kruskal-Wallis nepriklausomų imčių tiriamųjų tarpgrupiniai palyginimai;
- struktūrinis lygčių modeliavimas (SEM);
- *koreliacinė regresinė analizė*;
- *klasterinė analizė ir kt.*

2.2.2. Objektyvaus socialinės ekonominės nelygybės tyrimo Lietuvoje metodika

Siekiant visuotinės gerovės tikslų, būtina išgvildinti, kiek tam turi įtakos socialinė, politinė, ekonominė nelygybės problemos.

Oksfordo universitete atliktame tyrime autorių kolektyvas teigia, kad „Yra trys aspektai į kuriuos būtina atsižvelgti: ekonominiai kintamieji nelygybei vertinti, demografiniai veiksniai ir laikotarpiai, kuriais jie matuojami“ (*The Oxford Handbook of Economic Inequality*, 2009).

Nelygybė yra siauresnė samprata nei visuotinė gerovė, nes ir esant tobulai lygybei žmonių gyvenimo lygmuo gali būti labai įvairus, o kai kuriuose šalyse ir artimas skurdo ribai. Visgi nelygybės indėlis į visuotinę gerovę yra itin didelis, todėl būtina aptarti ir įvertinti jo įtaką. Bendrai tariant, socialinės gerovės didinimas tamptariai susijęs su lygesniu pajamų, vartojimo ir turto pasiskirstymu tarp gyventojų ir įvairių visuomenės grupių arba gėrybių persiskirstymu, kuris vadinamas „perdavimo principu“ (*principle of transfers*).

Gyventojų nelygybė iššaukia ekonomines, socialines ir psichologines pasekmes, kurios mažina valstybės progresą ir jos plėtros galimybes, didina visuomenės susiskaldymą, mažina pilietinės visuomenės vystymąsi, pažeidžia žmonių gyvenimo kokybę, didina psichologinę įtampą visuomenėje, sukelia psichologines individų, šeimų ir atskirų grupių problemas.

Akivaizdu, kad minėtos pasekmės gali būti įvertintos pasitelkus skirtingus tų pasekmių vertinimo metodus, kurie gali būti kiekybiniai ir kokybiniai. Vadinasi, reikia kalbėti apie skirtingus metodus, priklausomai nuo to, ar įtakojantys veiksniai gali būti ar ne įvertinti kiekybiniais rodikliais.

Pasaulinė praktika rodo, kad socialinė ekonominė nelygybė gali būti apibūdinta taikant kiekybinius rodiklius. Šiame tyrime daroma prielaida, kad pagrindiniai veiksniai, apibūdinantys gyventojų socialinę ekonominę nelygybę, yra pajamos ir vartojimo galimybės, todėl tikslinga išskirti pajamų ir vartojimo diferenciacijos vertinimą atskirai, vėliau nustatant tarpusavio ryšius.

Šių sričių diferenciacijos lygmens matavimui gali būti naudojama tokie rodikliai (Martišius, 2002):

- Lorencio kreivė;
- Pareto optimumas;
- Koncentracijos koeficientas;
- Diferenciacijos koeficientas;
- Džini koeficientas;
- Kvartilinis asimetrijos koeficientas;
- Robin Hudo indeksas;
- Atkinsono indeksas;
- Teilo entropijos matas;
- Huverio (Hoover) koeficientas.

Šių rodiklių reikšmės reikėtų skaičiuoti išskiriant individus, šeimas, namų ūkį, lytį, amžių, profesiją, gyvenamąją vietą, socialinę padėtį, regioną, valstybę ar pasirenkant kokį nors tų požymių rinkinį. Dažnai jie skaičiuojami pasirenkant namų ūkį, tačiau tada būtina nusistatyti, kokia yra to namų ūkio šeimos narių sudėtis. V. Rudzkienė (Rudzkienė, 2005) pagal namų ūkio demografinę padėtį išskiria tokius to ūkio tipus: vienišas asmuo, vienas suaugęs asmuo su vaikais iki 18 metų, sutuoktinių pora su vaikais iki 18 metų, kiti namų ūkiai su vaikais iki 18 metų ir vyresniais, kelių kartų namų ūkiai su vaikais iki 18 metų, seneliai su vaikais iki 18 metų ir pan., sutuoktinių pora be vaikų, kiti namų ūkiai be vaikų.

Lorencio kreivė – taip pavadinta jos autoriaus, amerikiečių statistiko ir ekonomisto O. Lorenc'o garbei (Makroekonomika, 2003), gali būti naudojama pajamų, vartojimo, turto ir materialinių gyvenimo sąlygų nelygybės problemų esmei atskleisti.

Lorencio kreivė atspindi realią ekonominę padėtį – pasislenka žemyn nuo absoliučios lygybės tiesės, tuo parodydama esamus pajamų, vartojimo, turto, materialių gyvenimo sąlygų pasiskirstymo netolygumus.

Pareto diagrama naudojama 80/20 dėsniui vizualizuoti, kartais dar vadinama ABC kreive. Italų ekonomistas V. Pareto (1848–1923) nustatė dėsningumą, pavadintą 80/20 dėsniu, kuris tvirtina, kad daugeliu atvejų 80 proc. problemų (neatitiktų, klaidų, defektų, trūkumų) yra nulemiamos apytikriai 20-ties procentų priežasčių. Todėl būtent į tuos 20 proc. esminių priežasčių ir turi būti sutelktas pirminis vadybos dėmesys, siekiant esminio problemos sprendimo rezultato. 80/20 dėsnio problemos dažnai nustatomos kaip nereikšminga dauguma ir esminė mažuma.

Pareto principas skamba taip: kokio nors proceso kokybę galima žymiai pagerinti šalinant tik pagrindines priežastis. Pareto diagrama, suskirstanti problemas pagal jų pasikartojimo mastą į kategorijas yra pagrindinis informacijos šaltinis, organizuojant kokybės gerinimo veiklą.

Pareto diagrama – tai stulpelių grupė, nagrinėjanti problemos priežastis, kurios pateikiamos mažėjančia tvarka. Priežastis, turinti didžiausią poveikį, žymima aukščiausiu stulpeliu. Ji nusako santykinį kiekvienos priežasties įnašą į bendrą poveikį. Pareto analizė padeda nustatyti pavojingiausią kokybę mažinantį veiksnį.

Vertinti nelygybės problemas lengviau, kai namų ūkiai su vienodomis charakteristikomis ir jos atstovai suskirstomi į dalis ir lyginamos pajamos, išlaidos, turtas, materialinių sąlygų lygmuo, tenkantis vienam šeimos nariui. Kai norima nustatyti pajamų, išlaidų (vartojimo), turto, materialinių sąlygų lygmens pasiskirstymą tarp gyventojų grupių, priklausomai nuo minėtų veiksnių pasirinkto lygmens, taikomas **Pareto** dėsnis.

Dažnai palyginimui apskaičiuoja vadinamąjį fondo koeficientą: santykį tarp deciliui priskirtas didžiausias ir mažiausiomis rodiklių reikšmes pagal formulę:

$$K_f = \frac{S_{10}}{S_1},$$

Čia S_{10} – suminės didžiausios pajamos, išlaidos, turtas, materialinių sąlygų lygmuo, kurias turi 10 proc. gyventojų;

S_1 – suminės mažiausios pajamos, išlaidos, turtas, materialinių sąlygų lygmuo, kurias turi 10 proc. gyventojų.

Išsamiau šių rodiklių lygmens pasiskirstymą, t. y. tų rodiklių diferenciaciją, galima įvertinti panaudojant **Džini koeficientą**, kuris išreiškia santykį

tarp figūros ploto, apriboto tiese (tolygaus pasiskirstymo tiese) ir koncentracijos kreive (Lorenco kreive), ir trikampio plotu, esančiu žemiau tolygumo tiesės. Šis koeficientas G bendru atveju apskaičiuojamas taikant formulę:

$$G = 1 - 2 \sum_{i=1}^k d_{xi} d_{yi}^K + \sum_{i=1}^k d_{xi} d_{yi},$$

čia d_{xi} – visumos bendros apimties (gyventojų skaičiaus)

i -osios grupės dalis;

d_{yi} – požymio bendros apimties (pajamų, vartojimo, turto, materialinių sąlygų lygmens) i -osios grupės dalis;

d_{yi}^K – i -osios grupės kumuliuota (sukaupta) požymio bendros apimties dalis;

k – grupių skaičius.

Jeigu tiriama visuma suskirstyta į dešimt lygių grupių ir dažniai išreikšti procentais, Džini koeficientas skaičiuojamas taip:

$$G = 110 - 0,2 \sum_{i=1}^k d_{yi}^K,$$

čia d_{yi}^K – kumuliuoti dažniai procentais.

Jei tiriama visuma suskirstyta į 5 lygias dalis, Džini koeficientas apskaičiuojamas taip:

$$G = 120 - 0,4 \sum_{i=1}^k d_{yi}^K.$$

Šis koeficientas yra dažniausiai naudojamas kaip požymių pasiskirstymo netolygumo matas. Džini koeficientas kinta nuo nulio iki vieneto.

Koncentracijos ir diferenciacijos koeficientai gali būti apskaičiuoti, siekiant tiksliai įvertinti pajamų, vartojimo, turto ir materialinių sąlygų variaciją. Jų apskaičiavimui naudojamos šios formulės (Martišius, Molienė, 1995):

$$K_k = \frac{\sum_{i=1}^n (f_i - \Phi_i)}{2 * 100},$$

$$K_d = \frac{\sum_{i=1}^n (f_i - \Phi_i)}{\sum_{i=1}^n f_i},$$

čia f_i – namų ūkių lyginamosios dalys, procentais;

K_k, K_a – kiekvienos namų ūkių grupės pajamų, vartojimo, turto, materialinių sąlygų lyginamosios dalys, procentais;

K_k, K_d – koncentracijos ir diferenciacijos koeficientai.

Kvartilinis asimetrijos koeficientas. Kai turimi duomenys išdėstyti eilės tvarka, galima įvertinti tų duomenų išsibarstymo asimetriškumą. Šis koeficientas apibūdina duomenų nukrypimo laipsnį nuo tolygaus jų išsibarstymo. Jis apskaičiuojamas pasitelkus tokią formulę (Martišius, 2002):

$$K_{ka} = \frac{(Q_3 - M_e) - (M_e - Q_1)}{Q_3 - Q_1},$$

čia K_{ka} – kvartilinis asimetrijos koeficientas;

Q_3, Q_1 – duomenų trečias ir pirmas kvartilai (apatinės ir viršutinės dalies medienos);

M_e – duomenų mediana.

Šis rodiklis gali turėti teigiamą arba neigiamą reikšmę. Teigiama kvartilinio asimetrijos koeficientas reikšmė rodo duomenų pasiskirstymo dešiniašonę asimetriją, o neigiamas – kairiašonę asimetriją. Kuo šio koeficiento absoliuti reikšmė didesnė, t. y. asimetrija didesnė, tuo didesnė duomenų pasiskirstymo nelygybė.

Robin Hudo indeksas yra didžiausias vertikalus atstumas tarp absoliučios pajamų (vartojimo, turto, materialių gyvenimo sąlygų lygmens) lygybės linijos ir Lorenco kreivės. Šis indeksas apytiksliai parodo, kurią dalį visų pajamų (vartojimo, turto, materialių sąlygų lygmens) namų ūkiai, gaunantys daugiau nei vidutinės pajamas (galintys daugiau vartoti, turintys didesnę turtą ar aukštesnę materialių sąlygų lygmenį), turėtų perduoti namų ūkiams, kurių šie rodikliai mažesni nei vidurkis, kad minėti rodikliai pasiskirstytų tolygiai (Rudzikienė, 2005). Indekso dydį galima nustatyti iš Lorenco kreivės grafiko – tai

maksimalus atstumas tarp lygiavos tiesės ir Lorencio kreivės. Šis dydis parodo, kokią maksimalią dalį bendrų pajamų, turto, materialinių gėrybių turėtų perskirstyti vyriausybė, kad būtų įgyvendintas lygiavos principas. Pritaikyti praktikoje šį indeksą gana sudėtinga, bet šis indeksas gali būti orientyru politikams ir ekonomistams, ko reikėtų siekti.

Atkinsono indeksas – tai toks mato vienetas, arba funkcija, kuri remiasi vadinamąja „socialinės gerovės samprata“. Šis indeksas leidžia įvertinti vadinamąsias „teisingas vidutines pajamas (vartojimą, santaupas, materialų sąlygų lygmenį)“. Jis įgalina apskaičiuoti tokį pajamų (vartojimo, turto, materialų sąlygų lygmens) vienam gyventojui lygį, kuris tenkintų kiekvieną gyventoją ir būtų pasiektas toks bendras gerovės lygis, kokį užtikrina tikrosios bendrai sukurtos materialinės gėrybės.

Atkinsono indeksas diskretiniu atveju yra apskaičiuojamas pagal formulę (Rudzkienė, 2005):

$$A_{\varepsilon} = 1 - \left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(\frac{y_i}{\mu} \right)^{1-\varepsilon} \right]^{\frac{1}{1-\varepsilon}},$$

čia y_i – yra visų pajamų (vartojimo, turto, materialų gyvenimo sąlygų lygmens) dalis, kurią gauna i -oji grupė;

μ – pajamų (vartojimo, turto, materialų gyvenimo sąlygų lygmens) vidurkis;

n – išskirtų gyventojų grupių skaičius;

ε – vadinamasis nelygybės antipatijos parametras.

Parametras ε įvertina visuomenės socialinio teisingumo suvokimą bei norą, kad pajamos (vartojimas, turtas, materialų gyvenimo sąlygų lygmuo) būtų pasiskirstę tolygiai. Šis parametras gali kisti nuo nulio iki begalybės. Kuo didesnė ε reikšmė, tuo visuomenė labiau susirūpinusi nelygybės problemomis. Praktiškai ε reikšmė kinta intervale nuo 0,5 iki 2.

Jeigu $\varepsilon = 0$, pajamų nelygybės nėra. Šiuo atveju Atkinsono indeksas apskaičiuojamas taikant tokią formulę:

$$A_{\varepsilon} = 1 - \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{y_i}{\mu}.$$

Kuo tolygiau pasiskirsčiusios tikrosios pajamos (vartojimas, turtas, materialių gyvenimo sąlygų lygmuo), tuo y_i yra arčiau vidurkio μ , ir tuo mažesnė Atkinsono indekso reikšmė. Šio indekso reikšmė kinta nuo 0 iki 1.

Kartais atrodo, kad šis indeksas neinformatyvus, nes priklauso nuo laisvai pasirenkamo nelygybės antipatijos indekso, tačiau taip nėra, nes pasirinkus skirtingas jo reikšmes, galima pamatyti, kiek „toli“ nuo gerovės visuomenės randasi tikroji situacija.

Teilo entropijos matas. Šis matas susijęs su entropijos sąvoka. Žinoma, kad entropija yra įvairovės matas. Gamta, siekdama prisitaikyti, išlikti, tobulėti turi siekti maksimalaus savo dedamųjų įvairovės laipsnio. Įrodyta, kad tam tikslui pasiekti būtina, kad visos vystymosi, sąlygos būtų vienodai galimos, t. y., jų tikimybės būtų vienodos. Realiose sudėtingose situacijose to nėra, todėl verta mokėti įvertinti egzistuojantį nuokrypį nuo idealios situacijos: tai daroma pasitelkiant vadinamąjį entropijos matą **T** , kuris apskaičiuojamas taikant tokią formulę:

$$T = \sum_{i=1}^n y_i \left(\log y_i - \log \frac{1}{n} \right),$$

čia y_i – yra visų pajamų (vartojimo, turto, materialių gyvenimo sąlygų lygmens) dalis, kurią gauna i -oji grupė;

n – išskirtų gyventojų grupių skaičius.

Šis entropijos matas kinta nuo nulio iki begalybės. Kuo didesnis šis koeficientas, tuo tolygiau pasiskirsčiusios pajamos (vartojimas, turtas, materialių gyvenimo sąlygų lygmuo).

Profesorė V. Rudzkienė tvirtina (Rudzkienė, 2005), kad „Nėra vieno geriausio pajamų pasiskirstymo tolygumo mato. Šie matai yra susiję tarpusavyje (jų koreliacijos koeficientas didesnis nei 0,8). Skirtingi matai nevienodai reaguoja į pajamų perskirstymą visuomenės sluoksniuose. Pavyzdžiui, Atkinsono indeksas labiau siejasi su skurdo paplitimu, Džini koeficientas mažai reaguoja į pajamų perskirstymą viduriniuose sluoksniuose, Robin Hudo indeksas neįtaria pajamų perskirstymui, jei jis vyksta toje pačioje pajamų vidurkio pusėje ir pan.. Metodą reikia parinkti pagal sprendžiamo uždavinio tipą ir formuluojamas hipotezes“.

Huverio (Hoover) koeficientas. Tai šiek tiek paprastesnis pajamų (vartojimo, turto, materialių gyvenimo sąlygų lygmens) pasiskirstymo rodiklis. Šis rodiklis apskaičiuojamas taikant tokią formulę:

$$H = \frac{\sum_{i=1}^n |\Phi_i - f_i|}{2},$$

čia f_i – namų ūkių lyginamosios dalys (procentais);

Φ_i – kiekvienos namų ūkių grupės pajamų (vartojimo, turto, materialinių sąlygų lygmens) lyginamosios dalys, procentais.

Jeigu pajamos (vartojimas, santaupos, materialinių sąlygų lygmuo) yra pasiskirsčiusios tolygiai, tai Huverio koeficientas lygus 0. Kuo šis rodiklis didesnis, tuo didesnis pajamų (vartojimo, turto, materialinių sąlygų lygmens) pasiskirstymo netolygumas.

Pajamų normalizavimo principas. Valstybė turėtų sukurti tokią pajamų, vartojimo, turto ir materialių sąlygų lygmens perskirstymo sistemą, kad užtikrintų minimalius socialinius standartus visiems savo piliečiams šalyje. Toks perskirstymas reikštų dalinį lygiavos principo realizavimą, todėl būtina palikti saugiklius, skatinančius gyventojus aktyviai dalyvauti visuomeniniame gyvenime efektyviai dirbti ir racionaliai taupyti.

Pati pajamų diferenciacija nėra ydingas reiškinys, nes už skirtingą indėlį turi būti atitinkamai atlyginta, tačiau jei valstybėje ir ypač vienodose gyventojų grupėse šis skirtumas yra itin didelis, ir jis nedaug priklauso nuo individo pastangų pagerinti savo situaciją, tokia pajamų diferenciacija būtina mažinti. Ekonomistai pabrėžia, kad būtina visų pirma mažinti ne pajamų nelygybę, bet galimybių nelygybę.

Taikant pajamų normalizavimo principą siekiama visiems gyventojams suteikti minimalias socialines garantijas, kad visų galimybės gauti pajamas pagal individualius sugebėjimus būtų lygios. Realiai tai turėtų atsirasti automatiškai, nes išplaukia iš rinkos dėsnių poveikio pajamų pasiskirstymo procesui, tačiau taip nėra dėl įvairių nuo individų nepriklausančių priežasčių.

Tyrėjai A. Misiūnas, N. Bratčikovienė (Misiūnas, Bratčikovienė, 2008) nagrinėja pajamų normalizavimo problematiką ir išskiria neigiamas ir teigiamas valstybinio pajamų reguliavimo proceso veiksnias.

Anot šių autorių neigiami valstybinio pajamų normalizavimo poveikio aspektai susiję su tuo faktu, kad didžiausią surinktų mokestinių lėšų dalį sudaro lėšos, gautos iš socialiai aktyvių ir efektyviai dirbančių gyventojų. Persikirstymas dalies biudžeto mažiau aktyviems ir nesistengiantiems realizuoti visų savo galimybių gyventojams iškreipia rinkos ekonomiką, blogina pažangą, sudaro iškreiptą socialinio teisingumo situaciją valstybėje. Įvedant progresinius mokesčius, susidaro situacija, kai ne visada aktyviems gyventojams verta dirbti visu pajėgumu. Kita valstybinio pajamų normalizavimo proceso dalis susijusi su tuo faktu, kad gaunantys įvairias išmokas ir lengvatas gyventojai nesistengia siekti geresnių rezultatų, kelti kvalifikaciją, ieškoti geresnio darbo, nes juos tenkina esama situacija. Dar daugiau mažiau uždirbantys piliečiai daugiau prisideda prie šešėlinės ekonomikos klestėjimo nes nenori rodyti visų turimų pajamų, kad neprarastų išmokų ir / ar lengvatų. Šis socialinis reiškinys vadinamas „skurdo spąstais“.

Be to, aukšti mokesčių tarifai gali būti nepalankus ekonomikos augimui ir sukelti nemažai ekonominę efektyvumą mažinančių problemų.

E. O. Wright formalizuoja tokias pagrindines teigiamo valstybinio pajamų normalizavimo prielaidas:

- nelygaus pajamų pasiskirstymo mažinimas mažina skurdo lygį, gerina gyventojų sveikatą, mažina išlaidas sveikatos apsaugai, gerina mirtingumo rodiklius;
- nelygus turto ir pajamų pasiskirstymas dabartinėje kartoje sudaro nelygias galimybes būsimoms kartoms, t. y. esamas skurdas didina būsimą skurdą;
- piliečiai, turintys didelį turtą ir pajamas, gali gyventi iš kapitalo investicijų, tokiu būdu atsiranda realios ekonominės laisvės nelygybė;
- didelė turto ir pajamų nelygybė pažeidžia demokratinės visuomenės principus. Tie piliečiai, kurie turi daugiau turto, turi ir daug didesnius svertus paveikti politinius, ekonominius, teisinius, psichologinius valstybinio valdymo procesus;
- pajamų nelygybė skaldo visuomenę: didėja atskirtis tarp socialiai silpnesnių ir pasiturinčių gyvenančių, pavydo jausmas, pagieža, smurtas, vagystės, bendras nusikaltimo lygmuo, psichologinių ligų skaičius, mažėja tarpusavio pagarba;

- lygesnės gyventojų pajamos sudaro geresnes sąlygas spartesniam ekonominiam augimui, nes didėja vartojimas, kadangi socialiai jaunesnė gyventojų grupė didžiąją savo dalį pajamų skiria vartojimui, ir, vadinas, tiesiogiai skatintų gamybos augimą.

Galima sukurti formulę, leidžiančią optimizuoti pajamų perskirstymą tarp gyventojų grupių. Matyt, tikslo funkcija turėtų būti kintamasis valstybės gerovės indeksas. Šis indeksas priklauso nuo daugybės kintamųjų, todėl bendru atveju vargu ar galima rasti to uždavinio sprendimą, tačiau susiaurinus jį taip, kad nagrinėjamas kintamasis pajamos ir jų pasiskirstymas tarp gyventojų grupių uždavinį galima formalizuoti tokiu būdu.

Bendros valstybės pajamas P priklausomai nuo jų pasiskirstymo tarp gyventojų grupių iki pajamų tarp grupių perskirstymo:

$$P = \sum_{i=1}^{10} x_i p_i ,$$

čia – x_i – gyventojų skaičius i grupėje;

p_i – vidutinės gyventojų pajamos i grupėje iki pajamų perskirstymo.

Idealiu atveju pajamų vidurkis visose gyventojų grupėse po pajamų perskirstymo turi būti vienodas (galima ir, galbūt, nereikia siekti visiškos lygybės, tada būtina nusistatyti priimtina pajamų diferenciacijos lygmenį), t. y. turi būti teisinga formulė:

$$\frac{x_i p_i^o}{\sum_{i=1}^{10} x_i} = const ,$$

čia – p_i^o – vidutinės pajamos grupėse po pajamų perskirstymo.

Dabar galima suformuluoti uždavinį. Reikia maksimizuoti tikslo funkciją

$$\sum_{i=1}^{10} x_i p_i^o - \sum_{i=1}^{10} x_i p_i = \sum_{i=1}^{10} x_i (p_i^o - p_i) \rightarrow \max ,$$

esant tokiems apribojimams:

$$1. \sum_{i=1}^{10} x_i = n,$$

čia n – bendras gyventojų skaičius nagrinėjamoje visumoje.

$$2. \frac{x_i p_i^o}{\sum_{i=1}^{10} x_i} = \alpha,$$

Čia α – pajamos, tenkančios vienam gyventojui, jei jos pasiskirsčiusios tarp grupių po lygiai.

Visiška lygiava ne tik nepasiekiamo, bet ir nenaudinga, nes prarandamas pagrindinis stimulus valstybei ir kiekvienam jos nariui tobulėti. Tikslinga nusistatyti tokių pajamų tarp gyventojų grupių pasiskirstymo lygmenis, kad būtų išvengta visiškos lygiavos, bet ir nesusidarytų situacija, kai šie skirtumai viršija „sveiko proto“ ribas. Matyt, reiktų kaip atraminius pasirinkti tokių šalių egzistuojančius pajamų pasiskirstymo tarp gyventojų grupių lygmenis, kuriuose pasiektas harmoningas jų pasiskirstymas, pvz., Šveicarija, Švedija ar kita kokia nors valstybė. Tarkime, kad tokia valstybė arba jų grupė atrinkta ir, vadinasi, žinomi, tada priimtini grupių pajamų pasiskirstymo lygmenys nustatomi remiantis tokia formule:

$$2. \frac{x_i p_i^o}{\sum_{i=1}^{10} x_i} = \alpha_i,$$

Čia α_i – atraminiai gyventojų grupių pasiskirstymo lygmenys.

Gyventojų skaičius x_i , vidutinės pajamos p_i ir atraminiai gyventojų grupių pasiskirstymo lygmenys α_i kiekvienoje grupėje iki pajamų tarp grupių perskirstymo žinomos.

Reikia surasti naują pajamų pasiskirstymą tarp gyventojų grupių, t. y. nežinomuosius p_i^o . Tai tiesinio programavimo uždavinys, kurio sprendimo algoritmai žinomi.

Tačiau ir nustačius priimtinius pajamų tarp gyventojų grupių lygmenis, sužinome tik, kaip reiktų tuos lygmenis tarp gyventojų grupių koreguoti, ta-

čiau nesužinome, kokiais būdais realiai galima tokį perskirstymą įgyvendinti, nes reikia mažinti daugiau uždirbančių pajamas, perduodant jas mažiau uždirbantiems. Visgi teorinėje plotmėje žinojimas, koks turėtų būti idealus, tiksliau, arti idealaus pajamų pasiskirstymas tarp gyventojų grupių yra pakankamai svarbus.

Empirinė tankio funkcija. Statistinių disponuojamų pajamų /vartojimo išlaidų / turto pasiskirstymą (išsibarstymą) galime pavaizduoti grafiškai, pasinaudodami **empirine tankio funkcija** (y ašyje – gyv. skaičius, x ašyje – pajamų / vartojimo išlaidų dydis). Lietuvos gyventojų pajamų empirinei tankio funkcijai turėtų būti būdinga kairioji asimetrija, nes dažniausiai pasitaikančios disponuojamos pajamos yra mažesnės už vidurinių pajamų eilutės narį (dauguma namų ūkių gauna mažesnes nei vidutines pajamas). Siekinys – normalioji arba dešinioji asimetrija.

Ribinis polinkis vartoti. Pagal apklausos duomenis, respondentus suširsčius deciliais, galima apskaičiuoti disponuojamų **pajamų lygį kiekviename decilyje** ir **vidutinį tiesinį ribinį polinkį vartoti** (MPC), kuris parodo, kokią dalį pajamų namų ūkis vidutiniškai skiria vartojimui (aukštas MPC rodo, kad labai maža pajamų dalis skiriama taupymui ir investavimui).

Paprastai gyventojai, patenkantys į pirmuosius du decilius, visas savo pajamas sunaudoja einamajam vartojimui. Aukštesnių decilių vartojimo išlaidų dalis vis mažėja.

Kraštinių decilių palyginimas. Gyventojų pajamų pasiskirstymo netolygumą galima vertinti tiek tam tikru laiko momentu, pavyzdžiui, vidutiniškai tam tikrais metais, tiek analizuoti jo kitimą laike – dinamiką. Dažniausiai skaičiuojami du dydžiai (*absoliutinis {ribinis}* bei *santykinis {decilinis diferenciacijos koeficientas}*), kuriais nustatomi skirtumai tarp konkrečių decilių. Vertinant vidutinį skirtumą piniginiiais vienetais tarp dešimtadalio skurdžiausių ir turtingiausių gyventojų, išaiškėja, kiek jų padėtis skiriasi (dėl ko skiriasi ir vartojimo struktūra), taip pat, atliekant tęstinius tyrimus, stebėti ar tie skirtumai auga (mažėja). Diferenciacijos didėjimą labiausiai įtakoja viršutinių (IX, X) decilių pajamų augimas. Taip pat tikslinga skaičiuoti skirtumus tarp gretimų decilių, santykinį skirtumą tarp I ir X decilių, įvertinti, ar artėjama prie taip vadinamos **socialinės kantrybės ribos**², po

2 Socialinės kantrybės riba – dešimties kartų pajamų skirtumas tarp 10 proc. turtingiausių ir 10 proc. skurdžiausių gyventojų.

kurios pradeda reikštis neigiami procesai politiniame bei socialiniame valstybės gyvenime.

Autorių nuomone, kitų kvantilių (kvartilų ar kitų) sudarinėjimas ir tyrimas neįgauna didesnės prasmės, nes jais duomenys skaidomi į didesnes grupes, dėl kurio skirtumai gaunasi tik mažesni. Taip elgtis nėra tikslinga, nes apklausų duomenys nėra visiškai tikslūs dėl imties dydžio ir struktūros. Interviuotojai pažymi, kad tik maža dalis didžiausias pajamas gaunančių namų ūkių atskleidžia savo duomenis, dėl to tikėtina, kad reali pajamų diferenciacija Lietuvoje yra tik didesnė, o sudarinėdami didesnes grupes, mes mažinsime diferenciaciją ir nutolsime nuo faktinės padėties.

Taip pat galima skaičiuoti didesnių grupių pajamų skirtumus. Skirtumai parodo, kad pašalinus kraštinius decilius, pajamų variacija iš karto ženkliai mažėja, o tolimesnis grupės siaurinimas nebeduoda tokių esminių pokyčių kaip pradinis.

Analizuojant pajamų struktūrą, verta atsižvelgti į sukauptas decilių pajamas. Pvz., kai socialinė ekonominė nelygybė situacija juda neigiamą linkmę, I decilis disponuoja santykinai vis mažiau pajamų, o X – daugiau pajamų. Taip pat reikia atsižvelgti į aplinkybę, kad skurdžiausiųjų pajamos labiausiai priklauso nuo socialinių išmokų, senatvės pensijų dydžio, o pajamos iš darbo sudaro kur kas mažesnę lyginamąją dalį, t. y. skurdžiausieji labiausiai priklauso nuo perskirstymo sistemos.

Vartojimo struktūros ir diferenciacijos vertinimas. *Suminę (bendrą) vartojimo diferenciaciją* (I ir X decilių), kuri apibūdina vartojimo išlaidų nelygybę ir parodo, kiek kartų 10 proc. turtingiausių gyventojų vartojimo išlaidos viršija 10 proc. skurstančių gyventojų vartojimo išlaidas, vertiname pagal išlaidas šiose grupėse:

1. *Namų ūkių vartojimo išlaidos maisto produktams ir nealkoholiniams gėrimams* (proc. nuo visų vartojimo išlaidų). Šis rodiklis atspindi, kokią dalį išlaidų sudaro viena iš būtiniausių žmogaus reikmių. Suprantama, kad daugiau nei 40–50 proc. vartojimo išlaidų maistui byloja apie menką namų ūkių gebėjimą išsilaikyti ir vidutinio gyvenimo lygio neatitinkantį maisto produktų brangumą šalyje (pagal pastarųjų metų statistinius duomenis, vidutinis lietuvis vien tiktai maisto pro-

- duktams, be gėrimų ir alkoholio, išleidžia praktiškai ketvirtadalį visų savo išlaidų. Tuo tarpu standartinis europietis išleidžia 12–14 proc.).
2. *Namų ūkių vartojimo išlaidos aprangai ir avalynei* (proc. nuo visų vartojimo išlaidų) parodo, kokią piniginių vartojimo išlaidų dalį skiria vidutinis šalies namų ūkis aprangai ir avalynei įsigyti. Didesnė šio rodiklio reikšmė byloja apie aukštesnį gyvenimo lygį.
 3. *Namų ūkių vartojimo išlaidos būstui, vandeniui, elektrai, dujoms ir kitam kurui* (proc. nuo visų vartojimo išlaidų) parodo, kokią piniginių vartojimo išlaidų dalį skiria vidutinis šalies namų ūkis vienam iš būtinausių poreikių – būstui išlaikyti. Didesnė šio rodiklio reikšmė byloja apie menkesnį namų ūkių gebėjimą išsilaikyti ir vidutinio gyvenimo lygio neatitinkančias būsto išlaikymo kainas šalyje. Pagal Lietuvos statistikos departamento apibrėžimą, išlaidos būstui išlaikyti – tai mokesčiai už būsto nuomą, elektrą, dujas, šildymą, kurą, vandenį, kitas komunalines paslaugas, įskaitant šildymo, karšto ir šalto vandens išlaidų kompensacijas, palūkanas už būsto paskolą, būsto draudimą.

Taip pat, disponuojant duomenimis, tikslinga vertinti vartojimo išlaidų skirtumus tarp I ir X, arba tarp gretutinių decilių ir išlaidų švietimui, sveikatai, transportui grupėse.

Sugretinę gautus pajamų ir vartojimo išlaidų duomenis, pagal pajamų ir vartojimo išlaidų lygį galime išskirti keletą visuomenės grupių:

- gyventojai, kurie skolinasi, kadangi jų vartojimo išlaidos viršija jų pajamas;
- gyventojai, kurie visas disponuojamas pajamas išleidžia einamajam vartojimui (paprastai tai gyventojų dalis, esanti žemiau santykinės skurdo ribos);
- gyventojai, kurie dalį pajamų skiria taupymui ar investicijoms (disponuojamos pajamos viršija išlaidas).

Gyventojų santaupų dydžio ir diferenciacijos vertinimas. Gyventojų santaupos, tenkančios 1 gyventojui, taip pat vienas reikšmingų gyvenimo lygį atspindinčių rodiklių. Santaupos – tai disponuojamų pajamų dalis, kuri nėra vartojama. Santaupos taip pat gali garantuoti pajamų ir vartojimo didėjimą ateityje, nes jos yra ir investicijų pagrindas. Paprastai pasiturintys, didesnes

pajamas gaunantys asmenys taupo daugiau negu neturtingi ne tik absoliutine verte, bet ir didesniu lyginamuoju svoriu, lyginant su gaunamomis pajamomis. Tačiau statistiškai apskaičiuotos vidutinės vienam gyventojui tenkančios santaupos neatspindi diferenciacijos tarp skurdžiausiai ir labiausiai pasiturinčių gyventojų, todėl disponuojant duomenimis, tikslinga analizuoti jų pasiskirstymą tarp kvintilių ar decilių.

Materialių gyvenimo sąlygų (deprivacijos, turto ir kt.) netolygumų vertinimas. Neretai preziumuojama, kad turto diferenciacijos įtaka bendrai socialinei ekonominei nelygybei yra didžiulė, ypač atsižvelgiant į ryšius būsto rinkos kainų skirtumus didmiesčiuose ir periferijoje.

Sąvoka „turtas“ vartojama visų materialių vertybių (neskaitant įsiskolinimų) reikšme. Teoriškai turto koncepcija apima grynuosius pinigus, banko indėlius, kitus likvidžius aktyvus, akcijas ir obligacijas, verslo akcijas, savininko reikmėms naudojamą nekilnojamąjį turtą ar bet kokią kitą nekilnojamąjį turtą, taip pat ilgalaikio vartojimo prekės, įskaitant antikvarinius daiktus, meno bei juvelyrinius dirbinius. Tačiau praktikoje į šį apibrėžimą įtraukiamos ne visos turto formos, pavyzdžiui, ilgalaikio vartojimo prekių sąvoka neretai apsiriboja tik automobiliais. Be to, neretai pati turto sąvoka, o taip pat ir tokios jo formos kaip ilgalaikio vartojimo prekės bei nekilnojamasis turtas skirtingose valstybėse suprantamos nevienodai.

Tačiau vertinant turto diferenciaciją, visų pirma, susiduriama su disponavimo duomenimis ir duomenų tikslumo problema. Deja, net EBPO pateikiami tarptautiniai turto nelygybės palyginimai atliekami, taikant skirtingus metodus: apklausos, turto mokesčių ir paveldimo turto duomenų surinkimo, turto multiplikatoriaus (*angl. estate multiplier method*). Keliose kitose šalyse, kuriose buvo taikomas apklausų metodas, rezultatai buvo panašūs.

Norint įvertinti Lietuvos gyventojų disponuojamą turtą, atsižvelgiant į galimybes surinkti duomenis, galimos kelios vertinimo metodikos ir susiduriama su šiais tyrimo apribojimais:

1. pagal VĮ Registrų centro duomenis, nekilnojamojo turto vertę nustatant dviem galimais būdais: pagal rinkos kainą arba pagal būsto pastatymo ir įrengimo kaštus. Vertinimo apribojimai: abiem atvejais sudėtinga nustatyti tikslią turto vertę, nes pirmu atveju sunku nustatyti rinkos kainą, jei būstas ilgą laiką nebuvo pirktas ar parduotas,

taip pat dėl kasmetinių turto pokyčių nebūtų užtikrintas reguliarus kasmetinis turto diferenciacijos rodiklio skaičiavimas; antruoju atveju – būsto pastatymo kaštai įvairiu laikotarpiu priklauso nuo to meto statybinių ir apdailos medžiagų bei darbų rinkos kainų, todėl įvertinimas nebūtų tikslus;

2. pagal Valstybinės mokesčių inspekcijos renkamus turto deklaracijų duomenis. Vertinimo apribojimai: Lietuvoje turto deklaracijų teikimas visiems gyventojams nėra privalomas, todėl sunku sudaryti reprezentatyvią tiriamųjų imtį;
3. pagal reprezentatyvios gyventojų apklausos duomenis. Vertinimo apribojimai: respondentai ne visuomet noriai pateikia informaciją apie disponuojamą turtą, todėl ji gali būti netiksli tiek dėl surinktų duomenų apie turto kiekį, tiek apie jo vertę (pvz., net jei respondentai tiksliai įvardintų turimą turtą, tačiau gali subjektyviai nurodyti jo vertę). Todėl tikslingiau surinkti kiek įmanoma išsamesnę informaciją apie gyventojų disponuojamo turto kiekį ir pagal to meto rinkos kainas paskaičiuoti turto vertę

Atsižvelgiant į minėtus apribojimus autoriai pasirinko trečiąjį turto diferenciacijos vertinimo metodą ir surinko informaciją apie respondentų disponuojamo turto kiekį (gyvenamąjį būstą, žemės sklypus, mišką, meno vertybes ir kt.), jų požymius (pvz., būsto vietą, pastatymo metus ir kitus kokybinius parametrus), įgijimo aplinkybes (nuosavas, įgytas su paskola, paveldėtas ir pan.), ir tuomet, atsižvelgdami į rinkos kainas apklausos vykdymo metu, paskaičiavo preliminarą disponuojamo turto vertę. Tačiau dėl surinktų duomenų neišsamumo gali būti netiksliai arba nevisiškai įvertinta kilnojamojo ir finansinio turto vertė (gyventojai nenoriai pateikia informaciją apie santaupas, kitą finansinį turtą), tyrimo metu taip pat neklausta apie gyventojų nematerialųjį turtą. Surinkus duomenis apie gyventojų disponavimą turtu galima pritaikyti nekilnojamo turto vertinimo metodikas turto vertei nustatyti, pasinaudoti VĮ Registrų centro būstų vidutinėmis vertėmis ir kiekvienam respondentui ar jų grupei paskaičiuoti vidutinę disponuojamo turto vertę ir turto pasiskirstymą kvintiliuose ar deciliuose.

Objektyvaus ir subjektyvaus vertinimų sintezė. Socialinė ekonominė nelygybė gali būti vertinama pagal objektyvius ir subjektyvius rodiklius (Van Praag, Ferrer–i–Carbonell, 2007). Objektyviems rodikliams gali būti priski-

riamos, pavyzdžiui, asmens pajamos, subjektyviems – socialinės padėties vertinimas (Belmi, Neale, 2014). Todėl tyrime renkami duomenys tiek objektyvių, tiek subjektyvių rodiklių reikšmėms nustatyti, rezultatai lyginami ir ieškoma sąsajų tarp socialinės ekonominės nelygybės, materialinės gerovės ir asmens psichologinio profilio. Išskirtiniai aspektai šiame tyrime – paties gyventojo socialinio statuso subjektyvus įvertinimas, gyventojų nuostatų, vertybinės orientacijos, elgsenos, požiūrio į socialinę ekonominę nelygybę, pajamų lygio priklausomybės nuo išsilavinimo, asmeninių savybių identifikavimas.

2.3. lentelė. Subjektyvių ir objektyvių (S / O) socialinės ekonominės nelygybės vertinimų sintezė

Subjektyvūs / objektyvūs (S / O) parametrai	Socialinė ekonominė padėtis	
	Subjektyvi socialinė ekonominė stratifikacija (S)	Objektyvi stratifikacija pagal pajamų dydį (kvintilinis / decilinis pasiskirstymas) (O)
Pajamų šaltinis (O)	O / S	O / O
Vartojimo išlaidos (O)	O / S	O / O
Disponavimas turtu (O)	O / S	O / O
Materialinis nepriteklus (O)	O / S	O / O
Ekonominiai sunkumai (O)	O / S	O / O
Psichologinė gerovė (S)	S / S	S / O
Sveikata (S)	S / S	S / O
Emocinės patirtys (S)	S / S	S / O
Požiūris į save bei gyvenimą (S)	S / S	S / O
Asmeninės charakteristikos (S)	S / S	S / O
Atsparumas gyvenimo sunkumams (S)	S / S	S / O
ir t. t.		

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis W. Zapf'o matrica.

Autorių nuomone, norint įvairiapusiškai įvertinti socialinę ekonominę nelygybę, būtinas tiek subjektyvus socialinės ekonominės padėties vertinimas, tiek objektyvių socialinės ekonominės nelygybės rodiklių nustatymas, todėl autoriai siūlomoje metodikoje socialinę ekonominę nelygybę vertina tiek iš objektyvios (pagal pajamų dydį, disponuojamą turtą ir pan.), tiek iš subjektyvios perspektyvų (savęs priskyrimą tam tikrai socialinei grupei), o šių vertinimų rezultatus susieja („sukryžmina“) su pasirinktais parametrais (pvz., ekonominiais sunkumais, asmeninėmis savybėmis, gebėjimais). Galimi objektyvių / subjektyvių tyrimo duomenų sintezės variantai pateikti 2.3. lentelėje

Išvados:

1. Autoriai, atsižvelgdami į mokslinėje literatūroje pateikiamą socialinę ekonominę nelygybę sąlygojančių veiksnių skirstymą, savo tyrime išskiria **tris esmines Lietuvos visuomenės socialinę ekonominę nelygybę sąlygojančių veiksnių grupes**: 1) ekonominiai (arba valstybės ekonominės politikos) veiksniai; 2) socialiniai-demografiniai veiksniai; 3) psichologiniai veiksniai. Pažymėtina, kad be mokslinėje literatūroje aptartų veiksnių, metodikos autoriai siūlo analizuoti **naują – psichologinių veiksnių grupę**, apimančią gyventojų fizinę ir psichinę sveikatą, asmenines savybes ir nuostatas, mąstymą, elgseną, gebėjimus ir grėsmes (baimes, vidinį nerimą keliančius veiksnius). Todėl socialinę ekonominę nelygybę autoriai siūlo tirti, apjungiant **ekonominčius ir psichologinius veiksnius**, taip pat tirti socialinę ekonominę nelygybę tokiose tikslinėse grupėse, kaip 1) kaimo ir miesto gyventojai, 2) jaunimas ir pagyvenę asmenys, 3) moterys ir vyrai.
2. Tyrimo metu renkami tiek objektyvūs duomenys (pvz., lytis, pajamų dydis, būsto tipas ir pan.), kuomet konstatuojamas tam tikras faktas ar būklė, tiek subjektyvūs respondento vertinimai (pvz., pajamų trūkumas, galimybės apmokėti sąskaitas, skolinimosi dažnis, socialinio statuso įvertinimas, laimingumo, pasitikėjimo savimi jausmas ir pan.). Specialus Lietuvai adaptuojamas klausimynas sudaromas jame panaudojant tiek autorių sudarytus klausimynus, tiek Amerikos Psichologų Asociacijos aprobuotus ir validizuotus įvertinimo instrumentus, siekiant nustatyti, kaip socialinė ekonominė nelygybė susijusi su psichologiniu profiliu, taip pat kaip atsparumas susijęs su asmens psichologinio profilio elementais, psichologine gerove ir socialinės ekonominės padėties vertinimu. Taip pat nustatomi subjektyvios socialinės ekonominės padėties vertinimo grupių skirtumai; analizuojant duomenis, nustatomi ryšiai tarp gyventojų socialinės ekonominės nelygybės būklės pagal pajamas ir subjektyvų savęs priskyrimą tam tikrai socialinės ekonominės padėties grupei (pagal subjektyvią stratifikaciją) ir psichologinio profilio.
3. Pasaulinė praktika rodo, kad socialinė ekonominė nelygybė gali būti apibūdinta taikant kiekybinius rodiklius. Šiame tyrime daroma prie-

laida, kad pagrindiniai veiksniai, apibūdinantys gyventojų socialinę ekonominę nelygybę, yra pajamos ir vartojimo galimybės, todėl pajamų ir vartojimo diferenciacijos vertinimai atliekami atskirai, vėliau nustatant tarpusavio ryšius. Neretai preziumuojama, kad bendrai socialinei ekonominei nelygybei didelę įtaką daro ir turto, apimančio grynusius pinigus, banko indėlius, akcijas ir obligacijas, nekilnojamąjį turtą, taip pat ilgalaikio vartojimo prekes, įskaitant antikvarinius daiktus, meno bei juvelyrinius dirbinius, diferenciacija. Tačiau vertinant turto diferenciaciją, visų pirma, susiduriama su disponavimo duomenimis ir duomenų tikslumo problema. Deja, net EBPO pateikiami tarptautiniai turto nelygybės palyginimai atliekami, taikant skirtingus metodus: apklausos, turto mokesčių ir paveldimo turto duomenų surinkimo, turto multiplikatoriaus. Autoriai šiame tyrime turto diferenciacijai Lietuvoje vertinti pasirinko apklausos metodą, siekdami išsiaiškinti respondentų disponuojamo turto kiekį ir pasiskaičiuoti jo vertę pagal rinkos kainas.

4. Socialinė ekonominė nelygybė gali būti vertinama **pagal objektyvius ir subjektyvius rodiklius**. Objektyviems rodikliams gali būti priskiriamos pajamos, materialinis nepriteklis, subjektyviems – socialinės padėties vertinimas. Todėl tyrime renkami duomenys tiek objektyvių, tiek subjektyvių rodiklių reikšmėms nustatyti, duomenys bus lyginami ir ieškoma sąsajų tarp socialinės ekonominės nelygybės, materialinės gerovės ir asmens psichologinio profilio. Išskirtiniai aspektai šiame tyrime – paties gyventojų socialinio statuso subjektyvus įvertinimas, gyventojų nuostatų, vertybinės orientacijos, elgsenos, požiūrio į socialinę ekonominę nelygybę, pajamų lygio priklausomybės nuo išsilavinimo, asmeninių savybių identifikavimas.

Ona Gražina Rakauskienė, Vaida Servetkienė

III. TYRIMŲ REZULTATAI. SOCIALINĖ EKONOMINĖ NELYGYBĖ LIETUVOJE: BŪKLĖ IR RAIDA

3. Gyventojų pajamos

3.1. Lietuvos gyventojų pajamų tyrimas makrolygiu

3.1.1. Gyventojų pajamoms įtaką darantys veiksniai

Pagrindinis gyventojų pajamų šaltinis – darbas ir užimtumas. Tačiau reikšmę turi darbo užmokestis, mokesčių sistema, investicijos į žmogiškąjį kapitalą, ilgalaikių bedarbių reintegracija į darbo rinką, socialinės apsaugos sistema.

Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategijoje „Europa 2020“ išskeltas tikslas – iki 2020 m. pasiekti 20–64 m. amžiaus asmenų 75 proc. užimtumą (COM, 2010). Siekiant šio tikslo ES būtina sukurti papildomai 17,6 mln. darbo vietų. Deja, prasidėjus krizei, 2011 m. užimtumo lygis nusmuko iki 68,9 proc. (ES užimtumo ir socialinės padėties ataskaita, 2012), o 2012 m. nedarbas viršijo 10,0 proc.

EK Bendrosios užimtumo ataskaitos projekte 2014 buvo konstatuojama (COM, 2013) kad ES 28 šalyse buvo pasiektas precedento neturintis nedarbo lygis. Nuo 2008 m. iki 2013 m. nedarbo lygis ES 28 padidėjo nuo 7,1 proc. iki 10,9 proc. Struktūriniai skirtumai rodo, kad didžiausias yra jaunimo, nekvalifikuotų darbuotojų, moterų ir vyresnio amžiaus darbuotojų nedarbo lygis.

Europos Sąjungos darbo rinkos atsigavimas itin sulėtėjo, toliau mažėjo užimtumas, o tolimesnės prognozės nekėlė optimizmo. Visoje bendrojoje rinkoje darbo vietos buvo kuriamos vangiai ir padėtis blogėjo, nepaisant neišnaudoto darbo vietų kūrimo potencialo kai kuriuose sektoriuose. Darbo rinkos segmentacija toliau gilėjo kartu didėjant laikinojo darbo ir nepilnos darbo dienos sutarčių skaičiui. Vis dar išliko didelis darbo jėgos apmokestini-

mas, o kai kurios valstybės narės jį dar ir padidino. Nedarbas didėja ir toliau ir jau pasiekė precedento neturintį lygį euro zonoje. Didelį nerimą kelė sparčiai didėjantis ilgalaikis nedarbas, jis ypač išaugo griežtą fiskalinę politiką vykdančiose šalyse. Darbo rinkoje daugiau kaip vienas iš penkių jaunuolių neturi darbo, todėl ši karta gali tapti taip vadinama „prarastąja karta“.

Daugelyje valstybių narių mažėjo vidutinės namų ūkių pajamos daugelyje valstybių narių didėjo skurdas ir sunkėjo skurdo bei socialinės atskirties formos, taip pat didėjo dirbančių žmonių skurdas ir socialinis susiskaidymas, poliarizacija.

Tačiau 2016 m. EK Bendrosios užimtumo ataskaitos projekte (COM, 2013) pažymima, kad užimtumo ir socialinė padėtis pamažu ėmė gerėti, tačiau skirtumai tarp valstybių viduje vis dar išlieka. Palaipsniui atsigauvant ekonomikai, vėl didėja užimtumo lygis, o nedarbo lygis mažėja beveik visose valstybėse narėse. 2014 m. ES 28 metinis nedarbo lygis buvo didesnis nei 10 proc. (o Eurozonoje dar didesnis), **tačiau per 2015 m. jis dar sumažėjo.** Nuo 2013 m. taip pat mažėja jaunimo ir ilgalaikis nedarbas, nors jų bendras lygis vis dar didelis. Nepaisant nedidelės 2014 m. užfiksuotos darbo rinkos sąlygų konvergencijos, padėtis valstybėse narėse vis dar labai skiriasi. 2014 m. ir 2015 m. pradžioje dėl didesnio ekonominio aktyvumo ir gerėjančių darbo rinkos **aplinkybių ES pamažu didėjo namų ūkių pajamos.** Asmenų, kuriems kyla **skurdo rizika ar socialinė atskirtis, skaičius ir dalis tiek 2013 m., tiek 2014 m. apskritai stabilizavosi.** Tačiau remiantis pagrindinių užimtumo ir socialinių rodiklių suvestinės duomenimis, ES viduje vis dar matyti didelių skurdo rizikos ir nelygybės raidos skirtumų. Vadovaujantis gerąja patirtimi apibrėžta nemažai bendrų kriterijų, kurie paremia konvergencijos procesus, kartu pripažįstant, kad valstybių narių pradinės pozicijos ir patirtis skiriasi.

Gerai veikianti, dinamiška ir įtrauki darbo rinka – vienas iš svarbiausių užimtumo didinimo ir nedarbo mažinimo veiksnių. Minėtoje ataskaitoje pabrėžiama, kad **reikia tęsti reformas, kuriomis remiamos gerai veikiančios, dinamiškos ir įtraukios darbo rinkos.** Kelios valstybės narės toliau tęsė reformas, kurių teigiamas poveikis pasireiškė, pavyzdžiui, didėjančiu užimtumo lygiu. Tačiau norint suteikti paskatų ekonomikos augimui, reikia didesnių pastangų ir palankios aplinkos kokybiškoms darbo vietoms kurti. Atsižvelgdamos į tai, kad pastarojo meto užimtumo augimas labai glaudžiai susijęs su tuo, kad dažniau sudaromos laikinosios darbo sutartys, valstybės narės taip

pat turėtų tęsti, o tam tikrais atvejais – paspartinti priemones, kuriomis ieškoma sprendimų darbo rinkų segmentacijos keliamoms problemoms ir užtikrinama tinkama lankstumo ir saugumo pusiausvyra.

Kita svarbi veiksmų grupė – mokesčių sistema. **Mokesčių sistemos turi būti palankesnės darbo vietų kūrimui.** Pradėtos mokesčių sistemų reformos, kuriomis šalinamos paskatos nedirbti ir drauge mažinamas darbo jėgos apmokestinimas; dažna šių reformų tikslinė grupė – jaunimas ir ilgalaikiai bedarbiai. Nepaisant šių reformų, pastaraisiais metais bendras darbo jėgos mokesčių pleištas, ypač mažą ir vidutinį darbo užmokestį gaunantiems asmenims, daugybėje valstybių narių padidėjo. Ši tendencija kelia nerimą, ypač turint omenyje vis dar didelį nedarbo lygį daugybėje valstybių narių ir tai, kad aukštas mokesčių pleišto lygis gali suvaržyti ir darbo jėgos paklausą, ir darbo jėgos pasiūlą.

Bendri darbo užmokesčio duomenys rodo, kad ir toliau darbo užmokestis auga lėtai. Reformomis sutvirtinti darbo užmokesčio nustatymo mechanizmai, kad būtų skatinama derinti darbo užmokesčio raidą su našumu, jomis taip pat siekta paremti namų ūkių disponuojamąsias pajamas, itin daug dėmesio skiriant minimaliam darbo užmokesčiui. Atrodo, kad apskritai daugumoje valstybių narių naujausia darbo užmokesčio raida palyginti subalansuota, ji prisidėjo prie didesnės pusiausvyros euro zonoje. Daugumoje valstybių narių (išskyrus kelias išimtis) realus darbo užmokestis dažniausiai atitinka našumą. Nors reikėtų tam tikrų tolesnių korekcijų, ši raida teigiamai veikia šalių vidinę ir išorinę pusiausvyrą.

Investicijomis į žmogiškąjį kapitalą, pasitelkus švietimą ir mokymą, daugiausia dėmesio buvo skiriama jauniems žmonėms, tačiau keliuose valstybėse narėse taip pat buvo dedama daug pastangų reformuoti švietimo sistemas ar išplėsti suaugusiųjų švietimo ir profesinio mokymo galimybes. Vis dėlto beveik pusėje valstybių narių viešosios išlaidos švietimui sumažėjo ir, palyginti su 2010 m., visoje ES jos sumažėjo 3,2 proc. Būsiamam užimtumui, ekonomikos augimui ir ES konkurencingumui labai svarbi modernizacija, geresnis gebėjimų priderinimas prie darbo rinkos poreikių bei nuolatinės investicijos į švietimą ir mokymą (tarp jų – į skaitmeninius įgūdžius).

Valstybės narės toliau dėjo pastangas remti jaunimo užimtumą ir spręsti problemas, susijusias su dideliu nedirbančių ir nesimokančių jaunuolių skaičiumi. Jaunimo garantijų iniciatyva tapo paskata gerinti perėjimą iš mokyklos į darbo rinką ir mažinti jaunimo nedarbą; jau dabar matyti pir-

mieji rezultatai – mažėja nedirbančių ir nesimokančių jaunuolių dalis. Vis dėlto siekiant tvarių rezultatų ypač svarbu šiuos darbus tęsti, taip pat juos remti ir iš nacionalinių finansavimo šaltinių ir daug dėmesio skirti struktūrinei reformai. ES jaunimo nedarbo lygis pradėjo mažėti, tačiau ne visose šalyse, o šalių tarpusavio skirtumai vis dar dideli.

Ilgalaikių bedarbių reintegracija į darbo rinką privalo išlikti prioritetu. Ilgalaikis nedarbas dabar sudaro 50 proc. viso nedarbo; tai didelė užimtumo ir socialinės politikos problema. Kuo ilgesnis nedarbo laikotarpis, tuo didesnė tikimybė, kad bus pereita nuo nedarbo į neveiklumą. Tai gali turėti reikšmingų neigiamų pasekmių ekonomikos augimui, kuriam įtakos turi jam reikalingas našumo didėjimas ir demografiniai pokyčiai. Daugybėje valstybių narių reikėtų labiau remti perėjimą nuo ilgalaikio nedarbo prie užimtumo ir tam pasitelkti aktyvias darbo rinkos priemones. Tiek paklausos, tiek pasiūlos atžvilgiu reikia imtis neatidėliotinų veiksmų, kad ilgalaikiai bedarbiai neprarastų vilties ir nepereitų į neveiklumą.

Vykdoma socialinio dialogo reforma yra ypač glaudžiai susijusi su kolektyvinių derybų reforma ir darbuotojų atstovavimu. Kolektyvinės derybos tampa mažiau centralizuotos – nuo kolektyvinių derybų pramonės (skirtinųjų pramonės šakų) lygmeniu pereinama prie bendrovės lygmens. Valstybėse narėse, kuriose esama pramonės (skirtinųjų pramonės šakų) kolektyvinių susitarimų, padidėjo bendrovės lygmens susitarimų, kuriais nustatomos darbo sąlygos, aprėptis. Dėl tokio kolektyvinių derybų decentralizavimo ir tam, kad būtų užtikrintas našumas ir užimtumas bei sąžininga atlyginimų dalis darbuotojams, ypač svarbios darbuotojų atstovavimo struktūros ir derybų koordinavimas tiek aukštesniu, tiek tuo pačiu lygmeniu. Formuojant politiką ir įgyvendinant politikos priemones būtina, kad labiau įsitrauktų socialiniai partneriai.

Nors moterys įgyja vis aukštesnę kvalifikaciją ir, kalbant apie išsilavinimą, yra net labiau kvalifikuotos už vyrus, jos vis dar per mažai dalyvauja darbo rinkoje. Vaikus auginančių ir kitus žmones prižiūrinčių asmenų lyčių užimtumo lygio skirtumai tebėra dideli, o tai reiškia, kad būtina imtis tolesnių veiksmų, pvz., vaikų priežiūros srityje; skirtinųjų lyčių gaunamų pensijų skirtumas yra ypač didelis ir siekia 40 proc., jis rodo, kad moterys uždirba mažiau ir dirba trumpiau. Todėl būtina imtis tolesnių veiksmų, kad formuojant politiką būtų visapusiškai atsižvelgta į darbo ir asmeninio gyvenimo suderinimo klausimą, įskaitant klausimus, susijusius su priežiūros įstaigomis,

atostogomis ir lanksčiu darbo grafiku, taip pat su mokesčių ir išmokų sistema, pagal kurią antram dirbančiam šeimos nariui nebūtų taikomos atgrasymo priemonės dirbti ar dirbti daugiau.

Tam, kad sudarytų daugiau galimybių dalyvauti darbo rinkoje ir per darbuotojo gyvenimą užkirstų kelią rizikai ir nuo jos apsaugotų, valstybės narės toliau modernizavo savo socialinės apsaugos sistemas. Socialinės apsaugos sistemos turi geriau apsaugoti nuo socialinės atskirties ir skurdo ir tapti visapusiškomis priemonėmis, kurios prisidėtų prie atskiros asmens raidos, padėtų darbo rinkoje ir pereinamaisiais gyvenimo laikotarpiais, turėtų teigiamos įtakos socialinei sanglaudai. Pensijų adekvatumas tebeprisiklauso nuo moterų ir vyrų gebėjimo ilgiau ir pilniau vykdyti darbinę veiklą bei nuo vyresnio amžiaus žmonių aktyvumo politikos, pagal kurią būtų pakankamai atsižvelgiama į sveikatos ir mokymų klausimus. Tam, kad būtų pasiekta įtraukčių užimtumo rezultatų ir užtikrintas viešųjų finansų tvarumas, ypač svarbios investicijos į darbingo amžiaus gyventojus, be kita ko, teikiant vaikų priežiūros paslaugas. Sveikatos apsaugos sistemos prisideda prie individualios ir kolektyvinės gerovės bei ekonomikos klestėjimo. Tinkamos reformos užtikrina tvarų finansinį pagrindą ir skatina veiksmingas pirminės sveikatos priežiūros paslaugas ir galimybę jomis pasinaudoti.

Apie gyventojų pajamas įtakojančius veiksnius galima spręsti pagal svarbiausią **Lietuvos ekonomikos rodiklių raidą**. Lietuvos ekonomikos raidoje per pastaruosius 15–16 metų galima išskirti tris periodus: pirmasis – nuo 2000 m. iki įstojimo į ES 2004 m., kai ekonominiai rodikliai sparčiai augo ir Lietuvai prigijo „Baltijos tigrės“ vardas.

Antrasis periodas – prasidėjo 2004 m. įstojus į ES iki 2008 m. pasaulio krizės, kai buvo pastebimas ne tik ekonomikos augimas, bet ir jaučiamas ženklaus gyventojų gyvenimo kokybės kilimas.

Ir trečiasis etapas – prasidėjęs jau 2008 m. antrame pusmetyje po įvykusios pasaulio krizės, stipriai paveikusių mūsų šalies ekonomikos rodiklius, kai iki pastarojo laikotarpio vis dar jaučiamas vangus ekonomikos atsigavimas (3.1. lentelė).

Nuo 2000 m. iki 2007 m. buvo stebimi spartūs BVP augimo tempai: 2003 m. metinis augimas siekė 10,2 proc., 2007 m. – net 11,1 proc. Tačiau 2009 m. BVP augimas smarkiai krito iki neigiamos 14,8 proc. reikšmės. 2015 m. ekonomikos augimas sudarė tik 1,6 proc., nors ateityje prognozuojamas padidėjimas iki 2,5–3,0 proc.

Tačiau tikslinga pastebėti, kad po didelio nuosmukio (Lietuvos realiojo BVP kritimas buvo vienas didžiausių ES) Lietuvos ekonomika išpūdingai atsigavo. Vidutiniškai 2011–2014 m. laikotarpiu realusis BVP augo 4,1 proc. tempu. Iš pradžių ekonomikos atsigavimą skatino spartus eksporto augimas, vėliau – atsigavusi vidaus paklausa. Realusis BVP 2015 m. padidėjo 1,7 proc., tačiau numatoma, kad jis atsigaus ir 2017 m. bus 3,4 proc. (EK prognozės) (Europos Komisija, 2016).

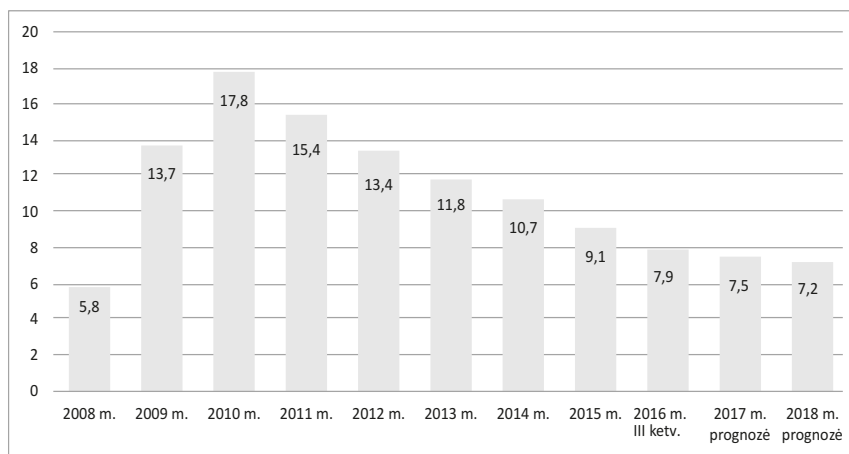
Susidariusi tokia padėtis šalies ekonomikoje negalėjo nepaveikti ir gyventojų gyvenimo kokybės. Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis, sparčiai didėjęs 2000–2007 m. ir išaugęs beveik 2 kartus, (metinis 2007 m. pokytis sudarė 18,5 proc.), pradėjo mažėti ir 2015 m. pokytis neviršija 6 proc., nors ir sudaro 756,9 Eur (į rankas – 600 EUR).

3.1. lentelė. Pagrindiniai Lietuvos ekonomikos rodikliai (proc.)

	2003-2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Realusis BVP	8.70	2.60	-14.80	1.60	6.00	3.80	3.50	3.00	1.60
Vartotojų kainų indeksas	2.50	11.10	4.20	1.20	4.10	3.20	1.20	0.20	-0.70
Darbo našumas	7.90	4.00	-7.70	7.30	5.50	2.00	2.20	1.00	-
Darbo jėgos mokesčių pleištas vienam asmeniui, gaunančiam vidutinį darbo užmokestį	26.60	23.40	22.20	22.10	22.30	22.50	22.70	22.60	-
Darbo jėgos mokesčių pleištas vienam asmeniui, gaunančiam 50 proc. vidutinio darbo užmokesčio	19.60	19.80	17.50	17.30	17.60	18.00	18.50	17.20	-
Nedarbo lygis	8.30	5.80	13.80	17.80	15.40	13.40	11.80	10.70	9
Ilgalaikio nedarbo lygis	4.00	1.30	3.30	7.40	8.00	6.60	5.10	4.80	-
Jaunimo nedarbo lygis	16.20	13.30	29.60	35.70	32.60	26.70	21.90	19.30	16.60
Gyventojai, kuriems gresia skurdas ir socialinė atskirtis	35.20	28.30	29.60	34.00	33.10	32.50	30.80	27.30	-
Valdžios sektoriaus balansas	-0.80	-3.10	-9.10	-6.90	-8.90	-3.10	-2.60	-0.70	-0.90
Mokesčių ir BVP santykis	29.60	30.90	30.60	28.70	27.60	27.30	27.40	28.00	29.90
Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis bruto, Eur	527.1	671.70	613.50	614.40	629.90	646.40	677.80	714.50	756.90
<i>Metinis pokytis</i>	12.30	13.00	-8.70	0.20	2.50	4.80	5.40	5.90	7.90

Šaltinis: Komisijos Tarnybų darbinis dokumentas. Šalies ataskaita. Lietuva 2016. Briuselis, 2016 02 26.

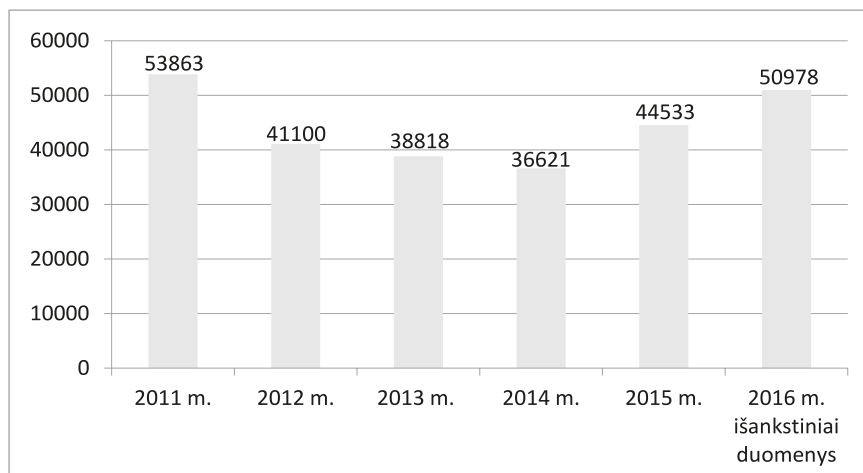
Sumažėjęs nedarbo lygis šalyje 2016 m. iki 7,9 proc. iš pirmo žvilgsnio atrodytų – puikus rezultatas. Tačiau turint omenyje emigracijos iš Lietuvos kasmet didėjančius srautus (2016 m. 51 tūkst. gyventojų), džiaugtis sumažėjusiu nedarbu netenka. Iš Lietuvos išvažiavo per 20 metų apie 30 proc. gyventojų. Nuo 2013 metų pradžios iki 2017 m. I ketv. gyventojų skaičius sumažėjo 123 tūkst. (Lietuvos statistikos departamentas, 2017).

3.1. pav. Nedarbo lygis (proc.)

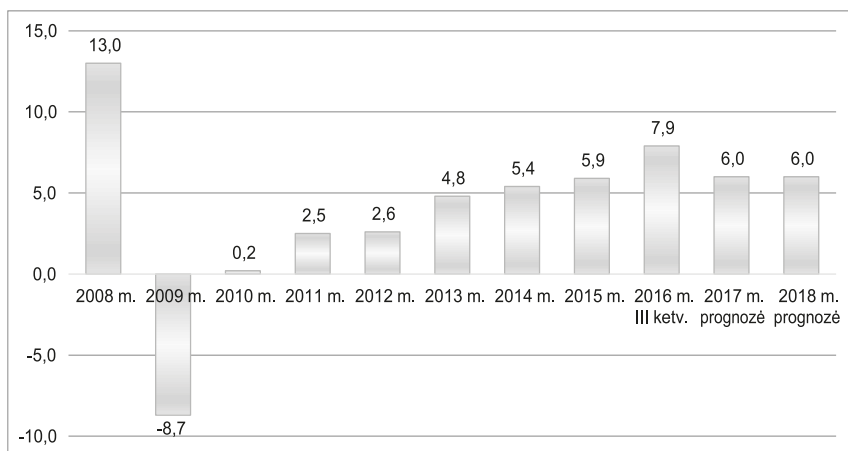
Šaltinis: Lietuvos makroekonomikos apžvalga, SEB, Nr. 64, 2017 m. sausis.

Kita vertus, mažėjantis nedarbo lygis šalyje lemia vidutinio darbo užmokesčio augimą. Vidutinis darbo užmokestis (mėnesio) iki mokesčių Lietuvoje 2016 m. palyginti su 2015 m., buvo 7,9 proc. didesnis. Darbo užmokestis „į rankas“ per metus padidėjo 8,2 proc., o realusis 7,4 proc. Šie pokyčiai rodo, kad stabiliai mažėjantis nedarbas, kvalifikuotų darbuotojų trūkumas, minimalios mėnesio algos augimas, kai kurių šešėlinių darbo pajamų legalizavimas buvo palankūs vidutiniam darbo užmokesčiui didėti.

3.2. pav. Emigrantų skaičius 2011–2016 m.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2017.

3.3. pav. Vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio metinis pokytis (proc.)

Šaltinis: Lietuvos makroekonomikos apžvalga, SEB, Nr. 64, 2017 m. sausis.

Tačiau daugelis darbo rinkos dabartinių problemų gali dar paaštrėti. Pastaruoju metu visuomenėje jaučiama darbuotojų ir verslininkų interesų priešprieša dėl laikomo žemo darbo užmokesčio lygio šalyje, kuris verčia didėti emigracijos mastą.

Lietuvoje gaunamas atlygis yra vienas iš mažiausių ES ir mažesnis nei Estijoje ir Latvijoje. Mūsų nuomone, darbo užmokestis Lietuvoje turi didėti. Nors pastaruoju metu didėjo minimalus mėnesio atlyginimas (MMA) ir neapmokestinamų pajamų dydis (NPD) – nuo 200 iki 310 Eur.

Svarbus veiksnys, turintis įtakos socialinei ekonominei nelygybei, yra šalyje veikianti **mokesčių sistema**. Mokesčių našta Lietuvoje yra viena iš žemiausių ES, tačiau ji gana didelė mažas pajamas gaunantiems asmenims, o pajamos iš aplinkosaugos ir kitų ekonomikos augimui palankių šaltinių išlieka mažos.

Kapitalo mokesčiai yra gerokai mažesni už ES vidurkį (14,4 proc. Lietuvoje palyginti su 21,2 proc. apmokestinimu ES 2014 m.). Lietuvoje pajamos iš vartojimo mokesčių sudaro didelę visų surenkamų mokesčių dalį – 2014 m. jos siekė 38,9 proc. – aštunta vieta tarp ES šalių. Mokesčių pleištas, kuriuo matuojamas skirtumas tarp visų darbo sąnaudų įdarbinant darbuotoją ir grynojo uždarbio, vienam asmeniui, uždirbančiam 50 proc. vidutinio darbo užmokesčio, lieka gana didelis ir tai daro spaudimą ekonomikai ir užimtumui. Jis siekia 36,8 proc. ir yra didesnis už ES vidurkį (33,7 proc.).

EK Bendrosios užimtumo ataskaitos projekte 2014 m. konstatuojama (COM, 2013), kad daugelyje ES šalių egzistuoja **per didelis darbo jėgos apmokestinimas**. 2011 m. vidutinis mokesčių pleištas ES buvo 39,6 proc. (pvz., JAV – 29,5 proc.), kas neskatina dirbti žemos kvalifikacijos darbuotojų ir daro neigiamą įtaką užimtumui. Mokesčių pleištas daugelyje valstybių narių išlieka didelis. Didelis, o kai kuriais atvejais toliau didėjantis mokesčių pleištas (visų pirma nedaug uždirbantiems asmenims ir antriesiems namų ūkio pajamų gavėjams) tebelieka svarbi daugelio valstybių narių problema. Pvz., mažą darbo užmokestį (67 proc. vidutinio darbo užmokesčio) gaunantiems asmenims mokesčių pleištas 2008–2010 m. daugumoje šalių sumažėjo, o dvejus paskesnius metus beveik visose valstybėse narėse padidėjo. 2012 m. mokesčių pleišto dydis svyravo nuo 20 proc. iki daugiau kaip 45 proc. 2012–2013 m. gyventojų pajamų mokestis dideles pajamas gaunantiems asmenims buvo toliau didinamas 11 valstybių narių (Garnier ir kt., 2013 m.). Bendro

mokesčių pleišto pokyčius daugiausia lėmė gyventojų pajamų mokesčio dinimasis. Vertinant gyventojų pajamų mokestį ir socialinio draudimo įmokas bendrai, darbuotojų našta padidėjo.

Lietuvoje, kurioje vidurinioji klasė yra menka, **darbas apmokestintas žymiai daugiau nei kapitalas ir turtas**: pajamų mokesčio pagrindinis tarifas sudaro tik 15 proc., pelno mokestis tik 15 proc., o pridėtinės vertės mokestis – 21 proc., „Sodros“ mokestis – 30,89 proc. Taigi Lietuvoje didžioji dalis valstybės biudžeto įplaukų susideda iš vartojimo mokesčių (pagal apmokestinimą vartojimo mokesčiais Lietuva – trečioje vietoje ES), pajamų iš darbo apmokestinimas yra vidutinio dydžio tarp ES šalių (15 vieta ES), o pajamų iš kapitalo apmokestinimas yra žemiausias tarp ES šalių (priešpaskutinėje vietoje ES).

Lietuvos mokesčių politika sukuria prielaidas nelygybei didėti, nes yra orientuota į žemutinės ir vidurinėsios klasės apmokestinimą ir pajamos į valstybės biudžetą surenkamos skurdžiau gyvenančių sąskaita. Lietuvos valstybės biudžetas – tai viešųjų finansų sistema, skirta visų mokesčių mokėtojų lėšų perskirstymui, tačiau perskirstymas šiandieną nėra tolygus.

3.1.2. Gyventojų pajamų pokyčiai ir struktūra

Iki 2008 m. pabaigos nuolat didėjant užimtumui (užimtumo lygis Lietuvoje nuosekliai didėjo – nuo 57,5 proc. 2001 m. iki 65,0 proc. 2008 m.) ir mažėjant nedarbui (žemiausias nedarbo lygis atkūrus nepriklausomybę buvo užfiksuotas 2007 m. – 5,4 proc.) sparčiai augo ir darbo užmokestis – pagrindinis gyventojų pajamų šaltinis. Vidutinis darbo užmokestis 2000–2008 m. išaugo beveik 3 kartus ir 2008 m. siekė 2174 Lt (615,9 Eur). Ypač spartūs darbo užmokesčio didėjimo tempai užfiksuoti įstojus į ES **17–20 proc. per metus**.

Kaip rodo Lietuvos gyventojų pajamų pokyčiai, atkūrus nepriklausomybę pajamos nuosekliai augo ir disponuojamosios pajamos vienam asmeniui 2000–2008 m. padidėjo daugiau kaip du kartus – iki 987 Lt (328,2 Eur) per mėnesį. Didžiausi augimo tempai buvo 2007 m. – palyginti su praėjusiais metais, **gyventojų disponuojamosios pajamos padidėjo net 22,1 proc.**

3.2. lentelė. Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis, pajamos namų ūkio nariui, pensijos, nedarbas ir užimtumas

	Vidutinis mėnesio darbo užmokestis „į rankas“ (Eur)	Metinis pokytis (proc.)	Pajamos vienam namų ūkio nariui per mėnesį (Eur)	Metinis pokytis (proc.)	Vidutinis mėnesio senatvės pensija (Eur)	Metinis pokytis (proc.)	Nedarbo lygis (proc.)	Užimtumo lygis (proc.)
2000 m.	200.5	0.5	120.2	0.0	-	0.0	11.5	53.4
2001 m.	202.6	1.0	118.7	-1.2	88.8	0.0	13.0	57.5
2002 m.	211.0	4.1	122.2	2.9	91.9	3.5	14.7	59.9
2003 m.	227.8	8.0	132.5	8.4	98.6	7.3	12.9	61.1
2004 m.	242.0	6.2	143.6	8.4	107.6	8.1	12.2	61.6
2005 m.	265.5	9.7	167.9	16.9	121.7	13.1	11.8	62.9
2006 m.	316.5	19.2	197.8	17.8	138.1	13.5	8.3	63.9
2007 m.	391.5	23.7	248.8	25.8	172.4	24.8	5.4	65.0
2008 m.	478.1	22.1	328.2	31.9	222.9	29.3	5.8	64.4
2009 m.	464.0	-3.0	284.8	-13.2	231.9	5.4	13.8	59.9
2010 m.	449.6	-3.9	262.4	-7.9	216.1	-8.0	17.8	57.6
2011 m.	461.8	2.7	294.2	12.1	216.8	0.3	15.4	60.2
2012 m.	478.3	3.6	326.1	10.8	236.2	9.3	13.4	62.0
2013 m.	501.1	4.8	326.0	0.0	238.1	0.9	11.8	63.7
2014 m.	527.2	5.2	344.4	5.6	240.3	0.9	10.7	65.7
2005 m.	553.9	5.1	375.9	9.1	246.9	2.7	9.1	-
2016 m.	600.1	8.3	-	-	-	-	8.1	-

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2017.

Įvertinus vartojimo kainų augimą, realiosios pajamos 2008 m. padidėjo 3,5 proc. Vidutinės miestiečių disponuojamos pajamos 2008 m. buvo 1074 Lt arba 311,0 Eur vienam namų ūkio nariui per mėnesį, kaimo gyventojų – 811 Lt arba 234,9 Eur (Lietuvos statistikos departamentas, 2009). Tačiau po 2008–2009 m. krizės gyventojų darbo užmokestis ir pajamos ženkliai sumažėjo – 2009 m. -3,0 proc. ir -13,2 proc. 2016 m. I ketv. darbo užmokestis „į rankas“ siekė 600 Eur, o pajamos 2015 m. vienam namų ūkio nariui sudarė

375,9 Eur 2,7 proc. per metus padidėjo ir vidutinė senatvės pensija ir sudarė 246,9 Eur. Taigi, po krizės 2014 m. pavyko atstatyti ir viršyti 2007 m. buvusį pajamų lygį.

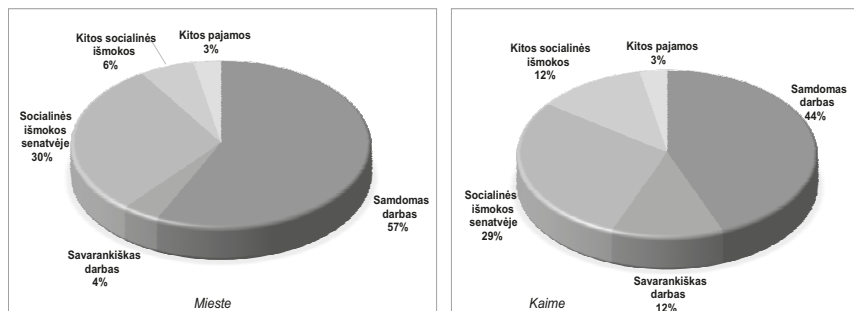
Darbo užmokesčio ir pajamų didėjimas buvo skatinamas didėjančio užimtumo, kuris 2015 m. pasiekė 2007 m. – „sotumo“ metų lygį – 65,7 proc., ir mažėjančio nedarbo – 2015 m. – 9,1 proc., kuris vis tik neatsistatė iki 2007 m. mažiausio nedarbo lygio (5,4 proc.).

Vidutinė senatvės pensija Lietuvoje 2015 m., palyginti su 2001 m., padidėjo 2,8 karto, tačiau per visą šį laikotarpį ji buvo gerokai mažesnė už ES vidurkį ir mažesnė nei kitose Baltijos šalyse (dešimtadaliu nei Latvijoje ir trečdaliu nei Estijoje).

Pagrindiniai pajamų šaltiniai. Gyventojų pajamų struktūra pagal šaltinius atspindi neigiamą darbo rinkos ir demografinę situaciją šalyje: dėl situacijos darbo rinkoje atsirado platus sluoksnis žmonių, gyvenančių iš socialinių pašalpų (**5 proc. gyventojų gyvena iš socialinių išmokų**, iš jų didesnė dalis – kaime), **beveik trečdalis namų ūkių (27,2 proc.) pagrindinis pajamų šaltinis – senatvės pensijos** (kaime šis procentas – net 36,2 proc.), kurios vis dar gerokai atsilieka nuo vidutinio ES pensijų lygio, net 7 proc. vieno suaugusio asmens su vaikais namų ūkių gyvena iš pajamų, reguliariai gaunamų iš kitų ūkių – dažniausiai alimentų.

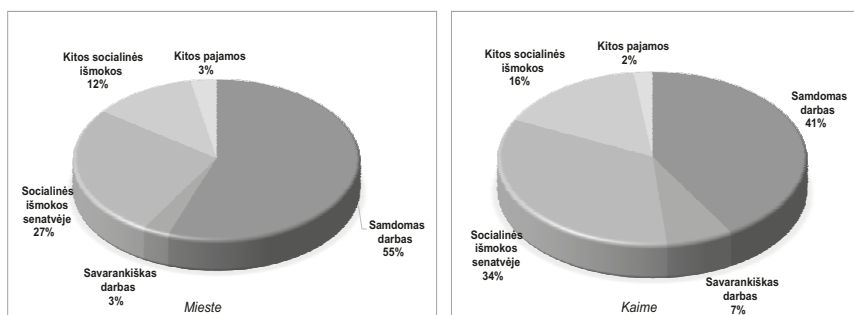
Gyventojų pajamų struktūroje pagal šaltinius galima išvelti dvi tendencijas – neigiamą ir teigiamą. Neigiama tendencija – didelę dalį sudaro namų ūkiai, kurių pagrindinis pragyvenimo šaltinis – socialinės išmokos. 2015 m. kaime jos siekė 41 proc. (senatvėje – 29 proc., kitos socialinės išmokos – 12 proc.), mieste (senatvės išmokos sudarė 30 proc. ir kitos – 6 proc.) – 36 proc. viso.

Teigiama tendencija – pirma, daugiau kaip pusės (59 proc.) namų ūkių pagrindinis 2015 m. pajamų šaltinis – darbo pajamos ir jos turi tendenciją didėti (pvz., 2010 m. – jos sudarė 55 proc.). Antra, socialinių išmokų lyginamasis svoris 2010–2015 m. sumažėjo nuo 43 proc. 2010 m. iki 38 proc. – t. y. 5 procentais.

3.4. pav. Namų ūkių pasiskirstymas pagal pagrindinį pajamų šaltinį 2015 m.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2016 m.

3.5. pav. Namų ūkių pasiskirstymas pagal pagrindinį pajamų šaltinį 2010 m.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2016 m.

Ypač daug gyvenančių iš socialinių išmokų asmenų buvo vieno asmens ir dviejų suaugusių asmenų, iš kurių bent vienas buvo 65 metų ar vyresnis, namų ūkiuose. Socialinės išmokos senatvėje buvo pagrindinis piniginių pajamų šaltinis 78 proc. dviejų suaugusių asmenų, iš kurių bent vienas buvo 65 metų ar vyresnis, ir 55 proc. vieno asmens namų ūkių, kitos socialinės išmokos – atitinkamai 5 ir 10 proc. minėtų namų ūkių tipų. Kadangi tarp kaimo gyventojų buvo daugiau vyresnio amžiaus žmonių, beveik trečdalis (29 proc.) kaimo namų ūkių pagrindinis pajamų šaltinis buvo senatvės pensija, kuri vis dar gerokai atsilieka nuo vidutinio ES pensijų lygio.

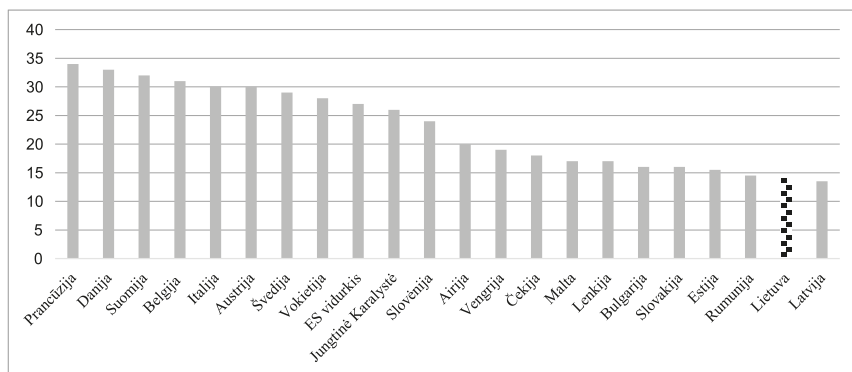
Skurdo ir socialinės atskirties mažinimas kelia didelius iššūkius, nes pajamų nelygybė Lietuvoje yra viena didžiausių ES. Nepaisant to, kad gaunančių sociali-

nę paramą asmenų skaičius sumažėjo, rizika atsidurti skurde didėja bedarbiams, pagyvenusiems žmonėms, vienišiems tėvams ir motinoms, neįgaliesiems.

Spartus visuomenės senėjimas kelia pavojų Lietuvos pensijų sistemos tvarumui ilguoju laikotarpiu. Nors Lietuva pensijoms skyrė trečdaliu mažiau lėšų nei ES vidurkis, tačiau bendros valstybės pensijų išlaidos dėl demografinių pokyčių didės ir 2040 m. sudarys 9,4 proc. BVP (dabar jos sudaro 7,2 proc. BVP). Masinė emigracija dar labiau stiprina visuomenės senėjimo tendencijas, nes emigruoja daugiau jaunesnioji karta.

Lietuvoje veikianti socialinės apsaugos sistema seniai netenkina gyventojų, o ateityje pradėjus mažėti dirbančiųjų ir daugėti pensininkų skaičiui, dabartinė Sodros sistema susidurs su dar didesniais iššūkiais. Mūsų šalyje socialinei apsaugai skiriamos išlaidos yra vienos mažiausių ES, todėl nenuostabu, kad ir pajamų nelygybės problemų nepavyksta išspręsti per pajamų perskirstymo mechanizmą.

Dabartinė socialinės apsaugos sistema mūsų šalyje neužtikrina galimybės jaustis saugiai tiems žmonėms, kuriems staiga sumažėja pajamos ar išauga išlaidos dėl jų socialinės padėties pokyčių. Socialinės apsaugos išlaidų ir BVP santykis Lietuvoje 2015 metais sudarė 15,6 proc. ir buvo vienas mažiausių ES. Mažiausiai socialinei apsaugai lėšų skiria 2004 ir 2007 metais prie ES prisijungusios šalys, o senosios ES valstybės narės socialinei apsaugai skiria dvigubai daugiau lėšų, palyginti su BVP.

3.6. pav. Socialinės apsaugos išlaidos (2014 m., proc. BVP)

Šaltinis: Lietuvos makroekonomikos apžvalga, SEB, Nr. 64, 2017 m. sausis.

Būtų neteisinga teigti, kad išlaidos socialinei apsaugai Lietuvoje yra daug mažesnės negu kitose ES šalyse vien dėl to, kad mūsų šalyje valdžia skiria daugiau dėmesio kitoms valstybės funkcijoms. Lietuvoje išlaidos socialinei apsaugai sudaro apie 37 proc. visų valdžios sektoriaus išlaidų, kai ES šis santykis sudaro apie 41 proc. Pagrindinė priežastis, kodėl socialinės apsaugos finansavimas nusileidžia kitoms ES valstybėms, yra ta, kad mūsų šalyje yra mažesnis pajamų perskirstymas, o tai reiškia, kad mokesčių pajamos, palyginti su BVP, yra mažesnės nepaisant to, kad mokesčių tarifai Lietuvoje nėra žemi. 2015 metais gautos mokesčių pajamos Lietuvoje buvo 29,5 proc. šalies BVP, o ES vidurkis sudarė 40 proc. Praėjusiais metais šis santykis Lietuvoje turėjo pakilti aukščiau 30 proc. BVP, tačiau atotrūkis vis dar lieka labai didelis.

Lietuva pastaruoju metu eina kitu keliu negu Europa – mūsų šalyje ir toliau didėja socialinių įmokų, sumokamų darbdavių ir darbuotojų, dalis, o valstybės biudžeto dalis mažėja. Pavyzdžiui, 2010 metais valdžios sektoriaus dalis finansuojant socialinę apsaugą buvo 34,8 proc., o 2015 metais jau tik 26,9 procento. Tokia tendencija nesunkiai paaiškinama: po ekonomikos nuosmukio 2008–2009 m. pradėjo augti užimtųjų skaičius ir didėti vidutinis darbo užmokestis, todėl spurtavo ir Sodros pajamos, kuriomis daugiausia finansuojamos socialinės išmokos. Visgi dabartinės socialinio draudimo sistemos ateitis yra sudėtinga dėl to, kad dirbančiųjų skaičius po kelerių metų ims mažėti ir vis didės pensijų gavėjų skaičius, todėl tikėtina, kad vis labiau reikės žvalgytis į valstybės biudžetą kaip socialinės politikos finansavimo šaltinį. Beje, pagal naująjį Socialinį modelį pagrindinė senatvės pensijos dalis bus finansuojama iš valstybės biudžeto, o tai yra akivaizdus pavyzdys to, kad ateityje reikės daugiau valstybės biudžeto pagalbos.

Lietuvoje socialinio draudimo ir sveikatos draudimo mokesčiai yra vieni didžiausių ES, tačiau jų surenkama santykinai nedaug (žr. 3.3 lentelę). Pavyzdžiui, Austrijoje, kurioje socialinių įmokų tarifas yra toks pat kaip ir Lietuvoje, surenkama 25 proc. daugiau mokesčių negu Lietuvoje, nors Lietuvoje užimtumo lygis yra didesnis negu Austrijoje.

3.3. lentelė. Socialinio draudimo ir sveikatos draudimo mokesčio tarifai ir pajamos (2014 m., proc. BVP)

	Socialinio draudimo ir sveikatos draudimo įmokų tarifas (nuo bruto darbo užmokesčio)	Socialinių įmokų pajamų ir BVP santykis (2015 m.)
Nyderlandai	47%	15%
Vengrija	46%	13%
Čekija	45%	15%
Lietuva	40%	12%
Vokietija	40%	17%
Austrija	40%	15%
Slovakija	39%	14%
Rumunija	39%	8%
Slovėnija	38%	15%
Estija	35%	12%
Latvija	34%	9%
Bulgarija	31%	8%
Suomija	30%	13%
Lenkija	30%	14%

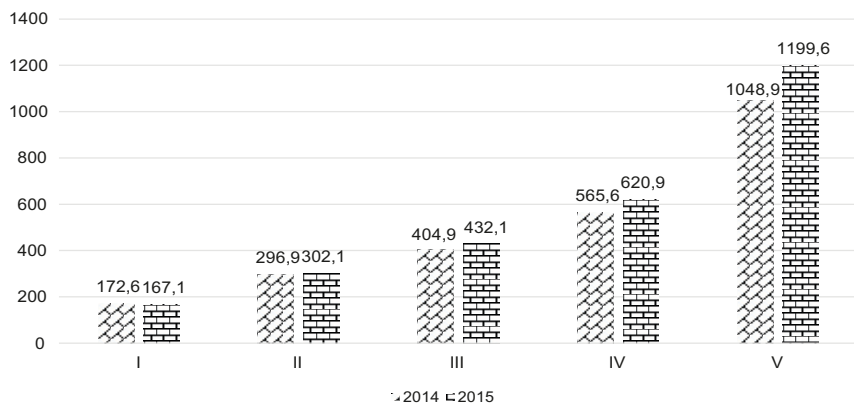
Šaltinis: Lietuvos makroekonomikos apžvalga, SEB, Nr. 64, 2017 m. sausis.

3.1.3. Lietuvos gyventojų pajamų diferenciacija ES kontekste

Gyvenimo lygis įvairiose šalyse dažnai lyginamas pagal BVP vienam gyventojui. Tačiau šio rodiklio nepakanka, siekiant atskleisti realiąją gyventojų kokybę, pajamų pasiskirstymą šalyje, ir jis nesuteikia informacijos apie nepiniginius veiksnius, kurie gali būti labai svarbūs nustatant konkrečios šalies gyventojų gyvenimo kokybę. Viena vertus, pajamų pasiskirstymo netolygumas gali skatinti gyventojus gerinti savo padėtį darbu, naujais įgūdžiais ir gebėjimais, inovacijomis. Kita vertus, tokie skirtumai dažnai gali didinti skurdą, socialinę atskirtį ir nusikalstamumą.

Lietuvos gyventojų paskirstymo rodikliai (kvantilinis santykis) rodo didelį ir didėjantį netolygumą. Jei 2007 m. šis santykis Lietuvoje sudarė 5,9, tai 2010 m. – 7,3, nors 2014 m. šiek tiek sumažėjo iki 6,1, tačiau 2017 m. vėl padidėjo net iki 7,5 (ES vidurkis 5,2).

Pagal *Eurostat*’o 2014 m. tyrimo duomenis pajamų pasiskirstymo skirtumai buvo dideli (3.7. pav.). 2015 m. 20 proc. turtingiausiųjų pajamos Lietuvoje buvo 7,5 karto didesnės nei 20 proc. neturtingiausiųjų pajamos. 2014 m. šių grupių pajamos skyrėsi 6,1 karto, 2010 m. – 5,8 karto. Akivaizdus spartus pajamų koncentracijos nedidelėse visuomenės grupėse didėjimas.

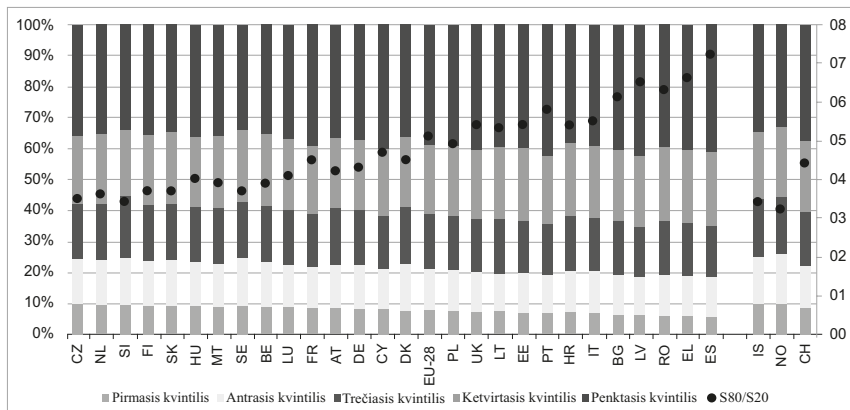

3.7. pav. Piniginės disponuojamos pajamos pajamų kvintilinėse grupėse

2015 m. pirmajai kvintilinei pajamų grupei teko 6,1 proc. visų pajamų, penktajai – 44,1 proc. Per metus pirmosios kvintilinės grupės pajamos sumažėjo 3,2 proc., penktosios – padidėjo net 14,4 proc.

Decilinis pajamų diferenciacijos koeficientas padidėjo nuo 10,3 2007 m. iki 10,7 2014 m. (ES vidurkis – 8,5), tuo tarpu kai aukštos gyvenimo kokybės šalyse šis rodiklis yra tarp 5 ir 7.

Džini koeficientas parodo kokia yra pajamų koncentracija – Lietuvoje sudaro 35 proc. pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis (ES vidurkis – 30,9).

Pastaba: Šalys suranguotos pagal pajamų pirmame kvintilyje, dalį.

3.8. pav. Ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų pasiskirstymas kvintiliuose pagal šalis, 2012 m.

Šaltinis: Eurostat, 2014.

Tai patvirtina ir Džini koeficientas, – Lietuva patenka į ES šalių tarpą, kur pajamų nukrypimas nuo tolygaus paskirstymo yra pats didžiausias ir viršija 32,8 (3.8. pav.). ES šalyse Džini koeficiento reikšmė vidutiniškai yra 26. Tai reiškia, kad pajamų koncentracija Lietuvoje yra viena iš didžiausių ES.

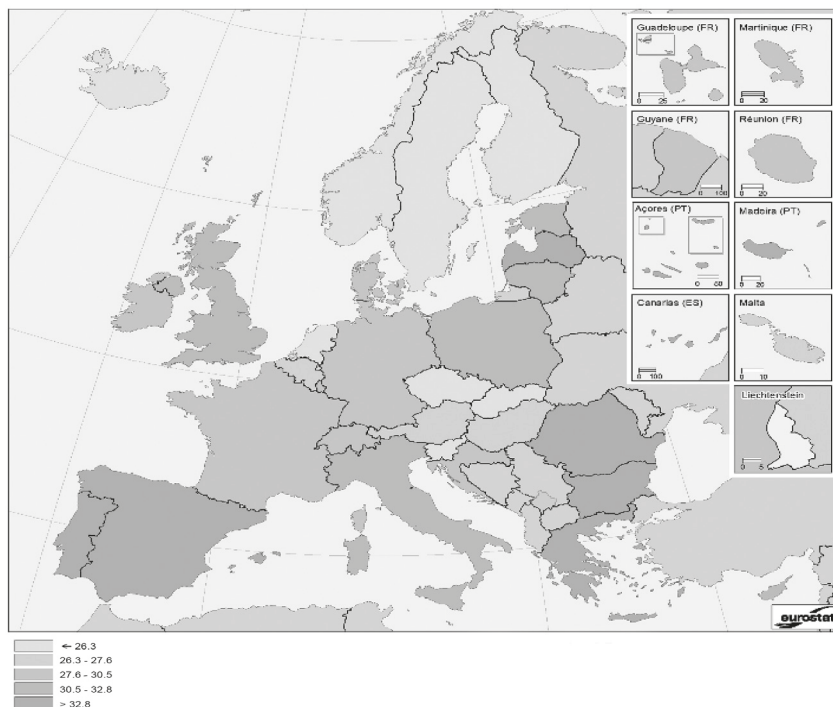
2016 m. autorių atlikto tyrimo duomenimis **tik 10,0 proc. turtingųjų priklauso 40,2 proc. visų pajamų**. Dauguma Lietuvos gyventojų – 43,4 proc. disponuoja tik 10,0 proc. visų pajamų. 72,3 proc. Lietuvos gyventojų disponuoja iki 750 Eur (450 Eur vidutiniškai), ir tik 26,6 proc. gyventojų disponuoja didesnėmis kaip 750 Eur pajamomis. Tik 3,2 proc. gyventojų pajamos sudaro virš 1500 Eur vienam gyventojui.

Lietuvoje pagal autorių atlikto tyrimo duomenis apskaičiuotas **Džini koeficientas 2016 m. – 35,56**. Pagal Pasaulio banko tyrimus, nelygybė tampa pertekline pradedant nuo 30–40 proc. Džini koeficiento lygio. Tai reiškia, kad nelygybė Lietuvoje yra perteklinė, hipertrofuota.

Tuo tarpu 30 turtingiausių Lietuvos verslininkų bendra turto vertė sudaro 4,8 mlrd. Eurų. Palyginimui, Lietuvos biudžeto pajamos be ES paramos sudaro 7,3 mlrd. eurų, o visa šalies BVP 2015 m. siekė 37,2 mlrd. Eur. Taigi 30 žmonių

priklauso 13 proc. Lietuvos BVP (Pabiržis, 2016). Per metus turtingiausių asmenų turto vertė padidėjo apie pusę mlrd. Eur, arba beveik dešimtadaliu, o bendra šalies ekonomika augo tik 1,7 proc. Tai buvo mažiausias BVP padidėjimas per penkerius metus.

2015 m. patekti į Lietuvos turtingiausiųjų trisdešimtuką reikėjo 35 mln. Eur turto, 2016 m. ši kartelė buvo pakelta iki 40 mln. Eur. Didžiausią turtą Lietuvoje kuria prekyba – šioje srityje veikia aštuoni iš dešimties turtingiausių Lietuvos žmonių.

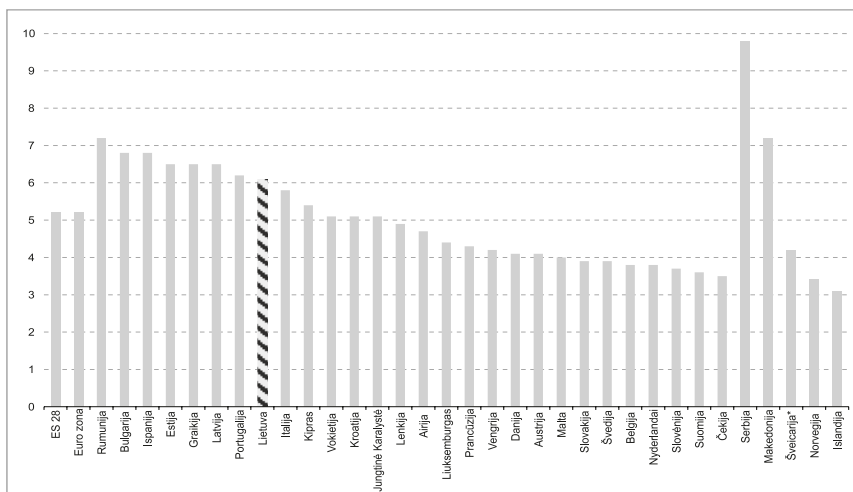

3.9. pav. Džini koeficientas ES šalyse

Šaltinis: Eurostat, 2014.

2014 m. pajamų paskirstymo skirtumai buvo dideli: pagal atskirų ES valstybių narių nacionalinių duomenų vidurkį, kuriam pritaikytas gyventojų skaičiaus svorinis koeficientas, 20 proc. valstybės narės gyventojų, gaunančių didžiausias ekvivalentines disponuojamąsias pajamas, gavo 5,2 kartų daugiau

pajamų nei 20 proc. gyventojų, gaunančių mažiausias ekvivalentines disponuojamas pajamas. Įvairiose ES valstybėse narėse šis santykis buvo nevienodas: nuo 3,5 Čekijoje iki **daugiau nei 6,0 Lietuvoje**, Portugalijoje, Latvijoje, Graikijoje, Estijoje, Ispanijoje ir Bulgarijoje, o didžiausias buvo Rumunijoje (7,2). Iš 6 grafike pavaizduotų ES nepriklausančių šalių labai maži buvo Islandijos (3,1) ir Norvegijos (3,4) rodikliai, buvusiosios Jugoslavijos Respublikos Makedonijos rodiklis (7,2) siekė Rumunijos rodiklį, o Serbijoje buvo dar didesnis (9,8).

(*) 2013.

3.10. pav. ES šalių pajamų pasiskirstymo nelygybė 2014 m. (pajamų kvintilinės dalies santykis)

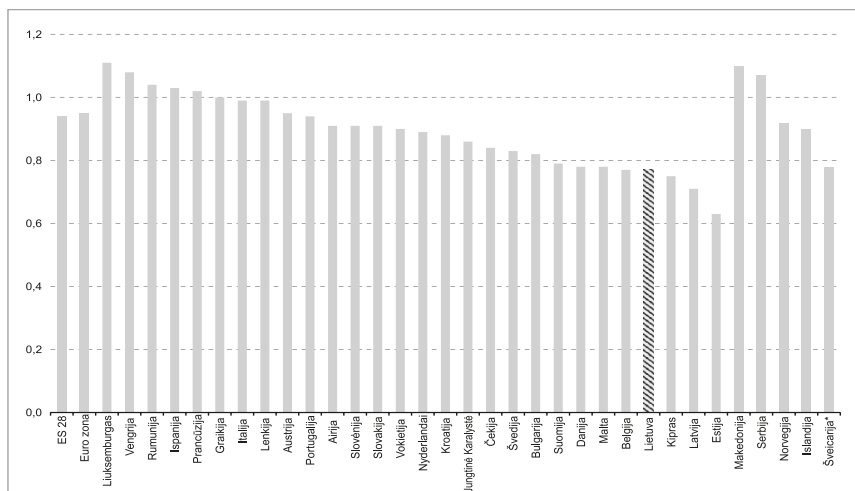
Šaltinis: Eurostat, 2016.

Atkreiptinas dėmesys į tai, Lietuva patenka į „antilyderių“ grupę – valstybių, kuriose pajamų nelygybė yra pati didžiausia. Nors 2014 m. padėtis šiek tiek pagerėjo – pavyko aplenkti ne tik Rumuniją ir Bulgariją (2011 m. Lietuva pagal šį rodiklį buvo „pirmoji“), bet ir Ispaniją, Graikiją, Portugaliją, Estiją ir Latviją.

Skirtumai, turintys poveikio daugeliui įvairių visuomenės grupių, svarbūs formuojant pajamų politiką. Viena iš ypač svarbių grupių – pagyvenę asmenys, nes ne jaunesnių kaip 65 m. ES gyventojų dalis didėja. Sprendžiant

pagyvenusių asmenų skurdo problemą svarbus vaidmuo tenka pensijų sistemoms. Todėl tikslinga palyginti pagyvenusių asmenų pajamas ir likusios gyventojų dalies pajamas.

Visoje ES–28 ne jaunesnių kaip 65 m. gyventojų pajamų mediana 2014 m. sudarė 94 proc. jaunesnių kaip 65 m. gyventojų pajamų medianos (3.11. pav.). Šešiose valstybėse narėse (Liuksemburge, Vengrijoje, Rumunijoje, Ispanijoje, Prancūzijoje ir Graikijoje, taip pat buvusiojoje Jugoslavijos Respublikoje Makedonijoje ir Serbijoje) pagyvenusių asmenų pajamų mediana atitiko jaunesnių kaip 65 m. gyventojų pajamų medianą arba buvo už ją aukštesnė. Italijoje, Lenkijoje, Austrijoje, Portugalijoje, Airijoje, Slovėnijoje, Slovakijoje ir Vokietijoje (taip pat Norvegijoje ir Islandijoje) pagyvenusių asmenų pajamų mediana sudarė bent 90 proc. šio jaunesnių kaip 65 m. gyventojų rodiklio. Mažesni nei 80 proc. rodikliai nustatyti Suomijoje, Danijoje, Maltoje, Belgijoje, Lietuvoje, Kipre, Latvijoje ir Estijoje (ir, 2013 m. duomenimis, Šveicarijoje).

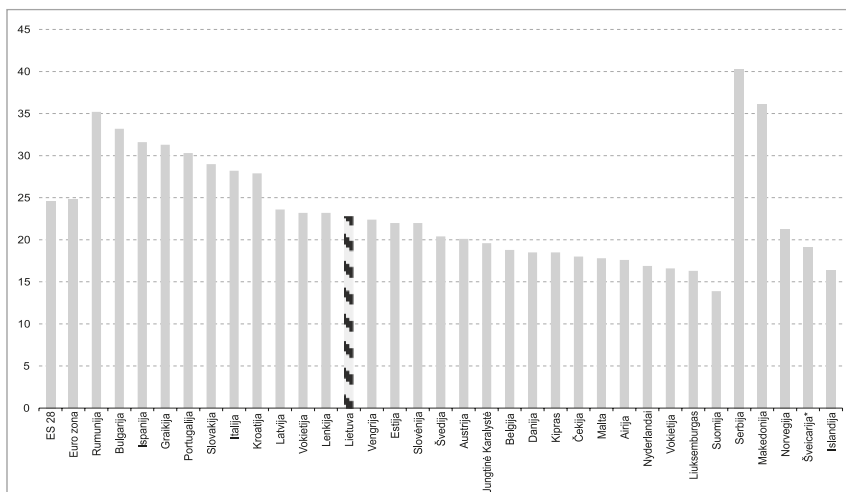
(*) 2013.

3.11. pav. ES šalių santykinė pajamų santykio mediana (ne jaunesnių kaip 65 m. gyventojų ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų medianos ir jaunesnių nei 65 m. gyventojų ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų medianos santykis)

Šaltinis: Eurostat, 2016.

Lietuvoje palyginti nedidelis skirtumas tarp vyresniojo amžiaus ir jaunesniojo amžiaus gyventojų grupių vidutinių (medianos) pajamų liudija, pirma, apie žemą pajamų lygį, nepriklausomai nuo amžiaus, antra, dauguma vyresniojo amžiaus žmonių gauna pensijas.

Skurdo gylį, padedantį kiekybiškai įvertinti skurdžių grupių skurdo mastą, rodo santykinė skurdo rizikos skirtumo mediana. 2014 m. skurdo rizikos grupei priskiriamų asmenų pajamų mediana ES 28 vidutiniškai buvo 24,6 proc. mažesnė nei skurdo riba (3.12. pav.), kuri yra 60 proc. visų asmenų nacionalinių ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų medianos. Kalbant apie ES valstybes nares, didžiausia santykinė skurdo rizikos skirtumo mediana buvo Rumunijoje (35,2 proc.) ir Bulgarijoje (33,2 proc.), o 25 proc. ribą ji taip pat viršijo Ispanijoje, Graikijoje, Portugalijoje, Slovakijoje, Italijoje ir Kroatijoje. Serbijos ir buvusiosios Jugoslavijos Respublikos Makedonijos rodikliai (atitinkamai 40,3 proc. ir 36,1 proc.) buvo didesni nei valstybių narių. ES mažiausias skurdo rizikos skirtumas nustatytas Suomijoje (13,9 proc.), po jos pagal šį rodiklį rikiuojasi Liuksemburgas (16,3 proc.), Prancūzija (16,6 proc.) ir Nyderlandai (16,9 proc.).

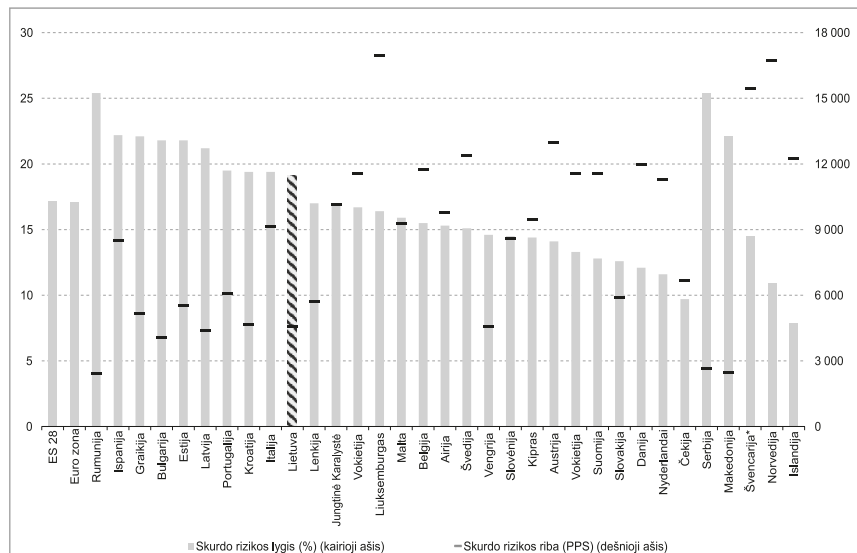
(*) 2013.

3.12. pav. Santykinė skurdo rizikos skirtumo mediana 2014 m. (proc.).

Šaltinis: Eurostat, 2016.

Lietuvoje skurdo rizikos pajamų skirtumo mediana 2014 m. buvo žemiau 25 proc. ir sudarė 23 proc., t. y. žemiau ES vidurkio.

2011–2013 m. skurdo rizikos lygis (po socialinių pervedimų) ES 28 kito nedaug – sumažėjo nuo 16,9 proc. iki 16,7 proc. 2013–2014 m. skurdo rizikos lygis padidėjo 0,5 proc. punkto ir pasiekė 17,2 proc. Už šio rodiklio, apskaičiuoto pagal nacionalinių rezultatų vidurkį, kuriam pritaikytas svorinis koeficientas, slypi dideli ES valstybių narių skirtumai (3.13. pav.). Šešiose valstybėse narėse: Rumunijoje (25,4 proc.), Ispanijoje (22,2 proc.), Graikijoje (22,1 proc.), Bulgarijoje (21,8 proc.), Estijoje (21,8 proc.) ir Latvijoje (21,2 proc.) mažiausiai penktadalis gyventojų priklausė skurdo rizikos grupei. Tokia pat padėtis buvo ir Serbijoje (25,4 proc.) bei buvusiojoje Jugoslavijos Respublikoje Makedonijoje (22,1 proc.). Mažiausi rodikliai buvo Nyderlanduose (11,6 proc.) ir Čekijoje (9,7 proc.). Norvegijos (10,9 proc.) ir Islandijos (7,9 proc.) pateiktais duomenimis, šiose šalyse skurdo riziką patyrė taip pat palyginti nedidelė visų gyventojų dalis.

(*) 2013.

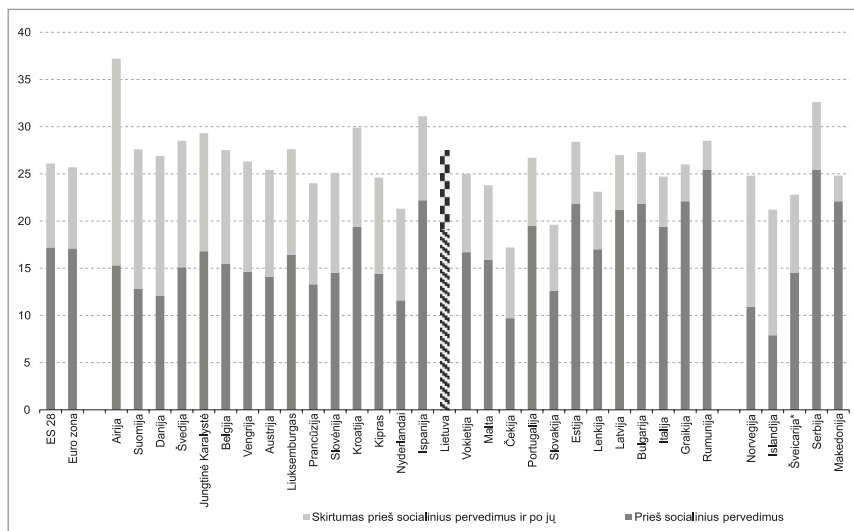
3.13. pav. Skurdo rizikos lygis ir riba 2014 m.

Šaltinis: Eurostat, 2016.

Lietuvoje skurdo rizikos lygis sudarė mažiau nei 20 proc., tačiau reikia priminti, kad šis rezultatas pasiektas po socialinių pervedimų. Skurdo rizikos lygis prieš socialinius pervedimus gerokai viršijo 25 proc. (3.14. pav.).

Skurdą ir socialinę atskirtį galima mažinti įvairiomis socialinės apsaugos priemonėmis. Viena iš tokių priemonių – pašalpos. Socialinės apsaugos priemonių naudą galima įvertinti, pvz., palyginus skurdo rizikos rodiklius prieš socialinius pervedimus ir po jų. 2014 m. socialiniais pervedimais ES 28 gyventojų skurdo rizikos lygis buvo sumažintas nuo 26,1 proc. prieš pervedimus iki 17,2 proc. po pervedimų, taigi 8,9 proc. asmenų, kurie be socialinių pervedimų patektų į šią grupę, atsidūrė virš skurdo rizikos ribos.

Palyginus skurdo rizikos ribos rodiklius prieš socialinius pervedimus ir po jų, Rumunijoje, Graikijoje, Italijoje, Bulgarijoje, Latvijoje, Lenkijoje ir Estijoje, taip pat buvusiojoje Jugoslavijos Respublikoje Makedonijoje, santykinis socialinių išmokų poveikis nebuvo didelis. O Airijoje, Danijoje ir Suomijoje (taip pat Islandijoje ir Norvegijoje) dėl socialinių pervedimų bent pusė skurdo rizikos grupei priskiriamų gyventojų atsidūrė virš nustatytos ribos.

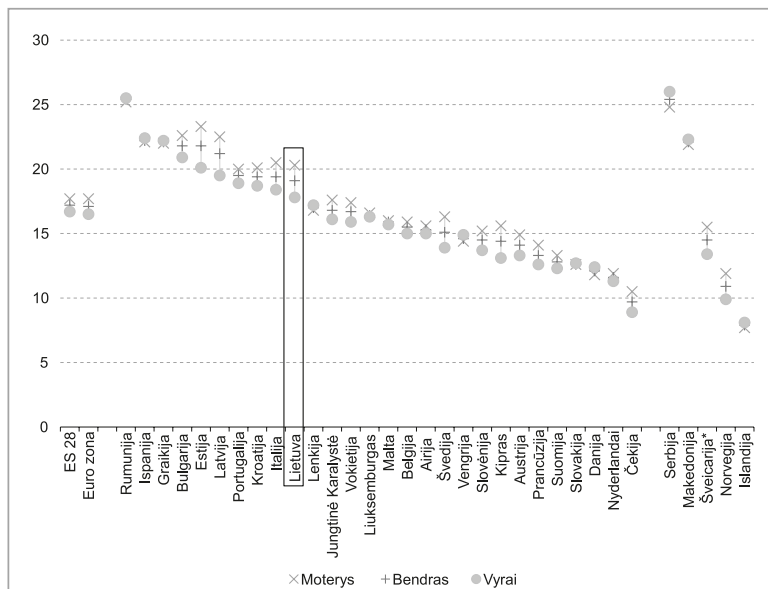
(*) 2013.

3.14. pav. Skurdo rizikos lygis (prieš socialinius pervedimus ir po jų) 2014 m.

Šaltinis: Eurostat, 2016.

Skurdo rizikos riba (taip pat pateikta 3.14. pav.) – 60 proc. nacionalinių ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų medianos. Ji dažnai išreiškiama perkamosios galios standartais (PGS), kad būtų atsižvelgta į pragyvenimo išlaidų skirtumus įvairiose šalyse. 2014 m. ES valstybėse narėse šis rodiklis buvo labai įvairus: nuo 2,4 tūkst. PGS Rumunijoje iki 13,0 tūkst. PGS Austrijoje, o Liuksemburge jis buvo net 17,0 tūkst. PGS. Skurdo rizikos riba taip pat buvo palyginti žema buvusiojoje Jugoslavijos Respublikoje Makedonijoje (2,5 tūkst. PGS) ir Serbijoje (2,7 tūkst. PGS) ir gana aukšta Šveicarijoje (15,4 tūkst. PGS) ir Norvegijoje (16,7 tūkst. PGS).

Skirtingas visuomenės grupės skurdžios pajamos veikia nevienodai. 2014 m. ES 28 vyrų ir moterų skurdo rizikos lygis (po socialinių pervedimų) skyrėsi gana nedaug: 16,7 proc. vyrų, palyginti su 17,7 proc. moterų (3.15. pav.). 2014 m. didžiausias vyrų ir moterų rodiklių skirtumas nustatytas Estijoje (3,2 proc. punktų). Remiantis Latvijos, Kipro, Lietuvos, Švedijos ir Italijos pateiktais duomenimis, šiose šalyse skirtumas taip pat buvo ne mažesnis kaip 2,0 proc. punktų, tokia pat padėtis buvo ir Šveicarijoje bei Norvegijoje. Vyrų skurdo rizikos lygis šiek tiek viršijo moterų septyniose ES valstybėse narėse (Danijoje, Vengrijoje, Lenkijoje, Rumunijoje, Ispanijoje, Graikijoje ir Slovakijoje), taip pat Serbijoje, Islandijoje ir buvusiojoje Jugoslavijos Respublikoje Makedonijoje. Lietuvoje tarp moterų ir vyrų skurdo rizikos lygio didelio skirtumo nenustatyta pagal Eurostato tyrimo duomenis, tačiau, mūsų atlikto tyrimo (2016 m.) rezultatai ženkliai patikslina šiuos duomenis.

(*) 2013.

3.15. pav. Skurdo rizikos lygis (po socialinių pervedimų) 2014 m.

Šaltinis: Eurostat, 2016.

Didesni skirtumai išryškėja gyventojus suskirsčius pagal aktyvumo statusą (3.4. lentelė). Bedarbiai yra viena labiausiai pažeidžiamų gyventojų grupių: 2014 m. ES 28 beveik pusė (47,2 proc.) bedarbių patyrė skurdo riziką. Didžiausias rodiklis pasiektas Vokietijoje (67,4 proc.), o aštuoniose kitose ES valstybėse narėse (trijose Baltijos jūros regiono valstybėse narėse, Jungtinėje Karalystėje, Vengrijoje, Rumunijoje, Bulgarijoje ir Liuksemburge), remiantis jų pateiktais duomenimis, šiai grupei 2014 m. buvo galima priskirti bent pusę bedarbių.

2014 m. beveik vienas iš aštuonių (12,7 proc.) visų ES 28 pensininkų priklausė skurdo rizikos grupei, o Estijoje (35,6 proc.) ir Latvijoje (29,4 proc.) šie rodikliai buvo bent du kartus didesni nei ES 28 vidurkis.

Dirbantiems gyventojams ši rizika kur kas mažesnė (vidutiniškai 9,5 proc. visoje ES 28). 2014 m. gana didelis dirbančių gyventojų skurdo rizikos lygis nustatytas Rumunijoje (19,6 proc.), šiek tiek mažesnis – Graikijoje, Ispanijoje

ir Estijoje (atitinkamai 13,4 proc., 12,5 proc. ir 11,8 proc.), o Liuksemburge, Italijoje, Portugalijoje ir Lenkijoje, remiantis jų pateiktais duomenimis, 2014 m. skurdo riziką patyrė daugiau nei vienas iš dešimties dirbančių gyventojų.

3.4. lentelė. Skurdo rizikos lygis (po socialinių pervedimų) pagal dažniausią veiklos statusą 2014 m.

	Bendrai	Dirbantieji	Neužimti	Bedarbiai	Pensi- ninkai	Kitos neakty- vios gyventojų grupės
ES 28	16,3	9,5	23,4	47,2	12,7	27,9
Euro zona	16,3	9,4	23,2	46,8	11,8	26,9
Belgija	14,5	4,8	24,3	42,9	12,9	32,0
Bulgarija	19,4	9,2	29,3	50,2	21,1	27,7
Čekija	8,5	3,6	14,3	47,8	6,9	14,7
Danija	12,7	4,9	22,3	27,5	10,2	34,8
Vokietija	17,1	9,9	25,8	67,4	16,7	28,7
Estija	22,4	11,8	36,4	54,7	35,6	32,6
Airija	14,7	5,2	24,1	34,3	11,2	26,1
Graikija	21,0	13,4	25,6	45,9	11,5	28,4
Ispanija	20,5	12,5	26,7	48,0	9,0	22,8
Prancūzija	12,1	8,0	16,4	31,1	7,5	28,2
Kroatija	19,0	5,7	28,1	43,2	18,9	31,0
Italija	18,2	11,0	24,0	48,1	10,4	26,6
Kipras	14,8	7,8	22,7	32,6	21,3	17,9
Latvija	19,8	8,1	33,2	53,3	29,4	28,7
Lietuva	18,1	8,3	29,2	62,6	22,0	24,3
Liuksemburgas	14,0	11,1	17,8	50,0	3,9	22,8
Vengrija	12,4	6,4	17,9	52,4	4,5	23,8
Malta	14,0	5,7	22,1	48,8	15,3	23,1
Nyderlandai	11,1	5,3	18,4	36,3	7,4	27,7
Austrija	13,1	7,2	20,3	44,6	14,2	26,1
Lenkija	15,5	10,6	20,9	43,0	10,6	24,8
Portugalija	18,1	10,7	24,7	40,5	12,9	32,4
Romunija	22,1	19,6	25,0	50,8	12,8	41,3
Slovėnija	14,4	6,4	22,0	45,3	15,0	21,2
Slovakija	11,2	5,7	18,0	48,7	6,7	16,7
Suomija	13,3	3,7	23,5	46,9	15,2	28,4

Švedija	14,9	7,8	25,8	41,3	17,3	41,1
Jungtinė Karalystė	16,0	8,6	26,7	57,0	19,0	31,8
Islandija	7,2	4,6	13,5	25,1	8,3	12,3
Norvegija	11,0	5,0	21,9	39,8	10,7	33,4
Šveicarija	14,4	7,6	26,7	32,8	29,3	22,6
Makedonija	20,3	9,8	27,5	40,4	8,4	26,1
Serbija	24,4	15,0	29,9	47,0	15,4	33,3

(*) 2013.

Šaltinis: Eurostat, 2016.

Bendras skurdo rizikos lygis Lietuvoje sudarė 18,1 proc. (po socialinių pervedimų), didžiausią dalį skurdžių – 62,2 proc. sudarė bedarbiai, pensininkai jų tarpe sudarė 22 proc., kitos neaktyvios gyventojų grupės – 24,3 proc., nedirbantys – 29,2 proc. ir dirbantys tik 8,3 proc. Bedarbiai šioje viumoje (62,6 proc.) viršija ES vidurkį 1,3 karto, skurdieji pensininkai – 1,7 karto, neužimtieji – 1,2 karto. Galima daryti išvadą, kad Lietuvoje didžiausią skurdo riziką patiria bedarbiai ir pensininkai.

Skurdo rizikos lygis nevienodas namų ūkiuose, kuriuose yra skirtingas suaugusiųjų ir išlaikomų vaikų skaičius. Namų ūkiuose be išlaikomų vaikų didžiausia skurdo rizika kyla žmonėms, kurie gyvena vieni: 2014 m. šiai grupei priklausė 25,1 proc. visų vieno asmens namų ūkių. O namų ūkių, kuriuose gyvena bent du suaugusieji, šis rodiklis buvo daugiau nei du kartus mažesnis (11,2 proc.). Iš dviejų suaugusiųjų, kurių bent vienas ne jaunesnis kaip 65 m., sudarytų namų ūkių skurdo rizikos rodiklis buvo šiek tiek mažesnis (10,2 proc.)

Daugumoje ES valstybių narių vyravo panašios tendencijos. Visose valstybėse narėse, išskyrus Maltą, iš visų namų ūkių be išlaikomų vaikų didžiausią skurdo riziką patyrė vieno asmens namų ūkiai. Maltoje dviejų suaugusiųjų, kurių bent vienas ne jaunesnis kaip 65 m., namų ūkių rodiklis buvo didesnis ir panaši padėtis buvo ir Šveicarijoje (2013 m. duomenys) bei buvusiojoje Jugoslavijos Respublikoje Makedonijoje. Dviejų suaugusiųjų, kurių bent vienas ne jaunesnis kaip 65 m., namų ūkių rodikliai paprastai buvo mažesni nei platesnės visų namų ūkių, sudarytų iš bent dviejų suaugusiųjų, kategorijos, tačiau Latvijoje, Jungtinėje Karalystėje, Austrijoje, Bulgarijoje, Belgijoje, Kroatijoje, Kipre ir Maltoje padėtis buvo kitokia.

Kalbant apie namų ūkius su išlaikomais vaikais, ES 28 vieno asmens namų ūkių su išlaikomais vaikais skurdo rizika buvo didžiausia – ją patyrė beveik trečdalis (32,5 proc.) šių namų ūkių. Palyginus namų ūkių, sudarytų iš dviejų suaugusiųjų ir tik vieno išlaikomo vaiko, rodiklį (13,6 proc.) ir namų ūkių su ne mažiau kaip trimis išlaikomais vaikais (26,9 proc.) rodikliu, matyti, kad pirmoji grupė patiria beveik du kartus didesnę skurdo riziką. Kalbant apie trijų rūšių namų ūkius, apibūdintus 4 grafike, visose ES valstybėse narėse, remiantis jų pateiktais duomenimis, mažiausia skurdo rizika kilo namų ūkiams, sudarytiems iš dviejų suaugusiųjų ir vieno vaiko. Remiantis daugumos valstybių narių pateiktais duomenimis, didžiausia skurdo rizika kilo vieno asmens namų ūkiams su išlaikomais vaikais, tačiau buvo ir išimčių, kai iš dviejų suaugusiųjų ir bent trijų vaikų sudarytų namų ūkių rodiklis buvo didesnis. Tokia padėtis susiklostė Rumunijoje ir Bulgarijoje, šiek tiek mažesniu mastu – Lenkijoje, Graikijoje, Jungtinėje Karalystėje, Ispanijoje, Vengrijoje ir Kroatijoje (ir buvusiojoje Jugoslavijos Respublikoje Makedonijoje bei Serbijoje).

3.2. Pajamų diferenciacijos vertinimas mikrolygiu pagal subjektyvaus tyrimo duomenis

3.2.1. Lietuvos gyventojų pajamų šaltiniai

Pajamų struktūra pagal šaltinius ir toliau išlieka nepažangi: 2016 m. socialinės išmokos kartu su pensijomis sudaro pernelyg didelę dalį – 42,7 proc., lyginant su 2014 m. mūsų atlikto tyrimo duomenimis jos dar padidėjo (2014 m. – 41,7 proc.). Tačiau darbo užmokesčio lyginamasis svoris taip pat padidėjo ir sudarė 51,3 proc. (2014 m. – 49,1 proc.) – tai teigiama tendencija (3.5. lentelė).

Pajamos iš nuosavo verslo ir ūkininkavimo sudaro itin mažą dalį visose pajamose – tik 4,4 proc. (2014 m. – 5,6 proc.), lyginant su praėjusio tyrimo duomenimis, jos sumažėjo 1,2 proc.

Bedarbio pašalpos 2016 m. lyginant su 2014 m. sumažėjo 1,5 karto ir sudarė 7,9 proc.

Pensijų dalis išaugo 1,4 karto ir siekė 32,1 proc. Pagrindinė priežastis – visuomenė sensta, jaunimas emigruoja.

Pajamų šaltiniai pagal lytį skiriasi tuo, kad moterų darbo užmokestis visose pajamose sudaro didesnę dalį nei vyrų: 53,7 proc. ir 48,7 proc. atitinkamai, o vyrų pajamose didesnę dalį nei moterų sudaro pensija (32,4 proc. ir 31,8 proc. atitinkamai) ir bedarbio pašalpa – vyrų 10,2 proc.; moterų 5,9 proc. Moterys sutinka dirbti neatraktyvų ir mažiau apmokamą darbą nei vyrai.

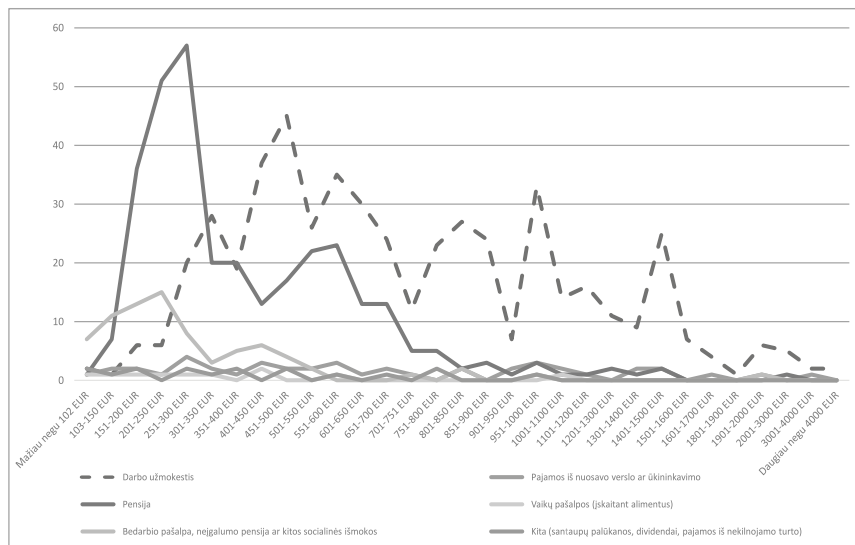
3.5. lentelė. Pajamų šaltiniai

Pajamų šaltinis	Gaunančiųjų proc.		Pagal lytį		Gyvenamoji vieta		
	2014	2016	Vyrai	Moterys	Kaimas	Miestas	Didmiestis
Darbo užmokestis	49.1	51.3	48.7	53.7	52.5	52.4	46.3
Pajamos iš nuosavo verslo ar ūkininkavimo	5.6	4.4	5.5	3.4	8.2	3.3	3.0
Pensija	23.0	32.1	32.4	31.8	26.5	28.5	40.7
Vaikų pašalpos (įskaitant alimentus)	5.2	1.0	0.2	1.7	1.6	1.2	0.7
Bedarbio pašalpa, neįgalumo pensija ar kitos socialinės išmokos	11.6	7.9	10.2	5.9	10.1	12.2	5.0
Stipendija	1.7						
Kita (santaupų palūkanos, dividendai, pajamos iš nekilnojamojo turto, akcijų ir kt.)	3.6	1.7	1.3	2.1	0.8	1.6	3.0
Neatsakė	0.2	1.6	1.7	1.5	0.4	1.0	1.3
Iš viso:	100	100	100	100	100	100	100

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2014, 2016.

Pajamų šaltiniai skiriasi kaime ir mieste, tačiau darbo užmokestis ir kaime, ir mieste sudaro beveik vienodą dalį pajamose 52,5 proc. ir 52,4 proc. Tai paaiškinama, kad kaimo gyventojai važinėja dirbti į miestą. Pajamos iš nuosavo verslo ar ūkininkavimo sudaro ženkliai didesnę dalį kaime nei mieste – 8,2 proc. visų pajamų palyginus su 3 proc. Visų gyvenamųjų vietovių pajamų struktūroje antrą vietą pagal lyginamąjį svorį užima pensija (26,5 – 28,5 proc.), tačiau dideliuose miestuose ji sudaro itin ženklią dalį – 40,7 proc. Didesnės santaupos būdingos didmiesčių gyventojams.

Pajamų pasiskirstymas pagal pagrindinį pajamų šaltinį (3.16. pav.) liudija, kad darbo užmokestis, t. y. pajamos iš darbo sudaro didžiąją pajamų dalį visuose procentinėse grupėse, tačiau pereinant nuo žemesniųjų pajamų link aukštesniųjų pajamų darbo pajamų reikšmė menkėja, didėjant santaupoms, pajamoms iš nekilnojamojo turto.

3.16. pav. Pajamų pasiskirstymas pagal pagrindinį pajamų šaltinį

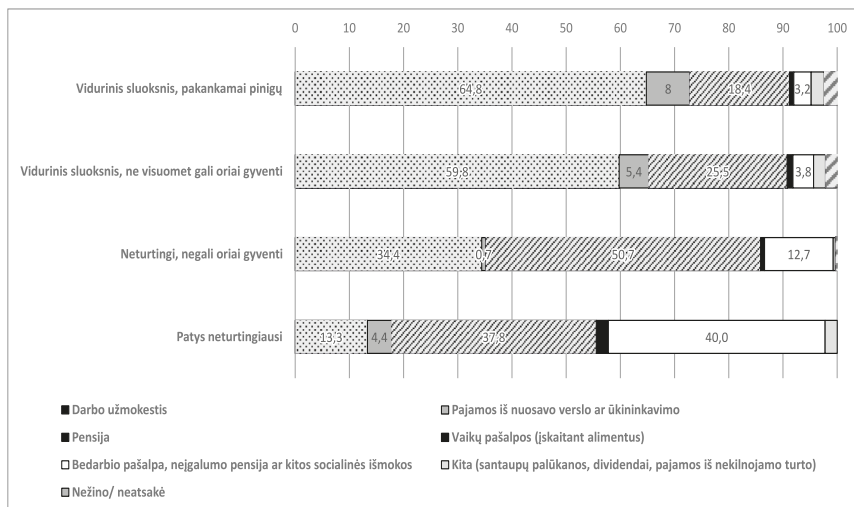
Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

Antrą vietą pagal šaltinius užima pensijos, jos sudaro pagrindinę pajamų dalį žemutiniuose procentiliuose – ypač gaunantiems nuo 150 iki 350 Eur. Šiems procentiliams būdingas pagrindinis pajamų šaltinis – bedarbio pašalpos, neįgalumo ir kitos socialinės išmokos.

Pajamos iš nuosavo verslo ar ūkininkavimo sudaro menką pajamų dalį visuose mūsų tyrimo procentiliuose.

Santaupų palūkanos, dividendai ir pajamos iš nekilnojamojo turto koncentruojasi daugiau viršutiniuose pajamų procentiliuose.

Įdomi mūsų tyrimo informacija apie tai, kaip gyventojai, gyvenantys iš atitinkamo pajamų šaltinio, priskiria save tam tikram sluoksniui (3.17. pav.).

3.17. pav. Atitinkamam sluoksniui subjektyviai save priskiriančių gyventojų pasiskirstymas pagal pajamų šaltinį

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

Pagal šį grafiką galima apibūdinti, koks asmuo – dirbantis, pensininkas ir pan. – save priskiria arba tiesiog atsidūrė tam tikrame visuomenės sluoksnyje.

Vidurinį sluoksnį, pasižymintį pakankamomis lėšomis, sudaro dauguma dirbančiųjų, gaunančių 64,8 proc. darbo užmokesčių ir 8,0 proc. pajamų iš nuosavo verslo ar ūkininkavimo.

Viduriniojo sluoksnio, kuris ne visuomet gali oriai gyventi, pajamas sudaro mažesnė darbo užmokesčio dalis (59,8 proc.) ir mažesnė verslo pajamų dalis (5,4 proc.) bei didesnė pensijų dalis (25,5 proc.) bendrose pajamose.

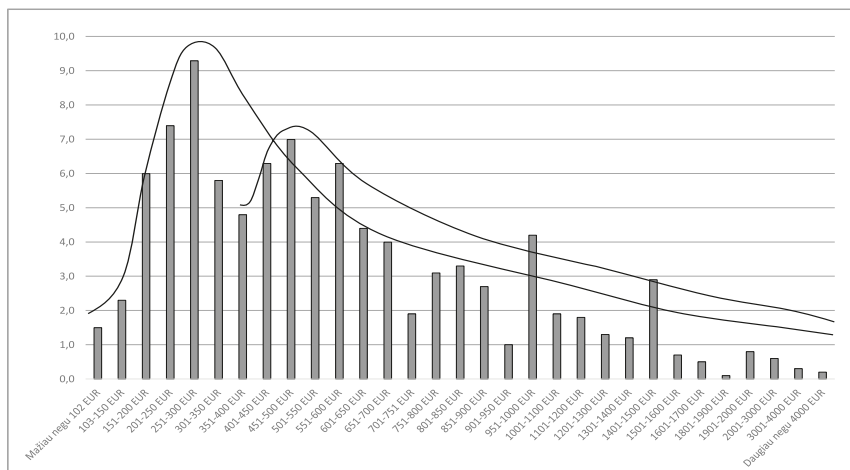
Neturtingųjų pajamose dominuoja pensijos – 50,7 proc. (darbo pajamos sudaro 34,4 proc.); ir pačių neturtingiausiųjų pajamose vyrauja pašalpos ir socialinės išmokos (40,0 proc.) bei pensijos (37,8 proc.). Jų darbo pajamos sudaro tik 13,3 proc.

Vidurinįjį sluoksnį, turintį pakankamai pinigų, stiprina pajamos iš nuosavo verslo ir pajamos iš nekilnojamojo turto – 22,7 proc. ir 17,6 proc., tačiau darbo užmokestis yra pirmasis pajamų šaltinis.

3.2.2. Šalies gyventojų pajamų pasiskirstymo netolygumai

Vertinant Lietuvos gyventojų pajamų diferenciaciją pagal mūsų atlikto 2016 m. socialinės ekonominės nelygybės tyrimo duomenis, pajamų pasiskirstymas pasižymi dideliu netolygumu (3.18. pav.). Atsakant į klausimą, kokios Jūsų pajamos Eur per mėnesį atskaičius mokesčius, statistinį disponuojamų pajamų pasiskirstymą (išsibarstymą) galima pavaizduoti grafiškai, pasinaudojant empirine tankio funkcija (respondentų skaičius ir pajamų (vertine išraiška) dydžiai).

Lietuvos gyventojų pajamų empirinei tankio funkcijai būdinga dešinioji asimetrija, nes didžioji dalis disponuojamų pajamų yra mažesnės už viduriniojo pajamų eilutės nario pajamas (mediana). Dauguma namų ūkių gauna mažesnes nei vidutines pajamas.

3.18. pav. Disponuojamų pajamų empirinė tankio funkcija
(proc. nuo respondentų)

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad lognormalinė kreivė, kuri išlygina pajamų paskirstymą, turi dvi viršūnes. Tai rodo, kad egzistuoja „dvi Lietuvos“ – vienai būdingas tolygesnis pajamų paskirstymas aukštesnių intervalų link, kitai – didžiulė pajamų koncentracija yra žemutiniuose pajamų intervaluose, su kur kas aukštesne viršūne nei pirmoji, kuri reiškia gyventojų koncentraciją žemo lygio pajamų intervaluose.

Tai reiškia, kad **turime „dvi Lietuvos“**. Kiekviena savaip adaptuojasi, kiekviena turi savo požiūrį į ekonominį aktyvumą, ekonominės elgsenos modelius ir vartojimo standartus. Jos skiriasi ne tik savo pajamų ir vartojimo lygiais, bet ir vertybėmis, polinkiais, orientacijomis.

Visiškai teisus žinomas Lietuvos ekonomistas R. Kuodis, teigdamas, kad Lietuvoje turime dvi ekonomikas: vieną – Vilniaus, kuri su regionu sudaro per 40 proc. BVP ir ta tendencija didėja. Šio regiono pajamų vidurkis pusantro karto viršija šalies ir ES pajamų vidurkį. Ir yra „antroji Lietuva“ – tai regionai, kurie pagal ekonominį išsivystymą beveik tris kartus atsilieka nuo Vilniaus. Šios dvi ekonomikos veikia skirtingais ciklais, kurie iš esmės priklauso nuo demografinių procesų. Vilniaus regionas plečiasi (dėl vidinės emigracijos iš kitų regionų), kas didina paklausą, verslo klestėjimą, darbo našumo didėjimą, darbo užmokesčio kilimą. „Regionų Lietuvoje“ – mažai aktyvių žmonių, dominuoja pensininkai, žmonės, gyvenantys iš bedarbio pašalpų, o tai reiškia ir žemą pajamų lygį. Mažos pajamos reiškia menką paklausą, o menka paklausa – mažą darbo našumą.

Visų apklaustųjų vidutinis mėnesinių pajamų dydis sudarė 497,7 Eur (palyginimui 2014 m. tyrimo duomenimis – 563,8 Eur). Tačiau dažniausias vidutinis gaunamų pajamų dydis (moda), t. y. daugumos gyventojų, sudarė 225 Eur (2014 m. – 352,3 Eur), t. y. 45 proc. mažiau už vidutines pajamas, ir vos du kartus viršija skurdo ribą. Taigi daugumos Lietuvos gyventojų pajamos yra 2 kartus mažesnės už vidutines.

Vertinamu laikotarpiu (2016 m. balandžio mėn.) 37,5 proc. respondentų gavo mažiau nei minimalus to meto darbo užmokestis (350 Eur), 43,9 proc. respondentų – mažiau nei 380 EUR, 62,7 proc. gavo pajamų iki 600 Eur, t. y. mažiau nei vidutinis mėnesinis darbo užmokestis (2016 m. II ketv. neto VMDU („į rankas“) – 600,8 Eur).

3.6. lentelė. Pajamų pasiskirstymas pajamų intervaluose

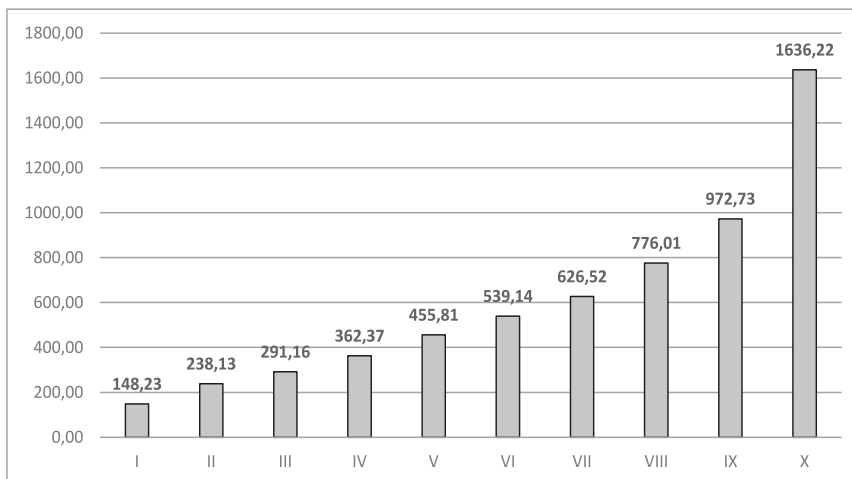
Pajamų intervalai	Gyventojų, gaunančių tokias pajamas, dalis, proc.	Iš viso pajamų intervale (Eur)	Proc. nuo visų pajamų
<150	3.8	3 800	0.6
151–300	22.7	51 075	8.7
301–450	16.9	63 375	10.7
451–600	18.6	97 650	16.5
601–750	10.3	69 525	11.8
751–900	9.2	75 075	12.7
901–1100	7.1	71 000	12.0
1101–1300	3.1	37 200	6.3
1301–1500	4.1	57 400	9.7
>1500	3.2	64 000	10.8

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

Gyventojų pasiskirstymas pagal pajamų lygį rodo, kad vertinamu laikotarpiu 2016 m. (3.6. lentelė):

- 10 proc. turtingųjų gyventojų disponuoja 29,8 proc. visų pajamų;
- didžioji dalis gyventojų, t. y. 62 proc. gyventojų disponuoja 40,5 proc. visų pajamų;
- 72,3 proc. gyventojų gauna mažesnes nei vidutinės pajamas;
- 26,6 proc. gyventojų gauna didesnę nei vidutinės pajamas;
- 37,5 proc. respondentų gavo mažiau nei minimalus to meto darbo užmokestis (350 Eur), 43,9 proc. respondentų – mažiau nei 380 EUR, 62,7 proc. gavo pajamų iki 600 Eur, t. y. mažiau nei vidutinis mėnesinis darbo užmokestis (2016 m. neto VMDU („į rankas“) – 600,8 Eur);
- tik 3,2 proc. gyventojų pajamos yra didesnės už 1500 Eur per mėnesį;
- 0,2 proc. gyventojų nurodė, kad jų pajamos yra didesnės nei 4000 Eur per mėnesį.

Pajamų dydžių deciliuose analizė. Gyventojų vidutinės piniginės disponuojamos pajamos decilinėse grupėse (3.19. pav.) žemesniuose deciliuose didėja tolygiai, tačiau paskutiniuose aukštu pajamų lygiu pasižyminčiuose deciliuose (IX ir X) vidutinių pajamų dydžių skirtumas beveik dvigubas.

3.19. pav. Vidutinės piniginės disponuojamos pajamos
Eur per mėnesį (atskaičius mokesčius) pajamų
decilinėse grupėse (2016 m., n=1001)

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Vertinant skirtumus tarp kraštutinių decilių, pagal apklausos duomenis gauti šie rezultatai:

- vidutinių pajamų decilinėje grupėje skirtumas tarp kraštutinių (I ir X) decilių vertine išraiška, kuris sudaro apie 1488 Eur (periodiškai atliekant tyrimus galima nustatyti tendencijas – ar nukrypimai didėjo, t. y. ar problema gilėja);
- I decilinė grupė (skurdžiausieji) disponuoja **tik 2,46 proc. bendrų pajamų**, X decilinės grupės (turtingiausiųjų) pajamos **sudaro 26,9 proc. nuo bendrų pajamų** (t. y. daugiau kaip ketvirtadaliu visų gyventojų pajamų disponuoja turtingiausia decilinė grupė; jos vidutinės disponuojamos pajamos (1636,22 Eur) yra didesnės už I–V decilių grupių vidutinių disponuojamų pajamų sumą);
- 24,5 proc. nuo vidutinių disponuojamų pajamų (jos pagal apklausos duomenis sudaro 604,63 Eur) sudaro I decilinės grupės (skurdžiau-

siųjų) pajamos, 270,6 proc. – X decilinės grupės (turtingiausių) pajamos.

Vertinant pajamų pasiskirstymo tolygumą pagal šiuos absoliučius dydžius ir siekiant nustatyti tendencijas, svarbu periodiškai atlikti nelygybės tyrimus bei stebėti šių dydžių pokyčius deciliuose. Tokiu būdu galima nustatyti, ar pajamų augimas deciliuose tolygus, ar kažkuris decilis pasižymi neproporcingu pajamų augimu (pvz. pajamos X decilyje auga kur kas sparčiau nei I ar II), ar labai nutolę IX ir X decilinių grupių reikšmės.

Pagal tyrėjų atliktos Lietuvos gyventojų apklausos duomenis nustatyti šie santykiniai dydžiai:

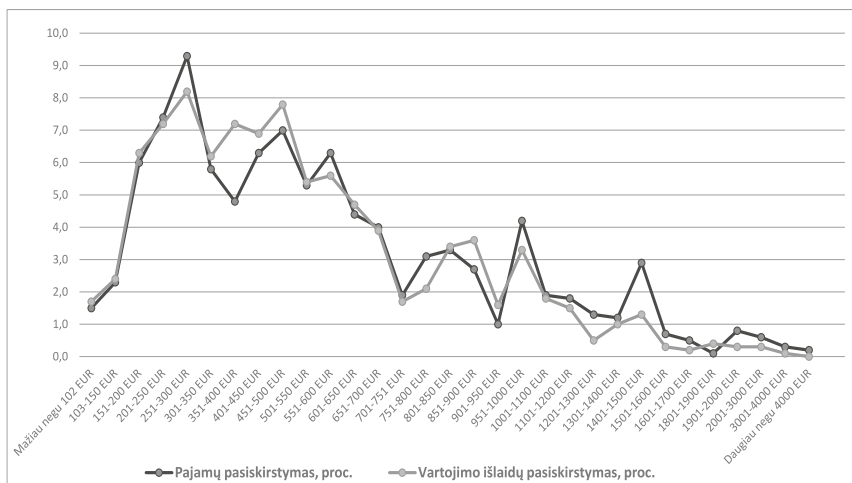
- santykinis skirtumas tarp I ir X decilių
- santykinis skirtumas tarp II su IX decilių ir t.t. (3.7. lentelė).

3.7. lentelė. Gyventojų disponuojamų pajamų decilių santykiai

Deciliai	X / I	IX / II	X / IX	II / I	VI / V
Santykis	11,04	4,08	1,68	1,61	1,18

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Tyrimo duomenys rodo, kad 10 procentų skurdžiausiai gyvenančių disponuoja **11 kartų** mažesnėmis pajamomis nei 10 procentų turtingiausių (decilinis diferenciacijos koeficientas lygus 11,04), t. y. jau pasiekta **socialinės kantrybės riba**, kurią pasiekus visuomenėje paprastai juntama socialinė įtampa. Netolygų Lietuvos gyventojų pajamų pasiskirstymą rodo atotrūkis ne tik tarp kraštutinių, bet ir tarp IX ir II decilių (4,08 karto). Tačiau tarp gretimų decilių šis skirtumas mažėja, artėjant prie viduriniųjų decilinių grupių (VI ir V).

3.20. pav. Lietuvos gyventojų pajamų ir vartojimo išlaidų pasiskirstymas, proc. nuo respondentų

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Vartojimo išlaidų dydžių deciliuose analizė. Vertinant skirtumus tarp kraštutinių decilių, pagal apklausos duomenis paskaičiuoti šie **absoliutūs** dydžiai:

- vidutinių vartojimo išlaidų decilinėje grupėje skirtumas tarp kraštutinių (I ir X) decilių absoliučia išraiška sudaro apie 1161,9 Eur (periodiškai atliekant tyrimus galima nustatyti tendencijas – ar jos, eliminuojant infliaciją, didėja);
- I decilinės grupės (skurdžiausiųjų) vartojimo išlaidos sudaro 2,68 proc. bendrų vartojimo išlaidų, X decilinės grupės (turtingiausiųjų) – vartojimo išlaidos sudaro 23,9 proc. nuo bendrų vartojimo išlaidų (t. y. beveik ketvirtadalį visų gyventojų vartojimo išlaidų sudaro turtingiausios decilinės grupės išlaidos);
- 26,7 proc. nuo vidutinių vartojimo išlaidų (jos pagal apklausos duomenis sudaro 543,5 Eur) sudaro I decilinės grupės (skurdžiausiųjų) pajamos, 240,5 proc. – X decilinės grupės (turtingiausiųjų) vartojimo išlaidos.

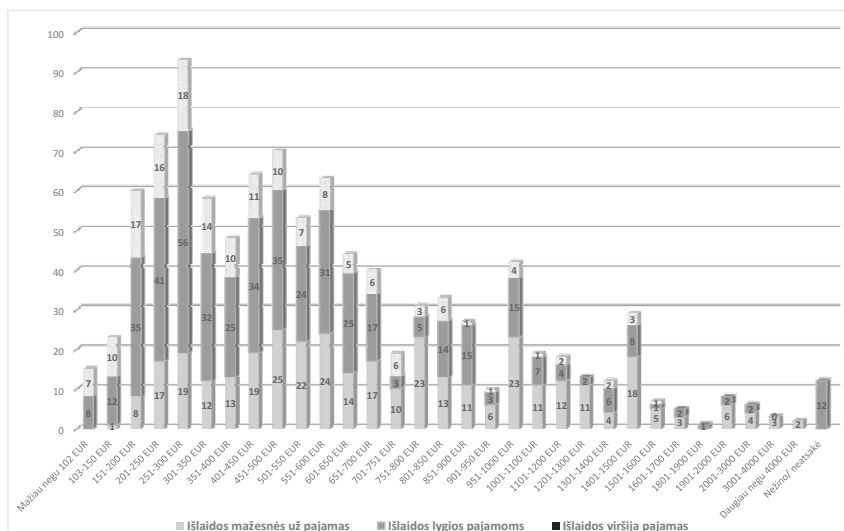
3.8. lentelė. Gyventojų vartojimo išlaidų decilių santykiai

Deciliai	X / I	IX / II	X / IX	II / I	VI / V
Santykis	9,01	3,82	1,48	1,59	1,14

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Vartojimo išlaidų palyginimas ir ribinis polinkis vartoti. Lygindami gyventojų pajamų ir vartojimo išlaidų dydžius, galima išskirti keletą visuomenės grupių:

- gyventojai, kurie skolinasi, kadangi jų vartojimo išlaidos viršija jų pajamas;
- gyventojai, kurie visas disponuojamas pajamas išleidžia einamajam vartojimui
- gyventojai, kurie dalį pajamų skiria taupymui ar investicijoms (kai disponuojamos pajamos viršija išlaidas).

3.21. pav. Lietuvos gyventojų pajamų ir vartojimo išlaidų pasiskirstymas, proc. nuo respondentų

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Remiantis apklausos duomenimis, galima teigti, kad 35,5 proc. respondentų išlaidos yra mažesnės už pajamas, **net 47,6 proc. respondentų išlaidos lygios pajamoms** ir 16,9 proc. respondentų patiria materialinių sunkumų, nes jų išlaidos viršija pajamas.

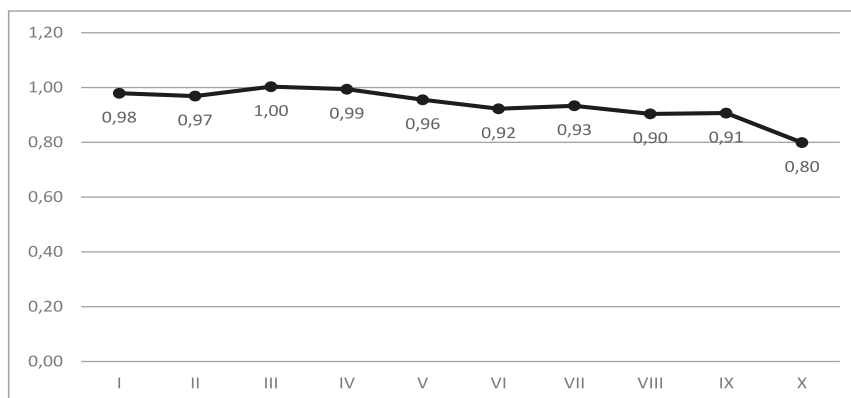
Išlaidos mažesnės už pajamas	Išlaidos lygios pajamoms	Išlaidos viršija pajamas
35.5 proc.	47.6 proc.	16.9 proc.

Pagal apklausos duomenis, respondentus suskirsčius deciliais, apskaičiuotas disponuojamų pajamų lygis kiekviename decilyje ir **vidutinis ribinis polinkis vartoti** (angl. MPC – *marginal propensity to consume*), kuris parodo, kokią dalį pajamų namų ūkis vidutiniškai skiria vartojimui (aukštas MPC rodo, kad labai maža pajamų dalis skiriama taupyti ir/ar investuoti).

3.9. lentelė. Disponuojamos pajamos ir vartojimo išlaidos 1 namų ūkiui per mėn. ir vidutinis tiesinis ribinis polinkis vartoti atskiriems deciliams

Deciliai	Vidutinės pajamos decilyje (I)	Vidutinės išlaidos decilyje (C)	Vidutinis ribinis polinkis vartoti (C / I)
I	148,23	145,10	0,98
II	238,13	230,67	0,97
III	291,16	292,01	1,00
IV	362,37	360,05	0,99
V	455,81	435,31	0,96
VI	539,14	497,16	0,92
VII	626,52	584,79	0,93
VIII	776,01	701,29	0,90
IX	972,73	881,70	0,91
X	1636,22	1307,03	0,80

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

3.22. pav. Vidutinis tiesinis ribinis polinkis vartoti atskiriems deciliams

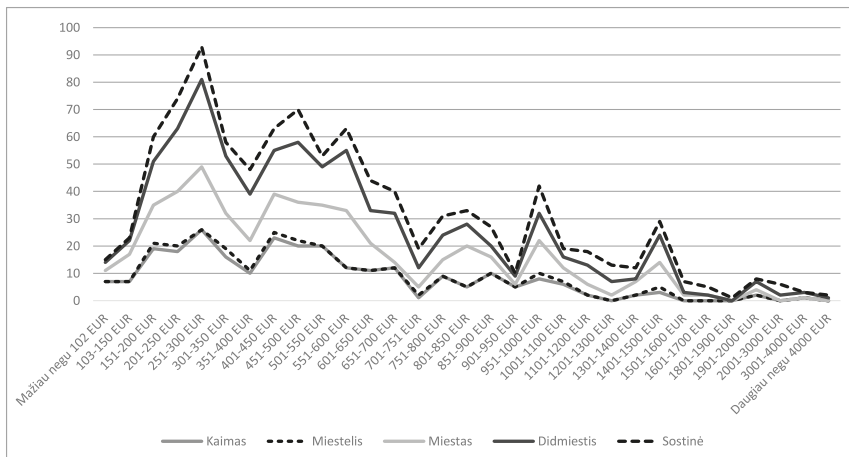
Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Apibendrinant galima teigti:

- Lietuvos gyventojų pajamų pasiskirstymui būdingos dvi viršūnės – tai rodo, kad visuomenė pagal pajamas suskyla į dvi dalis: vienai daliai būdingas tolygesnis pajamų pasiskirstymas, kita dalis – susikoncentravusi ties žemo lygio pajamomis ir ši dalis yra kur kas skaitlingesnė nei pirmoji;
- 10 proc. turtingųjų Lietuvos gyventojų priklauso trečdalis visų pajamų;
- 62 proc. gyventojų disponuoja 40 proc. visų pajamų;
- decilinis pajamų diferenciacijos koeficientas yra lygus 11, t. y. 10 procentų skurdžiausiai gyvenančių disponuoja 11 kartų mažesniais pajamomis nei 10 procentų turtingiausių

3.2.2.1. Pajamų diferenciacija pagal gyvenamąją vietą

Pajamų pasiskirstymas pagal gyvenamąją vietą (3.23. pav.) rodo: pirma, gana tolygų pajamų grupių išsidėstymą kaime ir miesteliuose, t. y. šiuose regionuose turtingųjų yra mažiau. Tačiau didėjant gyventojų skaičiui, miestuose ir didmiesčiuose pajamų pasiskirstymo netolygumas didėja. Ir didžiausi pajamų lygio skirtumai pastebimi sostinėje.

3.23. pav. Pajamų pasiskirstymas pagal gyvenamąją vietą

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Įdomu, kad sostinės gyventojų pajamose ryškėja dvi jau minėtos viršūnės – taigi miestą sudaro „dvi visuomenės“, kurioms būdingas aukštesnis ir žemas pajamų lygis su jų pasiskirstymo dėsninumuais.

Vertinant pajamų diferenciaciją decilinėse grupėse pagal gyvenamąją vietą, galima teigti, kad pajamų diferenciacija kaime yra vis tik tolygesnė nei mieste.

3.10. lentelė. Vidutinės disponuojamos pajamos decilinėse grupėse ir jų diferenciacija pagal gyvenamąją vietą

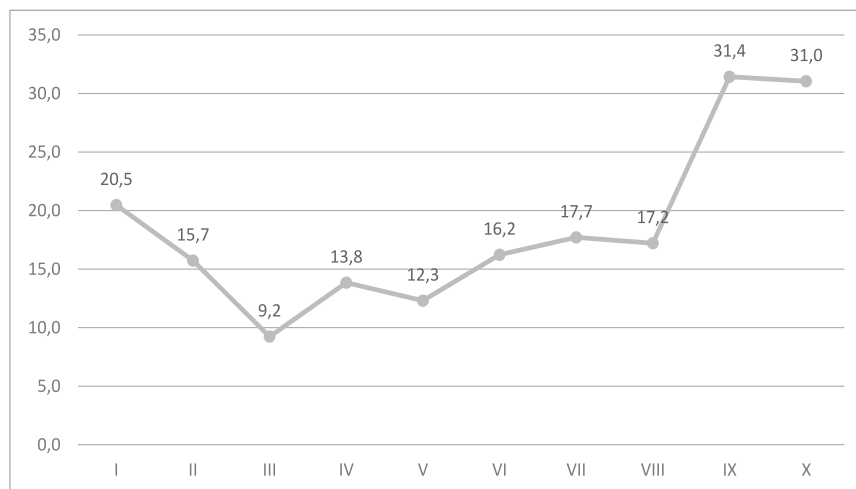
Deciliai	Vidutinės pajamos (Eur) kaimo vietovėje	Vidutinės pajamos (Eur) mieste	Vidutinės pajamos (Eur) didmiestyje	Skirtumai proc. deciliuose tarp kaimo ir didmiesčio (kiek proc. pajamos kaime mažesnės už pajamas didmiestyje pagal decilius)
I	137.5	139.0	172.9	20.5
II	212.0	223.0	251.6	15.7
III	278.6	283.0	306.9	9.2
IV	344.6	364.6	400.0	13.8
V	428.7	454.2	488.8	12.3

VI	488.0	543.7	582.0	16.2
VII	554.6	604.2	673.9	17.7
VIII	676.8	800.0	817.5	17.2
IX	734.3	871.0	1070.7	31.4
X	1288.9	1442.0	1869.1	31.0

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Jei vidutinės I decilio pajamos kaimo vietovėje sudaro 137,5 Eur, tai X decilio pajamos yra 9,3 karto didesnės ir siekia 1288,9 Eur. Mieste šis skirtumas jau yra dar didesnis – 10,4, o didmiestyje viršija 10,8 proc. Ypač ryškūs skirtumai tarp kaimo, miesto ir didmiesčio decilinių grupių. Pajamų skirtumas tarp kaimo ir didmiesčio I decilyje sudaro 20,5 proc., toliau kylant pajamų lygiui, šis skirtumas turi tendenciją didėti – X decilyje jis jau sudaro 31,0 proc.

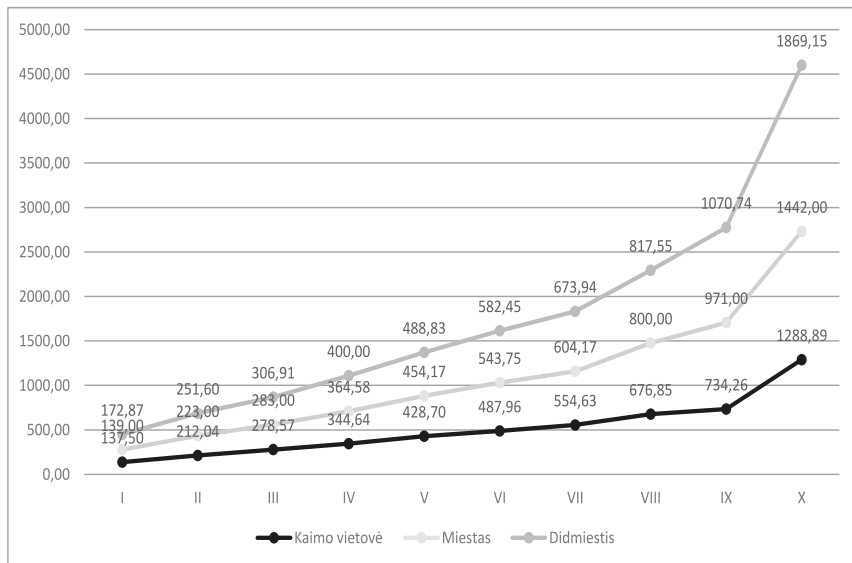
Taigi, nors kaimo gyventojų pajamų pasiskirstymo koeficientas yra mažesnis nei miesto, tačiau kaimo gyventojų pajamų lygis yra žemesnis nei miesto gyventojų.

3.24. pav. Kaimo ir didmiesčio gyventojų pajamų skirtumai (proc.) decilinėse pajamų grupėse

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Vidutinis absoliutus pajamų dydis kaimo, miesto ir didmiesčio decilinėse grupėse pasiskirsto labai netolygiai (3.25. pav.).

3.25. pav. Vidutinės pajamos deciliuose pagal vietovę Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

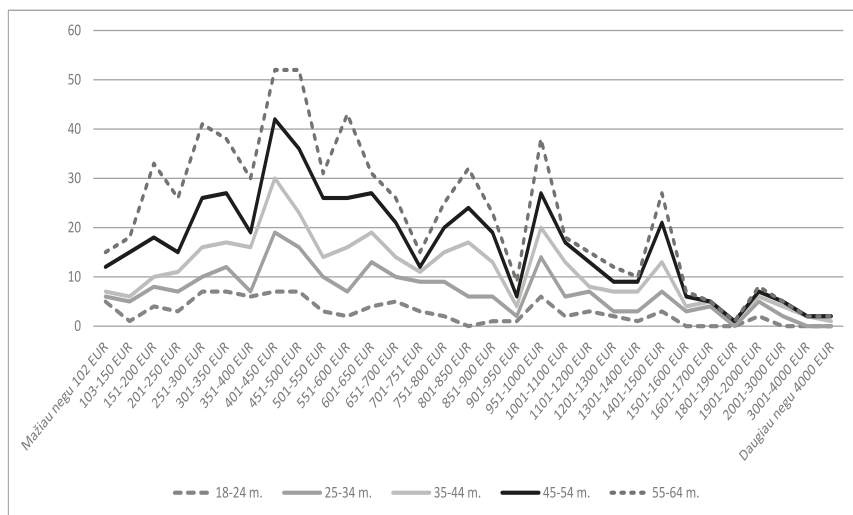
Bendras žemiausias pajamų lygis – kaimo vietovėse, miestuose pajamos didesnės ir didžiausios didmiesčiuose. Vidutinės kaimo gyventojų pajamos sudaro 555,8 Eur, miesto gyventojų – 610,6 Eur, o didmiesčio gyventojų pajamos – 699,8 Eur. Tačiau kaimo gyventojų dažniausiai gaunamos vidutinės pajamos (moda) yra 200-300 Eur, t. y. du kartus mažesnės nei vidutinės pajamos. Jas gauna 17,1 proc. gyventojų ir 25,4 proc. didmiesčių gyventojų gauna pajamas nuo 200 iki 350 Eur, vidutiniškai 275 Eur, taip pat du kartus mažiau nei bendros vidutinės pajamos.

Pajamų didėjimas nuo I iki X decilio atspindi gyventojų mobilumą – t. y. galimybę padidinti savo pajamas. Gyventojų pagal gyvenamąją vietą pajamų augimas deciliuose rodo, kad didmiesčiuose yra didesnės galimybės padidinti pajamas, nei kaimo vietovėje.

Didmiesčiuose pajamų lygis yra aukštesnis, tačiau pajamų pasiskirstymo netolygumas irgi yra kur kas didesnis, nei kaimo gyventojų. Tai galima paaiškinti tuo, kad kaimo gyventojų tarpe didelę dalį žmonių sudaro gyvenantys iš socialinių išmokų, ekonomiškai neaktyvūs gyventojai, ypač žemesnių pajamų deciliuose – I ir II. O miestuose didesnis IX ir X decilio skaitlingumas gyventojų, kurie daugiau turi pajamų iš verslo, individualios veiklos, pelno iš nuosavo kapitalo.

3.2.2.2. Pajamų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes

Pajamų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes rodo, kad mažiausiomis pajamomis disponuoja senyvo amžiaus žmonės (3.26. pav. ir 3.12. lentelė), nors jų pajamų pasiskirstymo netolygumas nėra pats didžiausias.

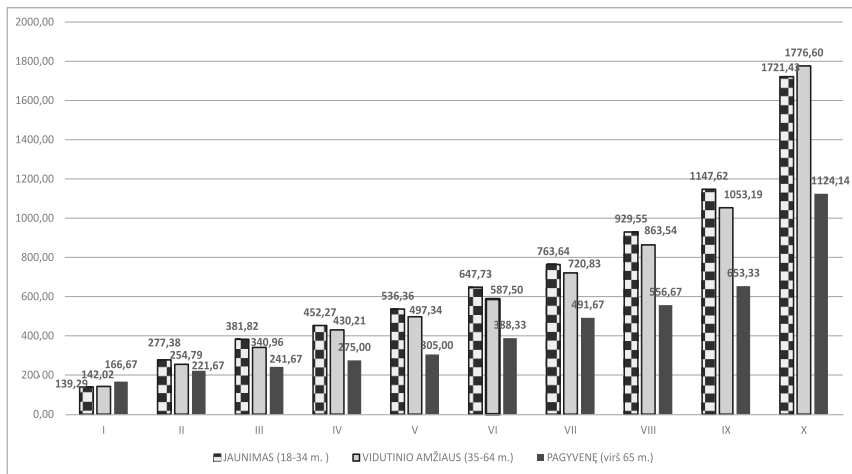

3.26. pav. Pajamų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Tyrimo duomenys rodo, kad vidutinės jaunimo pajamos viršija vidutinio amžiaus ir senyvo amžiaus žmonių pajamas visuose deciliuose išskyrus

kraštutinius – I ir X decilį. Šio tyrimo rezultatas – nelauktas ir prieštarauja nusistovėjusiai nuostatai apie jaunimo blogiausią materialią padėtį.

3.27. pav. Vidutinės pajamos pagal amžiaus grupes decilinėse grupėse

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Vidutinės jaunimo pajamos sudaro 699,4 Eur, vidutinės vidutinio amžiaus žmonių pajamos – 666,6 Eur, o pagyvenusių asmenų – 592,4 Eur. Tačiau senyvo amžiaus žmonių vidutinės dažniausios pajamos (moda) siekia 251 Eur. Tokias pajamas turi 41,5 proc. virš 65 m. amžiaus gyventojų. Jaunimo pajamų lygis kur kas aukštesnis nei senyvo amžiaus žmonių – jų dažniausios pajamos yra intervale nuo 400 iki 500 Eur.

3.11. lentelė. Pajamų moda pagal amžiaus grupes

Bendra	18–24 m.	25–34 m.	35–44 m.	45–54 m.	55–64 m.	65–70 m.	70 m. ir >
275	375	425	425	475	575	225	275

Bendra moda šiaip labai žema – tik 275 Eur, t. y. praktiškai pensijos lygis, tuo tarpu kai minimalus atlyginimas 2017 m. – 380 Eur (taikomas nuo 2016 07 01).

Brandaus amžiaus (34–54 m.) gyventojų pajamos pasistūmusios link paskutiniųjų decilių, t. y. aukščiausių pajamų lygio – nuo 400 Eur iki 600 Eur. Palyginus X ir I decilius pagal amžiaus grupes pajamų diferenciacija – didžiulė.

3.12. lentelė. Pajamų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes (proc. nuo tos amžiaus grupės respondentų)

Pajamų intervalai	18–24 m.	25–34 m.	35–44 m.	45–54 m.	55–64 m.	65–70 m.	70 m. ir >
0-300 Eur	23.0	12.4	10.4	21.8	26.9	38.0	46.9
301-600 Eur	36.8	30.2	33.6	36.4	40.0	34.8	37.2
601-900 Eur	17.2	29.5	26.9	20.6	16.6	18.5	12.1
901-1200 Eur	13.8	13.2	11.9	10.9	9.7	5.4	1.9
1201-1500 Eur	6.9	5.4	10.4	7.3	5.7	3.3	1.0
1501-1800 Eur	0.0	5.4	1.5	1.2	0.6	0.0	0.0
1801-2000 Eur	2.3	2.3	1.5	0.6	0.6	0.0	0.0
2001-3000 Eur	0.0	1.6	1.5	0.6	0.0	0.0	0.5
3001-4000 Eur	0.0	0.0	1.5	0.0	0.0	0.0	0.5
Daugiau negu 4000 EUR	0.0	0.0	0.7	0.6	0.0	0.0	0.0
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

3.13. lentelė. Gyventojų disponuojamų pajamų deciliniai santykiai pagal amžiaus grupes

	X / I	IX / II	X / IX	II / I	VI / V
Jaunimas	12.4	4.2	1.5	2.0	1.2
Vidutinio amžiaus	12.5	4.1	1.7	1.8	1.2
Pagyvenę	6.7	2.9	1.7	1.3	1.3

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Išskyrus tris grupes pagal amžių (jaunimą, vidutinio amžiaus ir pagyvenusius), pats didžiausias pajamų paskirstymo netolygumas jaunimo

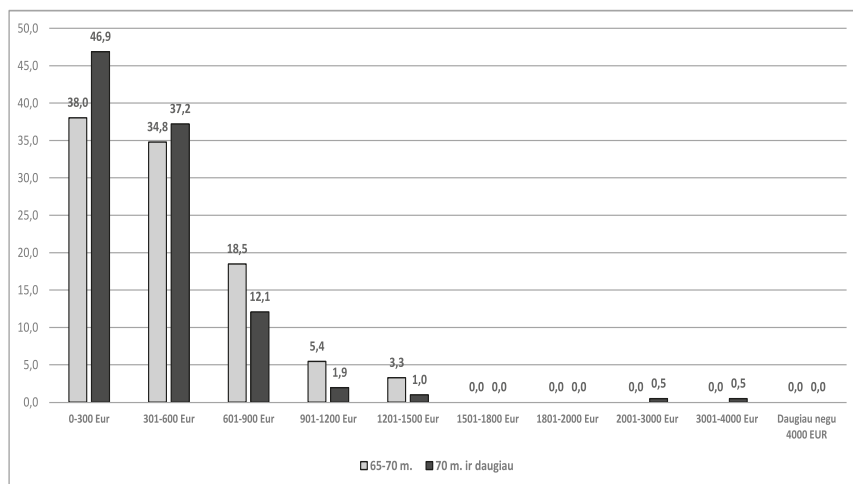
ir vidutinio amžiaus grupėse – decilinis koeficientas Kd – 12,4 ir 12,5. Pagyvenusių asmenų pajamų paskirstymas du kartus mažesnis – 6,7.

Skirtumai tarp vidutinių decilių kur kas mažesnis, pvz. šeštojo ir penktojo decilių santykis maždaug vienodas visose amžiaus grupėse.

Taigi žemiausias pajamų lygis būdingas pensinio amžiaus asmenims, jaunimo pajamų lygis nėra pats žemiausias, tačiau jaunimas pasižymi didele pajamų diferenciacija.

Neturtingiausi Lietuvoje – pagyvenę asmenys. Jų pajamų pasiskirstymas rodo, kad asmenys virš 70 metų yra patys skurdžiausi ir didžioji jų dalis – 82,1 proc. gauna pajamas iki 600 Eur ir tik 1,0 proc. – 1200–1500 Eur intervale (3.28. pav.)

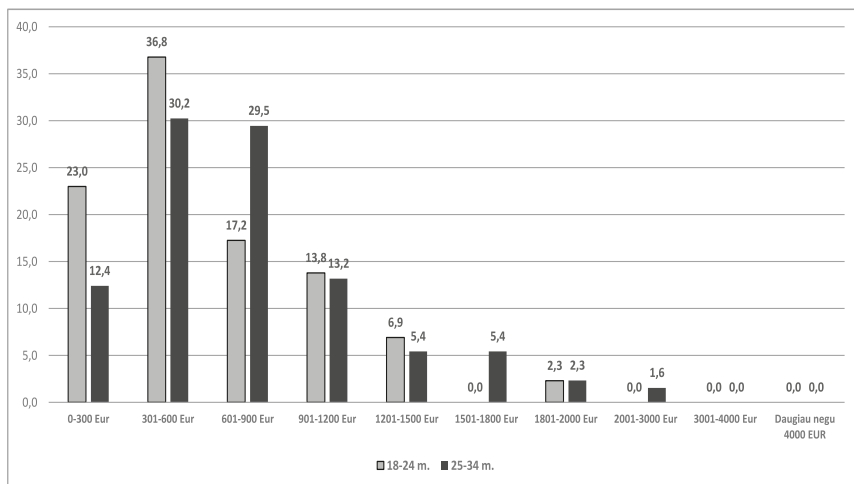
Pajamas iki 600 Eur gauna 72 proc. 65–70 metų amžiaus asmenų ir 18,5 proc. pajamos yra virš 600 Eur, tačiau neviršija 900 Eur.

3.28. pav. Pagyvenusių asmenų pajamų pasiskirstymas pajamų intervaluose (proc.)

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., $n=1001$.

Jaunimo pajamų pasiskirstymas pagal amžių (išskiriamos dvi grupės iki 24 m. ir iki 34 m.) rodo, kad iki 600 Eur pajamomis disponuoja 59,8 proc. jaunuolių nuo 18 iki 24 m. ir 42,6 proc. – nuo 25 iki 34 m. Pastarųjų net trečdalis (29,5 proc.) disponuoja pajamomis nuo 600 iki 900 Eur ir 1,6 proc. pajamos yra 2000-3000 Eur intervale, t. y. beveik 2 proc. jaunimo būdingas aukštas pajamų lygis.

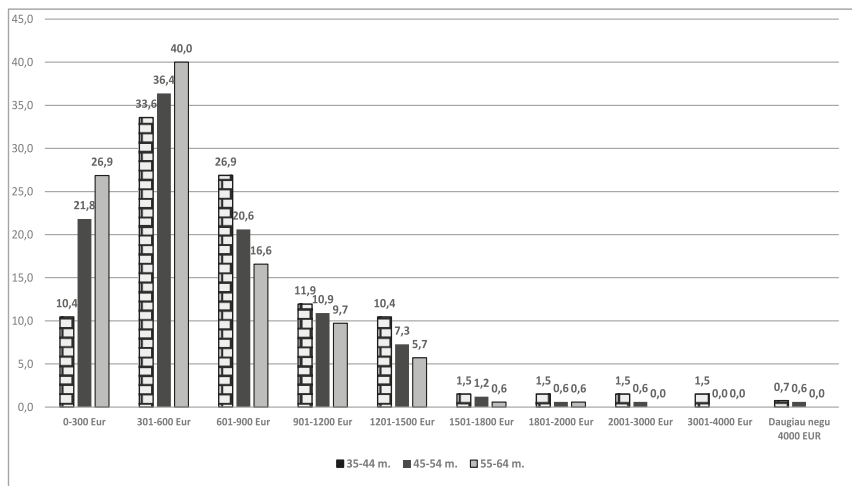

3.29. pav. Jaunimo pajamų pasiskirstymas (proc.)

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Vidutinio amžiaus asmenų pajamų pasiskirstymas įgauna tolygesnį pobūdį ta prasme, kad apima visus ir aukšto pajamų lygio intervalus. Tačiau Kd yra lygus 12,5, t. y. pats didžiausias (jaunimo Kd – 12,4).

Taigi vidutinio amžiaus žmonių pajamų nelygybė yra pati didžiausia, tačiau šio amžiaus pajamų lygis yra pats aukščiausias, palyginus su jaunimo, ir ypač, su pagyvenusiu pajamomis.

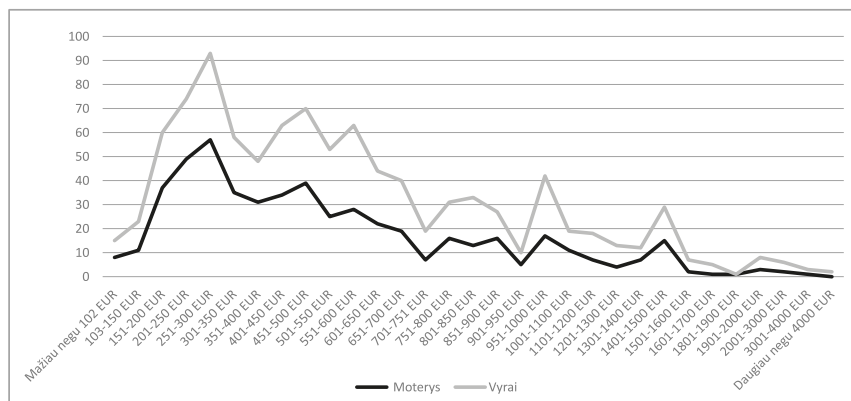

3.30. pav. Vidutinio amžiaus (35-64 m.) asmenų pajamų pasiskirstymas (proc.)

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

3.2.2.3. Pajamų pasiskirstymas pagal lytį

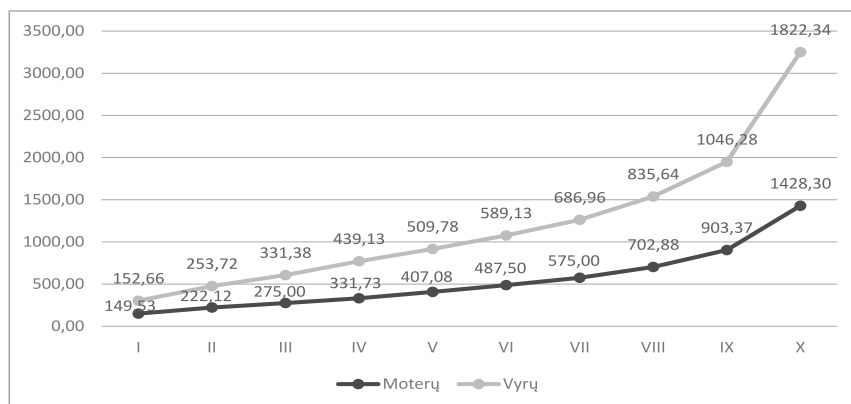
Pajamų pasiskirstymas pagal lytį mūsų tyrimo duomenimis, visų pirma, liudija apie aukštesnę vyriškų pajamų lygį nei moterų ir, antra, vyrų pajamų diferenciacija yra kur kas didesnė nei moterų. Tačiau aptinkama ir bendra tendencija – tiek moterų, tiek vyrų pajamų pasiskirstymui būdinga kairioji asimetrija, kuri reiškia, kad abiejų lyčių pajamos yra susikonscentravusios žemesniuose pajamų intervaluose (3.31. pav.).

3.31. pav. Pajamų pasiskirstymas pagal lytį

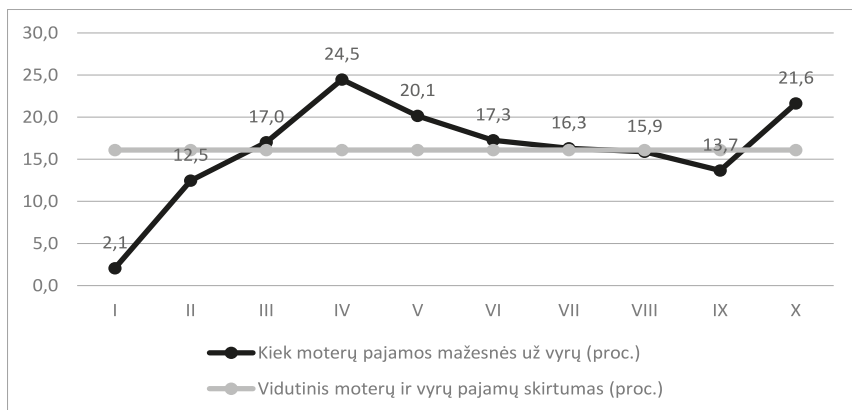
Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Vidutinės disponuojamos pajamos pagal decilines moterų ir vyrų grupes rodo didelį skirtumą tarp moterų ir vyrų pajamų, kuris ypač didelis IV decilyje 24,5 proc. ir X – 21,6 proc. – taigi tiek vidutinių pajamų lygyje ir aukščiausių pajamų decilyje. Vidutiniškai moterų disponuojamos pajamos yra 15,5 proc. mažesnės nei vyrų.

3.32. pav. Vidutinės moterų ir vyrų pajamos decilinėse grupėse (Eur)

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

3.33. pav. Moterų ir vyrų pajamų skirtumai decilinėse grupė

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Tačiau moterų pajamų pasiskirstymas yra tolygesnis nei vyrų: jei vyrų pajamų diferenciacijos decilinis koeficientas Kd yra 11,9, tai moterų Kd – 9,5.

Apibendrinant galima teigti, kad ir moterų, ir vyrų pajamų diferenciacija yra didelė; tačiau moterų pajamų diferenciacija yra mažesnė nei vyrų. Nors vyrų pajamos pasižymi aukštesniu lygiu nei moterų pajamų lygis, tačiau jų pajamų paskirstymas yra netolygesnis.

3.2.6. Pinigų stoka

I klausimą, ar Jums trūksta pinigų pragyvenimui, 60 proc. respondentų atsakė, kad netrūksta, ir 40 proc. gyventojų trūksta pinigų pragyvenimui. Tai vis tik nerimą keliantis reiškinys, kai dviem penktadaliams žmonių stinga lėšų pragyventi.

3.14. lentelė. Pinigų trūkumas

	Proc.	Pagal lytį		Gyvenamoji vietovė		
		Vyrai	Moterys	Kaimas	Miestelis	Didmiestis
Trūksta lėšų	40.1	35.8	43.9	47.5	70.0	37.3
Netrūksta lėšų	59.7	64.0	56.0	52.5	30.0	62.3

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

3.15. lentelė. Pinigų trūkumas pagal amžiaus grupes

	18–24 m.	25–34 m.	35–44 m.	45–54 m.	55–64 m.	65 m. ir daugiau
Trūksta lėšų	32.6	33.8	35.6	44.6	44.0	43.0
Netrūksta lėšų	67.4	66.2	64.4	55.4	56.0	54.8

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Moterims labiau stinga lėšų nei vyrams – atitinkamai 43,9 proc. ir 35,8 proc. Didžiausias pinigų stygius būdingas miestelių gyventojams – net 70 proc., kaimo gyventojams – 47,5 proc. ir mažiausiai trūksta pinigų pragyvenimui 37,3 proc. didmiesčių gyventojams.

Pinigų stygius pagal amžiaus grupes didėja didėjant amžiui – nuo 32,6 proc. jaunimo grupėje iki 44,6 proc. vyresnio priešpensinio amžiaus grupėje, tačiau vėlesniame pensiniame amžiuje mažėjant poreikiams – pinigų stygius pradeda šiek tiek mažėti iki 43 proc. 65 m. ir vyresnio amžiaus žmonėms.

Tačiau pagal mūsų tyrimo duomenis gaunasi paradoksali išvada – labiausiai netrūksta pinigų jaunimui (67,4 proc.) ir toliau, didėjant amžiui, pasitenkinimas turimomis lėšomis mažėja ir sudaro 54,8 proc.

Nerimą keliantys rezultatai apie tai, ar gaunamos gyventojų pajamos leidžia užtikrinti pragyvenimo kokybę (3.16. lentelė).

3.16. lentelė. Finansinės galimybės (proc. nuo respondentų)

Ar Jūsų pajamos leidžia Jums:	Taip	Ne	Iš dalies
Gera ir sveikai maitintis	35.4	21.1	41.4
Laiku gauti medicinos ir sveikatos priežiūros paslaugas	47.3	16.4	33.1
Užtikrinti geras gyvenimo sąlygas (būsto)	31.4	26.3	40.0
Gera išsėtis, atstatyti jėgas, pamatyti pasaulį	7.9	62.2	25.3
Šviestis, mokytis, tobulėti	19.7	40.8	26.0

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Jei gerai ir sveikai maitintis gali sau leisti už gaunamas pajamas 35,4 proc. gyventojų (41,4 proc. tik iš dalies); laiku gauti medicinos ir sveikatos priežiūros paslaugas 47,3 proc. gyventojų (33,1 proc. – dalinai), užtikrinti

geras gyvenimo sąlygas, įskaitant būstą – 31,4 proc. gyventojų (ir 40 proc. iš dalies), tai gerai ilsėtis, atstatyti jėgas, pamatyti pasaulį gali sau leisti tik 7,9 proc. gyventojų (dalinai 25,3 proc.), šviestis, mokytis, tobulėti gali sau leisti 19,7 proc. (plius 26 proc. dalinai).

Taigi gaunamos pajamos daugiau mažiau užtikrina Lietuvos gyventojams būtiniausius poreikius – maistą, sveikatą, būstą. Tačiau aukštesnių poreikių – rekreacinių, švietimo, tobulėjimo poreikių mūsų gyventojai negali pilnai patenkinti dėl pajamų stokos.

Nenuostabu, kad tik 10,4 proc. Lietuvos gyventojų patenkinti savo finansine padėtimi, 32,6 proc. – nepatenkinti ir 46,7 proc. vidutiniškai patenkinti.

3.2.7. Pajamos ir laimė

Daugelio šalių vyriausybės šiandieną yra susirūpinusios, kaip sukurti sąlygas, kad piliečiai būtų laimingesni. Mokslas apie laimę, apjungiantis psichologus, neurologus, ekonomistus, sociologus ir kt. pastaraisiais metais tapo realiu dalyku (disciplina).

Pasaulyje yra įvairių laimės matavimų, atsižvelgiant į įvairius rodiklius. Reikšmingiausi iš jų, Jungtinių Tautų ir mūsų požiūriu, yra trys: pirmasis, pasitenkinimas gyvenimu; antras, gyvenimo tikslo turėjimas, kuris teikia žmogaus gyvenimui prasmę; ir trečia, socialiniai ryšiai.

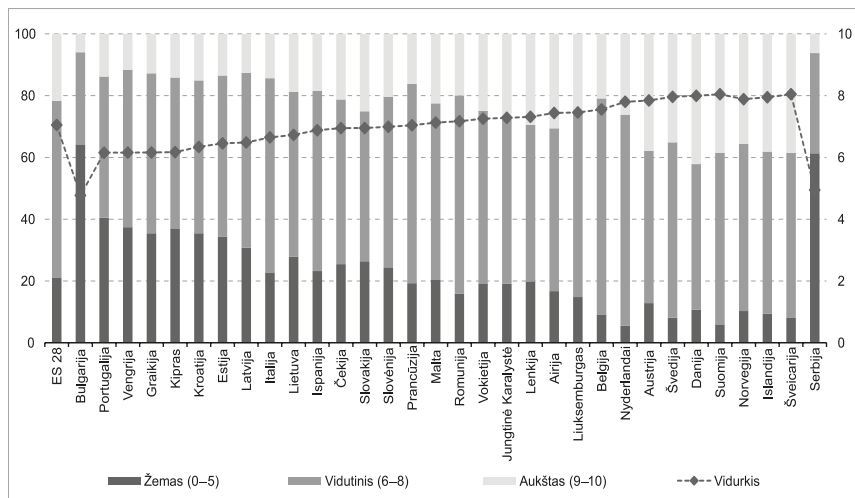
Pasitenkinimo gyvenimu kriterijai – labai įvairūs skirtingose šalyse. Pvz., amerikiečiai ir anglai suvokia laimę kaip emocinę kasdieninę būklę, gerą nuotaiką. Japonijoje, Korėjoje, Rusijoje laimės suvokimas – tai gyvenimo idealas, o ne momentinė būsena. Svarbią reikšmę čia turi realūs lūkesčiai, lyginant su geriausiu ir blogiausiu variantu. Aišku, kad žmogus, kuris realiai įvertina savo galimybes, pozityviai žvelgia į gyvenimą, dažnai patiria teigiamas emocijas, yra labiau patenkintas savo gyvenimu. Antra, geras gyvenimas – tai tas, kuris yra prasmingas. Žmogus, kuris stengiasi suvokti, kokia yra jo gyvenimo prasmė, paskirtis, keliantis sau gyvenimo tikslus ir jų siekiantis, yra laimingesnis. Šiame kontekste didelę reikšmę turi pasirinkimo galimybė ir darbas, profesinė karjera. Trečia – laimės sąlyga – tai socialiniai ryšiai, sąsajos vieno su kitu jausmas, kad aplinkiniai nėra abejingi žmogui, kad jis yra kažkam reikalingas. Šia prasme didžiulį vaidmenį vaidina šeima, artimieji, draugai.

Daugelio šalių tyrimai pabrėžia optimizmo svarbą sunkiose situacijose, keliama atsparumo gyvenimo sunkumams ir stresinėms situacijoms svarba. Ekonomistai iškelia ir materialinės gerovės, pajamų faktorių. 2015 m. Nobelio premijos laureatas A. Deaton'as moksliskai įrodė, kad turtas nedaro žmogaus labiau laimingu. Tačiau pilnavertiškai laimei žmogus neturi būti ir skurdžiumi.

A. Deaton'as apskaičiavo darbo užmokestį, kurį gaudamas žmogus tampa patenkintas savo gyvenimu. Tai apskritai 75 tūkst. dolerių į metus arba 6200 dolerių į mėnesį. JAV, kur Prinštono universitete dėsto profesorius, tokį darbo atlyginimą gauna 47 proc. dirbančiųjų. Taigi apie pusė amerikiečių savo gyvenimu yra patenkinti.

Lietuvoje tokiu atlyginimu gali pasigirti tik labai nedidelė gyventojų dalis – pagal mūsų tyrimų duomenis – 0,2 proc. Tačiau tai visai nereiškia, kad dauguma Lietuvos gyventojų yra nelaimingi.

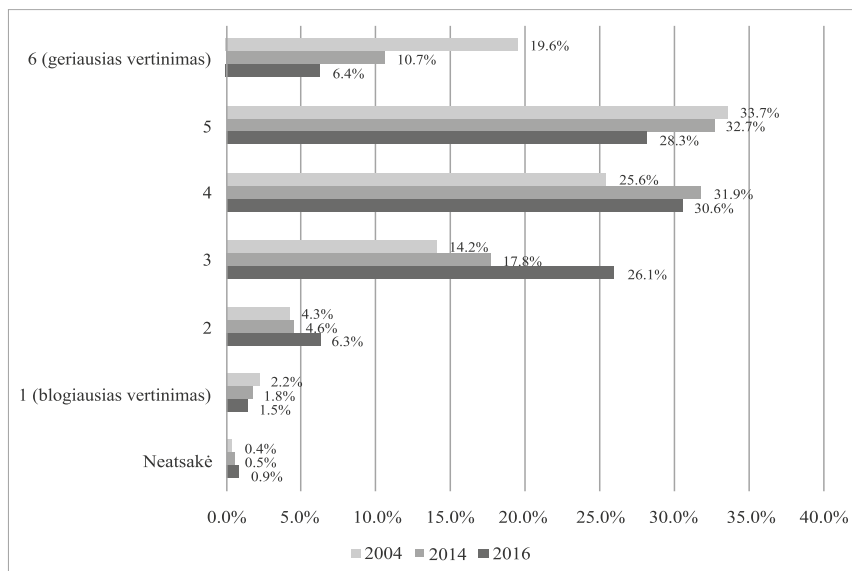
Vis tik pasitenkinimo gyvenimu pokyčiai pagal ES šalis rodo, kad Lietuvoje pasitenkinimas gyvenimu yra žemesnis už ES vidurkį ir 2013 m. Lietuva lenkė tik Bulgariją, Serbiją, Portugaliją, Vengriją, Graikiją, Kiprą, Kroatiją, Estiją ir Latviją.

3.34. pav. Pasitenkinimas gyvenimu pagal šalis 2013 m. (proc.)

Šaltinis: Eurostat, 2015.

Mūsų 2014–2016 metų atliktų tyrimų duomenimis, Lietuvos gyventojų laimingumo jausmas sumažėjo (3.35. pav.). Jei 2004 m. labai laimingų žmonių buvo 19,6 proc., 2014 m. – 10,7 proc., tai 2016 m. – tik 6,4 proc. tačiau ir blogiausias įvertinimas taip pat sumažėjo: jei 2004 m. labai nelaimingų buvo 2,2 proc., 2014 m. – 1,8 proc., o 2016 m. – 1,5 proc.

3.35. pav. Kiek Jūs esate laimingas?

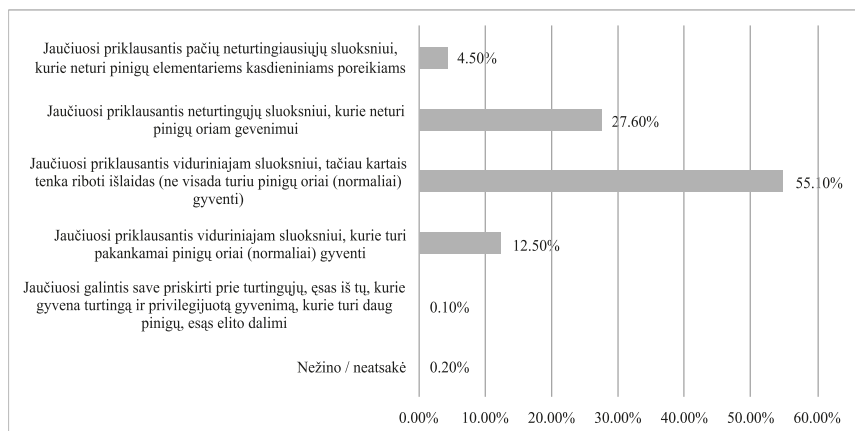
Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Tačiau vis tik vidutiniai laimingumo vertinimas rodo, kad nuo 2004 m. iki 2016 m. pastebimas Lietuvos gyventojų laimingumo jausmo kritimas, kurį rodo dvi tendencijos: pirma, teigiamas vertinimas per 12 metų sumažėjo nuo 33,7 proc. 2004 m. iki 32,7 proc. 2014 m. ir 28,3 proc. 2016 m. ir neigiamas vertinimas padidėjo nuo 14,2 proc. iki 17,8 proc. ir 26,1 proc. atitinkamai.

Dauguma Lietuvos gyventojų (55,1 proc.) priskiria save viduriniajam sluoksniui, kuriam tenka riboti išlaidas ir kurie ne visada turi pinigų oriam gyvenimui. Vidurinėsios klasės viršūnę sudaro 12,5 proc. gyventojų, kuriems užtenka pinigų oriam gyvenimui (3.36. pav.).

Galintys save priskirti prie turtingųjų, kurie gyvena turtingą ir privilegijuotą gyvenimą, turi daug pinigų ir jaučiasi esą elito dalimi Lietuvoje – 0,1 proc. Tuo tarpu, neturtingųjų sluoksniui savo priskiria net 32,1 proc. Lietuvos gyventojų.

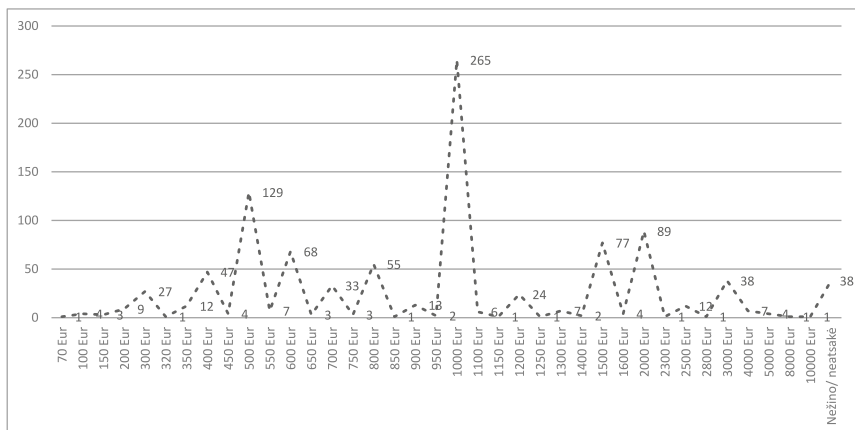
Taigi, jei Amerikoje J. E. Stiglitzas kalbėdamas apie amerikiečių viršūnę, iškelia amerikiečių 1 proc. problemą, kuri disponuoja didžiąja dalimi JAV turto ir gerai jaučiasi krizės metu, Lietuvoje galima kalbėti apie 0,1 proc. turtingųjų, kurie jaučiasi gyvenimo šeiminkais ir vadina save elitu.

3.36. pav. Prie kurios grupės gyventojų save priskirtumėte?

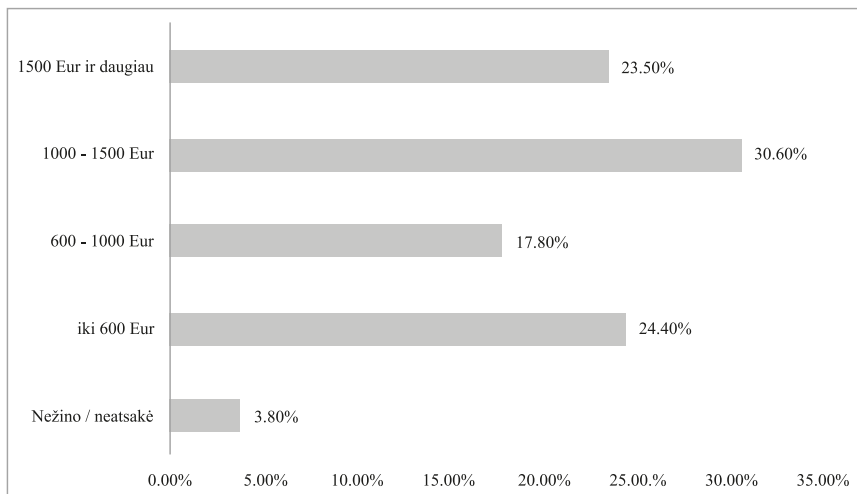
Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Kaip parodė mūsų ankstesni tyrimai (2014 m. gyvenimo kokybės tyrimas Lietuvoje) laimingumo priklausomybė nuo pajamų lygio Lietuvoje yra labai didelė. Tai liudija apie žemą mūsų šalies ekonominio išsivystymo lygį. Aukšto išsivystymo lygio šalims tokia priklausomybė nebūdinga, t. y. teisingas Nobelio laureatas A. Deaton'as, kad didėjančios pajamos laimingumo jausmo nekelia. Tačiau tyrimai rodo, kad „iki laimės“ mūsų gyventojui trūksta palyginti nedaug. Daugumai gyventojų – 74,3 proc. iki pilnos laimės reiktų iki 1500 Eur. Taip pat 24,4 proc. tik 600 Eur. O virš 1500 Eur reikia 23,5 proc. gyventojų, kad jie jaustųsi laimingi.

3.37. pav. Kiek pinigų reikia per mėn., kad būtumėte laimingas?
(respondentų sk.)

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

3.38. pav. Kiek pinigų per mėnesį Jums reikia, kad būtumėte laimingi?

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Toks, palyginti nedidelės pajamų sumos gyventojams trūkumas „iki laimės“ rodo, pirma, reiškinį, būdingą neturtingoms šalims ir žemesnio pajamų lygio socialinėms grupėms, ir, antra, Lietuvos gyventojų realybės jausmą ir žemą lūkesčių lygį.

3.2.8. Subjektyvus socialinės ekonominės nelygybės vertinimas

Rinkos ekonomika, net ir tada, kai ji yra stabili, dažnai veda prie aukštų nelygybės rodiklių, teigia J. E. Stiglitzas. Ekonomikos ir psichologijos sąsajų tyrimai rodo nenumaldomą asmenybės siekimą teisingumo. Ekonominio ir neteisingumo jausmas sukelia neramumus, protesto judėjimus visame pasaulyje.

Lietuvos gyventojai jautriai reaguoja į socialinę ekonominę nelygybę. 2016 m. mūsų atlikto tyrimo duomenys tai patvirtina – egzistuojanti nelygybė kelia įtampą net 75,5 proc. gyventojų. Ypač jautriai į tai reaguoja vidutinio ir vyresnio amžiaus žmonės (79,6 proc. 45–54 metų, 81,0 proc. 55–64 metų ir 80,7 proc. 65–70 metų), mažiau išsilavinę žmonės (78,9 proc. turintys pagrindinį ir vidurinį išsilavinimą); tačiau 71,1 proc. žmonių su aukštuoju išsilavinimu taip pat nelygybė veikia neigiamai; o mokslo daktarų tarpe tokių kiek mažiau – 55,5 proc.

Nelygybė neigiamai veikia tiek dirbančius valstybiniame sektoriuje, tiek privačiame (atitinkamai 75,4 proc. ir 69,6 proc.). Ir tik mažiau įmonės savininkų-vadovų kreipia dėmesį į nelygybę (31,6 proc.), tuo tarpu kai iš įmonių darbuotojų – 76,4 proc., ūkininkų – 60,0 proc.

Kad esama nelygybė – normalus reiškinys, skatinantis daugiau užsidirbti (liberaliosios rinkos klasikinis teiginys), Lietuvoje galvoja tik 5,1 proc. gyventojų (3.17. lentelė). Dauguma Lietuvos gyventojų (42,9 proc.) nelygybę vertina kaip vienareikšmiškai neigiamą reiškinį. Tačiau vis tik trečdalis gyventojų mano, kad nelygybė turėtų būti, tačiau pagrįsta kvalifikacija, žiniomis, profesionalumu.

3.17. lentelė. Susiklosčiusios socialinės ekonominės nelygybės vertinimas Lietuvoje (proc. nuo respondentų, n=1001)

	Teiginiai	Proc.
1	Esama nelygybė - normalus reiškinys, skatina daugiau užsidirbti	5.10%
2	Nelygybė per didelė, neskatina siekti aukštesnių rezultatų darbe	20.20%

3	Nelygybė turėtų būti, tačiau pagrįsta kvalifikacija, žiniomis, profesionalumu	30.00%
4	Nelygybė - tai neigiamas reiškinys, pas mus turtingieji pasiglemžė turtą, priklausantį Lietuvos žmonėms	42.90%
5	Neatsakė	1.90%

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

Tai ir būtų ta „normali“ nelygybė, grįsta gebėjimais, taip vadinamais nematerialiais ištekliais – tokiomis žmogiškojo kapitalo savybėmis, kaip talentas, intelektas, protas, nestandartinis mąstymas, žinios, aukštas profesinis lygis, kvalifikuotas darbas, gebėjimas priimti efektyvius sprendimus ir pan., kitas išskirtines savybes.

Tyrimas rodo, kad socialinės ekonominės nelygybės vertinimas labiausiai priklauso nuo tokių veiksnių, kaip amžius, išsilavinimas ir užimamos pareigos (3.18. lentelė). Tačiau yra skirtingi niuansai, išvelgiami ir pagal lytį.

3.18. lentelė. Susiklosčiusios socialinės ekonominės nelygybės vertinimas Lietuvoje pagal lytį, amžių, išsilavinimą ir pareigas (proc. nuo respondentų, n=1001)

	1	2	3	4	5
Lytis					
vyras	5,9	20,3	28,8	43,2	1,7
moteris	4,3	20,0	31,0	42,5	2,1
Amžius					
18-24	4,3	32,6	41,3	21,7	0,0
25-34	8,5	25,4	35,4	27,7	3,0
35-44	7,4	23,0	37,0	28,9	3,7
45-54	4,8	16,7	29,2	48,2	1,2
55-64	2,3	18,9	31,4	44,6	2,9
65-70	5,4	15,1	16,1	62,4	1,1
virš 70	4,3	15,9	22,6	56,3	1,0
Išsilavinimas					
vidurinis	2,1	24,0	27,7	45,0	1,2
aukštesnysis	4,3	18,2	28,9	47,6	1,1

aukštasis universitetinis	6,7	14,6	49,4	28,1	1,1
aukštasis (mokslo daktaras)	-	-	55,6	44,4	-
Pareigos					
įmonės savininkas- vadovas	30,0	25,0	25,0	15,0	5,0
samdomas įmonės vadovas	6,7	26,7	46,7	6,7	13,3
viduriniojo ir žemesnio lygio vadovas	2,8	16,7	55,6	22,2	2,8
įmonės darbuotojas	5,2	23,1	35,6	34,3	1,7
ūkininkas	-	40,0	40,0	20,0	-

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

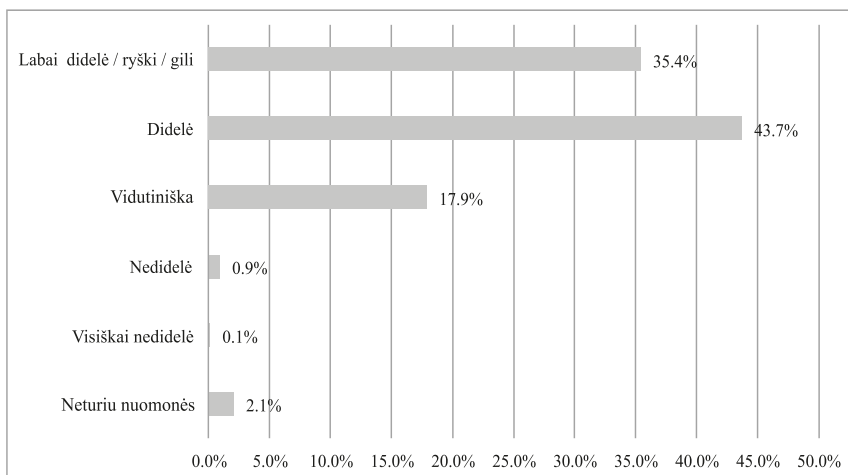
Analizuojant socialinės ekonominės nelygybės vertinimus galima išskirti labiausiai būdingas dvi tendencijas. Pirmą – mažiau išsilavinę žmonės į nelygybę žvelgia vienareikšmiškai ir aktyviai neigiamai, jiems būdingas ketvirtasis vertinimo variantas – „kad turtingieji pasiglemžę turtą, priklausanti visiems Lietuvos žmonėms“. Toks vertinimas dominuoja vidutinio ir vyresnio amžiaus žmonių grupėse ir siekia nuo 48,2 iki 62,4 proc. ir persveria santūresnį vertinimą apie tai, kad nelygybė gali būti, tačiau ji turi būti grindžiama žiniomis, kvalifikacija, profesionalumu. Tai ir būtų antra tendencija, kurios prisilaiko labiau išsilavinę gyventojai – su aukštesniu universitetiniu išsilavinimu ir mokslų daktarai – 49,4 proc. ir 55,6 proc. atitinkamai ir jų vertinimas persveria tą labiausiai neigiamą ketvirtą variantą (28,1 proc. ir 44,4 proc. atitinkamai). Tokio santūraus požiūrio į nelygybę vertintojai – jaunesni žmonės: 41,3 proc. 18–24 metų, 35,4 proc. 25–44 metų ir 37,0 proc. 35–44 metų.

Rezultatai rodo dar vieną įdomią nuomonę. Įmonės savininkų vadovų tarpe dominuoja požiūris, kad nelygybė – tai normalus reiškinys, skatinantis daugiau užsidirbti (30,0 proc.). Toks vertinimas būdingas tik įmonių savininkams-vadovams. Samdomiems įmonių vadovams, vidutinio ir žemesnio lygio vadovams bei įmonės darbuotojams būdingas požiūris į normaliąją ir pagrįstą nelygybę. Šioje grupėje galima išskirti įmonės darbuotojus, kurių tarpe vis tik gana didelė dalis (34,3 proc.) prisilaiko daugumos gyventojų nuomonės apie nelygybę – turtingųjų pasiglemžtą Lietuvos turtą.

Ir ūkininkų tarpe – aukščiausias iš kitų grupių vertinimas teiginio, kad nelygybė Lietuvoje yra per didelė ir neskatina siekti aukštesnių rezultatų

(40,0 proc.). Tai galima paaiškinti tuo, kad šie žmonės priklauso smulkaus ir vidutinio verslo atstovams, savo darbu kuria savo ir savo šeimos gerovę, dažnai susidurdami su jiems nepalankiomis ekonominės politikos priemonėmis.

Tyrimo duomenys liudija, kad Lietuvos gyventojai vertina Lietuvoje susiklosčiusią socialinę ekonominę nelygybę kaip labai didelę ir gilią (3.39. pav.).

3.39. pav. Kaip Jūs manote, kokia Lietuvoje turtinė nelygybė?
(proc. nuo respondentų, n=1001)

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

79,1 proc. gyventojų galvoja, kad nelygybė yra per didelė. Apie 18 proc. teigia, kad ji vidutiniška, ir tik 1 proc. gyventojų mano, kad ji nedidelė. Šiame kontekste į galvą ateina paralelė – J. E. Stiglitzo dažnai keliama „amerikietiška 1 proc. problema“.

Po 2007 m. krizės 17 proc. amerikiečių, norinčių gauti pilnavertį darbą, negalėjo jo gauti; 8 mln. šeimų buvo priverstos palikti savo namus, dar keli milijonai su baime laukė žinios apie priverstinį kreditų atidavimą, o daugelio žmonių santaupos – išleistos. Vidutinio amžiaus žmonės – atleisti iš darbo. Jaunimas, tik baigęs universitetus, su dešimčia tūkstančių dolerių

skola pagal švietimo kreditą, negalėjo gauti darbo. Žmonės, kurie buvo priversti persikraustyti pas gimines ar draugus krizės pradžioje, faktiškai liko benamiais. Būstas, įgytas nekilnojamojo turto klestėjimo (bumo) laiku, iki šiol lieka rinkoje arba yra parduodamas su dideliais nuostoliais.

Nelygybės priežastimi negali būti vien tik krizė ir po to sekanti recesija – krizė brendo paskutinių trijų dešimtmečių laikotarpiu. Vidurinėsios klasės gerovė mažėjo, žemiausio pagal pajamas visuomenės sluoksnio apgailėtina padėtis tapo dar ryškesnė, socialinė parama (ir taip nepakankama) buvo dar labiau sumažinta. Šiandieninė JAV ekonominė sistema nefunkcionuoja taip, kad teiktų naudą gyventojų daugumai, todėl susidarė situacija, kai nebegalima ignoruoti nelygybės didėjimo ir jos pasekmių ekonomikai ir socialiniam gyvenimui.

Išvados:

1. Pagrindinis gyventojų pajamų veiksnys – darbas ir užimtumas. Gerai veikianti, dinamiška ir įtrauki darbo rinka – viena iš svarbiausių užimtumo ir pajamų didinimo sąlygų. Po pasaulio krizės daugelyje valstybių narių mažėjo vidutinės namų ūkių pajamos, didėjo skurdas ir sunkėjo skurdo bei socialinės atskirties formos, taip pat didėjo dirbančių žmonių skurdas ir socialinis susiskaidymas, poliarizacija. Nuo 2013 m. užimtumo ir socialinė padėtis pamažu ėmė gerėti, tačiau skirtumai tarp valstybių viduje vis dar išlieka. Palaipsniui atsigauvant ekonomikai, vėl didėjo užimtumo lygis, o nedarbo lygis mažėjo beveik visose valstybėse narėse, taip pat mažėjo jaunimo ir ilgalaikis nedarbas, nors jų bendras lygis buvo vis dar didelis. 2014 m. ir 2015 m. pradžioje dėl didesnio ekonominio aktyvumo ir gerėjančių darbo rinkos aplinkybių ES pamažu didėjo namų ūkių pajamos. Asmenų, kuriems kyla skurdo rizika ar socialinė atskirtis, skaičius ir dalis stabilizavosi. Tačiau ES šalyse vis dar matyti didelių skurdo rizikos ir nelygybės raidos skirtumų.
2. Lietuvoje po didelio nuosmukio (realiojo BVP kritimas buvo vienas didžiausių ES) ekonomika įspūdingai atsigavo: 2011–2014 m. BVP augo 4,1 proc. tempu, 2016 m. nedarbas sumažėjo iki 7,9 proc., realusis vidutinis darbo užmokestis padidėjo per 2016 metus 7,4 proc.

Tačiau nepaisant gerų makroekonominių rezultatų, ryškūs gyventojų pajamų paskirstymo netolygumai – Lietuva yra „antilyderė“ ES pagal didžiausią pajamų nelygybę, šalies darbo užmokesčio lygis, mokesčių ir BVP santykis yra vieni mažiausių ES, kapitalo mokesčiai yra gero-kai mažesni už ES vidurkį.

3. Lietuvos gyventojų pajamų diferenciacijos rodikliai pagal *Eurostat*’o duomenis rodo didelį ir didėjantį netolygumą. Kvintilinis pajamų diferenciacijos koeficientas santykis nuo 5,9 2007 m. padidėjo iki 7,5 2014 m. (ES vidurkis – 5,2). Decilinis pajamų diferenciacijos koeficientas padidėjo per tą laikotarpį nuo 10,3 iki 10,7 (ES vidurkis – 8,5). Džini koeficientas Lietuvoje yra 35,56 proc. (ES vidurkis – 30,9). Lietuvoje pastebimas akivaizdus pajamų koncentracijos nedidelėse visuomenės grupėse didėjimas. 2016 m. 30 turtingiausiųjų Lietuvos verslininkų bendra turto vertė siekė 4,8 mlrd. Eur (apie 13 proc. Lietuvos BVP). Jų turto vertė per metus padidėjo 10 proc., tuo metu kai bendras BVP išaugo 1,7 proc.
4. Lietuvoje skurdo rizikos lygis 2016 m. buvo 18,1 proc., t. y. žemiau 20 proc., tačiau šis rezultatas pasiektas po socialinių išmokų perve-dimų. Skurdo rizikos rodiklis prieš socialinius pervedimus Lietuvoje gerokai viršijo 25 proc. Taigi socialinių išmokų poveikis Lietuvoje yra labai didelis. Tarp vyrų ir moterų skurdo rizikos lygio Lietuvoje pagal *Eurostat*’o duomenis didelio skirtumo nėra. Didžiausią dalį skurstan-čiųjų sudarė bedarbiai – 62,6 proc. (iš jų 22 proc. – pensininkai) ir nedirbantys – 29,2 proc.
5. Lietuvos gyventojų pajamų struktūra pagal šaltinius yra nepažangi – ji atspindi neigiamą darbo rinkos ir demografinę situaciją šalyje: atsirado platus sluoksnis žmonių gyvenančių iš senatvės pensijų ir socialinių iš-mokų. Tačiau stiprėja ir teigiamos tendencijos: pirma, beveik 60 proc. namų ūkių pagrindinis pajamų šaltinis – darbo pajamos ir jų dalis ben-drose pajamose didėja; antra, socialinių išmokų dalis mažėja.
6. Autorių atlikto 2016 m. tyrimo duomenys patvirtina išvadą, kad Lie-tuvoje pajamų struktūra pagal šaltinius išlieka nepažangi – socialinės išmokos kartu su pensijomis sudaro pernelyg didelę dalį – 42,7 proc., tuo tarpu kai darbo užmokestis sudaro 41,7 proc. Pajamos iš ūkinin-kavimo sudaro itin mažą dalį – 4,4 proc.

7. Autorių atlikto tyrimo duomenimis Lietuvos gyventojų pajamų pasiskirstymui būdingos „dvi viršūnės“, rodančios, kad egzistuoja „dvi Lietuvos“ – viena pasižymi tolygesniu pajamų pasiskirstymu ir pajamų koncentracija žemesniuose pajamų intervaluose, kitai būdinga didesnė pajamų diferenciacija ir koncentracija aukštų pajamų intervaluose. Kiekviena pasižymi skirtingais dominuojančiais pajamų šaltiniais, skirtingu ekonominiu aktyvumu, ekonominio elgesio modeliais, vartojimo standartais, vertybėmis, polinkiais.
8. 10 proc. turtingųjų Lietuvos gyventojų disponuoja beveik trečdaliu visų pajamų; daugiau kaip dviem trečdaliams gyventojų, t. y. didžiajai daliai gyventojų tenka 40,5 proc. visų pajamų. 10 proc. skurdžiausių disponuoja 11 kartų mažesnėmis pajamomis nei 10 proc. turtingiausių (Kd lygus 11,04). Tai rodo, kad pasiekta socialinės kantrybės riba, kuri reiškia visuomenėje didelę socialinę įtampą. Vartojimo išlaidų palyginimas decilinėse grupėse rodo kiek mažesnę diferenciaciją – Kd yra 9,01.
9. Pajamų pasiskirstymas pagal gyvenamą vietą rodo tolygesnį pajamų pasiskirstymą kaime nei mieste. Tačiau didėjant gyventojų skaičiui miestuose ir didmiesčiuose pajamų netolygumai didėja. Didžiausi pajamų lygio skirtumai pastebimi sostinėje, kurioje pajamų pasiskirstymui būdingos „dvi viršūnės“. Kaime pajamų diferenciacijos koeficientas Kd yra 9,3, mieste 10,4 ir didmiestyje 10,8. Ypač ryškūs skirtumai tarp kaimo ir didmiesčio decilinių grupių. Pajamų skirtumas tarp I-ų decilių sudaro 20,5 proc., o X-uose deciliuose net 31 proc. Tai reiškia, kad didmiesčio pasiturinčių gyventojų pajamos yra trečdaliu didesnės nei turtingųjų kaimo gyventojų. Tai patvirtina mūsų tyrimo duomenys apie vidutines pajamas: bendras žemiausias pajamų lygis yra kaimo vietovėse (vidutinės pajamos sudaro 555,8 Eur), miestuose didesnės (610,6 Eur), o didmiesčio gyventojų pajamos yra santykinai didžiausios (699,8 Eur). Gyventojų pagal gyvenamą vietą pajamų augimą deciliuose atspindi gyventojų pajamų didėjimo galimybės ir rodo, kad didmiestyje jos yra kur kas didesnės nei kaime.
10. Formuojant pajamų politiką, labai svarbūs įvairių socialinių grupių pajamų skirtumai. Viena iš ypač svarbių grupių – pagyvenę asmenys. Lietuvoje dideli skirtumai tarp pagyvenusių ir jaunesniojo amžiaus

gyventojų grupių vidutinių pajamų liudija, pirma, kad dauguma vyresniojo amžiaus žmonių gauna pensijas, jų vidutinės pajamos sudaro mažiau 80 proc. bendrų vidutinių pajamų. Apskritai ES šalių socialinių grupių pajamų palyginimas byloja apie visų grupių žemą pajamų lygį Lietuvoje, nepriklausomai nuo amžiaus. Tačiau žemiausias pajamų lygis būdingas senyvo amžiaus žmonėms, nors jų pajamų nelygybė nėra palyginti didelė. Jaunimo ir vidutinio amžiaus žmonių pajamų lygis yra kur kas aukštesnis, tačiau ir pajamų nelygybė du kartus viršija pagyvenusio amžiaus žmonių nelygybę ir sudaro $Kd = 12$. Pajamų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes leidžia padaryti nelauktą išvadą apie tai, kad jaunimo pajamos yra kur kas aukštesnės už pagyvenusių žmonių pajamas. Vidutinės jaunimo pajamos sudaro 699 Eur, o pagyvenusių žmonių 592 Eur. Tačiau dažniausiai gaunamos jaunimo pajamos sudaro 400 Eur, pagyvenusių žmonių – 251 Eur. Didžiausia pajamų nelygybė pasižymi vidutinio amžiaus žmonės ($Kd = 12,5$); panašiai pajamos pasiskirsto ir tarp jaunimo ($Kd = 12,4$), o senyvo amžiaus pajamų nelygybė pati mažiausia (du kartus mažesnė nei jaunimo) ($Kd = 6,7$).

11. Pajamų pasiskirstymas pagal lytį liudija apie aukštesnį vyrų pajamų lygį nei moterų, tačiau vyrų pajamų nelygybė yra didesnė nei moterų. Vidutiniškai moterų disponuamos pajamos yra 15,5 proc. mažesnės nei vyrų, tačiau X decilyje šis skirtumas dar didesnis – 21,6 proc. Jei vyrų pajamų diferenciacijos koeficientas sudaro $Kd = 11,9$, tai moterų – 9,5.
12. Gaunamos pajamos Lietuvos gyventojams užtikrina būtiniausių poreikių tenkinimą – maistui, sveikatai, būstui. Tačiau aukštesnių poreikių – švietimo, tobulinimosi gyventojai negali patenkinti dėl pajamų stokos. Didžiausias pajamų stygius būdingas miestelių gyventojams (70 proc.), mažiausias – didmiesčių gyventojams (37 proc.). Pagal mūsų tyrimo duomenis gaunasi paradoksali išvada: nors ir jaunimo pajamų lygis nėra pats mažiausias, tačiau labiausiai pinigų stinga jaunimui (67 proc.). Didėjant amžiui, pasitenkinimas turimomis lėšomis mažėja, tačiau išlieka ženklus (55 proc.). Moterims labiau stinga lėšų nei vyrams – atitinkamai 43,9 proc. ir 35,8 proc. Savo finansinę padėtį patenkinti tik 10 proc. Lietuvos gyventojų.

Eglė Krinickienė, Ugnė Kisielytė

4. Vartojimo diferenciacijos vertinimas

4.1. Vartojimo teoriniai aspektai socialinės ekonominės nelygybės požiūriu

Šiuolaikinėje visuomenėje vartojimui skiriamas didelis dėmesys, nes ekonomikos augimas ir sparti technologijų plėtra neišvengiamai stumia individą gyventi „vartotojišką“ gyvenimo būdą. Hirschle (2014) pabrėžia, kad firminės prekės ir paslaugos vaidina vis svarbesnį vaidmenį ir tampa individo tarpininkais kasdieniniame socialiniame ir kultūriniame gyvenime. Prekės naudojamos siekiant parodyti savo socialinį statusą, priskirti save tam tikrai kultūrinei grupei ir socialinei veiklai – visa tai tarsi formuoja **individo socialinį identitetą**. Ne tik apsipirkimui, bet ir dalykiniam bendravimui bei laisvalaikio praleidimui žmonės pasirenka prekybos centrus, teminius parkus, kino teatrų zonas. Kitaip tariant, vartojimas perauga į platų visuomeninių sričių spektrą ir transformavo materialinius ir simbolinius šiuolaikinės visuomenės bruožus.

Pastaraisiais dešimtmečiais vartojimo įpročiai įgavo nerimą keliantį pobūdį. Pasaulinė ekonomikos ir finansų krizė, prasidėjusi 2008 m., įgaliino atkreipti dėmesį į visuomenės narių vartojimo įpročius, polinkį gyventi ne pagal išgales ir iš esmės peržiūrėti vartojimo koncepciją, tikslingai ją kreipiant sąmoningo, atsakingo ir etiško vartojimo linkme. Kaip priešprieša pertekliniam vartojimui pastaruoju metu sąmoningumo ir etiškumo tendencijas vis labiau atliepia **dalijimosi ekonomika**, tačiau irgi su tam tikromis išlygomis (Bradley, Pargman, 2017).

Ypač svarbus aspektas yra tas, kad **vartojimas atspindi šiuolaikinio pasaulio poliarizaciją ir atskleidžia didelę socialinę ekonominę nelygybę tarp atskirų valstybių**. Beckerto (2010) teigimu, didelė dalis pasaulio šalių yra menkai ekonomiškai išsivysčiusios, jų gyventojai patiria skurdą, neprieklių ir negali patenkinti būtiniausių poreikių. Ir atvirkščiai, turtingos šalys turi didelę perkamąją galią ir dauguma jų gyventojų patenkina savo būtiniausius poreikius.

Pastaruoju metu pasaulio mokslininkų tyrimuose vartojimui skiriamas didelis dėmesys. 2015 m. Nobelio premija ekonomikos srityje buvo skirta britų kilmės amerikiečių mokslininkui, Prinstono universiteto (JAV) **profesoriui Angus Deatonui** už indėlį į **vartojimo, skurdo ir gerovės analizę**. A. Deatono metodologinis požiūris grindžiamas duomenimis apie individo patirtį ir namų ūkių elgseną. Mokslininko nuomone, tai įgalina pasiekti adekvatesnių rezultatų, turinčių kur kas didesnę reikšmę, nei standartizuoti makroekonomikos modeliai. Mokslininko išvada – siekiant sukurti efektyvią ekonominę politiką, kuri skatintų gerovę ir mažintų skurdą, pirmiausia reikia gerai suprasti vartojimo principus individo lygiu, turtingųjų ir skurdžiųjų namų ūkių lygiu. Anot A. Deatono, **atskirų vartotojų pasirinkimo svertų suvokimas padeda sukurti ekonominę politiką, skatinančią visuomenės klestėjimą ir skurdo mažinimą**. Globalizacijos procese pasikartojančios ekonomikos krizės išryškina sistemos, kuri neužtikrinta ekonomikos augimo ir gyvenimo kokybės kilimo, trūkumus. Ryškėjantys kontrastai tarp skirtingų požiūrių į ekonominę padėtį skatina ieškoti alternatyvų esamai sistemai. Vartojimo, kaip vieno esminių ekonomikos reiškinių, analizė tampa ypač aktuali (Deaton, 2003).

Diskusijos apie gyventojų vartojimą remiasi vienašališka nuomone, pasirenkant konkrečią ekonomikos mokyklą. **Viena vertus, didesnis gyventojų vartojimas yra kritikuojamas, skatinant taupyti. Antra vertus, gyventojų vartojimas yra apibūdinamas kaip esminis ekonomikos variklis**. Pavyzdžiui, vieni tyrėjai pabrėžia vartojimą kaip esminį faktorių skatinant ekonomiką (J. M. Keynes, R. Reich, A. Sen, J. Stiglitz ir kt.), o kiti vartojimo augimą įvardija kaip švaistūnišką kelią į ekonomikos nuosmukį ir skatina taupyti, ypač ekonominės krizės sąlygomis (F. A. Hayek, A. Schwartz, L. Mises ir kt.). Žymiausių politikų sprendimai šiuo klausimu taip pat skyrėsi. Štai Didžiosios recesijos metu JAV prezidentas Franklinas D. Roosveltas į savo programą įtraukė ekonomisto Johno Meynardo Keyneso idėjas ir atgaivino JAV ekonomiką, skatindamas vartojimą. Tuo tarpu Jungtinės Karalystės ministrė pirmininkė Margareta Thatcher ir JAV prezidentas Ronaldas Reaganas, pasirinkdami vykdyti griežto taupymo politiką, pasekė Friedricho A. Hayeko ir kitų monetarizmo atstovų idėjomis. Tokia skirtingų ekonominių teorijų priešprieša buvo akivaizdi ir 2008 m. pasaulinės ekonominės krizės laikotarpiu.

Plačiai diskutuojama apie vartojimą, kaip raktą, siekiant išeiti iš užsėtęsusios ekonominės krizės, stagnacijos ir netgi kaip sprendimą didėjančiai socialinei-ekonominiai nelygybei mažinti. Tačiau dažniausiai valstybės politikos formuotojai neišsiklauso į šias diskusijas ir vykdo monetarinę politiką. Juntamas visuomenės nusivylimas dėl realios situacijos ignoravimo ir valstybių ekonomikos vedimo į vis gilesnę duobę, akcentuojant politinį ciklą, o ne ilgalaikę perspektyvą. Gerai žinomas J. M. Keynso (1936) teiginys – „paklausa yra svarbus ekonominės veiklos veiksnys, ir darbo sektoriui yra naudingesnis valstybės išlaidų didinimas nei mažinimas“. Kaip teigia Nobelio premijos laureatas Amartya Senas, **griežtas valstybės išlaidų apribojimas susilpnina rinkos paklausą ir privačias pajamas, tokiu būdu nulemdamas dar didesnę darbo vietų praradimą** (Sen, 2015).

2008 m. Europos Sąjunga susidūrė su didžiausia ekonomine krize nuo Antrojo pasaulinio karo. Prasidėjo ir politinė krizė, kurią vainikavo Didžiosios Britanijos piliečių referendumu BREXIT pareikšta valia išstoti iš ES. Globalizuotame pasaulyje nepaprastai greitai sklindant informacijos srautams, tokie neramumai daro įtaką finansų rinkoms ir apsunkina sprendimų priėmimą. Kita vertus, tai sutelkia valstybes, suinteresuotas ES ateitimi, efektyviau spręsti esminius klausimus. 2008 m. pasaulio ekonomikos ir finansų krizė išryškino ne tik silpnąsias ekonomines, bet ir politines problemas, bei paskatino pradėti struktūrines reformas, keisti sustabarėjusią, neefektyvią ir globalizacijos fone veikiančią sistemą.

Ekonominės nelygybės problema ir jos mastas ypač išryškėjo krizės laikotarpiu. Anot Nobelio premijos laureato Josepho Stiglitzo, nelygybė – tai sisteminė problema, ekonominės sistemos bruožas. Pirma, nelygybė – tai vykdomos ekonominės politikos rezultatas, ir tokia politika yra palanki turtingiesiems; antra, šios problemos šaknys negali būti suvestos į kokią nors vieną atskirą fragmentišką veiksnį, pvz., pelno mokestį, sveikatos reformą ar darbo rinkos reformą. **Kova su nelygybe reikalauja sisteminio požiūrio** (Stiglitz, Sen, Fitoussi, 2010).

Viena vertus, **ekonominė krizė siejama su XXI a. vartotojų visuomene**. Prekių ir paslaugų vartojimas sudaro šiuolaikinės ekonomikos procesų pagrindą. Vartotojų visuomenei būdingas norų ir poreikių nestabilumas, greito patenkinimo troškimas bei fragmentiškas laikas, sudarytas iš momentinių akimirkų (Bauman, 2007). Pabrėžiamas vartotojiškos visuomenės

kuriamos sistemos pažeidžiamumas ir nestabilumas bei polinkis į krizes. Vartotojų kapitalizmas kritikuojamas kaip kuriantis individo vidinius konfliktus, supriešinantis visuomenę ir transformuojantis socialinius ryšius į suprekintų mainų ryšius.

Kita vertus, J. M. Keyneso nuomone, vartojimas yra pagrindinis ekonomikos augimo variklis (Keynes, 1936). Žymus ekonomistas Robertas Reichas taip pat pabrėžia, kad **ypatingai svarbu skatinti vartojimą ir išlaidas, siekiant padidinti ekonomikos plėtrą** (Reich, 2012). R. Reichas iškelia problemą, kad nuo mažos grupės gyventojų vartojimo priklausanti ekonomika yra linkusi į didelius burbulus ir nuosmukius. Taigi, ne šiuolaikinės visuomenės vartotojiškumas sukelia ekonomines krizes, o **netolygus vartojimo pasiskirstymas**. Turtingieji švaisto pinigus ir užsiima spekuliacijomis, kuomet jų santaupos yra saugios ir augančios, tačiau jie staigiai atsitraukia, kai turto vertė krinta, taip sukeldami didelius, staigius pokyčius (Reich, 2012). Ekonomika negali ištrūkti iš mirties gniaužtų be strategijos, skirtos atgaivinti vidurinėsios klasės perkamąją galią. 5-ių procentų turtingiausiųjų vartotojų išlaidos niekaip neįsuks vertingo naujų darbo vietų ir augančių gyvenimo standartų rato. R. Reichas atkreipia dėmesį į **vidurinėsios klasės svarbą** – jos stiprėjimui būtina mažinti nelygybę ir tokiu būdu užtikrinti tolygesnį vartojimo pasiskirstymą (Reich, 2012).

Nobelio premijos laureatas A. Senas kritikuoja Europos vyriausybės dėl griežtos biudžeto politikos įgyvendinimo krizės laikotarpį. Anot A. Seno, skubėjimas įgyvendinti griežto taupymo politiką tapo katastrofa, o planuodami išlaidas valstybių vadovai didesnę finansinę atsakomybę ir atskaitomybę supainiojo su radikaliomis trumpojo laikotarpio priemonėmis. Ekonomistas įspėjo, kad didelio masto, beatodairiškas valdžios sektoriaus išlaidų pjovimas gali sužaloti gyvenimus ir sunaikinti ekonomikos atsigavimo užuomazgas (Lamont, 2011).

A. Senas teigia, kad „mūsų finansų ir politikos lyderių daromų vertinimų siaurumas atima žadą“ (Sen, 2015). Savo esė A. Senas apgailestauja, kad dabartinė Europa yra suinteresuota ekonomikos griežtumu, suvaržymu. 2008 m. pasaulio ekonominės krizės metu politikams nusprendus suvaldyti augančias valstybių skolas, buvo pasirinktas griežto, suvaržyto ekonomikos valdymo kelias, lyg tai būtų išganymas stipriai įsiskolinusioms valstybėms

(Sen, 2015). A. Senas drąsiai tęsia griežtos ekonominės politikos kritiką: ji ne tik pagilino Europos ekonomines problemas, bet ir nepasiekė taip išsvajoto politikų tikslo sumažinti valstybės skolos ir BVP santykį. Jei pastaruoju metu pasirodė teigiamų pokyčių, tai tik todėl, kad Europos valstybės pradėjo derinti ne tokią griežtą fiskalinę politiką su monetarine plėtra. Kadan gi tai tik pusėtas J. M. Keyneso priemonių sekimas, tai ir rezultatai yra pusėtini (Sen, 2015). Pamirštama, kad J. M. Keynesas teigė: „Pakilimas, o ne nuosmukis, yra teisingas laikas griežtai valstybės biudžeto ekonomijai“ (Moggridge, 1931-1939).

Griežtas taupymas sukūrė visiškai nepalankią aplinką svarbioms reformoms (Sen, 2015). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad vykdyti reformas yra paprasčiau ekonomikai augant, o ne stagnacijos laikotarpiu (Rodrik, 2004). Kita neigiama griežto taupymo pasekmė – gamybinės galios sumažėjimas, lėmęs bedarbystę, prarastus igūdžius ir didžiulį jaunimo nedarbą. Žmogiškasis kapitalas, A. Smitho išaukštintas kaip esminis ekonominės sėkmės variklis, buvo sužlugdytas (Sen, 2015).

Tiek ES institucijos, tiek šalys narės ėmėsi veiksmų kovai su ekonomikos krize, tačiau dauguma jų buvo neveiksmingi ar net apsunkino kovą su ekonominiais iššūkiais. Ekonomistai argumentuoja, kad griežto taupymo politika ir biudžeto deficito bei skolos apribojimai tapo ekonomikos atgaivinimo stabdžiu. ES ekonomikai atsigaunant itin lėtai, vis didesnis, nors dar nepakankamas dėmesys atkreipiamas į alternatyvas esamai sistemai ir rekomendacijas dėl gyvenimo kokybės politikos ir rodiklių svarbos. Gerovė yra kiekvieno žmogaus siekiamybė ir viena iš prielaidų žmogaus laimei. Tai vaizduoja ir Maslow poreikių piramidė, kur pagrindiniai žmogaus poreikiai turi būti patenkinti tam, kad būtų galima sutelkti dėmesį į aukštesnius lygmenis.

Gerovės rodikliai. Ekonomistai atkreipia dėmesį į gerovės rodiklius ir jų panaudojimą politiniams sprendimams priimti. Tam įtaką daro ribotos BVP ir susijusių rodiklių galimybės (Deaton, Stone, 2013). Anot Nobelio premijos laureato A. Deatono, BVP yra nepakankamas materialinės gerovės rodiklis (Deaton, 2003). Mikroekonominiai pajamų ir vartojimo duomenys, gaunami sociologinių apklausų metu, taip pat yra nepakankamas informacijos šaltinis, nes daugelyje šalių jie rodo žemesnį vartojimo vidurkio augi-

mą, palyginus su nacionalinių sąskaitų apskaičiavimais. Tai sudaro kliūtis, siekiant suprasti ekonomikos augimo ir skurdo mažinimo ryšius (Deaton, 2010).

BVP paprastai yra naudojamas kaip ekonominės veiklos rodiklis. Tuo tarpu individualus faktinis vartojimas yra alternatyvus indikatorius, geriau atspindintis namų ūkių materialinę gerovę. BVP apima ne tik produktus ir paslaugas, kuriuos vartoja namų ūkiai, bet ir visuomenines paslaugas, tokias kaip gynyba, viešosios tvarkos užtikrinimas, taip pat eksporto ir importo skirtumą (Eurostat, 2016).

Gyvenimo lygio standartų, skurdo ir jų faktorių analizėje A. Deatonas pirmenybę suteikė namų ūkių apklausoms. Anot A. Deatono, vartojimas – kaip priešprieša pajamoms – išlieka kertiniu kintamuoju matuojant skurdą mažų pajamų šalyse: vartojimą dažnai lengviau apskaičiuoti, be to, jis yra tikslesnis materialinės gerovės rodiklis (pajamos yra linkusios sezoniskai svyruoti) (Deaton, 2009). Namų ūkių išlaidų rodikliai turi būti vertinami atsižvelgiant į namų ūkių poreikius, siekiant gauti individualius gyvenimo lygio standartų rodiklius, kuriais turi būti paremta vykdoma politika. Vartojimo rodikliai, su tam tikrais apribojimais, yra esminiai, vertinant gyvenimo standartus. Vartojimo problematikos esmė yra namų ūkio išigyjamų produktų pasirinkimas, kurį riboja turimas biudžetas ir produktų kainos. Namų ūkis siekia maksimizuoti gaunamą naudą turėdamas ribotus išteklius (Deaton, 2003).

Bendras visos ekonomikos vertinimas teikia naudingos informacijos, tačiau gyventojų materialinių gyvenimo standartų tendencijos yra geriau atskleidžiamos, matuojant namų ūkių pajamas ir vartojimą. Pavyzdžiui, nacionalinių sąskaitų duomenys rodo, kad daugelio Tarptautinės ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) narių realios namų ūkių pajamos augo skirtingai nuo realaus BVP vienam gyventojui – įprastai lėčiau. Namų ūkių perspektyva įtraukia tarpsektorinius mokėjimus, tokius kaip mokesčiai valstybei, socialinės išmokos iš valstybės ir palūkanos, kurias namų ūkiai moka finansų institucijoms už paskolas. Tinkamai apibrėžiant, namų ūkių pajamos ir vartojimas taip pat turėtų atspindėti natūra teikiamas valstybės paslaugas, tokias kaip subsidijuojamos sveikatos ir švietimo paslaugos. Daug pastangų reikalauja statistinis suderinimas ir suvokimas, kodėl tam tikri kriterijai, rodikliai (pvz., namų ūkių pajamos) gali judėti

skirtinga kryptimi, priklausomai nuo statistinių rodiklių šaltinių (Stiglitz, Sen, Fitoussi, 2010).

Individualaus faktinio vartojimo rodiklį sudaro namų ūkių, valdžios sektoriaus, nepelno organizacijų, teikiančių paslaugas namų ūkiams ir namų ūkių individualių vartojimo išlaidų suma. Tai yra realiai namų ūkių suvartojamų produktų ir paslaugų individualiems poreikiams patenkinti rodiklis (Eurostat, 2016).

J. E. Stiglitzo, A. Seno ir J. P. Fitoussi įžymiojoje ataskaitoje dėl ekonominės veiklos vertinimo ir socialinės pažangos (2010) yra pateikiama alternatyva BVP. Mokslininkai pabrėžia įprasto BVP trūkumus. Svarbiausia tai, kad per didelis susikonsolidavimas ties BVP rodikliu gali nuvesti prie neteisingų išvadų, kurios neparodo tikrosios padėties ir neatskleidžia, kaip iš tiesų valstybėje gyvena žmonės (Stiglitz, Sen, Fitoussi, 2010). Deja, dažnai inercinis situacijos vertinimas pagal įprastus, ir, tikėtina, atgyvenusius rodiklius, politikams yra artimesnis, nei įsiklausymas į srities profesionalus, tokius kaip J. Stiglitzas ar R. Reichas. A. Senas taip pat diskutuoja apie trumparegiškumą ir Europos politikų neįsigilinimą į istoriją bei esmines ekonomikos teorijas (Sen, 2015). Atkreipiamas esminis dėmesys ir į didelę socialinę ekonominę nelygybę pasaulyje. Lietuva taip pat išsiskiria aukšta gyventojų pajamų nelygybe palyginti su kitomis ES valstybėmis. Vadinasi, didėjantys gamybos mastai nebūtinai visiems atneša vienodą naudą. Materialinio gyvenimo standartai yra labiau susiję su grynosiomis nacionalinėmis pajamomis, realiomis namų ūkių pajamomis ir vartojimu – gamyba gali plėstis ir tada, kai pajamos mažėja (Stiglitz, Sen, Fitoussi, 2010).

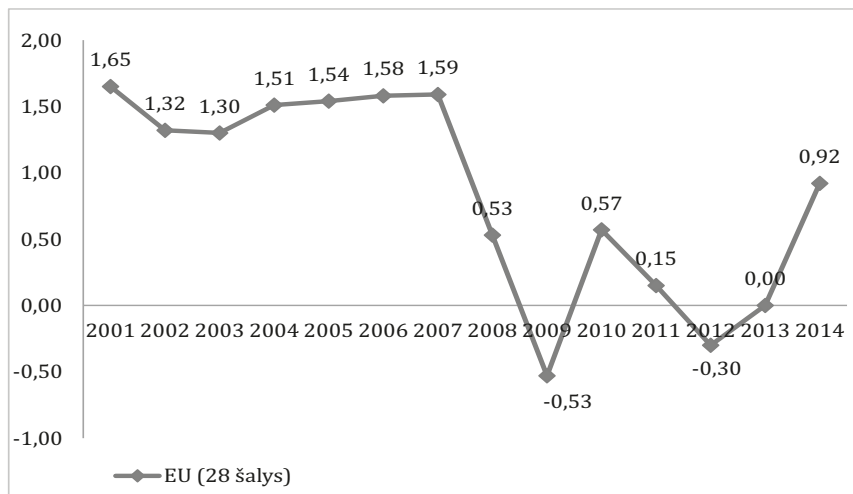
Valstybės makroekonominių rodiklių augimas dažnai netampa keliu į visuomenės gerovę ir nepagerina daugumos gyventojų gyvenimo kokybės. Todėl, norint realiai įvertinti šalies ekonominę situaciją bei tikrąjį gyventojų gyvenimo kokybės lygį, svarbu atsižvelgti į rodiklių visumą bei atsiriboti nuo fragmentiškumo. Pastaruoju metu aktyviai vystomos gyvenimo kokybės rodiklių sistemos padeda vertinti situaciją valstybėje išsamiai, atsižvelgiant į gyventojus, o ne į pavienius produkcijos mastus matuojančius statistinius duomenis (Rakauskienė ir kt., 2015). Būtina atsižvelgti į gyvenimo kokybės daugiaspektiškumą ir priimti sprendimus, vertinant visas sritis ir rodiklius

visumą. Vartojimas yra svarbus ekonomikos augimo komponentas. Stipri vidaus rinkos paklausa gali tapti pagrindiniu ekonomikos varikliu.

Toliau pateikiamas tyrimas remiasi J. E. Stiglitzo, A. Seno ir J. P. Fitoussi ataskaitoje (2010) suformuluota socialinės ekonominės pažangos vertinimo metodologija. Mikro ir makro lygiu vertinami, analizuojami ir lyginami BVP, pajamų nelygybės, vartojimo išlaidų, vartojimo struktūros ir raidos duomenys. Tyrimui naudojami Eurostato ir Lietuvos Statistikos Departamento statistiniai duomenys apie Lietuvą ir ES. Tiriamasis laikotarpis: 1995–2015 m. Tyrimo objektas: vartojimo raida ir struktūra Lietuvoje ES kontekste.

4.2. Lietuvos gyventojų vartojimo išlaidų raida ir struktūra ES kontekste

2001–2014 m. ES šalių vartojimo raidą galima suskirstyti į tris etapus. **Pirmojo etapo metu (2003–2007 m.)** vartojimas ir jo reikšmė BVP augo. **Antrojo etapo metu (2008–2013 m.)** – pasaulinės ekonomikos ir finansų krizės laikotarpiu – staigiai sumažėjo ES šalių gyventojų vartojimas. Pirmasis ženklus vartojimo kritimas („duobė“) fiksuojamas 2009 m. ir sutampa su ekonominės krizės pradžia. Antroji vartojimo „duobė“ yra griežto taupymo politikos, valstybių skolos valdymo pasekmė. Griežtas taupymas, nepaisant vis labiau prastėjančios ekonominės padėties, nuvedė prie gilaus paklausos nuosmukio 2012 m. Užsitęsusi krizė ir toliau darė didelę įtaką ekonominei veiklai ir darbo lygiui ES. Lėtėjant pasaulio ekonomikai, vidaus paklausa ir toliau silpnėjo, o vartotojų ir įmonių pesimizmas dėl ateities perspektyvų nuolat augo. Tai nulėmė ir stagnuojantį eksportą bei tolydžio augantį nedarbą. Nuosmukis labiausiai paveikė tas šalis, kurios turėjo didžiausias skolas ir vykdė griežtą taupymo politiką (Graikija, Ispanija, Portugalija, Lietuva). **Trečiojo etapo metu (2013–2016 m.)** pastebimas vartojimo atsigavimas (4.1. pav.). Tam didelę įtaką turėjo sumažėjusi euro zonos skilimo rizika ir gerėjanti pasaulinės ekonomikos padėtis. Europos Komisijos teigimu, ekonomikos atsigavimas išlieka labai trapus, ypač dėl skolų, slegiančių namų ūkius, įmones ir valstybes (Europos Komisija, 2015).

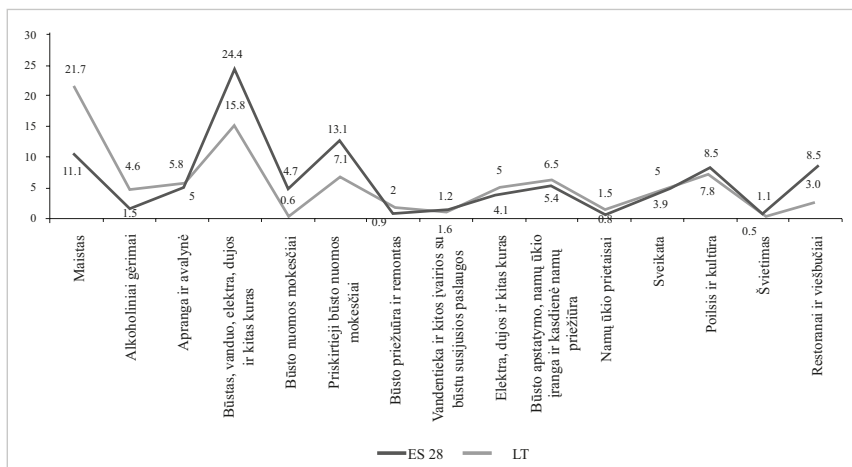

4.1. pav. Faktinio individualaus vartojimo indėlis į BVP augimą ES 28, 2001–2014 m., proc.

Šaltinis: Eurostat, 2016.

Vartojimo išlaidų raida ir struktūra atskleidžia gyvenimo lygio pokyčius. Vienas iš svarbiausių vartojimo rodiklių yra **išlaidos maistui**. Pagal šį rodiklį galima spręsti apie šalies gyvenimo lygį. Kuo didesnė gyventojų vartojimo išlaidų dalis atitenka maistui, tuo žemesnis pragyvenimo lygis šalyje (Rakauskienė, Servetkienė, 2011). Maistas sudaro vieną iš pagrindinių pozicijų Lietuvos gyventojų vartojimo struktūroje. Lyginant Lietuvos ir ES valstybių gyventojų vartojimo išlaidų struktūrą, ryškiai išsiskiria išlaidų, skiriamų maistui, dalis. 2015 m. lietuviai maistui skyrė 21,7 proc. vartojimo išlaidų, ir tai viršijo ES 28 vidurkį (11,1 proc.) net du kartus (4.2. pav.). ES valstybių narių kontekste tik Rumunijos gyventojai maistui išleidžia daugiau nei Lietuvos gyventojai – 27,9 proc. (4.3. pav.). Neramina ir **didelis suvartojamo alkoholio kiekis Lietuvoje**: 2015 m. vartojimo išlaidos alkoholiui sudarė 4,6 proc., ir tai viršijo ES 28 vidurkį (1,6 proc.) beveik 3 kartus (4.2. pav.). Tai byloja apie negerėjančią Lietuvos gyventojų ekonominę padėtį, visuomenėje vyraujančią pesimizmą ir jo išprovokuotą elgsenos būdą, kuomet gyventojai yra linkę slopinti stresą ir patiriamus sunkumus alkoholio pagalba.

Alkoholinių gėrimų kainų lygis Lietuvoje sudarė 88 proc. ES vidurkio (Lietuvos statistikos departamentas, 2016). Lietuvos kainų lygis buvo aukštesnis nei Lenkijos, bet buvo mažesnis nei Estijos ir Latvijos. Žemiausias alkoholinių gėrimų kainų lygis ES buvo Bulgarijoje (64 proc. ES vidurkio), aukščiausias – Airijoje (175 proc. ES vidurkio). 2015 m. Lietuvoje buvo vienas žemiausių ES tabako gaminių kainų lygis – 56 proc. ES vidurkio (Lietuvos statistikos departamentas, 2016).

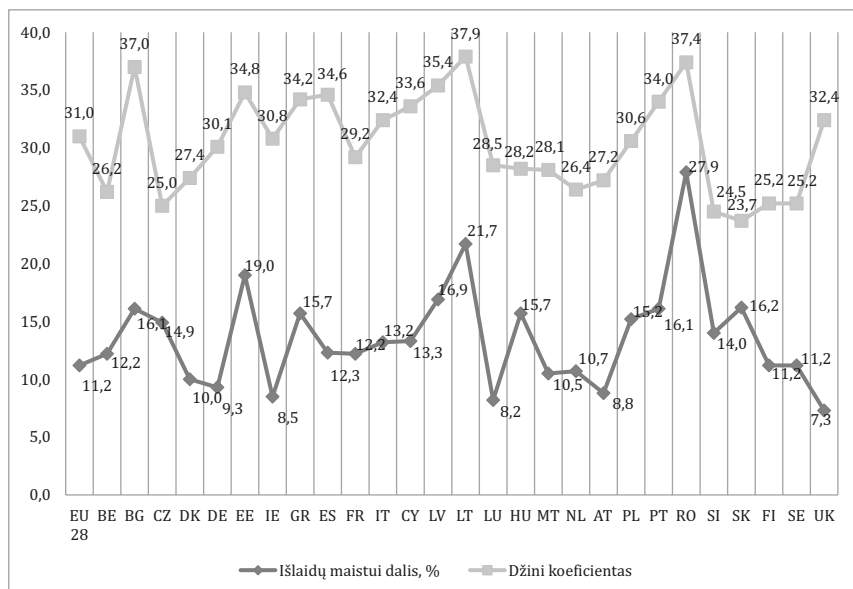

4.2. pav. Vartojimo išlaidų struktūra 2015 m. Lietuvoje ir ES 28, proc.

Šaltinis: Eurostat, 2016.

Būstas, vanduo, elektra, dujos ir kitas kuras Lietuvoje sudaro antrąją pagal dydį gyventojų vartojimo išlaidų kategoriją. 2015 m. Lietuvoje išlaidos komunalinėms paslaugoms (būstui išlaikyti) sudarė 15,8 proc. visų vartojimo išlaidų vidurkio, o ES 28 šių išlaidų vidurkis buvo ženkliai didesnis – net 24,4 proc. 2015 m. **išlaidos švietimui** Lietuvoje sudarė tik 0,5 proc. visų vartojimo išlaidų. Tai yra daugiau nei du kartus mažiau, palyginus su ES 28 šalių vidurkiu (1,1 proc.) (4.2. pav.). Didelės išlaidos maistui ir komunalinėms paslaugoms (būstui išlaikyti) kartu su mažesnėmis išlaidomis (palyginus su ES) švietimui, poilsiui ir kultūrai byloja apie nepažangią Lietuvos gyventojų vartojimo struktūrą ir žemą gyvenimo lygį.

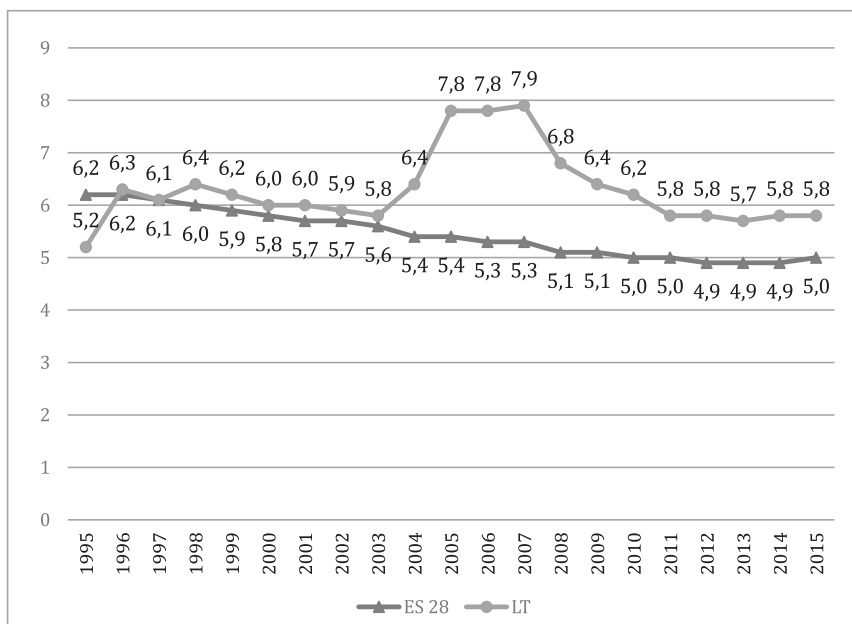
Džini koeficiento ir išlaidų maistui dalies palyginamoji analizė rodo, kad esant didesnei nelygybei šalyje maistui atitenka didesnė išlaidų dalis (4.3. pav.). Vadinas, pajamų nelygybė gali būti susijusi su žemesniu pragyvenimo lygiu.

4.3. pav. Išlaidų maistui dalies ir Džini koeficiento rodikliai ES, 2015 m.

Šaltinis: Eurostat, 2016.

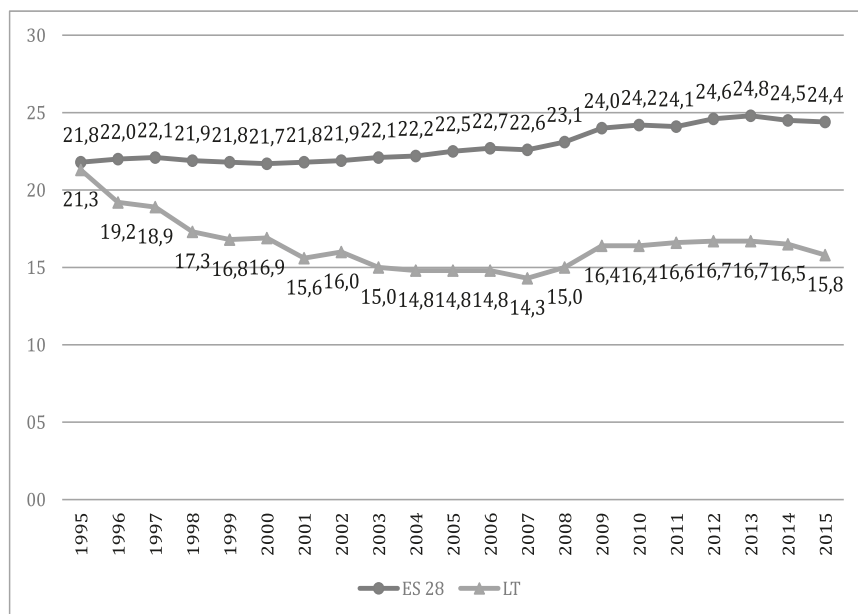
Nepaisant žemesnio gyvenimo lygio bei mažesnių pajamų, palyginus su ES vidurkiu, Lietuviai išleidžia daugiau **drabužiams ir avalynei** nei vidutinis europietis. Nuo 1998 m. išlaidų dalis aprangai ir avalynei Lietuvoje visuomet viršijo ES vidurkį (4.4. pav.). Prasidėjus 2008 m. krizei, Lietuvos namų ūkių skiriama išlaidų dalis aprangai ir avalynei sumažėjo. Palyginti su maistu, avalynė ir drabužiai yra ne pirmo būtinumo prekės. 2015 m. Lietuvos namų ūkių išlaidų dalis skiriama avalynei ir drabužiams išliko mažesnė, nei buvo prieš krizę; taigi nuosmukis turėjo išliekamųjų padarinių Lietuvos namų ūkių išlaidų struktūrai.

4.4. pav. Išlaidų dalis aprangai ir avalynei gyventojų vartojimo išlaidose Lietuvoje ir ES 28, 1995–2015 m., proc.

Šaltinis: Eurostat, 2016.

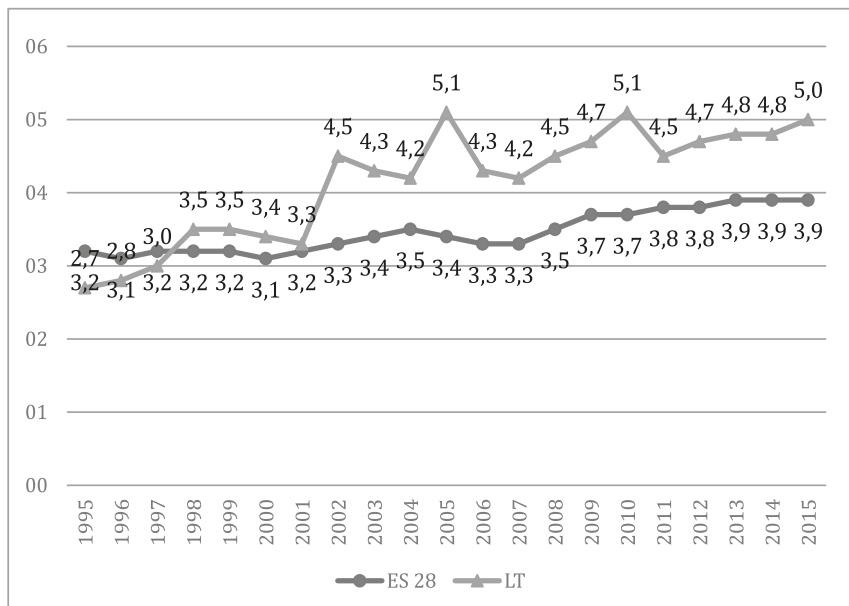
1995–2015 m. Lietuvos namų ūkių vartojimo išlaidų dalis, skiriama **būstui, vandeniui, elektrai, dujoms ir kitam kurui**, visuomet buvo mažesnė nei ES vidurkis (4.5. pav.). 2015 m. Lietuvos namų ūkiai skyrė 15,8 proc. vartojimo išlaidų komunaliniams mokesčiams ir būstui išlaikyti, o ES vidurkis buvo 24,4 proc. Verta atkreipti dėmesį, kad augant Lietuvos namų ūkių skiriamų išlaidų maistui daliai vartojimo išlaidose, komunalinių mokesčių ir būsto išlaikymo išlaidų dalis iš lėto mažėja.

4.5. pav. Išlaidų dalis būstui, vandeniui, elektrai, dujoms ir kitam kurui gyventojų vartojimo išlaidose Lietuvoje ir ES 28, 1995–2015 m., proc.

Šaltinis: Eurostat, 2016.

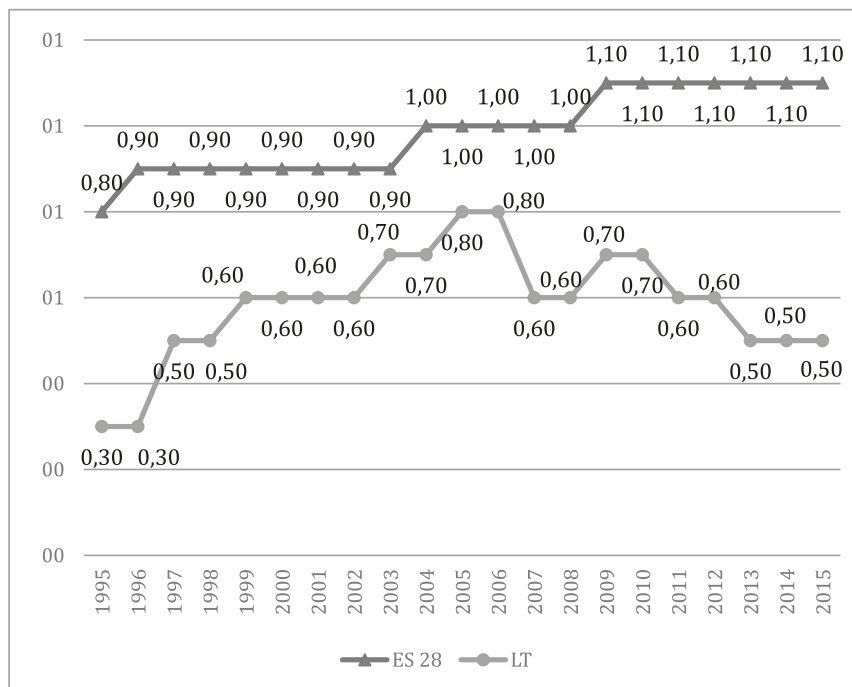
1995–2015 m. laikotarpiu Lietuvos gyventojų išlaidų dalis skiriama **sveikatai** kito netolygiai, tačiau bendra tendencija rodo išlaidų sveikatai augimą (4.6. pav.). ES valstybių vidutiniškai skiriamų vartojimo išlaidų dalis sveikatai analizuojamu laikotarpiu buvo palyginti tolygi ir palaipsniui didėjo. Verta pažymėti, kad nuo 2002 m. lietuviai skyrė didesnę vartojimo išlaidų dalį sveikatai nei ES vidurkis.

4.6. pav. Išlaidų dalis sveikatai gyventojų vartojimo išlaidose Lietuvoje ir ES 28, 1995–2015 m., proc.

Šaltinis: Eurostat, 2016.

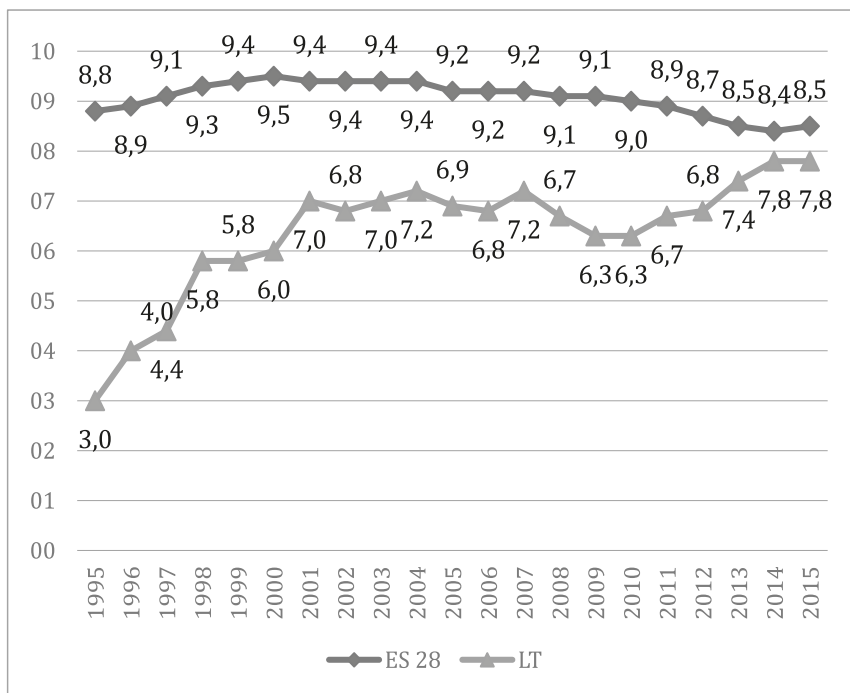
Eurostat duomenys rodo, kad Lietuvos gyventojai skiria mažesnę dalį vartojimo išlaidų **švietimui** nei vidutinis ES gyventojas (4.7. pav.). Prieš pasaulio ekonomikos ir finansų krizę 2005 m. ir 2006 m. lietuviai skyrė didžiausią išlaidų dalį švietimui palyginti su visu 1995–2015 m. laikotarpiu. Pastaraisiais metais matyti neigiama tendencija, kai mažėja lietuvių išlaidos švietimui, kuomet ES išlaidų dalis švietimui nuosekliai didėja.

4.7. pav. Išlaidų dalis švietimui gyventojų vartojimo išlaidose Lietuvoje ir ES 28, 1995–2015 m., proc.

Šaltinis: Eurostat, 2016.

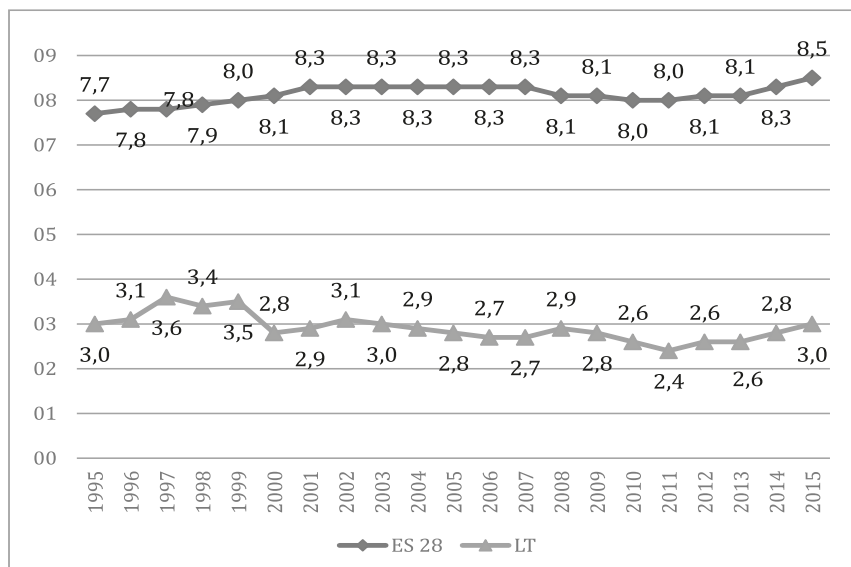
Eurostat pranešime teigiama, kad Lietuva patenka tarp ES valstybių, kuriose gyventojai (17,4 proc.) neišgali susitikti su draugais ar šeima išgerinti ar pavalgyti kartu ne namuose (Eurostat, 2016). Net 35,2 proc. Lietuvos gyventojų negalėjo sau leisti laisvalaikio pramogų (Eurostat, 2016). Vis tik analizuojant Lietuvos gyventojų vartojimo išlaidas pastaruoju metu matyti palanki tendencija – išlaidų **poilsui ir kultūrai** dalis Lietuvoje tolygiai auga, o 2015 m. labiausiai priartėjo prie ES vidurkio per visą 1995–2015 m. laikotarpį (4.8. pav.).

4.8. pav. Išlaidų dalis poilsiui ir kultūrai gyventojų vartojimo išlaidose Lietuvoje ir ES 28, 1995–2015 m., proc.

Šaltinis: Eurostat, 2016.

Analizuojant vartojimo išlaidų dalį, skiriamą **restoranams ir viešbučiams**, akivaizdus didelis skirtumas tarp lietuvių išlaidų ir ES vidutinio gyventojo išlaidų (4.9. pav.). 2015 m. Lietuviai skyrė beveik tris kartus mažesnę vartojimo išlaidų dalį apsilankymams restoranuose ir viešbučiuose, nei vidutiniškai ES gyventojai (atitinkamai 3,0 proc. ir 8,5 proc.). Tai rodo menką Lietuvos gyventojų perkamąją galią bei tai, kad didžioji dalis išlaidų skiriama pirmojo būtinumo prekėms ir paslaugoms (maistui ir būsto išlaidymui).

4.9. pav. Išlaidų dalis restoranams ir viešbučiams gyventojų vartojimo išlaidose Lietuvoje ir ES 28, 1995–2015 m., proc.

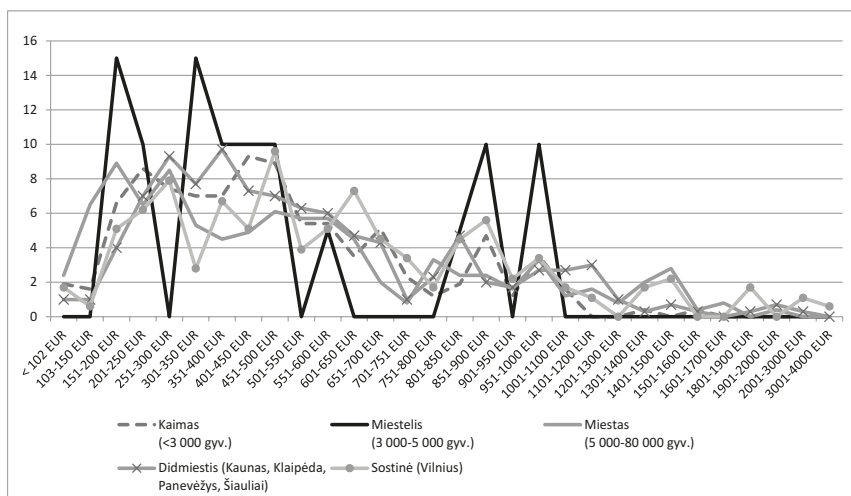
Šaltinis: Eurostat, 2016.

4.3. Lietuvos gyventojų vartojimo diferenciacijos vertinimas

4.3.1. Vartojimo diferenciacija pagal gyvenamąją vietą

Remiantis sociologinės apklausos duomenimis, **didžiosios Lietuvos gyventojų dalies vartojimo išlaidos sutelktos nuo 102 Eur iki 650 Eur**. Šiame intervale dominuoja visos šalies (kaimo, miestelių, miestų, didmiesčių ir sostinės) respondentų išlaidos. Ypač išsiskiria miesteliai (3000–5000 gyventojų), kurių respondentai nurodė, kad didžiausios vartojimo išlaidos, kurias jie gali leisti per mėnesį, yra 151–200 Eur ir 301–350 Eur. Didėjant vartojimo išlaidų intervalui, miestelių respondentai ženkliai dominuoja ir vidutinio dydžio vartojimo intervaluose nuo 851 Eur iki 900 Eur ir nuo 951 Eur iki 1000 Eur (4.10. pav.).

Atsižvelgiant į pastarųjų metų migracijos tendencijas, didžiausias Lietuvos gyventojų traukos centras yra **sostinė Vilnius**. Iš to išplaukia ir didesnės įsidarbinimo, taigi ir didesnių pajamų bei vartojimo galimybės, palyginus su likusia Lietuvos dalimi (ypač miesteliais ir kaimu). Didžiausias vartojimo išlaidas (nuo 1301 Eur iki 4000 Eur) gali sau leisti sostinėje Vilniuje gyvenantys respondentai, tačiau ir jų dalis – **išskirtinai maža** ir šiame intervale aukščiausiuose taškuose svyruoja nuo 2,2 iki 0,6 proc. Įdomu, bet intervale nuo 1201 Eur iki 1501 Eur miestai (5000–80000 gyventojų) lenkia ne tik didmiesčius (Kauną, Klaipėdą, Panevėžį ir Šiaulius), bet ir sostinę Vilnių. Tai galima paaiškinti kai kuriuose miestuose sutelkta ir išplėtota pramone bei gamyba, kuri užtikrina gyventojams darbo vietas ir stabilų darbo užmokestį (4.10. pav.).

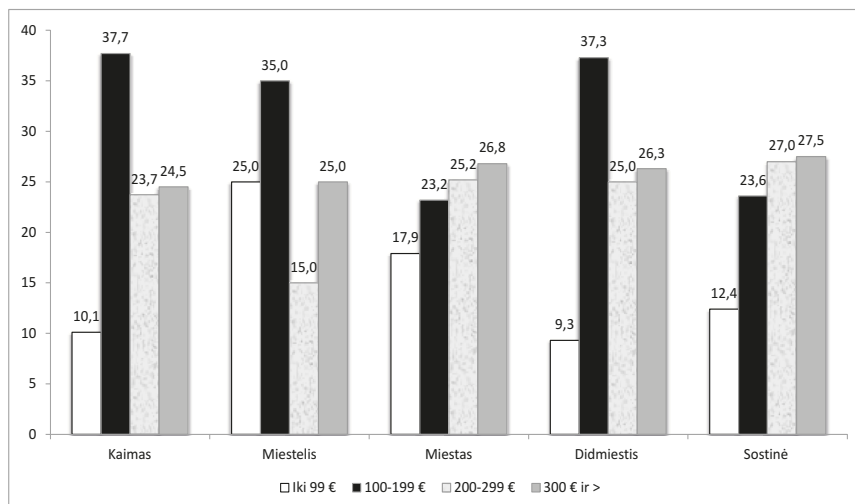
4.10. pav. Vartojimo išlaidos per mėnesį pagal gyvenamąją vietą, proc.

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

Tolstant nuo Vilniaus (miesteliuose ir kaimuose), apklaustųjų dalis šiame vartojimo išlaidų intervale (nuo 1301 Eur iki 4000 Eur) tolydžio mažėja arba iš viso nenurodoma. Vidutinio dydžio vartojimo išlaidų intervale nuo 601 iki 1300 Eur dominuoja sostinė, didmiesčiai ir miestai, tačiau, didėjant vartojimo išlaidų sumai, respondentų dalis tendencingai mažėja. Kaimuose

ir miesteliuose kai kurių išlaidų kategorijų (pvz. nuo 1101 Eur iki 1300 Eur) respondentai nenurodo visai. **Tai byloja apie menką mūsų šalies gyventojų perkamąją galią ir ribotas vartojimo galimybes.**

Respondentai visose gyvenamosiose vietose nurodė **maistui** išleidžiantys ženklas sumas savo pajamų. 300 Eur ir daugiau, kaip didžiausią pasiūlytą išlaidų sumą per mėnesį, vidutiniškai nurodė 26 proc. apklaustųjų visose vietovėse: pradedant kaimu (24,5 proc.), baigiant sostine (27,5 proc.) (4.11. pav.).

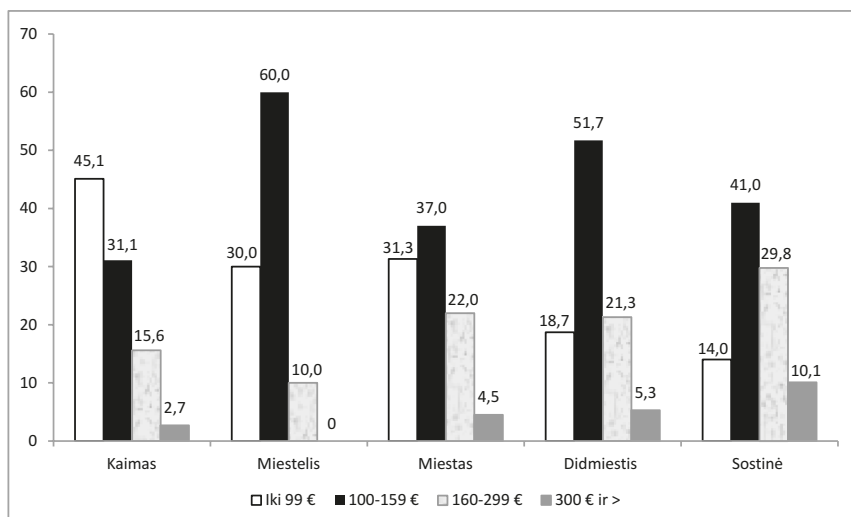
4.11. pav. Vartojimo išlaidos eurai per mėnesį maistui pagal gyvenamąją vietą, proc.

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

Išlaidos **transportui** sudaro ženklia išlaidų dalį visose gyvenamosiose vietovėse, ypač kaimuose ir miesteliuose. Tai susiję su šių vietovių nutolimu nuo didžiųjų miestų ir poreikiu apsirūpinti būtiniausiais pragyvenimo veiksniais. 27,6 proc. kaimo gyventojų išleidžia didžiausią pasiūlytą respondentams sumą – 100 Eur ir daugiau per mėnesį transporto išlaidoms. Likusioje Lietuvos dalyje (įskaitant sostinę) tokių gyventojų dalis svyruoja nuo 20,0 proc. iki 23,6 proc.

Vartojimo išlaidos komunalinėms paslaugoms apmokėti (būstui išlaikyti) tolydžio didėja, artėjant link sostinės. Kaimuose ir miesteliuose būsto

išlaikymas kainuoja pigiausiai – net 45,1 proc. kaimo respondentų nurodė išleidžiantys per mėnesį iki 99 Eur komunalinėms paslaugoms apmokėti, miesteliuose ir miestuose ši dalis apklaustųjų sudarė apie 30 proc. Tuo tarpu didmiesčiuose ir sostinėje vidutiniškai pusė apklaustųjų (atitinkamai 51,7 proc. ir 41,0 proc.) šioms reikmėms apmokėti per mėnesį išleidžia nuo 100 Eur iki 159 Eur; o didžiausias vartojimo išlaidų intervalas komunalinėms paslaugoms apmokėti – 300 Eur ir daugiau – dominuoja didmiesčiuose ir sostinėje: atitinkamai 5,3 proc. ir 10,1 proc. (4.12. pav.).

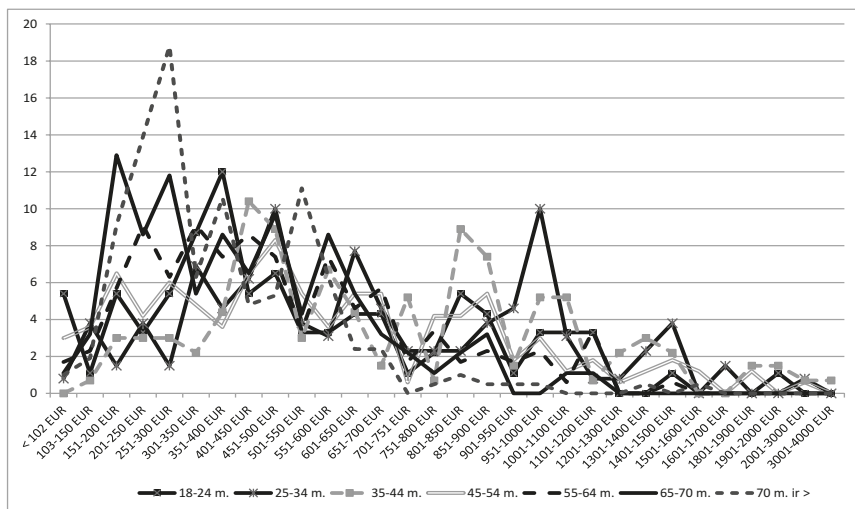
4.12 pav. Vartojimo išlaidos per mėnesį komunalinėms paslaugoms apmokėti (būstui išlaikyti) pagal gyvenamąją vietą, proc.

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

4.3.2. Vartojimo diferenciacija pagal amžių

Analizuojant vartojimą **pagal respondentų amžių**, matyti tendencijos, patvirtinančios objektyvius statistinius duomenis. 12 procentų jauniausiojo amžiaus (18–24 m.) respondentų per mėnesį gali išleisti vartojimui 351–400 Eur. Tai yra didžiausias procentas šio amžiaus tarpsnio apklaustųjų, pasirinkusių

kusių ši išlaidų intervalą. Didėjant siūlomoms vartojimo išlaidų sumoms, jaunuolių dalis tolydžio mažėja, o didžiausiose vartojimo išlaidų kategorijose (nuo 1201 Eur iki 4000 Eur) jų beveik nėra (arba tik nežymus 1,1 proc.). Tai galima paaiškinti tuo, kad jauname amžiuje respondentai dar studijuoja arba yra tik pradėję dirbti, ir tik nedidelė jų dalis – vidutiniškai 3–4 proc. (tikėtina, dėl tėvų teikiamos finansinės paramos) nurodė galintys išleisti vartojimui vidutinio ir aukštesnio lygio sumas nuo 501 Eur iki 1200 Eur. Dėl tos pačios priežasties – startinės gyvenimo pozicijos – pakankamai ženkli jaunuolių dalis (5,4 proc.) yra susitelkę pačiame mažiausiame išlaidų intervale – per mėnesį jie gali išleisti mažiau negu 102 Eur (4.13. pav.).

4.13. pav. Vartojimo išlaidos per mėnesį pagal amžių, proc.

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

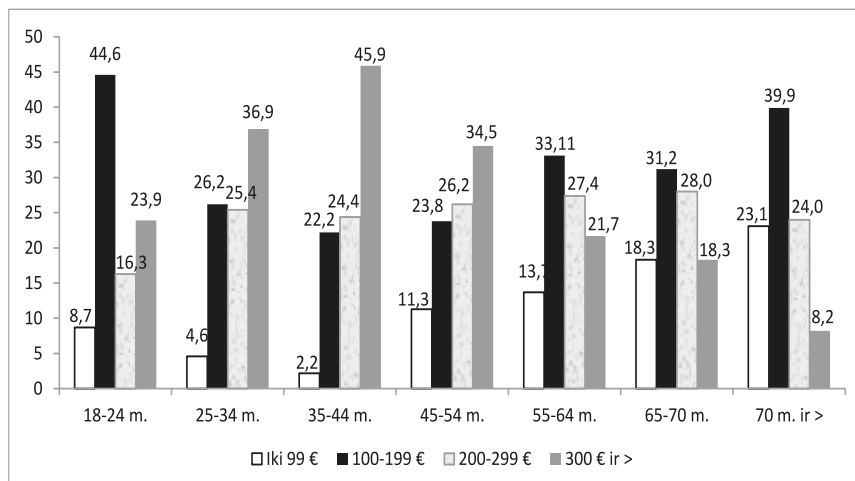
Didėjant respondentų amžiui, daugiau apklaustųjų gali sau leisti vartojimui didesnes sumas. Sekančiose po jaunuolių amžiaus kategorijose – 25–34 m., 35–44 m. ir 45–54 m. – vartojimo išlaidos per mėnesį telkiasi ties vidutinio (401–450 Eur ir 451–500 Eur) ir aukštesnio lygio sumomis (801–850 Eur ir 951–1000 Eur). Būtent šiose amžiaus grupėse žmonės pasižymi didžiausiu darbingumu, yra sukaupę pakankamai profesinės patirties

ir stengiasi ją maksimaliai panaudoti. Minėtųjų amžiaus tarpsnių respondentai dominuoja ir didžiausiuose vartojimo išlaidų intervaluose nuo 1200 Eur iki 4000 Eur, tačiau tai sudaro tik nežymią visų apklaustųjų dalį: pavyzdžiui, 3001–4000 Eur per mėnesį nurodė išleidžiantys tik 0,7 proc. 35–44 m. amžiaus respondentų (4.13. pav.).

55–64 m. amžiaus kategorijos respondentų vartojimo išlaidos dominuoja žemesniuose ir vidutiniuose išlaidų intervaluose: po 9,1 proc. apklaustųjų gali sau leisti 201–250 Eur ir 301–350 Eur per mėnesį, o 7,4 proc. šio amžiaus tarpsnio respondentų nurodė galintys sau leisti išlaidas iki 600 Eur per mėnesį. Didesniuose išlaidų intervaluose (1101–1200 Eur) susitelkę tik 3,4 proc. šio amžiaus tarpsnio apklaustųjų. Tokią išlaidų diversifikaciją galima būtų sieti, viena vertus, su maksimaliu per darbinę karjerą sukaupto potencialo panaudojimu, kurs teikia grąžą didesnių pajamų pavidalu, kita vertus, dalis šios amžiaus kategorijos žmonių jau yra pensininkai, todėl viename iš mažiausių išlaidų intervalų iki 201–250 Eur yra net 9,1 proc. respondentų (4.13. pav.).

Pensinio amžiaus respondentai (65–70 m.) ir 70 metų bei vyresni respondentai dominuoja mažiausių vartojimo išlaidų intervaluose. 12,9 proc. 65–70 m. apklaustųjų nurodė, kad per mėnesį gali išleisti tik 151–200 Eur, o 11,8 proc. įvardijo 251–300 Eur sumą. Šios sumos apytiksliai atitinka vidutinės senatvės pensijos dydį Lietuvoje, kuris 2015 m. sudarė 244,5 Eur (Lietuvos statistikos metraštis, 2016). Net 18,8 proc. 70 metų bei vyresnių respondentų nurodė, kad per mėnesį tegali išleisti tik 251–300 Eur (4.13. pav.). 2015 m. vieno gyvenančio asmens skurdo rizikos riba Lietuvoje buvo 259 Eur per mėnesį (Lietuvos statistikos departamentas, 2016). Remiantis oficialiais statistikos duomenimis ir subjektyviais apklausos duomenimis, galima daryti išvadą, kad **daugelis senyvo amžiaus žmonių Lietuvoje gyvena ant skurdo ribos.**

Didžiausių respondentams pasiūlytą sumą **maistui** (300 Eur ir daugiau) per mėnesį išleidžia darbingiausio amžiaus gyventojai – **25–34 m., 35–44 m. ir 45–54 m.** Šie respondentai atitinkamai sudaro 36,9 proc., 45,9 proc. ir 34,5 proc. visų apklaustųjų. Amžiui didėjant (**55–64 m., 65–70 m., 70 m. ir >**), respondentai nurodo vis mažesnes sumas, kurias per mėnesį išleidžia maistui: nuo 30 iki 40 proc. apklaustųjų įvardija 100–199 Eur sumą. Taip pat ir jauniausio amžiaus respondentai (**18–24 m.**) nurodo kuklesnes išlaidas maistui: štai net 44,6 proc. šio amžiaus tarpsnio apklaustųjų maistui išleidžia 100–199 Eur per mėnesį (4.14. pav.).

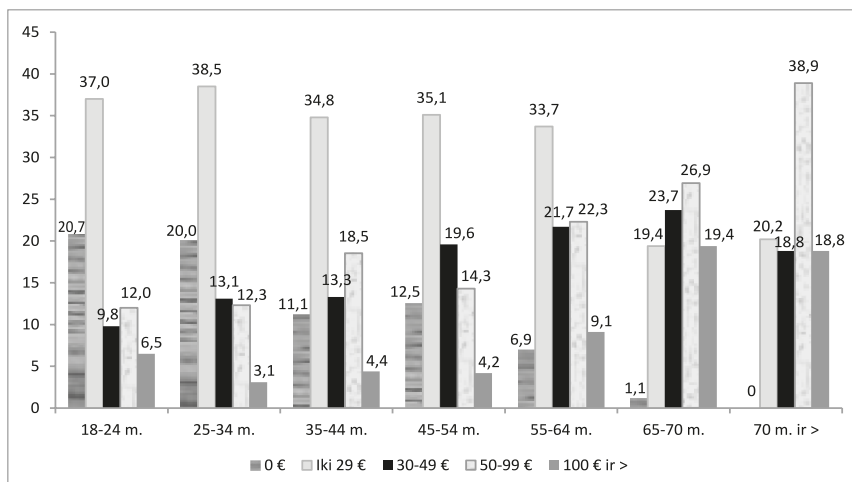

4.14. pav. Vartojimo išlaidos maistui per mėnesį pagal amžių, proc.

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

Didžiausias **transporto išlaidas** patiria respondentai jauno ir vidutinio amžiaus kategorijose, o nuo 55–64 metų ir daugiau išlaidos transportui pradeda mažėti, o tai byloja apie mažesnę gyventojų mobilumą, kuri apriboja sumažėjusios pajamos.

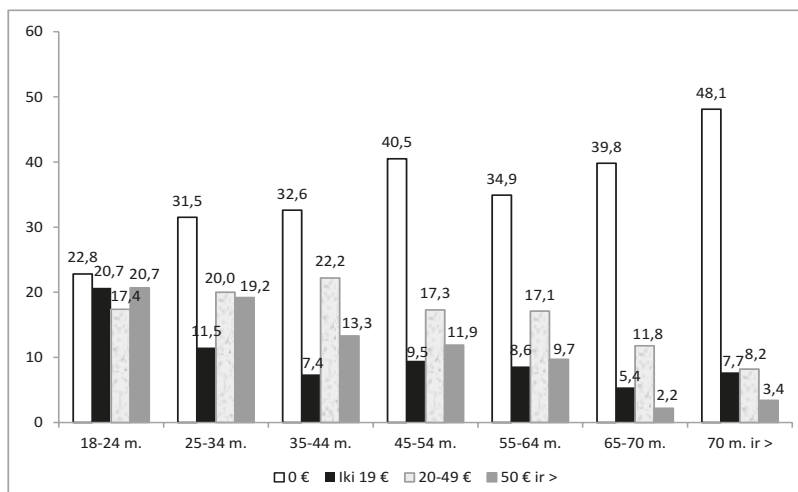
Išlaidos **sveikatai** tolydžio auga, didėjant respondentų amžiui. Vidutiniškai 35 proc. **18–24 m., 25–34 m., 35–44 m., 45–54 m. ir 55–64 m.** amžiaus respondentų nurodė, kad per mėnesį sveikatai, vaistams išleidžia iki 29 Eur. Vartojimo išlaidos sveikatai pradeda ženkliai didėti **65–70 m. ir 70 m. ir daugiau** amžiaus grupėje: apie 19 proc. respondentų nurodo per mėnesį išleidžiantys 100 Eur ir daugiau, o 26,9 proc. ir 38,9 proc. – 50–99 Eur per mėnesį (4.15. pav.).

4.15. pav. Vartojimo išlaidos sveikatai, vaistams per mėnesį pagal amžių, proc.

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

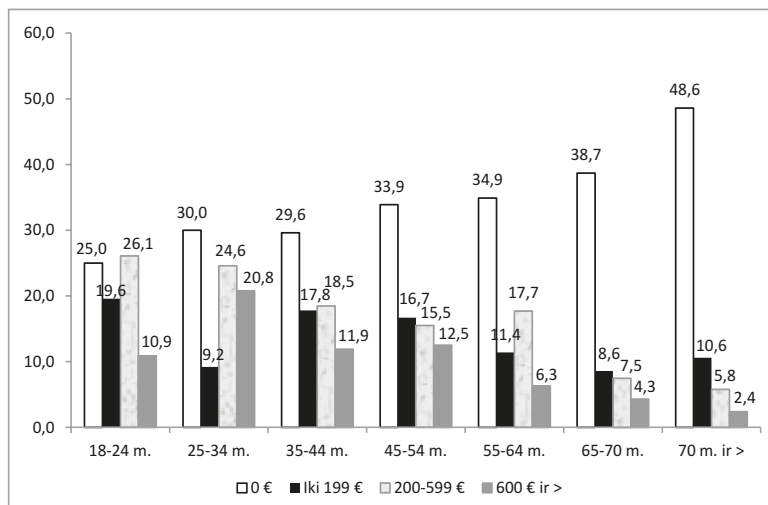
Tenka apgailestauti, bet didelė dalis respondentų visiškai neskiria pinigų **kultūrai** (teatrams, parodoms, koncertams). 4.16. paveiksle matyti, kad visose amžiaus grupėse didžiausią procentą sudaro nulinės išlaidos kultūrai: tokių respondentų yra net 40,5 proc. 45–54 m. amžiaus grupėje, o senjorų tarpe (65–70 m. ir 70 m. ir daugiau) – atitinkamai 39,8 ir 48,1 proc. Patirdami dideles išlaidas maistui, komunalinėms paslaugoms ir transportui gyventojai, ypač didėjant jų amžiui, visai neišgali skirti lėšų teatrams, parodoms, koncertams. Iš visų amžiaus grupių kultūrai daugiausia lėšų skiria 18–24 m. jaunuoliai: net 20,7 proc. nurodė išleidžiantys 50 Eur ir daugiau per mėnesį kultūriniais renginiais. Panaši dalis (19,2 proc.) 25–34 m. amžiaus respondentų taip pat kultūrai skiria 50 Eur ir daugiau per mėnesį (4.16. pav.).

4.16. pav. Vartojimo išlaidos kultūrai per mėnesį pagal amžių, proc.

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

Sociologinės apklausos duomenys analogišką situaciją kultūros atvejui pateikia ir kitoje svarbioje srityje – tai yra **vartojimo išlaidos poilsiui, kelionėms**. Visose amžiaus grupėse reikšmingai didelė dalis respondentų nurodė per metus iš viso neskirianti lėšų poilsiui, kelionėms. Jauno amžiaus apklaustieji šioje nulinių išlaidų kategorijoje sudarė nuo 25,0 proc. iki 30 proc.; amžiui didėjant, didėjo ir apklaustųjų dalis, neišgalinti skirti lėšų poilsiui, kelionėms. Ypač tai ženklų pensinio amžiaus grupėse (65–70 m. ir 70 m. ir daugiau), kur tokių respondentų dalis sudarė atitinkamai 38,7 proc. ir 48,6 proc. Didžiausią pasiūlytą sumą poilsiui, kelionėms per metus (600 Eur ir daugiau) daugiausia pažymėjo išleidžiantys 25–34 m. amžiaus grupės apklaustieji – 20,8 proc. Dominuojanti išlaidų suma visose darbingo amžiaus kategorijose iki 55–64 m. imtinai buvo 200–599 Eur per metus – respondentų dalis svyravo nuo 15,5 proc. iki 26,1 proc. (4.17. pav.).

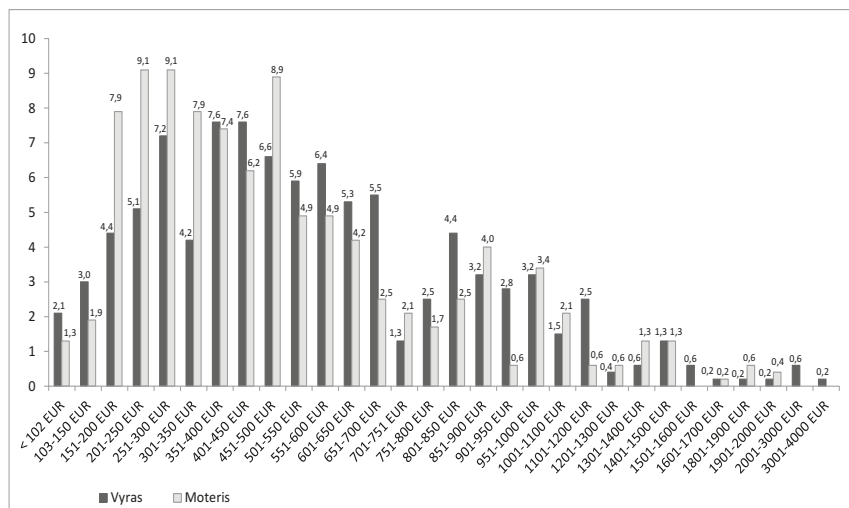
4.17. pav. Vartojimo išlaidos poilsiui, kelionėms per metus pagal amžių, proc.

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

4.3.3. Vartojimo diferenciacija pagal lytį

Didžiausiose respondentams pasiūlytų vartojimo išlaidų kategorijose – 2001–3000 Eur ir 3001–4000 Eur – visiškai nėra moterų, o vyrų, nurodžiusių, kad leidžia sau tokias išlaidas per mėnesį, yra atitinkamai tik 0,6 proc. ir 0,2 proc. Tuo tarpu vienoje iš žemiausių vartojimo išlaidų kategorijų dominuoja moterys – ypač tai ženklų vartojimo išlaidose nuo 151 Eur iki 350 Eur, kur moterų, nurodžiusių šias išlaidas per mėnesį, yra beveik du kartus daugiau nei vyrų (4.18. pav.). Kaip teigia oficialioji statistika, 2015 m. vieno gyvenančio asmens skurdo rizikos riba Lietuvoje buvo 259 Eur per mėnesį (Lietuvos statistikos departamentas, 2016). Remiantis subjektyvaus tyrimo duomenimis, moterų, leidžiančių panašaus dydžio vartojimo išlaidas, yra gana ženklus procentas (vidutiniškai apie 8 proc.), virši-

jantis vyrų. Statistika taip pat rodo, kad moterys skursta labiau nei vyrai: štai, 2015 m. moterų skurdo rizikos lygis viršijo vyrų 0,7 proc. punktais (atitinkamai 22,5 proc. ir 21,8 proc.) (Moterys ir vyrai Lietuvoje, 2015).

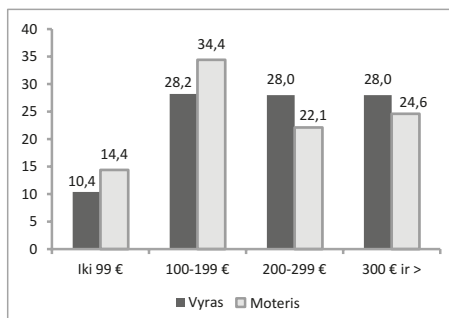
4.18. pav. Vartojimo išlaidos per mėnesį pagal lytį, proc.

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

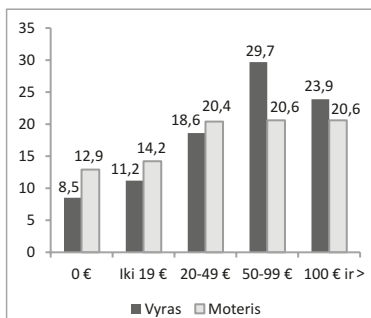
Analizuojant sociologinės apklausos duomenis – **vartojimo išlaidas maistui lyčių aspektu**, paaiškėjo, kad moterys dominuoja žemesniuose išlaidų intervaluose, o vyrai – didesniuose. Didžiausias sumas maistui (200–299 Eur ir 300 Eur) įvardino leidžiantys sau po 28 proc. vyrų ir atitinkamai 22,1 proc. ir 24,6 proc. moterų (4.19. pav.). Atsižvelgiant į tai, kad moterys stereotipiškai yra atsakingos už aprūpinimą maistu bei jo ruošimą vaikams, senyvo amžiaus bei neįgaliems šeimos nariams, mažesnės moterų galimybės vartoti šiuo atveju pasireiškia kaip socialinė ekonominė nelygybė lyčių aspektu.

Panaši tendencija stebima ir analizuojant respondentų **išlaidas transportui** (benzinui, viešojo arba nuosavo transporto išlaidoms) per mėnesį. Moterų dalis, išleidžianti nuo 0 Eur iki 49 Eur per mėnesį (mažiausias pasiūlytas sumas) yra didesnė nei vyrų. Net 12,9 proc. moterų (ir tik 8,5 proc.

vyrų) nurodė visiškai nepatiriantys išlaidų transportui. Tuo tarpu didėjant išlaidų sumoms, moterų dalis tendencingai mažėja: intervale nuo 50 Eur iki 99 Eur vyrų dalis sudarė net 29,7 proc. (moterų – tik 20,6 proc.), o 100 Eur ir daugiau per mėnesį transportui išleido 23,9 proc. vyrų, o moterų – 3,3 proc. punktais mažiau (20,6 proc.) (4.20. pav.). Remiantis šiais duomenimis, galima daryti prielaidą, kad didesnė moterų nei vyrų dalis savo reikmėms naudoja visuomeniniu transportu (mažiausi išlaidų intervalai), o vyrai daugiau išleidžia kurui ir naudoja nuosavu transportu.

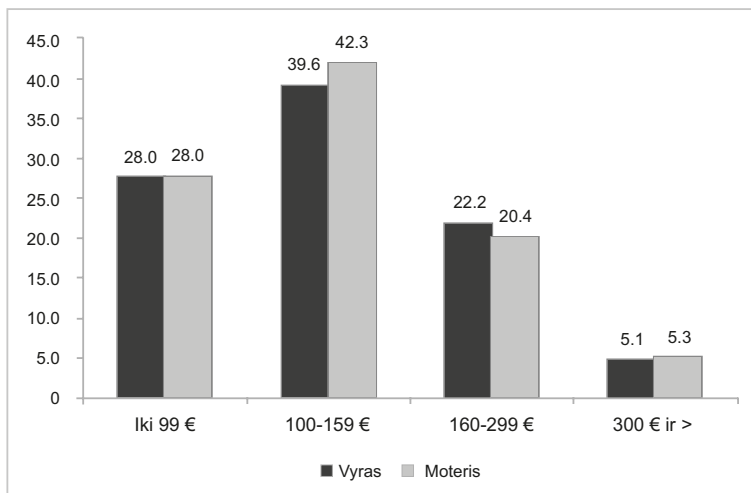
4.19. pav. Vartojimo išlaidos maistui per mėnesį pagal lytį, proc.

4.20. pav. Vartojimo išlaidos transportui per mėnesį pagal lytį, proc.

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

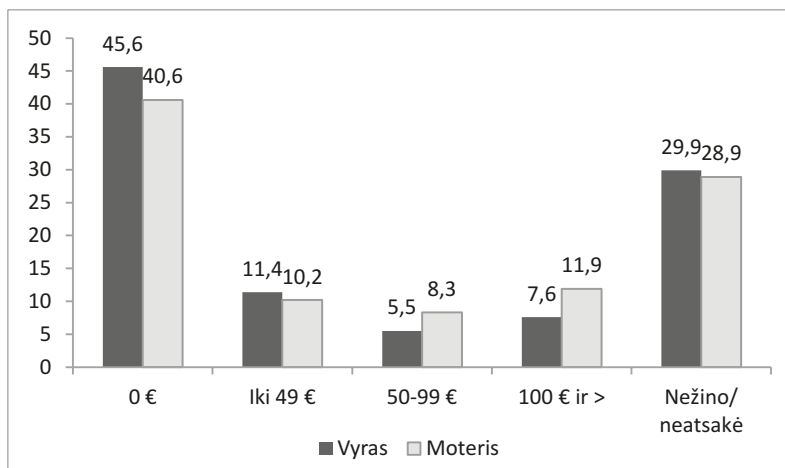
Komunalinės išlaidos per mėnesį sudaro ženkliai visų respondentų išlaidų dalį. Svarbu pažymėti, kad moterys disponuoja mažesnėmis pajamomis nei vyrai: 2015 m. moterų ir vyrų darbo užmokesčio atotrūkis Lietuvoje sudarė 15,6 proc. (Lietuvos statistikos departamentas, 2016). Tai įgalina daryti išvadą, kad, nepaisant respondentų vyrų ir moterų nurodytos apylygės vartojimo išlaidų dalies komunalinėms paslaugoms apmokėti, moterims tai sudaro didesnę našta, nei vyrams (4.21. pav.).

4.21. pav. Vartojimo išlaidos komunalinėms paslaugoms apmokėti (būstui išlaikyti) per mėnesį pagal lytį, proc.

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

Sociologinės apklausos duomenys parodė, kad **moterys išleidžia daugiau švietimui ir vaikų mokslui, nei vyrai**. 100 Eur per mėnesį kaip didžiausią pasiūlytą sumą šiam tikslui nurodė išleidžiančios 11,9 proc. moterų ir tik 7,6 proc. vyrų (4.22. pav.). Tyrimai rodo, kad visame pasaulyje, ypač kylančios ir besivystančios ekonomikos šalyse, papildomos moterų pajamos yra skiriamos geresniam šeimos narių maitinimui, sveikatos priežiūrai ir vaikų švietimui, kitaip nei vyrų pajamos (Budlender ir kt., 2002). Moterims būdinga prigimtinė atsakomybė už vaikų auklėjimą ir maitinimą, todėl jų vartotojiška elgsena skiriasi nuo vyrų ir yra susijusi su šeimos narių poreikiais. Tuo tarpu vyrai savo ruožtu labiau rūpinasi finansinėmis investicijomis, kad padidintų kapitalą. Sociologinė apklausa atskleidė, kad 11 proc. vyrų ir tik 5,9 proc. moterų investuoja savo finansinius resursus.

4.22. pav. Vartojimo išlaidos švietimui, vaikų mokslui per mėnesį pagal lytį, proc.

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

Išvados:

1. Pastaraisiais dešimtmečiais vartojimo įpročiai įgavo nerimą keliantį pobūdį. Pasaulinė ekonomikos ir finansų krizė, prasidėjusi 2008 m., įgalino atkreipti dėmesį į visuomenės narių vartojimo įpročius, polinkį gyventi ne pagal išgales ir iš esmės peržiūrėti vartojimo koncepciją, tikslingai ją kreipiant sąmoningo, atsakingo ir etiško vartojimo linkme. Kaip priešprieša pertekliniam vartojimui pastaruoju metu sąmoningumo ir etiškumo tendencijas vis labiau atliepia dalijimosi ekonomika, tačiau irgi su tam tikromis išlygomis.

Vartojimas atspindi šiuolaikinio pasaulio poliarizaciją ir atskleidžia didelę socialinę ekonominę nelygybę tarp atskirų valstybių. Didelė dalis pasaulio šalių yra menkai ekonomiškai išsivysčiusios, jų gyventojai patiria skurdą, nepriteklių ir negali patenkinti būtiniausių poreikių. Ir atvirkščiai, turtingos šalys turi didelę perkamąją galią ir dauguma jų gyventojų patenkina savo būtiniausius ir kitus poreikius.

2. Vienas iš svarbiausių vartojimo rodiklių yra išlaidos maistui. Pagal šį rodiklį galima spręsti apie šalies gyvenimo lygį: kuo didesnė gyventojų vartojimo išlaidų dalis atitenka maistui, tuo žemesnis pragyvenimo lygis šalyje. 2015 m. duomenimis Lietuvoje maistui skiriamų išlaidų dalis visose gyventojų vartojimo išlaidose yra beveik du kartus didesnė už ES vidurkį. 2015 m. Lietuvos gyventojai maistui skyrė 21,7 proc. vartojimo išlaidų, ir tai viršijo ES 28 vidurkį (11,1 proc.) net du kartus. Lietuvoje neramina didelis suvartojamo alkoholio kiekis, viršijantis ES vidurkį beveik 3 kartus (2015 m.). 2017 m. Pasaulio sveikatos organizacijos (PSO) teigimu, lietuviai suvartoja daugiausia alkoholio pasaulyje: 2016 metais vienas Lietuvos gyventojas vidutiniškai suvartojo net 16 litrų alkoholio. Lietuvos statistikos departamento taikoma alkoholio suvartojimo metodologija skiriasi – remiantis ja, nuo 2012 m. legalaus suvartojamo alkoholio kiekis Lietuvoje neženkiai mažėja. Pasaulio sveikatos organizacijos duomenimis, 2012 m. Lietuvoje vyrų mirtingumas nuo su alkoholio vartojimu susijusių mirties priežasčių (alkoholinių kepenų ligų, kepenų cirozės ir fibrozės, ir apsinuodijimo alkoholiu) buvo net 3 kartus didesnis nei Europos Sąjungos vidurkis, 2 kartus – nei Čekijos Respublikoje ir 1,5 karto – nei Lenkijoje. Lietuvos vyrai nuo apsinuodijimo alkoholiu miršta beveik 10 kartų dažniau nei vidutiniškai Europos Sąjungoje. Tai byloja apie negerėjančią Lietuvos gyventojų ekonominę padėtį, visuomenėje vyraujančią pesimizmą ir jo išprovokuotą elgsenos būdą, kuomet gyventojai yra linkę slopinti stresą ir patiriamus sunkumus alkoholio pagalba. Lietuvos gyventojai ženkiai mažesnę vartojimo išlaidų dalį skiria poilsiui ir kultūrai, o taip pat ir restoranams bei viešbučiams (beveik tris kartus mažiau nei ES vidurkis). Tai rodo menką Lietuvos gyventojų perkamąją galią bei tai, kad didžioji dalis išlaidų skiriama pirmojo būtinumo prekėms ir paslaugoms (maistui ir būsto išlaikymui). Vartojimo diferenciacijos vertinimas pagal sociologinės apklausos duomenis atskleidė menką mūsų šalies gyventojų perkamąją galią ir ribotas vartojimo galimybes.
3. **Tyrimo duomenys** atskleidė, kad:
 - mažiausiuose vartojimo išlaidų intervaluose (nuo 102 Eur iki 650 Eur) yra susitelkusi didžioji Lietuvos respondentų dalis iš visų

pateiktų gyvenamųjų vietų (kaimo, miestelių, miestų, didmiesčių ir sostinės);

- didžiausias vartojimo išlaidas (nuo 1301 Eur iki 4000 Eur) gali sau leisti sostinėje Vilniuje gyvenantys respondentai, tačiau ir jų dalis – išskirtinai maža ir šiame intervale aukščiausiuose taškuose svyruoja nuo 2,2 iki 0,6 proc.;
- **maistui** gyventojai išleidžia didelę dalį išlaidų, nepriklausomai nuo gyvenamosios vietos (300 Eur ir daugiau, kaip didžiausią pasiūlytą išlaidų sumą per mėnesį, vidutiniškai nurodė 26 proc. apklaustųjų visose vietovėse). **Komunalinės paslaugos** brangsta, artėjant nuo kaimų link sostinės, o didžiausias **transporto išlaidas** patiria kaimuose gyvenantys respondentai, nes tai susiję su geografiškai nutolusia jų gyvenamąja vietove nuo svarbiausių ekonominių centrų. Sostinėje pragyvenimas reikalauja daugiausia išlaidų praktiškai visose srityse;
- **jaunuoliai** (18–24 m.) ir **pensinio amžiaus žmonės** (65–70 m. ir 70 metų bei vyresni) dominuoja mažiausių vartojimo išlaidų intervaluose. Didėjant siūlomoms vartojimo išlaidų sumoms jaunuolių ir pensinio amžiaus žmonių dalis tolydžio mažėja, o didžiausiose vartojimo išlaidų kategorijose (nuo 1201 Eur iki 4000 EUR) jų beveik nėra;
- jaunuolių gyvenimo pozicija yra startinė – dauguma jų studijuoja arba yra tik pradėję dirbti, todėl tikėtina, kad daugelis jų gauna tėvų paramą. Pensinio amžiaus žmonių situacija nepalankesnė: remiantis oficialiais statistikos duomenimis ir subjektyviais apklausos duomenimis, **daugelis senyvo amžiaus žmonių Lietuvoje gyvena ant skurdo ribos**;
- amžiui didėjant (55–64 m., 65–70 m., 70 m. ir >), respondentai nurodo vis mažesnes sumas, kurias per mėnesį išleidžia **maistui, transportui, taip pat kultūrai, poilsiui, kelionėms**. Išlaidos **sveikatai**, atvirkščiai, tolydžio auga, didėjant respondentų amžiui;
- didžiausiose respondentams pasiūlytų vartojimo išlaidų kategorijose (2001–3000 Eur ir 3001–4000 EUR) – **visiškai nėra moterų**, o vyrų, nurodžiusių, kad leidžia sau tokias išlaidas per mėnesį, yra atitinkamai tik 0,6 ir 0,2 proc. Tuo tarpu vienoje iš žemiausių vartojimo išlaidų kategorijų (151 Eur iki 350 EUR) **dominuoja moterys**;

- analizuojant **vartojimo išlaidas maistui ir transportui**, moterys taip pat dominuoja žemesniuose išlaidų intervaluose, o vyrai – didesniuose;
- nepaisant respondentų vyrų ir moterų nurodytos apylygės vartojimo išlaidų dalies **komunalinėms paslaugoms apmokėti**, moterims tai sudaro didesnę našta, nei vyrams, nes jos disponuoja mažesnėmis pajamomis;
- **respondentės moterys išleidžia daugiau švietimui ir vaikų mokslui, nei vyrai**. Tai patvirtina pasaulyje atliktus tyrimus, kurie rodo skirtingą lyčių vartotojišką elgseną: savo papildomas pajamas moterys paprastai skiria geresniam šeimos narių maitinimui, sveikatos priežiūrai ir vaikų švietimui, – kitaip nei vyrai, kurie savo papildomas pajamas yra linkę investuoti ir taip padidinti kapitalą.

Stasys Puškorius

4.4. Pajamų ir vartojimo diferenciacijos indeksai

Analizuojant pajamų ir vartojimo pasiskirstymo analizę pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis, galima padaryti šias išvadas:

1. Daugiau nei penktadalį (22,7 proc.) sudaro gaunantys 151 iki 300 Eur pajamas. Ši suma vos du kartus teviršija skurdo ribos lygmenį.
2. Gyventojų skaičius pajamų intervaluose 151–300, 301–450, 450–600 Eur yra pasiskirstęs beveik po lygiai.
3. Gyventojų, gaunančių pajamas visuose intervaluose, pradedant nuo 601–750 Eur intervalo, dalis mažėja pagal tiesės dėsnį nuo dešimtadalio iki 3 proc.
4. Tik šiek tiek daugiau nei 3 proc. gyventojų gauna pajamas, didesnes nei 1500 Eur. Tai itin žemas gyventojų ekonominės būklės rodiklis.

Kaip ir reikėjo tikėtis, išlaidos smarkiai koreliuoja su pajamomis, tačiau yra ir svarbių skirtumų:

1. Daugiau nei 4 proc. respondentų skiria vartojimui ne daugiau 150 Eur.
2. Didžiausią dalį pajamų vartojimui skiria gyventojai, turintys pajamas nuo 150 iki 300 Eur. Kadangi tokių gyventojų yra 23 proc., vadinasi šios grupės gyventojai išleidžia viską, ką uždirba.
3. Gyventojų, skiriančių 151–300, 301–450 ir 451–600 Eur dydžio išlaidas vartojimui, dalis mažėja pagal tiesės dėsnį.
4. Gyventojų, skiriančių 601–750, 751–900 ir 901–1100 Eur dydžio išlaidas, dalis staigiai mažėja nuo 10 iki beveik 7 proc.

Pajamų Džini koeficientas ir Lorencio kreivė. Reikalingi duomenys pajamų Džini koeficientui apskaičiuoti pateikti 4.1. lentelėje.

4.1. lentelė. Duomenys pajamų Džini koeficientui apskaičiuoti

Inter- valo Nr.	Pajamų intervalai	Respondentai		Pajamos			Sandauga	
		Skaičius	Dalis d_{xi}	Bendros pajamos, eurai	Dalis d_{yi}	Kumu- liuota dalis d_{yi}^K	$d_{xi} d_{yi}$	$d_{xi} d_{yi}^K$
1	<150	38	0,0384	4375	0,0074	0,0074	0,0003	0,0002
2	151–300	227	0,2295	52725	0,0888	0,0960	0,0204	0,0221
3	301–450	169	0,1709	61225	0,1030	0,1991	0,0176	0,0340
4	451–600	186	0,1881	97300	0,1638	0,3629	0,0308	0,0683
5	601–750	103	0,1042	68275	0,1149	0,4778	0,012	0,0498
6	751–900	91	0,092	74875	0,1260	0,6038	0,0116	0,0556
7	901–1100	71	0,0718	70150	0,1181	0,7219	0,008477	0,0518
8	1101–1300	31	0,0313	36950	0,0622	0,7841	0,002	0,0245
9	1301–1500	41	0,0415	58250	0,0980	0,8821	0,0041	0,0366
10	>1501	32	0,0324	70050	0,1179	1	0,0038	0,0324
Iš viso:		989		594175	1		0,1109	0,3754

Remdamiesi duomenimis, pateiktais 4.1. lentelėje, apskaičiuojame pajamų Džini koeficientą:

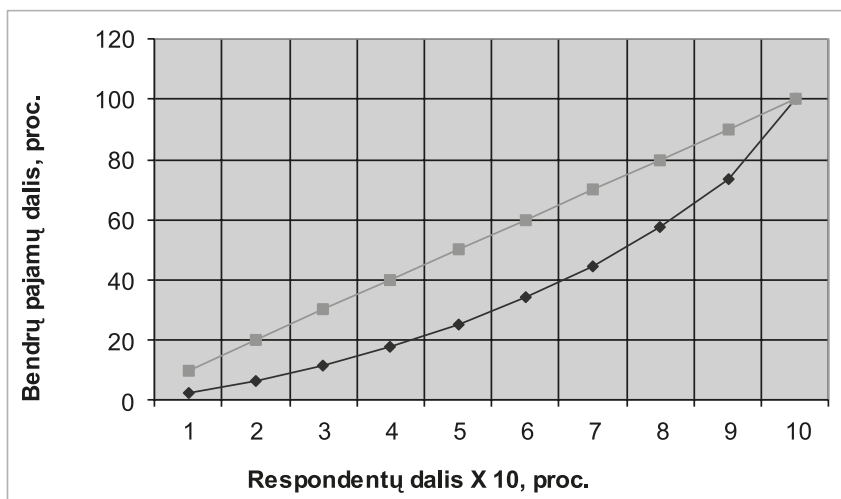
$$G = 1 - 2 \sum_{i=1}^k d_{xi} d_{yi}^K + \sum_{i=1}^k d_{xi} d_{yi} = 1 - 2 \cdot 0,3754 + 0,1109 = 0,3601,$$

Čia d_{xi} – dalis respondentų, priskirtų i -am intervalui;

d_{yi} – dalis bendrų pajamų, gaunamų gyventojų i -ame intervale;

d_{yi}^k – kumuluota dalis bendrų gyventojų pajamų, gaunamų susumavus tas reikšmes visuose intervaluose nuo $i=1$ iki k .

Išvada: Palyginus pajamų Džini koeficientą su ankstesniais metais apskaičiuotais – 1996 m. $G = 33,6$, 2006 m. $G = 35$ (Skučienė, 2008), matome, kad jis padidėjo vienu procentiniu punktu, todėl galima teigti, kad Lietuvoje pajamų nelygybė ir toliau didėja.

4.23. pav. Pajamų Lorenzo kreivė

Vartojimo išlaidų Džini koeficientas ir Lorencio kreivė. Tokią pat analizę atliekame vertinant vartojimo išlaidų pasiskirstymą, kai išlaidų deciliai sudaromi pagal išlaidų intervalus ir respondentų skaičius kiekviename decilyje yra skirtingas. Apskaičiuojame Džini koeficientą, suvesdami reikalingus duomenis į 4.2. lentelę.

4.2. lentelė. Duomenys vartojimo išlaidų Džini koeficientui apskaičiuoti

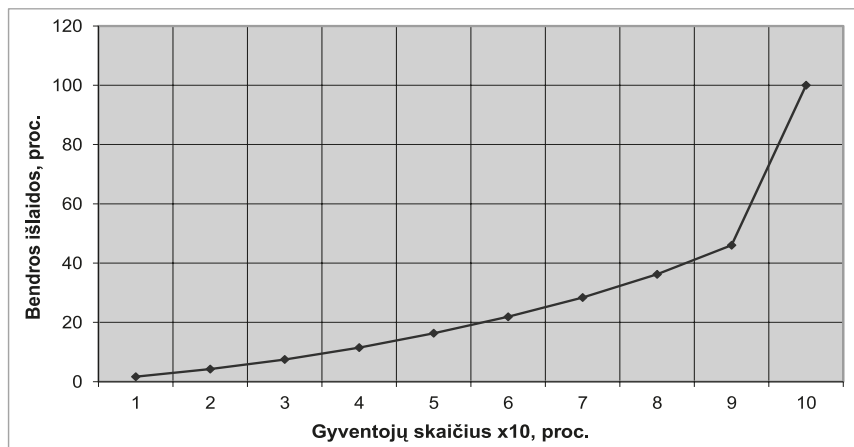
Inter- valo Nr.	Išlaidų intervalai	Respondentai			Išlaidos		Sandauga	
		Skaičius	Dalis d_{xi}	Bendros išlaidos, eurai	Dalis d_{yi}	Kumu- liuota dalis d_{yi}^K	$d_{xi} d_{yi}$	$d_{xi} d_{yi}^K$
1	<150	41	0,0423	4700	0,0089	0,0089	0,0004	0,0004
2	151–300	217	0,2239	49775	0,0946	0,1035	0,0212	0,0232
3	301–450	203	0,2095	76475	0,1453	0,2488	0,0304	0,0521
4	451–600	188	0,1940	97600	0,1854	0,4342	0,0360	0,0843
5	601–750	103	0,1063	68025	0,1293	0,5635	0,0137	0,0599
6	751–900	91	0,0939	75825	0,1441	0,7076	0,0135	0,0665
7	901–1100	67	0,0691	65875	0,1252	0,8327	0,0087	0,0576
8	1101–1300	20	0,0206	23500	0,0447	0,8774	0,0009	0,0181
9	1301–1500	23	0,0237	32350	0,0615	0,9388	0,0015	0,0223
10	>1501	16	0,0165	32200	0,0612	1	0,0010	0,0165
Iš viso:		969	1	526325	1		0,1273	0,4008

Remdamiesi duomenimis, pateiktais 4.2. lentelėje, apskaičiuojame vartojimo išlaidų Džini koeficientą, taikydami tą pačią formulę:

$$G=1- 2*0,4008 +0,1273= 0,3257 \text{ arba } 32,6 \text{ procento.}$$

Išvados:

1. Vartojimo nelygybės lygmuo dešimčia (36/32,6) procentų mažesnis nei pajamų nelygybės lygmuo. Tai reiškia, kad mažesnes pajamas gaunantys gyventojai santykinai daugiau išleidžia būtiniausiems poreikiams tenkinti.
2. Vartojimo nelygybės lygmuo (Džini koeficiento reikšmė) beveik nepriklauso nuo to, kaip formuojamos respondentų grupės: pagal jų vienodą skaičių ar išlaidų intervalus (pirmu atveju Džini koeficientas yra 32,56, antru – 32,6).

4.24. pav. Vartojimo išlaidų Lorencio kreivė

Fondo koeficientai. Apskaičiuojame vadinamąjį fondo koeficientą: santykį tarp decilio su didžiausiomis pajamomis (išlaidomis) ir decilio su mažiausiomis pajamomis (išlaidomis) pagal formulę:

$$K_f = \frac{S_{10}}{S_1}$$

čia S_{10} – suminės didžiausios pajamos (išlaidos), kurias gauna (vartoja) 10 proc. gyventojų;

S_1 – suminės mažiausios pajamos (išlaidos), kurias gauna (vartoja) 10 proc. gyventojų

Pajamų (K_{fp}) ir vartojimo (K_{fv}) fondo koeficientai apskaičiuojami taip:

$$K_{fp} = S_{p10} / S_{p1} = 158350 / 15100 = 10,48;$$

$$K_{fv} = S_{v10} / S_{v1} = 125975 / 14500 = 8,69,$$

čia S_{p10} , S_{v10} – gyventojų, priklausančių dešimtajam deciliui, pajamos ir vartojimas;

S_{p1} , S_{v1} – gyventojų, priklausančių pirmajam deciliui, pajamos ir vartojimas.

Išvados:

1. Pajamų ir vartojimo fondo koeficientai gana dideli, kurie apibūdina nelygės lygmenį tarp daugiausiai ir mažiausiai uždirbančių gyventojų.
2. Pajamų nelygybė penktadaliu didesnė nei vartojimo nelygybė.

Koncentracijos ir diferenciacijos koeficientai. Taikant Lorenco kreivę, galima apskaičiuoti požymių koncentracijos matus, kai tiriamojo požymio reikšmės yra išreikštos *struktūros santykiniais dydžiais*. Palyginus nagrinėjamos visumos absoliutinių skirtumų faktiškai gautą sumą su maksimaliai galima – 200, apskaičiuojamas *Lorenco koeficientas* koncentracijos laipsniui ir diferenciacijai apibūdinti:

$$K_k = \frac{\sum_{i=1}^n |f_i - \Phi_i|}{200},$$

$$K_{kd} = \frac{\sum_{i=1}^n |f_i - \Phi_i|}{\sum_{i=1}^n f_i},$$

čia f_i – dalis respondentų, priskirtų i -am intervalui, išreikšta procentais (d_{xi});

Φ_i – dalis gyventojų, turinčių tam tikrą požymį i -ame intervale, išreikšta procentais (d_{yi});

K_k, K_{kd} – koncentracijos ir diferenciacijos koeficientai.

Kai yra tolygus nagrinėjamo požymio pasiskirstymas, lyginamosios dalys d_{xi} ir d_{yi} sutampa, ir koncentracijos koeficientas lygus nuliui. Šis koeficientas apskaičiuojamas atskirai pajamoms ir vartojimui.

Pajamų koncentracijos koeficientui apskaičiuoti pasirenkame duomenis, suskirstytus į 10 vienodo dydžio intervalų.

$$K_{kp} = \frac{\sum_{i=1}^{10} |f_i - \Phi_i|}{200} = \frac{52,04}{200} = 0,26.$$

Vartojimo koncentracijos koeficientas

$$K_{kv} \frac{\sum_{i=1}^{10} |f_i - \Phi_i|}{200} = \frac{47,775}{200} = 0,2389.$$

Išvados:

1. Kuo didesni šie koeficientai, tuo didesnis nelygybės lygmuo.
2. Pajamų koncentracijos lygmuo beveik 9 proc. didesnis už vartojimo koncentracijos lygmenį.

Apskaičiuojame diferenciacijos koeficientus.

Turime: **pajamų diferenciacijos koeficientą:**

$$K_{kdp} \frac{\sum_{i=1}^{10} |f_i - \Phi_i|}{\sum_{i=1}^{10} f_i} = 52,04/100 = 0,524,$$

ir vartojimo diferenciacijos koeficientą:

$$K_{kdv} \frac{\sum_{i=1}^{10} |f_i - \Phi_i|}{\sum_{i=1}^{10} f_i} = \frac{47,775}{100} = 0,478.$$

Išvada: Diferenciacijos koeficientai labai dideli, ypač pajamų diferenciacijos koeficientas, kuris viršija atitinkamą vartojimo koeficientą beveik 10 proc.

Kvartilinis asimetrijos koeficientas. Duomenis apie pajamas ir išlaidas, gautus apklausos būdu (pagal respondentų atsakymus) su tam tikra prielaida galima traktuoti kaip variacinę eilutę. Tada galima apskaičiuoti ir kitus rodiklius, tarp kurių yra ir kvartilinis asimetrijos koeficientas, parodantis, kaip susiję respondentų skaičių pajamų ir išlaidų dydžiai, kai tos pajamos ar išlaidos suskirstytos į keturias lygias dalis. Skaičiuojamas asimetrijos koeficientas (Martišius, 2002):

$$K_{ka} = \frac{(Q_3 - Me) - (Me - Q_1)}{Q_3 - Q_1},$$

čia K_{ka} – kvartilinis asimetrijos koeficientas;

Me – duomenų mediana;

Q_1 ; Q_3 – duomenų pirmasis ir trečiasis kvartiliai.

Šio rodiklio dydis gali būti ir teigiamas, ir neigiamas. Teigiamas asimetrijos koeficientas rodo respondentų pasiskirstymo pagal pajamų ar išlaidų lygį dešiniašonę asimetriją, o neigiamas – kairiašonę asimetriją. Kuo ši asimetrija didesnė, tuo didesnė pajamų ar išlaidų pasiskirstymo nelygybė.

Pajamų kvartilinis asimetrijos koeficientas apskaičiuojamas remiantis duomenimis, pateiktais 4.1. lentelėje.

$$K_{kap} = \frac{Q_{3p} - 2Me_p + Q_{1p}}{Q_{3p} - Q_{1p}}.$$

$$K_{kap} = \frac{775 - 2 * 475 + 275}{675 - 275} = 0,6.$$

Išvada: Matome, kad pajamų nelygybės lygmuo gana aukštas, turintis dešiniašoninę asimetriją, t. y. pajamos turtingesniųjų daug didesnės, nei mažiau pasiturinčiųjų.

Analogiškai apskaičiuojamas **išlaidų kvartilinis asimetrijos koeficientas**.

$$K_{kav} = \frac{Q_{3v} - 2Me_v + Q_{1v}}{Q_{3v} - Q_{1v}}.$$

$$K_{kav} = \frac{675 - 2 * 475 + 275}{675 - 275} = 0,5,$$

čia indeksai p ir v nurodo kintamųjų priklausomybę pajamoms ir vartojimui.

Išvada. Vartojimo asimetriją palyginus su pajamų asimetrija, akivaizdu, kad ji net 20 proc. mažesnė. Tai reiškia, kad respondentai, turintys didesnes

pajamas, nenurodė, kokias papildomas išlaidas jie turi arba saugo bankuose, arba investuoja, arba perka prabangias prekes.

Verta panagrinėti ir kitų rodiklių galimybes vertinant socialinės nelygybės problemas. Tokiems rodikliams priskirtini Robin Hudo indeksas, Atkinsono indeksas, Teiloro entropijos matas ir Huverio koeficientas.

Daugelis jau nagrinėtų socialinės ekonominės nelygybės vertinimo kriterijų yra tik tos nelygybės matai, neatsakantys į klausimą, kaip gi reikėtų tą nelygybę mažinti. Yra tik vienas kriterijus, kuris nurodo nelygybės mažinimo kryptį, – tai Robin Hudo indeksas.

Robin Hudo indeksas yra didžiausias vertikalus atstumas tarp absoliučios pajamų lygybės linijos ir Lorencio kreivės. Šis indeksas apytiksliai parodo, kokią dalį visų pajamų namų ūkiai, gaunantys daugiau nei vidutinės pajamas, turėtų perduoti namų ūkiams, kurių pajamos mažesnės nei vidurkis, kad pajamos pasiskirstytų tolygiai (Rudzkienė, 2005).

Indekso dydį galima nustatyti iš grafiko – tai maksimalus atstumas tarp tiesės ir Lorencio kreivės ir jis lygus 25,96 procento, kai susumuotos šešių mažiausių iš eilės respondentų intervalų pajamos. Šis dydis parodo, kokią maksimalią dalį bendrų pajamų (25,96 proc.) turėtų perskirstyti valstybė, kad būtų įgyvendintas lygiavos principas.

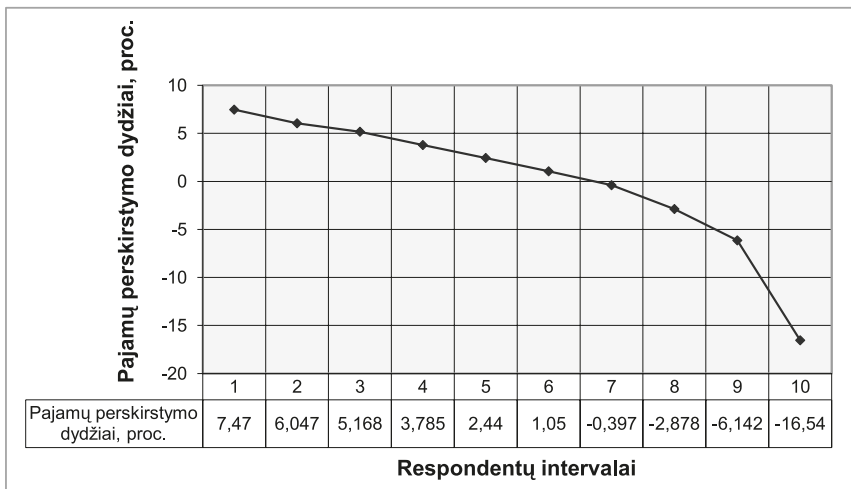
4.25. pav. pavaizduotas grafikas, leidžiantis nustatyti, kokią bendrų pajamų dalį reikia perskirstyti tarp gyventojų grupių, kad pajamos būtų pasiskirsčiusios vienodai visuose gyventojų sluoksniuose. Pvz., pirmam intervalui turi būti papildomai skirta 7,5 proc., o dešimtam intervalui sumažinta 16,5 proc. bendrų pajamų. Šis grafikas taip pat parodo, kad net iki septinto intervalo imtinai gyventojų pajamos turėtų būti didinamos.

Išvados:

1. Robin Hudo indekso reikšmė yra gana didelė – 26 proc. Tai reiškia, kad net ketvirtadalis bendrų pajamų turėtų būti perskirstytos, tačiau šis indeksas nenurodo, kaip tas pajamas reikėtų valdyti, siekiant didinti visuomenės gerovę.
2. Pasinaudojus Lorencio kreive, nustatyti konkretūs pajamų perskirstymo dydžiai, remiantis kuriais, galima formuoti konkrečias programas gyventojų pajamų nelygybei mažinti. Perskirstomų bendrų pajamų

dalis gaunama susumavus priskiriamas visiems intervalams (su pliuso ar minuso ženklais) dalis procentais. Viena iš tokių programų galėtų būti mokesčių sistemos pertvarka, įvedant progresinius mokesčius tarp skirtingas pajamas gaunančių gyventojų grupių, kurių dydžiai grindžiami pateiktais bendrų pajamų perskirstymo procentais.

3. Iš apklausos duomenų analizės išplaukia, kad Lietuvoje gana silpna vadinamoji vidurinioji klasė, prie kurios negalima priskirti gyventojų grupių, turinčių poreikį gauti papildomas pajamas. Faktiškai vidurinijai klasei priskirtinos gyventojų grupės yra tik dvi: aštunta ir devinta. Be to, devinta grupė daugiau krypsta prie turtingųjų, o ne prie vidurinės grupės gyventojų.

4.25. pav. Pajamų perskirstymo dydžiai tarp gyventojų, priklausančių tam tikram intervalui

Atkinsono indeksas. Kaip rašo Skučienė (Skučienė, 2008), „pajamų nelygybės matavimo teorijos apima ne tik matavimų, indeksų konstravimą, bet ir jų interpretaciją bei tobulinimą. Paprastai indeksai yra keleto rūšių: atspindintys normatyvinį pajamų nelygybės aspektą ir jo neatspindintys. Tarp normatyvinių reikia paminėti Atkinson indeksus (Atkinson, Bourguignon 2000); tarp neturinčių normatyvinio aspekto – Džini, Theil ir kt. (Atkinson, Bour-

guignon 2000)“ „Atkinsono indeksas parodo santykinius socialinės gerovės nuostolius, susijusius su atitinkamu pajamų nelygybės laipsniu (rizika gauti mažesnes pajamas, lyginant su situacija, jei tos pačios pajamos būtų paskirstytos lygiai). Pagrindinis Atkinsono indekso bruožas yra epsilės parametras, kuris sąlygoja tiek pajamų nelygybės nepageidaujamo laipsnį, tiek laipsnį – kurie pajamų skirtumai yra priimtini žemiausiuose pajamų pasiskirstymo kraštuose. Epsilės didėjimas rodo didesnę pajamų nelygybės nepageidaujamo laipsnį (Pedersen, 1999)“.

Atkinsono indeksas yra vienas iš nedaugelio matų, kurie pateikia socialinės gerovės įvertinimą, paremtą socialinės gerovės funkcija. Šiuo indeksu įvertinamos vadinamosios ‘teisingos vidutinės pajamos’, kurios apibrėžiamos kaip toks pajamų vienas gyventojui lygis, kuris tenkintų kiekvieną gyventoją bei būtų išlaikomas bendras gerovės lygis toks, kokį užtikrina tikrosios bendrai sukurtos pajamos. Atkinsono indeksas diskretiniu atveju yra apskaičiuojamas pagal formulę (Rudzkienė, 2005).

$$A_{\varepsilon} = 1 - \left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(\frac{y_i}{\mu} \right)^{1-\varepsilon} \right]^{\frac{1}{1-\varepsilon}},$$

y_i yra visų pajamų dalis, kurią gauna i -oji grupė;

μ – pajamų vidurkis;

ε yra vadinamasis *nelygybės antipatijos parametras*.

Parametras ε įvertina visuomenės socialinio teisingumo suvokimą bei norą, kad pajamos būtų paskirstomos tolygiai. Šis parametras gali kisti nuo nulio iki begalybės. Kuo didesnė ε reikšmė, tuo visuomenė labiau susirūpinusi pajamų nelygybe. Jeigu $\varepsilon = 0$, pajamų nelygybės nėra. Praktiškai ε reikšmė kinta intervale nuo 0,5 iki 2.

Kuo tolygiau pasiskirsčiusios tikrosios pajamos, tuo y_i yra arčiau vidurkio μ , ir tuo mažesnė Atkinsono indekso reikšmė. Esant bet kokiam pajamų pasiskirstymui, šio indekso reikšmė kinta nuo 0 iki 1.

Įdomu apskaičiuoti Atkinsono indekso reikšmes nors keliuose taškuose, tarkime, kai ε lygi nuliui; 0,5; ir 2. Turime:

$$A_0 = 1 - 0,1 \sum_{i=1}^{10} \frac{d_{yi}}{\mu}; A_{0,5} = 1 - \left[0,1 \sum_{i=1}^{10} \left(\frac{d_{yi}}{\mu} \right)^{0,5} \right]^2; A_2 = 1 - \left[0,1 \sum_{i=1}^{10} \frac{\mu}{d_{yi}} \right]^{-1}.$$

Atlikę skaičiavimus, gauname: $A_0=0$; $A_{0,5} = 0,0997$; $A_2 = 0,34$.

Išvada: Nuo visuomenės antipatijos reikšmės priklauso, kaip vertinamas esamas pajamų pasiskirstymas. Esant žemai antipatijos reikšmei ($\varepsilon \leq 0,5$), ne daugiau dešimtadalio žmonių piktinasi egzistuojančia pajamų nelygybe, o kai tas parametras lygus 2, kas trečias gyventojas nepatenkintas pajamų nelygybe.

Teilo entropijos matas. Šį entropijos matą pasiūlė Theil (1967). Jis išplaukia iš informacijos teorijoje naudojamos entropijos sąvokos. Entropija – tai skaitinis matas, parodantis atsitiktinio dydžio atsitiktinumo lygį. Entropijos matas T yra apskaičiuojamas taip (Rudzkienė, 2005):

$$T = \sum_{i=1}^n y_i \left(\log y_i - \log \frac{1}{n} \right),$$

čia y_i yra visų pajamų dalis, kurią gauna i -oji grupė;

n – grupių skaičius.

Pasinaudojus šia formule, galima apskaičiuoti nagrinėjamos apklausos rezultatų pajamų ir išlaidų entropijos matus.

Pajamų entropijos matas apskaičiuojamas taip:

$$T = \sum_{i=1}^{10} d_{yi} \left(\log d_{yi} - \log \frac{1}{10} \right).$$

Atlikę skaičiavimus, randame, kad pajamų entropijos matas yra 0,089365, išlaidų – 0,073725.

Išvada: Išlaidų entropija, kaip ir reikėjo tikėtis, mažesnė nei pajamų entropija, ir tas skirtumas ženklus – 21 proc. Vadinasi, išlaidos pasiskirsčiusios „arčiau“ lygiavos nei pajamos.

Daugelis tyrėjų įsitikinę, kad reikia siekti ne pajamų lygybės, o galimybių lygybės. Štai, Blažienė I. teigia, kad „siekiant socialinio teisingumo, dėmesys turėtų būti nukreiptas ne į pajamų lygybę, o į *galimybių lygybę*, sukuriant vienodas sąlygas ir vienodas startines pozicijas visiems visuomenės nariams tam, kad jie turėtų vienodas galimybes varžytis dėl padėties visuomenėje“ (Blažienė, 1998). Šis teiginys nėra minėtos tyrėjos atradimas, o atspindi didelės dalies ekonomikos specialistų nuomonę.

Vaida Servetkienė, Lina Volodzkienė

5. Materialių gyvenimo sąlygų netolygumai Lietuvoje

5.1. Materialių gyvenimo sąlygų svarba šiuolaikinėje visuomenėje

Pajamų diferenciacija – ekonominis kintamasis yra viena svarbiausių socialinės ekonominės nelygybės problemų ir pagrindinis objektas daugumoje su nelygybe susijusių tyrimų. Tačiau, pinigų srautas tėra tik viena šios problemos sudėtinė dalis. **Materialios gyvenimo sąlygos, sukauptas turto kiekis ir jo pasiskirstymas yra kur kas iškalbingesnis rodiklis.** Kalbant apie pajamų ir turto netolygų pasiskirstymą, skurdas gali lemti ne tik žmonių atskirtį pajamų ir turto atžvilgiu, bet taip pat ir atskirtį socialiniame gyvenime (Salverda, Nolan, Smeeding, 2013), taip užkertant kelią pasitenkinimu gyvenimu ir gyvenimo kokybei.

Materialinės gyvenimo sąlygos ir jų pasiskirstymas visuomenėje gali būti analizuojami naudojant įvairius kintamuosius. Pagrindiniai kintamieji – tai įvairūs finansiniai indikatoriai tokie, kaip išlaidos, pajamos ir turtas, taip pat nefinansinio pobūdžio indikatoriai, tokie, kaip įvairialypiai materialinės gerovės, laimės, pasitenkinimo vertinimo rodikliai.

Akcentuotina, kad turtas yra labiau netolygiai pasiskirstęs, lyginant su žmogiškaisiais ištekliais, pelnu ar pajamomis. Disponuojamų pajamų pasiskirstymas pagal Džini koeficientą EBPO šalyse svyruoja nuo 0,30 iki 0,50, tuo tarpu bendras turto pasiskirstymas pagal Džini koeficientą svyruoja nuo 0,50 iki 0,80 (Davies, 2013). Šiuo metu JAV 1 proc. turtingiausiųjų gyventojų priklauso daugiau nei 30 proc. šalies turto, taip pat, remiantis apytikriais skaičiais, 2 proc. suaugusiųjų priklauso 50 proc. visų pasaulio namų ūkių turto. Turtas ir pajamos tarpusavyje koreliuoja, o minėtas aukštas koncentracijos lygis išryškina socialinės-ekonominės nelygybės problematiką (Davies, 2013).

Šiuolaikinėje visuomenėje tiek žmogiškieji ištekliai, tiek ir materialūs turtas atlieka ypatingai svarbų vaidmenį. Tačiau finansinis kapitalas yra tiesiog būtinas nuosavam verslui pradėti, norint gauti didelę investicinę grąžą, taip pat tam tikras santaupų kiekis yra aktualus netekus darbo, išgyvenant

skrybas ar susiduriant su nenumatytais medicininėmis išlaidomis. Turtas yra svarbus ir tuo, jog suteikia jo turėtojui daugiau laisvių bei įgalinimų (*angl. empowerment*). Individui, siekiančiam apginti savo teises, labai svarbu išgalėti pasisamdyti geriausius teisininkus. Politinių kampanijų finansavimas, lo-bizmas, įtakos darymas politikams, ginant tam tikrus interesus – visa tai taip pat reikalauja didelių lėšų. Kita vertus, didelis turtas suteikia galią daryti gerus darbus. Įspūdingo pasisekimo sulaukė pasaulio turtingiausieji – nuo Andrew Carnegie iki Bill Gates – didelę savo milžiniško turto dalį skyrė filantropijai. (Davies, 2013).

Sąvoka „turtas“ vartojama visų materialių vertybių (neskaitant įsiskolinimų) reikšme. **Teoriškai turto koncepcija apima grynuosius pinigus, banko indėlius, kitus likvydžius aktyvus, akcijas ir obligacijas, verslo akcijas, savininko reikmėms naudojamas nekilnojamąjį turtą ar bet kokią kitą nekilnojamąjį turtą, tai pat ilgalaikio vartojimo prekės, įskaitant antikvarinius daiktus, meno bei juvelyrinius dirbinius.** Tačiau praktikoje į šį apibrėžimą įtraukiamos ne visos turto formos, pavyzdžiui, ilgalaikio vartojimo prekių sąvoka neretai apsiriboja tik automobiliais. Be to, neretai pati turto sąvoka, o taip pat ir tokios jo formos, kaip ilgalaikio vartojimo prekės bei nekilnojamas turtas skirtingose valstybėse suprantamos nevienodai.

Žemiau esančioje 5.1. lentelėje pavaizduoti tarptautiniu mastu vykdytų dviejų turtinės nelygybės tyrimų rezultatai.

5.1. lentelė. Turto nelygybės tarptautinis palyginimas

Valstybė	WIDER/UNU Pasaulio turto studija (Davies ir kt., 2007)			Liuksemburgo turto studija (Sierminska ir kt., 2006)				
	Metai	10% viršutinė dalis	1% viršutinė dalis	Gini	Metai	10% viršutinė dalis	1% viršutinė dalis	Gini
Australija	2002	45,0		0,622				
Kanada	1999	53,0		0,688	1999	53,0	15,0	0,750
Danija	1975	76,4	28,8	0,808				
Suomija	1998	42,3		0,621	1998	45,0	13,0	0,680
Prancūzija	1994	61,0	21,3	0,730				
Vokietija	1998	44,4		0,667	2002	54,0	14,0	0,780

Airija	1987	42,3	10,4	0,581				
Italija	2000	48,5	17,2	0,609	2002	42,0	11,0	0,610
Japonija	1999	39,3		0,547				
Korėja	1988	43,1	14,0	0,579				
Naujoji Zelandija	2001	51,7		0,651				
Norvegija	2000	50,5		0,633				
Ispanija	2002	41,9	18,3	0,570				
Švedija	2002	58,6		0,742	2002	58,0	18,0	0,890
Šveicarija	1997	71,3	34,8	0,803				
Jungtinė Karalystė	2000	56,0	23,0	0,697	2000	45,0	10,0	0,660
JAV	2001	69,8	32,7	0,801	2001	71,0	33,0	0,840

Šaltinis: Davies, 2013.

Remiantis šiais duomenimis yra akivaizdu, kad visose 17-oje EBPO valstybių egzistuoja didelė turtinė nelygybė. 10 proc. gyventojų priklauso nuo 39 proc. iki 76 proc. viso turto, o Džini koeficientas svyruoja nuo 0,55 iki 0,81. Palyginimui Davies ir kt. (2007) pateiktuose disponuojamųjų pajamų pasiskirstymo tyrimuose Džini koeficientas visose 17-oje šalių svyruoja nuo 0,30 iki 0,50 (Davies, 2013). Verta paminėti, kad 5.1. lentelėje nurodyti rezultatai buvo gauti naudojant skirtingus metodus: apklausos, turto mokesčių duomenys, turto multiplikatoriaus koeficientu (angl. *estate multiplier method*). Atsižvelgiant į taikytų metodų įvairovę, nėra aišku, kokią įtaką rezultatams turėjo tarpkultūriniai skirtumai. Tikėtina, kad aukščiausi rodikliai buvo gauti JAV, kur, kaip paaiškėjo, 10 proc. gyventojų tenka 69,8 proc. viso šalies turto, o Džini koeficientas yra 0,801. Keliose kitose šalyse, kuriose buvo taikomas apklausų metodas, rezultatai buvo panašūs. Remiantis turto mokesčio ir paveldimo turto vertinimo diagramų tyrimų duomenimis, paaiškėjo, kad 10 proc. Jungtinės Karalystės gyventojų tenka 56 proc. turto, 10 proc. Šveicarijos gyventojų tenka 71,3 proc. turto, o Džini koeficientas svyruoja nuo 0,697 (Jungtinėje Karalystėje) iki 0,803 (Šveicarijoje). Verta pastebėti, kad duomenys, gauti taikant iš esmės visiškai skirtingus tyrimų metodus, nėra vieninteliai žinomi tarptautiniai duomenys. EBPO šalys metu glaudžiai bendradarbiauja kurdamos vieną visoms valstybėms bendrą metodą, leisiantį lyginti ir ana-

lizuoti turtinius duomenis tarptautiniu mastu (Liuksemburgo turto studija (angl. *Luxembourg Wealth Study*)).

Antrojoje 5.1. lentelės grafoje pateikiami preliminarūs minėtos studijos rezultatai – jie visi gauti vykdant apklausas, statistinis vienetas visais atvejais buvo namų ūkis ir turto suvokimas visais atvejais sutapo. Deja, siekiant naudoti visiems bendrą turto sampratą, tam tikri beveik visose šalyse gauti duomenys buvo eliminuoti (pvz. duomenys apie pensijų kaupimo sąskaitas). Akcentuotina, kad abiejų 5.1. lentelės grafų rezultatai yra glaudžiai susiję tarpusavyje, nepaisant skirtingų taikytų metodų. Palyginus abiejų grafų duomenis, matyti, kad Italijoje egzistuoja mažiausia turtinė nelygybė, o JAV – didžiausia. Šalių vertinimas pagal Džini koeficientus tiek Jungtinių Tautų ekonominių tyrimų plėtros universiteto (angl. „*The United Nations University World Institute for Development Economics Research*“, „*UNU-WIDER*“), tiek Liuksemburgo turto studijoje sutampa, išskyrus Jungtinę Karalystę; pagal pastarosios gautus duomenis, joje Džini koeficientas yra mažesnis. Tokį skirtumą nulėmė skirtingi tyrimo metodai – UNU-WIDER pasitelkė turto multiplikatoriaus metodą, tuo tarpu Liuksemburgo turto studijoje remtasi Didžiojoje Britanijoje atliktų namų ūkių tyrimų (angl. *British Household Panel Study, BHPS*) duomenimis.

Remiantis UNU-WIDER ir Liuksemburgo turto studijos tyrimų rezultatais, šalis pagal turto pasiskirstymą ir Džini koeficientą galima skirstyti į šias kategorijas (Davies, 2013):

- 1) valstybės, kuriose egzistuoja didelė turtinė nelygybė: Švedija, JAV;
- 2) valstybės, kuriose egzistuoja vidutinio lygio turtinė nelygybė: Kanada, Vokietija, Jungtinė Karalystė;
- 3) valstybės, kuriose nedidelė turtinė nelygybė: Italija, Suomija.

Kad ir kaip būtų keista, Švedija patenka į tą pačią kategoriją kaip ir JAV. Tam yra paprastas paaiškinimas – nepaisant to, kad 1 proc. bei 10 proc. turtingiausiųjų šalies gyventojų atitenka mažesnė dalis šalies turto, nei JAV, Švedijoje vis tiek labai didelei daliai žmonių atitenka tik nedidelė dalis arba jie iš viso neturi turto (remiantis oficialiais statistiniais duomenimis, net 30 proc. šalies gyventojų yra beturčiai). Šių rezultatų tikslumą patikrinti sunku, tačiau jiems įtakos neabejotinai turėjo didelis išiskolinimų rodiklis, mažas nekilnojamojo turto savininkų procentas ir, kaip manoma, itin išvystyta pensijų kaupimo sistema. Pvz., Suomija, kaip ir Švedija pasižyminti didelėmis pensijomis

ir užtikrinama socialine gerove, atsidūrė paskutinėje kategorijoje. Tam įtakos turėti galėjo įvairios priežastys, tačiau pagrindinės iš jų – mažesnė grynoji dabartinė pinigų srautų vertė ir didesnis nekilnojamojo turto savininkų procentas (Davies, 2013).

Turtinės nelygybės poveikis ekonominei gerovei priklauso nuo to turto ir pajamų priklausomybės. Šis faktorius turi įtakos ir turto bei vartojimo santykiui. Nuo tada, kai XX a. 6-tame dešimtmetyje buvo atliktos pirmosios apklausos apie pajamų ir turto pasiskirstymą, tapo aišku, **jog pajamos ir turtas – dvi tarpusavyje susijusios, bet ne visiškai identiškos sąvokos. Jų koreliacijos koeficientas yra maždaug 0,5** (Davies, 2013). Vienas iš veiksnių, sąlygojantis šių dviejų sąvokų skirtumą, yra amžius. Jei palygintume abi sąvokas amžiaus atžvilgiu grafiškai, pastebėtumėte, kad pajamų kreivė kilstelėtų daug anksčiau, nei turto. Pensinio amžiaus žmonės gauna palyginus nedaug pajamų, bet turi daug turto, ir atvirkščiai, jaunimas gali gauti dideles pajamas, bet neturėti turto. Be to, savarankiškai dirbantys asmenys gali turėti didelį nuosavą kapitalą, bet gauti nedideles pajamas (nors ir laikinai).

Pajamų ir turto išraiškos formos daugeliu atvejų yra panašios. Pavyzdžiui, finansinė vertė yra viena iš pagrindinių tiek turto, tiek pajamų išraiškos formų. Vis dėlto, nuosavo kapitalo ir nuosavo būsto savininkų procento rodikliai ženkliai skiriasi. Remiantis JAV vartotojų apklausų duomenimis, 2004 m. maždaug 40,3 proc. pirmajam kvantiliui priklausančių šalies šeimų turėjo nuosavą būstą, ir tik 15,2 proc. pirmajai kvartilio grupei priklausančių žmonių turėjo nuosavą būstą. Nuosavo kapitalo atveju kontrastas dar akivaizdesnis: 45,8 proc. turtingiausiųjų pirmajam deciliui priklausančių žmonių turi nuosavą verslą, tuo tarpu, remiantis pajamų pasiskirstymo duomenimis, tik 34,7 proc. pirmajam deciliui priklausančių žmonių turi nuosavą verslą. Šie rezultatai patvirtina, kad su verslu susiję mokesčiai turi tam tikrą įtaką tokiame pasiskirstymui (Davies, 2013).

Pastebėtina, kad jau yra atlikta nemažai reikšmingų empirinių tyrimų, kurių tikslas buvo ištirti pajamų ir turto įtaką vartojimui. Buvo sukurtas empirinis modelis tolygaus vartojimo hipotezei pagrįsti (Deaton, 1992; Browning, Lusardi, 1996) ((Davies, 2013). Remiantis pastaruoju modeliu ir pastoviųjų pajamų hipoteze, laikinas pajamų didėjimas turi įtakos santaupų kaupimui, o laikinas nuosmukis lemia santaupų eikvojimą. Pastovūs su pajamomis susiję ekonominiai pokyčiai tiesiogiai veikia vartojimą. Įvairūs likvidumo didinimo

būdai, pavyzdžiui, loterijų laimėjimai, turėtų teigiamai veikti minėtą reiškinių. Tačiau praktikoje taip nutinka ne visada, nes turtas – endogeninis kintamasis: kuo žemesnis prioritetas teikiamas laikui, tuo daugiau turto jis turi. Norint išsiaiškinti realų turto poveikį vartojimui, būtina atrasti tinkamą instrumentinį kintamąjį turtui vertinti. Kylančios vertybinių popierių bei nekilnojamojo turto kainos turėjo gana teigiamai paveikė vartojimą (Davies, 2013). Tai paskatino nerimą, jog rinkos nuosmukis nulems vartotojų išlaidų mažėjimą ir padidins recesijos tikimybę, kas ir įvyko.

5.2. Materialių gyvenimo sąlygų vertinimo metodai ir problematika

Užsienio mokslininkai (Emilie Renahy, Alvarado-Llano, Koh, Quesnel-Vallée, 2012) pajamų ir ekonominei atskirčiai vertinti naudoja tris subdimensijas: 1) materialinį nepriteklį, 2) apsirūpinimą maistu, būstu ir finansinę riziką ar ekonominius sunkumus, 3) finansinę gerovę.

Duomenys apie Lietuvos gyventojų materialias gyvenimo sąlygas Lietuvos statistikos departamento yra renkami nuo 2005 m., vykdant 2003 m. birželio 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamento (EB) Nr. 1177/2003 dėl bendrijos statistikos apie pajamas ir gyvenimo sąlygas nuostatas. Tyrimo metu renkami duomenys apie namų ūkių pajamas, užimtumą, būsto sąlygas ir problemas, gyvenimo sąlygų vertinimą, galimybę patenkinti tam tikrus poreikius. Lietuvos statistikos departamentas taip pat yra paskelbęs 2005–2015 m. Lietuvos gyvenimo kokybės rodiklius, tarp kurių materialias gyvenimo sąlygas apibūdinantys rodikliai yra šie:

Materialinio nepritekliaus lygis (proc.) – rodiklis, rodantis, kokią visų gyventojų dalį sudaro asmenys, kurie dėl lėšų stokos susiduria su tam tikrais materialinio nepritekliaus elementais. **Asmuo laikomas susiduriančiu su dideliu materialiniu nepritekliumi, jei jis susiduria su bent keturiais materialinio nepritekliaus elementais iš devynių.** Į materialinio nepritekliaus elementų sąrašą įtraukti penki ekonominiai sunkumai ir keturi ilgalaikio naudojimo daiktai, kurių namų ūkis neturi dėl lėšų stokos.

Ekonominiai sunkumai:

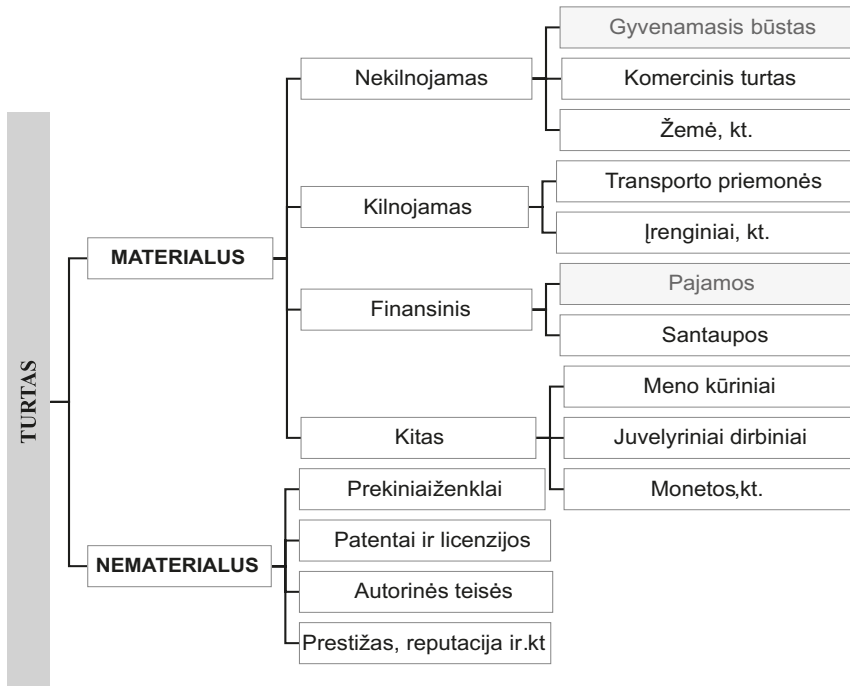
1) namų ūkis dėl pinigų stokos negali laiku sumokėti būsto nuomos, komunalinių mokesčių, būsto ar kitų paskolų, kredito įmokų,

- 2) namų ūkis neturi galimybės praleisti bent savaitę atostogų ne namuose,
- 3) namų ūkis negali sau leisti pakankamai šildyti būsto,
- 4) namų ūkis negali sau leisti bent kas antrą dieną valgyti mėsos, žuvies ar analogiško vegetariško maisto,
- 5) namų ūkis negalėtų apmokėti nenumatytų išlaidų (išlaidų suma lygi ankstesnių metų mėnesinei skurdo rizikos ribai) iš savo lėšų.

Ilgalaikio naudojimo daiktai:

- 1) telefonas, įskaitant mobiliųjį,
- 2) spalvotas televizorius,
- 3) skalbimo mašina,
- 4) automobilis.

5.1. pav. Turto klasifikacija

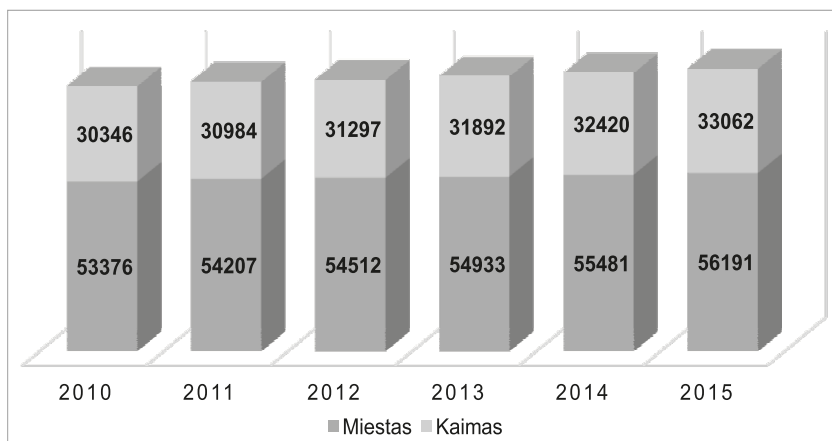

Šaltinis: sudaryta autorių.

5.3. Nekilnojamo turto rinkos analizė

VĮ Registrų centras duomenimis (2017 m.), Nekilnojamojo turto registre yra įregistruoti 6559 tūkst. nekilnojamieji daiktai ir tai yra beveik 14 proc. lyginant su 2007 m. duomenimis. Didžioji dalis (35 proc.) šių nekilnojamojo turto sudaro žemės sklypai ir pagalbinių ūkio pastatai (27 proc.), tuo tarpu patalpos sudaro 17 proc., pastatai (be pagalbinių ūkio) – 12 proc., kiti statiniai – 9 proc. viso Lietuvoje esančio nekilnojamojo turto.

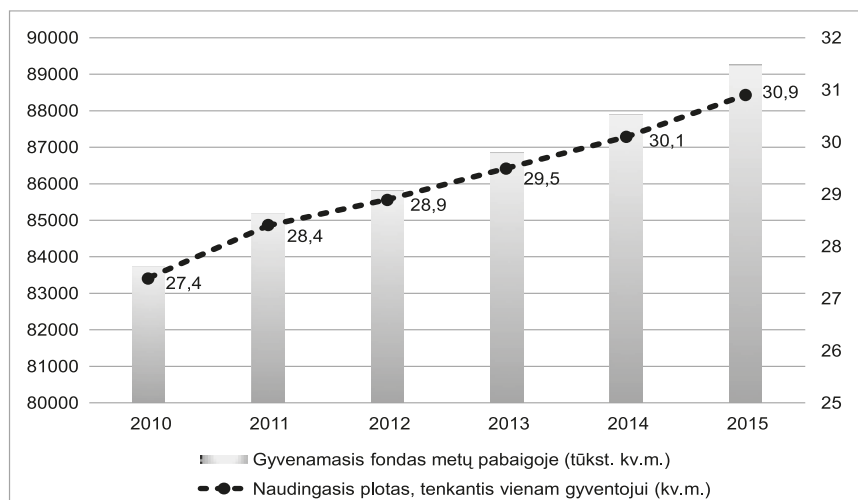
2015 m. pabaigoje Lietuvoje gyvenamasis fondas sudarė 89 253 tūkst. kv. m. ir jis nuo 2010 m. išaugo beveik 7 proc. (Lietuvos statistikos departamentas, 2016). Didžioji dalis būstų (63 proc.) yra miestuose ir likusi dalis – kaimuose (37 proc.). Akcentuotina tai, kad net 98 proc. gyvenamojo fondo priklauso privatiems asmenims ir tik 2 proc. yra valstybės, savivaldybių nuosavybė.

5.2. pav. Gyvenamasis fondas metų pabaigoje (tūkst. kv.m.)

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2016.

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2015 m. vienam gyventojui teko 30,9 kv.m. naudingo gyvenamojo ploto, kuris nuo 2010 m. išaugo 3,5 kv.m. Akcentuotina, kad miestuose vienam gyventojui tenka tik 28,9 kv.m. naudingo gyvenamojo ploto, tuo tarpu kaimuose – 35 kv.m.

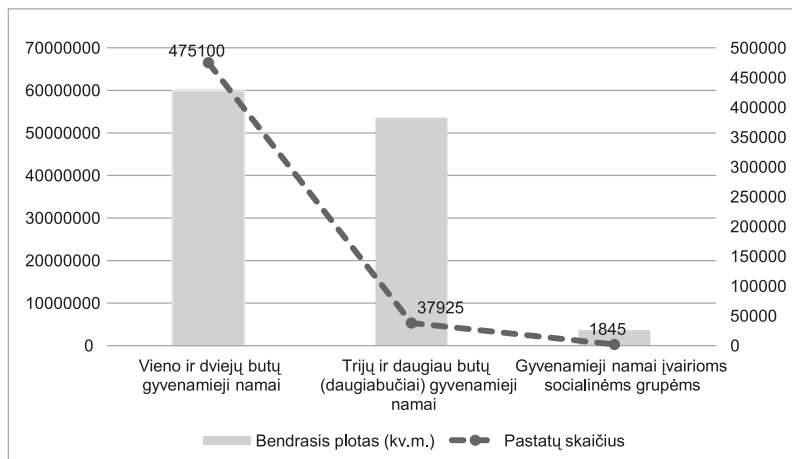

5.3. pav. Naudingasis plotas, tenkantis vienam gyventojui (kv.m.) ir gyvenamasis fondas metų pabaigoje (tūkst. kv.m.)

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2016.

Nacionalinės žemės tarnybos prie Žemės ūkio ministerijos ir VĮ Registrų centro duomenimis, 2017 m. sausio 1 d. Nekilnojamojo turto registre buvo įregistruota 515 tūkst. gyvenamųjų pastatų, kurių bendras plotas sudarė daugiau kaip 117 mln. kv.m. ir kurie užima beveik 7 tūkst. ha.

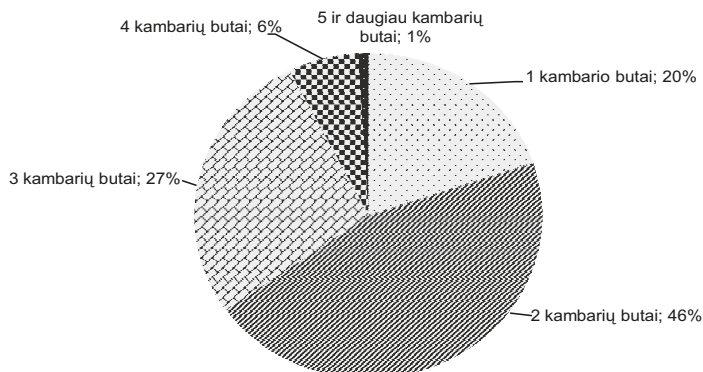
Lietuvoje daugiau nei 51 proc. visų gyvenamųjų namų sudaro vieno ir dviejų butų individualūs gyvenamieji namai. Tačiau akcentuotina, kad didžia dalimi tokie namai yra kaimuose (69 proc.) ir tik 31 proc. yra pastatyti miestuose. Lietuvoje vidutinis gyvenamojo namo bendras plotas yra 126 kv.m., t.y. 156 kv.m. mieste ir 112 kv.m. kaime. Daugiabučiai (trijų ir daugiau butų) gyvenamieji namai Lietuvoje sudaro 46 proc. Didžioji jų dalis (72 proc.) yra pastatyti miestuose, kaimuose – 28 proc. Likusi gyvenamojo būsto nežymi dalis (3 proc.) yra gyvenamieji namai įvairioms socialinėms grupėms tokie, kaip bendrabučiai, prieglaudos, globos namai, nakvynės namai ir pan.

5.4. pav. Gyvenamųjų pastatų pasiskirtymas Lietuvoje

Šaltinis: Nacionalinės žemės tarnybos prie Žemės ūkio ministerijos, VĮ Registrų centras, 2017 m.

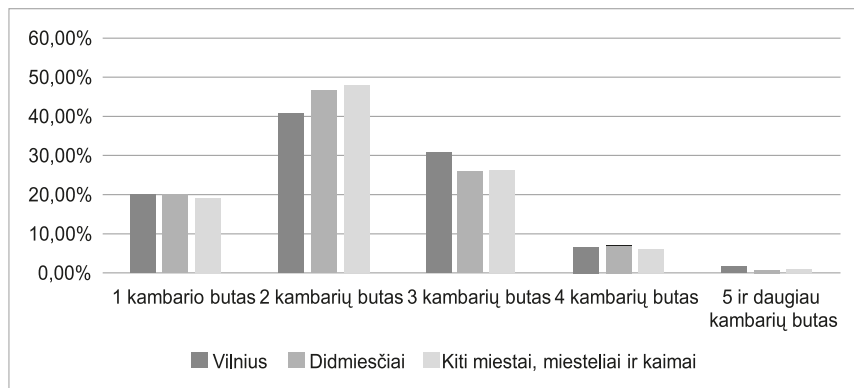
VĮ Registrų centro 2016 m. duomenimis, Lietuvoje įregistruoti 847 tūkst. butų, kurie sudarė 45 mln. kv.m. bendro ploto ir tai reiškia, kad vidutinis butas Lietuvoje yra 53 kv.m. Lietuvoje daugiausia vyrauja 2 kambarių butai, kurie užima beveik pusę (46 proc.) visos butų rinkos.

5.5. pav. Butai pagal kambarių skaičių

Šaltinis: Valstybės įmonė Registrų centras, 2016.

Vilniaus mieste yra beveik trečdalis (26,68 proc.) visos Respublikos butų, dar kiek daugiau nei trečdalis (31,58 proc.) didmiesčiuose: Kaune, Klaipėdoje, Panevėžyje ir Šiauliuose, o likusiuose miestuose, miesteliuose ir kaimuose – 41,74 proc.

5.6. pav. Butai pagal kambarių skaičių ir regionus

Šaltinis: Valstybės įmonė Registrų centras, 2016.

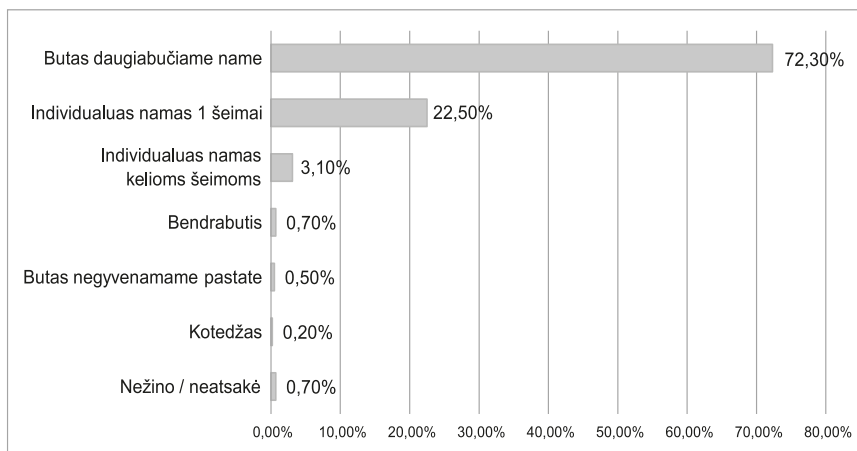
VĮ Registrų centro 2016 m. duomenimis, Vilniuje yra fiksuojamas didžiausias buto vidutinis plotas – 56,55 kv.m. Tuo tarpu, didmiesčiuose vidutinis buto plotas buvo 52,03 kv.m., o likusiuose miestuose, miesteliuose ir kaimuose – 52,59 kv.m. 5.6. pav. parodomas butų pasiskirstymas pagal kambarių skaičių bei regionus. Pastebėtina, kad didmiesčiuose bei kituose miestuose, miesteliuose ir kaimuose vyrauja labai panašios tendencijos, tik Vilniuje yra fiksuojamas mažesnis skaičius 2 kambarių butų (40,84 proc.), kai didmiesčiuose pastarojo tipo butai sudarė 46,26 proc. visų butų ir likusiuose regionuose – 47,79 proc. Tačiau Vilniuje yra fiksuojamas didžiausias 3 kambarių butų skaičius – 30,76 proc. – kai didmiesčiuose šie butai sudarė 25,87 proc. ir likusiuose regionuose 26,29 proc. visų butų.

5.4. Lietuvos gyventojų turto pasiskirstymas

Gyventojų pasiskirstymas pagal būsto tipą. Autorių 2016 m. atlikto tyrimo duomenimis, dauguma Lietuvos gyventojų (72,3 proc.) gyvena

butuose, tuo tarpu individualūs namai vienai šeimai sudarė 22,50 proc. bei kitos nekilnojamojo turto rūšys sudarė nežymią dalį – 5,2 proc. Pastarosios tendencijos skiriasi nuo ES–28 valstybių, kur *Eurostat* atlikto tyrimo duomenimis (2014 m.), tik 39,7 proc. ES–28 gyventojų gyvena butuose ir net 59,6 proc. gyvena individualiuose namuose.

Kita vertus, **Lietuvoje ryškiai pastebima individualių namų didėjimo tendencija**. Nacionalinės žemės tarnybos prie Žemės ūkio ministerijos ir VĮ Registrų centro 2016 m. duomenimis, 2016 m. sausio 1 d. Nekilnojamojo turto registre buvo įregistruota 5,92 proc. daugiau vieno ir dviejų butų individualių gyvenamųjų namų, lyginant su 2012 m. sausio 1 d., kur bendrasis plotas plotas per penkerius metus padidėjo 8,71 proc. Tuo tarpu, Nekilnojamojo turto registre daugiabučių gyvenamųjų namų skaičius padidėjo nežymiai (0,96 proc.) ir plotas padidėjo tik 2,2 proc., 2016 m. sausio 1 d. duomenis lyginant su 2012 m. sausio 1 d. duomenimis.

5.7. pav. Lietuvos gyventojų pasiskirstymas pagal būsto tipą

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

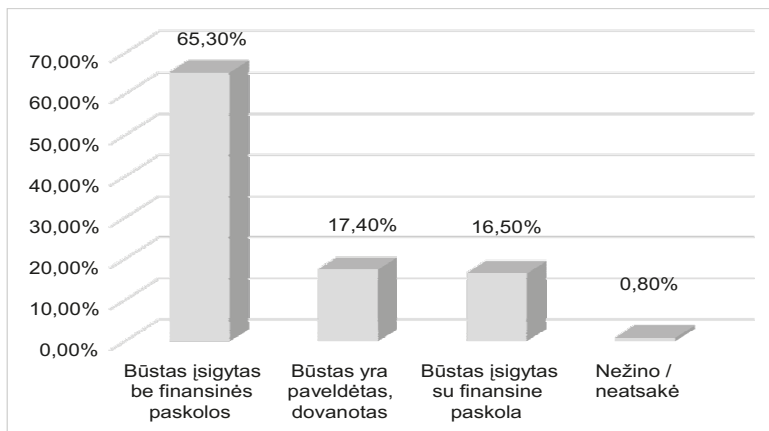
Autorių atlikto tyrimo duomenimis, daugiabučiuose butuose dažniausiai gyvena vyresni asmenys: 65–70 metų amžiaus (83,9 proc.), 70 metų ir daugiau (76,0 proc.) arba jauni asmenys, t. y. 18–24 m. amžiaus (79,3 proc.).

Svarbu ir tai, kad moterys dažniau nei vyrai gyvena butuose (atitinkamai 73,00 proc. ir 71,6 proc.), ir atvirkščiai – vyrai dažniau negu moterys gyvena individualiuose namuose (atitinkamai 23,3 proc. ir 21,7 proc.).

Vilniuje net 96,6 proc. gyventojų gyvena butuose, didmiesčiuose – 92,7 proc., tuo tarpu individualiuose namuose Vilniuje gyvena tik 1,1 proc. gyventojų, o didmiesčiuose – 4,3 proc. Daugiausiai asmenų, gyvenančių individualiuose namuose yra miesteliuose ir kaimuose.

Būsto pasiskirstymas pagal nuosavybės formą. Verta pastebėti, kad Lietuvoje didžioji dalis gyventojų (72,2 proc.) yra būsto, kuriame gyvena, savininkai ar bendrasavininkai ir pastaroji tendencija yra labai panaši į bendrai vyraujančią ES, kur 70 proc. gyventojų būstas priklauso jiems nuosavybės teise. Tačiau Eurostat atlikto tyrimo duomenimis (2014 m.), iš minėtų 70 proc. daugiau nei ketvirtadalis (27,1 proc.) visų ES-28 gyventojų yra savininkai būsto, kuris yra įsigytas su paskola ir tik 42,9 proc. gyventojų, gyvena būstuose, kuris įsigytas be paskolos arba pastaroji jau padengta kreditoriams.

Autorių atlikto tyrimo duomenimis, Lietuvoje didžioji dalis (65,3 proc.) būsto yra įsigyta be finansinės paskolos, 17,40 proc. gyventojų gyvena būste, kuris yra paveldėtas ar dovanotas, ir tik 16,5 proc. gyventojų būstą yra įsigiję su finansine paskola. Pastaroji tendencija gali būti aiškinama, pirma, ekonominiais kriterijais: nepakankamos namų ūkio pajamos kokybiško būsto įsigijimui ir būtinas sukauptas nuosavų lėšų kapitalas pradiniam įnašui. Antra, veikia ir psichologiniai kriterijai, pavyzdžiui, nenoras įsipareigoti ilgam laikotarpiui bei neapibrėžtumas dėl savo ateities ir pan.

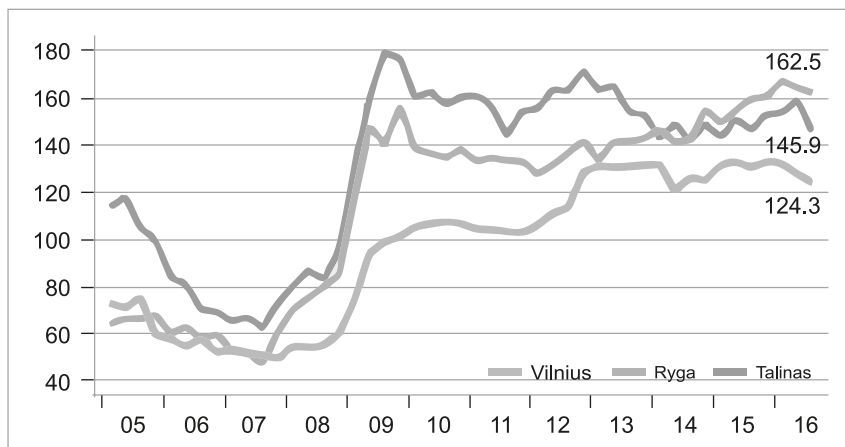

5.8. pav. Lietuvos gyventojų pasiskirstymas pagal būsto įgijimo būdą

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

Atkreiptinas dėmesys, kad moterys dažniau negu vyrai būstą įsigyja be finansinės paskolos (atitinkamai 68,5 proc. ir 61,6 proc.) ir atvirkščiai – vyrai dažniau nei moterys būstą įsigyja su finansine paskola (atitinkamai 18,8 proc. ir 14,5 proc.). Įdomu tai, kad būstą su paskola dažniausiai įsigyja 25–34 m. amžiaus asmenys (39,1 proc.), tuo tarpu, be finansinės paskolos – arba 18–24 m. amžiaus asmenys (56,3 proc.) arba vyresni nei 45 m. amžiaus.

Būsto įperkamumo indeksas. Šiame kontekste verta paminėti banko „Swedbank“ skaičiuojamą *Būsto įperkamumo indeksą*, pagal kurį įvertinamos galimybės įsigyti kokybišką ir kiekvieno poreikius atitinkantį gyvenamąjį būstą. Būsto įperkamumo indeksas apskaičiuojamas šeimai, kurių pajamos yra lygios 1,5 vidutinio neto darbo užmokesčio ir perkamas vidutinio dydžio butas yra 55 kvadratinį metrų. Būsto įperkamumo indeksas yra 100, kai namų ūkiai naudoja 30 proc. savo grynojo darbo užmokesčio būsto paskolos dengimui/išlaidoms. Kai būsto įperkamumo indeksas yra bent 100, namų ūkiai gali sau leisti įsigyti būstą. Kuo didesnis indeksas, tuo didesnis būsto įsigijimo prieinamumas (Swedbank, 2016).

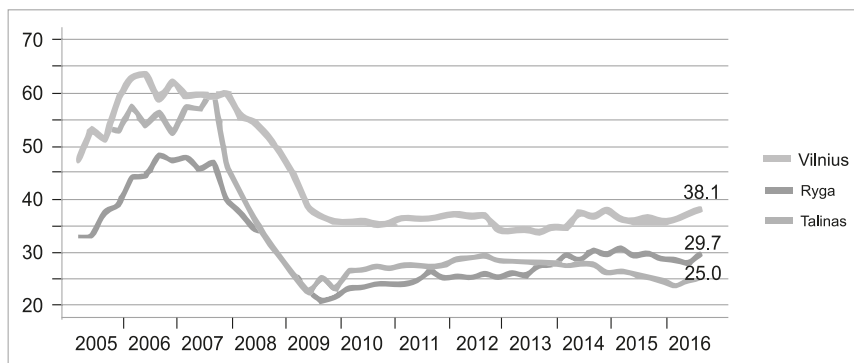

5.9. pav. Būsto įperkamumo indeksas Baltijos šalių sostinėse

Šaltinis: Swedbank, 2016.

Atkreiptinas dėmesys, kad lyginant trijų Baltijos valstybių sostines – Vilnių, Rygą, Taliną, akivaizdu, kad Vilniuje būsto įperkamumo indeksas yra mažiausias, kadangi ir vidutinis neto darbo užmokestis yra mažiausias, o taip pat pastaruoju metu fiksuojamas pakankamai spartus naujo būsto pardavimo kainų kylimas. Savo ruožtu pagal sostinių rodiklius galima daryti prielaidą, kad panašios proporcijos išliktų ir skaičiuojant bendrą visos šalies būsto įperkamumo rodiklį, tik pats indeksas būtų dar mažesnis, kadangi vidutiniai neto darbo užmokesčiai regionuose paprastai būna mažesni nei sostinėse.

Didžiausias būsto įperkamumas yra Rygoje – 162,5. Tokia indekso vertė reiškia, kad namų ūkio grynosios (neto) pajamos iš darbo užmokesčio šiame mieste yra 62,5 proc. didesnės nei numatytos anksčiau minėtos minimalios sąlygos (išlaidos paskolos dengimui sudaro 30 proc. namų ūkio, kuris uždirba 1,5 nuo vidutinio šalies atlyginimo, pajamų). Tuo tarpu, Taline namų ūkio grynas darbas užmokestis yra 45,9 proc. didesnis, o Vilniuje – tik 24,3 proc. didesnis. Taip pat Vilniuje ilgiausiai reikia taupyti, norint sumokėti pradinę būsto įsigijimo įmoką (žr. 5.10 pav.). Žemas būsto įsigijimo už paskolas lygis Lietuvoje rodo, kad gyventojai neturi galimybių įsigyti būsto arba galimybės yra labai ribotos.

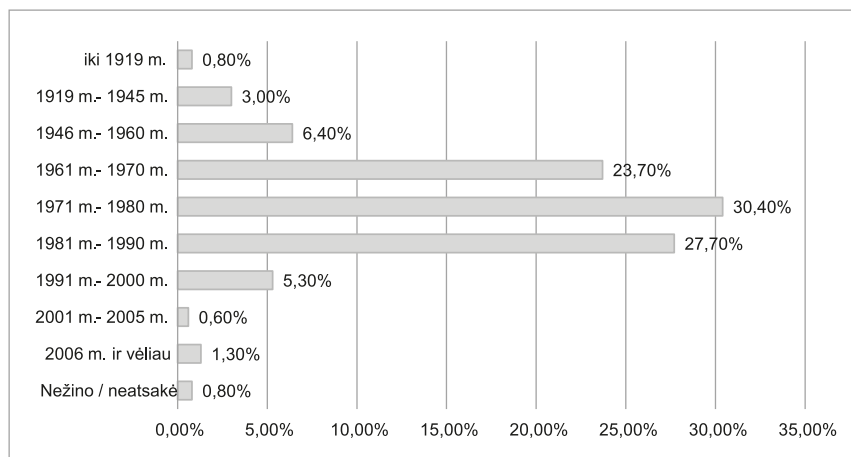

5.10. pav. Mėnesių skaičius, siekiant sutaupyti pirminei būsto įsigijimo įmokai*

*Daroma prielaida, kad namų ūkis 30 proc. savo pajamų kas mėnesį atideda pirmosios įmokos taupymui

Šaltinis: Swedbank, 2016.

Gyventojų pasiskirstymas pagal būsto statybos metus. Autorių tyrimo duomenimis (2016 m.), pažymėtina, kad **didžioji dalis (81,80 proc.) Lietuvos gyventojų gyvena senos statybos būstuose, pastatytuose 1961 m. – 1990 m. laikotarpyje.** Naujos statybos (2001–2006 m. ir vėliau) būstuose gyvena tik 1,90 proc. šalies gyventojų. Nors naujos statybos būstas yra labai patrauklus, ypač dėl energetinio efektyvumo, taupumo, inovatyvių sprendimų bei patrauklių fizinių savybių, tačiau yra brangus.

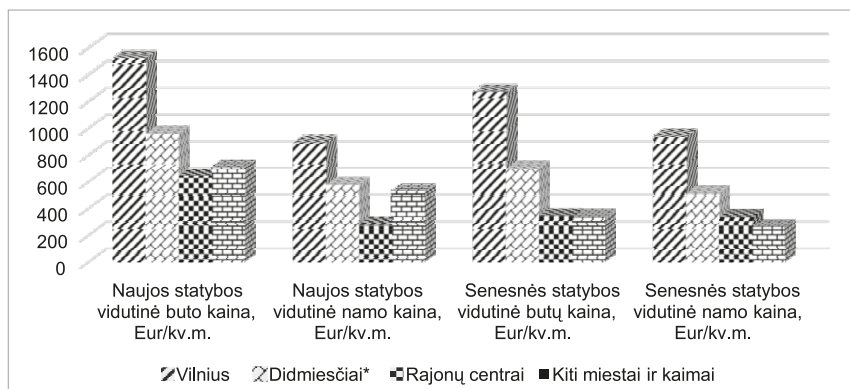

5.11. pav. Būstai pagal pastato pastatymo laikotarpį

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

Tyrimo duomenimis (2016 m.), didmiesčiuose didžioji dalis gyventojų gyveno 1961–1970 m. statybos butuose (47,92 proc.). Kituose miestuose, miesteliuose ir kaimuose vyravo naujesnės statybos būstai, t. y. 1981–1990 m. kuriuose gyveno beveik pusė (42,11 proc.) gyventojų. Vilniuje esminių skirtumų neišryškėjo ir didžioji dalis gyventojų (77,33 proc.) gyvena 1961–1990 m. statybos butuose.

Pabrėžtina, kad yra dideli kainų skirtumai tarp naujos ir senos statybos būsto, taip pat išryškėja didžiuliai kainų skirtumai tarp būsto kainų sostinėje ir regionų. Kaip antai, Vilniuje skirtumas tarp naujesnės ir senesnės statybos butų pardavimo kainų yra didesnis nei 20 proc., didmiesčiuose daugiau nei daugiau nei 37 proc., rajonų centruose – beveik 87 proc., kituose miestuose bei kaimuose kainų skirtumai sudarė net 113 proc. Be to, regionuose naujos statybos kokybiško būsto pasiūla labai ribota, o investuotojai nedrąsiai ryžtasi investuoti į tokio būsto statybas dėl nepakankamos gyventojų perkamosios galios, aukštų gyventojų nedarbo ir emigracijos rodiklių, nepakankamai aktyvios valstybės vykdomos regionų politikos, ypač kai statybos kainos / išlaidos iš esmės nesiskiria ar investuoti į sostinę, didmiestį ar kitus regionus.

5.12. pav. Vidutinė būsto pardavimo kaina, 2016 m.

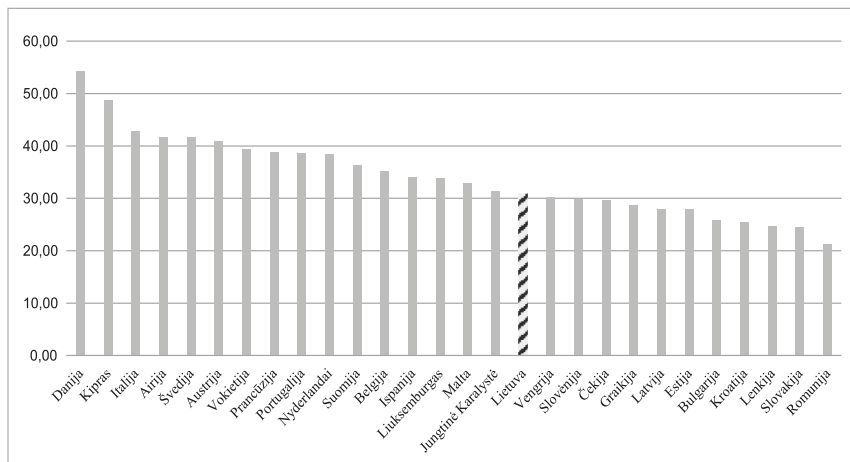
*Paveiksle pateikiami duomenys yra 2016 m. II ketvirčio, išskyrus dėl ribotos pasiūlos didmiesčių naujos statybos butų vidutinė pardavimo kaina yra 2015 m. III ketvirčio duomenys.

Šaltinis: Valstybės įmonės Registrų centras, BNS Plius Statyba ir nekilnojamasis turtas, 2016.

Esant aukščiau minėtoms tendencijoms, galima daryti išvadą, kad didžioji dalis Lietuvos gyventojų susiduria su kokybiško būsto stoka arba negalėjimu jo įsigyti, eksploatavimo problemomis dėl žemo šeimos pajamų lygio, o valstybės vykdoma būsto modernizavimo politika artimiausiu metu nepajėgi įgyvendinti savo tikslų tokiomis apimtis, kokiomis reikėtų.

Gyventojų pasiskirstymas pagal būsto dydį. Vienas pagrindinių elementų būsto sąlygų kokybei įvertinti yra pakankamos gyvenamosios erdvės prieinamumas bei būsto dydis. Lietuvos gyventojai susiduria su nepakankamo būsto dydžio problema. Autorių atlikto tyrimo duomenimis (2016), beveik pusė (49,40 proc.) Lietuvos gyventojų gyvena 50–79 kv.m. vidutinio dydžio būstuose. Tačiau daugiau kaip trečdalis gyventojų (30,60 proc.) gyvena kur kas mažesniuose būstuose – 30–49 kv.m., tame tarpe beveik 3 proc. gyvena mažesniuose nei 30 kv.m. butuose. Didesniuose butuose (virš kaip 80 kv.m.) gyvena kiek mažiau nei 17 proc. gyventojų.

Akcentuotina, kad Lietuvoje vienam gyventojui tenka 30,90 kv.m. gyvenamojo ploto. Tuo tarpu, Danijoje – 54,36 kv.m., Kipre – 48,80 kv.m., Italijoje – 42,92 kv.m. Mažiau nei Lietuvoje – Rumunijoje 21,23 kv.m., Slovakijoje 24,51 kv.m., Lenkijoje 24,70 kv.m.

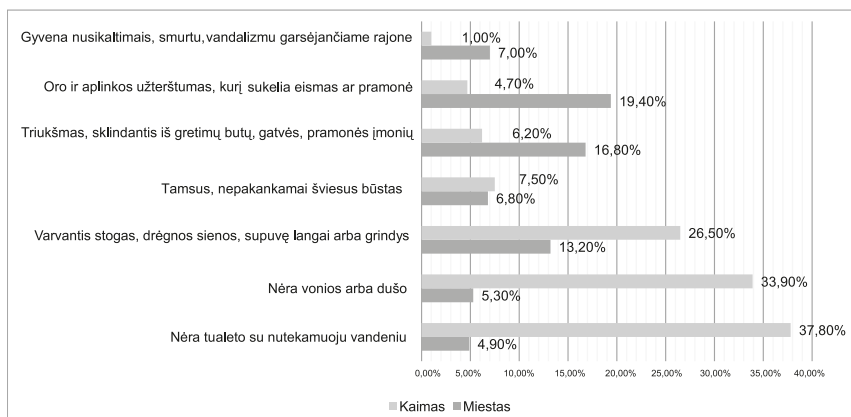

5.13. pav. Gyvenamasis plotas (kv.m.) tenkantis vienam gyventojui

Šaltinis: Enerdata, 2016.

Autorių tyrimo duomenimis net 26,70 proc. Lietuvos gyventojų gyvena vieni savo butuose. Tačiau dauguma (39,50 proc.) gyvena dviese, 33,4 proc. gyvena trise ir daugiau.

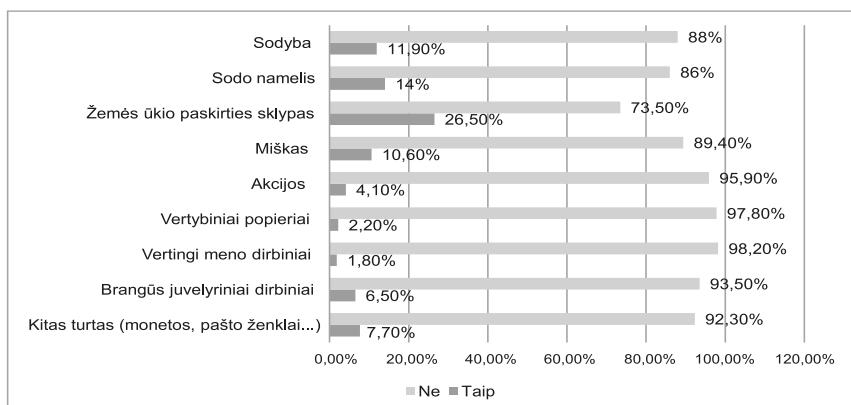
Būsto kokybė taip pat yra labai svarbus veiksnys. Lietuvos statistikos departamento duomenimis Lietuvos miesto gyventojai dažniau nei kaimo gyventojai susiduria su triukšmo sklindančio iš gretimų butų, gatvės, pramonės objektų, taip pat oro ir aplinkos užterštumo bei nusikalstamumo gretimose teritorijose problemomis. Tuo tarpu, kaimo gyventojai dažniau nei miesto gyventojai susiduria su šiomis problemomis: nėra WC patalpos su nutekamu vandeniu, nėra vonios ar dušo, varvantis stogas, drėgnos sienos, supuvę langai arba grindys bei tamsūs, nepakankamai šviesūs būstas.

5.14. pav. Asmenų, gyvenančių namų ūkiuose, susiduriančiuose su būsto problemomis, dalis (proc.)

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, 2013.

Tyrimo duomenimis tik nedidelė gyventojų dalis turi papildomo turto, kurį, esant būtinybei, galėtų įkeisti, parduoti ir kt. Daugiausiai gyventojai papildomai turi žemės ūkio paskirties sklypus, sodybas, mišką, sodo namelius.

5.15. pav. Papildomas turtas, kurį būtų galima įkeisti ir/ar parduoti, iškilus būtinybei

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

5.5. Lietuvos gyventojų turto diferenciacijos vertinimas

Šios studijos autoriai, analizuodami socialinę ekonominę nelygybę ne tik pagal pajamų ir vartojimo diferenciaciją, bet ir pagal materialių gyvenimo sąlygų, apimančių gyventojų disponavimą turtu ir gyvenimo sąlygas, skirtumus, šiai diferenciacijai nustatyti pasirinko savo metodiką ir ją vertina pagal namų ūkio:

1. turto, didžiąja dalimi išreikšto disponuojamo nuosavo būsto rinkos verte, pasiskirstymą;
2. apsirūpinimą ilgalaikio vartojimo prekėmis;
3. ekonominių sunkumų pasitaikymo dažnį.

Turto diferenciacija. Duomenims apie respondento būstą ar kitą disponuojamą turtą surinkti 2016 m. vykdytos reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos metu naudotas autorių sudarytas klausimynas pagal tokius objektyvius būstą ar kitą turtą apibūdinančius parametrus, kaip būsto tipas, dydis, pastatymo metai, vieta, klausiama apie disponavimą kitu turtu ir jo funkcinį tipą (sodyba, sodo namelis, žemės ūkio paskirties sklypas, miškas, akcijos, vertybiniai popieriai, meno dirbiniai, papuošalai, monetos, pašto ženklų ar kt. kolekcionuojami daiktai). Pagal šiuos požymius, atsižvelgiant į rinkos kainas apklausos vykdymo metu, gali būti nustatoma būsto ar kito turto vertė. Taip pat respondentų buvo klausiama ir atsižvelgta į turto įgijimo būdą (su paskola, be paskolos, dovanotas, paveldėtas ir pan.), nuosavybės teises.

Pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis, 85,2 proc. respondentų gyvena nuosavame būste (853 respondentai), 11,4 proc. (114) – nuomojama-me, 8,7 proc. Lietuvos gyventojų turi antrą būstą, 34,9 proc. – nuosavą žemės sklypą (namų valdą), didesnę nei 5 arai.

Pažymėtina, kad skirstant respondentus pagal pagrindinį pajamų šaltinį, nuosavame būste gyvena 96,6 proc. visų senatvės pensijas gaunančių asmenų, 86,4 proc. – visų, gaunančių pajamas iš nuosavo verslo ar ūkininkavimo, 81,1 proc. – samdomą darbą dirbančių gyventojų. Palyginti didelė dalis – 82,3 proc. bedarbio pašalpą, neįgalumo pensiją ar kitas socialines išmokas gaunančių asmenų taip pat turi nuosavą būstą. Tik iš vaikų pašalpų gyvenančių asmenų daugiau nei pusė (60 proc.) neturi nuosavo būsto. Daugiau negu vieną būstą turi daugiausia besiverčiantys savarankiška veikla arba ūkininkau-

jantys (15,9 proc.), arba samdomą darbą dirbantys asmenys (10,3 proc.), gana daug (nedaug besiskirianti nuo vidurkio dalis) – 7,8 proc. iš senatvės pensijos gyvenančių asmenų, taip pat 2,5 proc. bedarbio pašalpas, neįgalumo pensijas ar kitas socialines išmokas gaunančių asmenų. Nuosavą žemės sklypą (namų valdą), didesnę nei 5 arai, turi daugiau nei pusė (56,8 proc.) pajamas iš nuosavo verslo ar ūkininkavimo gaunančių gyventojų, 40,5 proc. pensininkų, 33,5 proc. darbo užmokestį gaunančių ir daugiau nei penktadalis, t. y. 21,5 proc. gyventojų, kurių pagrindinis pajamų šaltinis – bedarbio pašalpa, neįgalumo pensija ar kitos socialinės išmokos.

Pagal apklausos duomenis vertinant gyventojų nurodytą kaip disponuojamą nuosavybės teise kitą turtą, kurį, esant būtinybei būtų galima parduoti, įkeisti ar išnuomoti, tokio turto nurodė turintys nuo 0,8 iki 26,5 proc. gyventojų (5.2. lentelė), kurių dauguma pagal pagrindinį pajamų šaltinį yra dirbantys samdomą darbą, besiverčiantys nuosavu verslu arba ūkininkaujantys bei pensininkai. Ypač žemu pajamų lygiu pasižymintys gyventojai (bedarbio pašalpas, neįgalumo pensijas ar kitas socialines išmokas gaunantys) turi nebent žemės ūkio paskirties sklypus (15,2 proc. tokių asmenų), sodo namelį – 7,6 proc., sodybą – 6,3 proc. Iš vaikų pašalpų gyvenantys namų ūkiai kito, galimo parduoti, įkeisti ar išnuomoti turto praktiškai neturi.

5.2. lentelė. Namų ūkiai, turintys kito turto, kurį, esant būtinybei, galima parduoti, įkeisti, išnuomoti

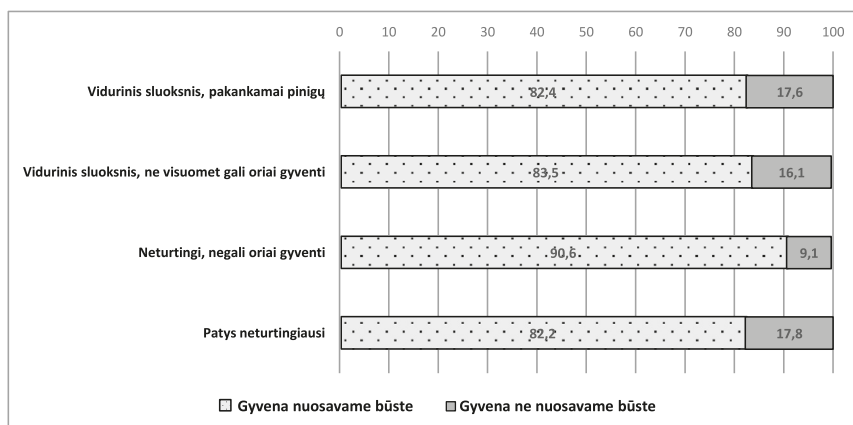
Turto rūšis	N	Proc.
sodyba	119	11,9
sodo namelis	140	14,0
žemės ūkio paskirties sklypas	265	26,5
miškas	106	10,6
akcijos	41	4,1
vertybiniai popieriai	22	2,2
vertingi meno dirbiniai	18	1,8
brangūs papuošalai	65	6,5
kitas turtas (monetų, pašto ženklų kolekcijos, gintaras, auksas ir pan.)	77	7,7
kita: namas/ butas (0,4 proc.); garažas (0,3 proc.); knygų biblioteka, namas/ butas (0,1 proc.).	8	0,8

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

Pesimistinių savo padėties vertinimą įrodo ir kaip su disponavimu turtu susijęs savęs priskyrimas skirtingoms socialinės-ekonominės padėties grupėms: dalis respondentų savo materialinę būklę linkę vertinti pakankamai kritiškai, nors turimas turtas, sprendžiant pagal apklausos metu jų pačių pateiktus duomenis, leidžia tenkinti būtiniausias reikmes.

Pagal subjektyvų socialinės-ekonominės padėties vertinimą, priskiriantys save neturtingųjų sluoksniui, neturintys pinigų oriam gyvenimui, disponuoja tokiu turtu: 90,6 proc. gyvena nuosavame būste, 43,5 proc. turi automobilį (2,2 proc. – 2 automobilius), 33 proc. turi nuosavą žemės sklypą (namų valdą), didesnę nei 5 arai; turi šio turto, kurį esant būtinybei galėtų parduoti, išnuomoti, įkeisti: 9,1 proc. turi sodybą, 14,1 proc. – sodo namelį, 22,1 proc. – žemės ūkio paskirties sklypą, 5,1 proc. – miško, 5,8 proc. – kito turto (monetų, pašto ženklų kolekcijos, gintaro, aukso ir pan.).

Priskiriantys save pačių neturtingiausiųjų sluoksniui, kurie neturi pinigų elementariems kasdieniams poreikiams, disponuoja tokiu turtu: 82,2 proc. gyvena nuosavame būste, 11,1 proc. turi automobilį, 15,6 proc. turi nuosavą žemės sklypą (namų valdą), didesnę nei 5 arai (5.16. pav.).

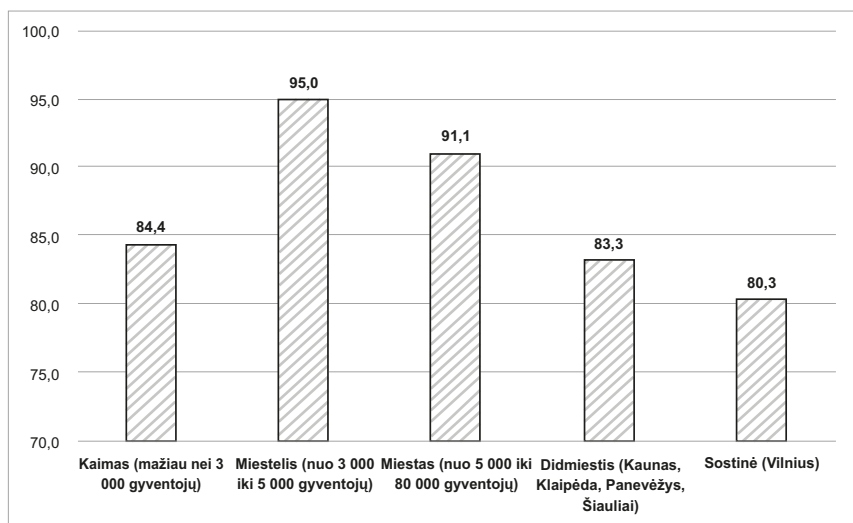

5.16. pav. Disponuojančių nuosavu būstu gyventojų dalis (proc.) skirtingose socialinės ekonominės padėties grupėse (pagal subjektyviąją stratifikaciją)

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Tuo tarpu, kai iš priskiriančių save viduriniajam sluoksniui, kurie turi pakankamai pinigų oriai (normaliai) gyventi ir priskiriančių save viduriniajam sluoksniui, kuriems kartais tenka riboti išlaidas (ne visada turi pinigų oriai (normaliai) gyventi), nuosavame būste gyvena atitinkamai 82,4 proc. ir 83,5 proc., panaši dalis, kaip ir priskiriančių save neturtingųjų sluoksniui (36 ir 37,1 proc.) turi nuosavą žemės sklypą (namų valda), didesnę nei 5 arai.

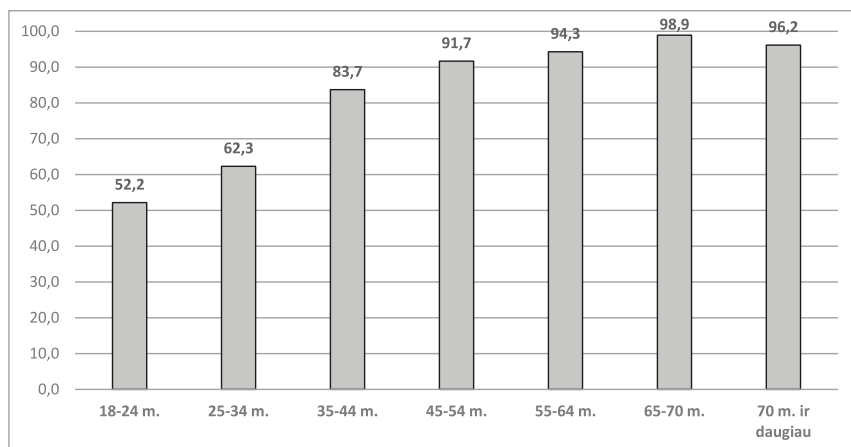
Pagal gyvenamąją vietą nuosavų būstų daugiausia miestuose ir miesteliuose (91 ir 95 proc. atitinkamai), kaimuose (84,4 proc.), didmiesčiuose (83,3 proc.) ir mažiausią lyginamąją dalį nuosavų būstų – 80,3 proc. turi sostinės gyventojai (5.17. pav.).

5.17. pav. Gyventojų, gyvenančių nuosavame būste, dalis (proc.) pagal gyvenamąją vietą

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Analizuojant duomenis pagal amžiaus grupes, matyti, kad nuosavo būsto įgijimas tiesiogiai priklauso nuo gyventojų amžiaus: kuo vyresni gyventojai, tuo didesnę jų amžiaus grupės dalį disponuoja nuosavu būstu (5.18. pav.).

5.18. pav. Gyventojų, gyvenančių nuosavame būste, dalis (proc.) pagal amžių

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Pagal būsto nuosavybės teisę pagal lytį žymių skirtumų nėra: nuosavame būste gyvena 85,8 proc. apklaustų moterų ir 84,7 proc. vyrų.

Turto, išreikšto nuosavo būsto verte, diferenciacijos vertinimas. Nustatant turto, vertinamo pagal nuosavą gyvenamąjį būstą, diferenciaciją, į tiriamąją imtį bus įtraukiami tik būstai, įgyti be finansinės paskolos ir paveldėti arba dovanoti, t. y., tokie būstai, kurie nėra įkeisti ar kitaip suvaržyti ir nuosavybės teise visiškai priklauso namų ūkio vienetui (598 vnt.).

5.3. lentelė. Būstas pagal jo įgijimo būdą

Iš būsto savininkų/ bendrasavininkų (N=723):	N	%
Būstas įsigytas be finansinės paskolos	472	65,3
Būstas įsigytas su finansine paskola	119	16,5
Būstas yra paveldėtas, dovanotas	126	17,4
Nežino/ neatsakė	6	0,8
Iš viso	723	100,0

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

5.4. lentelė. Turto, išreikšto būsto verte, pasiskirstymas decilinėse grupėse

Deciliai	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Vidutinė būsto vertė decilyje (Eur)	13592	18468	21793	26567	27260	33077	38143	50026	64715	97890
Tarpdeciliniai skirtumai (kartai)		1,35	1,18	1,22	1,02	1,21	1,15	1,31	1,29	1,51

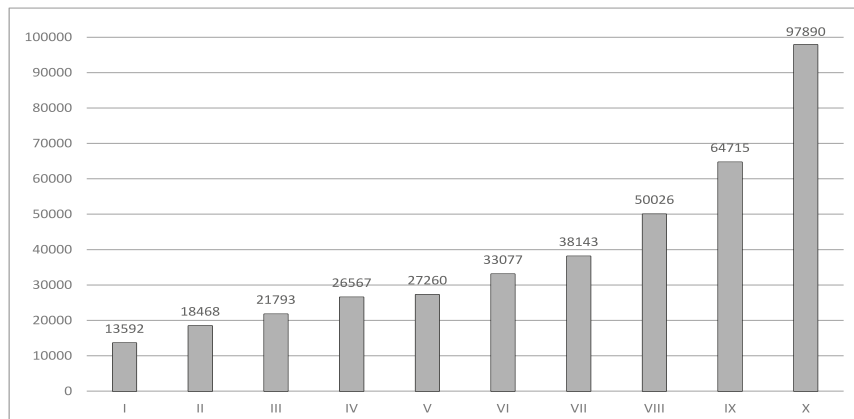
Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Pagal apklausos metu respondentų pateiktus duomenis apie nuosavą būstą, mažiausia statistinė vieno būsto vertė, būsto kainą nustatant rinkos verte, galimai svyruoja nuo 9 990 Eur I decilyje iki 169 200 Eur X decilyje, taigi skiriasi apie 16,9 karto. Lyginant vidutines I ir X decilių būsto kainas, jų skirtumas sudaro **apie 7,2 karto**, II ir IX decilių – 3,5 karto, gretimų IX ir X – 1,5 karto. Tarpdeciliniai (gretimų decilių) skirtumai nėra ryškūs, jie intensyvėja artėjant prie X decilio.

5.5. lentelė. Turto, išreikšto būsto verte, deciliniai koeficientai

X / I	IX / II	X / V	X / IX
7,2	3,5	3,6	1,5

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

5.19. pav. Vidutinė būsto vertė deciliuose (Eur)

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Taigi galima teigti, kad turto, išreikšto būsto verte, diferenciacija yra pakankamai didelė, t. y. skirtumai I ir X decilinėse grupėse **viršija 7 kartus**. Tačiau norime pažymėti, kad šis vertinimas nėra pakankamai tikslus dėl šių apribojimų:

- buvo vertintas turtas, išreikštas tik gyventojų turimo nuosavo būsto verte, t. y., į tiriamąją imtį neįtraukti neturintys nuosavo būsto (jie sudaro 14,8 proc. respondentų) bei įgiję būstus su paskola (apie 12 proc. respondentų); taigi vertinimui atlikti į decilines grupes išskirstyta 60 proc. respondentų turimas nuosavas turtas, vertinant tik būstų vertę, t. y., be žemės valdos, žemės ūkio paskirties sklypų, ilgalaikio vartojimo prekių, meno vertybių ir kito turto;

- buvo vertinama tik pirmojo (pagrindinio) gyvenamojo būsto vertė, t. y. dėl nesurinktų duomenų nebuvo galimybės į skaičiavimus įtraukti dar 58 vnt. antrųjų būstų vertės (apklausos metu nebuvo renkami detalūs duomenys apie antruosius būstus, tik fiksuojama, ar jį respondentas turi); įvertinant tai, kad apie pusę šių būstų yra regionuose ir hipotetiškai vertinant galimą minimalią antrųjų būstų kainą apie 20 000 Eur, X decilio vidutinė disponuojamo turto vertė būtų dar aukštesnė ir skirtumai tarp I ir X decilinių grupių padidėtų **iki 8,7 karto**;

- nustatytos apklaustų gyventojų būstų kainos yra tik preliminarios, kiek tai leidžia objektyviai įvertinti tokie parametrai, kaip būsto pastatymo metai, būsto tipas, būsto vieta ir pan., nes rinkos kainos nėra taip detalizuotos, kaip nustatyti požymiai apklausoje (pvz., pagal būsto pastatymo metus; rinkos kainos pateikiamos tik naujiems ir seniems būstams).

Taigi, decilinis (X/I) koeficientas (7,2 karto) tik maždaug parodo skirtumą tarp turinčių nuosavus būstus periferijoje ir didmiesčiuose. Patikslinus duomenis ir įtraukus respondentes be būsto, taip pat disponuojančius antruoju, trečiuoju ir t. t. būstais, kitu turtu (žeme, akcijomis, ilgalaikio vartojimo prekėmis ir pan.), atsiskleidžia žymiai ryškesni turiniai skirtumai tarp Lietuvos gyventojų.

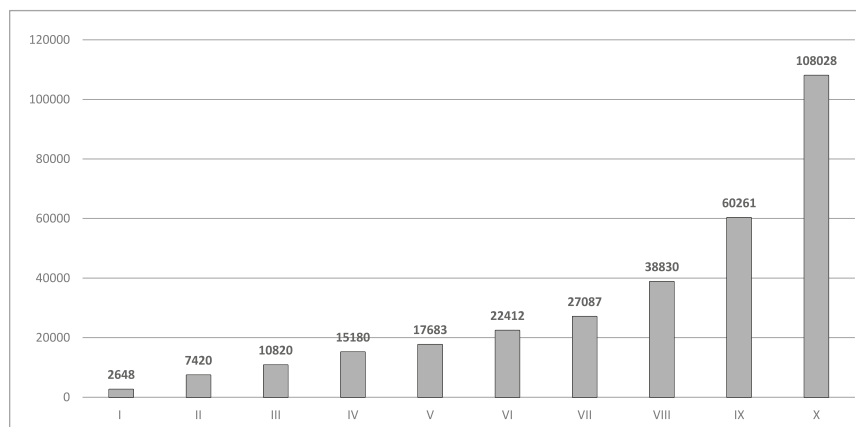
Turto, respondentų nurodyto apklausos metu, diferenciacijos vertinimas. Tiriamąją imtį papildžius respondentais, kurie neturi nuosavo būsto, jį nuomojasi, dar nėra padengę paskolos už būstą, tačiau turi kito turto (pvz., automobilį, kitų ilgalaikio naudojimo prekių), taip pat disponuojančiais an-

truoju būstu, žemės sklypu (namų valda), kitu turtu (žemės ūkio paskirties sklypais, miškais, ilgalaikio vartojimo prekėmis, akcijomis, vertybiniais popieriais, meno dirbiniais ir pan.), atsiskleidžia žymiai ryškesni turbiniai skirtumai tarp Lietuvos gyventojų. Remiantis apklausos duomenimis, preliminarus Lietuvos gyventojų priskyrimas decilinėms grupėms pagal disponuojamą turtą atrodytų taip:

5.6. lentelė. Namų ūkių disponuojamo turto pasiskirstymas deciliuose

Deciliai	Namų ūkių, patenkančių į atitinkamą decilį, disponavimo turtu apibūdinimas	Vidutinė turto vertė decilinėje grupėje (Eur)	Tarp-deciliniai skirtumai
I	Neturintys nuosavo būsto ir nemokantys nuomos mokesčio už būstą, kuriame gyvena (gyvenantys šeimos nariui priklausančiame arba socialiniame būste), neturintys automobilio, tačiau daugelis turi būtiniausias ilgalaikio naudojimo prekes, tokias, kaip šaldytuvus, televizorius, dujinę/elektrinę viryklę, mobilaus ryšio telefonas, apie 36 proc. šios decilinės grupės turi turto, kurį prirėkus galėtų parduoti ar įkeisti	2 648	
II	Neturintys nuosavo būsto; apie 70 proc. šios decilinės grupės – nemokantys už būstą nuomos mokesčio, bet turintys būtiniausias ilgalaikio naudojimo prekes, apie 90 proc. jų – turintys ar galintys turėti automobilį ar kito ilgalaikio naudojimo turto	7 420	2,80
III	Neturintys nuosavo būsto, bet galintys mokėti ar mokantys nuomos mokesčių už būstą, per 70 proc. šios decilinės grupės turi automobilį, apie 20 proc. – žemės sklypą (namų valdą), didesnę nei 5 arai ar kito nekilnojamojo turto	10 820	1,46
IV	Turintys nuosavą būstą, kurio vertė, atsižvelgiant į būsto vietą (kaimas, miestas ar didmiestis), pastatymo metus, dydį ir tipą (butas ar individualus namas ir pan.) yra apie 13–18 tūkst. Eur	15 180	0,71
V	Nuosavą būstą įgiję su paskola arba paskolos įmokas dar mokantys (neišmokėjusių dalis – apie 43 proc. decilinės grupės), apie 14 proc. šios decilinės grupės turi antrą būstą, 48 proc. – žemės sklypą (namų valdą), didesnę nei 5 arai	17 683	1,16

VI	Turi be paskolos įgytą nuosavą gyvenamąjį būstą, kurio vertė, atsižvelgiant į būsto vietą (kaimas, miestas ar didmiestis), pastatymo metus, dydį ir tipą (butas ar individualus namas ir pan.) yra apie 18–25 tūkst. Eur	22 412	1,48
VII	Turi be paskolos įgytą nuosavą gyvenamąjį būstą, kurio vertė, atsižvelgiant į būsto vietą (kaimas, miestas ar didmiestis), pastatymo metus, dydį ir tipą (butas ar individualus namas ir pan.) yra apie 25–29 tūkst. Eur	27 087	1,21
VIII	Turi be paskolos įgytą nuosavą gyvenamąjį būstą, kurio vertė, atsižvelgiant į būsto vietą (kaimas, miestas ar didmiestis), pastatymo metus, dydį ir tipą (butas ar individualus namas ir pan.) yra apie 32 tūkst. Eur ir 39 proc. šios decilinės grupės turi žemės sklypą (namų valdą), didesnį nei 5 arai	38 830	1,43
IX	Turi be paskolos įgytą nuosavą gyvenamąjį būstą, kurio vertė, atsižvelgiant į būsto vietą (kaimas, miestas ar didmiestis), pastatymo metus, dydį ir tipą (butas ar individualus namas ir pan.) yra apie 50 tūkst. Eur ir žemės sklypą (namų valdą), didesnį nei 5 arai	60 261	1,55
X	Turi be paskolos įgytą nuosavą gyvenamąjį būstą, kurio vertė, atsižvelgiant į būsto vietą (kaimas, miestas ar didmiestis), pastatymo metus, dydį ir tipą (butas ar individualus namas ir pan.) yra apie 85 tūkst. Eur ir žemės sklypą (namų valdą), didesnį nei 5 arai, 58 proc. šios decilinės grupės turi antrąjį būstą	108 028	1,79

5.20. pav. Vidutinė namų ūkio disponuojamo turto vertė deciliuose (Eur)

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Remiantis autorių atliktais preliminariais vertinimais, atsižvelgiant į 2016 m. (apklausos atlikimo metu) būsto, žemės, ilgalaikio naudojimo prekių ir kito turto rinkos kainas, ir apklausos būdu surinktų duomenų pagalba atlikus skaičiavimus, kokia gali būti vidutinė kiekvieno decilinės grupės namų ūkio disponuojamo turto vertė, gauname turtinę diferenciaciją, kuri žymiai lenkia autorių nustatytas ir oficialios statistikos pateikiamas pajamų ir vartojimo diferenciacijos reikšmes. **Decilinis diferenciacijos koeficientas (I ir X decilių santykis) yra lygus net 40,8** (5.7. lentelė). Pažymėtina, kad pagal apklausos duomenis neįmanoma sužinoti ir objektyviai įvertinti namų ūkių disponuojamo turto vertės, respondentams nurodant savo pajamas intervalais, o apie turtą tiesiog konstatuojant faktinius duomenis apie jo turėjimą / neturėjimą bei apibūdinant jo būklę pagal tam tikrus nustatytus parametrus (pvz., būsto dydis, naujumas ir pan.), nėra tiksliai žinoma nei gyventojų gautų pajamų maksimali vertė, nei jų disponuojamo turto vertė.

Pagal į tiriamąją imtį patekusių turtingiausių respondentų atsakymus nustatyta, kad **10 proc. turtingiausių Lietuvos gyventojų galimai disponuoja 34,8 proc., o 1 proc. pačių turtingiausių – 8,9 proc. viso Lietuvos gyventojų turto**. Taip pat apskaičiavus skirtumus tarp gretimų decilių, matome, kad ryškiausiai vertine išraiška nutolę X ir IX deciliai, ir I ir II deciliai (2,8 karto), o tai rodo, kad taip ryškiai išsiskirianti kraštutinių decilinių grupių turto vertė turi didelę įtaką turto nelygybės rodikliams.

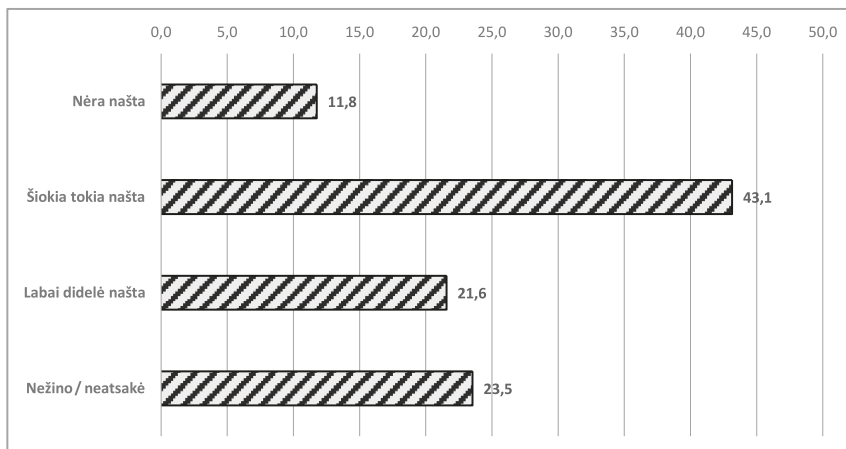
5.7. lentelė. Namų ūkio disponuojamo turto deciliniai koeficientai

X / I	IX / II	X / V	X / IX
40,8	8,1	6,1	1,8

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Analizuojant duomenis apie nuosavus būstus, įgytus su paskola, matomos tokios tendencijos: pagal apklausos duomenis namų ūkiai, gyvenantys paskolos pagalba įgytuose būstuose, sudaro 11,9 proc. būstų, iš kurių 72,3 proc. – butai daugiabučiuose namuose. Tačiau su paskola įgytų būstų pasiskirstymas pagal gyvenamąją vietą kiek kitoks, nei įprasta manyti: nemaža būstų dalis su paskola įgyjama kaimo vietovėse ir miesteliuose (16 ir 22 proc. atitinkamai), miestuose (nuo 5 000 iki 80 000 gyventojų) – 13,2 proc., di-

dmiesčiuose (Kaunas, Klaipėda, Panevėžys, Šiauliai) – 17,7 proc. ir tik penktadalis nuosavų būstų (19,7 proc.) su paskola įgyjama Vilniuje. Pagal būsto dydį dominuoja 60–79 kv. m. (42 proc.) ir 50–59 kv. m. (23,5 proc.) ploto būstai. Pagal pastatymo metus 38,7 proc. sudaro 1971–1980 m. ir 22,7 proc. – 1981–1990 m. pastatyti būstai. Paskolos už būstą grąžinimą kaip didelę naštą namų ūkiui nurodė 21,6 proc. respondentų, kaip šokią tokią naštą – 43,1 proc. (5.21. pav.).

5.21. pav. Paskolos už būstą grąžinimas yra našta šiai daliai namų ūkių, proc.

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

Pagal apklausos duomenis, 11,4 proc. namų ūkių būstą, kuriame gyvena, nuomojasi. Nuomojamų būstų pasiskirstymas atrodo taip: pagal nuomojamo būsto tipą dominuoja butai daugiabučiuose namuose (81,6 proc.), daugiau nei pusė nuomojamų būstų (54,4 proc.) – pastatyti 1961–1980 m. Du trečdaliai (64,1 proc.) nuomojančiųjų būstus yra 18–34 m. amžiaus gyventojai, 66,7 proc. – samdomi darbuotojai, kurių pagrindinis pajamų šaltinis – darbo užmokestis. Pastebėtina, kad 7,9 proc. nuomojančiųjų yra pensininkai, 8,8 proc. – iš bedarbio pašalpos, neįgalumo pensijos ar kitos socialinės išmokos gyvenantys namų ūkiai. Vertinant namų ūkių finansinį pajėgumą nuomotis būstą, reikia įvertinti ir kitas išlaidas, skirtas šiam būstui išlaikyti. 46,5 proc.

respondentų nurodė, kad nuomojamam būstui išlaikyti per mėnesį vidutiniškai išleidžia nuo 101 iki 200 Eur, 34,2 proc. – iki 100 Eur, 14 proc. – nuo 201 iki 450 Eur.

Turto, išreikšto būsto verte, Džini koeficiento skaičiavimas. Džini koeficientas (G) yra santykis tarp figūros ploto, apriboto tiese (tolygaus pasiskirstymo tiese) ir koncentracijos kreive (Lorenco kreive), ir trikampio plotu, esančiu žemiau tolygumo tiesės:

$$G = 1 - 2 \sum_{i=1}^k d_{xi} d_{yi}^K + \sum_{i=1}^k d_{xi} d_{yi}, (1)$$

čia – d_{xi} – visumos bendros apimtys (pavyzdyje – gyventojų skaičiaus, turinčių 1,2,.. kambarių butus) i-osios grupės dalis;

d_{yi} – požymio bendros apimtys (buto vertės) i-osios grupės dalis;

d_{yi}^K – i-osios grupės kumuluota (sukaupta) požymio (buto vertės) bendros apimtys dalis.

5.8. lentelė. Duomenys turto (išreikšto būsto verte) Lietuvoje Džini koeficientui apskaičiuoti

Decilio Nr.	Būstai		Būsto vertė			Sandauga	
	Skaičius	Dalis d_{xi}	Bendra būstų vertė (Eur)	Dalis d_{yi}	Kumuluota dalis d_{yi}^K	$d_{xi} d_{yi}$	$d_{xi} d_{yi}^K$
I	60	0,101351	815521	0,034562	0,034562	0,003503	0,003503
II	59	0,099662	1089641	0,046179	0,080741	0,004602	0,008047
III	59	0,099662	1285759	0,054491	0,135231	0,005431	0,013477
IV	59	0,099662	1951546	0,082707	0,217938	0,008243	0,02172
V	59	0,099662	1608364	0,068163	0,286101	0,006793	0,028513
VI	59	0,099662	1951546	0,082707	0,368807	0,008243	0,036756
VII	59	0,099662	2250460	0,095375	0,464182	0,009505	0,046261
VIII	59	0,099662	2951561	0,125087	0,589269	0,012466	0,058728
IX	59	0,099662	3818192	0,161815	0,751084	0,016127	0,074855
X	60	0,101351	5873413	0,248916	1	0,025228	0,101351
Iš viso:	592	1	23596003	1		0,100141	0,393212

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Turto pasiskirstymo, išreikšto turto verte, Džini koeficientas apskaičiuojamas taip (žr. 1 formulę):

$$G = 1 - 2 \cdot 0,393212 + 0,100141 = 0,313717.$$

Analogiškai apskaičiuojamas turto pasiskirstymo, išreikšto turto verte didmiesčiuose, Džini koeficientas:

$$G = 1 - 2 \cdot 0,368103 + 0,099919 = 0,363714.$$

Turto pasiskirstymo, išreikšto turto verte mieste, Džini koeficientas:

$$G = 1 - 2 \cdot 0,379817 + 0,100149 = 0,340515.$$

Turto pasiskirstymo, išreikšto turto verte kaimo vietovėje, Džini koeficientas:

$$G = 1 - 2 \cdot 0,388152 + 0,099469 = 0,313717.$$

5.9. lentelė. Turto, išreikšto turto verte, Džini koeficientas

Bendras	Didmiesčiuose	Miestuose	Kaimo vietovėje
0,31	0,36	0,34	0,31

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Pagal atliktus Džini koeficiento skaičiavimus turtinei nelygybei įvertinti tiek bendrai Lietuvoje, tiek atskirai vertinant turtinius skirtumus Lietuvos kaimo vietovėse, miestuose ir didmiesčiuose, matome, kad vertinant vien tik disponuojančių nuosavu būstu turta, t. y. neįvertinant tų gyventojų, kurie neturi nuosavo būsto ar kito nekilnojamojo turto, į tiriamąją imtį neįtraukiant kito gyventojų turimo turto (žemės sklypų, finansinio turto, ilgalaikio vartojimo prekių, meno vertybių, nematerialaus turto ir t. t.), kuris dar labiau didintų skirtumus decilinėse grupėse, namų ūkių turtiniai skirtumai yra pakankamai dideli – **Džini koeficientas viršija 0,3**, t. y. teorinę ribinę šio koeficiento reikšmę, todėl, įvertinus šio turto nelygybės nustatymo metodo apribojimus, galima teigti, kad reali turtinė nelygybė Lietuvoje yra viršijanti pajamų ir vartojimo nelygybę.

5.6. Apsirūpinimo ilgalaikio vartojimo prekėmis skirtumai

Studijos autoriai, atsižvelgdami į Lietuvos statistikos departamento kasmet renkamą informaciją apie mūsų šalies namų ūkių gyvenimo sąlygas, skurdo rizikos lygį ir sudėtį, materialinį nepriteklių, būsto kokybę, gyventojų turimų skolų našta, sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą, galimybę patenkinti kai kuriuos vartojimo poreikius, kai kurių daiktų neturėjimą dėl lėšų stokos ir kt., siekdami įvairiapusio Lietuvos gyventojų socialinės ekonominės nelygybės įvertinimo, tyrimo metu rinko informaciją apie respondentų galimybes patenkinti ne tik gyvybiškai būtinus poreikius, bet ir apsirūpinimą ilgalaikio vartojimo prekėmis, papildant Lietuvos statistikos departamento naudojamą jų sąrašą, vertino namų ūkių finansines galimybes pagal Ekonominių sunkumų skalę (*Measurement of Economic Hardship*, Hill T. D., Angel R. J., 2005), rinko duomenis apie namų ūkių taupymo tikslus, taupančių ir investuojančių namų ūkių dalį, įsiskolinusius namų ūkius, kartu stebėdami, ar yra ryškūs materialių gyvenimo sąlygų skirtumai pagal lytį, amžių, gyvenamąją vietą.

Apsirūpinimas ilgalaikio vartojimo prekėmis (automobiliais, buitine technika, informacinių technologijų ir ryšių įranga) disponavimas kitu turtu nustatyti, taikant dichotominę matavimų skalę. Kaip rodo autorių 2014 m. ir 2016 m. atliktų tyrimų rezultatai (žr. 5.10. lentelę), televizorius, mobilusis telefonas, automatinė skalbyklė nebėra prabangos prekės. Pvz., televizoriaus 2014 m. neturėjo 1,9 proc. respondentų, pagal 2016 m. duomenis – 2,7 proc. respondentų, kompiuterio – 28,5 proc. ir 31,9 proc.

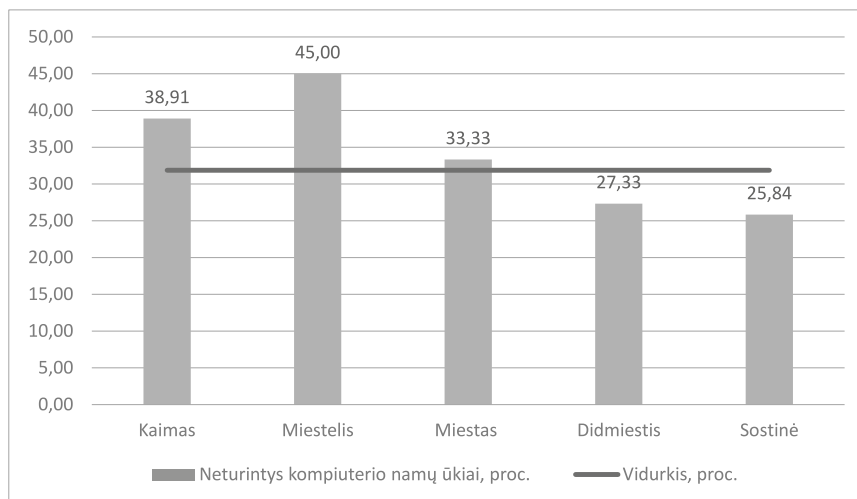
5.10. lentelė. Namų ūkių, neturinčių tam tikros ilgalaikio vartojimo prekės ar paslaugos, dalis (proc.)

Neturi šios ilgalaikio vartojimo prekės ar paslaugos:	2014 m.		2016 m.	
	N	%	N	%
šaldytuvas	8	0,8	9	0,9
indaplovės	840	83,8	897	89,6
automatinės skalbyklės	141	14,1	137	13,7
elektrinės/dujinės viryklės	28	2,8	19	1,9
vidaus tualetas	107	10,7	81	8,1
televizoriaus	19	1,9	27	2,7
kompiuterio	286	28,5	319	31,9
interneto	302	30,1	330	33,0

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2014, 2016.

Nors atrodytų, per pora metų ėmė ryškėti neigiamos tendencijos, neturinčių televizoriaus ar kompiuterio skaičiaus didėjimo negalime viena-reikšmiškai prilyginti gyvenimo sąlygų pablogėjimui. Toks pokytis gali būti nulemtas atsitiktinės respondentų imties arba besikeičiančio gyventojų požiūrio, vertybinių nuostatų, nes televizija jau nebėra pagrindinis informacijos šaltinis ar būdas praleisti laisvalaikį.

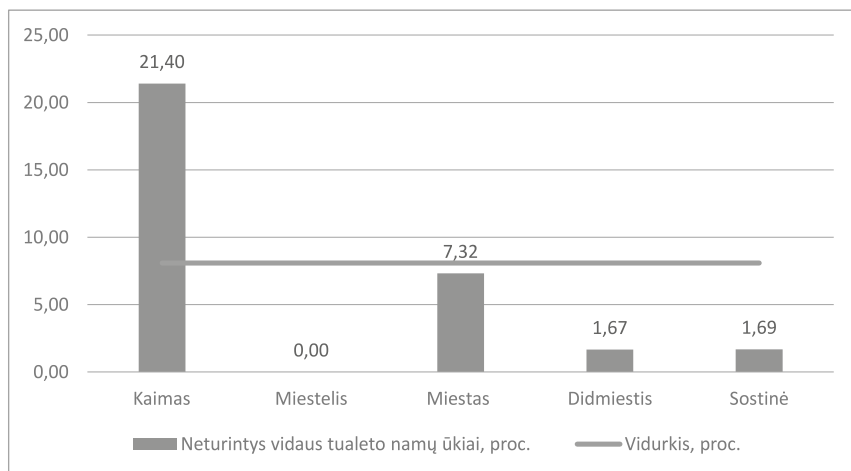
Analizuojant duomenis pagal gyvenamąją vietą, matyti, kad visgi didžiausia „skaitmeninė“ atskirtis tebėra kaimo vietovėse – čia kompiuterio neturi 39 proc. namų ūkių (5.22. pav.), kai tuo tarpu didmiesčiuose ir sostinėje – kas ketvirtas namų ūkis. Kaimai ir maži miesteliai vis dar atsilieka ir pagal interneto prieigą, automatinių skalbyklių turėjimą.

5.22. pav. Namų ūkių, neturinčių kompiuterio, dalis (proc.) pagal gyvenamąją vietą

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Svarbus būsto kokybės rodiklis – vidaus tualetas, taip pat išskirtinai būdingas kaimo vietovėms – čia 21 proc. naudojami laiko tualetais ir žymiai viršija vidurkį – 8 proc. (5.23. pav.).

5.23. pav. Namų ūkių, neturinčių vidaus tualetu, dalis (proc.) pagal gyvenamąją vietą

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Turinčių automobilių – apie du trečdalius namų ūkių, iš kurių 15–16 proc. turi po kelis automobilius (žr. 5.11. lentelę). Tačiau pagal gyvenamąją vietą jų neturi 42 proc. sostinės namų ūkių (vidurkis – 37 proc.), o geresniais rodikliais kaip tik pasižymi kaimo gyventojai – jų neturinčiųjų dalis vidurkio nesiekia ir sudaro 33,8 proc.

Nuosekliai daugėja turinčių mobilaus ryšio telefonus (jų neturi tik 4,1 proc. respondentų, du turi per 38 proc., tris – apie 15 proc.). Šie rodikliai geresni mieste, tačiau ryškios atskirties taip pat nėra.

5.11. lentelė. Namų ūkių apsirūpinimas automobiliais, kompiuteriais, televizoriais 2014, 2016 m. (proc. nuo respondentų)

	Automobiliais		Kompiuteriais		Televizoriais	
	2014 m.	2016 m.	2014 m.	2016 m.	2014 m.	2016 m.
Neturi	34,4	37,9	27,8	31,9	2,3	2,7
Turi 1	47,7	46,7	47,1	44,9	53,8	58,5
Turi 2	13,6	13,5	16,4	17,9	32,1	28,4
Turi 3	2,4	1,5	6,1	4,0	9,4	9,1
Turi 4	0,3	0,2	0,7	0,8	1,3	1,1

Turi 5 ir daugiau	0,2	0,2	0,5	0,3	0,1	0,1
Neatsakė	1,4	0,1	1,4	0,3	1,0	0,1
Iš viso	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2014, 2016.

Vis dar prabangos preke galime laikyti indaplovę, kurios 2016 m. neturėjo 89,6 proc. namų ūkių. Tačiau stebint duomenis pagal gyvenamąją vietą, pastebima įdomi tendencija, – šia buitine technika besinaudojančių kaimo gyventojų dalis netgi kiek didesnė nei sostinėje, kur indaplovės neturi mažiau negu statistinis vidurkis, o daugiausia jų turi prie didmiesčių nepriskiriamų Lietuvos miestų gyventojai.

Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad apklausos būdu galime nustatyti tik disponavimą tam tikromis ilgalaikio vartojimo prekėmis. Automobilių, mobiliųjų telefonų, kitos buityje naudojamos įrangos vertė gali skirtis net dešimtimis kartų, priklausomai nuo jos naujumo, įdiegtų funkcionalumų ir kitų parametrų, todėl vien tik kiekinė išraiška neparodo tikrosios turtinės diferenciacijos pagal disponavimą šio tipo turtu, tik gali atskleisti tam tikras tendencijas, leisti palyginti materialinę gyventojų padėtį pagal gyvenamąją vietą ar amžiaus grupes.

5.7. Ekonominiai sunkumai, taupymas, skolos

Ekonominiai sunkumai. Įvertinant tai, kad namų ūkiai vartojimo poreikiams tenkinti gali naudotis ne tik savomis, bet ir skolintomis lėšomis, kad dėl pinigų stokos turi atidėti svarbių pirkinių įsigijimą, autoriai atliko tyrimą pagal Ekonominių sunkumų skalę (*Measurement of Economic Hardship*, Hill T. D., Angel R. J., 2005), kuri vertina namų ūkių finansines galimybes. Apklausos būdu atliktame tyrime buvo taikomos ranginė ir dichotominė matavimų skalės. Ekonominių sunkumų skalės *Cronbach alpha* koeficientas Lietuvos gyventojų imtyje lygus 0,774 (patikimumas aukštas).

Tyrimo rezultatai byloja, kad einamosios išlaidoms kas mėnesį arba nuolat turi skolintis 5,5 proc. namų ūkių, maždaug tiek pat skolinasi kas ketvirtį, taigi galima teigti, kad pirmoji – sunkiausiai besiverčiančioji – gyventojų decilinė grupė gyvena nuolat skolindamasi, antrasis decilis – skolinasi kas ketvirtį arba kasmet.

Kitas ekonominius sunkumus apibūdinantis požymis – pajamų pakankamumas, norint įsigyti kažką svarbaus (5.12. lentelė). Pagal apklausos duomenis beveik trečdalis (29,3 proc.) teigia, kad jiems niekada netenka atidėti svarbaus pirkinio įsigijimo, trečdaliui namų ūkių (32,3 proc.) kasmet turi atidėti svarbų pirkinį. Taigi, likęs trečdalis respondentų priklauso prie grupės namų ūkių, kurie nuolat atideda svarbius pirkinius dėl lėšų stokos.

5.12. lentelė. Lietuvos namų ūkių poreikis skolintis ir finansinės galimybės (proc. nuo respondentų)

	Niekada	Kasmet	Kas ketvirtį	Kas mėnesį	Visada	Nežino / neatsakė
Kiek dažnai Jūsų namų ūkis turi skolintis pinigų, kad apmokėtų sąskaitas?	80,5	8,3	5,6	4,6	0,9	0,1
Kiek dažnai Jūsų namų ūkis turi atidėti nusipirkimą kažko svarbaus, ko Jums reikia, nes neturite pakankamai pinigų?	29,3	32,3	14,0	7,8	16,1	0,6

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Detaliau analizuojant namų ūkių pasiskirstymą pagal ekonominius sunkumus, matyti (5.13. lentelė), kad apie 28 proc. respondentų niekada nesusiduria tokiais sunkumais, kaip sąskaitų apmokėjimas ar ribotos galimybės įsigyti svarbų pirkinį, apie 27 proc. namų ūkių niekada neįsiskolina, tačiau visgi pasižymi ribotomis pirkimo galimybėmis, t. y. kasmet turi atidėti namų ūkiui reikalingų pirkinių įsigijimą, o likę **45 proc. namų ūkių nuolat (kas mėnesį, ketvirtį ar kasmet) susiduria su ekonominiais sunkumais**, turi riboti savo išlaidas, negalėdami patenkinti namų ūkiui svarbių poreikių arba yra priversti skolintis. Per pastaruosius 12 mėnesių 40 proc. namų ūkių patyrė sunkumų, apmokant sąskaitas (28,5 proc. – vidutiniškai, 8,9 proc. – daug sunkumų, 2,4 proc. – itin daug sunkumų).

5.13. lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal namų ūkių poreikį skolintis ir finansinės galimybės (respondentų skaičiumi, N=1001)

		Kiek dažnai Jūsų namų ūkis turi atidėti nusipirkimą kažko svarbaus, ko Jums reikia, nes neturite pakankamai pinigų?						Iš viso
		Niekada	Kasmet	Kas ketvirtį	Kas mėnesį	Visada	Nežino / neatsakė	
Kiek dažnai Jūsų namų ūkis turi skolintis pinigų, kad apmokėtų sąskaitas?	Niekada	282	273	103	49	96	3	806
	Kasmet	6	38	15	9	15	0	83
	Kas ketvirtį	3	12	16	8	15	2	56
	Kas mėnesį	1	0	6	12	27	0	46
	Visada	1	0	0	0	8	0	9
	Nežino/ neatsakė	0	0	0	0	0	1	1
Iš viso		293	323	140	78	161	6	1001

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Daugiau nei pusė respondentų (52,7 proc.) teigia, kad per paskutinius 12 mėnesių, mėnesio pabaigoje pinigų namų ūkyje nelikdavo, 20,5 proc. namų ūkių pinigų pristigdavo.

Lietuvos statistikos departamentas, atlikdamas Lietuvos namų ūkių gyvenimo sąlygų tyrimus, siekia išsiaiškinti, kokios namų ūkių galimybės valgyti mėsos, žuvies ar lygiaverčio vegetariško maisto bent kas antrą dieną, praleisti atostogas ne namie ir pan. Autoriai savo tyrime naudojo kitokį klausimyną, tačiau taip pat domėjosi, kiek Lietuvos gyventojų gali sau leisti tokius malonius dalykus, kaip apsilankymas (kino) teatre ar restorane, t. y. kokia dalis respondentų balansuoja ant „išgyvenimo ribos“, visas pajamas skirdama būtiniausioms reikmėms, o kiek namų ūkių gali gyventi oriau. Deja, net 41,6 proc. respondentų (t. y. maždaug keturi „žemutiniai“ deciliai) teigia, kad to niekada negali sau leisti, o kas mėnesį pinigų dvasiniams poreikiams patenkinti ar laisvalaikiui skiria 15,4 proc. gyventojų, visada – 5,9 proc. Taigi, pagal šį kriterijų tik du deciliai nėra suvaržyti, planuodami savo išlaidas ir gali skirti lėšų ir kitiems poreikiams. Panaši dalis namų ūkių – 38,8 proc. taip pat teigia neturintys pakankamai pinigų, kad galėtų sau leisti gyventi tokiaime būste, maitintis ir rengtis taip, kaip jaučiasi esą to verti. Tik apie 13,7 proc. jaučiasi turintys pakankamai pinigų ir gyvenantys savęs vertomis sąlygomis. Tačiau

detaliau analizuojant respondentų pasiskirstymą, matyti, kad iš šių 13,7 proc. visgi tik apie 8 proc. kas mėnesį gali pasilikti pinigų santaupoms ar kitoms reikmėms, o kiti 5 proc., nepaisant gero gyvenimo sąlygų vertinimo, išleisdžia visas savo pajamas arba netgi susiduria su pinigų stygiumi (5.14. lentelė). Maždaug tokia pat dalis namų ūkių (apie 8 proc.) gyvena ypatingai sunkiomis sąlygomis, t. y. jiems nuolat trūksta pinigų, jie negali sau leisti gyventi būste, užtikrinančiame pakankamą gyvenimo kokybę, negali maitintis ir rengtis taip, kaip jaučiasi esą to verti.

Žinoma, šį rodiklį galime traktuoti kaip pakankamai subjektyvų, nes gyventojai skirtingai suvokia „savęs vertas“ gyvenimo sąlygas, tačiau nepasitenkinimas esama materialine padėtimi ir finansinėmis galimybėmis yra vienas iš esminių gyvenimo kokybę ir gyventojų laimingumą apibūdinančių rodiklių, todėl 40 proc. gyventojų, gyvenančių sunkiomis, nepatenkinamomis sąlygomis yra didelį namų ūkių materialinį nepriteklį ir ekonominius sunkumus atspindintis rodiklis.

5.14. lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal namų ūkių galimybes susikurti savęs vertą gerbūvį ir taupyti (respondentų skaičiumi, n=1001)

		Pamąstykite apie mėnesio pabaigą per paskutinius 12 mėnesių, ar likdavo pinigų Jūsų namų ūkyje?					Iš viso
		Pinigų liko daugiau nei pakankamai	Pinigų neliko	Pinigų trūko iki 10 proc.	Pinigų trūko daugiau nei 10 proc.	Nežino / neatsakė	
Ar Jūsų namų ūkis turi pakankamai pinigų, kad sau leistų gyventi tokiam būste, maitintis ir rengtis taip, kaip jaučiatės to verti?	Tikrai taip	83	43	7	2	2	137
	Galbūt taip	81	107	13	8	2	211
	Ir taip, ir ne	49	170	24	18	2	263
	Tikrai ne	40	208	51	81	8	388
	Nežino/ neatsakė	0	0	1	0	1	2
Iš viso		253	528	96	109	15	1001

Šaltinis: autorių skaičiavimai pagal Lietuvos gyventojų apklausos duomenis 2016 m., n=1001.

Ypatingai sunkias gyvenimo sąlygas atspindi ribotos namų ūkių galimybės tinkamai maitintis, dėl pinigų stokos jaučiamas alkis arba nepamaitinti vaikai. Kaip rodo 5.15. lentelėje pateikti respondentų atsakymai, taikant dichotominę skalę, per pastaruosius 12 mėnesių riboti maistą turėjo net per 15 proc. namų ūkių, pusė jų jautė alkį, nes dėl pinigų trūkumo negalėjo normaliai pavalgyti, o nuo 1,3 iki 3,7 proc. namų ūkių galime laikyti gyvenančiais ypatingai sunkiomis sąlygomis, nes jie turėjo riboti maistą net savo vaikams arba suaugę asmenys buvo priversti nevalgyti visą dieną.

5.15. lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal namų ūkių galimybes tinkamai maitintis (respondentų skaičiumi, n=1001)

Klausimai	Taip	Ne	Neat-sakė
1. Ar kada nors per paskutinius 12 mėnesių Jūs ar kiti suaugę asmenys Jūsų namų ūkyje turėjo apriboti maistą ar nepavalgyti, nes nebuvo pakankamai pinigų maistui?	157	843	1
2. Ar kada nors per paskutinius 12 mėnesių Jūs ar kiti suaugę asmenys Jūsų namų ūkyje nevalgė visą dieną, nes nebuvo pakankamai pinigų maistui?	37	962	2
3. Ar kada nors per paskutinius 12 mėnesių Jūs buvote alkanas, nes negalėjote normaliai pavalgyti dėl pinigų trūkumo?	75	923	3
4. Ar per paskutinius 12 mėnesių netekote šiek tiek svorio, nes nebuvo pakankamai maisto?	47	952	2
5. Ar kada nors per paskutinius 12 mėnesių Jūs ribojote maistą savo vaikams, nes nebuvo pakankamai pinigų?	28	971	2
6. Ar kada nors per paskutinius 12 mėnesių Jūsų namų ūkio asmuo (vaikas) nepavalgė, nes nebuvo pakankamai pinigų maistui?	13	986	2
7. Ar kada nors per paskutinius 12 mėnesių Jūsų namų ūkio asmuo (vaikas) buvo alkanas, nes nebuvo finansinės galimybės nusipirkti daugiau maisto?	16	983	2

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

Taupymas ir įsiskolinimai. Vartojimui, taupymui, skoloms įvertinti (objektyviems duomenims surinkti), naudotas autorių sudarytas vertinimo instrumentas, remiantis Namų ūkio ekonomikos ir vartojimo klausimynu (*Household Economy and Consumption Questionnaire*, Flouri, Eirini, 2004) ir

kitų tyrėjų darbais. Gyventojų polinkis taupyti ir taupymo tikslai vertinami, taikant dichotominę matavimų skalę, pasitenkinimas vartojimo ir pirkimo galimybėmis, – ranginę (5 rangų) matavimų skalę.

5.16. lentelė. Respondentų pasiskirstymas pagal taupymo tikslus ir finansinę elgseną (proc.)

Gyventojų taupymo tikslai	Atsakiusių „taip“ respondentų dalis (proc.)
taupo „juodai dienai“	45,6
taupo tam tikrą sumą senatvei	35,7
taupo vaikų, anūkų mokslui	13,1
taupo dideliam pirkiniui	37,8
taupo atostogoms	29,9
taupo ligos ar nelaimės atvejui	42,5
Gyventojų finansinė elgsena	
perka tam tikras prekes/paslaugas kreditu	14,4
investuoja	8,3

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

Pagal 5.16. lentelėje pateiktus tyrimo rezultatus matome, kad pagrindiniai taupymo tikslai orientuoti į nelaimės, ligos, galimo darbingumo netekimo, darbo praradimo, finansinės nesėkmės atvejus; daugiau nei trečdalis (35,7 proc.) taupo tam tikrą sumą senatvei.

Taupančiųjų „juodai dienai“ pasiskirstymas pagal lytį praktiškai tolygus (vyrų netgi 2 proc. didesnis). Pagal amžiaus grupes visiškai nuspėjama, kad su vyresniu amžiumi taupančiųjų dalis tik didėja: nuo 32,6 proc. 18–24 m. amžiaus grupėje iki 49 proc. 70 m. ir daugiau sulaukusiųjų amžiaus grupėje. Diferencijuojant respondentus pagal gyvenamąją vietą, matome, kad daugiau linkę (arba išgali) taupyti didmiesčių ir sostinės gyventojai (50–55 proc.), turintys aukštesniąjį ar aukštąjį išsilavinimą, taupančių „juodai dienai“ kaimo gyventojų dalis – 42,4 proc. Senatvei daugiausia taupo 55–64 m. amžiaus didmiesčių gyventojai, dideliu pirkiniui ir atostogoms – apie pusę 18–44 m. amžiaus gyventojų, turinčių 1 ir daugiau vaikų bei įgiję aukštesniąjį

arba aukštąjį išsilavinimą. Deja, tik kas penktas kaimo gyventojas išgali (arba yra linkęs) taupyti atostogoms, o sostinėje tokių gyventojų dalis – 44,4 proc. Ir suprantama, taupymo galimybės ryškiai koreliuoja su gyventojų užimtumu ir užimamomis pareigomis – daugiausia galintys taupyti yra dirbantys daugiau negu vienoje pareigoje arba užimantys vadovaujančias pareigas.

Gyventojų finansinę elgseną ir kartu – menkas galimybes investuoti apibūdina žemas investuojančių respondentų procentas (8,3). Daugiausia tai būdinga jaunesnio amžiaus vyrams (ypač 18–24 m. amžiaus grupėje), gyvenantiems didmiesčiuose, turintiems aukštąjį išsilavinimą, dirbantiems mažiau negu vienu, arba daugiau negu vienu etatu, užimantiems vadovaujančias pareigas, dirbantiems pagal terminuotas sutartis arba užsiimantiems kita apmokama veikla.

Apibendrinant galima teigti, kad tiek taupymo kryptys, tiek gyventojų finansinė elgsena atspindi ne itin gerą materialinę padėtį, – kaip ir ekonominių sunkumų namų ūkiuose tyrimo atveju, taip ir čia išryškėja ta pati ~40 proc. gyventojų dalis, nuolat galvojanti apie „išgyvenimą“. Tai patvirtina ir Lietuvos gyventojų atsakymai apie jų pačių subjektyviai vertinamas vartojimo ir pirkimo galimybes – jomis nepatenkinti arba visiškai nepatenkinti 42,5 proc. respondentų.

Nors Lietuvos statistikos departamento duomenimis pastaruoju metu (2014–2015 m.) beveik kas dešimtas namų ūkis turėjo vartojimo, studijų paskolą, buvo įsiskolinęs už išsimokėtinai pirktus daiktus ar gautas paslaugas, pagal autorių tyrimo duomenis, įsiskolinimų teigia turintys 14,4 proc. respondentų (6,3 proc. respondentų į šį klausimą neatsakė). Namų ūkiai, neturintys skolų, sudaro 79,3 proc. (žr. 5.17. lentelę).

Didesni įsiskolinimai (daugiau kaip 3000 Eur) būdingi jaunesnio amžiaus (25–44 m.) gyventojams ir pagal gyvenamąją vietą panašiai pasitaiko tiek tarp kaimo, tiek tarp sostinės gyventojų (5,4 ir 6,2 proc. atitinkamai). Tuo tarpu mažesnės skolos (iki 299 Eur), kurios daugiau susijusios su būtiniausių poreikių patenkinimu, daugiau būdingos vyresnio amžiaus, nedirbantiems arba dirbantiems ne visu etatu ar pagal terminuotą darbo sutartį, profesinį išsilavinimą turintiems ir kaimo vietovėse gyvenantiems respondentams. Pagal šeiminių padėtį daugiau įsiskolinti tenka išsiskyrusioms, 3 ir daugiau vaikų turinčioms šeimoms.

5.17. lentelė. Namų ūkių įsiskolinimų pasiskirstymas pagal lytį, amžių, gyvenamąją vietą (proc. nuo respondentų, n=1001)

		Namų ūkis neturi skolos	Iki 299 Eur	300-2999 Eur	3000 Eur ir daugiau	Nežino / neatsakė
Lytis	Vyras	78,2	6,1	4,9	4,4	6,4
	Moteris	80,3	5,1	4,2	4,2	6,2
Amžius	18-24 m.	88,0	2,2	3,3	3,3	3,3
	25-34 m.	65,4	6,2	9,2	14,6	4,6
	35-44 m.	72,6	4,4	6,7	8,9	7,4
	45-54 m.	73,2	7,7	8,3	3,0	7,7
	55-64 m.	81,1	9,7	1,7	2,3	5,1
	65-70 m.	81,7	6,5	1,1		10,8
	70 m. ir daugiau	90,9	1,9	1,4		5,8
Gyvenamoji vietovė	Kaimas (mažiau nei 3 000 gyventojų)	65,4	8,6	6,6	5,4	14,0
	Miestelis (nuo 3 000 iki 5 000 gyventojų)	90,0		5,0	5,0	
	Miestas (nuo 5 000 iki 80 000 gyventojų)	82,1	7,3	5,3	4,1	1,2
	Didmiestas (Kaunas, Klaipėda, Panevėžys, Šiauliai)	83,7	3,0	3,3	2,3	7,7
	Sostinė (Vilnius)	87,1	3,9	2,2	6,2	0,6
Iš viso:		79,3	5,6	4,5	4,3	6,3

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2016.

Iš respondentų, nurodžiusių, kad turi grąžinti vartojimo paskolą, paskolą studijoms, paskolą už išsimokėtinai pirktus daiktus ar gautas paslaugas (N=207), teigia, kad jiems paskola nėra našta – 6,3 proc., šiokia tokia našta – 28 proc., labai didelė našta – 30 proc. (35,7 proc. į šį klausimą neatsakė). Kaip labai didelę finansinę naštą paskolą pažymėjo daugiau vyrai nei moterys, 18-24 m. ir 45-54 m. amžiaus grupių, miesto gyventojai, išsiskyrę asmenys, taip pat šeimos, turinčios 3 ir daugiau vaikų.

Išvados:

1. Materialiosios gyvenimo sąlygos, sukauptas turto kiekis ir jo pasiskirstymas yra dar iškalbingesnis rodiklis, nei pajamų ar vartojimo diferenciacija, nes turtas yra dar netolygiau pasiskirstęs, lyginant su pajamomis. Disponuojamų pajamų pasiskirstymas pagal Džini koeficientą Europos šalyse svyruoja nuo 0,3 iki 0,5, tuo tarpu bendras turto pasiskirstymas pagal Džini koeficientą svyruoja nuo 0,5 iki 0,8.
2. Turto turėjimas, disponavimas ar valdymas nulemia žmogaus ne tik materialinį, bet ir moralinį saugumą, pasitikėjimą savimi, savivertę, taip pat ir atitinkamą gyvenimo kokybę. Šiame kontekste svarbu pastebėti, kad istoriškai susiklostė taip, kad būtent nekilnojamas turtas traktuotinas kaip labiausiai vertinamas turtas. Nors teoriškai turto sąvoka apima ir grynuosius pinigus, banko indėlius, akcijas ir obligacijas, ilgalaikio vartojimo prekes, antikvarinius daiktus, meno ir juvelyrinius dirbinius, šiandieniniame pasaulyje ir taip vadinamą kriptovaliutą – bitkoinus. Tačiau praktikoje, nustatant disponuojamo turto vertę, į šią sąvoką įtraukiamos ne visos turto formos.
3. Europos šalyse turtinė diferenciacija skaičiuojama naudojant skirtingus metodus: apklausos, turto mokesčių duomenų, turto multiplikatoriaus metodu. Autoriai pasirinko turto diferenciacijos vertinimo metodą remiantis reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenimis.
4. Tyrimo duomenimis, didžioji dalis gyventojų (72,2 proc.) yra būsto, kuriame gyvena, savininkai ar bendrasavininkai ir pastaroji tendencija yra labai panaši į bendrai vyraujančią ES, kur 70 proc. gyventojų būstas priklauso jiems nuosavybės teise. Tačiau Eurostato atlikto tyrimo duomenimis (2014 m.), iš minėtų 70 proc. daugiau nei ketvirtadalis (27,1 proc.) visų ES-28 gyventojų yra savininkai būsto, kuris yra įsigytas su paskola ir tik 42,9 proc. gyventojų, gyvena būstuose, kuris įsigytas be paskolos arba pastaroji jau padengta kreditoriams. **Skirtingai nuo ES šalių patirties, autorių atlikto tyrimo duomenimis, Lietuvoje didžioji dalis (65,3 proc.) būsto yra įsigyta be finansinės paskolos, 17,40 proc. gyventojų gyvena būste, kuris yra paveldėtas ar dovano-tas, ir tik 16,5 proc. gyventojų būstą yra įsigiję su finansine paskola.**

5. Nuosavame būste gyvena 96,6 proc. visų senatvės pensijas gaunančių asmenų, 86,4 proc. – visų, gaunančių pajamas iš nuosavo verslo ar ūkininkavimo, 81,1 proc. – samdomą darbą dirbančių gyventojų. **Palyginti didelė dalis – 82,3 proc. bedarbio pašalpą, neįgalumo pensiją ar kitas socialines išmokas gaunančių asmenų taip pat turi nuosavą būstą.**
6. Turintys turtą, kurį esant būtinybei būtų galima parduoti, įkeisti ar išnuomoti, nurodė 26,5 proc. gyventojų, kurių dauguma yra dirbantys samdomą darbą, besiverčiantys nuosavu verslu arba ūkininkaujantys bei pensininkai. Ypač žemu pajamų lygiu pasižymintys gyventojai (bedarbio pašalpas, neįgalumo pensijas ar kitas socialines išmokas gaunantys) turi nebent žemės ūkio paskirties sklypus – 15,2 proc. sodo namelį – 7,6 proc., sodybą – 6,3 proc. asmenų. Iš vaikų pašalpų gyvenantys namų ūkiai turto, galimo parduoti, įkeisti ar išnuomoti praktiškai neturi.
7. Pesimistinį savo padėties vertinimą rodo su disponuojamu turtu susijęs savęs priskyrimas skirtingoms socialinės-ekonominės padėties grupėms: dalis respondentų savo materialinę būklę linkę vertinti pakankamai kritiškai, nors turimas turtas pagal apklausos metu jų pačių pateiktus duomenis leidžia tenkinti būtiniausias reikmes.
 - priskiriantys save neturtingųjų sluoksniui, neturintys pinigų oriam gyvenimui, vis tik disponuoja tam tikru turtu: 90,6 proc. gyvena nuosavame būste, 43,5 proc. turi automobilį, 33 proc. turi nuosavą žemės sklypą (namų valdą), didesnę nei 5 arai;
 - priskiriantys save pačių neturtingiausiųjų sluoksniui, neturinčių pinigų elementariems kasdieniams poreikiams, disponuoja šiuo turtu: 82,2 proc. gyvena nuosavame būste, 11,1 proc. turi automobilį, 15,6 proc. turi nuosavą žemės sklypą;
 - iš priskiriančių save viduriniajam sluoksniui, kurie turi pakankamai pinigų oriai (normaliai) gyventi, ir priskiriančių save viduriniajam sluoksniui, kuriam kartais tenka riboti išlaidas, nuosavame būste gyvena atitinkamai 82,4 proc. ir 83,5 proc., turi nuosavą žemės sklypą atitinkamai 36,0 ir 37,1 proc.
 - **Šių grupių turimo nuosavo būsto vertė skiriasi 16,9 karto.** Pagal respondentų pateiktus duomenis apie nuosavą būstą, ma-

žiausia statistinė vieno būsto vertė, būsto kainą nustatant rinkos verte, svyruoja nuo 9 990 Eur I decilyje iki 169 200 Eur X decilyje.

Nors lyginant vidutines I ir X decilių būsto kainas, jų skirtumas sudaro 7,2 karto.

8. Remiantis autorių atliktais preliminariais vertinimais, atsižvelgiant į 2016 m. būsto, žemės, ilgalaikio naudojimo prekių ir kito turto rinkos kainas ir pagal apklausos metu surinktus duomenis, apskaičiavus, kokia gali būti vidutinė kiekvieno decilinės grupės namų ūkio disponuojamo turto vertė, įvertinta turtinė diferenciacija žymiai lenkia autorių nustatytas ir oficialios statistikos pateikiamas pajamų ir vartojimo diferenciacijos reikšmes. **Decilinis turto diferenciacijos koeficientas (I ir X decilių santykis) yra lygus net 40,8, taigi žymiai viršija pajamų ir vartojimo nelygybę.**
9. Pagal į tiriamąją imtį patekusių turtingiausių respondentų atsakymus nustatyta, kad **10 proc. turtingiausių Lietuvos gyventojų disponuoja 34,8 proc., o 1 proc. pačių turtingiausių – 8,9 proc. viso Lietuvos gyventojų turto.** Taip pat apskaičiavus skirtumus tarp gretimų decilių, matome, kad ryškiausiai vertine išraiška nutolę X ir IX deciliai, ir I ir II deciliai (2,8 karto), o tai rodo, kad taip ryškiai išsiskirianti kraštutinių decilinių grupių turto vertė turi didelę įtaką turto nelygės rodikliams.
10. Pagal atliktus Džini koeficiento skaičiavimus turtinei nelygybei įvertinti tiek bendrai Lietuvoje, tiek atskirai vertinant turtinius skirtumus Lietuvos kaimo vietovėse, miestuose ir didmiesčiuose, matome, kad vertinant vien tik disponuojančių nuosavu būstu turta, t. y. neįvertinant tų gyventojų, kurie neturi nuosavo būsto ar kito nekilnojamojo turto, į tiriamąją imtį neįtraukiant kito gyventojų turimo turto (žemės sklypų, finansinio turto, ilgalaikio vartojimo prekių, meno vertybių, nematerialaus turto ir t. t.), namų ūkių turtiniai skirtumai yra pakankamai dideli – Džini koeficientas viršija 0,3, t. y. teorinę ribinę šio koeficiento reikšmę. Įvertinus šio turto nelygės nustatymo metodo apribojimus, galima teigti, kad reali turtinė nelygybė Lietuvoje yra viršijanti pajamų ir vartojimo nelygybę.
11. Apibendrinant tyrimo rezultatus apie materialias Lietuvos gyventojų gyvenimo sąlygas, galime teigti, kad didžioji dalis (apie 40 proc.)

Lietuvos namų ūkių yra nuolat slegiami rūpesčių dėl sunkios materialios padėties, patiria ekonominius sunkumus, jaučia pinigų stygių ar laikas nuo laiko turi skolintis. Tyrimo duomenys neleidžia objektyviai nustatyti materialių gyvenimo sąlygų diferenciacijos, kadangi daugeliu atvejų galime išsiaiškinti tik disponavimą tam tikru turtu, nežinodami jų vertės (pvz., automobilio ar mobilaus ryšio telefono), galime tik nustatyti išsiskolinimų turėjimą ar neturėjimą, galimybes ar negalėjimą taupyti. Tačiau analizuodami duomenis pagal gyvenamąją vietą, amžiaus grupes, lytį, išsilavinimą, užimtumą, matome tam tikras tendencijas, kurios padeda susidaryti sunkiau besiverčiančio gyventojų sluoksnio paveikslą, – dažniausiai (tačiau ne pagal visus parametrus) tai kaimo vietovių gyventojai, jauni arba pensinio amžiaus sulaukę gyventojai, žemesnį išsilavinimą turintys, daugiau nei 3 vaikus auginantys namų ūkiai.

Aistė Diržytė

6. Socialinės ekonominės nelygybės psichologiniai veiksniai

6.1. Pajamos ir psichologinė gerovė

Per paskutinius dešimtmečius pasaulyje atlikti keli tūkstančiai mokslinių tyrimų, kurių tikslas – atskleisti socialinės ekonominės nelygybės ir psichologinės gerovės sąsajas. Mokslininkai tyrinėjo, kokią poveikį skurdas daro asmens psichinei sveikatai ir raidai, kaip jaučiasi žmonės, kuriems tenka patirti vartojimo atskirtį, kokias ilgalaikes psichologines pasekmes sukelia savęs ir savo šeimos priskyrimas žemiausio socialinio – ekonominio statuso – „neturtingųjų“ – sluoksniui. Siekiant paaiškinti pagrindinius socialinės ekonominės nelygybės ir psichologinės gerovės sąsajų tyrimus, šiame poskyryje aptarsime pagrindines psichologinės gerovės teorijas ir jų prielaidas apie tai, kokią poveikį socialinė ekonominė nelygybė gali padaryti žmonių mąstymo schemoms ir elgesiui.

Remiantis skirtingomis psichologinės gerovės teorijomis, galima skirtingai aiškinti psichologinės gerovės ir socialinės ekonominės nelygybės sąsajas. **Poreikių** teorijoje teigiama, kad psichologinė gerovė priklauso nuo poreikių patenkinimo laipsnio (Diener, 1995). Kitaip tariant, jeigu visuomenėje tenkinami pagrindiniai žmogaus poreikiai, tuomet tikėtina, kad tokia visuomenė pasižymės aukštais jos narių psichologinės gerovės rodikliais. Moksliniai tyrimai patvirtino, kad visuomenės, kuriose tenkinami socialiniai – ekonominiai žmonių poreikiai, pasižymi aukštu psichologinės gerovės indeksu, nedidele socialine ekonomine nelygybe, ilgaamžiškumu, žema kūdikių mirtingumo statistika, jose yra daugiau išsilavinusių žmonių ir užtikrintos pilietinės teisės. Naujausi psichologinės gerovės tyrimai patvirtina, kad bazinių poreikių patenkinimas daro didelę teigiamą įtaką žmonių gerovei (pvz., Diener, Tay ir Oishi, 2013). Tai pasakytina ne tik apie materialinius, bet ir psichologinius poreikius. Kita vertus, materialinių poreikių nepatenkinimas gali būti susijęs su psichologinių poreikių nepatenkinimu (pavyzdžiui, vartojimo atskirtį patiriantys asmenys gali turėti menką savigarbą, neigiamą požiūrį į save ir savo ateitį), todėl nepatenkinti materialiniai poreikiai gali tiesiogiai arba netiesiogiai skatinti neigiamą emociingumą (neigiamo emociingumo formavimosi rizika) (Tay ir Diener, 2011).

Remiantis poreikių teorija, socialinė ekonominė nelygybė kai kuriems visuomenės nariams stipriai apriboja galimybes tenkinti bazinius psichologinius poreikius, kurių tenkinimas tiesiogiai lemia psichologinę gerovę – socialinių santykių, meistriško ir autonomijos (Deci ir Ryan, 2000). Kaip rodo moksliniai tyrimai, kai kuriose šalyse skurdžiai gyvenantys asmenys, ypač, vaikai ar jaunimas, gali patirti kitų asmenų socialinį atstūmimą arba stigmą ir su tuo susijusias patyčias, dėl materialinių išteklių stokos jie negali tinkamai pasirūpinti savo išsilavinimu ir realizuoti savo gebėjimų darbo rinkoje, jiems sunku autonomiškai veikti ir įsitvirtinti visuomenėje. Be abejo, ne visose socialinėse ekonominėse grupėse materialinių išteklių svarba yra vienoda – pavyzdžiui, mažai uždirbančiose grupėse pajamos daro daug didesnę įtaką psichologinei gerovei nei daug uždirbančiose grupėse (pagal Diener ir Biswas-Diener, 2009). Šie pavyzdžiai patvirtina socialinės ekonominės nelygybės ir psichologinės gerovės sąsajas bei iš dalies paaiškina, kodėl augant ekonomikai gerovės lygis nekyla, arba kyla daug mažiau nei pragyvenimo lygis: todėl, kad ekonomikos augimas nemažinant socialinės ekonominės nelygybės daliai visuomenės narių neužtikrina svarbių materialinių ir kartu psichologinių poreikių patenkinimo (Diener ir Biswas-Diener, 2009).

Remiantis *Tikslo* teorija, teigiančia, jog psichologinė gerovė priklauso nuo to, kiek asmeniui pavyksta pasiekti savo tikslą (Cantor, Sanderson, 1999), galima kelti prielaidą, kad socialinė ekonominė nelygybė nulemia, jog ne visi asmenys turi vienodas galimybes pasiekti savo tikslų – ne visiems yra vienodai prieinamos švietimo, sveikatos, netgi verslo paramos paslaugos, ir tai reiškia, kad kai kurių asmenų psichologinė gerovė gali būti žymiai menkesnė vien dėl materialinių išteklių stokos. Daugelis tyrimų patvirtino, kad, vertindami savo gyvenimą, žmonės atsižvelgia į tai, ar jiems pavyko pasiekti savo tikslus – įgyti išsilavinimą, sukurti verslą ir pan. (Ross ir kt., 1986), ir jeigu tikslų nepavyksta pasiekti – žmonės jaučiasi nelaimingi (Wilson, 1960). Beje, šios išvados nebūtinai tinka tiems atvejams, kai visą gyvenimą liguistai siekiama vis didesnių materialinių tikslų – įgyti daugiau turto, sukaupti daugiau pinigų; tokių tikslų siekimas nebūtinai sąlygoja aukštesnę psichologinę gerovę, ypač, jei siekiant materialinių tikslų mažėja dėmesys kitiems poreikiams (Kasser, Ryan, 1996), nes materialiniai ištekliai svarbūs tiek, kiek padeda arba trukdo įgyvendinti asmeninius, ypač saviraiškos, tikslus (Deci, Ryan, 2000).

Įdomu, kad psichologinę gerovę didina ne tik pasiektas tikslas, bet ir artėjimas prie tikslo, o progreso nebuvimas psichologinę gerovę mažina (Crawford, 2002). Taigi, jeigu asmuo priklauso tai visuomenės grupei, kuri dėl materialinių išteklių stokos negali artėti link tikslo įgyvendinimo, tikėtina, jog tai nulems prastesnę psichologinę gerovę (Crawford, 2002).

Kaip minėta, tyrimų rezultatai rodo, kad psichologinę gerovę gali lemti ne tik artėjimas prie tikslų, bet ir svarbių išteklių tikslams pasiekti turėjimas, įskaitant materialinius išteklius. Kai kurie autoriai nustatė, kad svarbių išteklių užsitikrinimas labiau didina psichologinę gerovę nei nesvarbių išteklių turėjimas, o materialiniai ištekliai su tam tikromis išlygomis priskirtini svarbiems (Diener ir Fujita, 1995). Išlygos reiškia, kad materialinių išteklių kaip psichologinę gerovę apsprendžiančio veiksnio galia yra ribota: ištekliai svarbūs tiek, kiek padeda užtikrinti bazinių poreikių (fiziologinių, saugumo, socialinių ir saviraiškos) patenkinimą. Jeigu baziniai asmens poreikiai patenkinti, materialinių išteklių kaip psichologinę gerovę įtakojančio veiksnio galia sumažėja.

Tiesa, kai kurie autoriai nurodo, jog kai kurių asmenų poreikiai pasižymi tendencija plėtotis ir augti (Rosenberg, 2003). Tai reiškia, kad kai kurie asmenys gali būti nuolat iki galo nepatenkinti savo materialiniais ištekliais, o kartu – pasižymėti menkesne psichologine gerove. Crawford su bendradarbiais (2002) nustatė, kad augantys materialiniai poreikiai ir troškimai gali lemti menkesnę psichologinę gerovę, o sugebėjimas tenkinti poreikius pagal pajamas prognozuoja didesnę pasitenkinimą gyvenimu. Įdomu, kad, pavyzdžiui, iki tam tikro amžiaus žmonių materialinės aspiracijos gali augti daug greičiau, nei finansinės galimybės, nors su amžiumi žmonės jau gali būti sukaupę nemažai materialinių gėrybių (Easterlin, 1999). Kaip teigia Diener ir Biswas-Diener (2009), poreikių augimas kartu su materialinėmis aspiracijomis gali paaiškinti, kodėl augant pajamoms nedidėja psichologinė gerovė.

Pagal *Palyginamųjų standartų* teorijas, absoliuti bazinių poreikių patenkinimo išraiška yra svarbi, tačiau didesnę įtaką turi tai, kaip turimi resursai palyginami su aplinkinių resursais, arba koks yra turimų resursų pokytis (Michalos, 1985; Diener ir Lucas, 2000), nes žmonės atsižvelgia į kitų asmenų gyvenimą, įskaitant materialinę gerovę, kaip į palyginimo standartus (Schwarz, Strack, 1999). Psichologinė gerovė priklauso nuo to, kaip jaučiamės lygindami save su kitais (savo pajamas ir materialinę gerovę su kitų asmenų pajamomis ar materialine gerove) arba lygindami savo dabartinį gyvenimą

su praeitimi (dabartinius materialinius išteklius su ištekliais praeityje). Jeigu lygindami savo materialinę gerovę su kitų materialine gerove arba savo ankstesnio gyvenimo gerove suvokiame „kylančią kreivę“ arba teigiamą rezultatą pagal žemiau pateikiamą formulę, tuomet tikėtina, kad psichologinė gerovė, kiek ją sąlygoja materialiniai ištekliai, bus teigiama.

$$PG = \text{Lūkesčiai}$$

Faktai

Daugelis autorių patvirtino, kad mes periodiškai ir net nebūtinai tai įsisamonindami, analizuojame savo gerovę, vertindami savo gyvenimą pagal mūsų pačių sukurtus gerovės, įskaitant materialią, standartus (Kahneman, 1999). Nesvarbu, kokia objektyvi realybė, tačiau, jei viršijame sau nustatytus standartus, psichologinė gerovė didėja: kiekviena nauja patirtis yra lyginama su ankstesne patirtimi ir, jei ji sukelia daugiau teigiamų pasekmių, jaučiamės laimingi (Frederick, Loewenstein, 1999). Visgi itin aukštos aspiracijos, taip pat ir materialinės, yra veiksniai, galintys sumažinti psichologinę gerovę, nes jos gali būti pernelyg sunkiai pasiekiamos: tarkime, asmuo turi siekį gerokai padidinti savo pajamas per metus, ir, jeigu jam nepavyksta tai įgyvendinti, jis gali jausti nusivylimą, gėdą, bejėgiškumą, neviltį, gali sumažėti jo savigarba ir pasitikėjimas savimi. Taigi, kuo labiau siekiai ir realios sąlygos sutampa, tuo asmuo yra laimingesnis (Diener, 1984). Kai kurie mokslininkai kelia klausimą, ar tikrai reikia žmones skatinti „norėti mažiau“, kad jie būtų laimingesni. Yra autorių, pritariančių tokioms idėjoms, nors visuotinai sutariama tik dėl prielaidos, kad žmogus turi teisę į orų gyvenimą ir bent jau bazinių poreikių, kuriems priklauso ir savišvieta bei saviraiška, tenkinimą.

Nors palyginamųjų standartų teorijos padeda paaiškinti kai kuriuos psichologinės gerovės pokyčius, jos sulaukia ir nemažai kritikos. Pavyzdžiui, materialiai vargstantis asmuo gali visai nenorėti savęs lyginti su kitais. Nuo minties, jog „kiti materialiai vargsta dar labiau“, psichologinis skausmas ir poreikiai gali visiškai nesumažėti (Diener, 1984). Be to, tyrimų rezultatai rodo, kad absoliuti pajamų suma turi didesnę įtaką psichologinei gerovei, nei palyginamosios pajamos šalies viduje (Diener ir kt., 2010). Kita vertus, šios teorijos leidžia paaiškinti *hedoninę adaptaciją* (pripratimą), kai pripratimas prie padidėjusio pajamų lygio arba lūkesčių pasikeitimas ne didina, o mažina psichologinės gerovės lygį (Diener ir Lucas, 2000).

Aktyvumo teorija psichologinę gerovę aiškina skirtingai nei poreikių, tikslo ar palyginamųjų standartų teorijos. Šioje teorijoje psichologinė gerovė suprantama kaip asmeniui patinkančios ir jį motyvuojančios veiklos (darbinės, socialinės ar pan.) antrinis produktas (Diener, 1984). Aristotelis buvo vienas pirmųjų, kuris akcentavo, jog norint, kad žmogus patirtų laimę, turi atsiskleisti atitinkami asmenybės sugebėjimai bei savybės (Kunzmann, Burkard, Wiedmann, 1999). Aktyvumo teorija pabrėžia, jog psichologinė gerovė didėja tuomet, kai aktyviai veikiamo ir sąmoningai kontroliuojame mąstymo pozityvumą (Kubovy, 1999), gyvename „srauto“ būsenoje, o veikla atitinka mūsų sugebėjimus (jei veikla yra per lengva, jausime nuobodulį, jei pernelyg sunki – kils nerimas) (Cantor, Sanderson, 1999). Akivaizdu, kad socialinė ekonominė nelygybė gali apriboti neturtingiausio visuomenės sluoksnio prigimtinio aktyvumo raiškos galimybes. Negalėdami būti aktyvūs pagal savo sugebėjimus, kai kurie asmenys gali patirti intensyvias ilgalaikes neigiamas emocines pasekmes – nerimą, bejėgiškumą, liūdesį, neviltį. Neturėdami įgūdžių konstruktyviam tokių būsenų įveikimui, jie gali pradėti slopinti neigiamą emocinį atsaką alkoholiu ar psichotropinėmis medžiagomis. Remiantis aktyvumo teorija, galima iš dalies paaiškinti, kodėl kai kurie socialinės ekonominės piramidės apačioje esantys asmenys tampa priklausomais nuo alkoholio ar psichotropinių medžiagų.

Kaip matome, įvairūs psichologinės gerovės modeliai tiesiogiai arba netiesiogiai įtvirtina bazinius poreikius tenkinančių materialių išteklių svarbą. Socialinė ekonominė nelygybė, kai visuomenės dalis negali tinkamai tenkinti svarbių poreikių, gali nulemti sumažėjusią psichologinę gerovę bei sudėtingas psichologines pasekmes. Ekonominė prasme, tai gali būti nuostolinga pačiai valstybei.

Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties tyrimu siekėme išsiaiškinti, kokios yra socialinės ekonominės nelygybės ir psichologinės gerovės sąsajos. Kaip minėta metodologijos dalyje, psichologinė gerovė vertinta pagal kognityvinius (pažintinės, mąstymo veiklos) ir emocinius (savijautos) veiksnus. Kognityviniai psichologinės gerovės veiksniai reiškia požiūrį į savo gyvenimą, įsitikinimus, kognityvines schemas ir nuostatas savo gyvenimo atžvilgiu ir mūsų tyrime jie vertinti panaudojant *Klestėjimo skalę* (Flourishing scale, pagal Ed Diener and Robert Biswas-Diener, January 2009), *Pasitenkinimo gyvenimu skalę* (SWLS, pagal Ed Diener, 1985) ir *Gyvenimo kokybės vertinimo skalę* (pagal Hadley Cantril's Self-Anchoring Striving Scale, 1965). Emociniai psichologinės gerovės veiksniai vertinti panaudojant *Teigiamos ir neigiamos*

emocinės patirties skalę (SPANE, pagal Ed Diener and Robert Biswas-Diener, January 2009). Kaip minėta tyrimo metodologijos dalyje, šių skalių vidinis suderinamumas Cronbach alpha buvo pakankamas, kad skales laikytume tinkamomis naudoti ir patikimai galėtume remtis gautais tyrimo rezultatais.

Socialinę ekonominę nelygybę šioje analizės dalyje vertinome pagal asmens gaunamas pajamas. Tyrimo imtį pagal pajamas suskirstėme į kvintilius, kai pirmame kvintilyje K1 buvo 17.2 proc. žemiausių pajamų grupė, antrame kvintilyje K2 – 19.9 proc., trečiame kvintilyje K3 – 24.9 proc., ketvirtame kvintilyje K4 – 19.4 proc., ir penktame kvintilyje K5 – aukščiausių pajamų grupėje – 18.7 proc. Kadangi duomenys grupėse buvo pasiskirstę asimetriškai (žr. 6.1. lentelę), todėl juos analizuojant buvo naudota neparametrinė statistika, atlikti Kruskal-Wallis nepriklausomų imčių tiriamųjų tarpgrupiniai palyginimai. Be abejo, šios analizės dalies ribotumas yra tas, kad nebuvo atsižvelgiama į kitą asmeniui priklausančią turtą ar išiskolinimus, nes gaunamos pajamos nebūtinai atspindi asmens ekonominę situaciją.

6.1. lentelė. Psichologinės gerovės ir kitų skalių Kolmogorov-Smirnov ir Shapiro-Wilk duomenys

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	Statistika	df	p	Statistika	df	p
Psichologinis klestėjimas	.074	1001	.000	.976	1001	.000
Pasitenkinimas gyvenimu	.055	1001	.000	.991	1001	.000
Saviveiksmingumas	.072	1001	.000	.978	1001	.000
Viltis	.062	1001	.000	.992	1001	.000
Psichologinis atsparumas	.069	1001	.000	.983	1001	.000
Optimizmas	.063	1001	.000	.988	1001	.000
Psichologinis kapitalas	.031	1001	.022	.995	1001	.002
Pozityvios emocijos	.118	1001	.000	.905	1001	.000
Negatyvios emocijos	.134	1001	.000	.836	1001	.000
Ekonominis stresas	.077	1001	.000	.979	1001	.000
Ekonomikos poveikis savijautai	.083	1001	.000	.963	1001	.000
Ekonominiai sunkumai	.082	1001	.000	.978	1001	.000
„Šešėlinės“ ekonomikos vertinimas	.312	1001	.000	.531	1001	.000

Tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus psichologinės gerovės skirtumus skirtingų pajamų kvintilių grupėse. Kaip matome 6.2. lentelėje, tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus gyvenimo vertinimo (pagal *Hadley Cantril's Self-Anchoring Striving Scale*, 1965) nuo blogiausio varianto iki geriausio varianto skirtumus tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių ($H(2)=182.796$, $p=0.000$), kai vidutiniai rangai žemiausių pajamų kvintilyje K1 buvo daugiau kaip du kartus mažesni nei aukščiausių pajamų kvintilyje K5.

6.2. lentelė. Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal gyvenimo vertinimą, Kruskal-Wallis testas ($n=1001$)

	Pajamų kvintiliai	N	Vidutiniai rangai	H (2) Chi kvadratas	df	p
Jeigu įsivaizduotumėte savo gyvenimą kaip kopėčias nuo galimo paties blogiausio iki paties geriausio varianto, ant kurio kopėčių laiptelio Jūsų gyvenimas yra dabar?	K1	172	306.69	182.796	4	<0.001
	K2	199	449.99			
	K3	249	468.91			
	K4	194	595.61			
	K5	187	678.59			

Siekdami išsiaiškinti, ar skirtingų pajamų kvintilių grupės skiriasi pagal psichologinį klestėjimą, pasitenkinimą gyvenimu ir teigiamos bei neigiamos emocinės patirties įverčius, kuriuos matavome remiantis 3 skalėmis (*Flourishing scale*, Ed Diener ir Robert Biswas-Diener, 2009; *SWLS*, Ed Diener, 1985; *SPANE*, Ed Diener and Robert Biswas-Diener, 2009), atlikome Kruskal-Wallis nepriklausomų imčių tiriamųjų tarpgrupinius palyginimus. Kaip matome 6.3. lentelėje, tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus psichologinio klestėjimo skirtumus tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių ($H(2)=179.299$, $p=0.000$), kai vidutiniai rangai žemiausių pajamų kvintilyje K1 buvo daugiau kaip du kartus mažesni nei aukščiausių pajamų kvintilyje K5. Pasitenkinimo gyvenimu įverčiai taip pat statistiškai reikšmingai skyrėsi tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių ($H(2)=143.665$, $p=0.000$), o žemiausių pajamų kvintilyje jie buvo du kartus mažesni nei aukščiausių pajamų kvintilyje. Teigiama emocinė patirtis buvo stipriau išreikšta aukštesnių pajamų grupėse ($H(2)=143.665$, $p=0.000$), o neigiama – mažesnių pajamų grupėse ($H(2)=143.665$, $p=0.000$).

6.3. lentelė. Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal psichologinio klestėjimo, pasitenkinimo gyvenimu ir teigiamos – neigiamos emocinės patirties skales, Kruskal-Wallis testas (n=1001)

	Pajamų kvintiliai	N	Vidutiniai rangai	H (2) Chi kvadratas	df	p
Psichologinis klestėjimas	K1	172	316.83	179.299	4	<0.001
	K2	199	439.89			
	K3	249	477.31			
	K4	194	564.95			
	K5	187	700.63			
Pasitenkinimas gyvenimu	K1	172	353.85	143.665	4	<0.001
	K2	199	436.48			
	K3	249	472.33			
	K4	194	551.61			
	K5	187	690.68			
Teigiamos emocinės patirties skalė	K1	172	339.96	130.592	4	<0.001
	K2	199	425.13			
	K3	249	505.19			
	K4	194	571.07			
	K5	187	651.59			
Neigiamos emocinės patirties skalė	K1	172	611.59	60.650	4	<0.001
	K2	199	540.05			
	K3	249	518.31			
	K4	194	423.63			
	K5	187	414.94			

Kruskal-Wallis nepriklausomų imčių tiriamųjų tarpgrupinius palyginius atlikome ir siekdami išsiaiškinti, ar skirtingų pajamų kvintilių grupės skiriasi pagal laimingumą (10 balų skalėje). Kaip matome 6.4. lentelėje, tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus laimingumo skirtumus tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių ($H(2) = 130.802$, $p=0.000$), kai vidutiniai rangai žemiausių pajamų kvintilyje K1 buvo daugiau beveik du kartus mažesni nei aukščiausių pajamų kvintilyje K5.

6.4. lentelė. Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal laimingumą 10 balų skalėje, Kruskal-Wallis testas (n=1001)

	Pajamų kvintiliai	N	Vidutiniai rangai	H (2) Chi kvadratas	df	p
Kiek esate laimingas? (10 balų skalėje)	K1	172	340.16	130.802	4	.000
	K2	199	436.12			
	K3	249	492.97			
	K4	194	573.09			
	K5	187	653.89			

Siekdami išsiaiškinti Lietuvos gyventojų pajamų ir pasitenkinimo gyvenimu priežastinius ryšius, atlikome linijinę regresinę analizę (Enter modelis), kurios rezultatai pateikti 6.5. lentelėje.

6.5. lentelė. Lietuvos gyventojų pajamų eurai per mėnesį atskaičius mokesčius („į rankas“) ir pasitenkinimo gyvenimu ryšio linijinė regresinė analizė (n=1001)

Mo- delis	R	R Kva- dratas	Kore- guotas R kva- dratas	Std. Error of the Estimate	Pokytis				
					R kva- drato Pokytis	F Pokytis	df1	df2	Reikšmin- gumas F Pokytis
1	.285 ^a	.081	.080	1.25565	.081	88.435	1	999	.000

a. Prognostinis veiksnys: (Konstanta), **Pajamos eurai per mėnesį atskaičius mokesčius („į rankas“)**

ANOVA^b

Modelis	Kvadratų suma	df	Vidurkio kvadratas	F	Reikšmingumas
1 Regresinis	139.431	1	139.431		
Rezidualinis	1575.072	999	1.577	88.435	.000 ^a
Iš viso	1714.502	1000			

a. Prognostinis veiksnys: (Konstanta), **Pajamos eurai per mėnesį atskaičius mokesčius („į rankas“)**

b. Priklausomas kintamasis: Pasitenkinimas gyvenimu

Koeficientai^a

Modelis	Nestandardizuoti koeficientai		Standartizuoti koeficientai	t	Reikšmingumas
	B	Std. Error	Beta		
1 (Konstanta)	3.687	.057		65.115	.000
Pajamos eurai per mėnesį atskaičius mokesčius („į rankas“)	.032	.003	.285	9.404	.000

a. Priklausomas kintamasis: Psichologinis klestėjimas

Analizė rodo, kad regresija yra statistiškai reikšminga ($p = 0,00$), ir koreliacijos koeficientas rodo nepriklausomo ir priklausomo kintamųjų ryšį ($R = 0,285$), be to, analizė tinkama paaiškinti pakankamą kiekį duomenų ($R^2 = 0,081$). Rezultatai reiškia, kad Lietuvos populiacijoje daliai asmenų pajamos lemia pasitenkinimą gyvenimu ($p = 0,00$); kuo didesnės pajamos, tuo bus didesnis pasitenkinimas gyvenimu. Kitaip tariant, pasitenkinimo gyvenimu įverčiai didėja priklausomai nuo pajamų dydžio ($t = 9.404$; $p = 0,00$). Apibendrinant, daliai asmenų pajamos ne tik susiję su pasitenkinimu gyvenimu, bet ir jį prognozuoja.

Siekdami išsiaiškinti Lietuvos gyventojų pajamų ir psichologinio klestėjimo priežastinius ryšius, taip pat atlikome linijinę regresinę analizę (Enter modelis), kurios rezultatai pateikti 6.6. lentelėje.

6.6. lentelė. Lietuvos gyventojų pajamų eurai per mėnesį atskaičius mokesčius („į rankas“) ir psichologinio klestėjimo ryšio linijinė regresinė analizė ($n=1001$)

Mo- delis	R	R Kva- dratas	Kore- guotas R kva- dratas	Std. Error of the Estimate	Pokytis				
					R kvadrato Pokytis	F Pokytis	df1	df2	Reikšmin- gumas F Pokytis
1	.251 ^a	.063	.062	1.07625	.063	67.363	1	999	.000

a. Prognostinis veiksnys: (Konstanta), **Pajamos eurai per mėnesį atskaičius mokesčius („į rankas“)**

ANOVA ^b					
Modelis	Kvadratų suma	df	Vidurkio kvadratas	F	Reikšmingumas
1 Regresinis	78.028	1	78.028		
Rezidualinis	1157.164	999	1.158	67.363	.000 ^a
Iš viso	1235.192	1000			

a. Prognostinis veiksnys: (Konstanta), **Pajamos eurai per mėnesį atskaičius mokesčius („į rankas“)**

b. Priklausomas kintamasis: Psichologinis klestėjimas

Koeficientai^a

Modelis	Nestandardizuoti koeficientai		Standartizuoti koeficientai	t	Reikšmingumas
	B	Std. Error	Beta		
1 (Konstanta)	4.727	.049		97.396	.000
Pajamos eurai per mėnesį atskaičius mokesčius („į rankas“)	.024	.003	.251	8.207	.000

a. Priklausomas kintamasis: Psichologinis klestėjimas

Analizė rodo, kad regresija yra statistiškai reikšminga ($p = 0,00$), ir koreliacijos koeficientas rodo nepriklausomo ir priklausomo kintamųjų ryšį ($R = 0,251$), be to, analizė tinkama paaiškinti pakankamą kiekį duomenų ($R^2 = 0,063$). Rezultatai reiškia, kad Lietuvos populiacijoje daliai asmenų pajamos lemia psichologinį klestėjimą ($p = 0,00$); kuo didesnės pajamos, tuo didesnis psichologinis klestėjimas. Kitaip tariant, kai kurių asmenų psichologinio klestėjimo įverčiai didėja priklausomai nuo pajamų dydžio ($t = 8.207$; $p = 0,00$). Apibendrinant, pajamos ne tik susiję su psichologiniu klestėjimu, bet ir jį prognozuoja.

Išvados:

1. Tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus psichologinės gerovės (psichologinio klestėjimo, pasitenkinimo gyvenimu, laimėjimo, teigiamų ir neigiamų emocinių patirčių) skirtumus skirtingų pajamų kvintilių grupėse, kai vidutiniai psichologinę gerovę atspindinčių konstrukto rangai žemiausių pajamų kvintilyje K1 buvo apie du kartus mažesni nei aukščiausių pajamų kvintilyje K5.
2. Regresinės analizės rezultatai parodė, kad Lietuvos populiacijoje daliai asmenų pajamos lemia psichologinį klestėjimą ir pasitenkinimą gyvenimu; kuo didesnės pajamos, tuo didesnis psichologinis klestėjimas ir pasitenkinimas gyvenimu, psichologinio klestėjimo ir pasitenkinimo gyvenimu įverčiai didėja priklausomai nuo pajamų dydžio.

6.2. Subjektyvi socialinė ekonominė stratifikacija ir psichologinė gerovė

Kaip minėta, socialinė ekonominė nelygybė gali būti vertinama pagal objektyvius ir subjektyvius rodiklius (Van Praag, 2007). Objektyviems rodikliams gali būti priskiriamos, tarkime, asmens pajamos, subjektyviems – socialinės ekonominės padėties vertinimas, arba subjektyvi socialinė-ekonominė stratifikacija (Belmi, Neale, 2014).

Šiame tyrime siekėme atskleisti ne tik pajamų ir psichologinės gerovės sąsajas, kurias aptarėme ankstesniame skyriuje, bet ir įvertinti subjektyvios socialinės ekonominės stratifikacijos vaidmenį, todėl tyrimo duomenų analizėje nagrinėjome subjektyvų socialinės ekonominės padėties vertinimą. Panaudojant modifikuotą Subjektyvios Socialinės padėties skalę (Subjective Social Class Measure, Belmi P., Neale M. 2014), kuri vertina asmens subjektyvų socio-ekonominį statusą, tiriamuosius suskirstėme į 5 grupes:

1. Priskiriantys save prie turtingųjų sluoksnio, kurie gyvena turtingą ir privilegijuotą gyvenimą, kurie turi daug pinigų, jaučiasi elito dalimi.
2. Priskiriantys save viduriniajam sluoksniui, kurie turi pakankamai pinigų oriai (normaliai) gyventi.
3. Priskiriantys save viduriniajam sluoksniui, kuriems kartais tenka riboti išlaidas (ne visada turi pinigų oriai (normaliai) gyventi).
4. Priskiriantys save neturtingųjų sluoksniui, kurie neturi pinigų oriam gyvenimui.
5. Priskiriantys save pačių neturtingiausiųjų sluoksniui, kurie neturi pinigų elementariems kasdieniams poreikiams.

Pagal subjektyvų socialinės ekonominės padėties vertinimą, turtingųjų sluoksniui save priskyrė tik 1 asmuo, todėl toliau šio sluoksnio nenagrinėjome. Likusios keturios grupės buvo pasiskirstę asimetriškai, todėl analizuojant duomenis buvo naudota neparametrinė statistika, atlikti Kruskal-Wallis nepriklausomų imčių tiriamųjų tarpgrupiniai palyginimai.

Tyrimo rezultatai parodė statistškai reikšmingus psichologinės gerovės skirtumus skirtingose subjektyvios socialinės ekonominės padėties grupėse. Kaip matome 6.7. lentelėje, tyrimo rezultatai parodė statistškai reikšmingus gyvenimo vertinimo (pagal *Hadley Cantril's Self-Anchoring Striving Scale*,

1965) nuo blogiausio varianto iki geriausio varianto skirtumus tarp skirtingų socialinės-ekonominės padėties grupių ($H(2)=283.228$, $p=0.000$), kai vidutiniai rangai neturtingiausiam sluoksniui save priskiriančiųjų grupėje buvo beveik **septynis kartus** mažesni nei viduriniam sluoksniui save priskiriančiųjų grupėje. Įdomu, kad analizuojant gyvenimo vertinimą pagal realias pajamas eurai per mėnesį, žemiausių pajamų grupės K1 gyvenimo vertinimo vidutiniai rangai buvo daugiau kaip **du kartus** mažesni, nei aukščiausių pajamų kvintilyje K5, tai reiškia, kad galima kelti prielaidą, jog savo gyvenimo kokybės vertinimui svarbesnės ne realios pajamos, bet tai, kaip asmuo suvokia savo socialinę-ekonominę padėtį.

6.7. lentelė. Subjektyvios socialinės ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal gyvenimo vertinimą, Kruskal-Wallis testas ($n=998$)

	Subjektyvi stratifikacija	N	Vidutiniai rangai	Chi kvadratas	df	p
Jeigu įsivaizduotumėte savo gyvenimą kaip kopėčias nuo galimo paties blogiausio iki paties geriausio varianto, ant kurio kopėčių laiptelio Jūsų gyvenimas yra dabar?	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	698.38	283.228	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	573.23			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	323.88			
	Patys neturtingiausi	45	119.78			

Siekdami išsiaiškinti, ar subjektyvi stratifikacija, savęs priskyrimas skirtingoms socialinės- ekonominės padėties grupėms susijęs su skirtingais psichologinio klestėjimo, pasitenkinimo gyvenimu ir teigiamos bei neigiamos emocinės patirties įverčiais, kuriuos matavome remiantis 3 skalėmis (Flourishing scale, Ed Diener ir Robert Biswas-Diener, 2009; SWLS, Ed Diener, 1985; SPANE, Ed Diener and Robert Biswas-Diener, 2009), atlikome Kruskal-Wallis nepriklausomų imčių tiriamųjų tarpgrupinius palyginimus. Kaip matome 8 lentelėje, tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus psichologinio klestėjimo skirtumus tarp skirtingų subjektyvios socialinės – ekonominės stratifikacijos grupių ($H(2)= 175.236$, $p=0.000$), kai vidutiniai rangai subjek-

tyviai neturtingiausiųjų grupėje buvo daugiau kaip tris kartus mažesni nei subjektiviai turtingųjų grupėje. Pasitenkinimo gyvenimu įverčiai taip pat statistškai reikšmingai skyrėsi tarp skirtingų subjektyvios socialinės ekonominės padėties grupių ($H(2) = 216.956$, $p = 0.000$), o subjektiviai neturtingiausiųjų grupėje jie buvo tris su puse karto mažesni nei subjektiviai turtingųjų grupėje. Teigiama emocinė patirtis buvo stipriau išreikšta subjektyviai turtingųjų grupėje ($H(2) = 78.898$, $p = 0.000$), o neigiama – subjektiviai neturtingiausiųjų grupėje ($H(2) = 61.297$, $p = 0.000$).

6.8. lentelė. Subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal psichologinio klestėjimo, pasitenkinimo gyvenimu ir teigiamos – neigiamos emocinės patirties skales, Kruskal-Wallis testas ($n=998$)

	Subjektyvi stratifikacija	N	Vidutiniai rangai	H (2) Chi kvadratas	df	p
Psichologinis klestėjimas	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	612.88	175.236	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	570.36			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	359.29			
	Patys neturtingiausi	45	175.24			
Pasitenkinimas gyvenimu	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	699.04	216.956	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	554.21			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	358.68			
	Patys neturtingiausi	45	137.89			
Teigiamos emocinės patirties skalė	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	598.82	78.898	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	539.32			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	411.13			
	Patys neturtingiausi	45	277.14			

Neigiamos emocinės patirties skalė	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	415.63	61.297	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	466.33			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	566.87			
	Patys neturtingiausi	45	726.17			

Kruskal-Wallis nepriklausomų imčių tiriamųjų tarpgrupinius palyginimus atlikome ir siekdami išsiaiškinti, ar savęs priskyrimas skirtingoms socialinės-ekonominės padėties grupėms susijęs su skirtingais laimingumo (10 balų skalėje) įverčiais. Kaip matome 6.9. lentelėje, tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus laimingumo skirtumus tarp skirtingų subjektyvios socialinės-ekonominės padėties grupių ($H(2) = 239.185$, $p=0.000$), kai vidutiniai rangai subjektyviai neturtingiausių grupėje buvo daugiau kaip tris kartus mažesni nei subjektyviai turtingųjų grupėje.

6.9. lentelė. Subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal laimingumą 10 balų skalėje, Kruskal-Wallis testas ($n=998$)

	Subjektyvi stratifikacija	N	Vidutiniai rangai	H (2) Chi kvadra- tas	df	p
Kiek esate laimingas? (10 balų skalėje)	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	694.63	239.185	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	565.26			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	330.51			
	Patys neturtingiausi	45	187.32			

Išvados:

1. Tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus psichologinės gerovės (psichologinio klestėjimo, pasitenkinimo gyvenimu, laimingumo, teigiamų ir neigiamų emocinių patirčių) skirtumus tarp skartin-

gų subjektyvios socialinės-ekonominės padėties grupių. Vidutiniai psichologinę gerovę atspindinčių konstruktyvų rangai subjektyviai neturtingiausiųjų grupėje buvo daugiau kaip tris kartus mažesni nei subjektyviai turtingųjų grupėje.

2. Gyvenimo kokybės vertinimo vidutiniai rangai neturtingiausiam sluoksniui save priskiriančiųjų grupėje buvo beveik septynis kartus mažesni nei viduriniam sluoksniui save priskiriančiųjų grupėje, kai analizuojant gyvenimo vertinimą pagal realias pajamas eurai per mėnesį, žemiausių pajamų grupės K1 gyvenimo vertinimo vidutiniai rangai buvo daugiau kaip du kartus mažesni nei aukščiausių pajamų kvintilyje K5, tai reiškia, kad galima kelti prielaidą, jog savo gyvenimo kokybės vertinimui svarbesnės ne realios pajamos, bet tai, kaip asmuo suvokia savo socialinę-ekonominę padėtį.

6.3. Socialinė ekonominė nelygybė ir emocinės patirtys

Emocinių patirčių tyrimai psichologijoje prasidėjo ieškant atsakymo į klausimą, kodėl vieni žmonės gyvena ilgiau negu kiti (Seligman, 1991). Kai kurie mokslininkai kėlė hipotezę, kad ilgiau gyvena aukštesnio socialinio-ekonominio statuso žmonės, kurie galbūt turi daugiau galimybių labiau džiaugtis gyvenimu (Mayers, 2000). Pasirinkus subkultūrą, kurioje mirusio asmens buvusį statusą atspindi antkapio aukštis, mokslininkai vyko į kapines ir registravo gimimo / mirties datų ryšį su antkapių aukščiais; paaiškėjo, kad toks ryšys yra – gerai gyvenantys gyvena ilgiau (Mayers, 2000). Kai kurie mokslininkai nesutiko su tokia išvada: vadovaujami psichologo M. Seligman, nusprendė pasirinkti tiriamųjų grupę, kurie gyventų kukliai, valgytų tą patį maistą, turėtų tą patį režimą, ir tuomet panagrinėti, kuo skiriasi tie, kurie išgyvena ilgiau, nuo tų, kurių gyvenimo trukmė trumpesnė. Kaip tiriamuosius jie pasirinko 180 Notre Dame vienuolyno vienuolių, gimusių XX a. pradžioje. Mokslininkai tyrinėjo, kaip jos aprašo savo gyvenimo patirtis biografijose bei kasdieniniuose dienoraščiuose. Išanalizavę dienoraščius, jie suskirstė vienuoles į grupes, iš kurių viena grupė buvo pavadinta „dažnų teigiamų emocinių patirčių“ grupe. Šios vienuolės, aprašydamos išgyvenimus, vartojo daug pozityvias emocijas išreiškiančių žodžių ir rašė jautusios: „gilų džiaugsmą“, „palaimos pajutimą“, „visaapimančią meilę“, „džiaugsmingą ramybę“. Kitoje grupėje buvo vienuolės,

pavadintos „dažnų neigiamų emocinių patirčių“ grupe. Paaiškėjo, kad iš „teigiamų emocinių patirčių“ grupės vienuolių daugiau kaip 90 proc. buvo gyvos, sulaukusios 85 metų, ir vėliau – beveik 60 proc. gyvos, sulaukusios devynias-dešimt penkerių. O štai iš „dažnų neigiamų emocinių patirčių“ grupės tokio amžiaus sulaukė tik 11 proc. vienuolių. Taigi, pozityvios emocinės patirtys yra naudingos ir gyvenimo trukmei, ne tik gyvenimo kokybei (Seligman, 2005).

Emocinių patirčių fenomenu jau keletą metų domisi ne tik psichologai, bet ir biologai, genetikos specialistai. Naujausi telomerų tyrimai rodo, kad žmonės, pasižymintys aukštu pozityviu emocingumu, ne tik gyvena ilgiau, bet ir yra sveikesni. Telomeras – DNR sritis, esanti chromosomos pabaigoje; ji neturi genetinės informacijos, o tik saugo genetinę medžiagą. Su amžiumi telomerų ilgis trumpėja, bet taip pat jų ilgis gali trumpėti ir dėl streso, o ypač – dėl stipraus, užsitęsusio neigiamo emocingumo. Tuo tarpu žmonių, pasižyminčių aukštu pozityviu emocingumu, telomerų ilgis ilgiau išlieka nepakitęs, ir tai reiškia, kad besidžiaugiantys gyvenimu žmonės ilgiau išlieka biologiškai jaunesni (Diener, 2013).

Neigiamos emocinės patirtys veikia priešingai – kai kurie mokslininkai nustatė, kad žmonės, kurie dažnai ir stipriai pyksta, dažniau yra linkę sirgti širdies ligomis: dėl pykčio antplūdžių padidėja kraujo spaudimas, kuris verčia kraują greičiau judėti arterijomis; tokios kraujo bangos nutrina švelnų arterijų vidinį paviršių, o kai jis tampa nelygus, prie jo ima lipti labiau įvairios medžiagos, riebiosios rūgštys, gliukozė; medžiagų sankaupos ima kimšti arterijas ir išsivysto aterosklerozė (Sapolsky, 2010). Labai neigiamas ir nerimo, nerimastingumo poveikis. Kai kurie mokslininkai įsitikinę, kad nerimastingumo padidėjimas susijęs ne tik su tuo, kaip interpretuojame, aiškiname, suvokiame situacijas, kitaip tariant, mąstymo funkcijomis, bet ir su biologiniais procesais. Pavyzdžiui, beždžionėlės, gavusios sintetinės cheminės substancijos etilo esterio injekciją (ethyl ester of beta carboline-3-carboxylic acid), pradeda nerimauti, pasireiškia pagrindiniai stipraus susijaudinimo simptomai (Paul, 1982). Kiti tyrinėtojai aiškinosi, kaip nerimas gali padidėti dėl adrenalino, gausiai išsiskiriančio stresinėse situacijose, taip pat dėl serotonino metabolizmo sutrikimo (Diener, 2005).

Martino Seligmano, psichologinės gerovės modelio kūrėjo teigimu, tik laimingas žmogus gali būti laimingos visuomenės kūrėju, o asmenį galima vadinti laimingu, jeigu gyvenime pozityvios emocinės patirtys tokios kaip džiaugsmas, ramybė ir pan. viršija neigiamas emocines patirtis, tokias kaip

liūdesys, nerimas, pyktis ir pan. (teigiamo / neigiamo emocingumo balansas). Žmogus laikytinas laimingu, jei bent dalį savo gyvenimo patirčių gali įvertinti kaip malonias, gali sau nuoširdžiai pasakyti, jog „gera gyventi“, nors ir gyvenimas kartais yra pilnas iššūkių bei išbandymų (Seligman, 2002).

Pagal Ed Diener (2000), analizuojant asmens psichinę sveikatą ir gerovę, labai svarbu įvertinti, kokios yra asmens emocinės reakcijos į gyvenimo įvykius, kaip asmuo jaučiasi (Pavot, Diener, 2004). Diener teigimu, psichologinę gerovę ir kartu asmens kūrybinį / produktyvumo potencialą galima vertinti kaip aukštą, jeigu asmens teigiamos emocijos nustelbia neigiamas emocijas gyvenimo patirčių kontinuumu. Diener pastebi, jog teigiamos emocijos ir neigiamos emocijos yra vidutiniškai ar stipriai neigiamai koreliuojantys konstruktai, kas reiškia, jog asmuo, turintis aukštą psichologinio klestėjimo, o kartu ir kūrybinį bei produktyvumo potencialą, turi aukštą teigiamą emocingumą (dažniau būdingos teigiamos emocinės patirtys, tokios kaip ramybė, viltis, atjauta, džiaugsmas) bei žemą neigiamo emocingumo lygį (rečiau būdingos neigiamos emocinės patirtys, tokios kaip stiprus nerimas ar liūdesys) (Diener, 2004).

Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties tyrimu mėginome įvertinti, ar socialinė ekonominė nelygybė gali būti susijusi su teigiamomis arba neigiamomis emocinėmis patirtimis.

Siekdami išsiaiškinti, ar skirtingų pajamų kvintilių grupės skiriasi pagal konkrečias teigiamas ir neigiamas emocines patirtis per paskutines keturias savaites (SPANE, Ed Diener and Robert Biswas-Diener, 2009), atlikome Kruskal-Wallis nepriklausomų imčių tiriamųjų tarpgrupinius palyginimus.

Kaip matome 6.10. lentelėje, tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus emocinių būsenų skirtumus tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių.

Pozityvios emocinės būsenos (vidutiniai rangai) buvo beveik du kartus dažniau išreikštos aukščiausių pajamų kvintilyje, lyginant su žemiausių pajamų kvintiliu ($H(2) = 105.914$, $p=0.000$), ir tas pats pasakytina apie per paskutines keturias savaites patirtas geras būsenas ($H(2) = 110.113$, $p=0.000$), malonias būsenas ($H(2) = 82.185$, $p=0.000$), laimingumą ($H(2) = 83.982$, $p=0.000$), džiaugsmą ($H(2) = 76.072$, $p=0.000$), pasitenkinimą ($H(2) = 80.316$, $p=0.000$), ramybę ($H(2) = 73.350$, $p=0.000$), energingumą ($H(2) = 91.140$, $p=0.000$).

Jeigu teigiama emocinė patirtis buvo stipriau išreikšta aukštesnių pajamų grupėse, tai neigiama – mažesnių pajamų grupėse ($H(2) = 40.807$, $p=0.000$),

įskaitant nemalonią emociją patirtį ($H(2) = 31.423$, $p=0.000$), liūdesį ($H(2) = 40.882$, $p=0.000$), nerimą ($H(2) = 45.548$, $p=0.000$), jautimąsi pažemintu ($H(2) = 42.248$, $p=0.000$).

6.10. lentelė. Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal emocijas patirtis per paskutines keturias savaites, Kruskal-Wallis testas ($n=1001$)

Emocinės būsenos per paskutines 4 savaites	Pajamų kvintiliai	N	Vidutiniai rangai	Chi kvadratas	df	p
Pozityvi	K1	172	376.01	105.914	4	<0.001
	K2	199	437.64			
	K3	249	489.39			
	K4	194	557.97			
	K5	187	639.75			
Negatyvi	K1	172	590.12	40.807	4	<0.001
	K2	199	510.74			
	K3	249	525.77			
	K4	194	440.50			
	K5	187	438.44			
Gera	K1	172	371.59	110.113	4	<0.001
	K2	199	438.75			
	K3	249	487.80			
	K4	194	573.70			
	K5	187	628.44			
Bloga	K1	172	615.17	71.692	4	<0.001
	K2	199	540.75			
	K3	249	516.80			
	K4	194	414.81			
	K5	187	422.06			
Maloni	K1	172	366.68	82.185	4	<0.001
	K2	199	461.36			
	K3	249	509.44			
	K4	194	550.18			
	K5	187	604.47			
Nemaloni	K1	172	585.75	31.423	4	<0.001
	K2	199	516.34			
	K3	249	507.60			
	K4	194	455.55			
	K5	187	445.09			
Laimingumas	K1	172	382.59	83.982	4	<0.001
	K2	199	432.71			
	K3	249	510.50			
	K4	194	559.87			
	K5	187	608.87			
Liūdesys	K1	172	589.55	40.882	4	<0.001

	K2	199	520.38			
	K3	249	517.38			
	K4	194	452.93			
	K5	187	426.99			
Nerimas	K1	172	569.19	45.548	4	<0.001
	K2	199	547.30			
	K3	249	525.94			
	K4	194	445.03			
	K5	187	413.86			
Džiaugsmingumas, linksmumas	K1	172	388.04	76.072	4	<0.001
	K2	199	440.81			
	K3	249	512.84			
	K4	194	542.70			
	K5	187	609.92			
Pyktis	K1	172	513.61	2.264	4	.687
	K2	199	509.61			
	K3	249	505.63			
	K4	194	475.95			
	K5	187	500.06			
Pasitenkinimas	K1	172	376.73	80.316	4	<0.001
	K2	199	442.13			
	K3	249	518.11			
	K4	194	556.00			
	K5	187	598.11			
Jaučiasi pažemintas	K1	172	564.80	42.248	4	<0.001
	K2	199	544.57			
	K3	249	529.46			
	K4	194	433.89			
	K5	187	427.68			
Ramybė	K1	172	386.13	73.350	4	<0.001
	K2	199	465.11			
	K3	249	482.23			
	K4	194	573.35			
	K5	187	594.78			
Energingumas	K1	172	370.42	91.140	4	<0.001
	K2	199	430.91			
	K3	249	518.48			
	K4	194	566.35			
	K5	187	604.62			

Tyrimu taip pat siekėme išsiaiškinti ne tik realiai gaunamų pajamų, bet ir subjektyvios socialinės ekonominės stratifikacijos poveikį. Siekdami išsiaiškinti, kaip subjektyvi stratifikacija, savęs priskyrimas skirtingoms socialinė-ekonominės padėties grupėms, susijęs su teigiamomis ir neigiamomis emocinėmis patirtimis per paskutines keturias savaites (SPANE, Ed Diener and Robert Biswas-Diener, 2009), atlikome Kruskal-Wallis nepriklausomų imčių tiriamųjų tarpgrupinius palyginimus.

Kaip matome 6.11. lentelėje, tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus emocinių būsenų skirtumus tarp skirtingų subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos grupių.

Pozityvios emocinės būsenos (vidutiniai rangai) buvo apie du kartus dažniau išreikštos subjektyviai turtingųjų grupėje, lyginant su subjektyviai neturtingųjų grupe ($H(2) = 60.756$, $p=0.000$), ir tas pats pasakytina apie per paskutines keturias savaites patirtas geras būsenas ($H(2) = 92.448$, $p=0.000$), malonias būsenas ($H(2) = 54.305$, $p=0.000$), laimingumą ($H(2) = 65.487$, $p=0.000$), džiaugsmą ($H(2) = 44.354$, $p=0.000$), pasitenkinimą ($H(2) = 49.671$, $p=0.000$), ramybę ($H(2) = 46.424$, $p=0.000$), energingumą ($H(2) = 75.552$, $p=0.000$).

Jeigu teigiama emocinė patirtis buvo stipriau išreikšta subjektyviai turtingųjų grupėje, tai neigiama – subjektyviai neturtingųjų grupėse ($H(2) = 41.305$, $p=0.000$), įskaitant nemalonią emocinę patirtį ($H(2) = 54.305$, $p=0.000$), liūdesį ($H(2) = 44.493$, $p=0.000$), nerimą ($H(2) = 28.975$, $p=0.000$), jautimąsi pažemintu ($H(2) = 33.782$, $p=0.000$).

6.11. lentelė. Subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal emocines patirtis per paskutines keturias savaites, Kruskal-Wallis testas ($n=998$)

Emocinės būsenos per paskutines 4 savaites	Subjektyvi stratifikacija	N	Vidutiniai rangai	Chi kvadratas	df	p
Pozityvi	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	572.91	60.756	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	535.40			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	423.65			
	Patys neturtingiausi	45	320.39			
Negatyvi	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	450.53	41.305	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	467.92			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	558.23			
	Patys neturtingiausi	45	662.70			

Gera	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	596.62	92.448	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	541.29			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	405.25			
	Patys neturtingiausi	45	295.17			
Bloga	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	420.09	59.946	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	468.24			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	565.13			
	Patys neturtingiausi	45	701.00			
Maloni	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	573.98	54.305	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	525.12			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	450.19			
	Patys neturtingiausi	45	280.79			
Nemaloni	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	430.43	48.776	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	474.55			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	546.64			
	Patys neturtingiausi	45	708.32			
Laimingumas	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	596.87	65.487	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	527.32			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	434.38			
	Patys neturtingiausi	45	287.09			
Liūdesys	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	440.30	44.493	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	469.20			

Siekdami išsiaiškinti Lietuvos gyventojų pajamų ir neigiamų emocinių patirčių priežastinius ryšius, atlikome linijinę regresinę analizę (Enter modelis), kurios rezultatai pateikti 6.12. lentelėje.

6.12. lentelė. Lietuvos gyventojų pajamų eurai per mėnesį atskaičius mokesčius („į rankas“) ir neigiamų emocinių patirčių ryšio linijinė regresinė analizė (n=1001)

Modelis	R	R Kvadratas	Koreguotas R kvadratas	Std. Error of the Estimate	Pokytis				
					R kvadrato Pokytis	F Pokytis	df1	df2	Reikšmingumas F Pokytis
1	.102 ^a	.010	.009	.79274	.010	10.540	1	999	.001

a Prognostinis veiksnys: (Konstanta), **Pajamos eurai per mėnesį atskaičius mokesčius („į rankas“)**

ANOVA^b

Modelis	Kvadratų suma	df	Vidurkio kvadratas	F	Reikšmingumas
1 Regresinis	6.624	1	6.624	10.540	.000 ^a
Rezidualinis	627.810	999	.628		
Iš viso	634.434	1000			

a. Prognostinis veiksnys: (Konstanta), **Pajamos eurai per mėnesį atskaičius mokesčius („į rankas“)**

b. Priklausomas kintamasis: Neigiamos emocinės patirtys

Koeficientai^a

Modelis	Nestandartizuoti koeficientai		Standartizuoti koeficientai	t	Reikšmingumas
	B	Std. Error	Beta		
1 (Konstanta)	2.717	.036		75.999	.000
Pajamos eurai per mėnesį atskaičius mokesčius („į rankas“)	-.007	.002	-.102	-3.247	.001

a. Priklausomas kintamasis: Neigiamos emocinės patirtys

Analizė rodo, kad regresija yra statistiškai reikšminga ($p = 0,00$), ir koreliacijos koeficientas rodo nepriklausomo ir priklausomo kintamųjų ryšį (R

= 0,102), be to, analizė tinkama paaiškinti tam tikrą kiekį duomenų ($R^2 = 0,01$). Rezultatai reiškia, kad Lietuvos populiacijoje daliai asmenų pajamos lemia neigiamas emocines patirtis ($p = 0,00$); kuo mažesnės pajamos, tuo daugiau neigiamų emocinių patirčių. Kitaip tariant, kai kurių asmenų neigiamų emocinių patirčių įverčiai mažėja priklausomai nuo pajamų dydžio ($t = -3.247$; $p = 0,00$). Apibendrinant, pajamos ne tik susiję su neigiamos emocinėmis patirtimis, bet ir jas prognozuoja.

Siekdami išsiaiškinti Lietuvos gyventojų pajamų ir teigiamų emocinių patirčių priežastinius ryšius, atlikome linijinę regresinę analizę (Enter modelis), kurios rezultatai pateikti 6.13. lentelėje.

6.13. lentelė. Lietuvos gyventojų pajamų eurai per mėnesį atskaičius mokesčius („į rankas“) ir teigiamų emocinių patirčių ryšio linijinė regresinė analizė ($n=1001$)

Modelis	R	R Kva- dratas	Kore- guotas R kva- dratas	Std. Error of the Estimate	Pokytis				
					R kvadrato Pokytis	F Pokytis	df1	df2	Reikšmin- gumas F Pokytis
1	.201 ^a	.040	.039	.75392	.040	42.014	1	999	.000

a. Prognostinis veiksnys: (Konstanta), **Pajamos eurai per mėnesį atskaičius mokesčius („į rankas“)**

ANOVA ^b					
Modelis	Kvadratų suma	df	Vidurkio kvadratas	F	Reikšmingumas
1 Regresinis	23.881	1	23.881	42.014	.000 ^a
Rezidualinis	567.825	999	.568		
Iš viso	591.705	1000			

a. Prognostinis veiksnys: (Konstanta), **Pajamos eurai per mėnesį atskaičius mokesčius („į rankas“)**

b. Priklausomas kintamasis: Teigiamos emocinės patirtys

Koeficientai^a

Modelis	Nestandardizuoti koeficientai		Standartizuoti koeficientai	t	Reikšmingumas
	B	Std. Error	Beta		
1 (Konstanta)	3.322	.034		97.715	.000
Pajamos eurai per mėnesį atskaičius mokesčius („į rankas“)	.013	.002	.201	6.482	.001

a. Priklausomas kintamasis: Teigiamos emocinės patirtys

Analizė rodo, kad regresija yra statistiškai reikšminga ($p = 0,00$), ir koreliacijos koeficientas rodo nepriklausomo ir priklausomo kintamųjų ryšį ($R = 0,201$), be to, analizė tinkama paaiškinti tam tikrą kiekį duomenų ($R^2 = 0,04$). Rezultatai reiškia, kad Lietuvos populiacijoje daliai asmenų pajamos lemia teigiamas emocines patirtis ($p = 0,00$); kuo didesnės pajamos, tuo bus daugiau teigiamų emocinių patirčių. Kitaip tariant, kai kurių asmenų teigiamų emocinių patirčių įverčiai didėja priklausomai nuo pajamų dydžio ($t = 6.482$; $p = 0,00$). Apibendrinant, pajamos ne tik susiję su teigiamos emocinėmis patirtimis, bet ir jas prognozuoja.

Išvados:

1. Tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus teigiamų ir neigiamų emocinių patirčių skirtumus tarp skirtingų pajamų grupių. Pozityvios emocinės būsenos (vidutiniai rangai) buvo beveik du kartus dažniau išreikštos aukščiausių pajamų kvintilyje, lyginant su žemiausių pajamų kvintiliu, ir tas pats pasakytina apie per paskutines keturias savaites patirtas geras būsenas, malonias būsenas, laimingumą, džiaugsmą, pasitenkinimą, ramybę, energingumą. Jeigu teigiama emocinė patirtis buvo stipriau išreikšta aukštesnių pajamų grupėse, tai neigiama – mažesnių pajamų grupėse, įskaitant nemalonią emocinę patirtį, liūdesį, nerimą, jautimąsi pažemintu.

2. Tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus emocinių būsenų skirtumus tarp skirtingų subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos grupių. Pozityvios emocinės būsenos (vidutiniai rangai) buvo apie du kartus dažniau išreikštos subjektyviai turtingųjų grupėje, lyginant su subjektyviai neturtingųjų grupe, ir tas pats pasakytina apie per paskutines keturias savaites patirtas geras būsenas, malonias būsenas, laimingumą, džiaugsmą, pasitenkinimą, ramybę, energingumą. Jeigu teigiama emocinė patirtis buvo stipriau išreikšta subjektyviai turtingųjų grupėje, tai neigiama – subjektyviai neturtingųjų grupėje, įskaitant nemalonią emocinę patirtį, liūdesį, nerimą, jautimąsi pažemintu.
3. Regresinė analizė atskleidė, kad Lietuvos populiacijoje daliai asmenų pajamos lemia teigiamas ir neigiamas emocines patirtis; kuo didesnės pajamos, tuo bus daugiau teigiamų emocinių patirčių, kuo mažesnės – tikėtina, jog bus daugiau neigiamų patirčių.
4. Remiantis kitų autorių darbais ir tyrimo duomenimis, galima kelti prielaidą, jog menkiausių pajamų ir subjektyviai žemiausio socialinio ekonominio statuso žmonės yra rizikos grupėje patirti neigiamas socialines, sveikatos ir produktyvumo sumažėjimo pasekmes.

6.4. Socialinė ekonominė stratifikacija ir požiūris į save bei gyvenimą

Dar Aristotelis teigė, kad laimingas gyvenimas yra toks gyvenimas, kuriame aktyviai pasireiškia geras charakteris ar dorybės, individas suvokia savo gyvenimo prasmę, aktyviai siekia gyvenimo tikslų, pasinaudodamas savo intelektualinėmis, moralinėmis ir kitomis stiprybėmis. Kitaip tariant, asmens laimingumą galima įvertinti pagal jo intelektualinio, asmenybinio potencialo realizavimą ir klestėjimą, indėlį visuomenės gerovei, aukščiausių moralinių standartų pasiekimą (Phillips, 2006), ir negalima vertinti kaip laimingo tokio gyvenimo, kuriame individas nerealizuoja savo gebėjimų, nekuria pridėtinės vertės (nors emocinės) visuomenei, nesiekia bendražmogiškųjų moralinių vertybių įtvirtinimo (Sirgy, 2013).

Pagal E. Deci ir R. Ryan savi-determinacijos teoriją, žmonės iš prigimties yra aktyvūs, mėgstantys iššūkius, jiems patinka tyrinėti naujas galimybes, išban-

dyti savo pačių kompetenciją, siekti stimulų įvairovės. Viso to negaudami, jie gali išmokti bejėgiškumo, tapti nelaimingi. Hiroto ir Seligman (1975) teigimu, jei situacijos ar aplinkos, kuriose asmuo dalyvauja, yra keliančios bejėgiškumo išgyvenimus – kyla noras iš jų pasitraukti, nes asmuo jaučiasi nelaimingas ir negalintis realizuoti savo tikslų (tai gali iš dalies paaiškinti emigracijos fenomeną). Taigi, kai kurie autoriai teigia, jog psichinei sveikatai, klestėjimui ir gerovei apibūdinti vien pasitenkinimo ar emocijų balanso nepakanka, asmuo turi realizuoti savo tikrąjį kūrybinį potencialą, savąjį tikslą (Ryan and Deci, 2001). Kad tai įgyvendintų, reikalinga ne tik tam tikra aplinka, bet pirmiausiai – brandus požiūris į save, santykius su kitais bei savo gyvenimo tikslus (Diener, 2010).

Daugelis autorių nurodo, jog požiūris į save, kitus ir gyvenimą gali būti konstruktyvus, t. y. adaptyvus – padedantis prisitaikyti prie aplinkos reikalavimų ir įgyvendinti savo tikslus, arba nekonstruktyvus, t. y. neadaptyvus – apsunkinantis prisitaikymą ir tikslų įgyvendinimą (Diener, 2013). M. Chikszentmihalyi (1990) teigė, kad konstruktyvus požiūris sukuria teigiamas pasekmes – „srauto“ (angl., *flow*) patyrimą, tokią būseną, kai asmuo jaučiasi visiškai pasinėręs į tai, kuo užsiima, jam niekada nėra nuobodu, jis patiria pasitenkinimą veikdamas, turi aiškius tikslus, yra sąmoningas ir nebijantis suklysti.

Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties tyrimu mėginome įvertinti požiūrio į save bei gyvenimą skirtumus skirtingų pajamų grupėse. Siekdami išsiaiškinti, ar skirtingų pajamų kvintilių grupės skiriasi pagal požiūrį į save bei gyvenimą (Flourishing, Ed Diener and Robert Biswas-Diener, 2009), atlikome Kruskal-Wallis nepriklausomų imčių tiriamųjų tarpgrupinius palyginimus.

Kaip matome 6.14. lentelėje, tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus požiūrio į save ir gyvenimą skirtumus tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių. Požiūris, jog „gyvenimas turi tikslą ir prasmę“ buvo beveik du kartus stipriau išreikštas didžiausių pajamų kvintilyje, lyginant su mažiausių pajamų kvintiliu ($H(2)= 152.376, p=0.000$), analogiška tendencija stebima ir analizuojant požiūrį į save: „Aš ištraukęs ir susidomėjęs kasdieninėmis veiklomis“ ($H(2)= 123.193, p=0.000$), „Aš kompetentingas ir gebantis veikti tose srityse, kurios man svarbios“ ($H(2)= 160.908, p=0.000$), „Esu geras žmogus ir gyvenu gerą gyvenimą“ ($H(2)= 51.053, p=0.000$), „Žvelgiu optimistiškai į savo ateitį“ ($H(2)= 123.186, p=0.000$). Apibendrinant, matyti tendencija, kad aukštesnes pajamas gaunantys asmenys turi aiškesnius gyvenimo tikslus, pasižymi didesne savigarpa, jiems dažniau būdinga srauto būsena, jie optimistiškai žvelgia į savo ateitį.

6.14. lentelė. Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal požiūrį (kognityvines schemas) į save ir gyvenimą, Kruskal-Wallis testas (n=1001)

	Pajamų kvintiliai	N	Vidutiniai rangai	H (2) Chi kvadratas	df	p
„Mano gyvenimas turi tikslą ir prasmę“	K1	172	327.17	152.376	4	<0.001
	K2	199	439.72			
	K3	249	492.44			
	K4	194	570.37			
	K5	187	665.53			
„Aš išitraukęs ir susidomėjęs kasdieninėmis veiklomis“	K1	172	359.57	123.193	4	<0.001
	K2	199	447.62			
	K3	249	480.19			
	K4	194	545.07			
	K5	187	669.89			
„Aš kompetentingas ir gebantis veikti tose srityse, kurios man svarbios“	K1	172	322.65	160.908	4	<0.001
	K2	199	431.14			
	K3	249	503.99			
	K4	194	560.12			
	K5	187	674.07			
„Esu geras žmogus ir gyvenu gerą gyvenimą“	K1	172	401.49	51.053	4	<0.001
	K2	199	465.35			
	K3	249	494.64			
	K4	194	545.18			
	K5	187	593.10			
„Žvelgiu optimistiškai į savo ateitį“	K1	172	350.19	123.186	4	<0.001
	K2	199	470.88			
	K3	249	462.48			
	K4	194	566.80			
	K5	187	654.78			

Tyrimu taip pat mėginome įvertinti požiūrio į save bei gyvenimą skirtumus skirtingose subjektyvios socialinės ekonominės padėties grupėse. Siekdami išsiaiškinti, ar šios grupės skiriasi pagal požiūrį į save bei gyvenimą (Flourishing, Ed Diener and Robert Biswas-Diener, 2009), atlikome Kruskal-Wallis nepriklausomų imčių tiriamųjų tarpgrupinius palyginimus.

Kaip matome 6.15. lentelėje, tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus požiūrio į save ir gyvenimą skirtumus tarp skirtingų subjektyvios socialinės ekonominės padėties grupių. Požiūris, jog „gyvenimas turi tikslą ir prasmę“ buvo beveik du kartus stipriau išreikštas subjektyviai turtingųjų grupėje, lyginant su subjektyviai neturtingiausiųjų grupe ($H(2)=122.952$, $p=0.000$), analogiška tendencija stebima ir analizuojant požiūrį į save: „Aš įsi-

traukęs ir susidomėjęs kasdieninėmis veiklomis“ ($H(2)=113.183$, $p=0.000$), „Aš kompetentingas ir gebantis veikti tose srityse, kurios man svarbios“ ($H(2)=164.010$, $p=0.000$), „Esu geras žmogus ir gyvenu gerą gyvenimą“ ($H(2)=70.480$, $p=0.000$), „Žvelgiu optimistiškai į savo ateitį“ ($H(2)=125.021$, $p=0.000$). Apibendrinant, matyti tendencija, kad subjektyviai turtingų asmenų grupei priklausantieji turi žymiai aiškesnius gyvenimo tikslus, pasižymi gerokai didesne savigarba, jiems dažniau būdinga srauto būsena, jie optimistiškiau žvelgia į savo ateitį nei save priskiriantys neturtingųjų grupei.

6.15. lentelė. Subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal požiūrį į save ir gyvenimą, Kruskal-Wallis testas ($n=998$)

	Subjektyvi stratifikacija	N	Viduriniai rangai	Chi kvadratas	df	p
„Mano gyvenimas turi tikslą ir prasmę“	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	571.96	122.952	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	562.56			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	382.24			
	Patys neturtingiausi	45	243.87			
„Aš išitraukęs ir susidomėjęs kasdieninėmis veiklomis“	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	594.92	113.183	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	555.68			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	379.06			
	Patys neturtingiausi	45	284.06			
„Aš kompetentingas ir gebantis veikti tose srityse, kurios man svarbios“	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	621.76	164.010	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	559.58			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	378.17			
	Patys neturtingiausi	45	167.11			
„Esu geras žmogus ir gyvenu gerą gyvenimą“	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	579.87	70.480	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	540.73			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	409.57			
	Patys neturtingiausi	45	322.11			
„Žvelgiu optimistiškai į savo ateitį“	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	584.07	125.021	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	560.11			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	383.11			
	Patys neturtingiausi	45	235.03			

Išvados:

1. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad aukštesnes pajamas gaunantys asmenys pasižymi žymiai konstruktyvesniu požiūriu į save ir gyvenimą: turi aiškesnius gyvenimo tikslus, didesnę savigarbą, jiems dažniau būdinga srauto būsena, jie optimistiškiau žvelgia į savo ateitį.
2. Konstruktyvesnį požiūrį į save ir gyvenimą turi asmenys, subjektyviai save priskiriantys turtingųjų grupei: jiems būdingi žymiai aiškesni gyvenimo tikslai, gerokai didesnė savigarbą, dažniau būdinga srauto būsena, optimistiškesnis ateities vertinimas.

6.5. Pajamos, socialinė ekonominė padėtis ir asmeninės charakteristikos

Daugeliui šiuolaikinių autorių dispozicinė paradigma, aiškinanti skursančiųjų socialinę ekonominę padėtį jų pačių asmenybės savybėmis, yra nepriimtina, nes iškyla grėsmė viktimizuoti ir stigmatizuoti tuos, kurie nesugeba gauti orių, vartojimo poreikius tenkinančių pajamų (Tripathi, 2010; Carr, 2013).

Visgi kai kurie autoriai pritaria dispozicinei paradigmai teigdami, kad asmens finansinis skurdas arba klestėjimas stipriai priklauso nuo asmenybės savybių, kurių formavimąsi gali paskatinti artimiausioji socialinė aplinka ir kultūra (Hunt, 2011). Argumentuojama, kad kai kurie žmonės neįstengia gauti daugiau pajamų, nes nėra pakankamai motyvuoti jų gauti arba neturi pasitikėjimo savimi, kad jiems tai pavyks. Motyvacijos ir pasitikėjimo savimi stoka, esą, nulemia tai, kad kai kurie žmonės nesugeba pasirinkti tinkamų kognityvinių – elgesio strategijų ir mobilizuoti resursų pajamų gavimui, ypač, jeigu faktinės aplinkybės klostosi nepalankiai. Šiuos procesus tyrinėjantys autoriai teigia, kad skurdo ciklas prasideda ir baigiasi „asmenybe“ (pvz., Mohanty & Misra, 2000; Allen, 1970), todėl „skurdo psichologijos“ pagrindinis tyrimų objektas – asmens charakteristikos, apsprendžiančios elgesį konkrečiose situacijose.

Visgi toks kraštutinis požiūris į žmogų, kaip visiškai atsakingą už savo paties socialinę ekonominę padėtį, neatsižvelgia į situacinio konteksto ir socialinių – ekonominių struktūrų svarbą. Daugelis mokslinių tyrimų yra patvirtinę ne tik individualaus – asmenybinio, bet ir struktūrinio lygmens

skurdo dimensijas (pvz., Davids, 2009). Vienas didžiausių skurdo psichologijos tyrimų, kurio metu buvo analizuotas daugiau kaip 60 000 respondentų, gyvenančių žemiau skurdo ribos, mąstymas ir elgesys, parodė, kad su menkesnėmis pajamomis gali būti susiję ne tik tokios individualios charakteristikos kaip pasyvumas, neviltis, bejėgiškumas, depresyvios tendencijos, energijos ir entuziazmo stoka, bet ir pati valstybė bei visuomenė, palaikydama marginalizaciją ir „nelygybės kultūrą“, toleruodama nelygias švietimo, sveikatos ir socialinių paslaugų prieinamumo galimybes, gali labai sutrukdyti individams sėkmingai finansiškai įsitvirtinti savo aplinkoje (Mpofu 2010).

Kai kurie tyrimai šių išvadų nepatvirtino, nes nustatyta, kad kai kurie asmenys yra atsparūs neigiamiems šalies ekonomikos veiksniams, tokiems kaip darbo vietų stoka, verslo plėtros kliūtys, menka vartotojų perkamoji galia ir pan., t. y. jie gali būti finansiškai klestintys, net jeigu situacinės, socialinės, kultūrinės aplinkybės yra nepalankios (Nazim N. Habibov, 2011). Be to, tokie individai pasižymi specialiomis kognityvinėmis – elgesio strategijomis, pavyzdžiui, pinigus jie suvokia kaip gėrį (Tang, 2009), veikdami dėl savo ar artimųjų finansinės gerovės jie patiria jau minėtąją „srauto“ – visiško įsijautimo į veiklas būseną (angl., flow), net jeigu dirba ne savo versle (tarkime, kaip samdomi darbuotojai), jie stengiasi taip, lyg būtų verslo savininkai (angl., sense of ownership), jiems būdingas atkaklus tikslo siekimas (angl. goal orientedness), aukšta laimėjimų motyvacija (angl. high achievement motivation), saviveiksmingumas (angl. self-efficacy), gebėjimas būti dėkingu (angl. grateful) ir atjaučiančiu (angl. compassionate).

Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties tyrimu siekėme išsiaiškinti, kaip įvairių skurdo ar ekonominio klestėjimo psichologijoje analizuojamos asmeninės žmonių charakteristikos gali būti susiję su socialine ekonomine nelygybe. Asmeninės charakteristikos (saviveiksmingumas, viltis, optimizmas, psichologinis kapitalas) buvo tiriamos naudojant F. Luthans skalę (Luthans, 2007).

Tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus asmeninių charakteristikų skirtumus skirtingų pajamų kvintilių grupėse. Kaip matome 6.16. lentelėje, tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus saviveiksmingumo skirtumus tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių ($H(2) = 146.798$, $p = 0.000$), kai vidutiniai rangai žemiausių pajamų kvintilyje K1 buvo daugiau kaip du kartus mažesni nei aukščiausių pajamų kvintilyje K5. Tyrimo

rezultatai atskleidė analogiškas statistiškai reikšmingas tendencijas lyginant skirtingų pajamų kvintilių grupes pagal viltį ($H(2)= 182.949$, $p=0.000$), optimizmą ($H(2)= 120.223$, $p=0.000$), psichologinį kapitalą ($H(2)= 186.205$, $p=0.000$) ir dėkingumą ($H(2)= 25.175$, $p=0.000$). Atjautos išreikštumas skirtingų pajamų grupėse taip pat buvo statistiškai reikšmingai skirtingas ($H(2)= 9.861$, $p=0.043$).

6.16. lentelė. Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal asmenines charakteristikas, Kruskal – Wallis testas ($n=1001$)

	Pajamų kvintiliai	N	Vidutiniai rangai	H (2) Chi kvadratas	df	p
Saviveiksmingumas	K1	172	325.79	146.798	4	<0.001
	K2	199	438.13			
	K3	249	491.37			
	K4	194	574.28			
	K5	187	665.86			
Viltis	K1	172	324.32	182.949	4	<0.001
	K2	199	414.17			
	K3	249	482.95			
	K4	194	583.91			
	K5	187	693.93			
Optimizmas	K1	172	338.62	120.223	4	<0.001
	K2	199	467.25			
	K3	249	475.07			
	K4	194	569.16			
	K5	187	650.08			
Psichologinis kapitalas	K1	172	309.16	186.205	4	<0.001
	K2	199	426.29			
	K3	249	483.20			
	K4	194	591.60			
	K5	187	686.67			
Dėkingumas	K1	172	440.94	25.175	4	<0.001
	K2	199	476.59			
	K3	249	491.96			
	K4	194	519.70			
	K5	187	574.84			
Atjauta	K1	172	467.14	9.861	4	.043
	K2	199	509.97			
	K3	249	493.18			
	K4	194	484.71			
	K5	187	549.90			

Kaip matome 6.17. lentelėje, atlikus subjektyvios socialinės – ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupinius palyginimus pagal as-

menines charakteristikas paaiškėjo statistiškai reikšmingi saviveiksmingumo skirtumai tarp subjektyvios socialinės ekonominės padėties grupių ($H(2)=164.236$, $p=0.000$), kai vidutiniai rangai subjektyviai neturtingiausių grupėje buvo beveik tris kartus mažesni nei subjektyviai turtingiausių grupėje. Tyrimo rezultatai atskleidė analogiškas statistiškai reikšmingas tendencijas lyginant skirtingos subjektyvios socialinės ekonominės padėties grupes pagal viltį ($H(2)=237.421$, $p=0.000$), optimizmą ($H(2)=104.838$, $p=0.000$), psichologinį kapitalą ($H(2)=212.731$, $p=0.000$) ir dėkingumą ($H(2)=12.076$, $p=0.000$). Atjautos išreikštumas skirtingose subjektyvios socialinės ekonominės padėties grupėse nebuvo statistiškai reikšmingai skirtingas ($H(2)=.763$, $p=0.858$).

6.17. lentelė. Subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal asmenines charakteristikas, Kruskal-Wallis testas ($n=998$)

	Subjektyvi stratifikacija	N	Vidutiniai rangai	H (2) Chi kvadratas	df	p
Saviveiksmingumas	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	625.92	164.236	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	563.74			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	363.66			
	Patys neturtingiausi	45	193.49			
Viltis	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	677.96	237.421	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	570.81			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	330.25			
	Patys neturtingiausi	45	167.11			
Optimizmas	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	614.83	104.838	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	547.32			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	388.94			
	Patys neturtingiausi	45	270.59			
Psichologinis kapitalas	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	652.88	212.731	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	571.28			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	340.14			
	Patys neturtingiausi	45	170.36			

Dėkingumas	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	558.56	12.076	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	506.62			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	461.26			
	Patys neturtingiausi	45	482.70			
Atjauta	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	492.89	.763	3	.858
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	505.97			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	489.55			
	Patys neturtingiausi	45	499.48			

Siekdami išsiaiškinti pajamų ir asmens psichologinio kapitalo priežastinius ryšius, atlikome regresinę analizę (Enter modelis), kurios rezultatai pateikti 6.18. lentelėje.

6.18. lentelė. Lietuvos gyventojų pajamų eurai per mėnesį atskaičius mokesčius („į rankas“) ir psichologinio kapitalo ryšio linijinė regresinė analizė (n=1001)

Mo- delis	R	R Kva- dratas	Kore- guotas R kva- dratas	Std. Error of the Estimate	Pokytis				
					R kvadrato Pokytis	F Pokytis	df1	df2	Reikšmin- gumas F Pokytis
1	.303 ^a	.0925	.0091	.72457	.0092	100.659	1	999	.000

a. Prognostinis veiksnys: (Konstanta), **Pajamos eurai per mėnesį atskaičius mokesčius („į rankas“)**

ANOVA^b

Modelis		Kvadratų suma	df	Vidurkio kvadratas	F	Reikšmingumas
1	Regresinis	52.845	1	52.845	100.659	.000 ^a
	Rezidualinis	524.471	999	.525		
	Iš viso	577.31	1000			

a. Prognostinis veiksnys: (Konstanta), **Pajamos eurai per mėnesį atskaičius mokesčius („į rankas“)**

b. Priklausomas kintamasis: Psichologinis kapitalas

Koeficientai^a

Modelis	Nestandardizuoti koeficientai		Standartizuoti koeficientai	t	Reikšmingumas
	B	Std. Error	Beta		
1 (Konstanta)	3.803	.033		116.392	.000
Pajamos eurais per mėnesį atskaičius mokesčius („į rankas“)	.020	.002	.303	10.033	.000

a. Priklausomas kintamasis: Psichologinis kapitalas

Analizė rodo, kad regresija yra statistiškai reikšminga ($p = 0,00$), ir koreliacijos koeficientas rodo nepriklausomo ir priklausomo kintamųjų ryšį ($R = 0,303$), be to, analizė tinkama paaiškinti tam tikrą kiekį duomenų ($R^2 = 0,092$). Rezultatai reiškia, kad Lietuvos populiacijoje daliai asmenų pajamos lemia psichologinį kapitalą ($p = 0,00$); kuo didesnės pajamos, tuo didesnis psichologinis kapitalas. Kitaip tariant, kai kurių asmenų psichologinio kapitalo įverčiai didėja priklausomai nuo pajamų dydžio ($t = 10.033$; $p = 0,00$).

Išvados:

1. Tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus asmeninių charakteristikų skirtumus skirtingų pajamų kvintilių grupėse: nustatyti saviveiksmingumo skirtumai tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių, kai vidutiniai rangai žemiausių pajamų kvintilyje K1 buvo daugiau kaip du kartus mažesni nei aukščiausių pajamų kvintilyje K5. Taip pat nustatytos analogiškos statistiškai reikšmingos tendencijos lyginant skirtingų pajamų kvintilių grupes pagal viltį, optimizmą, psichologinį kapitalą, atjautą ir dėkingumą.
2. Atlikus subjektyvios socialinės ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupinius palyginimus pagal asmenines charakteristikas paaiškėjo statistiškai reikšmingi saviveiksmingumo skirtumai tarp subjektyvios socialinės ekonominės padėties grupių, kai vidutiniai rangai subjektyviai neturtingiausiųjų grupėje buvo beveik

tris kartus mažesni nei subjektyviai turtingiausiųjų grupėje. Tyrimo rezultatai atskleidė analogiškas statistiškai reikšmingas tendencijas lyginant skirtingos subjektyvios socialinės ekonominės padėties grupes pagal viltį, optimizmą, psichologinį kapitalą ir dėkingumą. Atjautos išreikštumas skirtingose subjektyvios socialinės ekonominės padėties grupėse nebuvo statistiškai reikšmingai skirtingas.

3. Psichologinio kapitalo ir pajamų ryšio regresinė analizė atskleidė, kad Lietuvos populiacijoje daliai asmenų pajamos lemia psichologinį kapitalą; kuo didesnės pajamos, tuo didesnis psichologinis kapitalas. Kitaip tariant, kai kurių asmenų psichologinio kapitalo įverčiai gali didėti priklausomai nuo pajamų dydžio.

6.6. Socialinė ekonominė nelygybė ir atsparumas gyvenimo sunkumams

Paskutiniaisiais dešimtmečiais ypatingai daug dėmesio skiriama atsparumo gyvenimo sunkumams (angl. *resilience*) tyrimams. Nustatyta, kad kuo stipresnis psichologinis atsparumas, tuo didesnė psichologinė gerovė. Deja, tokių tyrimų Lietuvoje atlikta mažai, nekalbant apie atsparumo sąsajas su socialine ekonomine nelygybe.

Atsparumas gyvenimo sunkumams bendriausia prasme reiškia greitą ir efektyvų atsigavimą po stiprų stresą keliančios situacijos (Luthans, Avey, Clapp-Smith, Li, 2008), konstruktyvų elgesį esant reikšmingoms nepalankioms aplinkybėms (Masten, Obradovič, 2006), „pozityvų psichologinį gebėjimą atsitiesti, atsigauti po sunkios padėties, neužtikrintumo, konflikto, nesėkmės ar padidėjusios atsakomybės“ (Luthans, 2002, cit. pagal Luthans et al., 2008).

Atsparumo teorija kilo iš klinikinės psichologijos, kurios atstovai dirbo su sėkmingai įsitvirtinusiiais paaugliais, nepaisant jų patirtų didelių bėdų ir gyvenimo sunkumų (Masten, 2001, cit. Luthans et al., 2008). Atsparumu pasižymintiems individams yra būdingi šie bruožai: sąmoningas realybės priėmimas; gilus įsitikinimas, kad gyvenimas yra prasmingas; šis įsitikinimas dažnai būna paremiamas tvirta vertybių sistema; stipriai išreikštas su-

gebėjimas lanksčiai prisitaikyti prie reikšmingų gyvenimo pokyčių ir įveikti gyvenimo iššūkius bei sunkumus, įskaitant ekonominius.

Atsparumas yra sąlyginai kintantis ir gali būti stiprinamas. Prieš keletą dešimtmečių buvo manoma, kad atsparumas yra reta savybė, tačiau dabar pripažįstama, kad tai psichologinis gebėjimas, kurį turi visi individai, ir jį galima išugdyti. Kitais žodžiais tariant, kiekvienas asmuo turi atsparumo potencialą, bet skiriasi realios žmonių galimybės pasinaudoti šiuo resursu neigiamo streso, nelaimės metu (Luthans, Avey, Clapp-Smith, Li, 2008).

Įdomu, jog yra įrodymų, jog kartą aktyvuota atsparumo galia ne tik leidžia individui atsigauti po konkretaus jį paveikusio įvykio, bet ir veikti netgi sėkmingiau negu prieš tai buvusioje pusiausvyros būsenoje, pavyzdžiui, darbinėje srityje įvykus neigiamam įvykiui šia savybe pasižymintis darbuotojas grįžta į dar aukštesnį motyvacijos lygmenį (Luthans, Avey, Clapp-Smith, Li, 2008). Empirinės studijos parodė, kad atsparumą neigiamų įvykių akivaizdoje sustiprina teigiamos emocijos (Tugade, Fredrickson, Barret, 2004). Klinikiniai psichologai taip pat pažymi, jog kada individas sugrįžta į aukštesnius už homeostazę veikimo lygmenis po nepalankaus įvykio, sugebėjimas atsitiesti gali padidėti ar netgi augti (Richardson, 2002). Kitaip tariant, individai iš tikro gali tapti greičiau atsigauančiais esant nepalankiai situacijai kiekvieną kartą, kada jie efektyviai atsitiesė po ankstesnės nesėkmės. Teigiamų emocijų tyrimuose nustatyta, kad tokios pozityvios reakcijos vyksta į viršų nukreiptos spiralės principu (Frederickson, Joiner, 2002). Sugebėjimui atsitiesti lavinti taip pat kuriamos ir specialios mokymo intervencijos. Kadangi atsparumas yra orientuotas į pozityvią adaptaciją, kuriamų intervencijų pobūdis yra centruotas į potencialių resursų maksimizavimą ir rizikos faktorių minimizavimą (Luthans, Avey, Patera, 2008).

Atsparumu pasižymintys individai nors ir susiduria su stresoriais, jie gali būti mažiau linkę suvokti tokius stimulus kaip tikrą stresą arba bent suvokti juos kaip esančius mažesnio laipsnio. Dėl šios priežasties tokie žmonės patiria mažiau sveikatai negatyvių streso pasekmių (Avey, Patera, West, 2006).

C. Maddi dar 1987 metais nustatė, jog ištvermingi, greitai atsitiesiantys darbuotojai organizacijoje, kurioje vyko masinis etatų mažinimas, išsaugojo geresnę sveikatą, laimę ir išlaikė turėtą darbo atlikimo lygmenį (Luthans et al., 2007). Kito tyrimo rezultatai parodė, kad kinų gamyklos darbininkų,

dalyvaujančių reikšminguose organizacijos pokyčiuose, atsparumas buvo susijęs su jų vadovų vertintu darbo atlikimu (Luthans et al., 2005). Apibendrinant, atsparumas yra potencialiai ugdomas, stiprinamas pozityvus psichologinis konstruktas, adaptyvi sistema, įgalinanti individą greitai atsitiesti po patirto reikšmingo neigiamo įvykio; atsparumas yra susijęs su pasitenkimu gyvenimu, laimingumu ir įsipareigojimu (Yossef, Luthans, 2007).

Šiame tyrime analizavome, kaip socialinė ekonominė nelygybė susijusi su asmens psichologiniu atsparumu. Psichologinis atsparumas buvo tiriamas panaudojant F. Luthans Psichologinio atsparumo subskalę (Luthans, 2007), taip pat naudojant klausimyną, parengtą naudojantis mokslinė literatūra, analizuojančia psichologinį atsparumą ir jo kognityvinius bei emocinius išteklius (Andres, Collings, Qin, 2010; Brown, Beck, Steer, & Grisham, 2000; Arria et al., 2009; Brown et al., 2000; Khan, Leventhal et al., 2002; Sareen, Cox, Afifi, de Graaf, Asmundson, et al., 2005; Have, de Graaf, van Dorsselaer, Verdurmen et al., 2009; Crump, Sundquist, Sundquist, Winkleby, 2013; Ishtiaq-Ahmed, Perski, Mittendorfer-Rutz, 2013).

Tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus psichologinio atsparumo skirtumus skirtingų pajamų kvintilių grupėse ($H(2) = 137.710$, $p = 0.000$). Kaip matyti iš 6.19. lentelėje pateiktų duomenų, vidutiniai rangai žemiausių pajamų kvintilyje K1 yra apie du kartus mažesni, nei aukščiausių pajamų kvintilyje K5.

6.19. lentelė. Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal F. Luthans psichologinio atsparumo subskalę, Kruskal-Wallis testas ($n = 1001$)

	Pajamų kvintiliai	N	Vidutiniai rangai	H (2) Chi kvadratas	df	p
Psichologinis atsparumas	K1	172	335.69	137.710	4	<0.001
	K2	199	428.98			
	K3	249	490.26			
	K4	194	593.88			
	K5	187	647.64			

Kaip matome 6.20. lentelėje, tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus psichologinio atsparumo skirtumus tarp skirtingų subjektyvios so-

cialinės-ekonominės stratifikacijos grupių ($H(2) = 132.364$, $p=0.000$), kai vidutiniai rangai subjektyviai neturtingiausiųjų grupėje buvo beveik tris kartus mažesni nei subjektyviai turtingųjų grupėje.

6.20. lentelė. Subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal pagal F. Luthans psichologinio atsparumo subskalę, Kruskal-Wallis testas ($n=998$)

	Subjektyvi stratifikacija	N	Vidutiniai rangai	H (2) Chi kvadratas	df	p
Psichologinis atsparumas	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	625.51	132.364	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	554.37			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	374.87			
	Patys neturtingiausi	45	240.82			

Šiuo tyrimu taip pat siekėme išsiaiškinti reagavimo į gyvenimo sunkumus skirtumus atskirose pajamų ir subjektyvios socialinės ekonominės padėties grupėse. Tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus reagavimo į gyvenimo sunkumus skirtumus atskirose pajamų kvintilių grupėse. Kaip matyti iš 6.21. lentelėje pateiktų duomenų, K1 menkiausias pajamas gaunantys asmenys „į problemas reaguoja blogai, jos ‘išmuša iš vėžių’, palaužia, paralyžiuoja iniciatyvą, nesukelia noro veikti“ ($H(2) = 58.956$, $p=0.000$), „į problemas, gyvenimo sunkumus reaguoja labai jautriai, tai sukelia didelę įtampą“ ($H(2) = 38.452$, $p=0.000$), „atideda problemų sprendimą tolimesniam laikotarpiui, nekovoja, tiki, kad gyvenimas parodys, pats jas išspręs“ ($H(2) = 25.641$, $p=0.000$), o didelės pajamas gaunantys asmenys – priešingai, „stengiasi ramiai spręsti kylančias problemas ‘iš eilės’, žingsnis po žingsnio“ ($H(2) = 75.036$, $p=0.000$), „daro viską, kas nuo žmogaus priklauso, o toliau – kaip bus, taip bus“ ($H(2) = 31.618$, $p=0.000$), „į kylančias problemas žvelgia kaip į gyvenimo iššūkius, kuriuos reikia sutikti be baimės“ ($H(2) = 39.441$, $p=0.000$), „sunkumai ‘užveda’ imamasi iniciatyvos, aktyvių veiksmų“ ($H(2) = 13.904$, $p=0.000$).

6.21. lentelė. Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal reagavimą į gyvenimo sunkumus, Kruskal-Wallis testas (n=1001)

Reagavimas į gyvenimo sunkumus	Pajamų kvintiliai	N	Vidutiniai rangai	H (2) Chi kvadratas	df	p
Į problemas reaguoju blogai, jos mane 'išmuša iš vėžių', palaužia, paralyžiuoja iniciatyvą, nesukelia noro veikti	K1	172	591.79	58.956	4	<0.001
	K2	199	520.90			
	K3	249	533.13			
	K4	194	470.10			
	K5	187	385.59			
Į problemas, gyvenimo sunkumus reaguoju labai jautriai, tai man sukelia didelę įtampą, tačiau atsikvošėjęs bandau kažką daryti, veikti	K1	172	561.95	38.452	4	<0.001
	K2	199	510.78			
	K3	249	537.03			
	K4	194	486.90			
	K5	187	401.18			
Stengiuosi ramiai spręsti kylančias problemas 'iš eilės', žingsnis po žingsnio	K1	172	380.72	75.036	4	<0.001
	K2	199	460.61			
	K3	249	498.69			
	K4	194	573.21			
	K5	187	582.78			
Svarbiausia ramiai reaguoti į stresą ir pamažu išspręsti kylančias problemas	K1	172	393.02	58.012	4	<0.001
	K2	199	464.87			
	K3	249	508.26			
	K4	194	561.53			
	K5	187	566.29			
Darau viską, kas nuo manęs priklauso, o toliau – kaip bus, taip bus	K1	172	414.18	31.618	4	<0.001
	K2	199	475.78			
	K3	249	522.33			
	K4	194	541.99			
	K5	187	536.76			
Atidedu problemų sprendimą tolimesniam laikotarpiui, nekovuju, gyvenimas parodys, pats jas išspręs	K1	172	564.91	25.641	4	<0.001
	K2	199	521.81			
	K3	249	511.34			
	K4	194	479.55			
	K5	187	428.57			
Į kylančias problemas žvelgiu kaip į gyvenimo iššūkius, kuriuos reikia sutikti be baimės, jie padeda patikrinti save, ar aš tai galiu įveikti	K1	172	426.78	39.441	4	<0.001
	K2	199	469.46			
	K3	249	490.18			
	K4	194	523.37			
	K5	187	594.03			
Tai mane 'užveda' kovojau, imuosi iniciatyvos, aktyvių veiksmų, kad susidoročiau su gyvenimo sunkumais	K1	172	466.25	13.904	4	0.008
	K2	199	472.85			
	K3	249	493.95			
	K4	194	512.94			
	K5	187	559.92			

Kaip matome 6.22. lentelėje, tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus reagavimo į gyvenimo sunkumus skirtumus tarp skirtingų subjektyvios socialinės – ekonominės stratifikacijos grupių. Neturtingųjų grupei save priskiriantys asmenys žymiai labiau „į problemas reaguoja blogai, jos išmuša iš vėžių, palaužia, paralyžiuoja iniciatyvą, nesukelia noro veikti“ ($H(2) = 75.350, p=0.000$), „į problemas, gyvenimo sunkumus reaguoja labai jautriai, tai sukelia didelę įtampą“ ($H(2) = 50.134, p=0.000$), „atideda problemų sprendimą tolimesniam laikotarpiui, nekovoja, tiki, kad gyvenimas parodys, pats jas išspręs“ ($H(2) = 32.861, p=0.000$), o subjektyviai turtingi asmenys – priešingai, „stengiasi ramiai spręsti kylančias problemas ‘iš eilės’ žingsnis po žingsnio“ ($H(2) = 41.724, p=0.000$), „stengiasi ramiai reaguoti“ ($H(2) = 38.524, p=0.000$), „į kylančias problemas žvelgia kaip į gyvenimo iššūkius, kuriuos reikia sutikti be baimės“ ($H(2) = 26.466, p=0.000$), „sunkumai ‘užveda’ imamasi iniciatyvos, aktyvių veiksmų“ ($H(2) = 33.522, p=0.000$).

6.22. lentelė. Subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal reagavimą į gyvenimo sunkumus, Kruskal-Wallis testas ($n=998$)

Reagavimas į gyvenimo sunkumus	Subjektyvi stratifikacija	N	Vidutiniai rangai	Chi kva-dratas	df	p
Į problemas reaguojau blogai, jos mane ‘išmuša iš vėžių’, palaužia, paralyžiuoja iniciatyvą, nesukelia noro veikti	Vidurinis sluoksnis, pakankamai <u>pinigų</u>	125	405.02	75.350	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	461.23			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	589.24			
	Patys neturtingiausi	45	680.94			
Į problemas, gyvenimo sunkumus reaguojau labai jautriai, tai man sukelia didelę įtampą, tačiau atsikvošėjęs bandau kažką daryti, veikti	Vidurinis sluoksnis, pakankamai <u>pinigų</u>	125	411.58	50.134	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	477.65			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	550.54			
	Patys neturtingiausi	45	698.72			

Stengiuosi ramiai spręsti kylančias problemas 'iš eilės,' žingsnis po žingsnio	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	561.35	41.724	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	523.46			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	452.21			
	Patys neturtingiausi	45	323.78			
Svarbiausia ramiai reaguoti į stresą ir pamažu išspręsti kylančias problemas	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	548.97	38.524	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	524.23			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	455.56			
	Patys neturtingiausi	45	328.23			
Darau viską, kas nuo manęs priklauso, o toliau – kaip bus, taip bus	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	470.48	3.680	3	.298
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	512.06			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	492.10			
	Patys neturtingiausi	45	471.43			
Atidedu problemų sprendimą tolimesniam laikotarpiui, nekovoju, gyvenimas parodys, pats jas išspręs	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	424.30	32.861	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	477.77			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	568.08			
	Patys neturtingiausi	45	554.32			
Į kylančias problemas žvelgiu kaip į gyvenimo iššūkius, kuriuos reikia sutikti be baimės, jie padeda patikrinti save, ar aš tai galiu įveikti	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	554.21	26.466	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	520.84			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	452.12			
	Patys neturtingiausi	45	376.36			
Tai mane 'užveda' kovoju, imuosi iniciatyvos, aktyvių veiksmų, kad susidoročiau su gyvenimo sunkumais	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	528.58	33.522	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	523.06			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	472.89			
	Patys neturtingiausi	45	292.94			

Išvados:

1. Tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus psichologinio atsparumo skirtumus skirtingų pajamų kvintilių grupėse: vidutiniai rangai žemiausių pajamų kvintilyje K1 yra apie du kartus mažesni nei aukščiausių pajamų kvintilyje K5.
2. Tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus psichologinio atsparumo skirtumus tarp skirtingų subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos grupių, kai vidutiniai rangai subjektyviai neturtingiausių grupėje buvo beveik tris kartus mažesni nei subjektyviai turtingųjų grupėje.
3. Tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus reagavimo į gyvenimo sunkumus skirtumus skirtingų pajamų kvintilių grupėse. K1 menkiausias pajamas gaunantys asmenys „į problemas reaguoja blogai, jos ‘išmuša iš vėžių’, palaužia, paralyžiuoja iniciatyvą, nesukelia noro veikti“, „į problemas, gyvenimo sunkumus reaguoja labai jautriai, tai sukelia didelę įtampą“, „atideda problemų sprendimą tolimesniam laikotarpiui, nekovoja, tiki, kad gyvenimas parodys, pats jas išspręs“, o didelės pajamas gaunantys asmenys – priešingai, „stengiasi ramiai spręsti kylančias problemas ‘iš eilės’ žingsnis po žingsnio“, „daro viską, kas nuo jų priklauso“, „į kylančias problemas žvelgia kaip į gyvenimo iššūkius, kuriuos reikia sutikti be baimės“, „sunkumai ‘užveda’, imamasi iniciatyvos, aktyvių veiksmų“.
4. Tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus reagavimo į gyvenimo sunkumus skirtumus tarp skirtingų subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos grupių. Neturtingųjų grupei save priskiriantys asmenys žymiai labiau „į problemas reaguoja blogai, jos ‘išmuša iš vėžių’ palaužia, paralyžiuoja iniciatyvą, nesukelia noro veikti“, „į problemas, gyvenimo sunkumus reaguoja labai jautriai, tai sukelia didelę įtampą“, „atideda problemų sprendimą tolimesniam laikotarpiui, nekovoja, tiki, kad gyvenimas parodys, pats jas išspręs“, o subjektyviai turtingi asmenys – priešingai, „stengiasi ramiai spręsti kylančias problemas ‘iš eilės’ žingsnis po žingsnio“, „stengiasi ramiai reaguoti“, „į kylančias problemas žvelgia kaip į gyvenimo iššūkius, kuriuos reikia sutikti be baimės“, „sunkumai ‘užveda’, imamasi iniciatyvos, aktyvių veiksmų“.

6.7. Socialinė ekonominė nelygybė ir gyventojų „baimės“

Įsitikinimų sistemų visumą, kurią skirtingi autoriai vadina įvairiai, pavyzdžiui, 'pasaulio modeliais' (Bowlby, 1969), 'prasmės struktūromis' (Maris, 1975), 'asmeniniais konstruktais' (Kelly, 1955), S. Epstein, Kognityvinės patyriminės savasties teorijos autorius, tyrinėjęs 'konstruktyvų mąstymą' ir kognityvinių schemų formavimosi ypatumus, vadina 'asmenine tikrovės teorija' (Epstein, 1973). Jo teigimu, kiekvienas žmogus kuria asmeninę tikrovės teoriją, kurią sudaro teorijos apie save, pasaulį ir santykį su pasauliu (Epstein, 1990). Šių teorijų pagrindiniai teiginiai arba įsitikinimų sistemos yra emociškai reikšmingų gyvenimo įvykių išvestinė. Pagal tai, kokios schemas žmoguje dominuoja, galima daryti prielaidas apie tam tikrą emocinį patyrimą. Kai kurie mokslininkai negatyvias kognityvines schemas vadina „baimėmis“: jų formavimuisi poveikį daro reikšmingi gyvenimo įvykiai ir pasikartojančios kasdieninių situacijų patirtys (Catlin & Epstein, 1992).

Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties tyrimu siekėme išsiaiškinti, ar negatyvios kognityvinės schemas arba „baimės“ gali būti susiję su asmens pajamomis arba su tuo, kuriai socialinei ekonominei grupei asmuo save priskiria. Nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai atskleidė įdomias tendencijas. Kaip matome 6.23. lentelėje, baimė nerasti tinkamo darbo buvo stipriausiai išreikšta didžiausias pajamas gaunančių asmenų K5 grupėje ($H(2)= 15.910$, $p=0.003$), baimė netekti darbo – taip pat aukščiausias pajamas gaunančių asmenų K5 grupėje ($H(2)= 50.588$, $p=0.000$). Mažiausias pajamas gaunančių asmenų grupėje stipriausiai buvo išreikšta skurdo, nepritekliaus baimė ($H(2)= 37.316$, $p=0.000$), vienatvės ($H(2)= 30.018$, $p=0.000$), sveikatos pablogėjimo ($H(2)= 32.747$, $p=0.000$), neįgalumo ($H(2)= 19.603$, $p=0.000$), senatvės ($H(2)= 27.210$, $p=0.000$) ir diskriminacijos baimė ($H(2)= 36.272$, $p=0.000$). Vidutinių pajamų kvintilyje K3 stipriausiai buvo išreikšta pajamų sumažėjimo baimė ($H(2)= 20.825$, $p=0.000$), materialinės gerovės pablogėjimo baimė ($H(2)= 29.059$, $p=0.000$), artimųjų ligos baimė ($H(2)= 14.681$, $p=0.000$), taip pat socialinio neteisingumo baimė ($H(2)= 35.572$, $p=0.000$).

6.23. lentelė. Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal suvokiamas „baimes“, Kruskal-Wallis testas (n=1001)

„Baimės“	Pajamų kvintiliai	N	Vidutiniai rangai	H (2) Chi kvadratas	df	p
Nerasti tinkamo darbo	K1	172	462.40	15.910	4	.003
	K2	199	452.50			
	K3	249	518.28			
	K4	194	528.02			
	K5	187	537.07			
Netekti darbo	K1	172	405.61	50.588	4	.000
	K2	199	435.28			
	K3	249	542.67			
	K4	194	541.34			
	K5	187	561.33			
Būtinybė emigruoti ieškoti darbo svetur	K1	172	468.30	8.643	4	.071
	K2	199	469.86			
	K3	249	527.32			
	K4	194	517.76			
	K5	187	511.78			
Pajamų sumažėjimo	K1	172	504.49	20.825	4	.000
	K2	199	525.23			
	K3	249	546.99			
	K4	194	480.16			
	K5	187	432.39			
Materialinės gerovės pablogėjimo	K1	172	535.40	29.059	4	.000
	K2	199	519.22			
	K3	249	548.40			
	K4	194	467.28			
	K5	187	421.84			
Skurdo, nepritekliaus	K1	172	559.35	37.316	4	.000
	K2	199	519.81			
	K3	249	547.53			
	K4	194	445.22			
	K5	187	423.21			
Vienatvės	K1	172	570.28	30.018	4	.000
	K2	199	522.81			
	K3	249	522.95			
	K4	194	459.75			
	K5	187	427.64			
Sveikatos pablogėjimo	K1	172	573.32	32.747	4	.000
	K2	199	517.08			
	K3	249	524.51			
	K4	194	469.82			
	K5	187	418.41			

Artimųjų ligos, netekties	K1	172	517.02	14.681	4	.005
	K2	199	475.24			
	K3	249	549.43			
	K4	194	493.20			
	K5	187	457.28			
Tapti neįgaliau	K1	172	549.01	19.603	4	.001
	K2	199	518.00			
	K3	249	524.98			
	K4	194	473.35			
	K5	187	435.51			
Senatvės	K1	172	561.60	27.210	4	.000
	K2	199	536.98			
	K3	249	515.81			
	K4	194	454.12			
	K5	187	435.89			
Diskriminacijos	K1	172	552.27	36.272	4	.000
	K2	199	528.47			
	K3	249	528.28			
	K4	194	491.84			
	K5	187	397.79			
Socialinio neteisingumo	K1	172	544.18	35.572	4	.000
	K2	199	520.17			
	K3	249	547.70			
	K4	194	476.81			
	K5	187	403.79			

Analizuojant subjektyvios socialinės ekonominės padėties grupių „baimių“ skirtumus atskleistos visiškai kitokios tendencijos nei grupėse pagal pajamas. Kaip matome 6.24. lentelėje, baimė nerasti tinkamo darbo buvo stipriausiai išreikšta subjektyviai pačių neturtingiausiųjų grupėje ($H(2)=18.551$, $p=0.003$), šioje grupėje buvo stipriausiai išreikšta ir skurdo, nepritekliaus baimė ($H(2)=122.576$, $p=0.000$), viena tvė ($H(2)=55.765$, $p=0.000$), sveikatos pablogėjimo ($H(2)=72.661$, $p=0.000$), neįgalumo ($H(2)=57.914$, $p=0.000$), senatvės ($H(2)=27.784$, $p=0.000$), pajamų sumažėjimo ($H(2)=76.723$, $p=0.000$), artimųjų ligos ($H(2)=37.450$, $p=0.000$), materialinės gerovės pablogėjimo ($H(2)=123.907$, $p=0.000$), diskriminacijos ($H(2)=22.311$, $p=0.000$), socialinio neteisingumo baimės ($H(2)=94.094$, $p=0.000$). Labai įdomu, kad subjektyviai neturtingiausiųjų sluoksnyje buvo stipriausiai išreikšta baimė likti be diplomo ($H(2)=10.384$, $p=0.016$), neįgyti aukštojo išsilavinimo ($H(2)=9.088$, $p=0.028$), likti be profesijos, specialybės ($H(2)=9.654$, $p=0.022$), nerasti draugo/-ės, nesukurti šeimos ($H(2)=15.931$, $p=0.001$). Vi-

duriniame sluoksnyje, kuris ne visuomet turi pinigų oriai gyventi, stipriausiai buvo išreikšta baimė netekti darbo ($H(2) = 20.266$, $p = 0.000$) ir baimė, kad gali tekti emigruoti dėl darbo neturėjimo ($H(2) = 24.946$, $p = 0.000$).

6.24. lentelė. Subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal suvokiamas „baimes“, Kruskal-Wallis testas ($n = 998$)

„Baimės“	Subjektyvi stratifikacija	N	Vidutiniai rangai	Chi kvadratas	df	p
Nerasti tinkamo darbo	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	467.10	18.551	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	525.37			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	450.98			
	Patys neturtingiausi	45	569.74			
Netekti darbo	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	465.42	20.266	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	533.41			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	447.22			
	Patys neturtingiausi	45	498.81			
Būtinybė emigruoti ieškoti darbo svetur	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	429.66	24.946	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	536.52			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	461.73			
	Patys neturtingiausi	45	471.01			
Pajamų sumažėjimo	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	343.36	76.723	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	484.59			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	573.01			
	Patys neturtingiausi	45	665.21			
Materialinės gerovės pablogėjimo	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	305.22	123.907	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	478.31			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	597.10			
	Patys neturtingiausi	45	700.41			
Skurdo, nepriekiaus	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	338.94	122.576	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	461.73			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	613.80			
	Patys neturtingiausi	45	707.76			

Vienatvės	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	410.43	55.765	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	469.62			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	569.21			
	Patys neturtingiausi	45	685.91			
Sveikatos pa-blogėjimo	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	400.72	72.661	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	463.55			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	584.36			
	Patys neturtingiausi	45	694.38			
Artimųjų ligos, netekties	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	456.18	37.450	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	466.41			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	561.39			
	Patys neturtingiausi	45	646.12			
Tapti neigaliu	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	402.29	57.914	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	469.28			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	577.64			
	Patys neturtingiausi	45	660.98			
Senatvės	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	426.17	27.784	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	479.80			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	556.53			
	Patys neturtingiausi	45	595.08			
Diskriminacijos	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	441.91	22.311	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	479.74			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	550.48			
	Patys neturtingiausi	45	589.19			
Socialinio neteisingumo	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	368.42	94.094	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	462.53			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	602.00			
	Patys neturtingiausi	45	688.41			

Išvados:

1. Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties tyrimas atskleidė, kad baimė nerasti tinkamo darbo buvo stipriausiai išreikšta didžiausias

pajamas gaunančių asmenų K5 grupėje, baimė netekti darbo – taip pat aukščiausias pajamas gaunančių asmenų K5 grupėje. Mažiausias pajamas gaunančių asmenų grupėje stipriausiai buvo išreikšta skurdo, nepritekliaus baimė, vienvietės, sveikatos pablogėjimo, neišgalumo, senatvės ir diskriminacijos baimė. Vidutinių pajamų kvintilyje K3 stipriausiai buvo išreikšta pajamų sumažėjimo baimė, materialinės gerovės pablogėjimo baimė, artimųjų ligos baimė, taip pat socialinio neteisingumo baimė.

2. Analizuojant subjektyvios socialinės ekonominės padėties grupių „baimių“ skirtumus atskleistos kitokios tendencijos nei grupėse pagal pajamas. Baimė nerasti tinkamo darbo buvo stipriausiai išreikšta subjektyviai pačių neturtingiausiųjų grupėje, šioje grupėje buvo stipriausiai išreikšta ir skurdo, nepritekliaus baimė, vienvietės, sveikatos pablogėjimo, neišgalumo, pajamų sumažėjimo, artimųjų ligos, materialinės gerovės pablogėjimo, diskriminacijos, socialinio neteisingumo baimės. Subjektyviai pačių neturtingiausiųjų sluoksnyje buvo stipriausiai išreikšta baimė likti be diplomo, neįgyti aukštojo išsilavinimo, likti be profesijos, specialybės, nerasti draugo/-ės, nesusikurti šeimos. Viduriniame sluoksnyje, kuris ne visuomet turi pinigų oriai gyventi, stipriausiai buvo išreikšta baimė netekti darbo) ir baimė, kad gali tecti emigruoti dėl darbo neturėjimo.

6.8. Ekonominis stresas ir sunkumai pagal socialinę ekonominę padėtį

Daugelis autorių, analizuojančių socialinės ekonominės nelygybės poveikį skurdžiausiai gyvenančių asmenų gyvenimo kokybei, paskutiniu metu pradėjo nagrinėti ekonominio streso konstrukta (Barlett C. P., Anderson C. A., 2013). Jų teigimu, ekonominis stresas daro neigiamą poveikį kai kurių visuomenės grupių psichologinei gerovei ir net psichinei bei fizinei sveikatai.

Ekonominį stresą daugelis autorių tiria naudojant Ekonominio streso skalę (*Economic Stress Questionnaire (ESQ)*, Barlett C. P., Anderson C. A., 2013), kuri vertina, kiek streso, neigiamų emocijų sukelia su šalies ekonomika susiję įvykiai. Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties tyrimui buvo panaudota tik šios skalės dalis, t. y. 3 teiginiai: „Kai mąstau apie ekonominę

padėti, imu jausti stiprų nerimą“, „Man kelia nerimą, kaip reiktų rasti darbą, jei jo neturėčiau“, „Nerimauju, kad degalų kainos taip išaugs, jog nebegalėsiu vairuoti automobilio“. Kaip minėta, šios skalės Cronbach alpha Lietuvos gyventojų imtyje lygus 0,632.

Kai kurie skurdo psichologijos tyrinėtojai, siekiantys paaiškinti socialinės ekonominės nelygybės padarinius, rekomenduoja vertinti ir Ekonomikos poveikį bei Ekonominį sunkumą. Šiame tyrime buvo naudota Ekonominio poveikio skalė (*Economic Impact Scale*, Lauzun, H. M., Major, D. A., & Jones, M. P., 2012), kuri vertina, kokį psichologinį poveikį namų ūkiams sukelia ekonominės krizės: „Dabartinė ekonominė padėtis paveikė mano gyvenimą“, „Pergyvenu dėl darbo vietos saugumo, susijusio su ekonomine situacija“, „Man kelia nerimą, kai mano įmonė / darbovietė išgyvena krizę (pristabdo gamybą ir pan.)“, „Man kelia nerimą, kai mano įmonė / darbovietė mažina darbuotojų skaičių“, „Dėl dabartinės ekonomikos kenčia mano šeima“. Kaip minėta, šios skalės Cronbach alpha Lietuvos gyventojų imtyje lygus 0,829.

Ekonominiai sunkumai šiame tyrime buvo analizuojami panaudojant klausimus iš Ekonominės deprivacijos skalės (*Economic Deprivation Measure*, Zvonkovic A. M.; Lee K.-H.; Brooks-Hurst E.; Lee N., 2014), kuri vertina asmens ir namų ūkių finansinę gerovę ir planavimą, Ekonominių sunkumų skalės (*Measurement of Economic Hardship*, Hill T.D., Angel R. J., 2005), kuri vertina namų ūkių finansines galimybes; Ekonominių sunkumų indekso (*Economic Hardship Index*, Adams A. E., Sullivan C. M. ir kt., 2008), kuris vertina materialinius sunkumus (galimybes apmokėti sąskaitas, padengti kreditą ir pan.). Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties tyrime naudoti klausimai pateikiami 6.25. lentelėje.

6.25. lentelė. Ekonominių sunkumų matavimo skalės klausimai, Cronbach alpha - 0,774, n=1001

Kiek dažnai Jūsų namų ūkis turi skolintis pinigų, kad apmokėtų sąskaitas?
 Kiek dažnai Jūsų namų ūkis turi atidėti nusipirkimą kažko svarbaus, ko Jums reikia, nes neturite pakankamai pinigų?
 Kiek dažnai Jūsų namų ūkis gali sau leisti tokius malonius dalykus, kaip apsilankymas (kino) teatre ar restorane?
 Per paskutinius 12 mėnesių kiek dažnai Jūsų namų ūkis susidūrė su sunkumais apmokant sąskaitas?

Ar Jūsų namų ūkis turi pakankamai pinigų, kad sau leistų gyventi tokiaime būste, maitintis ir rengtis taip, kaip jaučiatės to verti?

Pamąstykite apie mėnesio pabaigą per paskutinius 12 mėnesių, ar likdavo pinigų Jūsų namų ūkyje?

Ar kada nors per paskutinius 12 mėnesių Jūs ar kiti suaugę asmenys Jūsų namų ūkyje turėjo apriboti maistą ar nepavalgyti, nes nebuvo pakankamai pinigų maistui?

Ar kada nors per paskutinius 12 mėnesių Jūs ar kiti suaugę asmenys Jūsų namų ūkyje nevalgė visą dieną, nes nebuvo pakankamai pinigų maistui?

Ar kada nors per paskutinius 12 mėnesių Jūs buvote alkanas, nes negalėjote normaliai pavalgyti dėl pinigų trūkumo?

Ar per paskutinius 12 mėnesių netekote šiek tiek svorio, nes nebuvo pakankamai maisto?

Ar kada nors per paskutinius 12 mėnesių Jūs ribojote maistą savo vaikams, nes nebuvo pakankamai pinigų?

Ar kada nors per paskutinius 12 mėnesių Jūsų namų ūkio asmuo (vaikas) nepavalgė, nes nebuvo pakankamai pinigų maistui?

Ar kada nors per paskutinius 12 mėnesių Jūsų namų ūkio asmuo (vaikas) buvo alkanas, nes nebuvo finansinės galimybės nusipirkti daugiau maisto?

Siekdami išsiaiškinti, ar skirtingų pajamų kvintilių grupės skiriasi pagal ekonominio streso, ekonomikos poveikio bei ekonominių sunkumų įverčius, atlikome Kruskal-Wallis nepriklausomų imčių tiriamųjų tarpgrupinius palyginimus. Kaip matome 6.26. lentelėje, tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus ekonominių sunkumų skirtumus tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių ($H(2) = 207.801$, $p=0.000$), kai vidutiniai rangai žemiausių pajamų kvintilyje K1 buvo daugiau kaip du kartus didesni nei aukščiausių pajamų kvintilyje K5. Ekonomikos poveikio įverčiai taip pat statistiškai reikšmingai skyrėsi tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių ($H(2) = 24.469$, $p=0.000$). Įdomu, bet ekonomikos poveikio vidutiniai rangai buvo didžiausi vidutinių pajamų K3 kvintilyje. Ekonominio streso įverčiai taip pat statistiškai reikšmingai skyrėsi tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių ($H(2) = 25.934$, $p=0.000$). Įdomu, bet ekonominio streso vidutiniai rangai buvo didžiausi vidutinių pajamų K3 kvintilyje. Gali būti, jog tokius ekonomikos poveikio ir ekonominio stre-

so rezultatus apsprendė skalių klausimai, kuriuose minimos darbo netekimo arba degalų kainų išaugimo rizikos, o mažiausias pajamas gaunantiems asmenims šios rizikos gali būti neaktualios.

6.26 lentelė. Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal Psichologinės gerovės, psichologinio kapitalo, emocinės patirties ir ekonominių sunkumų skales, Kruskal-Wallis testas ($n=1001$)

	Pajamų kvintiliai	N	Vidutiniai rangai	H (2) Chi kvadratas	df	p
Ekonominis stresas	K1	172	424.96	25.934	4	<0.001
	K2	199	459.79			
	K3	249	549.92			
	K4	194	530.60			
	K5	187	518.95			
Ekonomikos poveikis	K1	172	425.78	24.469	4	<0.001
	K2	199	460.99			
	K3	249	545.57			
	K4	194	526.77			
	K5	187	526.68			
Ekonominiai sunkumai	K1	172	717.25	207.801	4	<0.001
	K2	199	560.98			
	K3	249	516.06			
	K4	194	415.82			
	K5	187	306.57			

Siekdami išsiaiškinti, ar subjektyvi stratifikacija, savęs priskyrimas skirtingoms socialinės-ekonominės padėties grupėms susijęs su skirtingais ekonominio streso, ekonomikos poveikio bei ekonominių sunkumų įverčiais, atlikome Kruskal-Wallis nepriklausomų imčių tiriamųjų tarpgrupinius palyginimus. Kaip matome 6.27. lentelėje, tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus ekonominių sunkumų skirtumus tarp skirtingų subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos grupių ($H(2)= 352.246$, $p=0.000$), kai vidutiniai rangai subjektyviai neturtingiausių grupėje buvo **keturis kartus** didesni nei subjektyviai turtingųjų grupėje. Ekonomikos poveikio įverčiai taip pat statistiškai reikšmingai skyrėsi tarp skirtingų subjektyvios socialinės ekonominės padėties grupių ($H(2)= 16.756$, $p=0.000$), subjektyviai neturtingiausių grupėje jie buvo didesni nei subjektyviai turtingųjų grupėje. Įdomu, bet ekonominis stresas buvo didžiausias viduriniajame sluoksnyje, kuris ne visuomet gali oriai gyventi ($H(2)= 18.513$, $p=0.000$), bet gali būti, kad tokius duomenis lėmė kainos apie degalus, o subjektyviai neturtingiausieji, tikėtina, automobiliais nesinaudoja arba naudojami labai mažai.

6.27. lentelė. Subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal Psichologinės gerovės, psichologinio kapitalo, emocinės patirties ir ekonominių sunkumų skales, Kruskal-Wallis testas (n=998)

	Subjektyvi stratifikacija	N	Vidutiniai rangai	H (2) Chi kva- dratas	df	p
Ekonominis stresas	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	396.82	18.513	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	518.17			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	508.25			
	Patys neturtingiausi	45	502.07			
Ekonomikos poveikis	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	401.89	16.756	3	0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	511.12			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	514.53			
	Patys neturtingiausi	45	535.93			
Ekonominiai sunkumai	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	201.08	352.246	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	442.45			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	686.55			
	Patys neturtingiausi	45	881.06			

Siekdami išsiaiškinti pajamų ir ekonominių sunkumų priežastinius ryšius, atlikome regresinę analizę, kurios rezultatai pateikti 6.28. lentelėje.

6.28. lentelė. Lietuvos gyventojų pajamų eurai per mėnesį atskaičius mokesčius (‘į rankas’) ir ekonominių sunkumų ryšio linijinė regresinė analizė (n=1001)

Mo- delis	R	R Kva- dratas	Kore- guotas R kva- dratas	Std. Error of the Estimate	Pokytis				
					R kvadrato Pokytis	F Pokytis	df1	df2	Reikšmin- gumas F Pokytis
1	.225 ^a	.051	.050	.77449	.051	53.491	1	999	.000

a Prognostinis veiksnys: (Konstanta), **Pajamos eurai per mėnesį atskaičius mokesčius (‘į rankas’)**

ANOVA^b

	Modelis	Kvadratų suma	df	Vidurkio kvadratas	F	Reikšmingumas
1	Regresinis	32.086	1	32.086	53.491	.000 ^a
	Rezidualinis	599.241	999	.600		
	Iš viso	631.327	1000			

a. Prognostinis veiksnys: (Konstanta), **Pajamos eurai per mėnesį atskaičius mokesčius („į rankas“)**

b. Priklausomas kintamasis: Ekonominiai sunkumai

Koeficientai^a

Modelis	Nestandardizuoti koeficientai		Standartizuoti koeficientai	t	Reikšmingumas
	B	Std. Error	Beta		
1 (Konstanta)	1.839	.035		52.666	.000
Pajamos eurai per mėnesį atskaičius mokesčius („į rankas“)	-.015	.002	-.225	-7.314	.000

a. Priklausomas kintamasis: Ekonominiai sunkumai

Analizė rodo, kad regresija yra statistiškai reikšminga ($p = 0,00$), ir koreliacijos koeficientas rodo nepriklausomo ir priklausomo kintamųjų ryšį ($R = 0,225$), be to, analizė tinkama paaiškinti pakankamą kiekį duomenų ($R^2 = 0,051$). Rezultatai reiškia, kad Lietuvos populiacijoje daliai asmenų pajamos lemia ekonominius sunkumus ($p = 0,00$); kuo mažesnės pajamos, tuo bus didesni ekonominiai sunkumai. Kitaip tariant, kai kurių asmenų ekonominių sunkumų įverčiai didėja priklausomai nuo mažėjančių pajamų dydžio ($t = -7.314$; $p = 0,00$). Apibendrinant, pajamos ne tik susiję su ekonominiais sunkumais, bet ir juos prognozuoja.

Išvados:

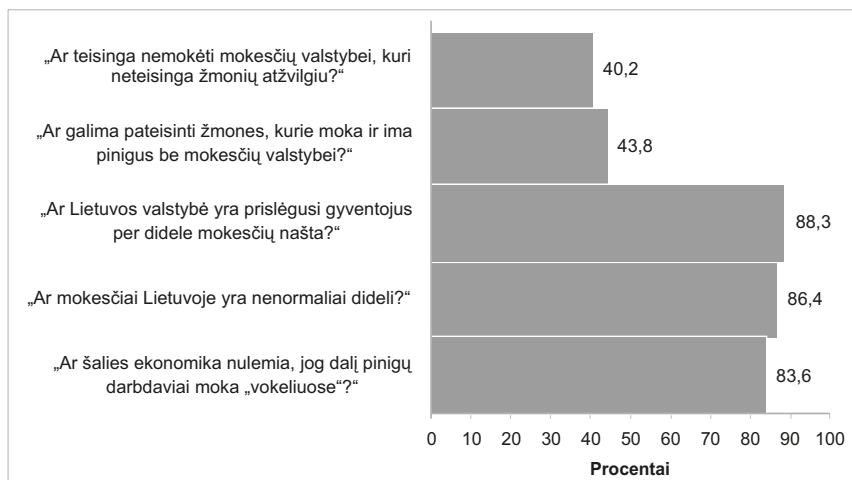
1. Tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus ekonominių sunkumų skirtumus tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių, kai vi-

vidutiniai rangai žemiausių pajamų kvintilyje K1 buvo daugiau kaip du kartus didesni nei aukščiausių pajamų kvintilyje K5. Ekonomikos poveikio ir ekonominio streso įverčiai taip pat statistiškai reikšmingai skyrėsi tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių. Ekonomikos poveikio ir ekonominio streso vidutiniai rangai buvo didžiausi vidutinių pajamų K3 kvintilyje. Gali būti, jog tokius ekonomikos poveikio ir ekonominio streso rezultatus apsprendė skalių klausimai, kuriuose minimos darbo netekimo arba degalų kainų išaugimo rizikos, o mažiausias pajamas gaunantiems asmenims šios rizikos gali būti neaktualios.

2. Tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus ekonominių sunkumų skirtumus tarp skirtingų subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos grupių, kai vidutiniai rangai subjektyviai neturtingiausių grupėje buvo **keturis kartus** didesni nei subjektyviai turtingųjų grupėje. Ekonomikos poveikio įverčiai taip pat statistiškai reikšmingai skyrėsi tarp skirtingų subjektyvios socialinės ekonominės padėties grupių, subjektyviai neturtingiausių grupėje jie buvo didesni nei subjektyviai turtingųjų grupėje. Ekonominis stresas buvo didžiausias viduriniajame sluoksnyje, kuris ne visuomet gali oriai gyventi, bet gali būti, kad tokius duomenis lėmė kainos apie degalus, o subjektyviai neturtingiausieji, tikėtina, automobiliais nesinaudoja arba naudojami labai mažai.
3. Regresinė analizė atskleidė, kad Lietuvos populiacijoje daliai asmenų pajamos lemia ekonominius sunkumus; kuo mažesnės pajamos, tuo bus didesni ekonominiai sunkumai. Kitaip tariant, kai kurių asmenų ekonominių sunkumų įverčiai didėja priklausomai nuo mažėjančių pajamų dydžio, t. y. pajamos ne tik susiję su ekonominiais sunkumais, bet ir juos prognozuoja.

6.9. Socialinė ekonominė nelygybė ir „šešėlinė“ ekonomika

Šiame tyrime požiūriui į šešėlinę ekonomiką vertinti buvo sukurta speciali skalė, kurios rezultatai pateikti 6.1. paveiksle.

6.1. pav. Lietuvos gyventojų požiūris į šešėlinę ekonomiką, atsakymas „TAIP“ į pateiktus klausimus, n=1001

Kaip matome, 40 proc. tiriamųjų mano, jog teisinga nemokėti mokesčių valstybei, kuri neteisinga žmonių atžvilgiu, beveik 44 proc. tiriamųjų įsitikinę, jog galima pateisinti žmones, kurie moka ir ima pinigus be mokesčių valstybei, beveik 89 proc. respondentų mano, jog valstybė yra prislėgusi gyventojus per didele mokesčių našta, beveik 87 proc. mokesčius Lietuvoje vertina kaip „nenormaliai didelius“, ir beveik 84 proc. įsitikinę, jog šalies ekonomika nulemia, jog dalį pinigų darbdaviai moka „vokeliuose“.

Šiame tyrime taip pat buvo keliama prielaida, kad skirtingų pajamų grupės turi skirtingą požiūrį į „šešėlinę“ ekonomiką. Atlikus skirtingų pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupinius palyginimus, kaip matome 6.29. lentelėje, nenustatyti statistiškai reikšmingi požiūrio skirtumai tarp skirtingų pajamų grupių.

6.29. lentelė. Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal požiūrį į „šešėlinę“ ekonomiką, Kruskal-Wallis testas (n=1001)

	Pajamų kvintiliai	N	Vidutiniai rangai	H (2) Chi kvadratas	df	p
„Šešėlio“ vertinimas	K1	172	507.94	2.026	4	0.731
	K2	199	480.15			
	K3	249	495.17			
	K4	194	509.62			
	K5	187	515.63			

Šiame tyrime taip pat buvo keliami prielaidai, kad skirtingos socialinės ekonominės padėties grupės turi skirtingą požiūrį į „šešėlinę“ ekonomiką. Atlikus skirtingos socialinės ekonominės padėties nepriklausomų imčių tarpgrupinius palyginimus, kaip matome 6.30. lentelėje, nenustatyti statistiškai reikšmingi požiūrio skirtumai.

6.30. lentelė. Subjektyvios socialinės ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal požiūrį į „šešėlinę“ ekonomiką, Kruskal-Wallis testas (n=998)

	Subjektyvi stratifikacija	N	Vidutiniai rangai	H (2) Chi kvadratas	df	p
„Šešėlio“ vertinimas	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	543.88	6.960	3	0.073
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	501.52			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	487.52			
	Patys neturtingiausi	45	424.91			

Išvados:

1. Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties tyrimas parodė, kad 40 proc. respondentų mano, jog teisinga nemokėti mokesčių valstybei, kuri neteisinga žmonių atžvilgiu, beveik 44 proc. tiriamųjų įsitikinę, jog galima pateisinti žmones, kurie moka ir ima pinigus be mokesčių valstybei, beveik 89 proc. respondentų mano, jog valstybė yra prislėgusi gyventojus per didele mokesčių našta, beveik 87 proc. mokesčius

Lietuvoje vertina kaip „nenormaliai didelius“, ir beveik 84 proc. įsiti kinę, jog šalies ekonomika nulemia, jog dalį pinigų darbdaviai moka „vokeliuose“.

2. Šiame tyrime buvo keliama prielaida, kad skirtingų pajamų grupės turi skirtingą požiūrį į „šešėlinę“ ekonomiką, bet, atlikus skirtingų pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupinius palyginimus, statistiškai reikšmingi požiūrio skirtumai tarp skirtingų pajamų grupių nenustatyti.
3. Šiame tyrime taip pat buvo keliama prielaida, kad skirtingos socialinės ekonominės padėties grupės turi skirtingą požiūrį į „šešėlinę“ ekonomiką, bet, atlikus skirtingos socialinės ekonominės padėties nepriklausomų imčių tarpgrupinius palyginimus, statistiškai reikšmingi požiūrio skirtumai nenustatyti.

6.10. Socialinė ekonominė stratifikacija ir požiūris į pinigus

Kai kurių autorių teigimu, asmens požiūris į pinigus gali stipriai apspręsti, kokiai socialinei ekonominei grupei asmuo anksčiau ar vėliau savo gyvenime priklausys (Lea, 2001).

Pinigų pagalba Vakarų šalyse vyksta įvairiausi mainai, tačiau daugeliui žmonių pinigai turi įvairią kitokią prasmę: simbolizuoja saugumą, pagarbą, nepriklausomybę, laisvę, galimybes. T. Tang ir P. Gilbert nustatė, kad individo požiūris į pinigus gali stipriai paveikti jo požiūrį į darbą, kitus, netgi savęs vertinimą (savigarbą) (Tang, 2008).

Tyrimai rodo, kad daug uždirbantys žmonės, lyginant su uždirbančiais mažiau, linkę manyti, kad gaunamos pajamos atspindi žmogaus pasiekimus, talentus, gebėjimus (Jonas, Walper, Frey, 2002; Tang, Tang, Luna-Arocas, 2005).

Analizuodamas JAV ir Ispanijos darbuotojų požiūrį į pinigus Tang et al. (2004) nustatė, kad geriausiai pinigus valdančių žmonių (37,63 proc.) požiūris į pinigus yra pats pozityviausias: jie vertina pinigus kaip savo pasiektos sėkmės išraišką ir atsakingai juos tvarko. Pinigus atstumiantys individai (26,37 proc.) turi neigytvų požiūrį: jie galvoja, kad pinigai yra blogis

ir nelaiko jų sėkmės išraiška. Nerūpestingai tvarkantys pinigus (19,93 proc.) vertina juos kaip sėkmės išraišką, bet pajamų atsakingai netvarko. Apatiški pinigų valdytojai (16,08 proc.) galvoja, kad pinigai nėra nei blogis, nei sėkmės simbolis. Apibendrinant, asmenys, gaunantys didesnes pajamas, pasižymi pozityvesniu požiūriu į pinigus, didesniu pasitenkinimu atlyginimu, bet taip pat ir geresniais pinigų valdymo įgūdžiais (Tang, 2004).

Pinigams gali būti siejami su tokiomis vertybėmis kaip saugumas, nepriklausomybė, laisvė, prestižas, bet kartu – asocijuojami su nerimu, pykiu, gobšumu, pavydu ir konfliktais (Jonas, Walper, Frey, 2002). Žmonės, turintys daug pinigų, kitų yra matomi kaip sunkiai dirbantys ir sėkmingi, bet tuo pačiu juos gali matyti ir kaip pasipūtusius, savanaudžius ir/ar nedraugiškus (Jonas, Walper, Frey, 2002).

Kai kurie autoriai nurodo, kad su požiūriu į pinigus susijęs asmens finansinis raštingumas – sugebėjimas priimti efektyvius ir atsakingus pinigų valdymo sprendimus. (J. Buckingham, 2005), gebėjimas efektyviai apskaičiuoti ir valdyti savo pajamas (Anders, Susan B., Crawford. Timothy H., 2005) bei pinigus (Williams L. Authes, 2004), gebėjimas analizuoti savo finansinę padėtį ir elgtis su pinigais taip, kad būtų pasirūpinta materialine gerove (K. Shirer, 2004).

Apibendrinant, daugelis autorių nurodo, jog požiūris į pinigus ir pasitenkinimas savo finansine padėtimi yra tyrinėtini, norint geriau suprasti socialinės ekonominės nelygybės reiškinį.

Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties tyrimu siekėme išsiaiškinti pasitenkinimo finansine padėtimi ir požiūrio į pinigus ypatumus skirtingų pajamų kvintilių ir subjektyvios socialinės ekonominės padėties grupėse.

Siekdami išsiaiškinti, ar skirtingų pajamų kvintilių grupės skiriasi pagal pasitenkinimą finansine padėtimi, atlikome Kruskal-Wallis nepriklausomų imčių tiriamųjų tarpgrupinius palyginimus. Kaip matome 6.31. lentelėje, tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus pasitenkinimo finansine padėtimi skirtumus tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių ($H(2) = 160.022$, $p = 0.000$), kai vidutiniai rangai žemiausių pajamų kvintilyje K1 buvo daugiau kaip du kartus mažesni nei aukščiausių pajamų kvintilyje K5.

6.31. lentelė. Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal pasitenkinimą finansine padėtimi, Kruskal-Wallis testas (n=1001)

	Pajamų kvintiliai	N	Vidutiniai rangai	H (2) Chi kvadratas	df	p
Pasitenkinimas finansine padėtimi	K1	172	327.63	160.022	4	<0.001
	K2	199	449.01			
	K3	249	489.37			
	K4	194	565.75			
	K5	187	664.11			

Siekdami išsiaiškinti, ar subjektyvi stratifikacija, savęs priskyrimas skirtingoms socialinės-ekonominės padėties grupėms susijęs su skirtingais pasitenkinimo finansine padėtimi įverčiais, atlikome Kruskal-Wallis nepriklausomų imčių tiriamųjų tarpgrupinius palyginimus. Kaip matome 6.32. lentelėje, tyrimo rezultatai parodė statistškai reikšmingus pasitenkinimo finansine padėtimi skirtumus tarp skirtingų subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos grupių ($H(2) = 336.309$, $p = 0.000$), kai vidutiniai rangai subjektyviai neturtingiausių grupėje buvo **apie penkis kartus** mažesni nei subjektyviai turtingųjų grupėje.

6.32. lentelė. Subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal pasitenkinimą finansine padėtimi, Kruskal-Wallis testas (n=998)

	Subjektyvi stratifikacija	N	Vidutiniai rangai	H (2) Chi kvadratas	df	p
Pasitenkinimas finansine padėtimi	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	763.46	336.309	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	554.41			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	326.99			
	Patys neturtingiausi	45	150.71			

Siekdami giliau paaiškinti požiūrį į pinigų pakankamumą, atrinkome dvi gyventojų grupes – manančius, kad turi pakankamai pinigų, jog patenkintų savo poreikius (n=100) ir manančius, kad neturi pakankamai pinigų poreikių

patenkinimui (n=429). Tarpgrupiniai palyginimai (Mann-Whitney U analizė) parodė statistškai reikšmingus šių grupių psichologinius ir pajamų skirtumus.

Kaip matome 6.33. lentelėje, tyrimo rezultatai atskleidė, kad asmenys, manantys, jog turi pakankamai pinigų, kad patenkintų savo poreikius, pasižymi aukštesniais psichologinio klestėjimo ($U=10771.500$, $p=0.000$), pasitenkinimo gyvenimu ($U=6080.000$, $p=0.000$), saviveiksmingumo ($U=10490.000$, $p=0.000$), psichologinio atsparumo įverčiais ($U=10349.000$, $p=0.000$). Ši grupė pasižymėjo ir didesnėmis pajamomis eurais per mėnesį ($U=10310.500$, $p=0.000$).

6.33. lentelė. Skirtingo požiūrio į pinigų pakankamumą poreikiams tenkinti nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai, Mann-Whitney U testas (n=529)

	Ar pakankamai turite pinigų, kad patenkintumėte savo poreikius?	N	Vidutiniai rangai	Rangų suma	Mann-Whitney U	Z	p
Psichologinis klestėjimas	Taip, pakanka	100	371.78	37178.50	10771.500	-7.763	<0.001
	Ne, nepakanka	429	240.11	103006.50			
Pasitenkinimas gyvenimu	Taip, pakanka	100	418.70	41870.00	6080.000	-11.177	<0.001
	Ne, nepakanka	429	229.17	98315.00			
Saviveiksmingumas	Taip, pakanka	100	374.60	37460.00	10490.000	-7.975	<0.001
	Ne, nepakanka	429	239.45	102725.00			
Psichologinis atsparumas	Taip, pakanka	100	376.01	37601.00	10349.000	-8.081	<0.001
	Ne, nepakanka	429	239.12	102584.00			
Pajamos eurais per mėnesį atskaičius mokesčius ('į rankas')	Taip, pakanka	100	376.40	37639.50	10310.500	-8.111	<0.001
	Ne, nepakanka	429	239.03	102545.50			

Siekdami giliau paaiškinti požiūrį į **pinigų trūkumą pragyvenimui**, atrinkome dvi gyventojų grupes – manančius, kad trūksta pinigų pragyveni-

mui ($n=401$) ir manančius, kad netrūksta ($n=598$). Tarpgrupiniai palyginimai (Mann-Whitney U analizė) parodė statistiškai reikšmingus šių grupių psichologinius ir pajamų skirtumus. Kaip matome 6.34. lentelėje, asmenys, manantys, kad netrūksta pinigų pragyvenimui, pasižymi statistiškai reikšmingai didesniais laimingumo 10 balų skalėje ($U=78022.000$, $p=0.000$), pasitenkinimo gyvenimu ($U=63459.500$, $p=0.000$), vilties ($U=70669.500$, $p=0.000$), saviveiksmingumo ($U=78191.500$, $p=0.000$), psichologinio atsparumo ($U=78730.500$, $p=0.000$), optimizmo ($U=80020.000$, $p=0.000$) įverčiais.

6.34. lentelė. Skirtingo požiūrio į pinigų trūkumą pragyvenimui nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai, Mann-Whitney U testas ($n=999$)

	Ar Jums trūksta pinigų pragyvenimui?	N	Vidutiniai rangai	Rangų suma	Mann-Whitney U	Z	p
Laimingumas 10 balų skalėje	Taip, trūksta	401	395.57	158623.00	78022.000	-9.477	<0.001
	Ne, netrūksta	598	570.03	340877.00			
Pasitenkinimas gyvenimu	Taip, trūksta	401	359.25	144060.50	63459.500	-12.639	<0.001
	Ne, netrūksta	598	594.38	355439.50			
Viltis	Taip, trūksta	401	377.23	151270.50	70669.500	-9.351	<0.001
	Ne, netrūksta	598	582.32	348229.50			
Saviveiksmingumas	Taip, trūksta	401	395.99	158792.50	78191.500	-11.030	<0.001
	Ne, netrūksta	598	569.74	340707.50			
Psichologinis atsparumas	Taip, trūksta	401	397.34	159331.50	78730.500	-9.231	<0.001
	Ne, netrūksta	598	568.84	340168.50			
Optimizmas	Taip, trūksta	401	400.55	160621.00	80020.000	-8.949	<0.001
	Ne, netrūksta	598	566.69	338879.00			

Siekdami giliau paaiškinti požiūrį į pajamas (leidžia gerai ir sveikai maitintis), atrinkome dvi gyventojų grupes – manančius, kad pajamos leidžia gerai ir sveikai maitintis ($n=354$) ir manančius, kad to neleidžia ($n=211$). Tarpgrupiniai palyginimai (Mann-Whitney U analizė) parodė statistiškai reikšmingus šių grupių psichologinius ir pajamų skirtumus. Kaip matome 6.35. lentelėje, asmenys, manantys, kad pajamos leidžia gerai ir sveikai maitintis, pasižymi statistiškai reikšmingai didesniais laimingumo 10 balų skalėje įverčiais ($U=17569.500$, $p=0.000$), taip pat didesnėmis pajamomis eurai per mėnesį ($U=15004.500$, $p=0.000$).

6.35. lentelė. Skirtingo požiūrio į pajamas (leidžia gerai ir sveikai maitintis) nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai, Mann-Whitney U testas (n=565)

	Ar Jūsų pajamos Jums leidžia gerai ir sveikai maitintis?	N	Vidutiniai rangai	Rangų suma	Mann-Whitney U	Z	p
Pajamos eurai per mėnesį atskaičius mokesčius (į rankas)	Taip	354	346.11	122524.50	15004.500	-11.919	<0.001
	Ne	211	177.11	37370.50			
Laimingumas 10 balų skalėje	Taip	354	338.87	119959.50	17569.500	-10.658	<0.001
	Ne	211	189.27	39935.50			

Toliau analizuojant požiūrį į pajamas (*leidžia užtikrinti geras gyvenamo būsto sąlygas*), atrinkome dvi gyventojų grupes – manančius, kad pajamos leidžia užtikrinti geras gyvenamo būsto sąlygas (n=314) ir manančius, kad to neleidžia (n=263). Tarpgrupiniai palyginimai (Mann-Whitney U analizė) parodė statistiškai reikšmingus šių grupių psichologinius ir pajamų skirtumus. Kaip matome 6.36. lentelėje, asmenys, manantys, kad pajamos leidžia užtikrinti geras gyvenamo būsto sąlygas, pasižymi statistiškai reikšmingai didesniais laimingumo 10 balų skalėje įverčiais (U=24113.500, p=0.000), taip pat didesnėmis pajamomis eurai per mėnesį (U=23806.500, p=0.000).

6.36. lentelė. Skirtingo požiūrio į pajamas (leidžia užtikrinti geras gyvenamo būsto sąlygas) nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai, Mann-Whitney U testas (n=577)

	Ar Jūsų pajamos Jums leidžia užtikrinti geras gyvenamo būsto sąlygas?	N	Vidutiniai rangai	Rangų suma	Mann-Whitney U	Z	p
Pajamos eurai per mėnesį atskaičius mokesčius (į rankas)	Taip	314	344.68	108230.50	23806.500	-8.779	<0.001
	Ne	263	222.52	58522.50			
Laimingumas 10 balų skalėje	Taip	314	343.71	107923.50	24113.500	-8.711	<0.001
	Ne	263	223.69	58829.50			

Dar detaliau analizuojant požiūrį į pajamas (*leidžia gerai ilsėtis, atstatyti jėgas, pamatyti pasaulį*), atrinkome dvi gyventojų grupes – manančius, kad pajamos leidžia gerai ilsėtis, atstatyti jėgas, pamatyti pasaulį ($n=79$) ir manančius, kad to neleidžia ($n=623$). Tarpgrupiniai palyginimai (Mann-Whitney U analizė) parodė statistiškai reikšmingus šių grupių psichologinius ir pajamų skirtumus. Kaip matome 6.37. lentelėje, asmenys, manantys, kad pajamos leidžia gerai ilsėtis, atstatyti jėgas, pamatyti pasaulį, pasižymi statistiškai reikšmingai didesniais laimingumo 10 balų skalėje įverčiais ($U=14977.500$, $p=0.000$), taip pat didesnėmis pajamomis eurai per mėnesį ($U=14988.500$, $p=0.000$).

6.37. lentelė. Skirtingo požiūrio į pajamas (leidžia gerai ilsėtis, atstatyti jėgas, pamatyti pasaulį) nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai, Mann-Whitney U testas ($n=702$)

	Ar Jūsų pajamos Jums leidžia gerai ilsėtis, atstatyti jėgas, pamatyti pasaulį?	N	Vidutiniai rangai	Rangų suma	Mann-Whitney U	Z	p
Pajamos eurai per mėnesį atskaičius mokesčius ('i rankas')	Taip	79	473.27	37388.50	14988.500	-5.676	<0.001
	Ne	623	336.06	209364.50			
Laimingumas 10 balų skalėje	Taip	79	473.41	37399.50	14977.500	-5.731	<0.001
	Ne	623	336.04	209353.50			

Toliau analizuojant požiūrį į pajamas (*leidžia šviestis, mokytis, tobulėti*), atrinkome dvi gyventojų grupes – manančius, kad pajamos leidžia šviestis, mokytis, tobulėti ($n=197$) ir manančius, kad to neleidžia ($n=408$). Tarpgrupiniai palyginimai (Mann-Whitney U analizė) parodė statistiškai reikšmingus šių grupių psichologinius ir pajamų skirtumus. Kaip matome 6.38. lentelėje, asmenys, manantys, kad pajamos leidžia šviestis, mokytis, tobulėti, pasižymi statistiškai reikšmingai didesniais laimingumo 10 balų skalėje įverčiais ($U=19978.000$, $p=0.000$), taip pat didesnėmis pajamomis eurai per mėnesį ($U=18828.500$, $p=0.000$).

6.38. lentelė. Skirtingo požiūrio į pajamas (leidžia šviestis, mokytis, tobulėti) nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai, Mann-Whitney U testas (n=605)

	Ar Jūsų pajamos leidžia šviestis, mokytis, tobulėti?	N	Vidutiniai rangai	Rangų suma	Mann-Whitney U	Z	p
Pajamos eurais per mėnesį atskaičius mokesčius (į rankas')	Taip	197	411.42	81050.50	18828.500	-10.618	<0.001
	Ne	408	250.65	102264.50			
Laimingumas 10 balų skalėje	Taip	197	405.59	79901.00	19978.000	-10.139	<0.001
	Ne	408	253.47	103414.00			

Išvados:

1. Tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus pasitenkinimo finansine padėtimi skirtumus tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių, kai vidutiniai rangai žemiausių pajamų kvintilyje K1 buvo daugiau kaip du kartus mažesni nei aukščiausių pajamų kvintilyje K5.
2. Tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus pasitenkinimo finansine padėtimi skirtumus tarp skirtingų subjektyvios socialinės – ekonominės stratifikacijos grupių, kai vidutiniai rangai subjektyviai neturtingiausių grupėje buvo apie penkis kartus mažesni nei subjektyviai turtingųjų grupėje.
3. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad asmenys, manantys, jog turi pakankamai pinigų, kad patenkintų savo poreikius (10 proc.), pasižymi aukštesniais psichologinio klestėjimo, pasitenkinimo gyvenimu, saviveiksmingumo, psichologinio atsparumo įverčiais. Ši grupė pasižymėjo ir didesnėmis pajamomis eurais per mėnesį.
4. Asmenys, manantys, kad netrūksta pinigų pragyvenimui (59.8 proc.), pasižymi statistiškai reikšmingai didesniais laimingumo 10 balų skalėje, pasitenkinimo gyvenimu, vilties, saviveiksmingumo, psichologinio atsparumo, optimizmo įverčiais.

5. Asmenys, manantys, kad pajamos leidžia gerai ir sveikai maitintis (35.4 proc.), pasižymi statistiškai reikšmingai didesniais laimingumo 10 balų skalėje įverčiais, taip pat didesnėmis pajamomis eurai per mėnesį.
6. Asmenys, manantys, kad pajamos leidžia užtikrinti geras gyvenamo būsto sąlygas (31.4 proc.), pasižymi statistiškai reikšmingai didesniais laimingumo 10 balų įverčiais, taip pat didesnėmis pajamomis eurai per mėnesį.
7. Asmenys, manantys, kad pajamos leidžia gerai ilsėtis, atstatyti jėgas, pamatyti pasaulį (7.9 proc.), pasižymi statistiškai reikšmingai didesniais laimingumo 10 balų skalėje įverčiais, taip pat didesnėmis pajamomis eurai per mėnesį.
8. Asmenys, manantys, kad pajamos leidžia šviestis, mokytis, tobulėti (19.7 proc.), pasižymi statistiškai reikšmingai didesniais laimingumo 10 balų skalėje įverčiais, taip pat didesnėmis pajamomis eurai per mėnesį.

6.11. Ekonominiai sunkumai, laimingumas ir sveikata

Daugelis autorių nurodo, kad skurdas yra pavojingas sveikatai kaip fizinei, psichologinei ir socialinei gerovei (Diener, 2005). Šiame tyrime taip pat siekėme išsiaiškinti socialinės ekonominės nelygybės galimus padarinius sveikatai.

Analizuojant *fizinės negalios* sąsajas su psichologine gerove ir ekonominiais sunkumais, atrinkome dvi gyventojų grupes – turinčius fizinę negalią ($n=142$) ir jos neturinčius ($n=859$). Tarpgrupiniai palyginimai (Mann-Whitney U analizė) parodė statistiškai reikšmingus šių grupių skirtumus. Kaip matome 6.39. lentelėje, fizinę negalią turintys asmenys, pasižymi statistiškai reikšmingai mažesniais laimingumo 10 balų skalėje ($U=40629.000$, $p=0.000$), psichologinio klestėjimo ($U=38153.500$, $p=0.000$), pasitenkinimo gyvenimu ($U=42136.500$, $p=0.000$), pasitenkinimo finansine padėtimi ($U=50514.500$, $p=0.000$) įverčiais, taip pat mažesnėmis pajamomis eurai per mėnesį ($U=38284.000$, $p=0.000$). Fizinę negalią turinčių asmenų grupė pasižymėjo statistiškai reikšmingai didesniais ekonominių sunkumų įverčiais ($U=47564.500$, $p=0.000$).

6.39. lentelė. Turinčių ir neturinčių fizinę negalią nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai, Mann-Whitney U testas (n=1001)

	Fizinė negalia	N	Vidutiniai rangai	Rangų suma	Mann-Whitney U	Z	p
Laimingumas 10 balų skalėje	Ne	859	524.70	450719.00	40629.000	-6.454	<0.001
	Taip	142	357.62	50782.00			
Psichologinis klestėjimas	Ne	859	527.58	453194.50	38153.500	-7.161	<0.001
	Taip	142	340.19	48306.50			
Ekonominiai sunkumai	Ne	859	485.37	416934.50	47564.500	-4.216	<0.001
	Taip	142	595.54	84566.50			
Pajamos eurai per mėnesį atskaičius mokesčius (į rankas')	Ne	859	527.43	453064.00	38284.000	-7.125	<0.001
	Taip	142	341.11	48437.00			
Pasitenkinimas gyvenimu	Ne	859	522.95	449211.50	42136.500	-5.914	<0.001
	Taip	142	368.24	52289.50			
Pasitenkinimas finansine padėtimi	Ne	859	513.19	440833.50	50514.500	-3.535	<0.001
	Taip	142	427.24	60667.50			

Analizuojant *psichinės negalios* sąsajas su psichologine geroje ir ekonominiais sunkumais, atrinkome dvi gyventojų grupes – turinčius psichinę negalią (n=27) ir jos neturinčius (n=973). Tarpgrupiniai palyginimai (Mann-Whitney U analizė) parodė statistiškai reikšmingus šių grupių skirtumus. Kaip matome 6.40. lentelėje, psichinę negalią turintys asmenys, pasižymi statistiškai reikšmingai mažesniais psichologinio klestėjimo (U=9137.500, p=0.007), pasitenkinimo gyvenimu (U=9881.000, p=0.028) įverčiais, taip pat mažesnėmis pajamomis eurai per mėnesį (U=9139.500, p=0.000). Psichinę negalią turinčių asmenų grupė nepasižymėjo statistiškai reikšmingai didesniais ekonominių sunkumų įverčiais, laimingumo ar pasitenkinimo finansine padėtimi įverčiais.

6.40. lentelė. Turinčių ir neturinčių psichinę negalią nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai, Mann-Whitney U testas (n=1000)

	Psi-chinė negalia	N	Vidu-tiniai rangai	Rangų suma	Mann-Whitney U	Z	p
Laimingumas 10 balų skaleje	Ne	973	502.37	488807.50	11314.500	-1.244	.213
	Taip	27	433.06	11692.50			
Psichologinis klestėjimas	Ne	973	504.61	490984.50	9137.500	-2.703	.007
	Taip	27	352.43	9515.50			

Ekonominiai sunkumai	Ne	973	498.92	485453.50	11602.500	-1.038	.299
	Taip	27	557.28	15046.50			
Pajamos eurai per mėnesį atskaičius mokesčius ('į rankas')	Ne	973	504.61	490982.50	9139.500	-2.704	.007
	Taip	27	352.50	9517.50			
Pasitenkinimas gyvenimu	Ne	973	503.84	490241.00	9881.000	-2.201	.028
	Taip	27	379.96	10259.00			
Pasitenkinimas finansine padėtimi	Ne	973	502.52	488953.00	11169.000	-1.431	.153
	Taip	27	427.67	11547.00			

Analizuojant *priklausomybių* sąsajas su psichologine gerove ir ekonominiais sunkumais, atrinkome dvi gyventojų grupes – turinčius priklausomybę ($n=49$) ir jos neturinčius ($n=952$). Tarpgrupiniai palyginimai (Mann-Whitney U analizė) parodė statistiškai reikšmingus šių grupių skirtumus. Kaip matome 6.41. lentelėje, priklausomybę turintys asmenys pasižymi statistiškai reikšmingai mažesniais laimingumo 10 balų skalėje ($U=17715.500$, $p=0.004$), psichologinio klestėjimo ($U=15997.500$, $p=0.000$), pasitenkinimo gyvenimu ($U=15731.000$, $p=0.000$), pasitenkinimo finansine padėtimi ($U=18476.500$, $p=0.000$) įverčiais, taip pat mažesnėmis pajamomis eurai per mėnesį ($U=17568.000$, $p=0.003$). Priklausomybę turinčių asmenų grupė pasižymėjo statistiškai reikšmingai didesniais ekonominių sunkumų įverčiais ($U=16092.500$, $p=0.003$).

6.41. lentelė. Turinčių ir neturinčių priklausomybę (alkoholiui ar pan.) nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai, Mann-Whitney U testas ($n=1001$)

	Pri-klauso-mybė	N	Vidu-tiniai rangai	Rangų suma	Mann-Whitney U	Z	p
Laimingumas 10 balų skale	Ne	952	506.89	482560.50	17715.500	-2.875	.004
	Taip	49	386.54	18940.50			
Psichologinis klestėjimas	Ne	952	508.70	484278.50	15997.500	-3.715	.000
	Taip	49	351.48	17222.50			
Ekonominiai sunkumai	Ne	952	493.40	469720.50	16092.500	-3.672	.000
	Taip	49	648.58	31780.50			
Pajamos eurai per mėnesį atskaičius mokesčius ('į rankas')	Ne	952	507.05	482708.00	17568.000	-2.921	.003
	Taip	49	383.53	18793.00			
Pasitenkinimas gyvenimu	Ne	952	508.98	484545.00	15731.000	-3.851	.000
	Taip	49	346.04	16956.00			
Pasitenkinimas finansine padėtimi	Ne	952	506.09	481799.50	18476.500	-2.645	.008
	Taip	49	402.07	19701.50			

Išvados:

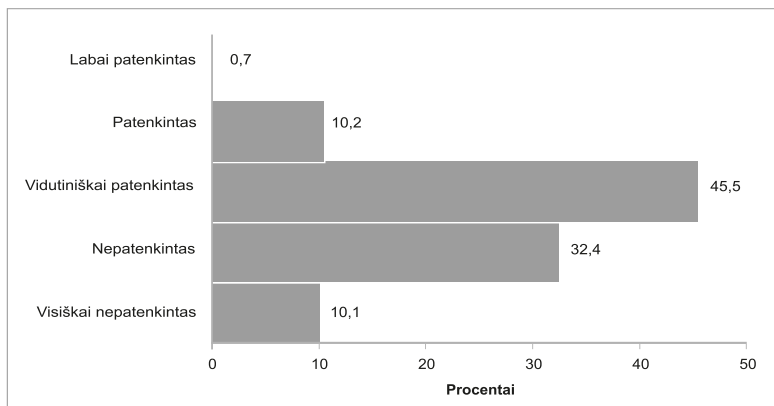
1. Fizinę negalią turintys asmenys (14.2 proc.) pasižymi statistiškai reikšmingai mažesniais laimingumo 10 balų skalėje, psichologinio klestėjimo, pasitenkinimo gyvenimu, pasitenkinimo finansine padėtimi įverčiais, taip pat mažesnėmis pajamomis eurai per mėnesį. Fizinę negalią turinčių asmenų grupė pasižymėjo statistiškai reikšmingai didesniais ekonominių sunkumų įverčiais.
2. Psichinę negalią turintys asmenys (2.7 proc.), pasižymi statistiškai reikšmingai mažesniais psichologinio klestėjimo, pasitenkinimo gyvenimu įverčiais, taip pat mažesnėmis pajamomis eurai per mėnesį. Psichinę negalią turinčių asmenų grupė nepasižymėjo statistiškai reikšmingai didesniais ekonominių sunkumų įverčiais, laimingumo ar pasitenkinimo finansine padėtimi įverčiais.
3. Priklausomybę turintys asmenys (4.9 proc.) pasižymi statistiškai reikšmingai mažesniais laimingumo 10 balų skalėje, psichologinio klestėjimo, pasitenkinimo gyvenimu, pasitenkinimo finansine padėtimi įverčiais, taip pat mažesnėmis pajamomis eurai per mėnesį. Priklausomybę turinčių asmenų grupė pasižymėjo statistiškai reikšmingai didesniais ekonominių sunkumų įverčiais.

6.12. Nelygybė ir psichosocialinės problemos: vartojimo atskirtis ir socialinė stigmatizacija

Socialinė atskirtis reiškia, kad asmuo geografiškai gyvena visuomenėje, tačiau negali kaip kiti piliečiai dalyvauti visuomenės veiklose (Davids, 2009). Viena iš vartotojų visuomenės veiklų yra vartojimas. Jau keletą dešimtmečių mokslininkus domina tai, kaip vartojimo atskirtis (neturėjimas galimybės būti vartotoju, kaip kiti visuomenės nariai) paveikia asmens socialinius santykius, taip pat ieškoma atsakymo į klausimus, ar buvimas skurdžiausiai gyvenančių visuomenės nariu lemia socialinę stigmatizaciją, kokios yra socialinės stigmatizacijos pasekmės psichologinei gerovei (Zuzanek, 2013).

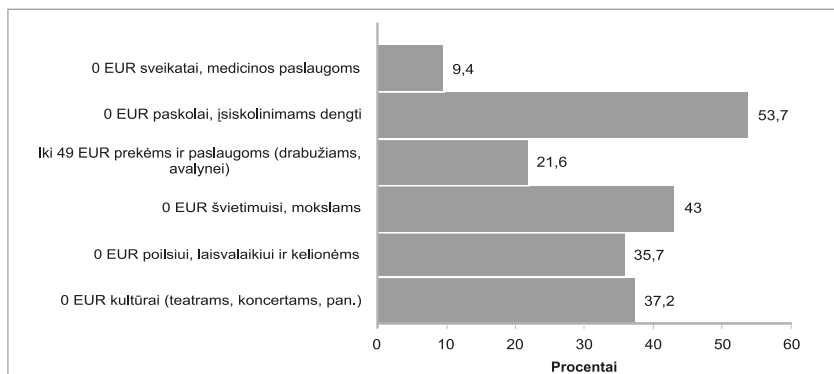
Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties tyrimu siekėme nustatyti kai kuriuos Lietuvos gyventojų vartojimo ypatumus ir jų sąsajas su psichologinėmis charakteristikomis. Kaip matome 6.2. paveiksle, tyrimo rezultatai

atskleidė, kad 10 proc. respondentų yra visiškai nepatenkinti, o 32.4 proc. – nepatenkinti vartojimo ir pirkimo galimybėmis.

6.2. pav. Lietuvos gyventojų pasitenkinimas vartojimo ir pirkimo galimybėmis, n=1001

Siekiant detalesnės vartojimo analizės, buvo tiriama, kiek pinigų respondentai išleidžia įvairių prekių ir paslaugų įsigijimui. Tyrimo rezultatai parodė, kaip matome 6.3. paveiksle, kad dalis respondentų per metus visiškai neišleidžia pinigų kultūrai (37.2 proc.), poilsiui (35.7 proc.), švietimuisi (43 proc.), sveikatai (9.4 proc.), paskolai (53.7 proc.), o 21 proc. išleidžia tik iki 49 Eur prekėms ir paslaugoms.

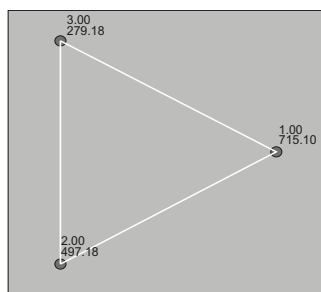
6.3. pav. Lietuvos gyventojų 0 Eur – 49 Eur išlaidos per metus, n=1001

Siekdami geriau paaiškinti vartojimo atskirtį, gyventojus suskirstėme į grupes pagal ekonominių sunkumų skalės balus, ir išskyrėme tris vartotojų grupes, kurių pasiskirstymas pateiktas 6.42. lentelėje.

6.42. lentelė. Gyventojų pasiskirstymas į patiriamų ekonominių sunkumų grupes pagal ekonominių sunkumų skalę, aprašomoji statistika

Gyventojų ekonominių sunkumų grupės	Dažnis	Procentai
1 – nėra arba maži sunkumai	244	24.4
2 – vidutiniai sunkumai	524	52.3
3 – dideli sunkumai	231	23.1

Siekdami ištirti psichologinį klestėjimą skirtingų ekonominių sunkumų grupėse, atlikome nepriklausomų imčių tarpgrupinius palyginimus. Kaip matome 6.4. paveiksle, dideliais ekonominiais sunkumais pasižymintys asmenys taip pat pasižymi du kartus mažesniais psichologinio klestėjimo vidutiniais rangais ($p=0.000$). Įdomu, kad didelius ekonominius sunkumus patiriantys asmenys pagal psichologinio klestėjimo įverčius statistiškai reikšmingai skiriasi ir nuo vidutinius sunkumus patiriančių asmenų ($p=0.000$).

3.00-2.00	218.005	22.763	9.577	.000	.000
3.00-1.00	435.923	26.459	16.476	.000	.000
2.00-1.00	217.918	22.338	9.756	.000	.000

6.4. pav. Psichologinio klestėjimo vidutiniai rangai pagal patiriamų ekonominių sunkumų grupes (1 – nėra arba labai maži sunkumai, 2 – vidutiniai sunkumai, 3 – dideli sunkumai)

Siekdami nustatyti ekonominių sunkumų, kai tenka riboti net maistą, sąsajas su psichologiniais kintamaisiais, atlikome Spearman koreliacinę analizę. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad ekonominiai sunkumai statistiškai reikšmingai neigiamai susiję su psichologinius klestėjimu ($r=-.420$, $p=0.000$), pasitenkinimu gyvenimu ($r=-.556$, $p=0.000$), saviveiksmingumu ($r=-.408$, $p=0.000$), viltimi ($r=-.469$, $p=0.000$), atsparumu ($r=-.400$, $p=0.000$), optimizmu ($r=-.334$, $p=0.000$), psichologiniu kapitalu ($r=-.459$, $p=0.000$), ir teigiamai koreliuoja su neigiamomis emocijomis patirtimis ($r=.275$, $p=0.000$).

6.43. lentelė. Psichologinių veiksnių ir ekonominių sunkumų, kai tenka riboti net maistą, pagal ekonominių sunkumų skalę, Spearman koreliacijos koeficientai ($n=1001$)

	Ekonominiai sunkumai, bendras balas	p
Psichologinis klestėjimas	-.420**	.000
Pasitenkinimas gyvenimu	-.556**	.000
Saviveiksmingumas	-.408**	.000
Viltis	-.469**	.000
Atsparumas	-.400**	.000
Optimizmas	-.334**	.000
Psichologinis kapitalas	-.459**	.000
Teigiamos emocijos patirtys	-.342**	.000
Neigiamos emocijos patirtys	.275**	.000

** . Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu

Šiame tyrime taip pat siekėme nustatyti namų ūkio dabartinio skolos dydžio sąsajas su psichologiniais kintamaisiais. Spearman koreliacinės analizės rezultatai atskleidė, kad dabartinis namų ūkio skolos dydis statistiškai reikšmingai neigiamai susijęs su pasitenkinimu gyvenimu ($r=-.081$, $p=0.005$), saviveiksmingumu ($r=-.078$, $p=0.007$), viltimi ($r=-.068$, $p=0.015$), psichologiniu kapitalu ($r=-.070$, $p=0.013$), ir teigiamai koreliuoja su ekonominiais sunkumais ($r=.165$, $p=0.000$).

6.44. lentelė. Psichologinių veiksnių ir namų ūkio dabartinio skolos dydžio Spearman koreliacijos koeficientai (n=1001)

	Namų ūkio dabartinis skolos dydis	p
Ekonominiai sunkumai, bendras balas	.165**	.000
Psichologinis klestėjimas	-.043	.089
Pasitenkinimas gyvenimu	-.081**	.005
Saviveiksmingumas	-.078**	.007
Viltis	-.068*	.015
Atsparumas	-.048	.064
Optimizmas	-.044	.080
Psichologinis kapitalas	-.070*	.013
Teigiamos emocinės patirtys	-.063*	.024
Neigiamos emocinės patirtys	.018	.289

** . Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu

Siekdami nustatyti vartojimo išlaidų sąsajas su psichologiniais kintamaisiais, atlikome Spearman koreliacinę analizę. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad vartojimo išlaidos statistiškai reikšmingai teigiamai susiję su psichologiniu klestėjimu ($r=.383$, $p=0.000$), pasitenkinimu gyvenimu ($r=.270$, $p=0.000$), saviveiksmingumu ($r=.344$, $p=0.000$), viltimi ($r=.360$, $p=0.000$), atsparumu ($r=.314$, $p=0.000$), optimizmu ($r=.313$, $p=0.000$), psichologiniu kapitalu ($r=.372$, $p=0.000$), ir neigiamai koreliuoja su ekonominiais sunkumais ($r=-.353$, $p=0.000$).

6.45. lentelė. Psichologinių veiksnių ir vartojimo išlaidų dydžio Spearman koreliacijos koeficientai (n=1001)

	Vartojimo išlaidos eurai per mėnesį	p
Ekonominiai sunkumai, bendras balas	-.353**	.000
Psichologinis klestėjimas	.383**	.000
Pasitenkinimas gyvenimu	.270**	.000
Saviveiksmingumas	.344**	.000
Viltis	.360**	.000
Atsparumas	.314**	.000

Optimizmas	.313**	.000
Psichologinis kapitalas	.372**	.000
Teigiamos emocinės patirtys	.333**	.000
Neigiamos emocinės patirtys	-.220**	.000

** . Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu

Siekdami nustatyti pajamų dydžio sąsajas su psichologiniais kintamaisiais, atlikome Spearman koreliacinę analizę. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad pajamų dydis statistiškai reikšmingai teigiamai susijęs su psichologiniu klestėjimu ($r=.410$, $p=0.000$), pasitenkinimu gyvenimu ($r=.369$, $p=0.000$), saviveiksmingumu ($r=.383$, $p=0.000$), viltimi ($r=.427$, $p=0.000$), atsparumu ($r=.371$, $p=0.000$), optimizmu ($r=.331$, $p=0.000$), psichologiniu kapitalu ($r=.430$, $p=0.000$), teigiamomis emocinėmis patirtimis ($r=.357$, $p=0.000$) ir neigiamai koreliuoja su ekonominiais sunkumais ($r=-.468$, $p=0.000$) bei neigiamomis emocinėmis patirtimis ($r=-.238$, $p=0.000$).

6.46. lentelė. Psichologinių veiksnių ir pajamų dydžio Spearman koreliacijos koeficientai ($n=1001$)

	Pajamos eurai per mėnesį atskaičius mokesčius	P
Ekonominiai sunkumai, bendras balas	-.468**	.000
Psichologinis klestėjimas	.410**	.000
Pasitenkinimas gyvenimu	.369**	.000
Saviveiksmingumas	.383**	.000
Viltis	.427**	.000
Atsparumas	.371**	.000
Optimizmas	.331**	.000
Psichologinis kapitalas	.430**	.000
Teigiamos emocinės patirtys	.357**	.000
Neigiamos emocinės patirtys	-.238**	.000

** . Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu

Išvados:

1. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad 10 proc. respondentų yra visiškai nepatenkinti, o 32.4 proc. – nepatenkinti vartojimo ir pirkimo galimybėmis.

2. Tyrimo rezultatai parodė, kad dalis respondentų per metus visiškai neišleidžia pinigų kultūrai (37.2 proc.), poilsiui (35.7 proc.), švietimuisi (43 proc.), sveikatai (9.4 proc.), paskolai (53.7 proc.), o 21 proc. išleidžia tik iki 49 Eur prekėms ir paslaugoms.
3. Dideliais ekonominiais sunkumais pasižymintys asmenys taip pat pasižymi du kartus mažesniais psichologinio klestėjimo vidutiniais rangais.
4. Spearman koreliacinė analizė atskleidė, kad ekonominiai sunkumai statistiškai reikšmingai neigiamai susiję su psichologinius klestėjimu, pasitenkinimu gyvenimu, saviveiksmingumu, viltimi, atsparumu, optimizmu, psichologiniu kapitalu, ir teigiamai koreliuoja su neigiamomis emocinėmis patirtimis.
5. Spearman koreliacinės analizės rezultatai atskleidė, kad dabartinis namų ūkio skolos dydis statistiškai reikšmingai neigiamai susijęs su pasitenkinimu gyvenimu, saviveiksmingumu, viltimi, psichologiniu kapitalu, ir teigiamai koreliuoja su ekonominiais sunkumais.
6. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad vartojimo išlaidos statistiškai reikšmingai teigiamai susiję su psichologiniu klestėjimu, pasitenkinimu gyvenimu, saviveiksmingumu, viltimi, atsparumu, optimizmu, psichologiniu kapitalu, ir neigiamai koreliuoja su ekonominiais sunkumais.
7. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad pajamų dydis statistiškai reikšmingai teigiamai susijęs su psichologiniu klestėjimu, pasitenkinimu gyvenimu, saviveiksmingumu, viltimi, atsparumu, optimizmu, psichologiniu kapitalu, teigiamomis emocinėmis patirtimis ir neigiamai koreliuoja su ekonominiais sunkumais bei neigiamomis emocinėmis patirtimis.

6.13. Socialinė ekonominė nelygybė ir socialiniai ryšiai

Moksliniai psichologinės gerovės tyrimai vienareikšmiškai yra patvirtinę, jog ryšiai su kitais žmonėmis yra labai svarbus veiksnys, nuo kurio priklauso psichologinė gerovė. Taip yra todėl, kad esame ,socialiniai gyvū-

nai, kurie per santykį su kitais galime patirti gyvenimo džiaugsmą ir net atrasti gyvenimo prasmę. Biologiškai esame užprogramuoti taip, kad kitos žmogiškos būtybės yra svarbiausi mūsų pasaulio objektai (Ekman, 2006). Ir tai, kaip mums pavyksta valdyti santykius su jomis, gali nepaprastai stipriai lemti mūsų gebėjimą patirti gyvenimo pilnatvę (Seligman, 2002).

Jeigu socialiniai ryšiai yra kokybiški, harmoningi, tuomet tenkinami instinktų lygį siekiantys socialiniai poreikiai ir žmogus gali jaustis patenkintas gyvenimu ir laimingas. Kai žmogus apmąsto įsimintiniausius gyvenimo įvykius, patirtis, išgyvenimus, jiems visiems dažniausiai bendra tai, jog šios patirtys susiję su kitais žmonėmis, jose dalyvauja koks nors „svarbus kitas“ – artimasis, draugas, mylimasis. Taigi, geriausiuose mūsų gyvenimo patyrimuose atsispindi mūsų socialiniai ryšiai, santykiai su kitais žmonėmis (Csikszentmihalyi, 1990).

Moksliniai tyrimo rodo, kad ne tik socialiniai ryšiai, bet ir bet koks žmogaus indėlis visuomenei taip pat padidina psichologinę gerovę. Duodami konkrečią naudą socialinėms grupėms, jaučiamės puikiai, teigiamai mąstome apie save, padidėja mūsų psichologinė gerovė. Įdomu tai, jog magnetinio rezonanso metodu neurobiologai nustatė, kad smegenų dalys, kurios aktyvuojamos tuo metu, kai gauname pinigų, duodant pinigų kitiems žmonėms, aukojant labdaros tikslams aktyvuojamos taip, kad patiriame dar didesnę malonumą. Anot Jordan Grafman, šios smegenų dalys „padeda planuoti ateitį, jausti emocinį artumą su kitais, pastiprina elgesį taip, kad jį kartotume ir ateityje“ (Grafman, 2009).

Įvairūs tyrimai rodo, jog altruistinė socialinė elgsena, įsitraukimas į bendruomenes ir grupes, kurių tikslas – teikti pagalbą kitiems, yra teigiamai susiję su ilgaamžiškumu, padeda įveikti stresą ir neigiamas emocijas (Heliwell, 2003; Rath, 2010).

Siekdami išsiaiškinti, ar skirtingų pajamų kvintilių grupės skiriasi pagal požiūrį į socialinius ryšius, atlikome Kruskal-Wallis nepriklausomų imčių tiriamųjų tarpgrupinius palyginimus. Kaip matome 6.47. lentelėje, tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus socialinių ryšių skirtumus tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių. Vidutiniai rangai žemiausių pajamų kvintilyje K1 pritariant nuomonei, kad **„mano ryšiai yra palaikantys ir apdovanojantys“** buvo beveik du kartus mažesni nei aukščiausių pajamų

kvintilyje K5 ($H(2) = 127.585$, $p = 0.000$). Analogiška tendencija stebima vertinant teiginį „*aš aktyviai prisidedu prie kitų žmonių laimės ir gerovės*“ – vidutiniai rangai žemiausių pajamų kvintilyje K1 buvo beveik du kartus mažesni nei aukščiausių pajamų kvintilyje K5 ($H(2) = 110.829$, $p = 0.000$).

6.47. lentelė. Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal požiūrį (kognityvines schemas) į kitus, Kruskal-Wallis testas ($n = 1001$)

	Pajamų kvintiliai	N	Vidutiniai rangai	H (2) Chi kva-dratas	df	p
„Mano socialiniai ryšiai yra palaikantys ir apdovanojantys“	K1	172	357.18	127.585	4	<0.001
	K2	199	453.67			
	K3	249	474.18			
	K4	194	545.10			
	K5	187	673.61			
„Aš aktyviai prisidedu prie kitų žmonių laimės ir gerovės“	K1	172	356.19	110.829	4	<0.001
	K2	199	451.22			
	K3	249	487.02			
	K4	194	556.18			
	K5	187	648.54			

Siekdami išsiaiškinti, ar subjektyvi stratifikacija, savęs priskyrimas skirtingoms socialinės – ekonominės padėties grupėms susijęs su skirtingais socialinių ryšių kokybės įverčiais, atlikome Kruskal-Wallis nepriklausomų imčių tiriamųjų tarpgrupinius palyginimus. Kaip matome 6.48. lentelėje, tyrimo rezultatai parodė statistškai reikšmingus skirtumus tarp skirtingų subjektyvios socialinės – ekonominės stratifikacijos grupių Vidutiniai rangai subjektyviai neturtingiausių grupėje pritarant nuomonei, kad „*mano ryšiai yra palaikantys ir apdovanojantys*“ buvo beveik tris kartus mažesni nei subjektyviai turtingųjų grupėje ($H(2) = 130.374$, $p = 0.000$). Analogiška tendencija stebima vertinant teiginį „*aš aktyviai prisidedu prie kitų žmonių laimės ir gerovės*“ – vidutiniai rangai subjektyviai neturtingiausių grupėje buvo beveik du kartus mažesni nei subjektyviai turtingųjų grupėje ($H(2) = 111.070$, $p = 0.000$).

6.48. lentelė. Subjektyvios socialinės – ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal požiūrį į kitus, Kruskal-Wallis testas (n=998)

	Subjektyvi stratifikacija	N	Vidutiniai rangai	H (2) Chi kvadratas	df	p
„Mano socialiniai ryšiai yra palaikantys ir apdovanojantys“	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	612.76	130.374	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	554.60			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	381.07			
	Patys neturtingiausi	45	235.32			
„Aš aktyviai prisidedu prie kitų žmonių laimės ir gerovės“	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	578.58	111.070	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	554.43			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	399.88			
	Patys neturtingiausi	45	217.04			

Siekdami išsiaiškinti, ar skirtingų pajamų kvintilių grupės skiriasi pagal suvokiamą žmonių pagarbą, atlikome Kruskal-Wallis nepriklausomų imčių tiriamųjų tarpgrupinius palyginimus. Kaip matome 6.49. lentelėje, tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus suvokiamos žmonių pagarbos skirtumus tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių. Vidutiniai rangai žemiausių pajamų kvintilyje K1 pritariant nuomonei, kad „*žmonės mane gerbia*“ buvo beveik du kartus mažesni nei aukščiausių pajamų kvintilyje K5 ($H(2)=69.904$, $p=0.000$).

6.49. lentelė. Pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal suvokiamą žmonių pagarbą, Kruskal-Wallis testas (n=1001)

„Žmonės mane gerbia“	K1	172	385.05	69.904	4	<0.001
	K2	199	474.41			
	K3	249	480.99			
	K4	194	548.29			
	K5	187	613.54			

Siekdami išsiaiškinti, ar subjektyvi stratifikacija, savęs priskyrimas skirtingoms socialinės- ekonominės padėties grupėms susijęs su skirtingais suvo-

kiamos žmonių pagarbos įverčiais, atlikome Kruskal-Wallis nepriklausomų imčių tiriamųjų tarpgrupinius palyginimus. Kaip matome 6.50. lentelėje, tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus suvokiamos žmonių pagarbos skirtumus tarp skirtingų subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos grupių ($H(2) = 78.111$, $p = 0.000$), kai vidutiniai rangai subjektyviai neturtingiausių grupėje buvo **beveik du kartus** mažesni nei subjektyviai turtingųjų grupėje.

6.50. lentelė. Subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupiniai palyginimai pagal suvokiamą žmonių pagarbą, Kruskal-Wallis testas ($n = 998$)

	Subjektyvi stratifikacija	N	Vidutiniai rangai	H (2) Chi kvadratas	df	p
„Žmonės mane gerbia“	Vidurinis sluoksnis, pakankamai pinigų	125	552.73	78.111	3	<0.001
	Vidurinis sluoksnis, ne visuomet gali oriai gyventi	552	547.64			
	Neturtingi, negali oriai gyventi	276	417.03			
	Patys neturtingiausi	45	266.90			

Išvados:

1. Tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus socialinių ryšių skirtumus tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių. Vidutiniai rangai žemiausių pajamų kvintilyje K1 pritarant nuomonei, kad „mano ryšiai yra palaikantys ir apdovanojantys“ buvo beveik du kartus mažesni nei aukščiausių pajamų kvintilyje K5. Analogiška tendencija stebima vertinant teiginį „aš aktyviai prisidedu prie kitų žmonių laimės ir gerovės“.
2. Tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus skirtumus tarp skirtingų subjektyvios socialinės-ekonominės stratifikacijos grupių. Vidutiniai rangai subjektyviai neturtingiausių grupėje pritarant nuomonei, kad „mano ryšiai yra palaikantys ir apdovanojantys“ buvo

beveik tris kartus mažesni nei subjektyviai turtingųjų grupėje. Analogiška tendencija stebima vertinant teiginį „aš aktyviai prisidedu prie kitų žmonių laimės ir gerovės“.

3. Tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus suvokiamos žmonių pagarbos skirtumus tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių. Vidutiniai rangai žemiausių pajamų kvintilyje K1 pritarianant nuomonei, kad „žmonės mane gerbia“ buvo du kartus mažesni nei aukščiausių pajamų kvintilyje.
4. Tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus suvokiamos žmonių pagarbos skirtumus tarp skirtingų subjektyvios socialinės ekonominės stratifikacijos grupių, kai vidutiniai rangai subjektyviai neturtingiausių grupėje buvo beveik du kartus mažesni nei subjektyviai turtingųjų grupėje.

Vaida Servetkienė

IV. SOCIALINĖS EKONOMINĖS NELYGYBĖS PASEKMIŲ VERTINIMAS IR MAŽINIMO GAIRĖS

7. Socialinės ekonominės nelygybės pasekmės šalies ekonominei ir socialinei pažangai ir gyventojų gyvenimo kokybei

Daugelio pasaulio šalių mokslininkams, tyrėjams ir valstybių vadovams persiorientavus nuo ekonominių prie visuomenės laimingumo rodiklių ekonominei socialinei pažangai vertinti, pradėti reguliarius gyventojų laimingumo tyrimai, rodiklių sąrašai pasipildė Tikrosios pažangos rodikliu (angl. *GPI – Genuine Progress Indicator*), Ekonominės gerovės indeksu (angl. *IEWB – Index of Economic Well-Being*), Bendruoju valstybės laimės indeksu (angl. *Gross National Happiness*). Šių naujų vertinimų atsiradimą nulėmė tai, kad nepaisant pasiekiamų ekonominių laimėjimų, gyventojų, kurie būtų patenkinti tiek savo šalies socialine ir ekonomine padėtimi, tiek valstybės vykdoma politika, tiek savo asmeniniu gyvenimu, visgi nėra daug, ir tai apsprendžia detalesnių tyrimų būtinumą bei kelia klausimą, nuo ko gi priklausoma visuomenės ir asmens gyvenimo gerovė?

Vienas iš atsakymo variantų – mokslininkų ekonomistų Shigehiro Oishio iš Virdžinijos universiteto (JAV) ir Selino Keseburo iš Londono verslo mokyklos (Didžioji Britanija) 2015 m. tyrimu įrodyta gyventojų laimės jausmo priklausomybė ne nuo pinigų kiekio, o nuo tolygesnio pinigų, turto paskirstymo visuomenėje. Ekonomistai, remdamiesi paskutinių dvidešimties metų apklausų duomenimis analizavo situaciją 32-ose šalyse, suskirstę jas į dvi grupes: išsivysčiusias Vakarų valstybes ir mažiau pasiturinčias Lotynų Amerikos šalis. Remdamiesi tyrimo rezultatais, tyrėjai pagrindė teiginį, kad ekonomikos augimas ne visuomet užtikrina gyventojų laimingumą, ir nustatė, kad laimės stoka ypač būdinga šalims, pasižyminčioms didele pajamų ar turto nelygybe. Taigi, kai ekonomikos augimo rezultatus jaučia tik nedidelė visuomenės dalis, kita dalis, negalinti pasinaudoti ekonomine grove,

suprantama nėra laiminga, ypač matydama kitų visuomenės grupių pajamų augimą, materialinės padėties gerėjimą.

Panaši situacija kaip tirtose Lotynų Amerikos šalyse yra ir Lietuvoje, kur nepaisant spartaus ekonominio augimo, vertinamo BVP pokyčiu ir jo santykiu nuo ES vidurkio, socialiniai, demografiniai, visuomenės sveikatos rodikliai yra pasiekę kritinę ribą, o pagal gyventojų pasitenkinimo gyvenimu ir laimingumo jausmo įverčius Lietuva pastaruoju metu yra žemiau 50 vietos tarp pasaulio šalių, nors pagal žmogaus socialinės raidos indeksą 2016 m. užėmė 37 vietą iš 187 pasaulio šalių.

Harvardo universiteto (JAV) tyrėjai (2008 m.) ir Tarptautinio valiutos fondo tyrėjai (2015 m.) nustatė kitą svarbią priklausomybę: šalyse, kuriose egzistuoja didelė turitinė nelygybė, ekonomikos augimas ir visuomenės socialinė raida yra lėtesni.

Tarptautinio valiutos fondo tyrimuose buvo nustatyta, kad pajamų nelygybė (matuojama Džini koeficientu, kuris yra 0, kai visi gauna vienodas pajamas, ir 1, kai vienam asmeniui tenka visos pajamos) neigiamai veikia ne tik ekonomikos augimą, bet ir jo darnumą (Ostry, Berg, Tsangarides, 2014; Berg, Ostry, 2011). Tyrimais buvo atskleista, kaip nelygybė veikia augimą įvairiuose paskirstymo intervaluose didesnėje išsivysčiusių šalių imtyje. Aukštesnis Džini koeficientas siejamas su mažesniu gamybos augimu vidutiniu laikotarpiu.

Nustatytas atvirkštinis ryšis tarp pajamų dalies, tenkančios turtingiesiems (20 proc. pačių turtingiausių), ir ekonomikos augimo. Tyrimų rezultatai parodo, kad jei pajamų dalis, tenkanti 20 proc. pačių turtingiausių asmenų, padidėja 1 proc. punktu, per kitus penkerius metus BVP auga 0,08 proc. punkto mažiau. Įdomu tai, kad toks padidėjimas žemesniuose pajamų intervaluose nėra juntamas. O štai pajamų dalies, tenkančios 20 proc. pačių vargingiausių asmenų, panašus padidėjimas gali paskatinti 0,38 proc. punkto didesnę ekonomikos augimą. Šis teigiamas ryšys tarp disponuojamų pajamų ir didesnio augimo išlieka antrame ir trečiame kvantiliuose (vidurinėje klasėje). Šis rezultatas išlieka ir atlikus patikimumo testus ir atitinka naujausius rezultatus, gautus mažesnėje išsivysčiusių šalių imtyje (OECD, 2014).

Nelygybė kelia daugiau problemų, ne tik laimingumo jausmo stoką. Todėl pajamų, materialinės gerovės tolygumo siekimas, kuomet įmanomai didesnė dalis visuomenės pajaučia padėties pagerėjimą ir nebelinkusi savo

padėties lyginti su kaimyno materialine padėtimi, užtikrina ir visuomenės laimingumą. Mokslininkų S. Oishio ir S. Keseburo teigimu, nepasitenkinimo jausmas kyla dėl to, kad žmonės ilgą laiką mato, jog maža ir matoma žmonių grupė gyvena vis geriau, o jie patys tuo tarpu pagerėjimo nejaučia. Dėl tokio neteisingumo jausmo ar suvokimo, kad kitiems kažkodėl (arba dėl objektyvių priežasčių – intelekto, sveikatos būklės, charakterio savybių, paveldėto turto ir pan.) sekasi geriau, mažėja ir jų pasitenkinimo gyvenimu, ir pasitikėjimo savimi rodikliai, todėl tokie žmonės ima jaustis dar labiau nesėkmingi. Tačiau mokslininkai nesieja šio jausmo, kuomet gyventojai savo padėtį lygina su pvz. kaimyno ar kolegos padėtimi, su pavydo jausmu.

Didžiosios Britanijos tyrėjai R. Wilkinsonas ir K. Pickett, tyrę šalis su įvairaus tolygumo pajamų ir turto pasiskirstymu, nustatė ir daugiau neigiamų pasekmių: jų atlikti tyrimai įrodė, kad šalyse su didele turtine nelygybe gyventojai dažniau susiduria su sveikatos problemomis, serga psichinėmis ligomis. Šiose šalyse aukštesnis nusikalstamumo lygis, narkotikų vartojimas, daugiau žmogžudysčių ir savižudybių atvejų, pagimdo daugiau nepilnamečių, didesnis patyčių lygis tarp vaikų ir kt.

Šios studijos autoriai, atlikdami tyrimą, taip pat siekė identifikuoti esmines socialinės ekonominės nelygybės pasekmes šalies socialinei ekonominei raidai ir gyventojų gyvenimo kokybei. Makrolygiu buvo tiriama, ar egzistuoja ryšys tarp socialinės ekonominės nelygybės, išreiškiamos Džini koeficientu arba kvintiliniu pajamų pasiskirstymu (S20/S80) ir tokių ekonominių rodiklių, kaip BVP, valstybės biudžeto pajamų surinkimas, išlaidų socialinėms išmokoms, pensijoms apimtys. Mikrolygmeniu siekiama nustatyti, ar yra sąsajos tarp socialinės ekonominės nelygybės ir tokių veiksnių, kaip subjektyviai vertinamas gyventojų laimingumas ir pasitenkinimas gyvenimu, socialinė įtampa visuomenėje, sąlygojama nevienodos turtins padėties, skurdas, emigracijos, savižudybių, nusikalstamumo mastai, alkoholio, narkotinių medžiagų vartojimas ar kitos priklausomybės, psichinė ir fizinė sveikata, depresija, kitos streso iššaukiamos ligos, mokinių raštingumo lygis, iškritusių iš švietimo sistemos, specialių poreikių turinčių mokinių dalis, patyčių lygis ugdymo institucijose ir kt., t. y. tiriama, kokias pasekmes gyventojams sukelia socialinė ekonominė nelygybė, kuri, autorių teigimu, ir pati yra neefektyviai vykdomos valstybės ekonominės politikos pasekmė.

Siekdami nustatyti socialinės ekonominės nelygybės ryšius su minėtais kintamaisiais, atlikome Pearsono koreliacinę analizę, naudodami *Eurostat* pateikiamus pastarųjų metų ES šalių statistinius duomenis.

Socialinės ekonominės nelygybės pasekmės – skurdas, nusikalstamos, materialinis nepriteklis. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad socialinė ekonominė nelygybė, išreikšta Džini koeficientu arba kvintiliniu pajamų pasiskirstymu (pajamų diferenciacija S20/S80), statistiškai reikšmingai neigiamai susijusi ir pasižymi stipriu ryšiu su pasitenkinimu gyvenimu ($r = -0,719$, $p = 0,000$), teigiamai koreliuoja su gyventojų dalimi žemiau skurdo ribos tiek prieš socialinius pervedimus, tiek po jų. Ypač stiprus pajamų diferenciacijos ryšys su skurdo lygiu po socialinių pervedimų ($r = 0,920$, $p = 0,000$), kurie ir atlieka pagrindinę išlyginamąją socialinės politikos funkciją. Taigi galime teigti, kad viena iš socialinės ekonominės nelygybės pasekmių – vis gilėjantis skurdas ir mažėjantis pasitenkinimas gyvenimu.

Taip pat statistiškai reikšmingas ryšys nustatytas ir tarp netolygaus pajamų pasiskirstymo kvintiliuose bei žmogžudysčių skaičiaus. Koreliacijos koeficientas $r = 0,508$ rodo vidutinio stiprumo socialinės ekonominės nelygybės ir žmogžudysčių skaičiaus tiesinį ryšį, bet nenurodo priežastinio ryšio, todėl vienareikšmiškai teigti, kad nelygybės problemos sprendimas sumažins mirties nuo žmogžudysčių grėsmes, negalime. Tikslingiau netgi būtų analizuoti nelygybės ir kitų nusikalstamų veikų (vagysčių, apiplėšimų ir kt.) sąsajas, tačiau dėl duomenų stokos tokia analizė mūsų tyrime nebuvo atlikta.

7.1. lentelė. Socialinės-ekonominės nelygybės ir kai kurių kintamųjų, apibūdinančių gyventojų gyvenimo kokybę, Pearsono koreliacijos koeficientai ($n = 33$)

	Pajamų diferen- ciacija (S80/ S20)	p
Pasitenkinimas gyvenimu	-,719**	0,000
Gyventojų dalis žemiau skurdo ribos po socialinių pervedimų	,920**	0,000
Gyventojų dalis žemiau skurdo ribos prieš socialinius pervedimus	,474**	0,005
Mirčių atvejų dėl žmogžudystės skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyv.	,508**	0,007

** . Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu

Analizuojant socialinės ekonominės nelygybės ryšį su kitais kintamaisiais, vidutinio stiprumo ryšys nustatytas su materialiniu nepriteklumi. Pearsono koreliacinės analizės rezultatai atskleidė, kad nelygybė, išreiškiama tiek Džini koeficientu, tiek kvintilinių pajamų pasiskirstymu statistiškai reikšmingai susijusi su materialiniu nepriteklumi, kuris suprantamas kaip dalis (proc.) gyventojų, kuriems trūksta 3 iš 9 ilgalaikio vartojimo prekių sąrašo (koreliacijos koeficientai lygūs $r=0,529$ ir $0,511$; atitinkamai $p=0,005$ ir $p=0,006$). Vidutinio stiprumo tiesinis ryšys taip pat nustatytas tarp subjektyviai jaučiamos socialinės įtampos tarp turtingųjų ir skurstančių ir materialinio nepritekliaus lygio ($r=0,459$, $p=0,016$).

7.2. lentelė. Socialinės-ekonominės nelygybės ir materialinio nepritekliaus Pearsono koreliacijos koeficientai ($n=33$)

	Materialinis nepriteklus, proc. gyventojų	p
Nelygybės (Džini) koeficientas	,529**	0,005
Pajamų diferenciacija (S80/S20)	,511**	0,006
Socialinė įtampa tarp pasiturinčių ir skurstančių (proc. teigiančių, kad įtampa didelė)	,459*	0,016

** . Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu

* . Koreliacija reikšminga 0.05 lygmeniu

Materialinis nepriteklus ir ekonominė socialinė pažanga. Atlikus socialinės ekonominės nelygybės, išreikštos Džini koeficientu arba pajamų diferenciacija kvintiliuose, ir tokių makrolygmens ekonominių kintamųjų kaip mokesčių našta šalyje, palankių verslo sąlygų indeksas ir kt. koreliacinę analizę, statistiškai reikšmingi tiesiniai ryšiai nenustatyti, tačiau nustatyta, kad BVP, tenkančio viename gyventojui, išreikšto perkamosios galios standartais (PGS), realios apimtys indeksai ir socialinės apsaugos išlaidos, tenkančios viename gyventojui, pagal perkamosios galios paritetą (PGP) statistiškai reikšmingai neigiamai susiję ir stipriai koreliuoja su tokiu kintamuoju, kaip materialinis nepriteklus ($r=0,676$ ir $r=0,775$; $p=0,000$) (7.3. lentelė). Nors Pearsono koreliacijos koeficientai atskleidžia tik tiesinio ryšio buvimą, ne priežastinius ryšius, tačiau neigiamas ryšys tarp šių kintamųjų patvirtina, kad kylant bendrai šalies materialinei gyvenimo gerovei (augant BVP), taip pat didinant

valstybės išlaidas socialinei apsaugai, nepritekliuje gyvenančių gyventojų dalis mažėja. Tai pagrindžia valstybės vykdomos ekonominės ir socialinės politikos priemonių, kuriomis siekiama skurdo lygio mažinimo ir tolygaus pajamų paskirstymo tarp gyventojų, svarbą ir efektyvumą. Tačiau vien tik BVP augimas dar nereiškia, kad auga visos visuomenės gerovė. Gyventojų gerovės augimas priklauso nuo kiek įmanoma tolygesnio jos augimo visose visuomenės pajamų grupėse, o jis kiekvienoje šalyje gali būti labai nevienodas.

7.3. lentelė. Materialinio nepritekliaus ir kai kurių ekonominės bei socialinės pažangos rodiklių Pearsono koreliacijos koeficientai ($n=27$)

	Materialinis nepriteklus, proc. gyventojų	p
BVP, tenkančio 1 gyventojui, išreikšto PGS, realios apimtys indeksai (ES 27 = 100)	-,676**	0,000
Socialinės apsaugos išlaidos, tenkančios 1 gyv., pagal PGP	-,775**	0,000

** . Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu

Materialinis nepriteklus ir sveikata. Kaip teigia Pasaulio sveikatos organizacija, skurdas ir nepriteklus yra vienos pagrindinių prastos gyventojų sveikatos būklės priežasčių. Pagal autorių tyrimo duomenis gauti koreliacijos koeficientai rodo statistiškai reikšmingą tiesinį ryšį tarp materialinio nepritekliaus ir tokių gyventojų sveikatos būklę ir gyvenimo kokybę apibūdinančių rodiklių kaip vidutinė būsimo gyvenimo trukmė, mirtingumas nuo širdies ir nervų sistemos ligų, subjektyvaus pačių gyventojų savo sveikatos vertinimo. Ypač stiprus neigiamas tiesinis ryšys tarp vidutinės būsimo gyvenimo trukmės ir materialiniame nepritekliuje atsidūrusių gyventojų dalies rodo, kad ilgėjanti gyventojų gyvenimo trukmė atspindi didesnę šalies ekonominę socialinę išsivystymą, medicinos pažangą, sveikesnę, kokybiškesnę visuomenės gyvenimą. Nors visuomenės senėjimas iš valstybės pareikalauja didesnių išlaidų, kelia tam tikrus specialius poreikius ir iššūkius darbingajai visuomenės daliai, turinčiai išlaikyti vis didesnę dalį pagyvenusių asmenų, tačiau kartu atspindi ir valstybės gebėjimą ar negebėjimą susitvarkyti ir subalansuoti socialinę politiką taip, kad kuo didesnei darbingo amžiaus gyventojų ir senjorų daliai būtų užtikrintas orus pragyvenimo lygis ir gyvenimo sąlygos ir gyventojams

senstant jie „neištumiami“ žemiau skurdo ribos. *Eurostat* duomenimis, 2015 metais 29,3 proc. Lietuvos gyventojų gyveno ties skurdo riba, dideliame materialiniame nepritekliuje gyvenančių dalis sudarė apie 19,4 proc., tuo tarpu kai ES materialinio nepritekliaus lygio vidurkis – 8,4 proc. Ne itin pozityvias ateities perspektyvas iliustruoja ir Lietuvos visuomenės struktūra pagal amžių, kai senatvės pensijos gavėjų skaičius 2016 m. duomenimis sudarė 241,9 asmenų tūkstančiui gyventojų ir kasmet keliais procentais didėja. Tai rodo, kad mūsų valstybei šiuo metu yra sunku susitvarkyti su senstančios visuomenės problema, nes jai išlaikyti turi būti skiriama vis daugiau lėšų, nors vidutinė senatvės pensija šiuo metu yra mažesnė už minimalų darbo užmokestį ir negali užtikrinti pakankamai oraus gyvenimo lygio pensinio amžiaus sulaukusiems gyventojams. Todėl stebint šiandieninę šalies demografinę ir ekonominę situaciją galima teigti, kad tendencijos tokios, jog pamažu vis daugiau gyventojų (ypač tų, kurių pagrindinis pajamų šaltinis – senatvės ar netekto darbingumo pensijos) bus stumiami į materialinio nepritekliaus lygio visuomenės dalį.

7.4. lentelė. Materialinio nepritekliaus ir kai kurių gyventojų sveikatos rodiklių Pearsono koreliacijos koeficientai ($n=27$)

	Materialinis nepriteklus, proc. gyventojų	P
Vidutinė būsimo gyvenimo trukmė	-,793**	0,000
Mirtingumas nuo išeminių širdies ligų, tenkantis 100 tūkst. gyv.	,561**	0,002
Mirtingumas nuo nervų sistemos ligų, tenkantis 100 tūkst. gyv.	-,505**	0,007
Subjektyvus savo sveikatos vertinimas (gera ir labai gera sveikata (proc. 15 metų ir vyresnių gyv.))	-,502**	0,008

** . Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu

Koreliacinė analizė nėra labai iškalinga, siekiant nustatyti mirties priežasčių sąsają su materialiniu nepritekliumi, tačiau tendencijos įdomios tuo, kad didesnis materialinis nepriteklus teigiamai koreliuoja su mirtingumu nuo išeminių širdies ligų, tačiau neigiamai susijęs su mirtingumu nuo nervų sistemos ligų.

Vidutinio stiprumo subjektyvus savo sveikatos būklės vertinimo ir materialinio nepritekliaus lygio ryšys taip pat patvirtina vieną iš autorių kelia-

mų prielaidų, kad nuo gyventojų materialinės būklės priklauso ir jų sveikatos būklė. Tačiau remiantis minėtais duomenimis visgi negalime vienareikšmiškai teigti, kad materialinė gerovė užtikrina gerą sveikatos būklę, nes sveikata priklauso ir nuo žmogaus įgimtų organizmo savybių, imuniteto, nuo paties asmens sąmoningumo, sveikos gyvensenos ir rūpinimosi savo fizine būkle.

Žinoma, socialinės atskirties grupių gyventojai, kurie verčiasi sunkiau, pasižymi trumpesne gyvenimo trukme ir ne tokia sveika gyvensena, bet tai daugiau nulemta gyvenimo būdo pasekmės, nes sveikata labai priklauso nuo galimybių sveikai maitintis, dirbti lengvesnį organizmo nežalojančią darbą ir kitų veiksnių. Statistiškai galbūt galima sumažinti gyventojų mirtingumo rodiklius, didinant rūpinimąsi socialinės atskirties grupėmis. Tačiau vien skurdo, socialinės ekonominės nelygybės problemų sprendimas ligų skaičiaus nesumažina.

Autoriai tyrė, ar egzistuoja tiesinė priklausomybė tarp socialinės ekonominės nelygybės, materialinio nepritekliaus ir tokių sveikatos būklę bloginančių ir save žalojančių veiksnių, kaip alkoholio suvartojimas, savižudybių pasitaikymo dažnis, gyventojų, turinčių viršsvorį, dalis, tačiau statistiškai reikšmingi tiesiniai ryšiai tarp šių kintamųjų nenustatyti.

Materialinis nepriteklis ir demografinė raida. Analizuojant demografinius veiksnius, užfiksuoti stiprūs neigiami ryšiai tarp materialinio nepritekliaus lygio ir natūralaus gyventojų prieaugio bei suminio gimstamumo rodiklių. Ši priklausomybė ryškiai atspindi gyventojų požiūrį į šeimą, esant ribotoms materialinėms galimybėms, t. y. norą pirmiau užsitikrinti pakankamą materialinę gerovę ir tik vėliau planuoti šeimos gyvenimą.

7.5. lentelė. Materialinio nepritekliaus ir kai kurių demografinių rodiklių Pearsono koreliacijos koeficientai (n=27)

	Materialinis nepriteklis, proc. gyventojų	P
Natūralus gyventojų prieaugis (tenkantis 1 tūkst. gyv.)	-,636**	0,000
Suminis gimstamumo rodiklis	-,539**	0,004

** . Koreliacija reikšminga 0.01 lygmeniu

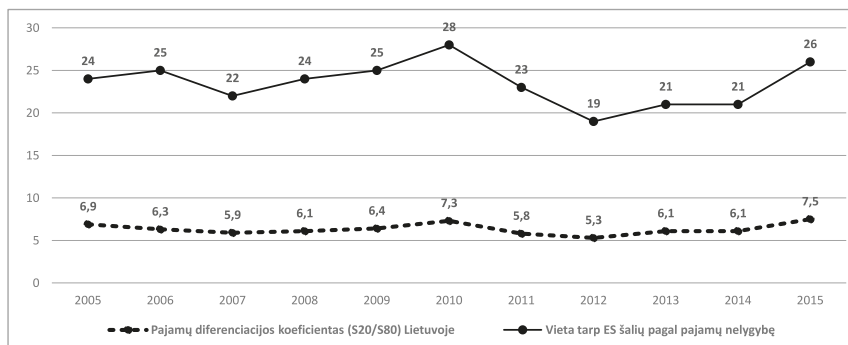
Tačiau statistiškai reikšmingas tiesinis ryšys tarp emigracijos rodiklių (emigrantų skaičiaus 1 tūkst. gyventojų) ir socialinės ekonominės nelygybės

(Džini koeficiento ir pajamų diferenciacijos) bei materialinio nepritekliaus neužfiksuotas. Kaip rodo pastarojo dešimtmečio statistiniai duomenys, Lietuvos gyventojų vidutinės pajamos didesnės nei aštuoniose kitose naujose ES šalyse, tačiau tų šalių gyventojų emigracija mažesnė net kelis kartus. Taigi emigracijos priežastys tarsi neatrodytų vien ekonominės. Tačiau kai kurie Lietuvos mokslininkai (Lazutka, Navickė, 2016) kaip vieną esminių Lietuvos gyventojų emigracijos priežasčių įvardija būtent pajamų nelygybę arba dar kitaip – „sovietinę algą“. Šių mokslininkų teiginiai remiasi mokslininko L. Podkaminer apskaičiuota Lietuvos realia alga procentais iki nepriklausomybės laikotarpio (1989 m.) ir vėliau, tai 2012 m. ji tesiekė vos tris ketvirtadalius sovietmečio pabaigos algų dydžio.

Pasak ekonomisto prof. dr. R. Kuodžio, dar vienas svarbus veiksnys – būtent teisingumas, t. y. ar kaimyno uždirbtos pajamos uždirbtos teisingai (Kuodis, 2016). Lietuvoje nemaža dalis pajamų gaunama iš korupcijos, nepotizmo, šešėlinės ekonomikos. Labai žemas pasitikėjimo valstybės institucijomis lygis, o tai labai veikia gyventojų laimingumą, optimistinį požiūrį į gyvenimą, mažina norą ir pačiam būti skaidriam, teisingam, sąžiningai mokėti mokesčius ir pan. Todėl tikėtina, kad Lietuvos gyventojų emigracija yra veikiamą kiek kitų priežasčių nei kitų ES šalių, kurių statistiniais duomenimis remiantis ir buvo atliekama koreliacinė analizė, t. y. netolygaus pajamų paskirstymo, sudarančio dėl pajamų iš turto bei žemo šių pajamų apmokestinimo, nedidelių vidutinių pajamų, įvertinant kainų lygį (arba perkamosios galios paritetą), o taip pat neteisingumo ir nelaimingumo jausmo visuomenėje.

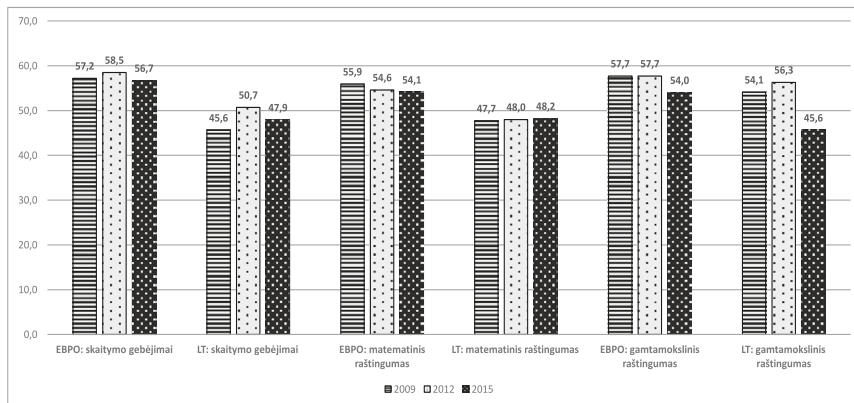
Ekonominiai sunkumai ir vaikų raštingumas. Reguliariai atliekami tyrimai švietimo srityje padeda nustatyti ir pagrindines prastėjančių vaikų gebėjimų priežastis. Analizuojant socialinės ekonominės nelygybės, materialinio nepritekliaus, skurdo poveikį vaikų raštingumui, pagal statistinius duomenis ir kas trejus metus atliekamus tarptautinius penkiolikmečių tyrimo PISA (angl. *Programme for International Student Assessment*) rezultatus matyti, kad abiejų minėtų kintamųjų reikšmės Lietuvoje pastaruosiu metu prastėjo: pajamų diferenciacijos koeficientas Lietuvoje nuo 2012 m. vis augo, 2015 m. viršydamas net krizinį 2010 m. rodiklį (7,3) ir buvo lygus 7,5, o 2015 m. PISA rezultatus lyginant su 2009 m., matyti, kad suprastėjo ir Lietuvos vaikų gebėjimai (visose tirtose srityse Lietuvos mokinių pasiekimai žemesni

už EBPO šalių vidurkį) ir ypač ryškūs skirtumai tarp kaimo ir miesto mokyklose ugdomų vaikų raštingumo (kaimo vaikų pasiekimai žemesni nei miesto), kaip probleminis akcentuotinas menkas matematinis vaikų raštingumas. Tokie rezultatai, daugeliu atvejų priklausantys nuo ekonominių sunkumų šeimose ir to sąlygotų ribotų galimybių ugdyti vaikus, verčia baimintis, kad sunkiai besiverčiančių šeimų vaikai atsidurs „skurdo spąstuose“ ir taip išaugs nauja tėvus pakeičianti potenciali pašalpų gavėjų karta.

7.1. pav. Pajamų diferenciacijos koeficiento (S20/S80) pokyčiai 2005-2015 m.

Šaltinis: Eurostat, 2017.

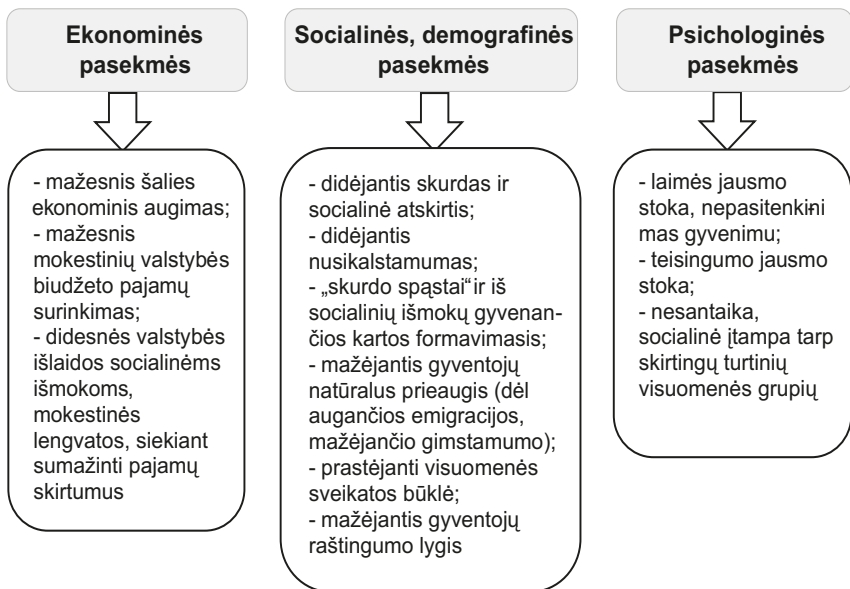

7.2. pav. Mokinių, kurių pasiekimų lygis bent 3 (iš 6) pagal PISA, dalis (proc.)

Šaltinis: Tarptautinio penkiolikmečių tyrimo PISA 2015 m. ataskaita.

Dar viena iš šiandieninių augančios kartos problemų – nemaža dalis vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių. 2014 m. duomenimis, Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose buvo ugdoma apie 11 proc. vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių. Čia taip pat galime išvystyti sąsajas, kadangi pastaraisiais metais vaikų, augančių materialinio nepritekliaus arba skurdo sąlygomis, skaičius taip pat didėjo. Tyrimais įrodyta, kad vaikų, augančių nepalankiomis tokiomis sąlygomis, kurios neužtikrina bazinių poreikių (maisto, miego, tinkamos aprangos, fizinio saugumo ir t. t.), pasiekimai yra apie 30 proc. prastesni nei kitų vaikų.

Remiantis atliktais skaičiavimais, galima pagrįstai teigti, kad socialinė ekonominė nelygybė yra problema, sukelianti visuomenėje ekonomines, socialines, demografines bei psichologines pasekmes arba tampriai susijusi su kitomis svarbiomis socialinėmis, sveikatos būklės, socialinio ir fizinio saugumo, gyventojų laimingumo, demografijos ir visuomenės stabilumo, patvarumo, psichologinio atsparumo problemomis.

7.3. pav. Socialinės ekonominės nelygybės pasekmių klasifikacija

Šaltinis: sudaryta autorių.

Išvados:

1. Autoriai, atlikdami tyrimą, taip pat siekė identifikuoti esmines socialinės ekonominės nelygybės pasekmes šalies socialinei ekonominei raidai ir gyventojų gyvenimo kokybei. Buvo tiriama, ar egzistuoja ryšys tarp socialinės ekonominės nelygybės, išreiškiamos Džini koeficientu arba kvintiliniu pajamų pasiskirstymu (S20/S80) ir įvairių ekonominių, socialinių, demografinių rodiklių. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad socialinė ekonominė nelygybė statistiškai reikšmingai neigiamai susijusi ir pasižymi stipriu ryšiu su pasitenkinimu gyvenimu, teigiamai koreliuoja su gyventojų dalimi žemiau skurdo ribos tiek prieš socialinius pervedimus, tiek po jų. Taigi galime teigti, kad **viena iš socialinės ekonominės nelygybės pasekmių – vis gilėjantis skurdas ir mažėjantis pasitenkinimas gyvenimu.**
2. Statistiškai reikšmingas ryšys nustatytas ir tarp netolygaus pajamų pasiskirstymo kvintiliuose bei žmogžudysčių skaičiaus. Koreliacijos koeficientas rodo vidutinio stiprumo socialinės ekonominės nelygybės ir žmogžudysčių skaičiaus tiesinį ryšį, bet nenurodo priežastinio ryšio, todėl vienareikšmiškai teigti, kad nelygybės problemos sprendimas sumažins mirties nuo žmogžudysčių grėsmes, negalime.
3. Analizuojant socialinės ekonominės nelygybės ryšį su kitais kintamaisiais, vidutinio stiprumo ryšys nustatytas su materialiniu nepriteklumi. Pearsono koreliacinės analizės rezultatai atskleidė, kad **nelygybė, išreiškiama tiek Džini koeficientu, tiek kvintiliniu pajamų pasiskirstymu statistiškai reikšmingai susijusi su materialiniu nepriteklumi**, kuris suprantamas kaip dalis (proc.) gyventojų, kuriems trūksta 3 iš 9 ilgalaikio vartojimo prekių sąrašo. Vidutinio stiprumo tiesinis ryšys taip pat nustatytas tarp subjektyviai jaučiamos socialinės įtampos tarp turtingųjų ir skurstančių ir materialinio nepritekliaus lygio.
4. Atlikus socialinės ekonominės nelygybės ir tokių ekonominių kintamųjų kaip mokesčių našta šalyje, palankių verslo sąlygų indeksas ir kt. koreliacinę analizę, statistiškai reikšmingi tiesiniai ryšiai nenustatyti, tačiau nustatyta, kad BVP, tenkančio vienam gyventojui, išreikšto perkamosios galios standartais (PGS), realios apimtys indeksai

ir socialinės apsaugos išlaidos, tenkančios vienam gyventojui, pagal perkamosios galios paritetą (PGP) statistiškai reikšmingai neigiamai susiję ir stipriai koreliuoja su tokiu kintamuoju, kaip materialinis nepriteklis. Nustatytas neigiamas ryšys tarp šių kintamųjų patvirtina, kad **kylant bendrai šalies materialinei gyvenimo gerovei (augant BVP), didinant valstybės išlaidas socialinei apsaugai, nepritekliuje gyvenančių gyventojų dalis mažėja**. Tai pagrindžia valstybės vykdomos ekonominės ir socialinės politikos priemonių, kuriomis siekiama skurdo lygio mažinimo ir tolygaus pajamų paskirstymo tarp gyventojų, svarbą ir efektyvumą.

5. Ypač **stiprus neigiamas tiesinis ryšys tarp vidutinės būsimą gyvenimo trukmės ir materialiniame nepritekliuje atsidūrusių gyventojų dalies** rodo, kad ilgėjanti gyventojų gyvenimo trukmė atspindi didesnę šalies ekonominę socialinę išsivystymą, medicinos pažangą, sveikesnę, kokybiškesnę visuomenės gyvenimą. Nors visuomenės senėjimas iš valstybės pareikalauja didesnių išlaidų, kelia tam tikrus specialius poreikius ir iššūkius darbingajai visuomenės daliai, turinčiai išlaikyti vis didesnę dalį pagyvenusių asmenų, tačiau kartu atspindi ir valstybės gebėjimą ar negebėjimą susitvarkyti ir subalansuoti socialinę politiką taip, kad kuo didesnei darbingo amžiaus gyventojų ir senjorų daliai būtų užtikrintas orus pragyvenimo lygis ir gyvenimo sąlygos ir gyventojams senstant jie „neištumiami“ žemiau skurdo ribos.
6. Autoriai tyrė, ar egzistuoja tiesinė priklausomybė tarp socialinės ekonominės nelygybės, materialinio nepritekliaus ir tokių sveikatos būklę bloginančių ir save žalojančių veiksmų, kaip alkoholio suvartojimas, savižudybių pasitaikymo dažnis, gyventojų, turinčių viršsvorį, dalis, tačiau statistiškai reikšmingi tiesiniai ryšiai tarp šių kintamųjų nenustatyti. Analizuojant demografinius veiksnius, užfiksuoti **stiprūs neigiami ryšiai tarp materialinio nepritekliaus lygio ir natūralaus gyventojų prieaugio bei suminio gimstamumo rodiklių**.
7. Analizuojant socialinės ekonominės nelygybės, materialinio nepritekliaus, skurdo poveikį vaikų raštingumui, pagal statistinius duomenis ir kas trejus metus atliekamus tarptautinius penkiolikmečių tyrimo PISA rezultatus matyti, kad minėtų kintamųjų reikšmės Lietuvoje

pastaruoju metu prastėjo: pajamų diferenciacijos koeficientas Lietuvoje nuo 2012 m. vis augo, o 2015 m. PISA rezultatus lyginant su 2009 m., matyti, kad **suprastėjo ir Lietuvos vaikų gebėjimai ir ypač ryškūs skirtumai tarp kaimo ir miesto mokyklose ugdomų vaikų**. Tokie rezultatai, daugeliu atvejų priklausantys nuo ekonominių sunkumų šeimose ir to sąlygotų ribotų galimybių ugdyti vaikus, verčia baimintis, kad sunkiai besiverčiančių šeimų vaikai atsidurs „skurdo spąstuose“ ir taip išaugs nauja tėvus pakeičianti potenciali pašalpų gavėjų karta.

8. Autorių atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad **socialinė ekonominė nelygybė iššaukia ekonomines, socialines, demografines ir psichologines pasekmes**, kurios mažina valstybės progresą, didina visuomenės susiskaldymą ir psichologinę įtampą visuomenėje, neigiamai veikia gyventojų gyvenimo kokybę, sukelia psichologines individų, šeimų ir atskirų visuomenės grupių problemas.

Ona Gražina Rakauskienė, Vaida Servetkienė

8. Socialinės ekonominės nelygybės mažinimo gairės ir priemonės

Nors atliktų turimų rezultatai byloja, kad šalyje turime ryškią pajamų diferenciaciją, tačiau žvelgdami į pastarųjų metų gyventojų pajamų duomenis pagal pajamų šaltinį ir stebėdami pajamų pokyčius pagal šaltinius, matome, kad atlyginimų nelygybė Lietuvoje mažėjo. Ketvirtadalio mažiausiai uždirbančių darbo užmokestis 2011-2016 m. padidėjo apie 55 proc., tuo tarpu kai ketvirtadalio daugiausiai uždirbančių – 24 proc. („Swedbank“, 2017). Šiems teigiamiems pokyčiams įtakos, visų pirma, turėjo minimalaus mėnesinio darbo užmokesčio padidėjimas, neapmokestinamojo pajamų dydžio padidėjimas. Taigi, jei dirbančiųjų, kurių pagrindinis pajamų šaltinis – darbo užmokestis, pajamų pasiskirstymas tapo tolygesnis, seka išvada, kad tokia didelė Lietuvos gyventojų pajamų diferenciacija susidaro **dėl nedalyvaujančių darbo rinkoje gyventojų – bedarbių, senatvės pensijų ir socialinių išmokų gavėjų žemų ir netgi santykinai mažėjančių pajamų**. Pvz. nors per pastaruosius metus pajamos iš kitų šaltinių augo, senatvės pensijų pokytis buvo netgi neigiamas: lyginant vidutinės senatvės pensijos santykio su vidutiniu darbo užmokesčiu pokyčius per 2005-2017 m., matome, kad teigiama linkme jis keitėsi apie 2010 m., tačiau nuo 2013 m. jis nuosekliai mažėja (8.1. lentelė). Kadangi pagal Lietuvos gyventojų struktūrą viena didžiausių dalių bendrose disponuojamose pajamose tenka senatvės pensijoms (jų gavėjų skaičius sudaro apie trečdalį Lietuvos gyventojų), taigi galima teigti, kad senatvės pensijos turi didelę įtaką bendram pajamų pasiskirstymui. Kitų socialinių išmokų gavėjų skaičius taip pat nėra mažas (apie 17-20 proc.), jų dalis disponuojamose pajamose nėra didelė dėl jų dydžio. Taigi skurdžiausiai ir labiausiai neužtikrintos materialinės gerovės sąlygomis gyvenantys asmenys nejaučia teigiamų ekonominio augimo pasekmių ir dėl šios priežasties skirtumai tarp kraštutiniuose deciliuose atsidūrusių gyventojų tik didėja.

8.1. lentelė. Vidutinės senatvės pensijos santykio su vidutiniu darbo užmokesčiu pokyčiai 2005–2017 m.

	2005	2010	2013	2014	2015	2017 I ketv.
Valstybinio socialinio draudimo vidutinė senatvės pensija, Eur	122	236	238	240	244	274
Šalies ūkio darbuotojų vidutinis mėnesinis neto darbo užmokestis (VMDU), Eur	266	450	501	527	554	645
Vidutinės senatvės pensijos ir VMDU santykis, proc.	45,9	52,4	47,5	45,5	44,0	42,5

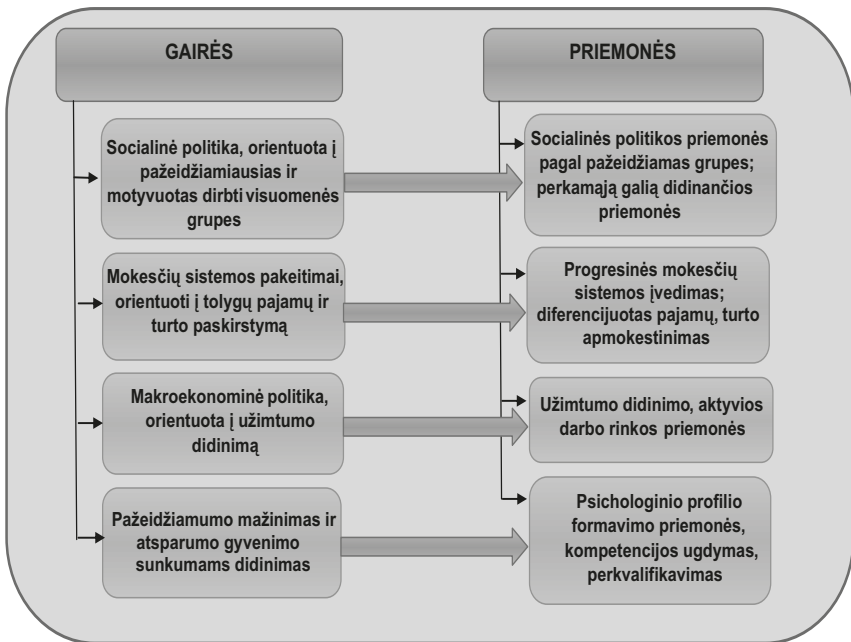
Šaltinis: Lietuvos statistikos departamento duomenys ir autorių skaičiavimai, 2017.

Socialinės gerovės valstybėse paprastai taikomi du pagrindiniai socialinės ekonominės nelygybės mažinimo būdai – **mokesčių sistemos reformavimas** ir **socialinės apsaugos sistemos vystymas (socialinių išmokų politika)**, kurie yra veiksmingiausi persikirstant rinkoje gaunamas pajamas. Remiantis kitų šalių patirtimi bei mokslininkų I. Joumard, M. Pisu, D. Bloch teigimu, išmokos daugiau sumažina pajamų nelygybę negu mokesčiai. Beveik 75 proc. pajamų nelygybės mažėjimo priklauso išmokoms, o likęs ketvirtadalis – mokesčiams.

Autoriai, remdamiesi mokslininkų atliktais tiriamaisiais darbais, užsienio šalių praktine patirtimi, savo atliktų tyrimų rezultatais ir atsižvelgdami į labiausiai skurdo ir pajamų bei turinės diferenciacijos palietas gyventojų grupes (nedalyvaujantys darbo rinkoje, socialinę paramą gaunantys, pensinio amžiaus, kaimo ir miestelių gyventojai), Lietuvos valstybės institucijoms siūlo orientuotis į šias pagrindines socialinę ekonominę nelygybę Lietuvoje mažinančias priemones:

- pakankamo dydžio paramos užtikrinimas, kad namų ūkiai galėtų patenkinti būtiniausius poreikius, tačiau kartu pvz., bedarbiai, socialines pašalpas gaunantys asmenys neprarastų motyvacijos ieškoti darbo ir dirbti. Galimi sprendimo variantai: pensijų, nedarbo draudimo, socialinės pašalpos išmokų indeksavimas, bazinio (pilno arba dalinio) universalaus atlyginimo įvedimas pažeidžiamoms socialinėms grupėms;

- diferencijuotas apmokestinimas, progresinės mokesčių sistemos taikymas, mokesčių naštos sumažinimas mažiausiai uždirbantiems, šešėlio ir korupcijos mažinimas;
- užimtumo didinimas, prioritetą teikiant žemesnę kvalifikaciją turintiems ir regionuose gyvenantiems asmenims, kurių nedarbo rodikliai žymiai didesni, nei aukštą kvalifikaciją turinčių ir didmiesčiuose gyvenančių asmenų, taigi priemonėmis turėtų tapti švietimas, kvalifikacijos kėlimas, perkvalifikavimas ir sąlygų darbuotojų mobilumui sudarymas;
- socialiai pažeidžiamiausių grupių atsparumo gyvenimo sunkumams stiprinimas (gebėjimų ugdymo ir psichologinės intervencijos priemonės, atsižvelgiant į dažniausiai gyventojų įvardijamas grėsmes, patiriamas baimes).

8.1. pav. Socialinės ekonominės nelygybės mažinimo gairės ir priemonės

Šaltinis: sudaryta autorių.

8.1. Socialinės politikos priemonės

Universalus bazinis pajamų modelis. Kaip vieną žemų pajamų problemos sprendimo būdų kelios Europos šalys pasirinko universalaus bazinio atlyginimo (angl. *UBI – Universal Basic Income*) mokėjimą. Bazinio saugumo būtinybę pabrėžia kelis dešimtmečius skurdo, socialinės atskirties ir kitas socialines problemas nagrinėjantys mokslininkai R. Baldwin (Šveicarija), M. Sandel (JAV), G. Standing (J. Karalystė).

Europoje, Kanadoje su šia socialinės politikos priemone dar eksperimentuojama ir kol kas – tik atskiruose miestuose, pvz., Olandijoje Utrecht'e, Šveicarijoje Lausanne mieste, nepaisant to, kad Šveicarijoje šiuo klausimu įvykusio referendumo metu gyventojai nepritarė šiai idėjai (spėjama, dėl gana aukšto numatomo universalaus bazinio atlyginimo dydžio – 2000 Eur). Suomija taip pat nuo 2017 m. pradeda dvejus metus truksiantį pilotinį projektą, siūlydama kiekvienam šalies gyventojui (eksperimento metu – tik atrinktiems projekte dalyvaujantiems asmenims) kas mėnesį mokėti 805 Eur.

Šio modelio idėja – kas mėnesį mokėti gyventojams nustatytą sumą pinigų pagrindiniams poreikiams patenkinti, nepriklausomai nuo jų pajamų ir socialinio statuso, t. y. gyventojui nereikia atitikti jokių kriterijų, kad jis gautų universalų bazinį atlyginimą, kas būdinga įprastai socialinei politikai (gyventojas turi būti draustas socialiniu draudimu, turėti tam tikrą darbo stažą, kad gautų atitinkamo dydžio senatvės pensiją ir pan.).

Tiek Suomijoje, tiek kitose Europos šalyse taikant šią, galima sakyti, socialinių išmokų politiką pakeičiančią priemonę, norima išsiaiškinti, ar sistema visiems šalies gyventojams nepriklausomai nuo jų finansinės padėties gaunant tą pačią fiksuotą sumą, padėtų sumažinti socialinę atskirtį ir skurdą ir atsvertų administracinę našlą, susijusią su diferencijuotu socialinių išmokų mokėjimu, ar paskatintų nedalyvaujančius darbo rinkoje imtis priemonių ir grįžti į darbo rinką, pradėti vykdyti individualią veiklą.

Šių išmokų įvedimas leistų sumažinti administracinę našlą, nes šiuo metu Lietuvoje yra taikomos 42 rūšių skirtingos socialinės išmokos. Tačiau vertinant šios priemonės efektyvumą, reikia labai subalansuoti jos dydį, kadangi antraip universalaus bazinio atlyginimo mokėjimas nedalyvaujantiems

darbo rinkoje turi išlaikyti ar padidinti gaunančiojo iniciatyvumą įsidarbinti ar motyvaciją dirbti.

Diegiantys šį modelį kaip tik teigia, kad tokių išmokų, kurios užtikrina bazinius poreikius, mokėjimas kaip tik išlaisvintų norinčius dirbti pagal savo kvalifikaciją ir pomėgius, nes jie tuomet nebūtų priversti imtis bet kokio darbo, užtikrinančio pragyvenimą.

Kaip šio modelio privalumus galima įvardyti net tik paprastesnį administravimą (pajamas gauna visi nuolatiniai šalies gyventojai, nereikia pagrįsti tam tikrų kriterijų atitikimo), visi moka mokesčius į biudžetą, privalomo draudimo mokesčius, auga labiausiai nepasiturinčių perkamoji galia ir vartojimas, didėja gyventojų pasitikėjimas valdžia, mažėja šešėlis darbo rinkoje, nes gyventojai jau nesuinteresuoti slėpti pajamas tiek dėl mokesčių vengimo, tiek dėl gresiančio išmokų praradimo, viršijus tam tikrą sumą (Lietuvoje dabar norintys gauti socialinę pašalpą, turi įrodyti, kad turi nepakankamas pajamas, todėl vengia dirbti arba įsidarbina nelegaliai, kad neprarastų gaunamų išmokų, todėl jei tokia išmoka būtų mokama ir pradėjus dirbti, sumažėtų „vokeliuose“ mokamų atlyginimų).

Visgi Lietuvos atveju turime įvertinti valstybės finansinius pajėgumus mokėti bazinį universalų atlyginimą, darbo rinkos galimybes mokėti konkurencingą darbo užmokestį, kad nedirbantys būtų suinteresuoti įsidarbinti, bei Lietuvos gyventojų elgseną ir mentalitetą.

8.2. lentelė. Pensijų, kompensacijų, socialinės paramos naudojimo rodikliai

	Skaičius (tūkst. gyv.)	Dalis nuo bendro gyv. sk. (proc.)	Išlaidos pensijoms / pašalpoms / kompensacijoms (mln. Eur)
Lietuvos gyventojų skaičius (2017 m.)	2 849		
1. Pensijos			
Pensijų gavėjų skaičius (2017 m.)	980	34,4	2 733
<i>Senatvės pensijoms</i>			1 997
<i>Netekto nedarbingumo pensijoms</i>			498
<i>Valstybinėms pensijoms</i>			130
<i>Našlių ir našlaičių pensijoms</i>			108

2.	Socialinė parama			
	Socialinės pašalpos gavėjų skaičius (2015 m.)	114,7	4,0	296
	Mokinių, gaunančių nemokamą maitinimą mokykloje, skaičius (2014 m.)	90,5	3,2	17
	Būsto šildymo kompensacijų gavėjų skaičius (2016 m.)	129,8	4,6	17,9
3.	Pašalpos bedarbiams			
	Registruotų bedarbių skaičius (2017 m. kovo mėn.)	148,6	5,2	138
	Iš viso (2+3):	483,6	17,0	468,9
	Iš viso (1+2+3):	1 463,6	51,4	3 201,9

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamento, Lietuvos darbo biržos, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos skelbiami duomenys, 2017.

Pagal esamą Lietuvos valstybės ir savivaldybių biudžetų socialinei paramai ir socialiniam draudimui skiriamų išlaidų lygį, Lietuvai priimtinesnė būtų kita alternatyva, – taikyti ne pilną bazinių pajamų modelį, kuomet universalus bazinis atlyginimas pakeičia visas socialines išmokas, o **dalinį bazinių pajamų modelį**, kuomet atsisakoma visų socialinių pašalpų ir paliekamos socialinio draudimo išmokos.

Tačiau norint, kad asmenims (šeimoms) būtų užtikrintas pakankamas lėšų, reikalingų minimaliems poreikiams tenkinti, dydis, turi būti patvirtinta asmens (šimos) minimalių poreikių apskaičiavimo metodika, ir socialinės pašalpos dydis turi būti susietas su lėšų, būtinų minimaliems poreikiams tenkinti, dydžiu, t. y. pagrįstas realiomis vartojimo išlaidomis ir perkamąją galia, ir kasmet peržiūrimas ir indeksuojamas

Vilniaus universiteto mokslininkė J. Navickė, remdamasi statistiniais duomenimis, 2016 m. kainomis ir dietologų rekomenduojamu minimaliai reikalingu maisto racionu, paskaičiavo minimalaus poreikių krepšelio vertę, kuriame išlaidos maistui sudaro 91,5 Eur ir 146,85 Eur - ne maisto prekėms. Tiesa, krepšelis neapima gėrimų, taip pat maisto paruošimo išlaidų, jį reikėtų tikslinti, atsižvelgiant į keliems šeimos nariams būdingą vartojimo masto ekonomiją. Taigi, minimalių poreikių krepšeliui reikėtų 238,35 Eur per mėnesį, tačiau dėl kainų pokyčių šis dydis kasmet turėtų būti peržiūrimas ir indeksuojamas, kas iki šiol nebuvo daroma su 102 Eur pajamų suma, nustatyta

kaip atskaitos taškas, kurio nesiekiant teikiama socialinė parama, nors nuo 2008 m. nėra indeksuojama.

Iš kitos pusės, minimalaus poreikių krepšelio vertės taikymas yra susijęs su paramos gavėjų skaičiaus ir atitinkamai valstybės išlaidų didinimu, todėl, atsižvelgiant į ribotas valstybės galimybes socialinei paramai skirti daugiau lėšų. Pvz., jei 483,6 tūkst. paramos, pašalpų ar kompensacijų gavėjams dabar skiriama diferencijuota pagal rūši socialinė parama sudarytų minėtus 238 Eur / mėn. (t. y. atitiktų siūlomą būtinųjų poreikių krepšelio vertę), tai kas mėn. valstybės ir savivaldybių išlaidos pašalpoms ir kompensacijoms sudarytų 115 mln. Eur / mėn. arba 1 381 mln. per metus, t. y. padidėtų 2,9 karto (2016–2017 m. duomenimis, vidutiniškai vienas socialinės paramos gavėjas gauna apie 970 Eur / per metus arba 81 Eur / mėn., neįvertinant, kad vienas asmuo gali būti kelių rūšių pašalpos gavėju).

Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis Lietuvoje apie 15 proc. šalies gyventojų gauna mažiau nei 250 Eur siekiančias pajamas, autorių 2016 m. atlikto tyrimo duomenimis -17 proc., mažiau negu 102 Eur – 1,5 proc., tačiau iš bedarbio pašalpų ar neįgalumo pensijos nurodė gyvenantys 7,9 proc. respondentų. 29,6 proc. apklaustų senatvės pensijas gaunančių asmenų nurodė negaunantys 250 Eur, t. y. nesiekia vidutinės senatvės pensijos dydžio, todėl pagrįstai galima teigti, kad beveik penktadalis Lietuvos gyventojų yra ta ypač pažeidžiama socialinė grupė, kuri iš aunamų pajamų negali užsitikrinti būtiniausių minimalių poreikių, todėl siekiant tolygesnio pajamų ir turinio paskirstymo, pirmiausia socialinės politikos priemonės turi būti orientuotos į šią tikslinę grupę.

Skatinanti grįžti į darbą socialinių išmokų mokėjimo politika. Valstybės skiriama parama darbingiems gyventojams turi būti įvertinta tuo aspektu, ar ji nemažina paskatų dirbti. Jei asmens (šeimos) gaunamų socialinės paramos išmokų (socialinės pašalpos, socialinės paramos mokiniams, vaiko išmokos ir kt.) suma bus nežymiai mažesnė ar panašaus dydžio kaip pajamos iš darbo, vargu ar tokia parama skatins gyventojus dirbti. Deja, ne visi gyventojai suvokia, kad socialinė parama nėra skirta ilgalaikiam gyventojų socialiniam saugumui užtikrinti, – ji padeda asmeniui (šeimai) išgyventi sunkiomis sąlygomis, tačiau remiamo asmens neturėtų atpratinti dirbti, pačiam rūpintis savo šeima, galvoti apie ateitį ir taupyti.

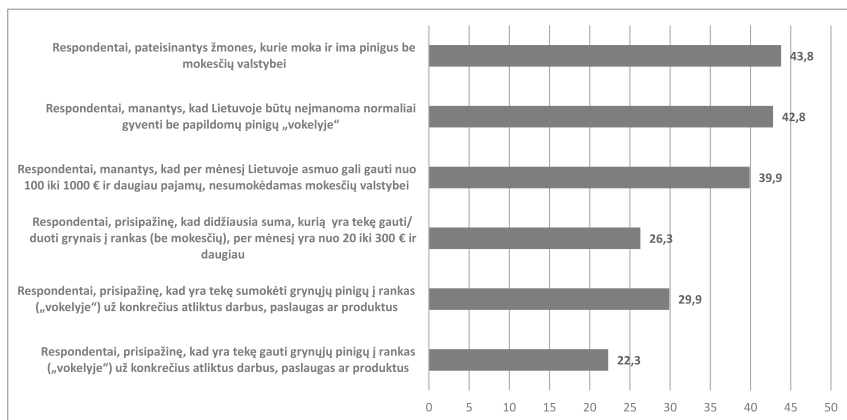
Atsižvelgiant į pastaruoju metu vis dažniau pasireiškiantį piktnaudžiavimą socialinėmis išmokomis ir pašalpomis, siūlytume nuodugniai peržiūrėti ir, esant poreikiui, sugriežtinti reikalavimus socialinių išmokų ir pašalpų gavimui. Tokios sąlygos, žinoma, kuriam laikui gali lemti dar aukštesnį skurdo lygį visuomenės grupių – paramos gavėjų sluoksnyje, tačiau iš kitos pusės grįžimą į darbo rinką daro būtinybe, o ne laisvu paramos gavėjo pasirinkimu. Todėl autoriai siūlo nustatyti minimalius poreikius tenkinančio dydžio išmoką, tačiau taikyti **mažėjančių išmokų teikimo tvarką, kuomet išmokų mokėjimo laikotarpis būtų ribotas ir skatinantis ar net verčiantis grįžti į darbo rinką**. Tačiau, norint išvengti dar didesnio nelygybės pagilinimo ir tokių atvejų, kai nepasirengę darbo rinkai asmenys gali likti be būtiniausios pagalbos, turi būti individualiai analizuojama ir aiškiai reglamentuojama kiek įmanoma daugiau atvejų, pirmenybę teikiant tokioms priemonėms, kurios padėtų pereiti iš paramos gavėjo ir bedarbio į aktyvaus dirbančiojo statusą. Suprantama, norint įgyvendinti tokį tikslingą socialinės paramos modelį, priešingai universalaus bazinio atlyginimo modeliui, auga administracinės išlaidos.

Kaip rodo kitų šalių patirtis, efektyvu **išmokų politiką derinti su aktyviomis įdarbinimo, perkvalifikavimo programomis** (pvz., Švedijoje sukurta „vieno langelio“ principu veikiantis multiprofesinis tinklas, kuriame kooperuojasi socialinės paramos bei įdarbinimo įstaigos; Danijoje priimtas savivaldybių aktyvinimo įstatymas, pagal kurį savivaldybės turi siekti įgyvendinti „aktyvaus socialinės paramos gavėjo“ modelį, teikiant įvairias kvalifikacijos kėlimo ir kt. paslaugas paramos gavėjams).

Daugeliu atvejų pajamų praradimas nedarbo atveju reiškia, kad asmuo, siekdamas išgyventi, renkasi nelegalų darbą. Ir tai tampa visiškai pateisinama, nes pvz. turint žemesnę profesinę kvalifikaciją, dažniausiai tikėtina, kad bus pasiūlytas tik minimalus atlygis. Tokiu atveju **aktyviems į darbo rinką grįžtantiems asmenims, o ne pasyviems socialinių išmokų gavėjams, siūlytume gerinti socialinės paramos sistemą**, pvz., suteikiant įvairias lengvatas, padengiant būtiniausias būsto išlaikymo išlaidas, kompensuojant pvz. kvalifikacijos kėlimo ar perkvalifikavimo išlaidas, tokiu būdu **padidinant bedarbių paskatas ieškoti darbo**. Tokiu būdu turėtų „atsiskirti“ asmenys, kurie nemotyvuoti ieškoti darbo, nes gauna pajamas iš šešėlinės ekonomikos.

Kaip rodo autorių atlikto tyrimo duomenys, net 43,8 proc. respondentų pateisina mokesčių nemokėjimą valstybei ir panaši gyventojų dalis mano,

kad be papildomų pinigų „vokelyje“ būtų neįmanoma normaliai gyventi, 29,4 proc. prisipažino, kad yra mokėję „vokelyje“ už atliktus darbus ar paslaugas, o apie penktadalis gyventojų prisipažino gavę nelegalių pajamų (8.2. pav.). Taigi šešėlinės ekonomikos mastas vien darbo užmokesčio srityje yra didelis ir iškreipiantis oficialius statistinius duomenis apie gyventojų pajamas.

8.2. pav. Lietuvos gyventojų dalyvavimas šešėlinėje ekonomikoje (proc.), n=1001

Šaltinis: autorių tyrimas kartu su Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centru „Vilmorus“, 2014, 2016.

Atkreiptinas dėmesys į mokesčių našta, su kuria susiduria asmuo, pereinantis iš socialinės paramos gavėjo ar bedarbio statuso į darbo rinką. Lietuvoje ši mokesčių našta yra gana aukšta, taigi, jei norintis įsidarbinti negali tikėtis bent jau 1,5 karto daugiau pajamų „į rankas“ nei „neaktyvumo“ laikotarpiu, ir jo motyvacija dirbti bus žema. Taigi toks pajamų iš darbo apmokestinimas, praktiškai sulyginantis socialinių išmokų ir darbo užmokesčio dydžius, nesukuria paskatų dirbti. Todėl autoriai siūlo **peržiūrėti ir sumažinti pajamų iš darbo apmokestinimo tarifus įeinantiems ir (ar) grįžtantiems į darbo rinką**, siekiant, kad gyventojai būtų skatinami pereiti nuo neaktyvaus gyvenimo iš socialinių išmokų ir pašalpų į darbo rinką ir joje likti.

Remiantis kitų šalių (Austrijos, Čekijos, Vokietijos, Liuksemburgo, Prancūzijos, Lenkijos ir kt.) patirtimi, siūlome numatyti galimybes iš **dalies derin-**

ti pensijas, nedarbo išmokas su darbinėmis pajamomis, pvz., nustatant tam tikras pajamų „lubas“, kurias uždirbant mokama dalis pensijos ar bedarbio išmokos, arba nustatant kitas sąlygas, pvz. maksimali darbo laiko trukmė per tam tikrą laikotarpį, tokiu būdu neapribojant galimybės dirbti ir užsidirbti aktyviems ir norintiems dirbti gyventojams bei įeiti į darbo rinką jaunimui.

Lygios galimybės prieinamumui prie viešųjų paslaugų. Vienu iš netiesioginių būdų socialinei ekonominei nelygybei užtikrinti autoriai laiko ir lygų viešųjų paslaugų visiems gyventojams užtikrinimą, kuris įgyvendinamas per korupcijos, nepotizmo mažinimą. Tokių priemonių sėkmingo įgyvendinimo pavyzdys – Skandinavijos šalys, jų pavyzdžiu pasekusi Estija. Šios valstybės investavo į skaidrumą didinančias, su korupcija kovojančias ir valdymo kokybę stiprinančias priemones ir tokiu būdu garantavo savo šalies gyventojams vienodas galimybes įgyti kokybišką išsilavinimą, sveikatos priežiūros ir kitas viešąsias paslaugas. Politologo L. Gudžinsko teigimu, jei valstybė korumpuota, neskaidri, tada labai priklauso nuo to, ką pažįsti, kas yra tavo tėvai, kokioje šeimoje augai, ar esi vyras, ar moteris, tada tai pačiai ekonomikai tai atsiliepia neigiamai“. Turint vienodą prieinamumą prie viešųjų paslaugų, gyventojų kaupiamas socialinis kapitalas priklauso jau tik nuo jo paties iniciatyvumo ir asmeninių savybių. Taigi lygiavos sudarymas prieinamumui prie viešųjų paslaugų – švietimo, sveikatos apsaugos, infrastruktūros plėtros srityse, – taip pat yra vienas iš svarbių komponentų, mažinantis socialinę ekonominę nelygybę, didinantis gyventojų pasitikėjimą valstybės institucijomis, pasitenkinimą valstybės teikiamomis paslaugomis.

Ona Gražina Rakauskienė, Stasys Puškorius, Vaida Servetkienė

8.2. Mokesčių politikos priemonės

Mokesčių sistemos koregavimas. Šalys su didesne pajamų nelygybe, norėdamos ją amortizuoti, paprastai suinteresuotos kuo daugiau pajamų perskirstyti. Todėl pajamų mokesčiai yra labiausiai progresiniai, o vartojimo mokesčiai ir turto mokesčiai daugelyje šalių – regresyvūs.

Lietuvoje didžioji dalis valstybės biudžeto įplaukų susideda iš vartojimo mokesčių (pagal apmokestinimą vartojimo mokesčiais Lietuva – trečioje vietoje ES), pajamų iš darbo apmokestinimas yra vidutinio dydžio tarp ES šalių (15 vieta ES), o pajamų iš kapitalo apmokestinimas yra žemiausias tarp ES šalių (priešpaskutinėje vietoje ES). Kadangi **vartojimo mokesčiai sudaro didžiausią dalį mažų pajamų visuomenės grupėse**, nes dažniausiai visos jų pajamos išleidžiamos einamajam vartojimui (būtiniausioms reikmėms), susiklosto situacija, kad skurdžiau gyvenantys mokesčių sumoka daugiau nei turintys aukštesnes pajamas. Norėdamos sušvelninti vartojimo mokesčių regresyvumą, kai kurios šalys sumažina juos pagrindinėms namų ūkio vartojimo krepšelio prekėms. Žinoma, iš tokio valstybės subsidijavimo naudos gauna ir aukštesnes pajamas gaunantys gyventojai, ir nelygybės problema vėlgi nesprendžiama. Tokiu atveju efektyvesnės priemonės yra piniginių išmokos tam tikrai tikslinei grupei arba talonai būtiniausioms prekėms įsigyti tam tikro pragyvenimo lygio visuomenės grupei.

EK Bendrosios užimtumo ataskaitos projekte 2014 konstatuojama, kad daugelyje ES šalių egzistuoja per didelis darbo jėgos apmokestinimas. 2011 m. vidutinis mokesčių pleištas ES buvo 39,6 proc. (pvz., JAV – 29,5 proc.), kas neskatina dirbti žemos kvalifikacijos darbuotojų ir daro neigiamą įtaką užimtumui. 2012 m. mokesčių pleišto dydis svyravo nuo 20 proc. iki daugiau kaip 45 proc. 2012–2013 m. gyventojų pajamų mokestis dideles pajamas gaunantiems asmenims buvo toliau didinamas 11 valstybių narių (Garnier ir kt., 2013). Bendro mokesčių pleišto pokyčius daugiausia lėmė gyventojų pajamų mokesčio didinimas. Vertinant gyventojų pajamų mokestį ir socialinio draudimo įmokas bendrai, darbuotojų našta padidėjo.

Lietuvoje **darbas apmokestintas daugiau nei kapitalas ir turtas**: pajamų mokesčio pagrindinis tarifas sudaro tik 15 proc., pelno mokestis – 15 proc., o pridėtinės vertės mokestis – 21 proc., „Sodros“ mokestis – 30,89 proc.

15 proc. gyventojų pajamų mokestis Lietuvoje yra vienas mažiausių ES. Mažesnę šio mokesčio tarifą taiko tik Bulgarija (10 proc.). Palyginimui, Estijoje taikomas 21 proc., o Latvijoje – 25 proc. tarifas. Didžiausi gyventojų pajamų mokesčiai – Švedijoje (56,4 proc.), Belgijoje (53,7 proc.) ir Nyderlanduose (52 proc.). Nuo 2000 metų gyventojų pajamų mokesčio dydis Lietuvoje sumažėjo net 18 procentinių punktų (nuo 33 proc.).

Pelno mokesčio tarifas Lietuvoje (15 proc.) taip pat yra tarp mažiausių Europoje. Pelno mokestis mažėjo nuo 1995 m. taikytų 29 proc. iki 15 proc., taikomų dabar. ES valstybėse narėse pelno mokesčio tarifai skiriasi net kelis kartus – nuo 10 proc. taikomų Kipre ir Bulgarijoje iki 35 proc. Maltoje. Mažesni tarifai yra Bulgarijoje ir Kipre (po 10 proc.), Airijoje (12,5 proc.). Latvijoje, kaip ir Lietuvoje, taikomas 15 proc. pelno mokesčio tarifas, Estijoje – 21 proc. Didžiausi pelno mokesčio tarifai – Maltoje (35 proc.), Prancūzijoje (34,4 proc.) ir Belgijoje (34 proc.). Kapitalo ir pelno apmokestinimas Lietuvoje yra mažesnis nei vidutiniškai ES. Vidutinis ES pelno mokesčio dydis yra 23,2 proc.

Palyginus Lietuvos ir JAV kapitalo mokesčius, JAV nuo aukščiausių pelno pajamų mokama apie 40 proc. mokesčių. Lietuvoje – 15 proc., bet ekspertų vertinimais, dėl įvairių išlygų šis skaičius sumažėja iki 7 proc. Tai rodo, kad pelno ir kapitalo mokesčiai Lietuvoje yra žemi.

Lietuvoje taikomo PVM tarifo dydis (21 proc.) yra artimas ES vidurkiui (20,7 proc.). Pats mažiausias 15 proc. PVM tarifas yra Kipre ir Liuksemburge, o didžiausias – Danijoje, Švedijoje ir Vengrijoje, kur jis siekia 25 proc. Lyginant su Baltijos šalimis, Latvijoje taikomas 22 proc. tarifas, o Estijoje – 20 proc. Faktinė vartojimo mokesčių našta, kuri apskaičiuojama visus vartojimo mokesčius padalinus iš namų ūkių vartojimo išlaidų, buvo 16,5 proc., t. y. vienas iš penkių žemiausių rodiklių Europoje.

Eurostat duomenimis, Lietuvoje mokesčių nuo BVP surenkama bene mažiausiai ES (2015 m. duomenimis, 29,4 proc. BVP, kai euro zonos šalių vidurkis siekia 41,4 proc.). Tai rodo, kad mokesčių sistema neefektyvi ir valstybė yra nepajėgi apdrausti žmonių, mokėti pakankamo dydžio socialinių išmokų ir pensijų, taip pat sukelia kitas problemas, pvz., šešėlinę darbo rinką.

Lietuva yra viena iš nedaugelio ES valstybių narių, kurioje veikia proporcinė pajamų mokesčio sistema. Iš 27 ES valstybių proporcinė pajamų mokesčio sistema veikia 7 valstybėse (Bulgarija, Čekija, Slovakija, Estija, Latvija, Lietuva, Rumunija). Visose kitose 20-yje valstybių – įvesta progresinė pajamų mokesčio sistema. Pažymėtina, kad visos progresinės mokesčių sistemos yra labai skirtingos, pvz. nuo 2 pajamų grupių Airijoje, Danijoje, Lenkijoje, Vengrijoje iki 17 grupių Liuksemburge. Skirtinga progresyvumo kreivė – vienoje valstybėse progresija didesnė, kitose – mažesnė, skirtingi ir aukščiausi mokesčių tarifai, pvz., nuo 30 proc. Kipre, 32 proc. Lenkijoje ir Vengrijoje iki

55,9 proc. Danijoje ir 56,6 proc. Švedijoje (šiose dviejose šalyse susumuoti valstybiniai ir municipaliniai gyventojų pajamų mokesčiai).

Lyginant pajamų nelygybę tarp ES šalių, taikančių proporcinę ir progresinę mokesčių sistemą, t. y. 7 „proporcinių“ ES šalių Džini indeksą su 20 „progresinių“ šalių, matome, kad Džini indekso vidurkis progresinę mokesčių sistemą taikančiose šalyse yra žymiai geresnis nei likusių 7 ES šalių vidurkis. Todėl galima daryti išvadą, kad progresinė mokesčių sistema padeda mažinti socialinę ekonominę nelygybę.

Progresyvių mokesčių nauda, visų pirma, grindžiama tuo, kad sumažina mažiausiai pajamų uždirbančių asmenų mokesčius ir stiprina viduriniąją klasę. Tačiau apmokestinimas progresiniais mokesčiais turi būti labai apgalvotas. Apmokestinus didesnes pajamas gaunančiuosius, likusiųjų pajamas būtų galima padidinti tik nežymiai, nes daugiau uždirbančiųjų dalis yra per maža, kad būtų surenkama žymiai daugiau mokesčių ir juos perskirsčius nepasiturintiems per socialinės politikos priemones būtų pasiekta lygiava. Reikia turėti omenyje, kad pasiekus tam tikrą ribą, mokesčių mokėtojai nebesuinteresuoti mokėti mokesčių ir stengiasi jų išvengti, taigi didesni mokesčiai ilgainiui lemia šešėlio atsiradimą ir mažesnes valstybės biudžeto pajamas.

Todėl siekiant socialinio teisingumo, mokesčių sistemos patikimumo ir kartu – visuomenės pasitenkinimo, apmokestinimo sistema turi būti peržiūrima kompleksiskai, kartu peržiūrint gyventojų pajamų, nekilnojamojo turto, žemės apmokestinimą, įvertinant apmokestinamų objektų ir mokesčių tarifų socialinį ir ekonominį efektyvumą, nes priešingu atveju netinkamai parinkti apmokestinami objektai, netiksliai parinkti mokesčiai tarifai gali atnešti žalos ekonomikai arba naudos, neproporcingos papildomoms administracinėms išlaidoms dėl atitinkamo mokesčio surinkimo.

Koreguojant mokesčių sistemą, būtina atkreipti dėmesį ir kiek tai atsilieps verslo sąlygoms, investicijoms, nes būtent verslas kuria darbo vietas ir užtikrina pajamas gyventojams. Todėl mokesčių politika turi būti prognozuojama, jos poveikis iš anksto paskaičiuotas ir įvertintas. R. Kuodžio teigimu, gera mokesčių sistema turi atitikti penkis principus: horizontalų ir vertikalų teisingumą, maksimalų efektyvumą, administravimo pigumą, skaidrumą ir lankstumą.

Autorių nuomone, Lietuvoje socialinio teisingumo įgyvendinimas turi vykti, koreguojant mokesčių politiką šiomis kryptimis: **įvedant progresinę**

mokesčių sistemą ir nuosekliai vykdančią turto, kapitalo, aplinkosaugos mokesčių didinimo politiką.

Pajamų perskirstymo dydžiai. Kuriant gerovės valstybę, būtina suvokti, kaip reikėtų reguliuoti visuomenės sluoksnių pajamas, kad gyventojai būtų skatinami kūrybiškai ir intensyviai dirbti, realizuodami savo gebėjimus ir galimybes, tačiau būtų atsižvelgta ir į labai skirtingus veiksnius, kurie tas galimybes riboja.

Daugelis jau nagrinėtų socialinės ekonominės nelygybės vertinimo kriterijų yra tik tos nelygybės matai, neatsakantys į klausimą, kaip gi reikėtų tą nelygybę mažinti. Yra tik vienas kriterijus, kuris nurodo nelygybės mažinimo kryptį, – tai Robin Hudo indeksas. Šis indeksas apytiksliai parodo, kurią dalį visų pajamų namų ūkiai, gaunantys daugiau nei vidutinės pajamas, turėtų perduoti namų ūkiams, kurių pajamos mažesnės nei vidurkis, kad pajamos pasiskirstytų tolygiai (Rudzkienė, 2005). Indekso dydis – tai maksimalus atstumas tarp tiesės ir Lorencio kreivės ir parodo, kokia maksimali bendrų pajamų dalis, turėtų būti perskirstyta, kad būtų įgyvendintas lygiavos principas. Praktikoje pritaikyti šį indeksą gana sudėtinga, bet jis gali būti orientyru politikams ir ekonomistams.

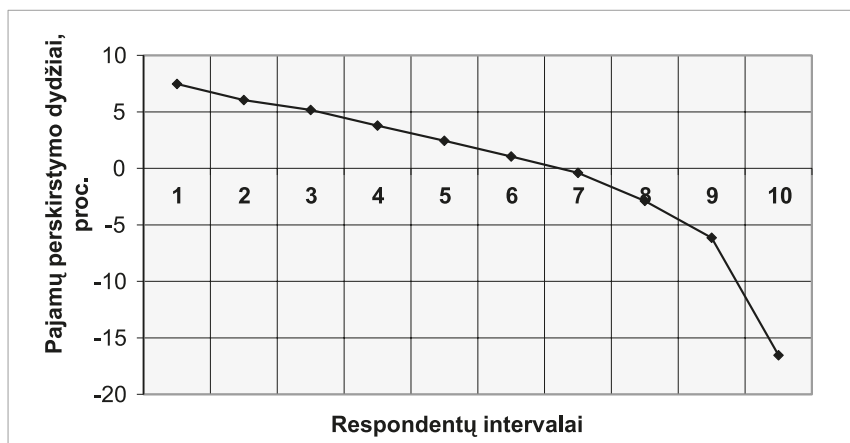
Autorių atlikti Robin Hudo indekso reikšmių skaičiavimai 25,96 proc. leido nustatyti, kokią bendrų pajamų dalį, t. y. apie ketvirtadalį, reikia perskirstyti tarp gyventojų grupių, kad pajamos būtų pasiskirsčiusios vienodai visuose gyventojų sluoksniuose, o Lorencio kreivė – nustatyti konkrečius pajamų perskirstymo dydžius, kuriais remiantis galima formuoti konkrečias programas gyventojų pajamų nelygybei mažinti. Taigi šių skaičiavimų išdavėje kaip priemonę lygiavos principui įgyvendinti ir gyventojų pajamų diferenciacijai mažinti autoriai siūlo mokesťines priemones, orientuojantis į tam tikras visuomenės grupes, t. y. kokio dydžio pajamas gaunantiems tikslinga diferencijuoti mokesčių tarifus.

8.3. pav. pavaizduotas grafikas leidžia nustatyti, kokią bendrų pajamų dalį reikia perskirstyti tarp gyventojų grupių, kad pajamos būtų pasiskirsčiusios vienodai visuose gyventojų sluoksniuose. Pavyzdžiui, pirmam intervalui turi būti papildomai skirta 7,5 proc., o dešimtam intervalui sumažinta 16,5 proc. bendrų pajamų. Šis grafikas taip pat parodo, kad net iki septinto inter-

valo imtinai, t. y. iki 901-1100 Eur kas mėnesį „į rankas“ gaunančių gyventojų pajamos turėtų būti didinamos.

Vienu iš siūlymų galėtų būti mokesčių sistemos pertvarka, įvedant progresinius mokesčius tarp skirtingas pajamas gaunančių gyventojų grupių, kurių dydžiai grindžiami pateiktais bendrų pajamų perskirstymo procentais, gautais atlikus tyrimą. Vienas iš tokių, pvz., mokesčių perskirstymo modelių galėtų būti toks:

- jei pvz., bazinis procentas – 21,
- gyventojams, priskirtiems prie pirmosios mažiausias pajamas gaunančios grupės mokestinis tarifas būtų 13,5 (21–7,5),
- antrai – 15 (21–6),
- dešimtai – 38 (21+17) procentai.

8.3. pav. Pajamų perskirstymo dydžiai (proc.) tarp gyventojų

8.3. lentelė. Pajamų intervalai ir pajamų perskirstymo dydžiai juose (proc.)

Intervalo Nr.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Gyventojų gaunamų pajamų intervalai	<150	151-300	301-450	451-600	601-750	751-900	901-1100	1101-1300	1301-1500	>1501
Pajamų perskirstymo dydžiai, proc.	7,47	6,05	5,17	3,79	2,44	1,05	-0,40	-2,88	-6,14	-16,54

Iš tyrimo duomenų analizės išplaukia, kad Lietuvoje tik mažą gyventojų dalį galima būtų priskirti prie vidurinėsios klasės, kuri gali mokėti mokesčius ir nestokoja papildomų lėšų – faktiškai tik aštuntame ir devintame intervale pagal pajamas atsiduriantys gyventojai (gaunantys per 1100 Eur / mėn.) priskirtini prie vidurinės klasės gyventojų.

Ona Gražina Rakauskienė

8.3. Makroekonominė politika, skatinanti visišką užimtumą

Vienas iš ES strategijos „Europa 2020“ tikslų – visiškas užimtumas ir socialinė sanglauda. Užimtumo didėjimo perspektyvos, viena vertus, priklauso nuo ES sugebėjimo skatinti ekonomikos augimą ir efektyvumą, vykdant tai skatinančią makroekonominę politiką (mažinant infliaciją, palūkanų normą, valstybės biudžeto deficitą) ir, antra vertus, nuo atitinkamos mikroekonominės struktūrinės politikos vykdymo (skatinti investicijas, verslą, pramonę), kuria būtų sudaromos palankios sąlygos nelygybei mažinti – didinti gyventojų pajamas, mažinti skurdą ir atskirtį, kelti gyventojų gyvenimo kokybę. Nelygybės mažinimo politika turėtų ne tik padėti ekonomikai atsigausti trumpalaikiu laikotarpiu, bet ir užtikrinti būtinas socialines investicijas perspektyvoje ilgalaikiu laikotarpiu, kurios sudarytų sąlygas didinti gyventojų pajamas.

Socialinės ekonominės nelygybės problemos sėkmingas sprendimas Lietuvoje negali apsiriboti vien tik socialinės politikos priemonėmis. Siekiant sumažinti nelygybę, visų pirma, reikia mažinti nedarbą ir didinti užimtumą.

Pasaulio ir tame tarpe ES strateginiuose dokumentuose tai yra viena-reikšmiškai suvokta ir pabrėžiama. EK iškelia draugiškos monetarinės politikos reikmę užimtumo politikai, o TDO dokumentuose labai aiškiai iškeliamas neigiamas krizės metu ir pokriziniu laikotarpiu vykdomos makroekonominės (griežtos pinigų ir fiskalinės) politikos poveikis darbo rinkai. Griežtos taupymo politikos įtaką ir jos neigiamas pasekmes darbo rinkai ir užimtumo politikai pabrėžia Tarptautinės darbo organizacijos (ILO) padarytos išvados 2013 pranešime *Global Employment Trends* (ILO, 2013, 2014): „**monetarinės ir fiskalinės politikos koordinavimo trūkumas padidino darbo rinkos ne-**

apibrėžtumą“, o tai reiškia, kad monetarinės ir fiskalinės politikos prioritetas neoliberaliajame monetariniame ekonomikos plėtros modelyje mažina užimtumą ir nenumaldomai didina nedarbo lygį. Griežto taupymo priemonės, anot TDO generalinio direktoriaus G. Ryder'io, „sudavė smūgį užimtumui, susilpnino socialinių partnerių įtaką, blogai paveikė socialinį dialogą. Didėjančios pajamų nelygybės ir skurdžių skaičiaus kontekste šie reiškiniai kelia grėsmę.“

Griežtos fiskalinės drausmės poveikis pajamoms ir užimtumui. Susidūrusios su valstybės biudžeto deficitu, 2010 m. daugelis valstybių pradėjo vykdyti griežtas biudžetinės konsolidacijos priemones, pagrindinės jų buvo nukreiptos į išlaidų mažinimą, o ne į pajamų didinimą. Pažymėtina, kad fiskalinės griežto taupymo priemonės sukelia staigų investicijų ir socialinių programų mažinimą.

Griežto taupymo politika ir reformos, nukreiptos į darbo rinkos liberalizavimą, nesugeba skatinti privačių investicijų menkos visuminės paklausos ir finansų sektoriaus nestabilumo sąlygomis. Susidoroti su šia tendencija stengiamasi vykdam dar griežtesnę taupymo politiką, kas atveda į užburtą ratą, ir toliau neigiamai veikiančią užimtumą ir darbo vietų kūrimą.

Galimybės bedarbiams rasti darbą mažėjimas ypač ryškus griežtą fiskalinę politiką vykdžiusiose šalyse: Ispanijoje tikimybė rasti darbą sumažėjo nuo 50 proc. iki 30 proc., Graikijoje – nuo 25 proc. iki 15 proc. Šalyse, kurios vykdė švelnesnę fiskalinę politiką, – Čekijoje ir Estijoje – tikimybė rasti darbą padidėjo.

Darbo užmokesčio mažėjimas mažina visuminę paklausą ir vartojimą, o tai savo ruožtu mažina užimtumo galimybes ir didina nelygybę. Ne mažiau svarbu, kad darbo užmokesčio raida ir toliau derėtų su reikme ne tik koreguoti išorės disbalansą, bet ir mažinti nedarbą ir nelygybę.

Siekiant spręsti užimtumo ir socialinės ekonominės nelygybės problemas, reikia kurti užimtumui palankią makroekonominę politiką. Visuminės paklausos deficitas stabdo greitesnį atsigavimą pasaulio darbo rinkose. Šiuo metu vykstanti daugelyje išsivysčiusių ekonomikų fiskalinė konsolidacija ap-sunkina spartesnį gamybos apimčių augimą, šalia menko privataus sektoriaus vartojimo. TDO ataskaitoje (Global Employment Trends, 2014) pabrėžiama, kad makroekonominė politika ir didėjančios darbo pajamos galėtų žymiai pagerinti darbo rinkos perspektyvas. Modeliavimo rezultatai rodo, kad aukštų pajamų šalyse, pavyzdžiui G20, tinkamas pajamų pasiskirstymo tolygumas

galėtų sumažinti nedarbą 1,8 procentiniais punktais iki 2020, o tai atitinka 6,1 mln. naujų darbo vietų. Šie pasiekimai pagrindžia švelnesnės fiskalinės politikos tikslus.

Lietuvoje būtina įgyvendinti **makroekonominę politiką, orientuotą į visiško užimtumo didinimą**, kuri užtikrintų orių darbo vietų kūrimą, išplėstų įsidarbinimo galimybes, skatintų priimti būtinas priemones darbo rinkoje, verslą, siekiant pašalinti krizės pasekmes, sumažinti nelygybę ir tuo pačiu metu užtikrinti viešųjų finansų ir mokestinės bazės stabilumą,

Mažinant socialinę ekonominę nelygybę Lietuvoje, *pirma, būtina surasti teisingą pusiausvyrą tarp ekonomikos augimo, skatinančio naujų darbo vietų kūrimą, gyventojų pajamų ir valstybės biudžeto politikos*. Tai reiškia, kad reikia parengti realius valstybės išlaidų planus, nukreiptus į darbo vietų kūrimą ir lygiagrečiai – į fiskalinių tikslų siekimą. Tokios priemonės – tai gali būti progresinės mokesčių sistemos įvedimas, lengvatos namų ūkiams su žemomis pajamomis, mokestinių pajamų surinkimo ir mokestinės bazės padidinimas. **Biudžetinio konsolidavimo politika turi būti vykdoma kartu su aktyvia darbo rinkos politika (ADRP).**

Antra, Lietuvoje įmonės yra priverstos dirbti menkos paklausos ir neiškių perspektyvų sąlygomis. Siekiant, kad ekonomikos augimas, skatinantis darbo vietų kūrimą, būtų realus, būtina dėti pastangas, skatinančias stabilų įmonių augimą ir stiprinti jų galimybes kurti darbo vietas.

Būtina neatidėliotinai surasti kelius, kaip **suaktyvinti MVĮ kreditavimą**, kuriose žymi užimtųjų dalis, ir kurios yra didžiausias užimtumo didinimo šaltinis. Vyriausybėms būtina ieškoti stimulų, kurie skatins stambesnes įmones **investuoti į gamybinę veiklą** ir kurti darbo vietas.

Trečia, būtina vykdyti tokią politiką, kuri skatintų darbo našumą, technologinius pokyčius, ypač žaliąsias technologijas, skatintų profesinius įgūdžius šioje srityje. Tai turi lemiama reikšmę efektyviai ekonomikos transformacijai, perėjimui prie ekologiškų produktų gamybos Lietuvoje ir užtikrintų ekonomikos augimą, žemės ūkio indėlį į BVP ir sukurtų darbo vietas.

Tokia politika turi būti nukreipta į:

- darbo našumo, konkurencingumo ir užimtumo didinimą;
- diversifikacijos į didesnę pridėtinę vertę kuriančias šakas skatinimą;
- ekologiškų ūkio šakų ir žaliųjų darbo vietų kūrimą.

Stabilus ekonomikos augimas, mažinantis nelygybę Lietuvoje: makroekonominės, užimtumo didinimo ir pajamų politikos derinimas. Siekiant ekonomikos augimo, mažinančio nelygybę, lemiamą reikšmę turi realiosios ekonomikos dalyvių – valstybės ir visuomenės **socialinis dialogas**. Tokia strategija turi atsižvelgti į esamas disproporcijas biudžeto ir finansų srityje, kurios gali būti įveiktos tik įgyvendinant kompleksines užimtumo ir pajamų politikos priemonės.

Galimos priemonės:

- įgyvendinti mokesčių politiką, orientuotą į visuminės paklausos didinimą ir socialinės nelygybės mažinimą: progresinė mokesčių sistema, lengvatos nepasiturintiems;
- skatinti investicijas į realiąją ekonomiką: mokestinės priemonės, skatinančios privačias investicijas (lengvatos ir pan.); inovacinės valstybės investicijos, skatinančios darbo vietų kūrimą (mokslas, MTP); kreditai MVĮ.
- užkirsti kelią darbo užmokesčio defliacijai, didinti darbo užmokestį, derinant jį su darbo našumo augimu.

Pažeidžiamų socialinių grupių užimtumo didinimo veiksmų kryptys bei priemonės. EK ir kitos ES bei pasaulio organizacijos prioritetinį dėmesį skiria **jaunimo nedarbo problemai**, kaip išskirtinei ir opiausiai, reikalaujančiai neatidėliotino sprendimo. Lietuvai būtų tikslinga atsižvelgti į TDO siūlomą priemonių sistemą jaunimo užimtumui didinti. Autorių išskirtos jaunimo užimtumo didinimo veiksmų kryptys ir priemonės Lietuvai apjungia, pirma, ekonominės politikos, švietimo ir mokymo, aktyvios darbo rinkos politikos, jaunimo verslumo ir savarankiško darbo skatinimo bei jaunimo teisių didinimo priemonės; antra, – kompleksines priemonės, skirtas vyriausybei ir socialiniams partneriams.

Jaunimo užimtumo didinimo pagrindinės ekonominės politikos priemonės, kurias tikslinga įgyvendinti Lietuvoje:

- vykdyti makroekonominę politiką, orientuotą į užimtumą ir fiskalines paskatas, palaikant stipresnę visuminę paklausą ir didinant investicijas, skatinančias darbo vietų kūrimą ir pajamų didėjimą;
- teikti prioritetą jaunimo užimtumo nacionalinėms ir tarptautinėms vystymosi programoms; kuriant integruotus ir laike apribotus nacio-

nalinius veiksmų planus orių darbo vietų kūrimui, skatinti socialinių partnerių dalyvavimą;

- teikti pirmenybę veiksmingoms darbo vietų kūrimo politikos priemonėms, reaguojant į susidariusią ekonominę situaciją, ir kartu skatinti ilgalaikį finansinį tvarumą, priimant politinius sprendimus, atsižvelgiant į realias šalies sąlygas;
- skatinti finansiškai tvarias tikslines intervencijas jaunimui, pvz., anti-ciklinę politiką, paklausą skatinančias intervencijas, valstybės užimtumo programas, užimtumo garantijų schemas, darbo užmokesčio ir mokymosi subsidijas ir kitas konkrečias jaunimo užimtumo priemones. Šios programos turėtų užtikrinti vienodą (*equal*) požiūrį į jaunų darbuotojų teises;
- įtraukti socialinius partnerius į politinių sprendimų priėmimą per reguliarias trišales konsultacijas.

Didelio jaunimo nedarbo, ilgalaikio nedarbo, žemos kvalifikacijos jaunimo nedarbo problemą tikslinga spręsti, **nukreipiant išteklius į aktyvios darbo rinkos politikos priemones**, didinant jų aprėptį ir veiksmingumą. Didinant jaunimo įsidarbinimo galimybes, ypač **svarbu įgyvendinti Jaunimo garantijų iniciatyvą**. (Jaunimo garantijų iniciatyvos tikslas – užtikrinti, kad visi jaunuoliai iki 29 metų amžiaus per keturių mėnesių laikotarpį nuo darbo netekimo arba formaliojo mokymosi užbaigimo gautų pasiūlymą dirbti, toliau mokytis, įskaitant pameistrystės profesinio mokymo formą, atlikti praktiką arba stažuotę). Jaunimo garantijų iniciatyvos pagrindinės priemonės jau yra įgyvendinamos Lietuvoje, tačiau tikslinga jas plėtoti ir tobulinti:

- profesinio mokymo (pameistrystė, stažuotės, praktika) lygio kėlimas;
- profesinio rengimo programų galimybių plėtra (igūdžių ugdymo iniciatyvos, pirmojo darbo garantija, išankstinė galimybė susipažinti su profesija).

Jaunimo verslumo skatinimo priemonės įmonių steigimui ir savarankiškam darbui:

- verslumo, savarankiško darbo ir verslo veiklos skatinimas, pasitelkiant ESF paramą;
- biurokratizmo mažinimas ir verslo aplinkos gerinimas, sparčiau kuriant darbo vietas;

- labai mažų, mažų ir vidutinių įmonių rėmimas;
 - įmonių galimybių gauti kreditą gerinimas;
 - savarankiško darbo skatinimas teikiant gaires, mokymus ir pagalbą įsteigti savo verslą arba naujai įsteigtoms mažoms įmonėms;
 - įmonių steigimo tvarkos supaprastinimas, mažinant mažesnėms įmonėms tenkančią administracinę naštą;
 - biurokratizmo mažinimo priemonės savarankiškai dirbantiems asmenims;
 - galimybės gauti kreditą ir paramą savo verslą norintiems pradėti jaunuoliams.
- gerinti galimybes jaunimo įmonėms, ypač mikroįmonėms, mažoms ir vidutinėms įmonėms, kooperatyvams ir socialinėms įmonėms, gauti finansavimą (paskolų subsidijos, paskolų garantijos, mikrokreditų iniciatyvos rėmimas);
- palengvinti jaunų verslininkų perėjimą iš šešėlinės ekonomikos į oficialią.
- papildyti verslumo ugdymo mokymo programas vidurinėse ir aukštosiose mokyklose, siekiant veiksmingai pagerinti požiūrį į verslumą.

Lietuvoje būtų tikslinga pritaikyti švietimo ir mokymo sistemas prie darbo rinkos reikmių, įgyvendinant bendrojo ugdymo, profesinio rengimo ir aukštojo mokslo sąsajos priemones, kvalifikacijos sistemas:

- priemonės, kuriomis siekiama padėti jauniems žmonėms nenuolti nuo darbo rinkos, sudarant jiems švietimo ir mokymosi ne visą dieną galimybes, kad įgyti naujų įgūdžių ir kvalifikacijų tuose sektoriuose, kuriuose, tikėtina, atsiras tvaraus užimtumo galimybių;
- parengti kvalifikacijų registrą, teikiant geresnę informaciją apie įgūdžių paklausos struktūrą ir nustatyti paklausiausias profesijas;
- pateikti aukštosioms mokykloms aiškesnes gaires, parengtas atsižvelgiant į darbo rinkos poreikius pagal reikalingų studijų vietų skaičių;
- inovacinių universitetinių studijų programų, susijusių su strateginiais sektoriais, kūrimas.

Ilgalaikiai bedarbiai ir žemos kvalifikacijos darbuotojai susiduria su dideliais sunkumais darbo rinkoje – jie sunkiai integruojasi, nes ilgą laiką yra ekonomiškai neaktyvūs, praradę darbinius įgūdžius, kvalifikaciją ir įgūdžius. EK skatina imtis **aktyvios įtraukties į darbo rinką strategijos**.

Ilgalaikių bedarbių integravimo į darbo rinką priemonės Lietuvoje:

- **Būtina sudaryti galimybes bedarbiams, ypač ilgalaikiams ir žemos kvalifikacijos, grįžti į darbo rinką.** Sprendžiant šį uždavinį, tikslinga didinti darbo rinkos paslaugų prieinamumą atsižvelgiant į individualius poreikius, tobulinti bedarbių įvertinimo ir profiliavimo sistemą, vykdyti ilgalaikių bedarbių aktyvinimo priemones, motyvuojančias dirbti, didinti aktyvios darbo rinkos politikos priemonių finansavimą, jų aprėptį ir veiksmingumą, taikyti lanksčius ilgalaikių ir žemos kvalifikacijos bedarbių perkvalifikavimo modelius, kad bedarbiai per trumpą laiką būtų apmokyti tam tikros specialybės, skatinti bedarbius pradėti savarankiškai dirbti, ypač kaimo gyvenamosiose vietovėse;
- Reikia skatinti **darbo vietų kūrimą regionuose**, ypač teritorijose, kuriose aukštas nedarbo lygis. Sprendžiant šį uždavinį, tikslinga sudaryti galimybes vietos lygmeniu plėtoti savivaldybių ir socialinių partnerių partnerystę, siekiant kurti darbo vietas, toliau remti jaunuosius ūkininkus ir ne žemės ūkio paskirties verslą kaimo vietovėse, teikti paramą darbdaviams teritorijose, kuriose aukštas nedarbo lygis.
- Didinant darbo jėgos kvalifikacijos atitiktį darbo rinkos reikmėms, **kvalifikuota darbo jėga, gebanti prisitaikyti prie rinkos pokyčių, yra viena iš svarbiausių užimtumo didinimo sąlygų.** Švietimo sistemai tenka svarbiausias vaidmuo kuriant aktyviai darbo rinkoje dalyvaujančią visuomenę, kurios visi nariai nuolat aktyviai įgyja, atnaujina ir plečia savo kompetencijas, taip pat produktyviai jas taiko šalies ūkyje.

Ilgalaikiams bedarbiams ir žemos kvalifikacijos darbuotojams sudarant galimybes įeiti ir grįžti į darbo rinką. **Lietuvoje tikslinga atsižvelgti į šias priemonių grupes, taikomas ES šalyse.**

Aktyvios darbo rinkos politikos (ADRP) priemonės:

- stiprinti aktyvios darbo rinkos politiką ir prieinamumą prie ADRP priemonių;

- tobulinti bedarbių profiliavimo sistemą ir įvertinti bedarbių įgūdžius pagal regionus;
- teikti paramą reikiamos kvalifikacijos neturintiems bedarbiams, teikiant darbo paieškos paslaugas, kartu griežtinant reikalavimus ilgalaikio bedarbio pašalpų gavėjams;
- kurti viešųjų darbų programas, siekiant integruoti bedarbius į darbo rinką;
- teikti individualizuotas paslaugas bedarbiams;
- didinti privačių darbinimo agentūrų vaidmenį ir jų paslaugų plėtrą;
- didinti galimybes dalyvauti švietimo ir mokymo programose gerinant užimtumo perspektyvas;
- teikti subsidijas įmonėms, įdarbinančioms ilgalaikius bedarbius.

Bedarbio pašalpų taikymo priemonės, siekiant palengvinti grįžimą į darbą:

- siekiant išvengti priklausomybės nuo pašalpų ir užkirsti kelią ilgalaikiam nedarbui, sukurti ir įgyvendinti bedarbio pašalpų sistemos reformą, priimančią naują įstatymą mažinti maksimalią bedarbio pašalpos teikimo trukmę ir jos dydį;
- riboti ilgalaikių nedarbo pašalpų teikimo trukmę;
- stiprinti abipusę atsakomybę, siejant bedarbių sąlygas ir naudojimąsi aktyvios darbo rinkos politikos priemonėmis.

Priemonės darbo judumui skatinti:

- įvesti sistemą, pagal kurią darbuotojams, persikeliantiems iš tos vietos, kurioje jie gyvena ir dirba, į kitą vietovę ar savivaldybę, **skiriama persikėlimo išmoka;**
- teikti finansinę paramą registruotiems bedarbiams, kurie persikelia iš savo kilmės vietos į darbo vietą nuomos mokesčiui padengti.

Priemonės žemos kvalifikacijos darbuotojams

Geresnis įgūdžių ugdymas ir suaugusiųjų mokymo skatinimas:

- padidinti žemos kvalifikacijos bedarbių ir mažai uždirbančių galimybes įsidarbinti, pasitelkiant mokymus;

- žemos kvalifikacijos asmenims palankūs švietimo sistemos pakeitimai, subsidijos mokymams.

Darbo jėgos apmokestinimo mažinimas:

- **suteikti konkrečioms visuomenės grupėms daugiau paskatų dirbti;** paprastai tai daroma keičiant mokestinę bazę:
 - mažinant socialinio draudimo įmokas;
 - suteikiant mokesčių lengvatas mažas ir vidutines pajamas gaunantiems darbuotojams.

Vyresnio amžiaus darbuotojų užimtumas nors ir didėjo pokriziniu laikotarpiu, tačiau labai atsilieka nuo bendro užimtumo lygio. Turint omenyje, kad Centrinės Europos šalims būdinga senėjimo tendencija, vyresnio amžiaus žmonių padėtis darbo rinkoje sparčiai blogės. Nors ir vyresnio amžiaus žmonių nedarbo situacija ES šalyse atrodo geriau palyginti su kitomis amžiaus grupėmis, tačiau tai neparodo sunkumų ieškant antrinio darbo, įsidarbinant į kitą darbą, jų nedarbo laikas yra ilgesnis dėl įvairių priežasčių – mažiau intensyvios darbo paieškos, blogesnio darbdavio požiūrio į tokio amžiaus darbuotojus, sveikatos apribojimai, naujų įgūdžių stoka. Vyresnio amžiaus darbuotojams pagrindinė kliūtis, siekiant antrinio užimtumo, – **orių darbo vietų trūkumas**. Šansai įsidarbinti antrinėje darbo vietoje dar mažesni nekvalifikuotiems, ilgalaikiams bedarbiams, moterims ir neįgaliesiems. Šios tendencijos – tai svarūs iššūkiai vyresnio amžiaus grupių integracijai į darbo rinką.

Atsižvelgiant į TDO ir EK rekomendacijas, vyresnio amžiaus darbuotojų išsilaikymo darbo rinkoje priemonės turėtų apjungti šias mūsų išskirtas ir taikytinas Lietuvai **priemonių grupes**:

Pirma, darbo rinkos priemonės skatinančios aktyvų senėjimą:

- ADRP vaidmuo – tai trumpalaikio įdarbinimo programos arba socialinių įmokų mažinimas nekvalifikuotiems darbuotojams, mainais besistengiant išlaikyti darbo vietas;
- valstybės subsidijos, darbo biržų subsidijos mokymams, kvalifikacijos kėlimui;

- darbo užmokesčio subsidijos;
- perteklinių (nereikalingų) darbuotojų perėjimas į naujas darbo vietas;
- profesinis mokymas;
- įėjimo į darbo rinką programos;
- viešieji darbai;
- savarankiško užimtumo (savisamdos) programos.

Antra, socialinės apsaugos aktyvaus senėjimo priemonės:

- Mokymasis, profesinis apmokymas ir profesinių įgūdžių formavimas (nuolatinis perkvalifikavimas, mokymasis visą gyvenimą).
- Sveikos ir saugios darbo sąlygos turi svarbią reikšmę darbinės veiklos prailginimui;
- Darbo sąlygų ir poreikių derinimas (darbo krūvio mažinimas, darbo laiko mažinimas, nepilnas užimtumas);
- Laisvas priėjimas prie užimtumo paslaugų ir ADRP (antrinis užimtumas, individualūs veiksmų planai vyresnio amžiaus darbuotojams, darbo vietų subsidijavimas, viešieji darbai).
- Paskatos samdant į darbą.

Trečia, politika, skatinanti ekonomiškai aktyvų senėjimą:

- ADRP aprėpties išplėtimas ir visų bedarbių ekonominio aktyvumo programų prieinamumas, tuo pačiu plečiant jų galimybes įsidarbinti, skatinant jų paklausą darbo rinkoje;
- Ekonomiškai aktyvaus senėjimo strategijų kūrimas, kurios skatintų profesinės kvalifikacijos kėlimą ir persikvalifikavimą, užtikrintų prisitaikymą prie naujų darbo sąlygų, vyresnių darbuotojų besikeičiančius poreikius, garantuotų platų prieinamumą prie individualios pagalbos įdarbinimo srityje, skatintų jų darbinę veiklą jau esamose darbo vietose.

Rekomenduotinos vyresnio amžiaus darbuotojų išsilaikymo Lietuvos darbo rinkoje priemonės, atsižvelgiant į ES šalių narių patirtį:

- **Plėtoti mokymosi visą gyvenimą sistemą, kaip išsilaikymo darbo rinkoje garantą.**
 - remti institucijų partnerystę grindžiamo mokymosi visą gyvenimą paslaugų kūrimo iniciatyvas,

- diegti naujus neformaliojo suaugusiųjų švietimo finansavimo modelius.
- **Skatinti vyresnio amžiaus darbuotojus ilgiau išlikti darbo rinkoje.**
 - sudaryti palankias sąlygas dirbti sulaukus pensinio amžiaus,
 - skatinti vyresnio amžiaus darbuotojų mokymąsi taikant lanksčias suaugusiųjų mokymo formas,
 - suteikti vyresnio amžiaus bedarbiams įgūdžių atnaujinimo ir perkvalifikavimo galimybę, taikyti tikslines paskatas įdarbinti vyresnio amžiaus darbuotojus;
 - sukurti paskatas darbdaviams įdarbinti vyresnio amžiaus darbuotojus.
- **Ankstyvo išėjimo iš darbo rinkos apribojimo priemonės:**
 - ankstyvo išėjimo į pensiją galimybių ribojimas, išėjimo į pensiją sąlygų sugriežtinimas, mažesnis finansinių ankstyvo išėjimo į pensiją patrauklumas ir didesnis dėmesys aktyvumo skatinimo priemonėms;
 - skatinti dirbti sulaukus pensinio amžiaus, nustatant didesnes pensijų išmokas;
 - didinti vyresnio amžiaus darbuotojų išėjimo į pensiją amžiaus ribą, palaipsniui ilginti pensinį amžių iki 70 metų;
 - susieti pensinį amžių su tikėtina gyvenimo trukme.

Moterys sudaro vieną iš pažeidžiamų socialinių grupių ES darbo rinkoje. ES ir pasaulio lyčių lygybės strateginiuose dokumentuose pabrėžiama būtinybė spręsti moterų diskriminacijos ir segregacijos problemą darbo rinkoje. Moterys užimtos mažiau apmokamose ir neprestizišose ūkio veiklose, jų darbo užmokestis vidutiniškai mažesnis nei vyrų. Moterų diskriminacija atsiranda jau ieškant darbo: skiriasi būdai, kuriais moterys ir vyrai susiranda darbą, darbo ieškojimo laikas ir jo praradimo priežastys. Moterys sudaro ilgalaikių bedarbių ženklią dalį. Moterų nedarbas tęsiasi ilgiau nei vyrų, jos dažniau išstumiamos į namų ūkį: netekdamos viltys susirasti darbą, moterys priverstos keisti bedarbės statusą į namų šeimininkės padėtį.

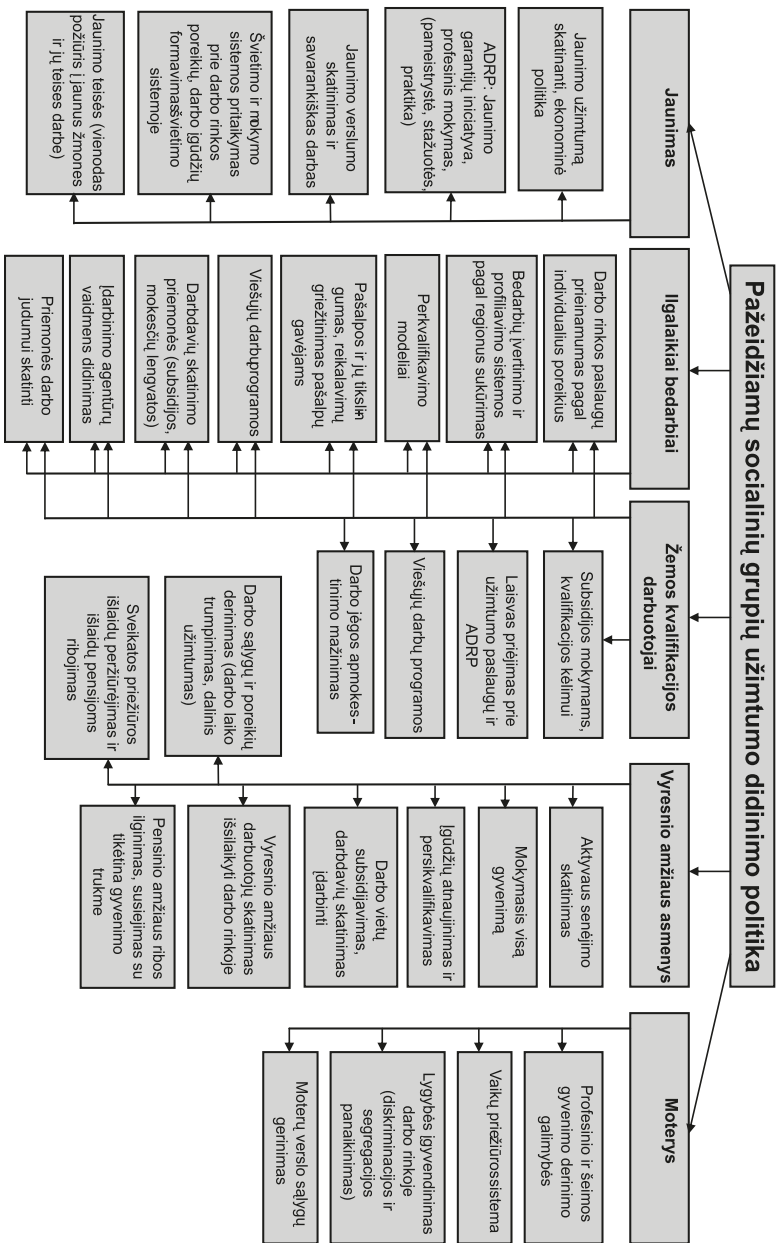
Didelė dalis moterų, išstumtų iš rinkos, netenka darbo visam laikui. Šios tendencijos būdingos ir Lietuvai.

Didinant moterų užimtumo galimybes Lietuvoje, tikslinga įgyvendinti šias veiksmų kryptis bei priemones:

- profesinio ir šeimos gyvenimo derinimas;
- vaikų priežiūros sistemos tobulinimas;
- moterų verslo sąlygų gerinimas.

Siekiant pagerinti moterų verslo sąlygas ir remiantis tuo, kad verslo efektyvumo skatinimas yra neatsiejamą valstybės ekonominės plėtros sąlyga, siūlytume atsižvelgti į šias mūsų tyrimais grįstas **rekomendacijas, susijusias su aktyviu moterų verslo rėmimu:**

- teikti valstybinę paramą moterų verslui (lengvatos mokesčių srityje bei mokesčių lengvatos pradedančiosioms verslininkėms; nekilnojamo turto mokesčio lengvatos);
- užtikrinti banko kreditų teikimą verslininkėms lengvatinėmis sąlygomis;
- organizuoti verslininkėms skirtus mokymus, kursus, seminarus (tame tarpe ir nemokamus);
- taikyti verslo konsultacijų lengvatas moterims;
- plėtoti bendradarbiavimą ir savitarpio pagalbą tarp verslininkių (neformalus verslininkių susitikimai, ryšių užmezgimas ir kt.);
- teikti konkrečias rekomendacijas savivaldybių ir jų padalinių, darbo biržų specialistams, siekiant sukurti geresnę moterų verslo infrastruktūrą.

8.4. pav. Pažeidžiamų socialinių grupių užimtumo didinimo politika

Šaltinis: sudaryta autorių.

Ona Gražina Rakauskienė, Aistė Diržytė

8.4. Socialinio pažeidžiamumo mažinimas ir psichologinio atsparumo ugdymas

Paskutiniaisiais dešimtmečiais ypatingai daug dėmesio skiriama pažeidžiamumo (angl., *vulnerability*) ir atsparumo gyvenimo sunkumams (angl., *resilience*) tyrimams. Nustatyta, kad kuo gyventojai atsparesni gyvenimo sunkumams, tuo aukštesnė jų gyvenimo gerovė. Deja, tokių tyrimų Lietuvoje atlikta mažai, nekalbant apie pažeidžiamumo ir atsparumo sąsajas su socialine ekonomine nelygybe.

2016 m. šios studijos autorių atlikti gyvenimo kokybės tyrimai rodo, kad per 80 proc. Lietuvos gyventojų nesaugumo ir nestabilumo jausmą kelia nedarbo, gyvenimo lygio kritimo grėsmė, socialinė ekonominė nelygybė (socialinio teisingumo nebuvimas), moralinių etinių vertybių nuosmukis, neefektyvi valstybės politika.

UNDP 2014 m. Žmogaus raidos pranešime pabrėžiama, kad reali žmogaus raidos pažanga priklauso ne tik nuo jo pasirinkimo ir gebėjimų gauti išsilavinimą, būti sveiku ir pasiekti tam tikrą gyvenimo lygį, saugiai jaustis, bet ir nuo to, ar užtikrinti ir stabilūs yra šie rezultatai, ar sudarytos pakankamos sąlygos darniai žmogaus raidai (*Human Development Report 2014, Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience, UNDP, New York, 2014*). Šioms priklausomybėms apibūdinti šiame pranešime buvo įvestos **žmogaus pažeidžiamumo ir atsparumo gyvenimo sunkumams** sąvokos.

Socialinio pažeidžiamumo sąvoka pradėta vartoti visų pirma gamtos sukeltų pavojų ir nelaimių (potvynių, žemės drebėjimų) kontekste, todėl įprasta, kad šį sąvoka dažnai naudojama rizikos valdymo literatūroje (Alwang, Siegel etc., 2001; Conway, Norton, 2002). Tačiau pastaruoju metu socialinis pažeidžiamumas suprantamas ir kaip esama būklė, kuri apibūdina veikia žmogaus (visuomenės) socialines sąlygas ir gebėjimą atsigauti po patirtų gyvenimo sunkumų.

Autoriai pažeidžiamumą suvokia platesne prasme, – kaip tai tam tikrų socialinių grupių, bendruomenių galimą nesėkmių, stresinių situacijų,

ekonominių sunkumų, stichinių nelaimių, klimato kaitos, karinių konfliktų riziką, apibendrintai tai vadindami socialiniu ekonominiu pažeidžiamumu

Pažeidžiamas socialines grupes sudaro vaikai, jaunimas, senyvo amžiaus žmonės, moterys, neįgalieji. Gali būti pažeidžiamos ir kitos įvairios socialinės grupės – neturtingieji, užimtieji neformaliame sektoriuje, patiriantys socialinę atskirtį ir atsidūrę ant rizikos ribos patekti į pažeidžiamųjų grupę, taip pat migrantai.

Skirtingais savo gyvenimo ciklo etapais žmonės susiduria su visokiais nesaugumo lygiais ir įvairiomis pažeidžiamumo formomis. Vaikai, jaunimas, pagyvenę žmonės jau nuo pat pradžių yra pažeidžiami, ir kyla klausimas, kokios investicijos ir kokios priemonės gali sumažinti pažeidžiamumą jautriausiais gyvenimo ciklo etapais?

Atsparumas gyvenimo sunkumams laikytinas psichologijos mokslų tyrimų objektu. Asmeninis atsparumas gyvenimo sunkumams (AGS) (angl., *resilience, hardiness*) parodo asmenybės sugebėjimą susidoroti su streso situacija, išlaikant vidinę pusiausvyrą ir tęsiant sėkmingą veiklą. Psichologų iškelta asmenybės gebėjimų problema susidoroti su stresu, ligomis, produktyvumo didinimu, gyvenimo kokybės darbe gerinimu išsiplėtė į visą atsparumo gyvenimo sunkumams teoriją, koncepcijos modelius, kurie palčiai taikomi pasaulyje.

Atsparumas gyvenimo sunkumams bendriausia prasme reiškia greitą ir efektyvų atsigavimą po stiprų stresą keliančios situacijos (Luthans, Avey, Clapp-Smith, Li, 2008), konstruktyvų elgesį esant reikšmingoms nepalankioms aplinkybėms (Masten, Obradovič, 2006), „pozityvų psichologinį gebėjimą atsitiesti, atsigauti po sunkios padėties, neužtikrintumo, konflikto, nesėkmės ar padidėjusios atsakomybės“ (Luthans, 2002, cit. pagal Luthans et al., 2008).

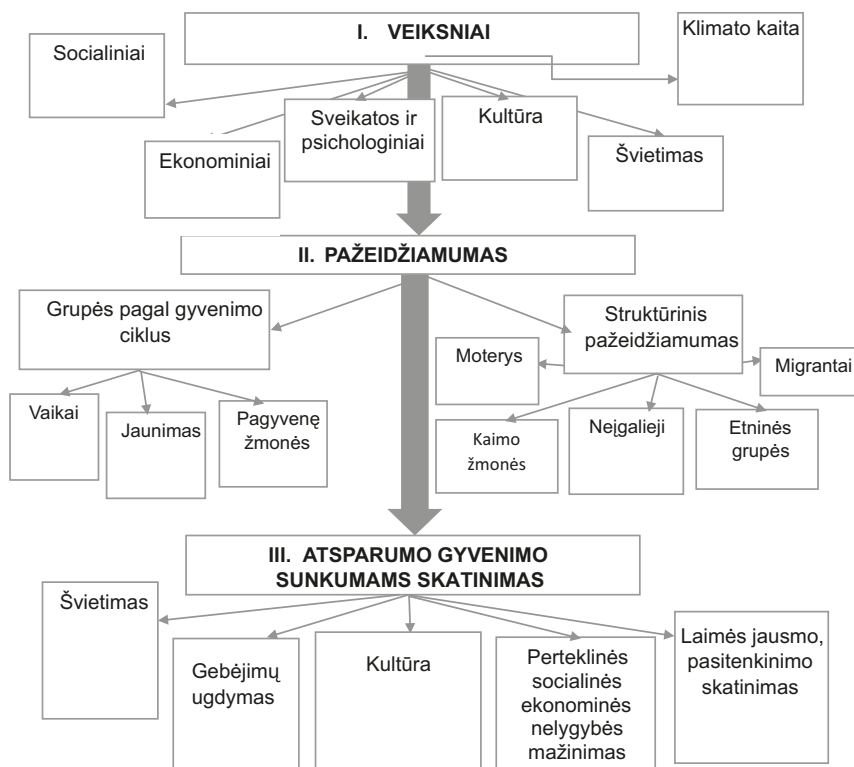
Atsparumas yra sąlyginai kintantis ir gali būti stiprinamas. Prieš keletą dešimtmečių buvo manoma, kad atsparumas yra reta savybė, tačiau dabar pripažįstama, kad tai psichologinis gebėjimas, kurį turi visi individai, ir jį galima išugdyti. Kitais žodžiais tariant, kiekvienas asmuo turi atsparumo potencialą, bet skiriasi realios žmonių galimybės pasinaudoti šiuo resursu neigiamo streso, nelaimės metu (Luthans, Avey, Clapp-Smith, Li, 2008).

Įdomu, jog yra įrodymų, jog kartą aktyvuota atsparumo galia ne tik leidžia individui atsigauti po konkretaus jį paveikusių įvykių, bet ir veikti

netgi sėkmingiau negu prieš tai buvusioje pusiausvyros būsenoje, pavyzdžiui, darbinėje srityje įvykus neigiamam įvykiui šia savybe pasižymintis darbuotojas grįžta į dar aukštesnį motyvacijos lygmenį (Luthans, Avey, Clapp-Smith, Li, 2008).

Pažeidžiamumo ir atsparumo klausimus yra analizavę, vertinimo metodikų pasiūlę ir lyginamąsias analizes pagal įvairius sudėtinius rodiklius atlikę šie užsienio mokslininkai M. Gall, J. Birkmann, I. Schauser, E. Tate, B. Beccari, B. Khazai, C. Easter, C. Pfefferbaum, L. Rose ir kt. Kol kas empiriniai tyrimai šioje srityje gana reti, atliekami labai siaurai, nedidelei visumai (sportininkai, vadybininkai, mokytojai, kariškiai, studentai). Taigi socialinio pažeidžiamumo ir atsparumo gyvenimo sunkumams fenomenas lieka iki šiol mažai ištirtas.

Socialinio ekonominio pažeidžiamumo ir atsparumo sąveiką apibūdina šios veiksmų grupės: 1) pažeidžiamos socialinės grupės (kas yra pažeidžiamas), 2) sunkumai, pavojai, grėsmės (koku būdu yra pažeidžiama visuomenė ar jos socialinės grupės) ir 3) grėsmių rizikos ar jų pasekmių mažinimas per atsparumo gyvenimo sunkumams skatinimą – visuomenės švietimą ir ugdymą, solidarios bendruomenės kūrimą, savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymą ir t. t. (8.5. pav.).

8.5. pav. Pažeidžiamumo ir atsparumo gyvenimo sunkumams sisteminė samprata

Šaltinis: sudaryta autorių.

Kuriant žmogaus potencialą labai svarbios šios aplinkybės: **pirma**, žmogaus potencialui daro poveikį **investicijos į mokslą ir švietimą** visais žmogaus gyvenimo ciklo etapais. Kuo jos ankstesnės, tuo didesnės žmogaus perspektyvos. Ir atvirkščiai, jei jos yra nesavalaikės ir neilgalaikės, tai didelė tikimybė, kad žmogus nesugebės realizuoti savo žmogiškojo potencialo, realizuoti savęs.

Antra, kultūra ir vertybių sistema gali paveikti – didinti arba mažinti žmogaus ir šalies atsparumą gyvenimo sunkumams. Atsakant į klausimą, ko-

dėl viena šalis yra atsilikusi, o kita pažangi, ir ar gali atsilikusi šalis tapti lydere. Vis daugiau pasaulio mokslininkų (A. Auzan, D. North, B. Weingast) teigia, kad šiuolaikinėje ekonomikos teorijoje egzistuoja „pramintų vėžių efektas“ (angl. *path dependent*): šalis patenka į pramintas vėžes, bando iš jų išsiveržti, tačiau visą laiką nuslysta į jas atgal. Mokslininkų požiūriu, tai, kas sulaiko šalį pramintose vėžėse, siejama ne su ekonomikos augimu, ne su ekonominės politikos efektyvumu, o su vertybėmis ir elgesio normomis: ką žmonės laiko blogiu ir gėriu, kas priimtina ir kas nepriimtina. Taigi esmė glūdi kultūroje, kuri gali keistis priklausomai nuo išsilavinimo, švietimo ir ilgalaikio darbo su žmonėmis.

Trečia, valstybės politika ir visuomenė gali didinti žmogaus galimybes įveikiant kliūtis ir grėsmes, tačiau vienas iš veiksmų, kuris „įneša didžiausią indėlį“ į pažeidžiamumo didėjimą – perteklinė nelygybė, ypač kai neturtin-gieji negali įveikti gyvenimo sunkumų.

Visuomenės galimybes įveikti sunkumus reikšmingai didina ir **valstybės vykdoma ekonominė politika**, valstybės institucijų požiūris į gyventojų gerovę sąlygojančius makroekonominis veiksmus, t. y. ne tik į užimtumo, mokesčių ir pajamų paskirstymo, socialinę politiką, bet ir kultūros, švietimo politiką bei psichologinius veiksmus, darančius poveikį visuomenės socialiniam ekonominiam pažeidžiamumui per valstybės ekonominę politiką.

Lietuvos gyventojų socialinis pažeidžiamumas ir atsparumas gyvenimo sunkumams. Atliekant Lietuvos gyventojų apklausą, buvo tiriama pažeidžiamų grupių ekonominė, socialinė, psichologinė būklė ir atsparumo gyvenimo sunkumams stiprinimo galimybės per psichologinius veiksmus, taip pat psichologinio atsparumo sąsajos su socialine ekonomine nelygybe.

Pažeidžiamumo konkreti išraiška – tai žmonių baimė dėl gyvenimo kokybės nuosmukio: sveikatos pablogėjimas, ligos, neigalumo baimė; materialinės gerovės pablogėjimas ir pajamų sumažėjimo grėsmė; taip pat socialinio neteisingumo, senatvės ir vienuotės baimė ir kt. (8.4. lentelė).

Tyrimo rezultatai byloja apie aukštą Lietuvos gyventojų pažeidžiamumo lygį. Priklausomai nuo grėsmių veiksmų 30–60 proc. šalies gyventojų išreiškia nerimą, kurį sukelia įvairios baimės ir grėsmės.

8.4. Ientelė. Lietuvos gyventojų socialinio pažeidžiamumo veiksnių intensyvumas, proc.

(Lietuvos gyventojų apklausa 2016 m., n=1001)

Eil. Nr.	Pažeidžiamumo veiksniai	Visiškai nejaučia baimės	Nejaučia baimės	Taip ir ne, iš dalies	Jaučia baimę	Jaučia didelę baimę	Iš viso jaučia baimę
1	2	3	4	5	6	7	6+7
	Artimųjų ligos, netekties baimė	5,8	10,6	23,0	38,0	22,5	60,5
	Baimė tapti neįgaliu	9,8	14,4	20,2	30,2	25,2	55,4
	Sveikatos pablogėjimo, ligos baimė	9,2	11,1	27,7	33,6	18,4	52,0
	Gyvenimo lygio pablogėjimo grėsmė	7,4	9,5	32,0	36,5	14,6	51,1
	Pajamų sumažėjimo grėsmė	10,7	10,5	30,9	34,5	13,1	47,6
	Skurdo, nepritekliaus grėsmė	10,7	15,3	26,8	32,1	15,2	47,3
	Senatvės baimė	16,5	25,4	26,4	20,4	11,1	31,5
	Socialinio neteisingumo baimė	16,2	22,8	29,3	21,8	9,4	31,2
	Baimė netekti darbo	42,3	14,1	17,0	16,8	9,4	26,2
	Vienatvės baimė	26,4	24,4	24,3	17,3	7,6	24,9
	Baimė nerasti tinkamo darbo	46,0	13,2	18,1	16,4	5,7	22,1
	Emigracijos grėsmė	49,8	18,9	14,5	10,0	6,3	16,3

Pirmoje vietoje yra sveikatos veiksniai – net 60,5 proc. gyventojų baiminasi dėl artimųjų ligos ir netekties, kas yra palyginti natūralus reiškinys. Sveikatos pablogėjimo ir ligos baimė jaudina net 52 proc. gyventojų. Baimė tapti neįgaliu apėmusi net 55,4 proc. apklaustųjų.

Tokio pobūdžio nerimą galima paaiškinti keletu objektyvių veiksnių. Pirmia, žmogus jaučia baimę tapti nedarbingu, nes tokiu atveju jis netenka realaus pajamų šaltinio. Socialinės garantijos Lietuvoje – vienos mažiausių ES, todėl žmogus nesitiki sulaukti jokios socialinės paramos. Antra, komercializuota sveikatos apsaugos sistema neužtikrina žmonėms medicininės pagalbos – medikamentai ir sveikatos paslaugos brangios, sumažėjęs jų prieinamumas.

Antroji grupė grėsmių – tai gyvenimo lygio, t. y. materialinės padėties ir pajamų sumažėjimo, skurdo grėsmės, kurias jaučia atitinkamai – 51,1 proc., 47,6 proc. ir 47,3 proc. gyventojų.

Trečiajai grėsmių grupei galima priskirti socialinio neteisingumo baimę (31,2 proc.). Tikėtina, kad būtent socialinė ekonominė nelygybė žeidžia ir neigiamai veikia daugiau kaip trečdalį gyventojų, jie jaučia socialinio neteisingumo grėsmę. Juolab, kad Lietuva yra viena iš „lyderių“ ES pagal šį rodiklį.

Tačiau daugumos Lietuvos gyventojų nuomone didžiausios grėsmės šalyje, didinančios pažeidžiamumą (8.2. lentelė) – tai nedarbas (83,8 proc.), neefektyvi valstybės politika (ją nurodė 82,3 proc. respondentų) ir skurdas (81,7 proc.).

Moralinių etinių vertybių nuosmukį ir visuomenės degradavimo grėsmę pažymi 80,7 proc. respondentų, socialinės ekonominės nelygybės grėsmę – 78,4 proc. gyventojų. Klimato kaitos grėsmei pagal hierarchiją gyventojai skiria paskutinę vietą (39,4 proc.).

8.5. lentelė. Didžiausios grėsmės šalyje, didinančios žmogaus pažeidžiamumą, proc.

(Lietuvos gyventojų apklausa 2016 m., n=1001)

Eil. Nr.	Grėsmių apibūdinimas	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Taip ir ne, iš dalies	Sutinku	Visiškai sutinku	Iš viso sutinkančių
1	2	3	4	5	6	7	6+7
	Nedarbas	2,2	2,7	11,2	45,8	38,0	83,8
	Neefektyvi valstybės politika	0,9	1,3	14,1	41,0	41,8	82,8
	Skurdas	1,2	1,9	15,1	48,5	33,2	81,7
	Moralinių-etinių vertybių nuosmukis, visuomenės degradavimas	1,0	2,5	15,7	45,6	35,1	80,7
	Socialinė-ekonominė nelygybė	0,9	2,0	18,6	46,5	31,9	78,4
	Klimato kaita	6,5	15,6	38,1	25,6	13,8	39,4

Tyrimo rezultatai apie atsparumą gyvenimo sunkumams (8.6. lentelė) rodo, kad Lietuvos gyventojai aktyviai dalyvauja kuriant savo gyvenimą. Tai,

priešingai grėsmių tyrimui, – optimistinis paveikslas. Virš 60 proc. Lietuvos gyventojų ramiai, be panikos reaguoja į esamus sunkumus ir stengiasi daryti tai, kas priklauso nuo jų pačių: 63 proc. bando ramiai, „žingsnis po žingsnio“ spręsti kylančias problemas; 66,2 proc. – daro viską, kas nuo jų priklauso, o toliau palieka įvykius saviškai; 69,7 proc. ramiai reaguoja į stresą ir pamažu sprendžia problemas. Bejėgiškumas įveikiant gyvenimo sunkumus apima tik apie 20 proc. gyventojų: atideda problemų sprendimą, nekovoja tik 17,6 proc. žmonių; problemos palaužia, nesukelia noro veikti 20,7 proc. gyventojų. Apie 42,3 proc. gyventojų į kylančius gyvenimo sunkumus žvelgia kaip į gyvenimo iššūkius, kuriuos reikia įveikti be baimės, patikrinant save, įgaunant patirtį ir ugdant savo gebėjimus.

8.6. lentelė. Atsparumas gyvenimo sunkumams, proc.
(Lietuvos gyventojų apklausa 2016 m., n=1001)

Eil. Nr.	Teiginys, apibūdinantis atsparumą gyvenimo sunkumams	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Iš dalies sutinku, iš dalies ne	Sutinku	Visiškai sutinku	Iš viso sutinkančių
1	2	3	4	5	6	7	6+7
1.	Į problemas reaguoju blogai, jos mane, palaužia, paralyžiuoja iniciatyvą, nesukelia noro veikti	8,2	31,1	40,1	18,4	2,3	20,7
2.	Į problemas, gyvenimo sunkumus reaguoju labai jautriai, tai man sukelia didelę įtampą, tačiau atsisakęs bandau kažką daryti, veikti	5,3	19,4	39,8	32,0	3,6	35,6
3.	Stengiuosi ramiai spręsti kylančias problemas žingsnis po žingsnio	1,4	6,8	28,8	54,9	8,1	63,0
4.	Svarbiausia ramiai reaguoti į stresą ir pamažu išspręsti kylančias problemas	1,0	5,8	23,5	58,9	10,8	69,7
5.	Darau viską, kas nuo manęs priklauso, o toliau – kaip bus, taip bus	1,4	3,9	28,5	56,5	9,7	66,2
6.	Atidedu problemų sprendimą tolimesniam laikotarpiui, nekovojau, gyvenimas parodys, pats jas išspręs	6,0	34,2	42,3	16,6	1,0	17,6

7.	Į kylančias problemas žvelgti kaip į gyvenimo iššūkius, kuriuos reikia sutikti be baimės, jie padeda patikrinti save, ar aš tai galiu įveikti	2,8	13,4	41,3	37,0	5,6	42,6
----	---	-----	------	------	------	-----	------

Reikia turėti omenyje dar ir tai, kad žymi dalis gyventojų su pasiūlytomis tyrime nuostatomis iš dalies sutinka, iš dalies – ne. Tokiu būdu galima hipotetiškai teigti, kad atsparių, ištvermingų ir gyvybingų gyventojų Lietuvoje yra faktiškai dar daugiau.

Autoriai, atlikdami tyrimą, siekė identifikuoti pagrindines grėsmes ir veiksnius, sąlygojančius jos pažeidžiamumą, įvertinti gyventojų psichologinį atsparumą ir gebėjimą įveikti sunkumus pagal skirtingas subjektyvios socialinės – ekonominės stratifikacijos ir pajamų kvintilių grupes, nustatyti, kaip socialinė ekonominė nelygybė susijusi su asmens psichologiniu atsparumu. Psichologinis atsparumas buvo tiriamas panaudojant F. Luthans Psichologinio atsparumo subskalę (Luthans, 2007), taip pat naudojant klausimyną, parengtą naudojantis mokslinė literatūra, analizuojančia psichologinį atsparumą ir jo kognityvinius bei emocinius išteklius (Andres, Collings, Qin, 2010; Brown, Beck, Steer, & Grisham, 2000; Arria et al., 2009, ir kt.).

Tyrimai pasaulyje ir mūsų atliktas tyrimas parodė, kad aukštu psichologiniu atsparumu pasižymintys asmenys pasižymi ir aukštu psichologinės gerovės lygiu, jie geriau pasirengę įveikti kintančios aplinkos keliamus reikalavimus, stresorius, iššūkius, nes jie atviri naujoms patirtims, jie lankstūs sprendžiant problemas, jie emociškai stabilesni, susidūrę su gyvenimo išbandymais ir sunkumais (Avey, Luthans, Jensen, 2009). Psichologinis atsparumas nėra genetiškai nulemtas, jis nėra nekintanti, įgimta žmogaus savybė, ir tai reiškia, kad jis gali būti keičiamas, stiprinamas, ugdomas. Atitinkamai, keičiant, ugdant žmogaus psichologinį atsparumą, gali pasikeisti ir subjektyvios gerovės lygis. Moksliniai tyrimai rodo, kad specialiomis intervencijomis galima statistiškai reikšmingai teigiamai pakeisti žmogaus psichologinę gerovę (Luthans, Avey et al., 2006; Luthans, Avey, & Patera, 2008; Luthans, 2010).

Lietuvos gyventojų psichologinis atsparumas reprezentatyvioje gyventojų imtyje dar nebuvo tyrinėtas. Atsižvelgiant į tai, kad intervencijomis galima padidinti gyventojų psichologinę gerovę, buvo svarbu pradėti tyrinėti ši

konstrukta ir jo sąsajas su subjektyvia gerove Lietuvos populiacijoje, nes tokie tyrimai turi taikomąją vertę.

Šioje studijoje pateikiamas naujas požiūris, kuriuo remiantis **socialinės ekonominės nelygybės problemą siūloma spręsti ne tradicinėmis socialinės politikos priemonėmis, o stiprinant paties žmogaus ir visos visuomenės atsparumą**: kuriant išsilavinusią, aukštos kultūros ir moralės, solidarią visuomenę; mažinant socialinę įtampą; ugdant laimingą žmogų, suvokiantį gyvenimo prasmę ir pilnatvę, dalyvaujantį socialinio ekonominio gyvenimo kūrime.

Remiantis atlikto Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties tyrimo duomenimis, siekiant sumažinti Lietuvos gyventojų pažeidžiamumą, **rekomenduojama specialiomis intervencijomis** (pvz., PsyCap, Luthans, 2012) **stiprinti visuomenės psichologinį atsparumą**.

Siekiant aukštesnio Lietuvos gyventojų psichologinės gerovės lygio, rekomenduojama skirti dėmesio projektams ir programoms, **ugdančioms gyventojų psichologinį atsparumą, atjaučiančio bendravimo gebėjimus, emocinį intelektą**.

Ilona Bartuševičienė

8.5. Atsparumo stiprinimo svertas – gyventojų gebėjimų ugdymas

Vienas iš svarbiausių svertų mažinant socialinę ekonominę nelygybę yra nematerialių šalies išteklių, gebėjimų ugdymas. Pagal T. Piketty – mechanizmai, kurie skatina konvergenciją, t.y. nelygybės susitraukimą yra sumanios, besimokančios visuomenės potencialo skatinimas, kurią sąlygoja žinių sklaida ir investicijos į švietimą bei nematerialius išteklius. Sumaniai visuomenei būdingas aukštas kompetencijų lygmuo, kuris visų pirma siejamas su individo gebėjimu atlikti užduotis profesinėje aplinkoje, sąveikauti profesinės bendruomenės terpėje, kitaip tariant, demonstruoti žinias, įgūdžius, nuostatas, vertybes, elgseną, kultūrinį ir pilietinį sąmoningumą.

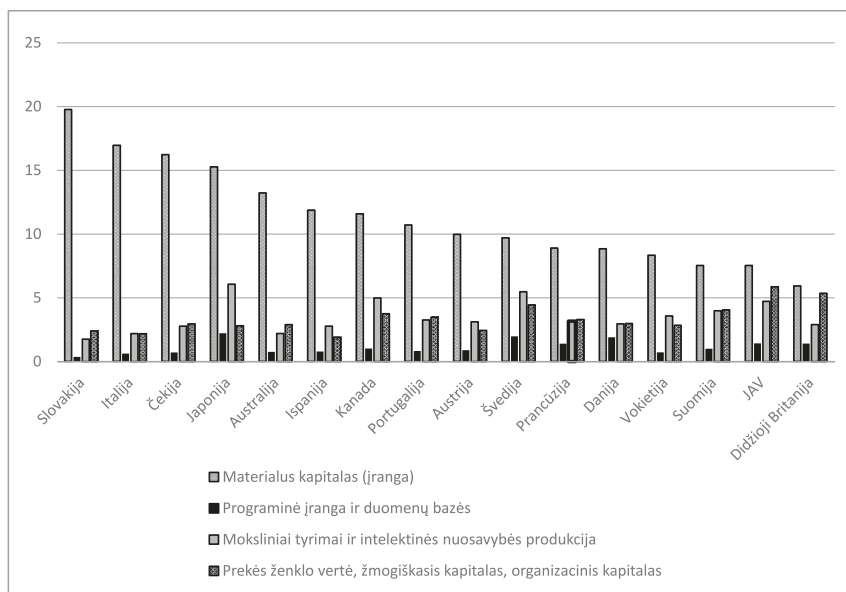
Jau XVIII a. ekonominės teorijos klasikas A. Smith įvardino individo gebėjimus, patirtį ir žinias kaip svarbias savybes, vertinant jų ekonominę veiklą (Alcantar, 2006). Jis teigė, kad žmonės yra ne vien tik masė, o gamybos našu-

mas tik iš dalies priklauso nuo įrenginių galimybių. A. Smith buvo vienas pirmųjų nustatęs, kad darbininkų žinios ir patirtis glaudžiai siejasi su išradimais, technologiniais pokyčiais ir ekonominės veikos rezultatais, bei tai, kad žmonių žinios prisideda prie visuomenės ir individo gerovės kūrimo (Potelienė ir Tamašauskienė, 2014; Gižienė ir Simanavičienė, 2012).

Septintajame dešimtmetyje, kada pradėta daugiau dėmesio skirti ekonomikos augimui įtaką darančių veiksnių modeliavimui, individo gebėjimai pradėti identifikuoti kaip tam tikra kapitalo rūšis. Kaip teigia T.W. Schultz (1961; 1962), pradžioje jie, kaip ir gamtiniai ištekliai, neduoda ekonominio efekto, tačiau įgijus žinių, patirties, gebėjimų žmogus įgyja kapitalo savybių, kurios turėtų būti priskiriamos prie gamybos veiksnių (Schultz, 1961). J. St. Mill (1806–1873) įsitikinimu, pats individas nėra kapitalas, jo įgūdžiai privalo būti atskiriami nuo jo asmenybės. Tačiau individo gebėjimai atlikti darbą gali būti laikomi kaip viena iš kapitalo kategorijų (Potelienė, Tamašauskienė, 2014). Šiuolaikinės ekonomikos augimo teoretikai Robertas Lucas ir Paulas Romer žmogiškąjį kapitalą įtraukia į ekonomikos gamybos funkciją kaip atskirą kintamąjį, nes, anot mokslininkų, žmogiškasis kapitalas duoda stimulą ekonomikos augimui, skatindamas mokslinius tyrimus ir plėtrą, inovacijas bei technologinę pažangą (Butkus, M. ir Matuzevičiūtė K., 2009). Endogeninio ekonomikos augimo teorijos šalininkai (P. Romer (1987), R. Lucas (1988), R. Barro (2013), S. Rebelo (1991) teigia, kad konkurencingumą įtakojantys gamtiniai ištekliai yra riboti, kas įtakoja endogeninius arba technologinius pokyčius, turinčius įtakos ribotų išteklių išsaugojimui (Jones ir kt. 2016). Kitaip tariant, mokslinių tyrimų plėtra, technologinė pažanga padės apsaugant ribotus materialius išteklius, padidinus investicijas į nematerialius išteklius.

T. W. Schulz įvertino, kad fizinis kapitalas generuoja ketvirtadalį šalies pajamų, o likusi dalis yra sąlygojama šalies žmogiškojo kapitalo (Unesco, 1991). Pasaulio banko duomenimis, visų pasaulio natūraliųjų išteklių ekonominė vertė įvertinta 44 trilijonais Jungtinių Amerikos Valstijų dolerių, tuo tarpu nematerialūs ištekliai įvertinti 540 trilijonais. 192 šalių turtas pasiskirsto šia tvarka: materialus kapitalas – 16 proc., gamtos ištekliai – 20 proc., žmogiškieji ištekliai – 64 proc. (The World Bank, 2011).

Corrado, Hulten ir Sichel (2005, 2013) tyrimai EBPO šalyse atskleidė, kad įtraukus investicijas į nematerialius išteklius į bendrą šalies produktą, šis padidėja nuo 5–10 proc. (8.6 pav.).

8.6. pav. Investicijų į nematerialius išteklius tendencijos EBPO šalyse

Šaltinis: sudaryta pagal C. Corrado ir kt. (2013)

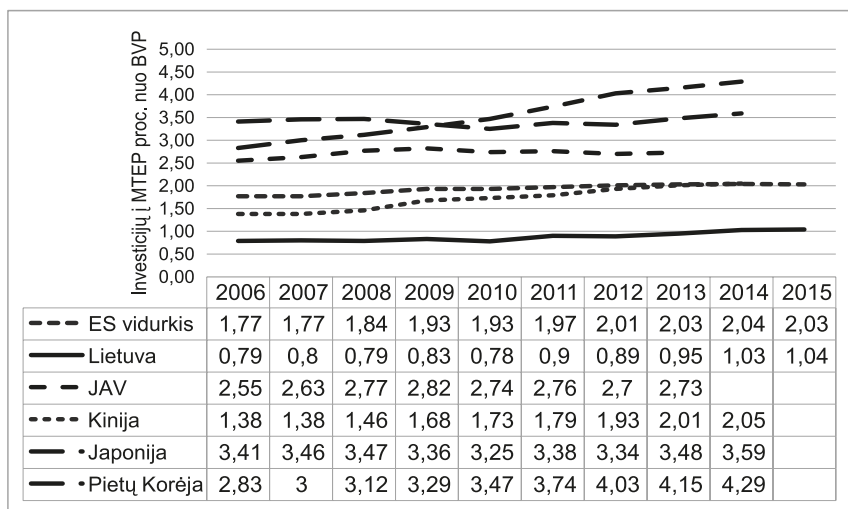
Nepaisant moksliniais tyrimais grįstų įrodymų apie besikeičiančias investavimo kryptis, vis dar susiduriama su išlaidų į nematerialius išteklius pripažinimu investicijomis iššūkiais. Buhalterinėje apskaitoje, išlaidos į nematerialius išteklius vertinamos kaip tarpinio produkto išlaidos, kurios nėra laikomos bendro nacionalinio produkto dalimi, nes į jį įeina tik galutinės prekės ir paslaugos. M. G. Marrano ir kt. (2009) įsitikinimu, nematerialūs ištekliai turėtų būti vertinami ne kaip tarpinė grandis, o kaip galutinė prekė ir paslauga, kas ženkliai padidintų šalies bendrąjį vidaus produktą. 2009 m. mokslininkų atliktas tyrimas atskleidė, kad nematerialūs ištekliai Švedijoje sudarė 11 proc. nuo bendrojo vidaus produkto, Nyderlanduose – 10,8 proc., Danijoje ir Belgijoje – 9,4 proc., Prancūzijoje – 9,2 proc., Austrijoje – 8,5 proc., Vokietijoje – 8,2 proc. K. A. Melachroinos ir S. Nigel (2013a), M. G. Marrano ir kt. (2009) pateikė siūlymą Didžiojoje Britanijoje, o J. P. Kramer ir J. P. Diez (2012) – Vokietijoje perskaičiuoti nacionalines sąskaitas įtraukiant išlaidas į mokslinius tyrimus ir

plėtrą vertinant šalies bendrąjį vidaus produktą. Mokslininkų pateiktais duomenimis, nominalių investicijų santykis su nominaliu bendruoju vidaus produktu išliko beveik nepakitęs nuo 1950 m., tačiau situacija ženkliai pasikeistų tinkamai apskaičius investicijas į nematerialius išteklius.

Žinoma, reikia nepamiršti, kad augantis BVP gali sąlygoti klaidingus signalus apie ekonomikos augimo gerovę, tai patvirtina tokios šalys kaip Kinija ar Indija, kurių BVP augimas 2011-2015 m. laikotarpiu globaliu mastu buvo vieni didžiausių, atitinkamai 7,3 proc. Dar didesni BVP augimo rezultatai už tą patį laikotarpį buvo Etiopijoje bei Turkmenistane – 10,3 proc. Tuo tarpu pažangiausių pasaulio ekonomikų augimas kur kas mažesnis, Jungtinėse Amerikos Valstijose 2011-2015 m. BVP augimo rodiklis buvo 2,4 proc., Didžiojoje Britanijoje – 2,9 proc., Vokietijoje – 1,6 proc. Didžiulės disproporcijos verčia susimąstyti, ar tinkamais rodikliais yra vertinamas ekonomikos augimas, ar neribotas išteklių vartojimas bei nuolatinė ekosistemos tarša ne taps nepakeliama finansine našta ateities kartoms, kas iš tiesų sąlygoja BVP augimo mastą. Todėl *vertinant šalies augimo perspektyvą reikalingas sisteminis požiūris, orientuotas į išmanios bei tvarios visuomenės ugdymą bei socialinės nelygybės mažinimą.*

2010 m. Europos Komisija pristatė „Europa 2020“ strategiją, orientuotą į pažangų (angl. *smart*), darnų (angl. *sustainable*) ir įtraukų (angl. *inclusive*) augimą (Europe, 2020). Šią iniciatyvą sąlygojo sulėtėjęs ekonomikos augimas, našumo lygio mažėjimo tendencijos, didėjantis jaunimo nedarbo lygis, socialinės atskirties augimas COM (2010). Pažangus ekonomikos augimas siejamas su visuomenės išsilavinimo ir investicijų į mokslinius tyrimus ir eksperimentinę plėtrą (toliau – MTEP) sritimis. Pažangiu augimu siekiama orientuoti visuomenės gebėjimus į rinkos poreikius, nes net 25 proc. Europos moksleivių nesugeba gerai skaityti, tik mažiau nei trečdalis europiečių turi universitetinį ar jam prilygstantį išsilavinimą, ES universitetai nėra konkurencingi globaliu mastu, didelė dalis asmenų dirba ne pagal kvalifikaciją (COM (2010)). Pagal investicijas į MTEP, šiai dienai Europa atsilieka nuo Jungtinių Amerikos Valstijų, Japonijos, Pietų Korėjos, todėl siekiant globalaus konkurencingumo, Europos Sąjungos šalys sutarė, kad iki 2020 m. investicijos į MTEP siektų ne mažiau kaip 3 proc. Kai kurios Europos Sąjungos šalys jau keltą metų investicijoms į MTEP skiria daugiau nei 3 proc. nuo BVP. Suomija investicijoms į MTEP skiria daugiau nei 3 proc. jau nuo 2006 m. (3,34 proc.). 2014 m. šis

rodiklis Suomijoje siekė 3,17 proc., tačiau 2015 m. pirmą kartą nuo 2006 m. investicijos į MTEP Suomijoje nesiekė 3 proc. (2,9 proc.). Analogiška situacija stebima Švedijoje. Čia investicijos į MTEP viršija 3 proc. nuo BVP taip pat nuo 2006 m. (3,5 proc.), 2015 m. (3,26 proc.). Danija, Vokietija Austrija taip pat pasižymi aukštesnėmis nei Europos Sąjungos vidurkis investicijomis į MTEP. Tačiau to nepakanka, kad regionas išliktų konkurencingas globaliu mastu. Pagal inovacijas Europa būdama viena iš lyderių pasaulyje, pamažu užleidžia pirmąsias pozicijas Pietų Korėjai, Japonijai, Jungtinėms Amerikos Valstijoms. Pietų Korėja investicijoms į MTEP nuo 2012 m. skiria daugiau nei 4 proc. nuo BVP, Japonija taip pat išlaiko stabilų kilimą, Kinija sparčiai vejasi ir 2014 m. nedideliu skirtumu aplenkia Europos Sąjungą skirdama 2,05 proc. nuo BVP investicijoms į MTEP, Europos Sąjunga tuo pačiu laikotarpiu skyrė 2,04 proc. (8.7. pav.).

8.7. pav. Investicijos į mokslinius tyrimus ir plėtrą, ES vidurkis ir Lietuva (2006–2015 m.)

Šaltinis: sudaryta autorių

Investicijų į MTEP augimas yra svarbus socialinės ekonominės nelygybės kontekste dėl daugelio priežasčių:

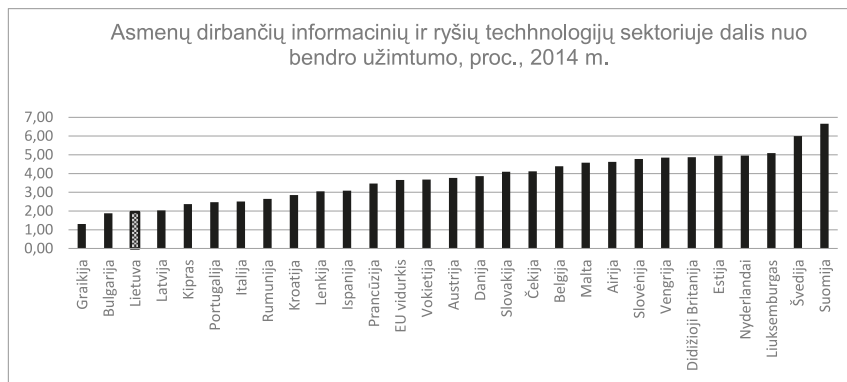
Pirma, tyrimo metu gauti rezultatai atskleidė, kad didėjant investicijų į MTEP lygiui, gyventojų, patiriančių skurdą riziką mažėja, tai patvirtina apskaičiuoti statistiškai reikšmingi neigiami ryšiai tarp investicijų į MTEP ir gyventojų patiriančių skurdo riziką ($r = -0,655^{**}$, $p < 0.01$), gyventojų, esančių žemiau skurdo rizikos ribos po socialinių išmokų ($r = -0,557^{**}$, $p < 0.01$), gyventojų, susiduriančių su dideliu materialiniu nepriteklumi ($r = -0,627^{**}$, $p < 0.01$).

Antra, pažangaus ekonomikos augimas yra grindžiamas aukštesnių gebėjimų reikalaujančių darbo vietų kūrimu, kas savaime sukuria paklausą aukštesnius gebėjimus turintiems darbuotojams. Kvalifikuotų darbuotojų darbo užmokestis įprastai yra didesnis, jie privalo nuolat atnaujinti/ tobulinti savo įgūdžius, kad išlikti konkurencingais. Šalys, sukaupusios daugiau žmogiškojo kapitalo tampa konkurencingesnėmis ne tik dėl didesnio išsilavinusių, sveikų, gabių žmonių kiekybinės išraiškos, bet ir galimybės juos samdyti už prieinamą tai šaliai kainą. Tai sąlygoja didesnė pasiūla individų, turinčių aukštą žmogiškojo kapitalo lygį. Šio tyrimo metu apskaičiuoti koreliacijos koeficientai patvirtina, kad *šalys, kurios investuoja į savo gyventojų nematerialiuosius išteklius, susiduria su mažesne skurdo problema*. Nustatytas stiprus neigiamas statistiškai reikšmingas koreliacijos koeficientas tarp gyventojų su aukštu bei gyventojų susiduriančių su dideliu materialiniu nepriteklumi ($r = -0,421^{**}$, $p < 0.01$). Neigiamas ryšys nustatytas ir tarp gyventojų žemiau skurdo ribos bei mokymosi visą gyvenimą rodikliais ($r = -0,519^{**}$, $p < 0.01$).

Trečia: investicijos į MTEP visų pirma siejamos su kvalifikuotų darbo vietų kūrimu, kuriuose nuolat auga poreikis darbuotojų, turinčių aukštesnius gebėjimus. Išsilavinęs, besimokantis žmogus yra linkęs rečiau patekti į skurdo ir socialinės atskirties „spąstus“, dėl gebėjimo orientuotis dinamiškoje aplinkoje, greitai reaguoti į pokyčius darbo rinkoje. Tyrimo metu nustatyti stiprūs, teigiami, statistiškai reikšmingi tarpusavio ryšiai tarp pačių skurdo rodiklių, taip pat leidžia daryti prielaidą, kad gyventojai patiriantys skurdo riziką gali lengvai atsidurti žemiau skurdo ribos ($r = ,819^{**}$, $p < 0.01$), bei susidurti su dideliu materialiniu nepriteklumi ($r = ,945^{**}$, $p < 0.01$). Ties skurdo riba esantys asmenys tam tikra prasme tampa našta valstybei. Vietoje to, kad dirbančiųjų asmenų mokesčiai būtų investuojami į ilgalaikį ekonomikos augimą skatinančias priemones, dalis yra skiria-

ma skurdą patiriančių asmenų išlaikymui. Tam, kad suvaldyti ir sumažinti skurdo rodiklius, būtina orientuoti valstybės socialinę ekonominę politiką ta kryptimi, kuri padėtų ne išlaikyti ir pagerinti skurstančiųjų gyvenimo kokybę per socialių išmokų didinimą, bet integruoti skurstančiuosius į darbo rinką.

Socialinės ekonominės nelygybės kontekste, *užimtumas* yra laikytinu itin svarbiu makroekonominiu rodikliu, dažnai tapatinamu su šalies sveikata. Asmenys, neturintys arba praradę darbą, susiduria ne tik su pajamų sumažėjimu, bet ir su psichologinėmis, socialinėmis problemomis. Vertinant užimtumo skatinimą pažangaus augimo kontekste pastebima, kad vis plačiau diskutuojama apie racionalaus gyventojų užimtumo skatinimą, t. y. darbo išteklių perskirstymą. Atlikti rinkos poreikių tyrimai atskleidžia, kad sparčiai augantys aukštųjų technologijų sektoriai, kuriuose nuolat kyla poreikis informacinių ryšių ir technologinių (toliau - IRT) žinių turinčių darbuotojų, stokoja darbo jėgos, turinčios tinkamus gebėjimus. Todėl *diskutuojant apie augantį nedarbą, reikėtų atkreipti dėmesį ne į darbo vietų trūkumą, bet į įgūdžių stoką, siekiant užpildyti darbo rinką*. Europos Komisijos duomenimis, 25 proc. BVP augimo yra sąlygojamas IRT panaudojimo, tad vertinant IRT sektoriaus augimo dinamiką, užimtumo šiame sektoriuje poreikių tenkinimą, reikia mąstyti ir apie visų ūkio sektorių augimą bei konkurencingumą. 2009 m. prognozėmis, 2015 m. turėjo trūkti 700 000 informacinių ryšių ir technologijų (IRT) specialistų, 2015 m., įvertinus šio sektoriaus augimą bei darbo jėgos parengtumą teigiama, kad iki 2020 m. poreikis IRT specialistų išaugs iki 900 tūkst. Anot buvusio Europos Komisijos pirmininko J. M. Baroso (2013) jeigu Europa sugebėtų užpildyti IRT sektoriuje trūkstamas darbo vietas, poveikis būtų jaučiamas visose ekonomikos srityse. Tačiau nepaisant augančios IRT specialistų paklausos, kuri kasmet išauga iki 100 tūkst., darbuotojų, galinčių užimti šias darbo vietas skaičius auga daug lėčiau. Lietuvoje situacija yra viena prasčiausių Europos Sąjungoje. 2014 m. Asmenų dirbančių IRT sektoriuje procentinė dalis nuo bendro užimtumo siekė 1,94 proc., prastesnė situacija yra tik Bulgarijoje – 1,88 proc. ir Graikijoje – 1,31 proc. Didžiausia asmenų dirbančių IRT sektoriuje dalis nuo bendro užimtumo yra Suomijoje 6,66 proc., Švedijoje – 6 proc., Liuksemburge – 5,09 proc. (8.8. pav.).

8.8. pav. Asmenys dirbantys informacinių ir ryšių technologijų sektoriuje, 2014 m.

Šaltinis: sudaryta autorių

Lietuva, turėdama gana ribotus gamtinius išteklius, turėtų tinkamiau išnaudoti IRT sektoriaus potencialą, kaip tai daro kaimynė Estija. Nuo 2005 iki 2014 m. IRT specialistų kiekis išaugo 125 proc. Lietuvoje tuo pačiu metu IRT specialistų augimo rodiklis siekė 28 proc. Mažesnis augimas yra tik Švedijoje – 7 proc. bei didžiojoje Britanijoje – 3 proc. Šių šalių augimo rodikliai yra vieni mažiausių, tačiau stabilūs ir išlieka vieni didžiausių lyginant su kitomis Europos Sąjungos šalimis. Tyrimo metu taip pat atskleista, kad didėjant asmenų dirbančių IRT sektoriuje dalis nuo bendro užimtumo, mažėja gyventojų, patiriančių skurdo riziką ($r = -0,237^{**}$, $p < 0.01$), bei gyventojų, susiduriančių su dideliu materialiniu nepriteklumi ($r = -0,329^{**}$, $p < 0.01$). Nustatytą neigiamą tarpusavio ryšį galima paaiškinti tuo, kad asmenys, turintys IRT įgūdžių dažnu atveju turi aukštąjį išsilavinimą, yra patrauklūs darbo rinkai, turi gerai apmokamus darbus, todėl mažiau tikėtina, kad tokie asmenys gali pakliūti į „skurdo spąstus“.

Tyrimo duomenys rodo, kad didžioji dalis IRT specialistų visose Europos Sąjungos šalyse turi aukštąjį arba jam prilygstantį išsilavinimą. Lietuvoje, net 70 proc. IRT darbuotojų turi aukštąjį išsilavinimą, ir užima penktąją vietą Europos Sąjungoje. Lietuva, tinkamai išnaudodama šios srities potencialą, galėtų ne tik užpildyti trūkstamas IRT pozicijas Lietuvoje, bet ir paruošti

specialistus, galinčius dirbti kitose ES šalyse. Tai numato didžioji koalicija užimtumui skaitmeniniame sektoriuje skatinti „Grand Coalition for Digital Jobs“. Tačiau, vien formalaus ugdymo nepakanka, kad išspręsti tinkamai šiuos iššūkius. Vis dažniau akcentuojamas bendradarbiavimo tarp verslo ir mokslo įstaigų trūkumas, nepakankamos IRT specialistų žinios ir įgūdžiai. Lyginant 2008 ir 2013 m. pirmo kurso studentų priėmimo į IRT studijų programas matyti 34 proc. sumažėjimas. Šie rodikliai nėra džiuginantys, atsižvelgiant į IRT sektoriaus plėtrą bei potencialą Lietuvoje. Užsienio kapitalo įmonės, reaguodamos į atlyginimų skirtumus tarp Lietuvos ir Europos bei JAV IRT specialistų, per pastarąjį dešimtmetį nemažai užsienio kompanijų atidarė savo paslaugų centrus, teikiančius IT paslaugas.

Apie tai, kad nematerialių išteklių ugdymas mažina socialinę ekonominę nelygybę diskutuojama jau seniai, tačiau nepaisant moksliniais tyrimais grįstų įrodymų, kad investicijos į nematerialius išteklius gali prisidėti prie pažangaus ekonomikos augimo, padėti spręsti socialinės ekonominės nelygybės keliamas problemas, padėti šalims konkuruoti globaliu mastu, vis dar susiduriama su didžiule socialine ekonomine nelygybe. Valstybei neužtenka vien investuoti į naujų darbo vietų kūrimą, svarbu kurti žiniomis grįsta šalies ūkį, kuriam vystyti reikalingi aukštos kvalifikacijos darbuotojai. Metai praleisti formalioje švietimo įstaigoje dar neužtikrina individo gebėjimo įsitvirtinti darbo rinkoje, labiau vertinama sritimi tampa nuolatinis, neformalus įgūdžių lavinimas. Iš darbuotojų vis labiau tikimasi ne tik nuolat atnaujintų profesinių įgūdžių, bet ir plataus bendrųjų kompetencijų spektro, nes darbuotojų žinios, įgūdžiai, nuolatinis tobulėjimas yra svarbiausi inovacijų, našumo ir konkurencingumo rodikliai.

Lietuvos gyventojų bendrųjų gebėjimų ugdymo potencialo vertinimas. Žmogui tapus svarbiausiu Europos turtu, akcentuojamas bendrųjų kompetencijų ir gebėjimų lavinimo poreikis, užtikrinantis individų gebėjimą greitai ir efektyviai prisitaikyti prie dinaminės aplinkos. Bendrieji gebėjimai formuojasi skirtingose socialinėse sistemose, kur jų turinį ir struktūrą sąlygoja socialiniai, ekonominiai, socioprofesiniai veiksniai, todėl tie patys gebėjimai sąveikaujantys skirtingo turinio kontekstuose niekada nebus vienodi (Tulys ir kt., 2013). Tačiau visgi galima išskirti savybes, būdingas šiam reiškiniui. Kaip teigia Jakubė ir Juozaitis (2012) t. y. individo gebėjimas orientuotis

ir veikti sudėtingame ir kintančiame pasaulyje, derinti skirtingų sričių lūkesčius ir pasiekimus. Laisvai besiorientuojančiam individui būdingas kritinis mąstymas, kūrybingumas, iniciatyvumas, problemų sprendimas, pavojaus įvertinimas, sprendimų priėmimas ir konstruktyvus jausmų (2006/962/EB).

Platus bendrųjų kompetencijų spektras apsunkina jų vertinimo bei palyginamumo galimybes, todėl, nepriklausomai nuo bendrųjų gebėjimų kompleksinės prigimties, atsiranda unifikuotos vertinimo sistemos poreikis. Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacijose dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančių mokymosi gebėjimų (2006/962/EB) (toliau – orientaciniai metmenys) akcentuojamos aštuonios bendrųjų gebėjimų dimensijos, kurių lavinimas laikomas vienodai svarbus, siekiant užtikrinti asmens sėkmę orientuojantis žinių visuomenėje, t. y.: bendravimas gimtąja kalba; bendravimas užsienio kalbomis; matematiniai gebėjimai ir pagrindiniai gebėjimai mokslo ir technologijų srityse; skaitmeninis raštingumas; mokymasis mokytis; socialiniai ir pilietiniai gebėjimai; iniciatyva ir verslumas; kultūrinis sąmoningumas ir raiška.

Tam, kad pasiekti aukštesnį bendrųjų gebėjimų lygį visų pirma reikalingas visuomenės, gyventojų supratimas, kad nuolatinis mokymasis, asmeninių gebėjimų lavinimas gali padėti siekti aukštesnių pozicijų darbe, kelti kvalifikaciją, kuri leistų uždirbti aukštesnes pajamas, didinti pasitenkinimą gyvenimu dirbant efektyviau, todėl toliau studijoje pristatomi subjektyvaus tyrimo rezultatai. Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties tyrimu siekiama išsiaiškinti, kokios yra socialinės, ekonominės nelygybės ir gyventojų gebėjimų sąsajos. Kaip minėta studijos metodologinėje dalyje, gyventojų gebėjimams vertinti vadovautasi Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacijose dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančių mokymosi gebėjimų (2006/962/EB) įvardintomis bendrųjų gebėjimų dimensijomis. Tyrimo metu gyventojų prašoma įvertinti skirtingas gebėjimų sritis jų pajamų augimo potencialo kontekste, t. y. kaip gyventojų manymu pasikeistų jų asmeninės pajamos lavinant gebėjimus įvardintose srityse. Be abejo atsakymai netiesiogiai vertina respondentų gebėjimų lygį, tačiau tyrime vadovautasi prielaida, kad asmuo, turintis gebėjimus tam tikroje srityje, labiau bus linkęs manyti, kad papildomas jų lavinimas galėtų sąlygoti ir jų asmeninių pajamų augimą.

Apklausos metu, gyventojai prašomi įvertinti pajamų augimo potencialą padidinus gebėjimus šiose srityse: *gebėjimo generuoti naujas idėjas; veikti ki-*

tomis, neiįprastomis darbo priemonėmis/ technologijomis; strateginio mąstymo; gimtosios kalbos žinojimo; užsienio kalbos žinojimo; skaitmeninio raštingumo; matematinių žinių; mokymosi visa gyvenimą; pilietinių; verslumo; lyderystės; kultūrinio sąmoningumo; susitvardymo stresinėse situacijose.

Atlikus Spearmeno koreliacijų analizę gauti stiprūs statistiškai reikšmingi ryšiai tarp visų bendrųjų gebėjimų sričių (8.7. lentelė). Remiantis tyrimo metu gautais rezultatais galima teigti, kad Lietuvos gyventojų nuomone **la-
vinant gebėjimus vienoje srityje, pajamų augimo potencialas ugdant kitus
gebėjimus taip pat padidės**. Tai ypač išryškėja vertinant sąsajas tarp gebėjimo generuoti naujas idėjas ir gebėjimo veikti naujomis neiįprastomis darbo priemonėmis ($r = ,824^{**}$, $p < 0.01$)³, gebėjimo veikti naujomis neiįprastomis darbo priemonėmis ir strateginio mąstymo ($r = ,793^{**}$, $p < 0.01$). Lietuvos gyventojai taip pat linkę manyti, kad geresni matematiniai gebėjimai sąlygos skaitmeninį raštingumą ($r = ,803^{**}$, $p < 0.01$), o nuolatinis, pastovus mokymasis turės įtakos jų socialiniams gebėjimams ($r = ,803^{**}$, $p < 0.01$). Socialinių/ komunikacijos gebėjimų sritį reikėtų išskirti kaip vieną svarbiausių, kurią Lietuvos gyventojai mano esančią svarbią jų asmeninių pajamų didėjimui. Tai įrodo stiprūs statistiškai reikšmingi ryšiai su visomis tyrime įvardintomis gebėjimų sritimis (10.1 lentelė). Panaši tendencija atskleista mokėjimo efektyviai dirbti komandoje bei verslumo srityse, kurios taip pat stipriai susijusios su visais tyrime identifikuotais gebėjimais. Vertinant gebėjimo susitvardyti stresinėse situacijose potencialą asmeninių pajamų augimui nustatyti stiprūs tarpusavio ryšiai su gebėjimų sritimis tiesiogiai sietinomis su profesine veikla, t.y. gebėjimu komunikuoti ($r = ,732^{**}$, $p < 0.01$), dirbti komandoje ($r = ,770^{**}$, $p < 0.01$), verslumo ($r = ,724^{**}$, $p < 0.01$), lyderystės ($r = ,773^{**}$, $p < 0.01$). Statistinio tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingas vidutinio stiprumo ryšius tarp valstybinės kalbos ir kitų tyrime įtrauktų gebėjimo sričių (žr. 1 lentelę), leidžia daryti prielaidą, kad Lietuvos gyventojai yra mažiau linkę investuoti į gimtosios kalbos įgūdžių lavinimą, tačiau tarp gebėjimo kalbėti

3 Koeficientų reikšmės tarp 0 ir 1 (–1) žymi skirtingo stiprumo ir krypties statistines dviejų kintamųjų priklausomybės buvimą. Teigiamos bet kokio ryšio koeficiento reikšmės interpretuojamos taip – „kuo didesnis X, tuo didesnis Y, ir atvirkščiai“, neigiamos – „kuo didesnis X, tuo mažesnis Y, ir atvirkščiai“. Naudojami kokybiniai koreliacijos dydžio įvardijimai („labai silpnas ryšys“, „silpnas ryšys“, „vidutinis ryšys“, „stiprus ryšys“, „labai stiprus ryšys“). Koreliacijos dydžio įvardijimus skirtingai autoriai pateikia skirtingai. Pagal Čekanavičių ir Murauską (2006) intervale [0,9; 1] koreliacijos yra labai stiprios, intervale [0,7; 0,9] – stiprios, intervale [0,5; 0,7] – vidutinio stiprumo, intervale [0,3; 0,5] – silpno stiprumo, o koreliacijos, mažesnės už 0,3, – labai silpno stiprumo.

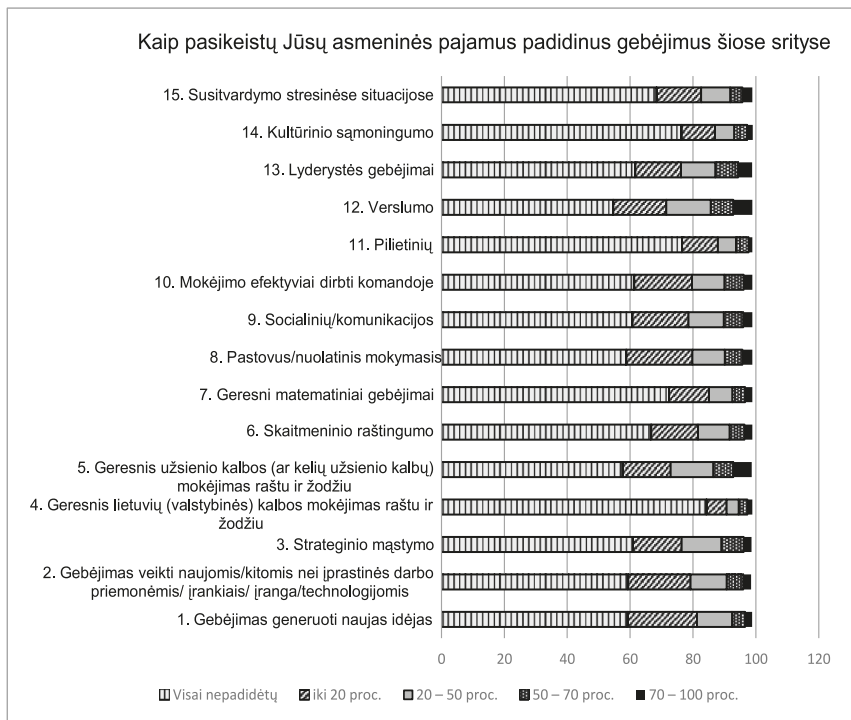
užsienio kalba ir socialinių/ komunikacijos ($r = ,709^{**}$, $p < 0.01$) bei verslumo ($r = ,729^{**}$, $p < 0.01$) gebėjimų nustatyti stiprūs statistiškai reikšmingi ryšiai leidžia daryti prielaidą, gal užsienio kalba yra labiau vertinama kaip gebėjimas, galintis prisidėti prie Lietuvos gyventojų asmeninių pajamų augimo.

Statistiškai reikšmingi, teigiami tarpusavio ryšiai tarp atskirų gebėjimų sričių atskleidžia sinergijos efektą tarp atskirų kintamųjų, leidžiantį teigti, kad didėjimas vienoje srityje sąlygoja didėjimą ir kitose tyrime įvardintose gebėjimų srityse. Tai yra svarbus tyrimo rezultatas, patvirtinantis mokslininkų teiginius, kad būtent universalių, kompleksinių ir vienareikšmiškai neapibrėžtų, pasižyminčių nuolatine kaita gebėjimų visuma yra besimokančios, kūrybiškos ir konkurencingos visuomenės pagrindas (Tiana, 2004).

8.7. lentelė. Bendrųjų gebėjimų koreliacijų matrica
(Lietuvos gyventojų apklausa 2016 m., n=1001)

Spearman's rho															
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	12	14	15
1	Corr Coef	1													
2	Corr Coef	0.824	1												
3	Corr Coef	0.000	1.000	1											
4	Corr Coef	0.000	1.000	1.000	1										
5	Corr Coef	0.000	0.000	0.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
6	Corr Coef	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
7	Corr Coef	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
8	Corr Coef	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
9	Corr Coef	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
10	Corr Coef	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
11	Corr Coef	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
12	Corr Coef	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
13	Corr Coef	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
14	Corr Coef	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
15	Corr Coef	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
N	N	1001	1001	1001	1001	1001	1001	1001	1001	1001	1001	1001	1001	1001	1001
Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).															
1	1. Codelinas generuoti naujas idėjas, laikyti naujas veikos metodus, kurie būtų patikrinti darbu/veikos														
2	2. Codelinas vikiui naujos idėjos, kurių neįrašytas darbu priemonės/įrankiai ir/arba technologijos														
3	3. Strateginio mąstymo (logikos) vizijos uždavinys, modifikuoti situacijos analizę, įdiegti naują tyrimų priemonę (įrankius ir /ji laikymą)														
4	4. Codelinas leidžia (vystyti) veikos mokyklą nauju r žodžiu														
5	5. Codelinas uždėto kelio (ar kelių) uždavinio kabinų mokyklą nauju r žodžiu														
6	6. Šeštameisio mokyklą (Microsoft Office programų, mokyklą, socialinių tinklų, mokyklą ir t.t.) mokyklą nauju r žodžiu														
7	7. Codelinas mokyklą (akademiją, mokyklą) nauju r žodžiu														
8	8. Pastovios uždėto veiklos mokyklą (kursų, seminarų, konferencijų, mokyklą) nauju r žodžiu														
9	9. Socialinių komunikacijos bendravimo su vadybos, kolegijos, draugais, įdiegti naują veiklos mokyklą (r žodžiu)														
10	10. Mokyklą uždėto veiklos mokyklą (r žodžiu)														
11	11. Mokyklą uždėto veiklos mokyklą (r žodžiu)														
12	12. Vadybos mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
13	13. Upragės įdiegti naują veikos mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
14	14. Kulinario mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
15	15. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
16	16. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
17	17. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
18	18. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
19	19. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
20	20. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
21	21. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
22	22. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
23	23. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
24	24. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
25	25. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
26	26. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
27	27. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
28	28. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
29	29. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
30	30. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
31	31. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
32	32. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
33	33. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
34	34. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
35	35. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
36	36. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
37	37. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
38	38. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
39	39. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
40	40. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
41	41. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
42	42. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
43	43. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
44	44. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
45	45. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
46	46. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
47	47. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
48	48. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
49	49. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
50	50. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
51	51. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
52	52. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
53	53. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
54	54. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
55	55. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
56	56. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
57	57. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
58	58. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
59	59. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
60	60. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
61	61. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
62	62. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
63	63. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
64	64. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
65	65. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
66	66. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
67	67. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
68	68. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
69	69. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
70	70. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
71	71. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
72	72. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
73	73. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
74	74. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
75	75. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
76	76. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
77	77. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
78	78. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
79	79. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
80	80. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
81	81. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
82	82. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
83	83. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
84	84. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
85	85. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
86	86. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
87	87. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
88	88. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
89	89. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
90	90. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
91	91. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
92	92. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
93	93. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
94	94. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
95	95. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
96	96. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
97	97. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
98	98. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
99	99. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														
100	100. Šuolinio mokyklą (r žodžiu) nauju r žodžiu														

Vertinant kiekvieną bendrųjų gebėjimų sritį atskirai, pastebėta, kad dauguma gyventojų mano, kad jų asmeninių gebėjimų lavinimas nepakeis jų finansinės padėties (8.9. pav.).

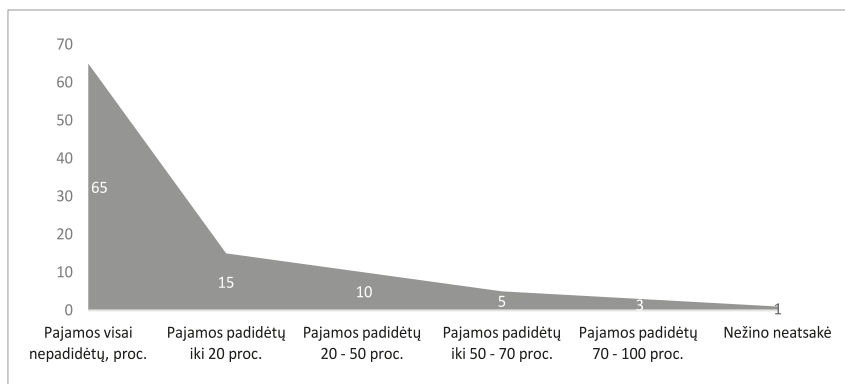
8.9. pav. Kaip pasikeistų Lietuvos gyventojų pajamos lavinant gebėjimus atskirose srityse

(Lietuvos gyventojų apklausa 2016 m., n=1001)

Tyrimas atskleidė, kad gyventojai mažiausiai domisi savo gimtosios kalbos gebėjimų lavinimu, net 84,3 proc. visų respondentų mano, kad šio gebėjimo ugdymas visiškai neprisidėtų prie jų pajamų kilimo, 76,3 proc. gyventojų mano, kad kultūrinio sąmoningumo gebėjimas nėra svarbus jų pajamų augimui, 76,5 proc. neigiamai vertina pilietinių gebėjimų potencialą. *Iš visų apklaustų gyventojų net 65 proc. mano, kad jų pajamos visai nepasikeistų jei jie padidintų savo gebėjimus bet kurioje iš išvardintų sričių.*

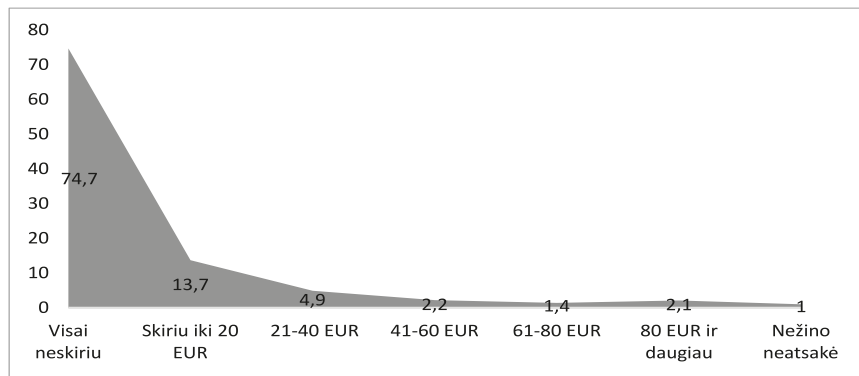
Lietuvos gyventojai, manantys, kad jų pajamos galėtų padidėti iki 20 proc. labiausiai vertina gebėjimą generuoti naujas idėjas – 22,1 proc. nuolatinį mokymąsi – 21,0 proc., gebėjimą dirbti komandoje 18,1 proc. ir tik 6,4 proc. gyventojų mano, kad geresnis gimtosios kalbos žinojimas padidins jų pajamas iki 20 proc. Vertinant pajamų augimo potencialą 20–50 proc. intervale **mažiausiai vertinamos gimtosios kalbos, pilietinių ir kultūrinių gebėjimų lavinimas**. Rezultatai kelia rūpestį, nes *kalbos gebėjimai* skatina judumą, palengvina kvalifikacijų pripažinimą, skatina tarpkultūrinį supratimą. Tuo tarpu *pilietinio ir kultūrinio sąmoningumo* lygis priklauso nuo vertybių skalės, tokių kaip gebėjimo prisiimti atsakomybę, išsipareigojimą, gebėjimą atsakingai priimti sprendimus (Tutlys ir kt., 2011). Tai yra per laiką susiformavęs proto bei patirties darinys, kuris gali būti apibūdinamas „gebėjimu reikšti pagarbą, empatiją, lankstumą, kantrumą, susidomėjimą, toleranciją dviprasmybėms, norą suspenduoti asmeninę nuomonę“ (Chodzkienė, 2012.). Net 5,9 proc. gyventojų mano, kad užsienio kalbų geresnis žinojimas padidintų jų pajamas iki 50 proc., panašiai manančių ir apie verslumo gebėjimų lavinimą – 6,1 proc.

Įvertinus respondentų atsakymus, apskaičiuoti atsakymų vidurkiai, pagal kuriuos matyti, kad 65 proc. visų apklaustųjų nėra linkę manyti, kad jų pajamos padidėtų ugdant gebėjimus (10.5. pav.). Reikia pažymėti, kad didžioji dalis respondentų, manančių, kad jų pajamos nesikeistų yra kaimo gyventojai, mažiausiai – sostinėje (8.10. pav.).

8.10. pav. Apibendrinti gyventojų atsakymai: kaip Jūsų nuomone pasikeistų pajamos padidinus bendrąsias kompetencijas (Lietuvos gyventojų apklausa 2016 m., n=1001)

Pesimistišką Lietuvos gyventojų požiūrį į gebėjimų lavinimą patvirtina ir tai, kad didžioji dalis, net 74,7 proc. respondentų visai neinvestuoja į asmeninių gebėjimų lavinimą, 13,7 proc. apklaustųjų skiria iki 20 Eur per mėnesį, mažiau nei 5 proc. skiria iki 40 proc. (8.11. pav.).

8.11. pav. Kiek per mėnesį gyventojai skiria gebėjimų ugdymui
(Lietuvos gyventojų apklausa 2016 m., n=1001)

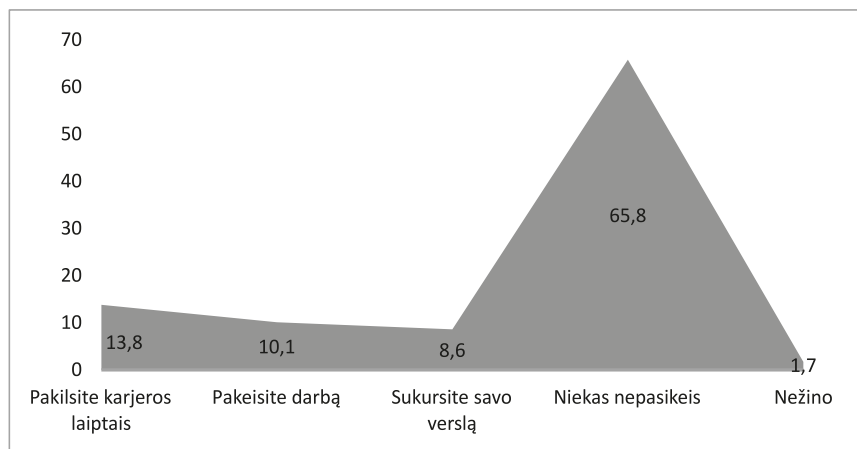
Iš respondentų atsakymų matyti, kad didžioji dali visiškai neskiria papildomų investicijų į savo asmeninių kompetencijų ugdymą, nors apskaičiuotas Spearmano koreliacijos koeficientas atskleidžia teigiamus silpno stiprumo, tačiau statistiškai reikšmingus tarpusavio ryšius tarp išlaidų per mėnesį kompetencijų ugdymui ir gebėjimo generuoti naujas idėjas ($r = ,332^{**}$, $p < 0.01$), veikti naujomis neįprastomis darbo priemonėmis ($r = ,326^{**}$, $p < 0.01$), strateginio mąstymo ($r = ,300^{**}$, $p < 0.01$), užsienio kalbos žinojimo ($r = ,309^{**}$, $p < 0.01$), nuolatinio mokymosi ($r = ,325^{**}$, $p < 0.01$), socialinių komunikacijos ($r = ,312^{**}$, $p < 0.01$). Respondentų silpnai vertinamas gimtosios kalbos gebėjimas taip pat turi silpną, bet statistiškai reikšmingą ryšį su išlaidomis, kurias respondentai patiria per mėnesį asmeninių gebėjimų ugdymui ($r = ,201^{**}$, $p < 0.01$). Rezultatai leidžia teigti, kad kuo daugiau Lietuvos gyventojai skiria lėšų savo asmeninių gebėjimų ugdymui, tuo jų nuomone asmeninės pajamos padidėtų padidinus kompetencijas analizuotose srityse.

Išlaidų gebėjimų ugdymui sritis teigiamai koreliuoja su respondentų mėnesinių pajamų ($r = ,277^{**}$, $p < 0.01$) bei vartojimo išlaidų ($r = ,241^{**}$, $p < 0.01$) rodikliais. Šie rezultatai leidžia teigti, kad kuo daugiau yra uždirbama bei vartojama, tuo daugiau skiriama asmeninių gebėjimų lavinimui ir atvirkščiai, kuo individo pajamos ir išlaidos yra mažesnės, tuo mažiau investuojama į gebėjimų lavinimą. Asmeniniai gebėjimai prisideda prie darbuotojo motyvacijos ir pasitenkinimo, didina produktyvumą, nes darbuotojas tampa ne tik konkrečios užduoties vykdytoju, bet ir prisideda prie efektyvesnės darbo aplinkos kūrimo. Asmeniniai įgūdžiai įgalina darbuotoją pastebėti trūkumus ir teikti siūlymus jų panaikinimui, tuo tarpu darbuotojai, kurių gebėjimai ir kompetencijos yra žemesnio lygmens, nėra linkę prisidėti prie juos supančios aplinkos analizavimo.

Silpnos, bet statistiškai reikšmingos koreliacijos nustatytos tarp *gyventojų pajamų* ir gebėjimo generuoti naujas idėjas ($r = ,140^{**}$, $p < 0.01$), veikti naujomis neįprastomis priemonėmis ($r = ,127^{**}$, $p < 0.01$), strateginio mąstymo ($r = ,132^{**}$, $p < 0.01$), užsienio kalbos ($r = ,103^{**}$, $p < 0.01$), socialinių, komunikacijos ($r = ,118^{**}$, $p < 0.01$), verslumo ($r = ,133^{**}$, $p < 0.01$), lyderystės ($r = ,143^{**}$, $p < 0.01$) rodiklių.

Panašios tarpusavio ryšių tendencijos atskleistos tarp respondentų mėnesinių *išlaidų* ir gebėjimo generuoti naujas idėjas ($r = ,109^{**}$, $p < 0.01$), gebėjimo veikti naujomis neįprastomis priemonėmis ($r = ,127^{**}$, $p < 0.01$), strateginio mąstymo ($r = ,114^{**}$, $p < 0.01$), verslumo ($r = ,109^{**}$, $p < 0.01$), lyderystės ($r = ,104^{**}$, $p < 0.01$) rodiklių.

Statistinio tyrimo rezultatai atskleidė, kad net 65,8 proc. Lietuvos gyventojų mano, kad gebėjimų lavinimas niekuo nepakeis jų ateities perspektyvų (žr. 4 pav.), tačiau dalis Lietuvos gyventojų linkusi manyti, kad gebėjimų lavinimas padės pakilti karjeros laiptais, taip mano 13,8 proc. apklaustųjų, pakeisti darbą - 10,1 proc., sukurti verslą - 8,6 proc. (8.12. pav.).

8.12. pav. Gyventojų lūkesčiai įgijus papildomas kompetencijas
(Lietuvos gyventojų apklausa 2016 m., n=1001)

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad kaimo gyventojai daugiausiai linkę manyti, kad niekas nepasikeis, jeigu jie įgis/ lavins savo asmeninius gebėjimus, nemaža dalis taip manančių yra ir tarp Lietuvos didmiesčio gyventojų, mažiau sostinėje bei miesteliuose (8.8. lentelė).

8.8. lentelė. Gebėjimų ugdymo potencialo vertinimas pagal respondentų gyvenamą vietą
(Lietuvos gyventojų apklausa 2016 m., n=1001)

Respondentų gyvenama vieta	Pakilsite karjeros laiptais	Pakeisite darbą	Sukursite savo verslą	Niekas nepasikeis	Nežino/ neatsakė
Kaimas (mažiau nei 3 000 gyventojų)	3,0%	2,0%	1,9%	18,6%	0,2%
Miestelis (nuo 3 000 iki 5 000 gyventojų)	0,0%	0,5%	0,1%	1,4%	0,0%
Didmiestis (Kaunas, Klaipėda, Panevėžys, Šiauliai)	3,2%	1,6%	2,0%	17,0%	0,8%
Sostinė (Vilnius)	3,6%	2,4%	1,4%	10,2%	0,2%

Kaip rodo tyrimas, pesimistiškiausiai gebėjimų potencialą asmeninių pajamų didėjimui vertina vyresnio amžiaus Lietuvos gyventojai, optimistiškiausiai nusiteikę 25–34 m. gyventojai, tarp kurių daugiausiai manančių, kad gali pakilti karjeros laiptais, pakeisti darbą bei sukurti verslą. Rezultatus galėjo sąlygoti tai, kad Lietuvoje dar tik pradėjusi formuotis mokymosi visą gyvenimą tradicija daugiausia įtraukianti jaunesnius asmenis, tuo tarpu vyresni mažiau linkę įsitraukti į neformalų ugdymą, keisti darbą.

8.9. lentelė. Gebėjimų ugdymo potencialo vertinimas pagal amžių (Lietuvos gyventojų apklausa 2016 m., n=1001)

Respondentų amžiaus grupės	Pakilsite karjeros laiptais	Pakeisite darbą	Sukursite savo verslą	Niekas nepasikeis	Nežino/ neatsakė
18–24 m.	4,3%	1,0%	2,2%	1,6%	0,1%
25–34 m.	3,7%	3,0%	2,3%	3,9%	0,1%
35–44 m.	2,8%	2,6%	1,2%	6,6%	0,3%
45–54 m.	1,8%	2,3%	1,6%	11,0%	0,1%
55–64 m.	1,1%	1,1%	0,7%	14,3%	0,3%
65–70 m.	0,1%	0,1%	0,4%	8,3%	0,4%
70 m. ir daugiau	0,0%	0,0%	0,2%	20,2%	0,4%

Atsakant į klausimą, kas turėtų mokėti už gebėjimų ugdymą, net 40,3 proc. mano, kad jie patys tai turėtų daryti, 23,8 proc. mano, kad už gebėjimų ugdymą turėtų mokėti įmonė/ organizacija kurioje dirbama, 19,4 proc. mano, kad valstybė, 5,5 proc. įsitikinę, kad Europos Sąjungos parama turėtų būti naudojama gyventojų bendrųjų gebėjimų ugdymui, 11,1 proc. yra neapsisprendę kas turėtų būti atsakingas už finansavimą.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad didžioji dalis Lietuvos gyventojų nėra linkusi manyti, kad jų gebėjimų lavinimas gali prisidėti prie jų asmeninių pajamų augimo, ateities perspektyvų. Tačiau statistiškai reikšmingi ryšiai, nustatyti tarp bendrųjų gebėjimų, gyventojų pajamų ir išlaidų, išsilavinimo rodo priešingai. Dauguma gyventojų nėra linkę manyti, kad įgūdžių lavinimas gali pakeisti jų socialinį, yra mažai informuoti, gyvena uždaruose bendruomenės, dirba nekvalifikuotą darbą, paprasčiausiai nemato prasmės. Todėl visų pirma būtinas stiprus valstybės indėlis formuojant efektyvią žiniomis grįstą ekonomikos augimo strategiją, visuomenės požiūrio formavimas apie nuolatinį žinių, mokymosi būtinumą, bei tinkamą jų įveiklinimą.

Išvados:

1. Autoriai, remdamiesi mokslininkų atliktais tiriamaisiais darbais, užsienio šalių praktine patirtimi, savo atliktų tyrimų rezultatais ir atsižvelgdami į labiausiai skurdo ir pajamų bei turtinės diferenciacijos palietas gyventojų grupes (nedalyvaujantys darbo rinkoje, socialinę paramą gaunantys, pensinio amžiaus, kaimo ir miestelių gyventojai), Lietuvos valstybės institucijoms siūlo orientuotis į šias pagrindines socialinę ekonominę nelygybę Lietuvoje mažinančias priemones:
 - pakankamo dydžio paramos užtikrinimas, kad namų ūkiai galėtų patenkinti būtiniausius poreikius, tačiau kartu pvz. bedarbiai, socialines pašalpas gaunantys asmenys neprarastų motyvacijos ieškoti darbo ir dirbti. Galimi sprendimo variantai: pensijų, nedarbo draudimo, socialinės pašalpos išmokų indeksavimas, bazinio (pilno arba dalinio) universalaus atlyginimo įvedimas pažeidžiamoms socialinėms grupėms;
 - diferencijuotas apmokestinimas, progresinės mokesčių sistemos taikymas, mokesčių naštos sumažinimas mažiausiai uždirbančioms, šešėlio ir korupcijos mažinimas;
 - užimtumo didinimas, prioritetą teikiant žemesnę kvalifikaciją turintiems ir regionuose gyvenantiems asmenims, kurių nedarbo rodikliai žymiai didesni, nei aukštą kvalifikaciją turinčių ir didmiesčiuose gyvenančių asmenų, taigi priemonėmis turėtų tapti švietimas, kvalifikacijos kėlimas, perkvalifikavimas ir sąlygų darbuotojų mobilumui sudarymas;
 - socialiai pažeidžiamiausių grupių atsparumo gyvenimo sunkumams stiprinimas (gebėjimų ugdymo ir psichologinės intervencijos priemonės, atsižvelgiant į dažniausiai gyventojų įvardijamas grėsmes, patiriamas baimes).

Socialinės gerovės valstybėse paprastai taikomi du pagrindiniai socialinės ekonominės nelygybės mažinimo būdai – **mokesčių sistemos reformavimas** ir **socialinės apsaugos sistemos vystymas (socialinių išmokų politika)**, kurie yra veiksmingiausi perskirstant rinkoje gaunamas pajamas. Remiantis kitų šalių patirtimi bei mokslininkų I. Joumard, M. Pisu, D. Bloch teigimu, išmokos daugiau sumažina pajamų nelygybę negu mo-

kesčiai. Beveik 75 proc. pajamų nelygybės mažėjimo priklauso išmokoms, o likęs ketvirtadalis – mokesčiams.

2. Didelė Lietuvos gyventojų pajamų diferenciacija susidaro **dėl nedalyvaujančių darbo rinkoje gyventojų – bedarbių, senatvės pensijų ir socialinių išmokų gavėjų žemų ir netgi santykinai mažėjančių pajamų**. Kadangi pagal Lietuvos gyventojų struktūrą viena didžiausių dalių bendrose disponuojamose pajamose tenka senatvės pensijoms (jų gavėjų skaičius sudaro apie trečdalį Lietuvos gyventojų), taigi senatvės pensijos turi didelę įtaką bendram pajamų pasiskirstymui. Kitų socialinių išmokų gavėjų skaičius taip pat nėra mažas (apie 17-20 proc.), jų dalis disponuojamose pajamose nėra didelė dėl jų dydžio. Skurdžiausiai ir labiausiai neužtikrintos materialinės gerovės sąlygomis gyvenantys asmenys nejaučia teigiamų ekonominio augimo pasekmių ir dėl šios priežasties skirtumai tarp kraštutiniuose deciliuose atsідūrusių gyventojų tik didėja.
3. Kaip vieną žemų pajamų problemos sprendimo būdų kelios Europos šalys pasirinko **universalios bazinio atlyginimo modelį**. Šio modelio idėja – kas mėnesį mokėti gyventojams nustatytą sumą pinigų pagrindiniams poreikiams patenkinti, nepriklausomai nuo jų pajamų ir socialinio statuso, t. y. gyventojui nereikia atitikti jokių kriterijų, kad jis gautų universalų bazinį atlyginimą, kas būdinga įprastai socialinei politikai. Šio modelio taikymas Lietuvoje leistų sumažinti administracinę našlą, didėtų labiausiai nepasiturinčių perkamoji galia, gyventojų pasitikėjimas valdžia, mažėtų šešėlis darbo rinkoje. Tačiau vertinant šios priemonės efektyvumą, reikia labai subalansuoti jos dydį, kadangi antraip universalios bazinio atlyginimo mokėjimas nedalyvaujantiems darbo rinkoje turi išlaikyti ar padidinti gaunančiojo iniciatyvumą įsidarbinant ar motyvaciją dirbti. Taip pat turime įvertinti valstybės finansinius pajėgumus mokėti bazinį universalų atlyginimą, darbo rinkos galimybes mokėti konkurencingą darbo užmokestį, kad nedirbantys būtų suinteresuoti įsidarbinti, bei Lietuvos gyventojų elgseną ir mentalitetą.
4. Taikant **skatinančią grįžti į darbą socialinių išmokų mokėjimo politiką**, autoriai siūlo nustatyti minimalius poreikius tenkinančio dydžio išmoką, tačiau taikyti mažėjančių išmokų teikimo tvarką, kuomet iš-

mokų mokėjimo laikotarpis būtų ribotas ir skatinantis ar net verčiantis grįžti į darbo rinką. Tačiau, norint išvengti dar didesnio nelygybės pagilinimo ir tokių atvejų, kai nepasirengę darbo rinkai asmenys gali likti be būtiniausios pagalbos, turi būti individualiai analizuojama ir aiškiai reglamentuojama kiek įmanoma daugiau atvejų, pirmenybę teikiant tokioms priemonėms, kurios padėtų pereiti iš paramos gavėjo ir bedarbio į aktyvaus dirbančiojo statusą. Suprantama, norint įgyvendinti tokį tikslingą socialinės paramos modelį, priešingai universalios bazinio atlyginimo modeliui, auga administracinės išlaidos.

5. Lietuva yra viena iš nedaugelio ES valstybių narių, kurioje veikia proporcinė pajamų mokesčio sistema. Lyginant pajamų nelygybę tarp ES šalių, taikančių proporcinę ir progresinę mokesčių sistemą, t. y. 7 „proporcinių“ ES šalių Džini indeksą su 20 „progresinių“ šalių, matome, kad Džini indekso vidurkis progresinę mokesčių sistemą taikančiose šalyse yra žymiai geresnis nei likusių 7 ES šalių vidurkis. Todėl galima daryti išvadą, kad progresinė mokesčių sistema padeda mažinti socialinę ekonominę nelygybę.

Progresyvių mokesčių nauda, visų pirma, grindžiama tuo, kad sumažina mažiausiai pajamų uždirbančių asmenų mokesčius ir stiprina viduriniąją klasę. Tačiau apmokestinimas progresiniais mokesčiais turi būti labai apgalvotas. Apmokestinus didesnes pajamas gaunančiuosius, likusiųjų pajamas būtų galima padidinti tik nežymiai, nes daugiau uždirbančiųjų dalis yra per maža, kad būtų surenkama žymiai daugiau mokesčių ir juos perskirsčius nepasiturintiems per socialinės politikos priemones būtų pasiekta lygiava. Reikia turėti omenyje, kad pasiekus tam tikrą ribą, mokesčių mokėtojai nebesuinteresuoti mokėti mokesčių ir stengiasi jų išvengti, taigi didesni mokesčiai ilgainiui lemia šešėlio atsiradimą ir mažesnes valstybės biudžeto pajamas.

Autorių nuomone, Lietuvoje socialinio teisingumo įgyvendinimas turi vykti, koreguojant mokesčių politiką šiomis kryptimis: **įvedant progresinę mokesčių sistemą ir nuosekliai vykdant turto, kapitalo, aplinkosaugos mokesčių didinimo politiką.**

6. Autorių atlikti Robin Hudo indekso reikšmių skaičiavimai 25,96 proc. leido nustatyti, kokią bendrą pajamų dalį, t. y. apie ketvirtadalį,

reikia perskirstyti tarp gyventojų grupių, kad pajamos būtų pasiskirsčiusios vienodai visuose gyventojų sluoksniuose, o Lorencio kreivė – nustatyti konkrečius pajamų perskirstymo dydžius, kuriais remiantis galima formuoti konkrečias programas gyventojų pajamų nelygybei mažinti. Šių skaičiavimų išdavoje kaip priemonę lygiavos principui įgyvendinti ir gyventojų pajamų diferenciacijai mažinti autoriai siūlo mokestines priemones, orientuojantis į tam tikras visuomenės grupes, t. y. **kokio dydžio pajamas gaunantiems tikslinga diferencijuoti mokesčių tarifus, kokią bendrų pajamų dalį reikia perskirstyti tarp gyventojų grupių, kad pajamos būtų pasiskirsčiusios vienodai visuose gyventojų sluoksniuose.** Pavyzdžiui, pirmam intervalui turi būti papildomai skirta 7,5 proc., o dešimtam intervalui sumažinta 16,5 proc. bendrų pajamų. Autorių skaičiavimai rodo, kad net iki septinto intervalo imtinai, t. y. iki 901–1100 Eur kas mėnesį „į rankas“ gaunančių gyventojų pajamos turėtų būti didinamos. Vienu iš siūlymų galėtų būti mokesčių sistemos pertvarka, įvedant progresinius mokesčius tarp skirtingas pajamas gaunančių gyventojų grupių, kurių dydžiai grindžiami pateiktais bendrų pajamų perskirstymo procentais, gautais atlikus tyrimą.

7. Viena pagrindinių krypčių, siekiant spręsti nelygybės problemą Lietuvoje – būtina **įgyvendinti makroekonominę politiką, orientuotą į užimtumo didinimą** (priešingai griežto taupymo makroekonominę politikai), kuri užtikrintų orių darbo vietų kūrimą, išplėstų įsidarbinimo galimybes, skatintų verslą, tuo pačiu užtikrinant viešųjų finansų stabilumą. Tokios politikos įgyvendinimo svertai:
 - teisinga pusiausvyra tarp ekonomikos augimo, skatinančio naujų darbo vietų kūrimą, gyventojų pajamų augimą ir valstybės biudžeto politikos. Biudžetinio konsolidavimo politika turi būti vykdoma kartu su aktyvia darbo rinkos politika (ADRP);
 - ekonomikos augimas, skatinantis darbo vietų kūrimą, grindžiamas stabiliumi įmonių augimu, stiprinant jų galimybes kurti darbo vietas – pirma, aktyvinant MVĮ kreditavimą; antra – skatinant stambias įmones investuoti į gamybinę veiklą ir kurti darbo vietas;
 - darbo našumo didėjimo, technologinių pokyčių, ypač žaliųjų technologijų srityje skatinimas, formuojant profesinius įgūdžius šioje srity-

je. Tokia politika turi būti nukreipta į, pirma, darbo našumo, konkurencingumo ir užimtumo didinimą; antra, diversifikacijos į didesnę pridėtinę vertę kuriančias šakas skatinimą; trečia, ekologiškų ūkio šakų ir žaliųjų darbo vietų kūrimą.

8. Pagal T. Piketty vienas iš svarbiausių svertų, skatinantis konvergenciją, t. y. nelygybės mažėjimą ir susitraukimą, yra **žinių sklaida ir investicijos į švietimą bei gebėjimų (įgūdžių) ugdymą**. Ekonominio pasiūlos ir paklausos dėsnio įtaka yra mažesnė nei žinių sklaida ir gebėjimų ugdymas ir dažnai dėl savo pasekmių yra neaiški ir prieštaringa. Žinių sklaida ir gebėjimų ugdymas yra raktas į produktyvumo augimą bei nelygybės tiek šalių viduje, tiek tarp šalių mažinimą. Tyrimo metu autoriai siekė nustatyti, kaip Lietuvos gyventojai vertina galimybę padidinti savo pajamas ugdant asmeninius gebėjimus atskirose srityse. Tyrimo rezultatai parodė, kad didžioji dalis apklaustųjų įsitikinę, kad jų pajamos visai nepasikeistų jei jie padidintų savo gebėjimus bet kurioje iš išvardintų sričių, tačiau, atlikus sociologinį tyrimą, paaiškėjo, kad Lietuvos gyventojų nuomone lavinant gebėjimus vienoje srityje, pajamų augimo potencialas ugdant kitus gebėjimus taip pat padidės. Atkreiptinas dėmesys, kad aukštesnį išsilavinimą įgiję bei jaunesnio amžiaus asmenys, gyvenantys didmiesčiuose yra labiau linkę manyti, kad jų asmeninių gebėjimų ugdymas galėtų prisidėti prie jų asmeninių pajamų augimo.
9. Autoriai akcentuoja netradicinį požiūrį, pagal kurį socialinio ekonominio pažeidžiamumo problema sprendžiama ne socialinės politikos priemonėmis, o **stiprinant žmogaus ir visuomenės atsparumą gyvenimo sunkumams**: pirma, mažinant perteklinę nelygybę ir socialinę įtampą ir, antra, ugdant aktyvų, dviasiskai stiprų žmogų, suvokiantį gyvenimo prasmę ir pilnatvę. Autoriai siūlo stiprinti visuomenės atsparumą gyvenimo sunkumams, ugdyti gebėjimus ir tam tikras žmogaus psichologines savybes, kurios užtikrina žmonėms pasirinkimo galimybių stabilumą ir patikimumą dabar ir ateityje, leidžia jiems geriau susidoroti su neigiamais reiškiniais ir prie jų prisitaikyti. Tai pasirinkimo galimybių, kompetencijos (žinių ir profesionalumo) didinimas bei psichologinių savybių stiprinimas.

IŠVADOS

1. Nelygybė paskirstant išteklius tradiciškai išlieka vienu iš aktualiausių iššūkių ekonomikoje. Tačiau pastaraisiais dešimtmečiais, ypač po įvykusios 2008 m. pasaulio krizės, socialinei ekonominei nelygybei teikiamas ypatingas pasaulio ekonomistų, o ir Lietuvos mokslininkų bei politikų dėmesys. Dabartiniu metu susidariusi perteklinė pajamų diferenciacija pripažįstama kaip veiksnys, sukeliantis neigiamas socialines ekonomines pasekmes. Perskirstymo svertų netobulumas ekonomikoje sudarė sąlygas pernelyg didelei išteklių, materialinių gėrybių koncentracijai nedidelėse gyventojų grupėse.

Moksliniai tyrimai rodo, kad socialinė ekonominė nelygybė stabdo ekonomikos augimą ir gyventojų gyvenimo kokybės kilimą. Neoliberaliojo modelio atstovai tvirtina, kad rinkos ekonomikoje nelygybės didėjimas neišvengiamas tol, kol ekonomika auga ir jos išsivystymo lygis dar žemas. Tačiau teoriniai ir praktiniai pasaulio tyrimai rodo, kad tokios nuostatos yra klaidingos. Pasaulio banko pranešime „Teisingumas ir plėtra“ (World Bank, 2006) pateikti tyrimų duomenys įrodo, kad per didelė nelygybė stabdo ekonomikos augimą. Nelygybės didėjimas, kuris yra valdomas regresine mokesčių sistema ir kitais pajamų paskirstymo būdais, padidina tik labiau pasiturinčių ir sumažina likusių gyventojų pajamas. Ekonomika dėl šios priežasties darosi neefektyvi, mažina galimybes investuoti, diegti inovacijas.

Dvi pagrindinės Nobelio premijos laureato J. E. Stiglitzo išvados: *pirma*, nelygybė – tai vykdomos ekonominės politikos rezultatas, palankus pasiturintiems; *antra*, šios problemos šaknys glūdi ne viename fragmentiškame veiksnyje (pvz., pelno mokestis, sveikatos ar darbo rinkos reforma). Jas sudaro veiksmų visuma. Ir kova su nelygybe reikalauja sisteminio sprendimo daugelyje sričių – finansų reformos, korporacijų vadybos, mokesčių, antimonopolinės politikos, pinigų, švietimo, sveikatos apsaugos politikos, darbo santykių teisinio reguliavimo srityse.

Panašius klausimus kelia ir R. Reichas, teigdamas, kad pasaulinės krizės priežastis – tai ne valstybių skolos didėjimas, gyventojų gyvenimas ne pagal išgales, o didžiulė socialinė ekonominė nelygybė, kai

BVP augimas grindžiamas nepagrįstu turtingųjų sluoksniu pajamų didėjimu (Reich, 2010).

Tarptautinio valiutos fondo (TVF) ekspertai taip pat teigia, kad nelygė slopina ekonomikos augimą. Tarptautinio valiutos fondo atliktame tyrime „Pajamų nelygybės priežastys ir pasekmės: globali perspektyva“ (2015) teigiama, kad didėjanti nelygė tampa vis opesne problema. Nelygė išsivysčiusiose, naujose rinkose ir besivystančiose šalyse išaugo ir kaip reiškinys susilaukia nemenko dėmesio. Dėl šių priežasčių nelygybės mastas, jos varomosios jėgos ir klausimai, ką daryti, tapo vienais svarbiausių politikų ir mokslininkų diskutuojamų temų.

TVF ekspertai pabrėžia, kad ekonominės politikos kūrėjai privalo daugiau dėmesio skirti skurstantiesiems ir vidurinei klasei dėl dviejų priežasčių. *Pirma*, pajamų pasiskirstymas veikia ekonomikos augimą. *Antra*, išsivysčiusiose ir mažiau pažengusiose šalyse nelygė vystosi skirtingomis kryptimis. Ekspertai iškelia politinių pasekmių problemą priklausomai nuo pagrindinių varomųjų jėgų, šaliai būdingos politikos ir institucinės aplinkos.

2. Nelygė neigiamai veikia ir žmogaus gyvenimo gerovę. Tyrimai rodo, kad sukurto produkto paskirstymas, ignoruojantis socialinį teisingumą, stabdo ne tik ekonomikos augimą, mažina valstybės biudžeto pajamas, bet ir neigiamai veikia gyventojų gyvenimo kokybę – demografinius procesus, sveikatą, materialinę žmonių padėtį, mažina švietimo bei išsilavinimo prieinamumą. Šiame kontekste turima omenyje ne nelygė, kuri pati savaime skatina konkurenciją, o kraštutinė nelygė, traktuojama kaip perteklinė.

Pagal Pasaulio banko tyrimų duomenis, nelygė laikoma pertekline Džini koeficientui esant 0,3-0,4 (pagal tyrimo duomenis autorių apskaičiuotas Džini koeficientas Lietuvoje 2016 m. – 35,56.) Perteklinė nelygė – tai nelygė, ne skatinanti, o stabdanti ekonomikos augimą ir iššaukianti neigiamas socialines ekonomines pasekmes.

Perteklinė nelygė sukuria „skurdo spąstus“: žmonės supranta, kad jie negali iš jų išsiveržti, todėl išnyksta motyvacija aktyviai veikti. To pasekmė – savijudybių, širdies ir kraujagyslių ligų skaičiaus didėjimas, nusikalstamumo augimas ir kt.

3. Pastaraisiais metais pasaulyje vis labiau suvokiama nelygybės įtaka ir žmogiškojo potencialo kokybei. Teigiama, kad nelygybė ne tik stabdo ekonomikos augimą, mažina gyvenimo kokybę, bet ir trukdo žmogaus raidai, žmogaus potencialo augimui.

Nelygybė didina žmogaus ir valstybės nesaugumą, pažeidžiamumą. Pažeidžiamumas suvokiamas kaip gyvenimo lygio kritimo iki neprieklausios grėsmės. Vienas iš veiksnių, turinčių įtakos pažeidžiamumo didėjimui – tokia socialinė ekonominė nelygybė, kai nepasiturintys negali įveikti gyvenimo sunkumų..

4. Didėjanti visuomenės poliarizacija, kai nėra vidurinėsios klasės arba ji labai maža, – ypatinga Lietuvos ekonominio nuosmukio priežastis, reikalaujanti valstybės dėmesio, nes šis reiškinys skatina socialinę įtampą visuomenėje, visuomenės kataklizmus – socialines grėsmes, emigraciją ir gali sutrikdyti ekonomikos vystymąsi. Lietuva – viena iš lyderių ES pagal pajamų diferenciaciją. Remiantis moksliniais tyrimais, 10 kartų siekiantis pajamų skirtumas tarp kraštutinių decilių (decilinis diferenciacijos koeficientas $K_d=10$) kelia grėsmę šalies makroekonominiam stabilumui. Lietuvoje ši riba yra peržengta – autorių tyrimo duomenimis 2016 m. $K_d=11,04$. Turint omenyje, kad iš reprezentacinės visumos iškrenta pažeidžiamiausios visuomenės grupės ir turtingiausi gyventojai, numanoma, kad realusis K_d yra dar didesnis.

5. Išanalizavus šiuolaikinius mokslininkų požiūrius į nelygybę, šios studijos autoriai pateikia socialinės ekonominės nelygybės koncepciją, kurią sudaro socialinės ekonominės nelygybės pagrindinės nuostatos ir sisteminė samprata.

Pagrindinės autorių siūlomos socialinės ekonominės nelygybės koncepcijos nuostatos yra šios:

- socialinė ekonominė nelygybė autorių požiūriu – tai gyventojų pajamų, vartojimo, santaupų, materialių gyvenimo sąlygų, turto pasiskirstymas ir skirtingos prieinamumo prie viešųjų gėrybių (švietimo, sveikatos, paslaugų, poilsio, kultūros, socialinių paslaugų) galimybės priklausomai nuo ekonominių, socialinių, demografinių, psichologinių veiksnių bei gebėjimų makro (valstybės) ir mikrolygiu (visuomenės grupių ir individų);

- socialinė ekonominė nelygybė – ne tik skirtingų socialinių, demografinių ir ekonominių veiksnių rezultatas, tačiau ir vykdomos ekonominės politikos išdava. „Nelygybė nėra neišvengiama, tai – politinių sprendimų rezultatas“ (J. Stiglitzas). „Turto ir pajamų nelygybė yra ne tik ekonomikos, bet ir politikos rezultatas“ (T. Piketty);
- nelygybė gali būti pateisinama (normali) ir perteklinė. Tam tikras nelygybės laipsnis gali būti pateisinamas, jeigu nelygybė skatina tobulėti, konkuruoti, taupyti ir investuoti siekiant pažangos (pvz., darbo užmokesčio diferencijacija gali paskatinti žmogiškojo kapitalo kaupimą). Tačiau didėjanti nelygybė tampa problema, kai ji mažina asmenų išsilavinimo prieinamumą ir galimybes pasirinkti profesiją, kai asmenys yra skatinami nukreipti savo pastangas nuolankiam elgesiui ir apsaugai užsitikrinti, kas savo ruožtu nulemia netinkamą išteklių paskirstymą, korupciją ir nepotizmą. Perteklinė nelygybė – tai ne tik gili nelygybė (gili – dar nereiškia perteklinė), o ta, kuri ne skatina, o stabdo ekonomikos augimą ir iššaukia neigiamas socialines ekonomines pasekmes, neigiamai veikia gyvenimo gerovę ir žmogiškųjų išteklių raidą;
- socialinė ekonominė nelygybė apima materialių sąlygų, turto pasiskirstymo visuomenėje skirtumus. Mokslinėje literatūroje dažniausiai išskiriamos dvi sąvokos – pajamų nelygybė ir turto nelygybė. Viena vertus, šios sąvokos tarpusavyje yra susijusios, kadangi neretai turimo turto lygis ir galimybės jį įsigyti tiesiogiai priklauso nuo pajamų. Tačiau, antra vertus, toks skirstymas nėra baigtinis, ir turint omenyje, kad tiek pajamų nelygybė, tiek turto nelygybė yra socialinės ekonominės nelygybės dalys, egzistuoja ir kitos ne mažiau svarbios minėto fenomeno sudedamosios dalys – vartojimas, santaupos ir prieinamumas prie viešųjų gėrybių ir paslaugų;
- netolygus turto ir pajamų pasiskirstymas dabartinėje kartoje lemia netolygias galimybes ir būsimoms kartoms. Neturtingų tėvų vaikai turi mažesnes prieinamumo galimybes prie švietimo ir mokslo, gebėjimų ugdymo, prie kultūros, sveikatos paslaugų, kas ateityje gali lemti ribotas jų profesinės karjeros sąlygas, žemesnį materialinį ir socialinį statusą;

- autoriai akcentuoja svarbų psichologinių aspektų vaidmenį socialinėje ekonominėje nelygybėje. Žmogaus pažeidžiamumas, saugumas ir atsparumas gyvenimo sunkumams labai priklauso nuo psichologinių savybių – jo iniciatyvumo, nuo mąstymo, teigiamo požiūrio į save ir pasaulį, ateitį, pasitenkinimo gyvenimu, taip pat nuo ekonominės finansinės elgsenos – vartojimo, taupymo įpročių, nuo fizinės ir psichinės sveikatos. Perteklinė nelygybė gali sukelti nepasitenkinimo gyvenimu, laimės stokos jausmą, depresiją, neigiamas pasekmes psichinei ir fizinei sveikatai;
- pagrindiniai svertai, siekiant mažinti nelygybę: *pirma*, tvarios (subalansuotos) ekonominės politikos vykdymas, orientuotas į gyventojų gyvenimo kokybės kėlimą; *antra*, pažeidžiamumo mažinimas ir atsparumo gyvenimo sunkumams didinimas per išsilavinimo lygio kėlimą, žinių sklaidą ir gebėjimų ugdymą.

Autorių siūlomos socialinės ekonominės nelygybės sampratą sudaro trys lygmenys: pirmasis – veiksniai įtakojantys socialinę ekonominę nelygybę; antrasis lygmuo atskleidžia socialinės ekonominės nelygybės turinį bei struktūrą, kuri ir yra šio tyrimo objektas (pajamų, vartojimo, materialių gyvenimo sąlygų ir turto nelygybė); trečias lygmuo – nelygybės pasekmės šalies ekonominei ir socialinei pažangai ir gyvenimo kokybei (išskiriamos pagrindinės ekonominės, socialinės, demografinės ir psichologinės pasekmės).

6. Autoriai, atsižvelgdami į mokslinėje literatūroje pateikiamą socialinę ekonominę nelygybę sąlygojančių veiksnių skirstymą, savo tyrime išskiria tris esmines Lietuvos visuomenės socialinę ekonominę nelygybę sąlygojančių veiksnių grupes: 1) ekonominiai (arba valstybės ekonominės politikos) veiksniai; 2) socialiniai-demografiniai veiksniai; 3) psichologiniai veiksniai. Pažymėtina, kad be mokslinėje literatūroje aptartų veiksnių, metodikos autoriai siūlo analizuoti naują – psichologinių veiksnių grupę, apimančią gyventojų fizinę ir psichinę sveikatą, asmenines savybes ir nuostatas, mąstymą, elgseną, gebėjimus ir grėsmes (baimes, vidinį nerimą keliančius veiksnius). Todėl socialinę ekonominę nelygybę autoriai siūlo tirti, apjungiant ekonominius ir psichologinius veiksnius, taip pat tirti socialinę ekonominę nelygybę tokiose tikslinėse grupėse, kaip 1) kaimo ir miesto gyventojai, 2) jaunimas ir pagyvenę asmenys, 3) moterys ir vyrai.

7. Tyrimo metu renkami tiek objektyvūs duomenys (pvz. lytis, pajamų dydis, būsto tipas ir pan.), kuomet konstatuojamas tam tikras faktas ar būklė, tiek subjektyvūs respondento vertinimai (pvz. pajamų trūkumas, galimybės apmokėti sąskaitas, skolinimosi dažnis, socialinio statuso įvertinimas, laimingumo, pasitikėjimo savimi jausmas ir pan.). Specialus Lietuvai adaptuojamas klausimynas sudaromas jame panaudojant tiek autorių sudarytus klausimynus, tiek Amerikos Psichologų Asociacijos aprobuotus ir validizuotus įvertinimo instrumentus, siekiant nustatyti, kaip socialinė ekonominė nelygybė susijusi su psichologiniu profiliu, taip pat kaip atsparumas susijęs su asmens psichologinio profilio elementais, psichologine gerove ir socialinės ekonominės padėties vertinimu. Taip pat nustatomi subjektyvios socialinės ekonominės padėties vertinimo grupių skirtumai; analizuojant duomenis, nustatomi ryšiai tarp gyventojų socialinės ekonominės nelygybės būklės pagal pajamas ir subjektyvų savęs priiskyrimą tam tikrai socialinės ekonominės padėties grupei (pagal subjektyvią stratifikaciją) ir psichologinio profilio.
8. Pasaulinė praktika rodo, kad socialinė ekonominė nelygybė gali būti apibūdinta taikant kiekybinius rodiklius. Šiame tyrime daroma prielaida, kad pagrindiniai veiksniai, apibūdinantys gyventojų socialinę ekonominę nelygybę, yra pajamos ir vartojimo galimybės, todėl pajamų ir vartojimo diferenciacijos vertinimai atliekami atskirai, vėliau nustatant tarpusavio ryšius. Neretai preziumuojama, kad bendrai socialinei ekonominei nelygybei didelę įtaką daro ir turto, apimančio grynuosius pinigus, banko indėlius, akcijas ir obligacijas, nekilnojamąjį turtą, taip pat ilgalaikio vartojimo prekes, įskaitant antikvarinius daiktus, meno bei juvelyrinius dirbinius, diferenciacija. Tačiau vertinant turto diferenciaciją, visų pirma, susiduriama su disponavimo duomenimis ir duomenų tikslumo problema. Deja, net EBPO pateikiami tarptautiniai turto nelygybės palyginimai atliekami, taikant skirtingus metodus: apklausos, turto mokesčių ir paveldimo turto duomenų surinkimo, turto multiplikatoriaus. Autoriai šiame tyrime turto diferenciacijai Lietuvoje vertinti pasirinko apklausos metodą, siekdami išsiaiškinti respondentų disponuojamo turto kiekį ir paskaiciuoti jo vertę pagal rinkos kainas.

9. Socialinė ekonominė nelygybė gali būti vertinama pagal objektyvius ir subjektyvius rodiklius. Objektyviems rodikliams gali būti priskiriamos pajamos, materialinis nepriteklis, subjektyviems – socialinės padėties vertinimas. Todėl tyrime renkami duomenys tiek objektyvių, tiek subjektyvių rodiklių reikšmėms nustatyti, duomenys bus lyginami ir ieškoma sąsajų tarp socialinės ekonominės nelygybės, materialinės gerovės ir asmens psichologinio profilio. Išskirtiniai aspektai šiame tyrime – paties gyventojų socialinio statuso subjektyvų įvertinimas, gyventojų nuostatų, vertybinės orientacijos, elgsenos, požiūrio į socialinę ekonominę nelygybę, pajamų lygio priklausomybės nuo išsilavinimo, asmeninių savybių identifikavimas.
10. Pagrindinis gyventojų pajamų veiksnys – darbas ir užimtumas. Gerai veikianti, dinamiška ir įtrauki darbo rinka – viena iš svarbiausių užimtumo ir pajamų didinimo sąlygų. Po pasaulio krizės daugelyje valstybių narių mažėjo vidutinės namų ūkių pajamos, didėjo skurdas ir sunkėjo skurdo bei socialinės atskirties formos, taip pat didėjo dirbančių žmonių skurdas ir socialinis susiskaidymas, poliarizacija. Nuo 2013 m. užimtumo ir socialinė padėtis pamažu ėmė gerėti, tačiau skirtumai tarp valstybių viduje vis dar išlieka. Palaipsniui atsigaunant ekonomikai, vėl didėjo užimtumo lygis, o nedarbo lygis mažėjo beveik visose ES valstybėse narėse, taip pat mažėjo jaunimo ir ilgalaikis nedarbas, nors jų bendras lygis buvo vis dar didelis. 2014 m. ir 2015 m. pradžioje dėl didesnio ekonominio aktyvumo ir gerėjančių darbo rinkos aplinkybių ES pamažu didėjo namų ūkių pajamos. Asmenų, kuriems kyla skurdo rizika ar socialinė atskirtis, skaičius ir dalis stabilizavosi. Tačiau ES šalyse vis dar matyti didelių skurdo rizikos ir nelygybės raidos skirtumų.
11. Lietuvoje po didelio nuosmukio (realiojo BVP kritimas buvo vienas didžiausių ES) ekonomika išpūdingai atsigavo: 2011–2014 m. BVP augo 4,1 proc. tempu, 2016 m. nedarbas sumažėjo iki 7,9 proc., realusis vidutinis darbo užmokestis padidėjo per 2016 metus 7,4 proc. Tačiau nepaisant gerų makroekonominių rezultatų, ryškūs gyventojų pajamų paskirstymo netolygumai – Lietuva yra „antilyderė“ ES pagal didžiausią pajamų nelygybę, šalies darbo užmokesčio lygis, mokesčių ir BVP santykis yra vieni mažiausių ES, kapitalo mokesčiai yra gerokai mažesni už ES vidurkį.

Lietuvos gyventojų pajamų diferenciacijos rodikliai pagal *Eurostat*o duomenis rodo didelį ir didėjančią netolygumą. Kvintilinis pajamų diferenciacijos koeficientas nuo 5,9 2007 m. padidėjo iki 7,5 2014 m. (ES vidurkis – 5,2). Decilinis pajamų diferenciacijos koeficientas padidėjo per tą laikotarpį nuo 10,3 iki 10,7 (ES vidurkis – 8,5). Džini koeficientas Lietuvoje yra 35,56 proc. (ES vidurkis – 30,9). Lietuvoje pastebimas akivaizdus pajamų koncentracijos nedidelėse visuomenės grupėse didėjimas. 2016 m. 30 turtingiausių Lietuvos verslininkų bendra turto vertė siekė 4,8 mlrd. Eur (13 proc. Lietuvos BVP). Jų turto vertė per metus padidėjo 10 proc., tuo metu kai bendras BVP išaugo 1,7 proc.

Lietuvoje skurdo rizikos lygis 2016 m. buvo 18,1 proc., t. y. žemiau 20 proc., tačiau šis rezultatas pasiektas po socialinių išmokų perveidimų. Skurdo rizikos rodiklis prieš socialinius perveidimus Lietuvoje gerokai viršijo 25 proc. Taigi socialinių išmokų poveikis Lietuvoje yra labai didelis. Tarp vyrų ir moterų skurdo rizikos lygio Lietuvoje pagal *Eurostat*o duomenis didelio skirtumo nėra. Didžiausią dalį skurdžių sudarė bedarbiai – 62,6 proc. (iš jų 22 proc. – pensininkai) ir nedirbantys – 29,2 proc. Lietuvoje didžiausią skurdo riziką patiria bedarbiai ir pensininkai.

Lietuvos gyventojų pajamų struktūra pagal šaltinius yra nepažangi – ji atspindi neigiamą darbo rinkos ir demografinę situaciją šalyje: atsirado platus sluoksnis žmonių gyvenančių iš senatvės pensijų ir socialinių išmokų. Tačiau stiprėja ir teigiamos tendencijos: pirma, beveik 60 proc. namų ūkių pagrindinis pajamų šaltinis – darbo pajamos ir jų dalis bendrose pajamose didėja; antra, socialinių išmokų dalis mažėja.

Autorių atlikto 2016 m. tyrimo duomenys patvirtina išvadą, kad Lietuvoje pajamų struktūra pagal šaltinius išlieka nepažangi – socialinės išmokos kartu su pensijomis sudaro pernelyg didelę dalį – 42,7 proc., tuo tarpu kai darbo užmokestis sudaro 41,7 proc. Pajamos iš ūkininkavimo sudaro itin mažą dalį – 4,4 proc.

12. Autorių atlikto tyrimo duomenimis Lietuvos gyventojų pajamų pasiskirstymui būdingos dvi viršūnės, rodančios, kad egzistuoja „dvi Lietuvos“ – viena pasižymi tolygesniu pajamų pasiskirstymu ir pajamų koncentracija žemesniuose pajamų intervaluose, kitai būdinga

didesnė pajamų diferenciacija ir koncentracija aukštų pajamų intervale. Tai „regionų Lietuva“ ir „didmiesčių Lietuva“. Kiekviena pasižymi skirtingais dominuojančiais pajamų šaltiniais, skirtingu ekonominiu aktyvumu, darbo našumu, ekonominio elgesio modeliais, vartojimo standartais, vertybėmis, polinkiais.

10 proc. turtingųjų Lietuvos gyventojų disponuoja beveik trečdaliu visų pajamų; daugiau kaip dviem trečdaliams gyventojų, t. y. didžiajai daliai gyventojų tenka 40,5 proc. visų pajamų. 10 proc. skurdžiausių disponuoja 11 kartų mažesnėmis pajamomis nei 10 proc. turtingiausių (Kd lygus 11,04). Tai rodo, kad pasiekta socialinės kantrybės riba, kuri reikšia visuomenėje didelę socialinę įtampą. Vartojimo išlaidų palyginimas decilinėse grupėse rodo kiek mažesnę diferenciaciją – Kd yra 9,01.

13. Pajamų pasiskirstymas pagal gyvenamą vietą rodo tolygesnį pajamų pasiskirstymą kaime nei mieste. Tačiau didėjant gyventojų skaičiui miestuose ir didmiesčiuose pajamų netolygumai didėja. Didžiausi pajamų lygio skirtumai pastebimi sostinėje, kurioje pajamų pasiskirstymui būdingos dvi viršūnės. Kaime pajamų diferenciacijos koeficientas Kd yra 9,3, mieste 10,4 ir didmiestyje 10,8. Ypač ryškūs skirtumai tarp kaimo ir didmiesčio decilinių grupių. Pajamų skirtumas tarp I-ų decilių sudaro 20,5 proc., o X-uose deciliuose net – 31 proc. Tai reiškia, kad didmiesčio pasiturinčių gyventojų pajamos yra trečdaliu didesnės nei turtingųjų kaimo gyventojų. Tai patvirtina mūsų tyrimo duomenys apie vidutines pajamas: bendras žemiausias pajamų lygis yra kaimo vietovėse (vidutinės pajamos sudaro 555,8 Eur), miestuose didesnės (610,6 Eur), o didmiesčio gyventojų pajamos yra santykinai didžiausios (699,8 Eur). Gyventojų pagal gyvenamą vietą pajamų augimą deciliuose atspindi gyventojų pajamų didėjimo galimybes ir rodo, kad didmiestyje jos yra kur kas didesnės nei kaime.
14. Formuojant pajamų politiką, labai svarbūs įvairių socialinių grupių pajamų skirtumai. Viena iš ypač svarbių grupių – pagyvenę asmenys. Lietuvoje dideli skirtumai tarp pagyvenusių ir jaunesniojo amžiaus gyventojų grupių vidutinių pajamų liudija, pirma, kad dauguma vyresniojo amžiaus žmonių gauna pensijas, jų vidutinės pajamos sudaro mažiau 80 proc. bendrų vidutinių pajamų. Apskritai ES šalių

socialinių grupių pajamų palyginimas byloja apie visų grupių žemą pajamų lygį Lietuvoje, nepriklausomai nuo amžiaus.

Tačiau žemiausias pajamų lygis būdingas senyvo amžiaus žmonėms, nors jų pajamų nelygybė nėra palyginti didelė. Jaunimo ir vidutinio amžiaus žmonių pajamų lygis yra kur kas aukštesnis, tačiau ir pajamų nelygybė du kartus viršija pagyvenusio amžiaus žmonių nelygybę ir sudaro $K_d = 12$.

Pajamų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes leidžia padaryti nelauktą išvadą apie tai, kad jaunimo pajamos yra kur kas aukštesnės už pagyvenusių žmonių pajamas. Vidutinės jaunimo pajamos sudaro 699 Eur, o pagyvenusių žmonių 592 Eur. Tačiau dažniausiai gaunamos jaunimo pajamos (moda) sudaro 400 Eur, o pagyvenusių žmonių – 251 Eur.

Didžiausia pajamų nelygybė pasižymi vidutinio amžiaus žmonės ($K_d = 12,5$); panašiai pajamos pasiskirsto ir tarp jaunimo ($K_d = 12,4$), o senyvo amžiaus pajamų nelygybė pati mažiausia (du kartus mažesnė nei jaunimo) ($K_d = 6,7$).

Pajamų pasiskirstymas pagal lytį liudija apie aukštesnį vyrų pajamų lygį nei moterų, tačiau vyrų pajamų nelygybė yra didesnė nei moterų. Vidutiniškai moterų disponuojamos pajamos yra 15,5 proc. mažesnės nei vyrų, tačiau X decilyje šis skirtumas dar didesnis – 21,6 proc. Jei vyrų pajamų diferenciacijos koeficientas sudaro $K_d = 11,9$, tai moterų – 9,5.

15. Gaunamos pajamos Lietuvos gyventojams užtikrina būtiniausių poreikių tenkinimą – maistui, sveikatai, būstui. Tačiau aukštesnių poreikių – švietimo, tobulinimosi gyventojai negali patenkinti dėl pajamų stokos. Didžiausias pajamų stygius būdingas miestelių gyventojams (70 proc.), mažiausias – didmiesčių gyventojams (37 proc.). Pagal mūsų tyrimo duomenis gaunasi paradoksali išvada: nors ir jaunimo pajamų lygis nėra pats mažiausias, tačiau labiausiai pinigų stinga jaunimui (67 proc.). Didėjant amžiui, pasitenkinimas turimomis lėšomis mažėja, tačiau išlieka ženklus (55 proc.). Moterims labiau stinga lėšų nei vyrams – atitinkamai 43,9 proc. ir 35,8 proc. Savo finansine padėtimi patenkinti tik 10 proc. Lietuvos gyventojų.

16. Pastaraisiais dešimtmečiais vartojimo įpročiai įgavo nerimą keliantį pobūdį. Pasaulinė ekonomikos ir finansų krizė, prasidėjusi 2008 m., įgalino atkreipti dėmesį į visuomenės narių vartojimo įpročius, polinkį gyventi ne pagal išgales ir iš esmės peržiūrėti vartojimo koncepciją, tikslingai ją kreipiant sąmoningo, atsakingo ir etiško vartojimo linkme. Kaip priešprieša pertekliniam vartojimui pastaruoju metu sąmoningumo ir etiškumo tendencijas vis labiau atliepia dalijimosi ekonomika, tačiau irgi su tam tikromis išlygomis.

Vartojimas atspindi šiuolaikinio pasaulio poliarizaciją ir atskleidžia didelę socialinę ekonominę nelygybę tarp atskirų valstybių. Didelė dalis pasaulio šalių yra menkai ekonomiškai išsivysčiusios, jų gyventojai patiria skurdą, nepriteklių ir negali patenkinti būtiniausių poreikių. Ir atvirkščiai, turtingos šalys turi didelę perkamąją galią ir dauguma jų gyventojų patenkina savo būtiniausius ir kitus poreikius.

17. Vienas iš svarbiausių vartojimo rodiklių yra išlaidos maistui. Pagal šį rodiklį galima spręsti apie šalies gyvenimo lygį: kuo didesnė gyventojų vartojimo išlaidų dalis atitenka maistui, tuo žemesnis pragyvenimo lygis šalyje. 2015 m. duomenimis Lietuvoje maistui skiriamų išlaidų dalis visose gyventojų vartojimo išlaidose yra beveik du kartus didesnė už ES vidurkį. 2015 m. Lietuvos gyventojai maistui skyrė 21,7 proc. vartojimo išlaidų, ir tai viršijo ES 28 vidurkį (11,1 proc.) net du kartus.

Lietuvoje neramina didelis suvartojamo alkoholio kiekis, viršijantis ES vidurkį beveik 3 kartus (2015 m.). 2017 m. Pasaulio sveikatos organizacijos (PSO) teigimu – lietuviai suvartoja daugiausia alkoholio pasaulyje: 2016 metais vienas Lietuvos gyventojas vidutiniškai suvartojo net 16 litrų alkoholio. Lietuvos statistikos departamento taikoma alkoholio suvartojimo metodologija skiriasi – remiantis ja, nuo 2012 m. legalaus suvartojamo alkoholio kiekis Lietuvoje neženkliai mažėja. Pasaulio sveikatos organizacijos duomenimis, 2012 m. Lietuvoje vyrų mirtingumas nuo su alkoholio vartojimu susijusių mirties priežasčių (alkoholinių kepenų ligų, kepenų cirozės ir fibrozės, ir apsinuodijimo alkoholiu) buvo net 3 kartus didesnis nei Europos Sąjungos vidurkis, 2 kartus – nei Čekijos Respublikoje ir

1,5 karto – nei Lenkijoje. Lietuvos vyrai nuo apsinuodijimo alkoholiu miršta beveik 10 kartų dažniau nei vidutiniškai Europos Sąjungoje. Tai byloja apie negerėjančią Lietuvos gyventojų ekonominę padėtį, visuomenėje vyraujančią pesimizmą ir jo išprovokuotą elgsenos būdą, kuomet gyventojai yra linkę slopinti stresą ir patiriamus sunkumus alkoholio pagalba.

Lietuvos gyventojai ženkliai mažesnę vartojimo išlaidų dalį skiria poilsiui ir kultūrai, o taip pat ir restoranams bei viešbučiams (beveik tris kartus mažiau nei ES vidurkis). Tai rodo menką Lietuvos gyventojų perkamąją galią bei tai, kad didžioji dalis išlaidų skiriama pirmojo būtinumo prekėms ir paslaugoms (maistui ir būsto išlaikymui).

Vartojimo diferenciacijos vertinimas pagal sociologinės apklausos duomenis atskleidė menką mūsų šalies gyventojų perkamąją galią ir ribotas vartojimo galimybes.

18. Tyrimo duomenys atskleidė, kad:

- mažiausiuose vartojimo išlaidų intervaluose (nuo 102 Eur iki 650 EUR) yra susitelkusi didžioji Lietuvos respondentų dalis iš visų pateiktų gyvenamųjų vietų (kaimo, miestelių, miestų, didmiesčių ir sostinės);
- didžiausias vartojimo išlaidas (nuo 1301 Eur iki 4000 EUR) gali sau leisti sostinėje Vilniuje gyvenantys respondentai, tačiau ir jų dalis – išskirtinai maža ir šiame intervale aukščiausiuose taškuose svyruoja nuo 2,2 iki 0,6 proc.;
- maistui gyventojai išleidžia didelę dalį išlaidų, nepriklausomai nuo gyvenamosios vietos (300 Eur ir daugiau, kaip didžiausią pasiūlytą išlaidų sumą per mėnesį, vidutiniškai nurodė 26 proc. apklaustųjų visose vietovėse). Komunalinės paslaugos brangsta, artėjant nuo kaimų link sostinės, o didžiausias transporto išlaidas patiria kaimuose gyvenantys respondentai, nes tai susiję su geografiškai nutolusia jų gyvenamąja vieta nuo svarbiausių ekonominių centrų. Sostinėje pragyvenimas reikalauja daugiausia išlaidų praktiškai visose srityse;
- jaunuoliai (18-24 m.) ir pensinio amžiaus žmonės (65-70 m. ir 70 metų bei vyresni) dominuoja mažiausių vartojimo išlaidų

intervaluose. Didėjant siūlomoms vartojimo išlaidų sumoms jaunuolių ir pensinio amžiaus žmonių dalis tolydžio mažėja, o didžiausiose vartojimo išlaidų kategorijose (nuo 1201 Eur iki 4000 EUR) jų beveik nėra;

- jaunuolių gyvenimo pozicija yra startinė – dauguma jų studiuoja arba yra tik pradėję dirbti, todėl tikėtina, kad daugelis jų gauna tėvų paramą. Pensinio amžiaus žmonių situacija nepalankesnė: remiantis oficialiais statistikos duomenimis ir subjektyviais apklausos duomenimis, daugelis senyvo amžiaus žmonių Lietuvoje gyvena ant skurdo ribos;
- amžiui didėjant (55-64 m., 65-70 m., 70 m. ir >), respondentai nurodo vis mažesnes sumas, kurias per mėnesį išleidžia maistui, transportui, taip pat kultūrai, poilsiui, kelionėms. Išlaidos sveikatai, atvirkščiai, tolydžio auga, didėjant respondentų amžiui;
- didžiausiose respondentams pasiūlytų vartojimo išlaidų kategorijose (2001-3000 Eur ir 3001-4000 EUR) – visiškai nėra moterų, o vyrų, nurodžiusių, kad leidžia sau tokias išlaidas per mėnesį, yra atitinkamai tik 0,6 ir 0,2 proc. Tuo tarpu vienoje iš žemiausių vartojimo išlaidų kategorijų (151 Eur iki 350 EUR) dominuoja moterys;
- analizuojant vartojimo išlaidas maistui ir transportui, moterys taip pat dominuoja žemesniuose išlaidų intervaluose, o vyrai – didesniuose;
- nepaisant respondentų vyrų ir moterų nurodytos apylygės vartojimo išlaidų dalies komunalinėms paslaugoms apmokėti, moterims tai sudaro didesnę našą, nei vyrams, nes jos disponuoja mažesnėmis pajamomis;
- respondentės moterys išleidžia daugiau švietimui ir vaikų mokslui, nei vyrai. Tai patvirtina pasaulyje atliktus tyrimus, kurie rodo skirtingą lyčių vartotojišką elgseną: savo papildomas pajamas moterys paprastai skiria geresniam šeimos narių maitinimui, sveikatos priežiūrai ir vaikų švietimui, – kitaip nei vyrai, kurie savo papildomas pajamas yra linkę investuoti ir taip padidinti kapitalą.

19. Vartojimo išlaidos stipriai koreliuoja su pajamomis, tačiau pastebimi ir svarbūs skirtumai:

- daugiau nei 4 proc. respondentų skiria vartojimui ne daugiau 150 eurų į mėn.;
- didžiausią dalį pajamų vartojimui skiria gyventojai, turintys mažas pajamas nuo 150 iki 300 eurų; tokių gyventojų yra 23 proc., šios grupės gyventojai išleidžia viską, ką uždirba;
- gyventojų dalis, skirianti vartojimo išlaidoms pajamų intervaluose 151–300, 301–450 ir 451–600 eurų mažėja pagal tiesės dėsnį;
- gyventojų dalis, skirianti vartojimo išlaidoms intervaluose 601–750, 751–900 ir 901–1100 eurų staigiai mažėja nuo 10 proc. iki 7 proc.

Vartojimo nelygybės lygmuo dešimčia procentų mažesnis nei pajamų nelygybės lygmuo. Tai reiškia, kad mažesnes pajamas gaunantys gyventojai santykinai daugiau išleidžia būtiniausiems poreikiams tenkinti.

Pajamų ir vartojimo fondo koeficientai gana dideli, jie apibūdina nelygybės lygmenį tarp daugiausiai ir mažiausiai uždirbančių gyventojų. Pajamų koncentracijos lygmuo beveik 9 procentais didesnis už vartojimo koncentracijos lygmenį. Pajamų diferenciacijos koeficientas labai didelis, ir viršija atitinkamą vartojimo koeficientą 10 procentų. Pagal pajamų kvartilinį koeficientą – pajamų nelygybės lygmuo gana aukštas, turintis dešiniąją asimetriją, t. y. pajamos turtingesniųjų daug didesnės, nei mažiau pasiturinčiųjų.

Tyrimo rezultatai parodė, labai didelį atotrūkį tarp daugiausiai ir mažiausiai uždirbančių Lietuvos gyventojų. X ir I pajamų decilio santykis sudaro 10,5, o vartojimo išlaidų analogiškas rodiklis yra 8,7. Šie fondo koeficientai rodo, kad pajamų nelygybė penktadaliu didesnė nei vartojimo nelygybė.

Nustatyta, kad vartojimo asimetrija 20 proc. mažesnė palyginus su pajamų asimetrija. Galima teigti, kad respondentai, turintys didesnes pajamas, nenurodė, kokias papildomas išlaidas jie turi arba saugo bankuose, arba investuoja, arba perka prabangias prekes.

Pasinaudojus Lorenco kreive, nustatyti konkretūs pajamų paskirstymo dydžiai, kuriais remiantis galima formuoti konkrečias programas gyventojų pajamų nelygybei mažinti

Iš turimų apklausos duomenų analizės išplaukia, kad Lietuvoje gana silpnai atrodo vidurinioji klasė, prie kurios negalima priskirti gyventojų grupių, turinčių poreikį gauti papildomas pajamas. Faktiškai tokios grupės yra tik dvi: aštunta ir devinta. Be to, devinta grupė daugiau krypsta prie turtingųjų, o ne prie vidutinės grupės gyventojų.

20. Materialiosios gyvenimo sąlygos, sukauptas turto kiekis ir jo pasiskirstymas yra dar iškalbingesnis rodiklis, nei pajamų ar vartojimo diferenciacija, nes turtas yra dar netolygiau pasiskirstęs, lyginant su pajamomis. Disponuojamų pajamų pasiskirstymas pagal Džini koeficientą Europos šalyse svyruoja nuo 0,3 iki 0,5, tuo tarpu bendras turto pasiskirstymas pagal Džini koeficientą svyruoja nuo 0,5 iki 0,8. Turto turėjimas, disponavimas ar valdymas nulemia žmogaus ne tik materialinę, bet ir moralinę saugumą, pasitikėjimą savimi, savivertę, taip pat ir atitinkamą gyvenimo kokybę. Šiame kontekste svarbu pastebėti, kad istoriškai susiklostė taip, kad būtent nekilnojamas turtas traktuotinas kaip labiausiai vertinamas turtas. Nors teoriškai turto sąvoka apima ir grynuosius pinigus, banko indėlius, akcijas ir obligacijas, ilgalaikio vartojimo prekes, antikvarinius daiktus, meno ir juvelyrinius dirbinius, šiandieniniame pasaulyje ir taip vadinamą kriptovaliutą – bitkoinus. Tačiau praktikoje, nustatant disponuojamo turto vertę, į šią sąvoką įtraukiamos ne visos turto formos.

Europos šalyse turtinė diferenciacija skaičiuojama naudojant skirtinųjų metodus: apklausos, turto mokesčių duomenų, turto multiplikatoriaus metodu. Autoriai pasirinko turto diferenciacijos vertinimo metodą remiantis Eurostato ir reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenimis.

Tyrimo duomenimis, didžioji dalis gyventojų (72,2 proc.) yra būsto, kuriame gyvena, savininkai ar bendrasavininkai ir pastaroji tendencija yra labai panaši į bendrai vyraujančią ES, kur 70 proc. gyventojų būstas priklauso jiems nuosavybės teise. Tačiau Eurostato atlikto tyrimo duomenimis (2014 m.), iš minėtų 70 proc. daugiau nei ketvirtadalis (27,1 proc.) visų ES-28 gyventojų yra savininkai būsto, kuris yra įsigytas su paskola ir tik 42,9 proc. gyventojų, gyvena būstuose, kuris įsigytas be paskolos arba pastaroji jau padengta kreditoriams. Skirtingai nuo ES šalių patirties, autorių atlikto tyrimo duomenimis,

Lietuvoje didžioji dalis (65,3 proc.) būsto yra įsigyta be finansinės paskolos, 17,40 proc. gyventojų gyvena būste, kuris yra paveldėtas ar dovanotas, ir tik 16,5 proc. gyventojų būstą yra įsigiję su finansine paskola.

Nuosavame būste gyvena 96,6 proc. visų senatvės pensijas gaunančių asmenų, 86,4 proc. – visų, gaunančių pajamas iš nuosavo verslo ar ūkininkavimo, 81,1 proc. – samdomą darbą dirbančių gyventojų. Palyginti didelė dalis – 82,3 proc. bedarbio pašalpą, neįgalumo pensiją ar kitas socialines išmokas gaunančių asmenų taip pat turi nuosavą būstą.

Turintys turtą, kurį esant būtinybei būtų galima parduoti, įkeisti ar išnuomoti, nurodė 26,5 proc. gyventojų, kurių dauguma yra dirbantys samdomą darbą, besiverčiantys nuosavu verslu arba ūkininkaujantys bei pensininkai. Ypač žemu pajamų lygiu pasižymintys gyventojai (bedarbio pašalpas, neįgalumo pensijas ar kitas socialines išmokas gaunantys) turi nebent žemės ūkio paskirties sklypus – 15,2 proc. sodo namelį – 7,6 proc., sodybą – 6,3 proc. asmenų. Iš vaikų pašalpų gyvenantys namų ūkiai turto, galimo parduoti, įkeisti ar išnuomoti praktiškai neturi.

21. Pesimistinį savo padėties vertinimą rodo su disponuojamu turtu susijęs savęs priskyrimas skirtingoms socialinės-ekonominės padėties grupėms: dalis respondentų savo materialinę būklę linkę vertinti pakankamai kritiškai, nors turimas turtas pagal apklausos metu jų pačių pateiktus duomenis leidžia tenkinti būtiniausias reikmes.
 - Priskiriantys save neturtingųjų sluoksniui, neturintys pinigų oriam gyvenimui, vis tik disponuoja tam tikru turtu: 90,6 proc. gyvena nuosavame būste, 43,5 proc. turi automobilį, 33 proc. turi nuosavą žemės sklypą (namų valdą), didesnę nei 5 arai.
 - Priskiriantys save pačių neturtingiausiųjų sluoksniui, neturinčių pinigų elementariems kasdieniams poreikiams, disponuoja šiuo turtu: 82,2 proc. gyvena nuosavame būste, 11,1 proc. turi automobilį, 15,6 proc. turi nuosavą žemės sklypą.
 - Tuo tarpu, kai iš priskiriančių save viduriniajam sluoksniui, kurie turi pakankamai pinigų oriai (normaliai) gyventi, ir priskiriančių save viduriniajam sluoksniui, kuriam kartais tenka riboti išlaidas,

nuosavame būste gyvena atitinkamai 82,4 proc. ir 83,5 proc., turi nuosavą žemės sklypą atitinkamai 36,0 ir 37,1 proc.

- Tačiau šių grupių turimo nuosavo būsto vertė skiriasi 16,9 karto. Pagal respondentų pateiktus duomenis apie nuosavą būstą, mažiausia statistinė vieno būsto vertė, būsto kainą nustatant rinkos verte, svyruoja nuo 9 990 Eur I decilyje iki 169 200 Eur X decilyje. Nors lyginant vidutines I ir X decilių būsto kainas, jų skirtumas sudaro 7,2 karto.

22. Remiantis autorių atliktais preliminariais vertinimais, atsižvelgiant į 2016 m. būsto, žemės, ilgalaikio naudojimo prekių ir kito turto rinkos kainas ir pagal apklausos metu surinktus duomenis, apskaičiavus, kokia gali būti vidutinė kiekvieno decilinės grupės namų ūkio disponuojamo turto vertė, įvertinta turtinė diferenciacija žymiai lenkia autorių nustatytas ir oficialios statistikos pateikiamas pajamų ir vartojimo diferenciacijos reikšmes. Decilinis turto diferenciacijos koeficientas (I ir X decilių santykis) yra lygus net 40,8, taigi žymiai viršija pajamų ir vartojimo nelygybę.

Pagal į tiriamąją imtį patekusių turtingiausių respondentų atsakymus nustatyta, kad 10 proc. turtingiausių Lietuvos gyventojų disponuoja 34,8 proc., o 1 proc. pačių turtingiausių – 8,9 proc. viso Lietuvos gyventojų turto. Taip pat apskaičiavus skirtumus tarp gretimų decilių, matome, kad ryškiausiai vertine išraiška nutolę X ir IX deciliai, ir I ir II deciliai (2,8 karto), o tai rodo, kad taip ryškiai išsiskirianti kraštutinių decilinių grupių turto vertė turi didelę įtaką turto nelygybės rodikliams.

Pagal atliktus Džini koeficiento skaičiavimus turtinei nelygybei įvertinti tiek bendrai Lietuvoje, tiek atskirai vertinant turtinius skirtumus Lietuvos kaimo vietovėse, miestuose ir didmiesčiuose, matome, kad vertinant vien tik disponuojančių nuosavu būstu turtą, t. y. neįvertinant tų gyventojų, kurie neturi nuosavo būsto ar kito nekilnojamojo turto, į tiriamąją imtį neįtraukiant kito gyventojų turimo turto (žemės sklypų, finansinio turto, ilgalaikio vartojimo prekių, meno vertybių, nematerialaus turto ir t. t.), namų ūkių turtiniai skirtumai yra pakankamai dideli – Džini koeficientas viršija 0,3, t. y. teorinę ribinę šio koeficiento reikšmę. Įvertinus šio turto nelygybės nustatymo me-

- todo apribojimus, galima teigti, kad reali turtinė nelygybė Lietuvoje yra viršijanti pajamų ir vartojimo nelygybę.
23. Tyrimo rezultatai, apibūdinantys materialias Lietuvos gyventojų gyvenimo sąlygas, rodo, kad apie 40 proc. Lietuvos namų ūkių yra nuolat slegiami rūpesčių dėl sunkios materialios padėties, patiria ekonominius sunkumus, jaučia pinigų stygių ar laikas nuo laiko turi skolintis. Tyrimo duomenys neleidžia objektyviai nustatyti materialių gyvenimo sąlygų diferenciacijos, kadangi daugeliu atvejų galime išsiaiškinti tik disponavimą tam tikru turtu, nežinodami jų vertės (pvz., automobilio ar mobilaus ryšio telefono), galime tik nustatyti įsiskolinimų turėjimą ar neturėjimą, galimybes ar negalėjimą taupyti. Tačiau analizuodami duomenis pagal gyvenamąją vietą, amžiaus grupes, lytį, išsilavinimą, užimtumą, matome tam tikras tendencijas, kurios padeda susidaryti sunkiau besiverčiančio visuomenės sluoksnio paveikslą, – dažniausiai (tačiau ne pagal visus parametrus) tai kaimo vietovių gyventojai, jauni arba pensinio amžiaus sulaukę gyventojai, žemesnį išsilavinimą turintys, daugiau nei 3 vaikus auginantys namų ūkiai.
24. Tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus psichologinės gerovės (psichologinio klestėjimo, pasitenkinimo gyvenimu, laimimumo, teigiamų ir neigiamų emocinių patirčių) skirtumus skirtingų pajamų kvintilių grupėse, kai vidutiniai psichologinę gerovę atspindinčių konstrukto rangai žemiausių pajamų kvintilyje buvo apie du kartus mažesni nei aukščiausių pajamų kvintilyje. Lietuvos populiacijoje daliai asmenų psichologinio klestėjimo ir pasitenkinimo gyvenimu įverčiai didėja priklausomai nuo pajamų dydžio. Vidutiniai psichologinę gerovę atspindinčių konstrukto rangai subjektyviai neturtingiausių grupėje buvo daugiau kaip tris kartus mažesni nei subjektyviai turtingųjų grupėje. Gyvenimo kokybės vertinimo vidutiniai rangai neturtingiausiam sluoksniui save priskiriančiųjų grupėje buvo beveik septynis kartus mažesni nei viduriniam sluoksniui save priskiriančiųjų grupėje, kai analizuojant gyvenimo vertinimą pagal realias pajamas eurais per mėnesį, žemiausių pajamų grupės gyvenimo vertinimo vidutiniai rangai buvo daugiau kaip du kartus mažesni nei aukščiausių pajamų kvintilyje, tai reiškia, kad galima kelti prielai-

dą, jog savo gyvenimo kokybės vertinimui svarbesnės ne realios pajamos, bet tai, kaip asmuo suvokia savo socialinę – ekonominę padėtį.

25. Tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus teigiamų ir neigiamų emocinių patirčių skirtumus tarp skirtingų pajamų grupių. Pozityvios emocinės būsenos (vidutiniai rangai) buvo beveik du kartus dažniau išreikštos aukščiausių pajamų kvintilyje, lyginant su žemiausių pajamų kvintiliu, ir tas pats pasakytina apie per paskutines keturias savaites patirtas geras būsenas, malonias būsenas, laimingumą, džiaugsmą, pasitenkinimą, ramybę, energingumą. Jeigu teigiama emocinė patirtis buvo stipriau išreikšta aukštesnių pajamų grupėse, tai neigiama – mažesnių pajamų grupėse, įskaitant nemalonią emocinę patirtį, liūdesį, nerimą, jautimąsi pažemintu. Tyrimo rezultatai taip pat atskleidė statistiškai reikšmingus emocinių būsenų skirtumus tarp skirtingų subjektyvios socialinės – ekonominės stratifikacijos grupių. Pozityvios emocinės būsenos (vidutiniai rangai) buvo apie du kartus dažniau išreikštos subjektyviai turtingųjų grupėje, lyginant su subjektyviai neturtingųjų grupe, ir tas pats pasakytina apie per paskutines keturias savaites patirtas geras būsenas, malonias būsenas, laimingumą, džiaugsmą, pasitenkinimą, ramybę, energingumą. Jeigu teigiama emocinė patirtis buvo stipriau išreikšta subjektyviai turtingųjų grupėje, tai neigiama – subjektyviai neturtingųjų grupėse, įskaitant nemalonią emocinę patirtį, liūdesį, nerimą, jautimąsi pažemintu. Lietuvos populiacijoje daliai asmenų pajamos lemia teigiamas ir neigiamas emocines patirtis; kuo didesnės pajamos, tuo bus daugiau teigiamų emocinių patirčių, kuo mažesnės – tikėtina, jog bus daugiau neigiamų patirčių.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad aukštesnes pajamas gaunantys asmenys pasižymi žymiai konstruktyvesniu požiūriu į save ir gyvenimą: turi aiškesnius gyvenimo tikslus, didesnę savigarbą, jie optimistiškiau žvelgia į savo ateitį. Konstruktyvesnį požiūrį į save ir gyvenimą turi asmenys, save priskiriantys turtingųjų grupei: jiems būdingi žymiai aiškesni gyvenimo tikslai, gerokai didesnė savigarba, optimistiškesnis ateities vertinimas.

26. Tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus asmeninių charakteristikų skirtumus skirtingų pajamų kvintilių grupėse: vidutiniai

- rangai žemiausių pajamų kvintilyje buvo daugiau kaip du kartus mažesni nei aukščiausių pajamų kvintilyje. Taip pat nustatytos analogiškos statistiškai reikšmingos tendencijos lyginant skirtingų pajamų kvintilių grupes pagal viltį, optimizmą, psichologinį kapitalą, atjautą ir dėkingumą. Atlikus subjektyvios socialinės – ekonominės stratifikacijos nepriklausomų imčių tarpgrupinius palyginimus pagal asmenines charakteristikas paaiškėjo statistiškai reikšmingi saviveiksmingumo skirtumai tarp subjektyvios socialinės ekonominės padėties grupių, kai vidutiniai rangai subjektyviai neturtingiausiųjų grupėje buvo beveik tris kartus mažesni nei subjektyviai turtingiausiųjų grupėje. Tyrimo rezultatai atskleidė analogiškas statistiškai reikšmingas tendencijas lyginant skirtingos subjektyvios socialinės ekonominės padėties grupes pagal viltį, optimizmą, psichologinį kapitalą ir dėkingumą. Atjautos išreikštumas skirtingose subjektyvios socialinės ekonominės padėties grupėse nebuvo statistiškai reikšmingai skirtingas.
27. Psichologinio kapitalo ir pajamų ryšio regresinė analizė atskleidė, kad Lietuvos populiacijoje daliai asmenų pajamos lemia psichologinį kapitalą; kuo didesnės pajamos, tuo didesnis psichologinis kapitalas. Kitaip tariant, kai kurių asmenų psichologinio kapitalo įverčiai gali didėti priklausomai nuo pajamų dydžio. Tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus psichologinio atsparumo skirtumus skirtingų pajamų kvintilių grupėse: vidutiniai rangai žemiausių pajamų kvintilyje yra apie du kartus mažesni nei aukščiausių pajamų kvintilyje. Tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus psichologinio atsparumo skirtumus tarp skirtingų subjektyvios socialinės – ekonominės stratifikacijos grupių, kai vidutiniai rangai subjektyviai neturtingiausiųjų grupėje buvo beveik tris kartus mažesni nei subjektyviai turtingųjų grupėje.
28. Tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus reagavimo į gyvenimo sunkumus skirtumus skirtingų pajamų kvintilių ir skirtingų subjektyvios socialinės – ekonominės stratifikacijos grupių. Menkiausias pajamas gaunantys asmenys ir neturtingųjų grupei save priskiriantys asmenys „į problemas reaguoja blogai, jos „išmuša iš vėžių“, palaužia, paralyžiuoja iniciatyvą, nesukelia noro veikti“, „į problemas, gyvenimo sunkumus reaguoja labai jautriai, tai sukelia didelę įtam-

- pą“, „atideda problemų sprendimą tolimesniam laikotarpiui, neko-voja, tiki, kad gyvenimas parodys, pats jas išspręs“, o didelės pajamas gaunantys asmenys ir subjektyviai turtingi asmenys – priešingai, „stengiasi ramiai spręsti kylančias problemas „iš eilės“, žingsnis po žingsnio“, „daro viską, kas nuo jų priklauso“, „į kylančias problemas žvelgia kaip į gyvenimo iššūkius, kuriuos reikia sutikti be baimės“, „sunkumai „užveda“, imamasi iniciatyvos, aktyvių veiksmų“.
29. Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties tyrimas atskleidė, kad baimė nerasti tinkamo darbo buvo stipriausiai išreikšta didžiausias pajamas gaunančių asmenų grupėje, baimė netekti darbo – taip pat aukščiausias pajamas gaunančių asmenų grupėje. Mažiausias pajamas gaunančių asmenų grupėje stipriausiai buvo išreikšta skurdo, nepritekliaus baimė, vienatvės, sveikatos pablogėjimo, neįgalumo, senatvės ir diskriminacijos baimė. Baimė nerasti tinkamo darbo buvo stipriausiai išreikšta subjektyviai pačių neturtingiausių grupėje, šioje grupėje buvo stipriausiai išreikšta ir skurdo, nepritekliaus baimė, vienatvės, sveikatos pablogėjimo, neįgalumo, senatvės, pajamų sumažėjimo, artimųjų ligos, materialinės gerovės pablogėjimo, diskriminacijos, socialinio neteisingumo baimės. Subjektyviai pačių neturtingiausių sluoksnyje buvo stipriausiai išreikšta baimė likti be diplomo, neįgyti aukštojo išsilavinimo, likti be profesijos, specialybės, nerasti draugo/-ės, nesukurti šeimos. Viduriniame sluoksnyje, kuris ne visuomet turi pinigų oriai gyventi, stipriausiai buvo išreikšta baimė netekti darbo ir baimė, kad gali tecti emigruoti dėl darbo neturėjimo.
30. Tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus ekonominių sunkumų skirtumus tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių, kai vidutiniai rangai žemiausių pajamų kvintilyje buvo daugiau kaip du kartus didesni nei aukščiausių pajamų kvintilyje. Ekonomikos poveikio ir ekonominio streso įverčiai taip pat statistiškai reikšmingai skyrėsi tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių. Ekonomikos poveikio ir ekonominio streso vidutiniai rangai buvo didžiausi vidutinių pajamų kvintilyje. Gali būti, jog tokius ekonomikos poveikio ir ekonominio streso rezultatus apsprendė skalių klausimai, kuriuose minimos darbo netekimo arba degalų kainų išaugimo rizikos, o mažiausias pajamas gaunantiems asmenims šios rizikos gali būti neaktualios. Tyrimo

rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus ekonominių sunkumų skirtumus tarp skirtingų subjektyvios socialinės – ekonominės stratifikacijos grupių, kai vidutiniai rangai subjektyviai neturtingiausių grupėje buvo keturis kartus didesni nei subjektyviai turtingųjų grupėje. Ekonomikos poveikio įverčiai taip pat statistiškai reikšmingai skyrėsi tarp skirtingų subjektyvios socialinės ekonominės padėties grupių, subjektyviai neturtingiausių grupėje jie buvo didesnis nei subjektyviai turtingųjų grupėje. Ekonominis stresas buvo didžiausias viduriniajame sluoksnyje, kuris ne visuomet gali oriai gyventi, bet gali būti, kad tokius duomenis lėmė kainos apie degalus, o subjektyviai neturtingiausieji, tikėtina, automobiliais nesinaudoja arba naudojami labai mažai.

31. Lietuvos populiacijoje kai kurių asmenų ekonominių sunkumų įverčiai didėja priklausomai nuo mažėjančių pajamų dydžio, t. y. pajamos ne tik susiję su ekonominiais sunkumais, bet ir juos prognozuoja. Dideliais ekonominiais sunkumais pasižymintys asmenys taip pat pasižymi du kartus mažesniais psichologinio klestėjimo vidutiniais rangais. Ekonominiai sunkumai statistiškai reikšmingai neigiamai susiję su psichologiniu klestėjimu, pasitenkinimu gyvenimu, saviveiksmingumu, viltimi, atsparumu, optimizmu, psichologiniu kapitalu, ir teigiamai koreliuoja su neigiamomis emocinėmis patirtimis, kad dabartinis namų ūkio skolos dydis statistiškai reikšmingai neigiamai susijęs su pasitenkinimu gyvenimu, saviveiksmingumu, viltimi, psichologiniu kapitalu, ir teigiamai koreliuoja su ekonominiais sunkumais. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad vartojimo išlaidos statistiškai reikšmingai teigiamai susiję su psichologiniu klestėjimu, pasitenkinimu gyvenimu, saviveiksmingumu, viltimi, atsparumu, optimizmu, psichologiniu kapitalu, ir neigiamai koreliuoja su ekonominiais sunkumais; pajamų dydis statistiškai reikšmingai teigiamai susijęs su psichologiniu klestėjimu, pasitenkinimu gyvenimu, saviveiksmingumu, viltimi, atsparumu, optimizmu, psichologiniu kapitalu, teigiamomis emocinėmis patirtimis ir neigiamai koreliuoja su ekonominiais sunkumais bei neigiamomis emocinėmis patirtimis.
32. Lietuvos gyventojų reprezentatyvios imties tyrimas parodė, kad 40 proc. respondentų mano, jog teisinga nemokėti mokesčių valstybei,

- kuri neteisinga žmonių atžvilgiu, beveik 44 proc. tiriamųjų įsitikinę, jog galima pateisinti žmones, kurie moka ir ima pinigus be mokesčių valstybei, beveik 89 proc. respondentų mano, jog valstybė yra prislėgusi gyventojus per didele mokesčių našta, beveik 87 proc. mokesčius Lietuvoje vertina kaip „nenormaliai didelius“, ir beveik 84 proc. įsitikinę, jog šalies ekonomika nulemia, jog dalį pinigų darbdaviai moka „vokeliuose“. Šiame tyrime buvo keliama prielaida, kad skirtingų pajamų grupės turi skirtingą požiūrį į „šešėlinę“ ekonomiką, bet, atlikus skirtingų pajamų kvintilių nepriklausomų imčių tarpgrupinius palyginimus, statistiškai reikšmingi požiūrio skirtumai tarp skirtingų pajamų grupių nenustatyti. Šiame tyrime taip pat buvo keliama prielaida, kad skirtingos socialinės ekonominės padėties grupės turi skirtingą požiūrį į „šešėlinę“ ekonomiką, bet, atlikus skirtingos socialinės ekonominės padėties nepriklausomų imčių tarpgrupinius palyginimus, statistiškai reikšmingi požiūrio skirtumai nenustatyti.
33. Tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus pasitenkinimo finansine padėtimi skirtumus tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių, kai vidutiniai rangai žemiausių pajamų kvintilyje buvo daugiau kaip du kartus mažesni nei aukščiausių pajamų kvintilyje. Tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus pasitenkinimo finansine padėtimi skirtumus tarp skirtingų subjektyvios socialinės – ekonominės stratifikacijos grupių, kai vidutiniai rangai subjektyviai neturtingiausiųjų grupėje buvo apie penkis kartus mažesni nei subjektyviai turtingųjų grupėje. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad asmenys, manantys, jog turi pakankamai pinigų, kad patenkintų savo poreikius, pasižymi aukštesniais psichologinio klestėjimo, pasitenkinimo gyvenimu, saviveiksmingumo, psichologinio atsparumo įverčiais. Asmenys, manantys, kad netrūksta pinigų pragyvenimui, pasižymi statistiškai reikšmingai didesniais laimingumo 10 balų skalėje, pasitenkinimo gyvenimu, vilties, saviveiksmingumo, psichologinio atsparumo, optimizmo įverčiais. Asmenys, manantys, kad pajamos leidžia gerai ir sveikai maitintis, pasižymi statistiškai reikšmingai didesniais laimingumo 10 balų skalėje įverčiais. Asmenys, manantys, kad pajamos leidžia užtikrinti geras gyvenamo būsto sąlygas, pasižymi statistiškai reikšmingai didesniais laimingumo 10 balų įverčiais, taip pat didesnėmis

pajamomis eurai per mėnesį. Asmenys, manantys, kad pajamos leidžia gerai ilsėtis, atstatyti jėgas, pamatyti pasaulį, pasižymi statistiškai reikšmingai didesniais laimingumo 10 balų skalėje įverčiais. Asmenys, manantys, kad pajamos leidžia šviestis, mokytis, tobulėti, pasižymi statistiškai reikšmingai didesniais laimingumo 10 balų skalėje įverčiais, taip pat didesnėmis pajamomis eurai per mėnesį.

34. Fizinę negalią turintys asmenys pasižymi statistiškai reikšmingai mažesniais laimingumo 10 balų skalėje, psichologinio klestėjimo, pasitenkinimo gyvenimu, pasitenkinimo finansine padėtimi įverčiais, taip pat mažesnėmis pajamomis eurai per mėnesį. Fizinę negalią turinčių asmenų grupė pasižymėjo statistiškai reikšmingai didesniais ekonominių sunkumų įverčiais. Psichinę negalią turintys asmenys pasižymi statistiškai reikšmingai mažesniais psichologinio klestėjimo, pasitenkinimo gyvenimu įverčiais, taip pat mažesnėmis pajamomis eurai per mėnesį. Psichinę negalią turinčių asmenų grupė nepasižymėjo statistiškai reikšmingai didesniais ekonominių sunkumų įverčiais, laimingumo ar pasitenkinimo finansine padėtimi įverčiais. Priklausomybę turintys asmenys pasižymi statistiškai reikšmingai mažesniais laimingumo 10 balų skalėje, psichologinio klestėjimo, pasitenkinimo gyvenimu, pasitenkinimo finansine padėtimi įverčiais, taip pat mažesnėmis pajamomis eurai per mėnesį. Priklausomybę turinčių asmenų grupė pasižymėjo statistiškai reikšmingai didesniais ekonominių sunkumų įverčiais.
35. Tyrimo rezultatai atskleidė statistiškai reikšmingus socialinių ryšių skirtumus tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių. Vidutiniai rangai žemiausių pajamų kvintilyje pritariant nuomonei, kad „mano ryšiai yra palaikantys ir apdovanojantys“ buvo beveik du kartus mažesni nei aukščiausių pajamų kvintilyje. Analogiška tendencija stebima vertinant teiginį „aš aktyviai prisidedu prie kitų žmonių laimės ir gerovės“. Tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus skirtumus tarp skirtingų subjektyvios socialinės – ekonominės stratifikacijos grupių. Vidutiniai rangai subjektyviai neturtingiausių grupėje pritariant nuomonei, kad „mano ryšiai yra palaikantys ir apdovanojantys“ buvo beveik tris kartus mažesni nei subjektyviai turtingųjų grupėje. Analogiška tendencija stebima vertinant teiginį „aš aktyviai

prisidedu prie kitų žmonių laimės ir gerovės”. Tyrimo rezultatai parodė statistiškai reikšmingus suvokiamos žmonių pagarbos skirtumus tarp skirtingų pajamų kvintilių grupių. Vidutiniai rangai žemiausių pajamų kvintilyje K1 pritarianant nuomonei, kad „žmonės mane gerbia“ buvo du kartus mažesni nei aukščiausių pajamų kvintilyje. Pagal tyrimų rezultatus statistiškai reikšmingi žmonių pagarbos skirtumai ir tarp skirtingų subjektyvios socialinės – ekonominės stratifikacijos grupių, kai vidutiniai rangai subjektyviai neturtingiausiųjų grupėje – beveik du kartus mažesni nei subjektyviai turtingųjų grupėje.

36. JAV, Didžiosios Britanijos (2015) tyrimais įrodyta gyventojų laimės jausmo priklausomybė ne nuo pinigų kiekio, o nuo tolygesnio pinigų, turto paskirstymo visuomenėje. Tyrėjai nustatė, kad laimės stoka ypač būdinga šalims, pasižyminčioms didele pajamų ar turto nelygybe. Taigi, kai ekonomikos augimo rezultatus jaučia tik nedidelė visuomenės dalis, kita dalis, negalinti pasinaudoti ekonomine gerove, suprantama, nėra laiminga, ypač matydama kitų visuomenės grupių pajamų augimą, materialinės padėties gerėjimą. Harvardo universiteto (JAV) tyrėjai (2008) ir Tarptautinio valiutos fondo tyrėjai (2015) nustatė kitą svarbią priklausomybę: šalyse, kuriose egzistuoja didelė turtinė nelygybė, ekonomikos augimas ir visuomenės socialinė raida yra lėtesni. Taigi, nelygybė kelia daugiau problemų, ne tik laimingumo jausmo stoką. Didžiosios Britanijos tyrėjai, tyrę šalį su įvairaus tolygumo pajamų ir turto pasiskirstymu, nustatė ir daugiau neigiamų pasekmių: jų atlikti tyrimai įrodė, kad šalyse su didele turtine nelygybe gyventojai dažniau susiduria su sveikatos problemomis, serga psichinėmis ligomis. Šiose šalyse aukštesnis nusikalstamumo lygis, narkotikų vartojimas, daugiau žmogžudysčių ir savižudybių atvejų, pagimdo daugiau nepilnamečių, didesnis patyčių lygis tarp vaikų ir kt.
37. Autoriai, atlikdami tyrimą, taip pat siekė identifikuoti esmines socialinės ekonominės nelygybės pasekmes šalies socialinei ekonominei raidai ir gyventojų gyvenimo kokybei. Buvo tiriama, ar egzistuoja ryšys tarp socialinės ekonominės nelygybės, išreiškiamos Džini koeficientu arba kvintiliniu pajamų pasiskirstymu (S20/S80) ir įvairių ekonominių, socialinių, demografinių rodiklių.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad socialinė ekonominė nelygybė statistškai reikšmingai neigiamai susijusi ir pasižymi stipriu ryšiu su patenkinimu gyvenimu, teigiamai koreliuoja su gyventojų dalimi žemiau skurdo ribos tiek prieš socialinius pervedimus, tiek po jų. Taigi galime teigti, kad viena iš socialinės ekonominės nelygybės pasekmių – vis gilėjantis skurdas ir mažėjantis patenkinimas gyvenimu.

Statistiškai reikšmingas ryšys nustatytas ir tarp netolygaus pajamų pasiskirstymo kvintiliuose bei žmogžudysčių skaičiaus. Koreliacijos koeficientas rodo vidutinio stiprumo socialinės ekonominės nelygybės ir žmogžudysčių skaičiaus tiesinį ryšį, bet nenurodo priežastinio ryšio, todėl vienareikšmiškai teigti, kad nelygybės problemos sprendimas sumažins mirties nuo žmogžudysčių grėsmes, negalime.

Analizuojant socialinės ekonominės nelygybės ryšį su kitais kintamaisiais, vidutinio stiprumo ryšys nustatytas su materialiniu nepriteklumi. Pearsono koreliacinės analizės rezultatai atskleidė, kad nelygybė, išreiškiama tiek Džini koeficientu, tiek kvintiliniu pajamų pasiskirstymu statistškai reikšmingai susijusi su materialiniu nepriteklumi, kuris suprantamas kaip dalis (proc.) gyventojų, kuriems trūksta 3 iš 9 ilgalaikio vartojimo prekių sąrašo. Vidutinio stiprumo tiesinis ryšys taip pat nustatytas tarp subjektyviai jaučiamos socialinės įtampos tarp turtingųjų ir skurstančių ir materialinio nepritekliaus lygio.

38. Atlikus socialinės ekonominės nelygybės ir tokių ekonominių kintamųjų kaip mokesčių našta šalyje, palankių verslo sąlygų indeksas ir kt. koreliacinę analizę, statistškai reikšmingi tiesiniai ryšiai nenustatyti, tačiau nustatyta, kad BVP, tenkančio vienam gyventojui, išreikšto perkamosios galios standartais (PGS), realios apimtys indeksai ir socialinės apsaugos išlaidos, tenkančios vienam gyventojui, pagal perkamosios galios paritetą (PGP) statistškai reikšmingai neigiamai susiję ir stipriai koreliuoja su tokiu kintamuoju, kaip materialinis nepriteklus. Nustatytas neigiamas ryšys tarp šių kintamųjų patvirtina, kad kylant bendrai šalies materialinei gyvenimo gerovei (augant BVP), taip pat didinant valstybės išlaidas socialinei apsaugai, nepritekliuje gyvenančių gyventojų dalis mažėja. Tai pagrindžia valstybės vykdomos ekonominės ir socialinės politikos priemonių, kuriomis

siekama skurdo lygio mažinimo ir tolygaus pajamų paskirstymo tarp gyventojų, svarbą ir efektyvumą.

Ypač stiprus neigiamas tiesinis ryšys tarp vidutinės būsimos gyvenimo trukmės ir materialiniame nepritekliaus atsidūrusių gyventojų dalies rodo, kad ilgėjanti gyventojų gyvenimo trukmė atspindi didesnę šalies ekonominę socialinę išsivystymą, medicinos pažangą, sveikesnę, kokybiškesnę visuomenės gyvenimą. Nors visuomenės senėjimas iš valstybės pareikalauja didesnių išlaidų, kelia tam tikrus specialius poreikius ir iššūkius darbingajai visuomenės daliai, turinčiai išlaikyti vis didesnę dalį pagyvenusių asmenų, tačiau kartu atspindi ir valstybės gebėjimą ar negebėjimą susitvarkyti ir subalansuoti socialinę politiką taip, kad kuo didesnei darbingo amžiaus gyventojų ir senjorų daliai būtų užtikrintas orus pragyvenimo lygis ir gyvenimo sąlygos ir gyventojams senstant jie „neištumiami“ žemiau skurdo ribos.

39. Autoriai tyrė, ar egzistuoja tiesinė priklausomybė tarp socialinės ekonominės nelygybės, materialinio nepritekliaus ir tokių sveikatos būklę bloginančių ir save žalojančių veiksmų, kaip alkoholio suvartojimas, savižudybių pasitaikymo dažnis, gyventojų, turinčių viršsvorį, dalis, tačiau statistiškai reikšmingi tiesiniai ryšiai tarp šių kintamųjų nenustatyti.

Analizuojant demografinius veiksmus, užfiksuoti stiprūs neigiami ryšiai tarp materialinio nepritekliaus lygio ir natūralaus gyventojų prieaugio bei suminio gimstamumo rodiklių.

Analizuojant socialinės ekonominės nelygybės, materialinio nepritekliaus, skurdo poveikį vaikų raštingumui, pagal statistinius duomenis ir kas trejus metus atliekamus tarptautinius penkiolikmečių tyrimo PISA rezultatus matyti, kad minėtų kintamųjų reikšmės Lietuvoje pastaruoju metu prastėjo: pajamų diferenciacijos koeficientas Lietuvoje nuo 2012 m. vis augo, o 2015 m. PISA rezultatus lyginant su 2009 m., matyti, kad suprastėjo ir Lietuvos vaikų gebėjimai (visose tirtose srityse Lietuvos mokinių pasiekimai žemesni už EBPO šalių vidurkį) ir ypač ryškūs skirtumai tarp kaimo ir miesto mokyklose ugdomų vaikų raštingumo (kaimo vaikų pasiekimai žemesni nei miesto). Tokie rezultatai, daugeliu atvejų priklausantys nuo ekonominių sunkumų šeimose ir to sąlygotų ribotų galimybių ugdyti vaikus, verčia baimintis,

kad sunkiai besiverčiančių šeimų vaikai atsidurs „skurdo spąstuose“ ir taip išaugs nauja tėvus pakeičianti potenciali pašalpų gavėjų karta.

40. Autorių atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad socialinė ekonominė nelygybė iššaukia ekonomines, socialines, demografines ir psichologines pasekmes, kurios mažina valstybės progresą, didina visuomenės susiskaldymą ir psichologinę įtampą visuomenėje, neigiamai veikia gyventojų gyvenimo kokybę, sukelia psichologines individų, šeimų ir atskirų visuomenės grupių problemas.

Nelygybė ne tik stabdo ekonomikos augimą, mažina gyvenimo kokybę, bet ir menkina žmogiškojo kapitalo kokybę, trukdo žmogaus raidai, didina žmogaus nesaugumą, pažeidžiamumą (pažeidžiamumas suvokiamas kaip gyvenimo lygio kritimo grėsmė). Tyrimo rezultatai byloja apie žemą Lietuvos gyventojų socialinio ekonominio saugumo lygį ir didelį pažeidžiamumą. Pastaraisiais metais net 78-84 proc. Lietuvos gyventojų didžiausią nerimą kelia grėsmės, didinančios žmogaus pažeidžiamumą: baimė prarasti darbą ir pajamas, baimė susirgti, socialinė ekonominė nelygybė, moralinių etinių vertybių nuosmukis, neefektyvi valstybės ekonominė politika.

41. Autoriai, remdamiesi mokslininkų atliktais tiriamaisiais darbais, užsienio šalių praktine patirtimi, savo atliktų tyrimų rezultatais ir atsižvelgdami į labiausiai skurdo ir pajamų bei turinės diferenciacijos palietas gyventojų grupes (nedalyvaujantys darbo rinkoje, socialinę paramą gaunantys, pensinio amžiaus, kaimo ir miestelių gyventojai), Lietuvos valstybės institucijoms siūlo orientuotis į šias pagrindines socialinę ekonominę nelygybę Lietuvoje mažinančias priemones:

- pakankamo dydžio paramos užtikrinimas, kad namų ūkiai galėtų patenkinti būtiniausius poreikius, tačiau kartu pvz. bedarbiai, socialines pašalpas gaunantys asmenys neprarastų motyvacijos ieškoti darbo ir dirbti. Galimi sprendimo variantai: pensijų, nedarbo draudimo, socialinės pašalpos išmokų indeksavimas, bazinio (pilno arba dalinio) universalaus atlyginimo įvedimas pažeidžiamoms socialinėms grupėms;
- diferencijuotas apmokestinimas, progresinės mokesčių sistemos taikymas, mokesčių naštos sumažinimas mažiausiai uždirbančioms, šešėlio ir korupcijos mažinimas;

- užimtumo didinimas, prioritetą teikiant žemesnę kvalifikaciją turintiems ir regionuose gyvenantiems asmenims, kurių nedarbo rodikliai žymiai didesni, nei aukštą kvalifikaciją turinčių ir didmiesčiuose gyvenančių asmenų, taigi priemonėmis turėtų tapti švietimas, kvalifikacijos kėlimas, perkvalifikavimas ir sąlygų darbuotojų mobilumui sudarymas;
- socialiai pažeidžiamiausių grupių atsparumo gyvenimo sunkumams stiprinimas (gebėjimų ugdymo ir psichologinės intervencijos priemonės, atsižvelgiant į dažniausiai gyventojų įvardijamas grėsmes, patiriamas baimes).

Socialinės gerovės valstybėse paprastai taikomi du pagrindiniai socialinės ekonominės nelygybės mažinimo būdai – mokesčių sistemos reformavimas ir socialinės apsaugos sistemos vystymas (socialinių išmokų politika), kurie yra veiksmingiausi persikirstant rinkoje gaunamas pajamas. Remiantis kitų šalių patirtimi bei mokslininkų I. Joumard, M. Pisu, D. Bloch teigimu, išmokos daugiau sumažina pajamų nelygybę negu mokesčiai. Beveik 75 proc. pajamų nelygybės mažėjimo priklauso išmokoms, o likęs ketvirtadalis – mokesčiams.

42. Didelė Lietuvos gyventojų pajamų diferenciacija susidaro dėl nedalyvaujančių darbo rinkoje gyventojų – bedarbių, senatvės pensijų ir socialinių išmokų gavėjų žemų ir netgi santykinai mažėjančių pajamų. Kadangi pagal Lietuvos gyventojų struktūrą viena didžiausių dalių bendrose disponuojamose pajamose tenka senatvės pensijoms (jų gavėjų skaičius sudaro apie trečdalį Lietuvos gyventojų), taigi senatvės pensijos turi didelę įtaką bendram pajamų pasiskirstymui. Kitų socialinių išmokų gavėjų skaičius taip pat nėra mažas (apie 17-20 proc.), jų dalis disponuojamose pajamose nėra didelė dėl jų dydžio. Skurdžiausiai ir labiausiai neužtikrintos materialinės gerovės sąlygomis gyvenantys asmenys nejaučia teigiamų ekonominio augimo pasekmių ir dėl šios priežasties skirtumai tarp kraštutiniuose deciliuose atsidūrusių gyventojų tik didėja.
43. Kaip vieną žemų pajamų problemos sprendimo būdų kelios Europos šalys pasirinko universalaus bazinio atlyginimo modelį. Šio modelio idėja – kas mėnesį mokėti gyventojams nustatytą sumą pinigų pagrindiniams poreikiams patenkinti, nepriklausomai nuo jų pajamų

ir socialinio statuso, t. y. gyventojui nereikia atitikti jokių kriterijų, kad jis gautų universalų bazinį atlyginimą, kas būdinga įprastai socialinei politikai. Šio modelio taikymas Lietuvoje leistų sumažinti administracinę naštą, didėtų labiausiai nepasiturinčių perkamoji galia, gyventojų pasitikėjimas valdžia, mažėtų šešėlis darbo rinkoje. Tačiau vertinant šios priemonės efektyvumą, reikia labai subalansuoti jos dydį, kadangi antraip universalaus bazinio atlyginimo mokėjimas nedalyvaujantiems darbo rinkoje turi išlaikyti ar padidinti gaunamojo iniciatyvumą įsidarbinant ar motyvaciją dirbti. Taip pat turime įvertinti valstybės finansinius pajėgumus mokėti bazinį universalų atlyginimą, darbo rinkos galimybes mokėti konkurencingą darbo užmokestį, kad nedirbantys būtų suinteresuoti įsidarbinti, bei Lietuvos gyventojų elgseną ir mentalitetą.

44. Taikant skatinančią grįžti į darbą socialinių išmokų mokėjimo politiką, autoriai siūlo nustatyti minimalius poreikius tenkinančio dydžio išmoką, tačiau taikyti mažėjančių išmokų teikimo tvarką, kuomet išmokų mokėjimo laikotarpis būtų ribotas ir skatinantis ar net verčiantis grįžti į darbo rinką. Tačiau, norint išvengti dar didesnio nelygybės pagilinimo ir tokių atvejų, kai nepasirengę darbo rinkai asmenys gali likti be būtiniausios pagalbos, turi būti individualiai analizuojama ir aiškiai reglamentuojama kiek įmanoma daugiau atvejų, pirmenybę teikiant tokioms priemonėms, kurios padėtų pereiti iš paramos gavėjo ir bedarbio į aktyvaus dirbančiojo statusą. Suprantama, norint įgyvendinti tokį tikslingą socialinės paramos modelį, priešingai universalaus bazinio atlyginimo modeliui, auga administracinės išlaidos.
45. Lietuva yra viena iš nedaugelio ES valstybių narių, kurioje veikia proporcinė pajamų mokesčio sistema. Lyginant pajamų nelygybę tarp ES šalių, taikančių proporcinę ir progresinę mokesčių sistemą, t. y. 7 „proporcinių“ ES šalių Džini indeksą su 20 „progresinių“ šalių, matome, kad Džini indekso vidurkis progresinę mokesčių sistemą taikančiose šalyse yra žymiai geresnis nei likusių 7 ES šalių vidurkis. Todėl galima daryti išvadą, kad progresinė mokesčių sistema padeda mažinti socialinę ekonominę nelygybę. Progresyvių mokesčių nauda, visų pirma, grindžiama tuo, kad sumažina mažiausiai pajamų uždirbančių asmenų mokesčius ir stiprina

viduriniąją klasę. Tačiau apmokestinimas progresiniais mokesčiais turi būti labai apgalvotas. Apmokestinus didesnes pajamas gaunančiuosius, likusiųjų pajamas būtų galima padidinti tik nežymiai, nes daugiau uždirbančiųjų dalis yra per maža, kad būtų surenkama žymiai daugiau mokesčių ir juos perskirsčius nepasiturintiems per socialinės politikos priemones būtų pasiekta lygiava. Reikia turėti omenyje, kad pasiekus tam tikrą ribą, mokesčių mokėtojai nebesuinteresuoti mokėti mokesčių ir stengiasi jų išvengti, taigi didesni mokesčiai ilgainiui lemia šešėlio atsiradimą ir mažesnes valstybės biudžeto pajamas.

Autorių nuomone, Lietuvoje socialinio teisingumo įgyvendinimas turi vykti, koreguojant mokesčių politiką šiomis kryptimis: įvedant progresinę mokesčių sistemą ir nuosekliai vykdant turto, kapitalo, aplinkosaugos mokesčių didinimo politiką.

46. Autorių atlikti Robin Hudo indekso reikšmių skaičiavimai 25,96 proc. leido nustatyti, kokią bendrų pajamų dalį, t. y. apie ketvirtąją dalį, reikia perskirstyti tarp gyventojų grupių, kad pajamos būtų pasiskirsčiusios vienodai visuose gyventojų sluoksniuose, o Lorencio kreivė – nustatyti konkrečius pajamų perskirstymo dydžius, kuriais remiantis galima formuoti konkrečias programas gyventojų pajamų nelygybei mažinti. Šių skaičiavimų išdavoje kaip priemonę lygiavos principui įgyvendinti ir gyventojų pajamų diferenciacijai mažinti autoriai siūlo mokestines priemones, orientuojantis į tam tikras visuomenės grupes, t. y. kokio dydžio pajamas gaunantiems tikslinga diferencijuoti mokesčių tarifus, kokią bendrų pajamų dalį reikia perskirstyti tarp gyventojų grupių, kad pajamos būtų pasiskirsčiusios vienodai visuose gyventojų sluoksniuose. Pavyzdžiui, pirmam intervalui turi būti papildomai skirta 7,5 proc., o dešimtam intervalui sumažinta 16,5 proc. bendrų pajamų. Autorių skaičiavimai rodo, kad net iki septinto intervalo imtinai, t. y. iki 901-1100 Eur kas mėnesį „į rankas“ gaunančių gyventojų pajamos turėtų būti didinamos. Vienu iš siūlymų galėtų būti mokesčių sistemos pertvarka, įvedant progresinius mokesčius tarp skirtingas pajamas gaunančių gyventojų grupių, kurių dydžiai grindžiami pateiktais bendrų pajamų perskirstymo procentais, gautais atlikus tyrimą.

47. Reikalingas ne fragmentiškas, o kur kas platesnis požiūris į socialinės ekonominės nelygybės problemą, nes jos priežastys glūdi ne konkrečiose socialinės politikos srityse, kuriose taikomos atitinkamos priemonės (nors jos irgi reikalingos, tačiau nėra lemiančios), o vykdomoje ekonominėje politikoje, orientuotoje į biudžeto deficito mažinimą, griežtą taupymą ir kovą su infliacija. Viena pagrindinių krypčių, siekiant spręsti nelygybės problemą Lietuvoje – būtina įgyvendinti makroekonominę politiką, orientuotą į užimtumo didinimą (priešingai griežto taupymo makroekonominiai politikai), kuri užtikrintų orių darbo vietų kūrimą, išplėstų įsidarbinimo galimybes, skatintų verslą, tuo pačiu užtikrinant viešųjų finansų stabilumą. Tokios politikos įgyvendinimo svertai:
- teisinga pusiausvyra tarp ekonomikos augimo, skatinančio naujų darbo vietų kūrimą, gyventojų pajamų augimą ir valstybės biudžeto politikos. Biudžetinio konsolidavimo politika turi būti vykdoma kartu su aktyvia darbo rinkos politika (ADRP);
 - ekonomikos augimas, skatinantis darbo vietų kūrimą, grindžiamas stabiliumi įmonių augimu, stiprinant jų galimybes kurti darbo vietas – pirma, aktyvinant MVĮ kreditavimą; antra – skatinant stambias įmones investuoti į gamybinę veiklą ir kurti darbo vietas;
 - darbo našumo didėjimo, technologinių pokyčių, ypač žaliųjų technologijų srityje skatinimas, formuojant profesinius įgūdžius šioje srityje. Tokia politika turi būti nukreipta į, pirma, darbo našumo, konkurencingumo ir užimtumo didinimą; antra, diversifikacijos į didesnę pridėtinę vertę kuriančias šakas skatinimą; trečia, ekologiškų ūkio šakų ir žaliųjų darbo vietų kūrimą.
48. Pagal T. Piketty vienas iš svarbiausių svertų, skatinantis konvergenciją, t. y. nelygybės mažėjimą ir susitraukimą, yra žinių sklaida ir investicijos į švietimą bei gebėjimų (įgūdžių) ugdymą. Ekonominio pasiūlos ir paklausos dėsnio įtaka yra mažesnė nei žinių sklaida ir gebėjimų ugdymas ir dažnai dėl savo pasekmių yra neaiški ir prieštaringa. Žinių sklaida ir gebėjimų ugdymas yra raktas į produktyvumo augimą bei nelygybės tiek šalių viduje, tiek tarp šalių mažinimą.

49. Dėl nuolat besikeičiančių aplinkos veiksnių žinios ir gebėjimai tampa bene svarbiausiu kiekvienos konkurencingos ekonomikos pagrindu, tačiau pastaruoju metu susiduriama su rinkos poreikius atitinkančių gebėjimų trūkumu. Todėl vertinant užimtumo problematiką vertėtų atkreipti dėmesį ne tik į naujų darbo vietų kūrimą, bet ir į darbo jėgos įgūdžių tinkamą parengimą užpildant trūkstamas darbo vietas.

Tyrimo metu autoriai siekė nustatyti, kaip Lietuvos gyventojai vertina galimybę padidinti savo pajamas ugdant asmeninius gebėjimus atskirose srityse. Tyrimo rezultatai parodė, kad didžioji dalis apklaustųjų įsitikinę, kad jų pajamos visai nepasikeistų jei jie padidintų savo gebėjimus bet kurioje iš išvardintų sričių, tačiau, atlikus sociologinį tyrimą, paaiškėjo, kad Lietuvos gyventojų nuomone lavinant gebėjimus vienoje srityje, pajamų augimo potencialas ugdant kitus gebėjimus taip pat padidės. Atkreiptinas dėmesys, kad aukštesnį išsilavinimą įgiję bei jaunesnio amžiaus asmenys, gyvenantys didmiesčiuose yra labiau linkę manyti, kad jų asmeninių gebėjimų ugdymas galėtų prisidėti prie jų asmeninių pajamų augimo.

50. Remiantis šiandieninėmis prognozėmis iki 2020 m. net 20 proc. turėtų išaugti poreikis darbo vietoms, kuriose reikalaujama aukšto lygio gebėjimų. Iš darbuotojų bus tikimasi ne tik nuolat atnaujintų profesinių įgūdžių, bet ir plataus bendrųjų kompetencijų spektro, nes darbuotojų žinios, įgūdžiai, nuolatinis tobulėjimas yra svarbiausi inovacijų, našumo ir konkurencingumo rodikliai. Norint pasiekti aukštesnį bendrųjų gebėjimų lygį, visų pirma, reikalingas gyventojų suvokimas, kad nuolatinis mokymasis, asmeninių gebėjimų lavinimas gali padėti siekti aukštesnių pozicijų darbe, kelti kvalifikaciją, kuri leistų uždirbti aukštesnes pajamas, didinti pasitenkinimą gyvenimu dirbant efektyviau.

Autoriai akcentuoja netradicinį požiūrį, pagal kurį socialinio ekonominio pažeidžiamumo problema sprendžiama ne socialinės politikos priemonėmis, o stiprinant paties žmogaus ir visos visuomenės atsparumą gyvenimo sunkumams: pirma, mažinant perteklinę nelygybę ir socialinę įtampą ir, antra, ugdant aktyvų, dvasiškai stiprų žmogų, suvokiantį gyvenimo prasmę ir pilnatvę. Autoriai siūlo sti-

printi visuomenės atsparumą gyvenimo sunkumams, ugdyti gebėjimus ir tam tikras žmogaus psichologines savybes, kurios užtikrina žmonėms pasirinkimo galimybių stabilumą ir patikimumą dabar ir ateityje, leidžia jiems geriau susidoroti su neigiamais reiškiniais ir prie jų prisitaikyti. Tai pasirinkimo galimybių, kompetencijos (žinių ir profesionalumo) didinimas bei psichologinių savybių stiprinimas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Aidukaitė, J., Moskvina, J., Skučienė, D. (2016). Lithuanian welfare system in times of recent crisis. In: Klaus Schubert, Paloma de Villota, Johanna Kuhlmann (eds.) *Challenges to European Welfare Systems*. Springer. P. 419-441.
 2. Alcantar, C. (2006). Human capital formation: The role of science and technology policy. A case study in the Mexican biotechnology sector (daktaro disertacija). Prieiga per internetą: http://www.academia.edu/3786189/The_Role_of_Science_and_Technology_Policy_in_The_Formation_of_Human_Capital_The_case_of_the_Mexican_Biotechnological_Sector.
 3. Alwang, J., Siegel, P. B., Jorgensen, S. L. (2001). *Vulnerability: A View from Different Disciplines*. Social Protection Discussion Paper Series. The World Bank, Washington DC.
 4. Andres, A. R., Collings, S., Qin, P. (2010). Sex-specific impact of socio-economic factors on suicide risk: a population-based case-control study in Denmark. *European Journal of Public Health*, 20: 265-270.
 5. Antonides, G. (2007). Income Evaluation and Happiness in the Case of an Income Decline. *Kyklos*, 60(4), 467-484. doi:10.1111/j.1467-6435.2007.00381.x.
 6. Arria, A. M., O'Grady, K. E., Caldeira, K. M., Vincent, K. B., Wilcox, H. C., Wish, E. D. (2009). Suicide ideation among college students: a multivariate analysis. *Archives of Suicide Research*, 13, 230-246.
 7. Atkins, J., Mazzi, S., Easter, C. (2000). *A Commonwealth Vulnerability Index for Developing Countries: The Position of Small States*. London: Commonwealth Secretariat.
- Bakija, J., Cole, A., Heim, B. T. *Jobs and Income Growth of Top Earners and the Causes of Changing Income Inequality: Evidence from U.S. Tax Return Data* [interaktyvus] [žiūrėta 2017-01-28]. Prieiga per internetą: <https://www.researchgate.net/publication/254457134_Jobs_and_Income_Growth_of_Top_Earners_and_the_Causes_of_Changing_Income_Inequality_Evidence_from_US_Tax_Return_Data>.

8. Ball, R., Chernova, K. (2008). Absolute Income, Relative Income, and Happiness. *Social Indicators Research*, 88(3), 497-529. doi:10.1007/s11205-007-9217-0.
9. Barro, R. J. (2013). Health and Economic Growth. CEMA Working Papers 572, China Economics and Management Academy, Central University of Finance and Economics.
10. Bartolini, S., Bilancini, E., Pugno, M. (2013). Did the Decline in Social Connections Depress Americans' Happiness? *Social Indicators Research*, 110(3), 1033-1059. doi:10.1007/s11205-011-9971-x.
11. Bartram, D. (2011). Economic Migration and Happiness: Comparing Immigrants' and Natives' Happiness Gains From Income. *Social Indicators Research*, 103(1), 57-76. doi:10.1007/s11205-010-9696-2.
12. Bauman, Z. (2007). *Consuming Life*. Polity Press.
13. Beccari, B. (2016). A Comparative Analysis of Disaster Risk, Vulnerability and Resilience Composite Indicators. *PLOS Currents Disasters*. 2016 Mar 14, Edition 1. doi: 10.1371/currents.dis.453df025e34b682e9737f95070f9b970.
14. Becchetti, L., Corrado, L., Rossetti, F. (2011). The Heterogeneous Effects of Income Changes on Happiness. *Social Indicators Research*, 104(3), 387-406. doi:10.1007/s11205-010-9750-0.
15. Becchetti, L., Trovato, G., Bedoya, D. L. (2011). Income, relational goods and happiness. *Applied Economics*, 43(3), 273-290. doi:10.1080/00036840802570439.
16. Beck, AT (2014). *Advances in Cognitive Theory and Therapy*. Annual Review of Clinical Psychology, 10:1-24.
Berg, A., Ostry, J. D. Inequality and Unsustainable Growth: Two Sides of the Same Coin? International Monetary Fund, 2011 [interaktyvus] [žiūrėta 2017-01-29]. Prieiga per internetą: <<https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2011/sdn1108.pdf>>.
17. Birkmann, J. (2007). Risk and vulnerability indicators at different scales: Applicability, usefulness and policy implications. *Environmental Hazards* 7 (1), 20-31.
18. Birkmann, J., Wisner, B. (2006). Measuring the un-measurable. The challenge of vulnerability. Source, No. 5/2006. United Nations Univer-

- sity, Institute for Environment and Human Security, Bonn. Prieiga per internetą: [/http://www.ehs.unu.edu/file.php?id=212S](http://www.ehs.unu.edu/file.php?id=212S).
19. Blažienė, I. (1998). Lygių galimybių idėja ir gyventojų pajamų pasiskirstymo ypatumai Lietuvoje. Vilnius: Technika. Pirmosios respublikinės jaunųjų mokslininkų konferencijos „Lietuva be mokslo – Lietuva be ateities“ medžiaga. III tomas. Humanitariniai ir socialiniai mokslai., p. 85-90.
 20. Boehm, J. K., Lyubomirsky, S. (2009). The Promise of Sustainable Happiness. In S. J. Lopez (Ed.), *Handbook of Positive Psychology* (2nd ed.). Oxford: Oxford University Press.
 21. Boes, S., Winkelmann, R. (2010). The Effect of Income on General Life Satisfaction and Dissatisfaction. *Social Indicators Research*, 95(1), 111-128. doi:10.1007/s11205-009-9452-7.
 22. Bradley, K., Pargman, D. The sharing economy as the commons of the 21st century. *Cambridge J Regions Econ Soc* 2017 rsx001. doi: 10.1093/cjres/rsx001.
 23. Briguglio, L. (2004). Economic Vulnerability and Resilience: Concepts and Measurements. In L. Briguglio and E. J. Kisanga (eds), *Economic Vulnerability and Resilience of Small States*. Malta: Islands and Small States Institute and London: Commonwealth Secretariat.
Briguglio, L., Cordina, G., Farrugia, N., Vella, S. (2008). *Economic Vulnerability and Resilience Concepts and Measurements*. Research Paper No. 2008/55. United Nation University, World Institute for Development Economics Research. Prieiga per internetą: <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/rp2008-55.pdf>.
 24. Brockmann, H., Delhey, J., Welzel, C., Yuan, H. (2009). The China Puzzle: Falling Happiness in a Rising Economy. *Journal of Happiness Studies*, 10(4), 387-405. doi:10.1007/s10902-008-9095-4.
 25. Brown, G. K., Beck, A. T., Steer, R. A., Grisham, J. R. (2000). Risk factors for suicide in psychiatric outpatients: A 20-year prospective study. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68, 371-377.
 26. Brown, J. H., D'Emidio-Caston, M., Benard, B. (2000). *Resilience education*. Thousand Oaks, CA: Sage.

27. Bruni, L., Stanca, L. (2006). Income Aspirations, Television and Happiness: Evidence from the World Values Survey. *Kyklos*, 59 (2), 209-225.
28. Budlender, D., Elson, D., Hewitt, G., Mukhopadhyay, T. (2002). *Gender Budgets Make Cents: Understanding Gender Responsive Budgets*. London: The Common Wealth's Secretariat. [žiūrėta 2017-01-07]. Prieiga per internetą: <<http://www.internationalbudget.org/resources/library/GBMC.pdf>>.
29. Budria, S. (2013). Are Relative-Income Effects Constant Across the Well-Being Distribution? *Journal of Happiness Studies*, 14(4), 1379-1408. doi:10.1007/s10902-012-9384-9.
30. Butkus, M., Matuzevičiūtė, K. (2009). Emigracijos ir reemigracijos situacija Lietuvoje. *Vadyba*, 14 (1), 27-33.
31. Carr, M. D. (2013). Local Area Inequality and Worker Well-Being. *Review of Social Economy*, 71(1), 44-64. doi:10.1080/00346764.2012.707399.
32. Chodzkienė, L. *Europos Sąjungos pedagogų tarpkultūrinė komunikacinė kompetencija ir jos tobulėjimo socioedukaciniai veiksniai: daktaro disertacija* Vilnius: Edukologija, 2012.
33. Cingano, F. *Trends in Income Inequality and its Impact on Economic Growth*. OECD Social, Employment and Migration Working Papers from OECD Publishing. No 163.
34. Clark, A. E., Frijters, P., Shields, M. A. (2008). Relative Income, Happiness, and Utility: An Explanation for the Easterlin Paradox and Other Puzzles. *Journal of Economic Literature*, 46(1), 95-144. doi:10.1257/jel.46.1.95.
35. COM(2010) 758 final. Communication from the commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions. Prieiga per internetą: <http://www.ipex.eu/IPEXL-WEB/dossier/document/SEC20101564FIN.do>
36. Conway, T., Norton, A. (2002). Poverty, Risk and Rights: New Directions in Social Protection. *Development Policy Review* 20(5).
37. Corak, M. (2013). Income Inequality, Equality of Opportunity, and Intergenerational Mobility. *Journal of Economic Perspectives*, 27(3).

- Corrado, C., Haskel, J., Jona-Lasinio, C., Massimiliano, L. (2013). Innovation and intangible investment in Europe, Japan, and the United States. *Oxford Review of Economic Policy* Vol.: 29, Iss: (2), p. 261-286. doi.org/10.1093/oxrep/grt0
- Corrado, C., Haskel, J., Sichel, D. (2005). *Measuring Capital and Technology: An Expanded Framework*. National Bureau of Economic Research Studies in Income and Wealth, Vol. 65, University of Chicago Press, 11–45, 2005.
- Council of the European Union. *Combating Poverty and Social Exclusion: An integrated approach*. Brussels, 26 May 2016, No. 9273/16.
- Council of the European Union. *European Pillar of Social Rights*. Brussels, 24 November 2016, No. 14475/16.
- Council of the European Union. *Recommendation for a COUNCIL RECOMMENDATION on the economic policy of the euro area*. – Brussels, 1 December 2016, No. 15070/16.
- Crump, C., Sundquist, K., Winkleby, M. A., Sundquist, J. (2013). Mental disorders and vulnerability to homicidal death: Swedish nationwide cohort study. *BMJ*. 2013 Mar 4; 346:f557. doi: 10.1136/bmj.f557.
37. Cullis, J., Hudson, J., Jones, P. (2011). A Different Rationale for Redistribution: Pursuit of Happiness in the European Union. *Journal of Happiness Studies*, 12(2), 323-341. doi:10.1007/s10902-010-9190-1.
38. Cutter, S. L., Boruff, B. J., Lynn Shirley. W. (2003). Social vulnerability to environmental hazards. *Social Science Quarterly* 84 (2):242-261.
39. Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2006). *Statistika ir jos taikymas*. Vilnius. Leidykla TEV. T. 1.: P. 238.
40. Čiulevičius, J., Čiulevičienė, V. Lietuvos gyventojų ekonominė nelygybė ir jos įvertinimo tobulinimas // *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*. Lietuvos žemės ūkio universitetas, 2008. Nr. 1 (12). ISSN 1822-6760.
41. Danilevičienė, I., Gruževskis, B. Theoretical aspects of wage and the features of wage structure. // *Journal of System and Management Sciences*. 2015. Vol. 5(3). P. 46–64.

42. Davids, Y. D. (2009). Impact of Perceptions of Poverty on the Well-Being of South Africans. Paper presented at the IX ISQOLS Conference on Quality of Life, Florence, Italy, 19-23rd July.
 43. Deaton, A. (2003). Household Surveys, Consumption, and the Measurement of Poverty. *Economic Systems Research*; 15(2): 135-159. doi: <10.1080/0953531032000091144>.
 44. Deaton, A. (2010). Understanding the Mechanisms of Economic Development. *Journal of Economic Perspectives*; 24(3): 3-16. doi: <10.1257/jep.24.3.3>.
 45. Deaton, A. *Great Escape: Health, Wealth, and the Origins of Inequality*. Princeton Univers. Press, 2015. 360 p. ISBN 978-0691165622.
 46. Deaton, A., Stone, A. A. (2013). Economic analysis of subjective well-being. Two happiness puzzles. *American Economic Review*; 103(3): 591-597. doi: <10.1257/aer.103.3.591>.
 47. Deaton, A., Tarozzi, A. (2009). Using Census and Survey Data to Estimate Poverty and Inequality for Small Areas. *The Review of Economics and Statistics*. 91(4): 773-792.
 48. Diener, E. (Ed.). (2009). *The Science of Well-being: The Collected Works of Ed Diener*. Dordrecht, the Netherlands: Springer. pp. 201-265.
 49. Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71-75.
 50. Diener, E., Seligman, M. E. P. (2004). Beyond Money: Toward an Economy of Well-being. *Psychological Science in the Public Interest*, 5, 1-31.
 51. Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D., Oishi, S., Biswas-Diener, R. (2010). New Well-being Measures: Short Scales to Assess Flourishing and Positive and Negative Feelings. *Social Indicators Research*, 97, 143-156.
 52. Dynan, K. E., Ravina, E. (2007). Increasing Income Inequality, External Habits, and Self-Reported Happiness. *American Economic Review*, 97(2), 226-231.
- Dynan, K. E., Skinner, J., Zeldes, S. P. Do The Rich Save More? *Journal of Political Economy*, 2004, v112 (2, Apr).

53. Distant, R. (2013). Subjective Well-Being, Income and Relative Concerns in the UK. *Social Indicators Research*, 113(1), 81-105. doi:10.1007/s11205-012-0083-z.
54. Easterlin, R. A. (2001). Income and Happiness: Towards a Unified Theory. *Economic Journal*, 111(473).
55. Ebert, U., Welsch, H. (2009). How do Europeans evaluate Income Distributions? An Assessment based on Happiness Surveys. *Review of Income & Wealth*, 55(3), 803-819. doi:10.1111/j.1475-4991.2009.00347.x.
56. Ellis, A., Blau, S. (2001). *The Albert Ellis reader: A Guide to Well-being using Rational Emotive Behavior Therapy*. New York: Citadel.
- Enerdata (2016). Average floor area per capita [interaktyvus] [žiūrėta 2017-03-07]. Prieiga per internetą: <<http://www.entranze.enerdata.eu/>>.
- European Commission. Why socio-economic inequalities increase? Facts and policy responses in Europe. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010. – 50 p. – ISBN 978-92-79-16343-2.
57. Europos Komisija (2015). *European Economic Forecast Winter 2015*. doi: <10.2765/330642>.
58. Europos Komisija. Bendrosios užimtumo ataskaitos projektas. Metinė augimo apžvalga 2014 m. Briuselis, 2013 11 13 COM (2013) 801 final.
59. Europos Komisija. *Europa 2020. Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija*. COM, 2010.
60. Europos Komisija. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui // *Ekonomikos atsigavimas kuriant darbo vietas* / COM/2012/0173 final.
- Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacija dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų (2006/962/EB). Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:32006H0962&from=EN>
- Eurostat (2014). Income inequality: nearly 40 per cent of total income goes to people belonging to highest (fifth) quintile [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-16]. Prieiga per internetą: <<http://ec.europa.eu/eurostat/>>

- statistics-explained/index.php/Archive:Income_inequality_statistics,_data_2012>.
- Eurostat (2015). Quality of life in Europe - facts and views - overall life satisfaction [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-26]. Prieiga per internetą: < http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Quality_of_life_in_Europe_-_facts_and_views_-_overall_life_satisfaction>.
- Eurostat (2016). Housing Conditions [interaktyvus] [žiūrėta 2017-02-11]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Housing_conditions>.
- Eurostat (2016). More than 1 in 10 people in the EU cannot afford to get together with friends or family for a drink. Eurostat 40/2016 <<http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7752427/3-01122016-BP-EN.pdf/f62e8eba-55a0-4466-a378-0ce3074db613>>.
- Eurostat (2016). Pajamų paskirstymo statistika [interaktyvus] [žiūrėta 2016-03-16]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Income_distribution_statistics/lt>.
61. Firebaugh, G., Schroeder, M. B. (2009). Does Your Neighbor's Income Affect Your Happiness? *American Journal of Sociology*, 115(3), 805-831.
 62. Fischer, C. S. (2008). What Wealth - Happiness Paradox? A Short Note on the American Case. *Journal of Happiness Studies*, 9(2), 219-226. doi:10.1007/s10902-007-9047-4.
 63. Florida, R., Mellander, C., Rentfrow, P. J. (2013). The Happiness of Cities. *Regional Studies*, 47(4), 613-627. doi:10.1080/00343404.2011.589830.
 64. Galinienė, B. Turto ekonomika ir vertinimas. Vilnius: BSPB spaustuvė, 1999. – 110 p. – ISBN 9986-19-339-7.
 65. Galinienė, B. Turto ir verslo vertinimo sistema: formavimas ir plėtros sistema. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005. 310 p. ISBN 9986-19-663-9.
- Gall, M. (2013). From Social *Vulnerability* to *Resilience*: Measuring Progress towards Disasters Risk Reduction. *Intersections* No. 13. Bonn: United Nations University Institute for Environment and Human Security (UNU-EHS), 34 p. Prieiga per internetą: <http://www.ehs.unu.edu/article/read/intersections>.

66. Gandelman, N., Porzecanski, R. (2013). Happiness Inequality: How Much is Reasonable?. *Social Indicators Research*, 110(1), 257-269. doi:10.1007/s11205-011-9929-z.
67. Gataūlinas, A., Zabarauskaitė, R. (2013). ES šalių subjektyvioji gerovė ekonominio išsivystymo ir socialinės politikos kontekste // *Verslas: Teorija ir praktika*. Vilnius. Nr.14(2). P.147-156.
68. Gataūlinas, A., Zabarauskaitė, R. (2014). Socialinės apsaugos sistemos formos įtaka gyvenimo lygiui (lyginamoji šalių analizė) // *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Šiauliai: Šiaulių universitetas. Nr.1(33). P. 33–43.
69. Gataūlinas, A., Zabarauskaitė, R. (2014). Subjektyviosios gerovės sąveika su darbine veikla ir išsilavinimu ES šalyse (*Interaction between subjective well-being, economic activity and education in the EU*). // *Verslas: Teorija ir praktika*. Vilnius. Nr.15(4).
70. Georgellis, Y., Tsitsianis, N., Yin, Y. (2009). Personal Values as Mitigating Factors in the Link Between Income and Life Satisfaction: Evidence from the European Social Survey. *Social Indicators Research*, 91(3), 329-344. doi:10.1007/s11205-008-9344-2.
71. Gleibs, I. H., Morton, T. A., Rabinovich, A., Haslam, S. A., Helliwell, J. F. (2013). Unpacking the Hedonic Paradox: A Dynamic Analysis of the Relationships between Financial Capital, Social Capital and Life Satisfaction. *British Journal of Social Psychology*, 52(1), 25-43. doi:10.1111/j.2044-8309.2011.02035.x.
72. Graham, C. (2010). *Happiness around the World: The Paradox of Happy Peasants and Miserable Millionaires*. Oxford: Oxford University Press.
73. Greve, B. (2012). The Impact of the Financial Crisis on Happiness in Affluent European Countries. *Journal of Comparative Social Welfare*, 28(3), 183-193. doi:10.1080/17486831.2012.736354.
74. Gruževskis, B., Blažienė, I. (2013). Social and employment situation in Lithuania. Directorate General for Internal Policies. European Parliament. Brussels. 30 P.
- Gruževskis, B., Miežienė, R. (2016). Atypical forms of employment in Lithuania: main characteristics and prevalence. // *Socialiniai tyrimai*.

- Šiaulių universitetas. Nr. 39(1). P. 27-36. Prieiga per internetą: <https://journals.su.lt/socialiniai-tyrimai/article/download/76/30/>.
- Gruževskis, B., Zabarauskaitė, R., Stankūnienė, V., Sipavičienė, A., Jasilionis, D., Gaidys, V., Lazutka, R., Kazakevičiūtė, J., Maslauskaitė, A. (2012). Lietuvos socialinė raida ekonomikos nuosmukio sąlygomis. Lietuvos socialinė raida. 2012. Nr.1. Vilnius. Spaudmeta. 121 P.
- Gudmundsdottir, D. (2013). The Impact of Economic Crisis on Happiness. *Social Indicators Research*, 110(3), 1083-1101. doi:10.1007/s11205-011-9973-8.
- Guillen-Royo, M., Velazco, J., Camfield, L. (2013). Basic Needs and Wealth as Independent Determinants of Happiness: An Illustration from Thailand. *Social Indicators Research*, 110(2), 517-536. doi:10.1007/s11205-011-9941-3.
- Gundlach, E., Opfinger, M. (2013). Religiosity as a Determinant of Happiness. *Review of Development Economics*, 17(3), 523-539. doi:10.1111/rode.12047.
- Guogis, A. Ar norime, kad socialinio teisingumo Lietuvoje būtų daugiau? *Gairės*. 2009, 3.
- Guogis, A., Bernotas, D. Lithuanian Social Policy Model. Why Does It Not Resemble the Swedish One? *Facta Universitatis. Series: Philosophy, Sociology, Psychology and History*. 2008, 7(1).
- Guogis, A., Gruževskis, B. Ar reikia kitokio Lietuvos visuomenės socialinės raidos modelio? *Socialinių mokslų studijos*. 2010, nr. 3(7). ISSN 2029-2236 p. 19-35.
- Guven, C., Sørensen, B. (2012). Subjective Well-Being: Keeping up with the Perception of the Joneses. *Social Indicators Research*, 109(3), 439-469. doi:10.1007/s11205-011-9910-x.
- Hayborn, D. M. (2008). *The Pursuit of Unhappiness*. Oxford, UK: Oxford University Press.
75. Halewood M. *Rethinking the Social Through Durkheim, Marx, Weber and Whitehead*. London: Anthem Press, 2014. (Key Issues in Modern Sociology). ISBN: 9781783083688.
76. Have, M. ten, Graaf, R. de, Dorsselaer, S. van, Verdurmen, J., Land, H. van „t, Vollebergh, W., Beekman, A. (2009). Incidence and course of

- suicidal ideation and suicide attempts in the general population. *Canadian Journal of Psychiatry*, 54(12), 824-833.
77. Headey, B., Muffels, R., Wooden, M. (2008). Money Does not Buy Happiness: Or Does It? A Reassessment Based on the Combined Effects of Wealth, Income and Consumption. *Social Indicators Research*, 87(1), 65-82. doi:10.1007/s11205-007-9146-y.
 78. Hewitt, K. (ed.) (1983). *Interpretations of Calamity from the Viewpoint of Human Ecology*, Allen & Unwin, London, UK.
 79. Hirschle, J. (2014). Consumption as a Source of Social Change. *Soc Forces* 2014; 92 (4): 1405-1433. doi: 10.1093/sf/sou001.
 80. Human Development Report 2014, *Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience*, UNDP, New York, 2014.
 81. International Monetary Fund (prepared by Era Dabla-Norris, Kalp Kochhar, Frantisek Ricka, Nujin Suphaphiphat, and Evridiki Tsounta (with contributions from Preya Sharma and Veronique Salins, authorized for distribution by Siddharh Tiwari). *Causes and Consequences of Income Inequality: A Global Perspective*, 2015.
 82. Ishtiaq-Ahmed, K., Perski, A., Mittendorfer-Rutz, E. (2013). Predictors of suicidal behaviour in 36,304 individuals sickness absent due to stress-related mental disorders – a Swedish register linkage cohort study. *BMC Public Health*. 2013;13:492.
 83. Jakubė, A., Juozaitis, A. M. (2012). *Bendrujų kompetencijų ugdymas aukštojoje mokykloje*. Vilnius. 2012. ISBN 978-9955-526-89-6.
 84. Jakutytė-Sungailienė, A. *Turto samprata Lietuvos civilinėje teisėje // Socialinių mokslų studijos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009. Nr. 3(3). ISSN 2029-2244.
- Jens, B. (2010). *The Transcending Power of Goods. Imaginative Value in the Economy*. MPIfG Discussion Paper 10 (4) <http://www.forschungsnetzwerk.at/downloadpub/beckert_dp20_10_4.pdf>.
- Jones, C., Svejnova, S., Strandgaard Pedersen, J. ir Townley, B. (2016). Misfits, mavericks and mainstreams: Drivers of innovation in the creative industries. *Organization Studies*, 37(6), 751-768. Doi: 10.1177/0170840616647671

- Kahneman, D., Deaton, A. (2010). "High income improves evaluation of life but not emotional well-being." *Proceedings of the National Academy of Sciences* 107 (38): 16489-16493.
85. Kapteyn, A., Smith, J. P., Van Soest, A. (2013). Are Americans Really Less Happy with Their Incomes? *Review of Income & Wealth*, 59(1), 44-65. doi:10.1111/j.1475-4991.2012.00532.x.
86. Karpuškienė, V. (1997). Skurdo analizės metodologinės prielaidos: užsienio šalių patirtis. *Ekonomika: mokslo darbai*, p. 71-80.
- Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest, and Money* [interaktyvus] [žiūrėta 2017-02-12]. Prieiga per internetą: <<http://etext.library.adelaide.edu.au/k/k44g/k44g.html>>.
- Khan, A., Leventhal, R. M., Khan, S., Brown, W. A. (2002). Suicide risk in patients with anxiety disorders: a meta-analysis of the FDA database. *Journal of Affective Disorders* 68: 183-190.
- Khazai, B., Merz, M., Schulz, C., Borst, D. (2013). An Integrated Indicator Framework for Spatial Assessment of Industrial and Social Vulnerability to Indirect Disaster Losses. *Natural Hazards* 67 (2): 145-67. doi:10.1007/s11069-013-0551-z.
- Knight, J., Gunatilaka, R. (2010). The Rural-Urban Divide in China: Income but Not Happiness? *Journal of Development Studies*, 46(3), 506-534. doi:10.1080/00220380903012763.
87. Komisijos ir Tarybos Bendros užimtumo ataskaitos projektas, pridamas prie Komisijos komunikato „2016 m. metinė augimo apžvalga“, Briuselis, 2015-11-26.
- Kramer, J. P., Diez, J. P. (2012). Catching the Local Buzz by Embedding? Empirical Insights on the Regional Embeddedness of Multinational Enterprises in Germany and the UK, *Regional Studies* Vol. 46, Iss. 10, 2012 DOI:10.1080/00343404.2011.571240
88. Kuroki, M. (2013). Crime Victimization and Subjective Well-Being: Evidence from Happiness Data. *Journal of Happiness Studies*, 14(3), 783-794. doi:10.1007/s10902-012-9355-1.
- Lamont, J. (2011). Nobel economist blasts Europe's austerity plans. *Financial Times*. [interaktyvus] [žiūrėta 2017-02-12]. Prieiga per internetą: <<https://www.ft.com/content/00a8b866-265c-11e1-85fb-00144feabdc0/>>.

Lazutka, R. (2003). Gyventojų pajamų nelygybė // Filosofija. Sociologija. Vilnius: Lietuvos mokslų akademija. Nr.2, p. 22-29.

Lazutka, R. (2007). Gerovės kapitalizmo raidos problemos Lietuvoje. Lietuvos ekonominė padėtis Europoje ir globalioje erdvėje. Vilnius: Ekonomikos tyrimų centras, p. 61-82.

Lazutka, R. (2014). European Minimum Income Network country report Lithuania. Analysis and Road Map for Adequate and Accessible Minimum Income Schemes in EU Member States. European Commission. 37 p.

Lazutka, R. (2014). Minimum Income Scheme Reform in Lithuania // Ekonomika (mokslo darbai), Vilnius: VU. N.4. 24-40 p.

Lazutka, R., Ivaškaitė-Tamošiūnė, V. (2009). Kartų, lyčių ir šeimų gerovės skirtumai // Lietuvos šeima: tarp tradicijos ir naujos realybės. Vilnius. STI.

Lieberman, V., Boehm, J. K., Lyubomirsky, S., Ross, L. (2009). Happiness and Memory: Affective Significance of Endowment and Contrast. *Emotion*, 9, 666-680.

89. Lietuvos makroekonomikos apžvalga, SEB, Nr. 64, 2017 m. sausis.
90. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas: [oficialių dokumentų tekstai su pakeitimais ir papildymais iki 2009 m. balandžio 10 d.]. Vilnius: Saulė, 2009. 448 p. ISBN 978-955-763-00-0.
91. Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymas, 2002 m. liepos 2 d., Nr. IX-1007. // Valstybės žinios. 2002, Nr. 73-3085.
92. Lietuvos Respublikos Seimas (2016). Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos. Vilnius, 2016 m. gruodžio 13 d. Nr. XIII-82.
93. Lietuvos Respublikos turto ir verslo vertinimo pagrindų įstatymas, 1999 m. gegužės 25 d., Nr. VIII-1202. // Valstybės žinios. 1999, Nr. 52-1672.

Lietuvos statistikos departamentas (2013). 2011 m. gyventojų ir būstų surašymas [interaktyvus] [žiūrėta 2016-07-31]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/temines-lenteles>>.

- Lietuvos statistikos departamentas (2016). Europos šalių tarptautinių palyginimų rezultatai. [interaktyvus] [žiūrėta 2017-02-12]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai>>.
94. Lietuvos statistikos departamentas (2016). Gyvenamasis fondas metų pabaigoje [interaktyvus] [žiūrėta 2017-03-12]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=43b22724-aaf1-4ffb-8023-6bfd29a-4b50b>>.
95. Lietuvos statistikos departamentas (2016). Naudingasis plotas, tenkantis vienam gyventojui. Gyvenamasis fondas metų pabaigoje [interaktyvus] [žiūrėta 2017-03-12]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=6f9e7461-a8be-46d2-af3a-dab4f2ab9071>>.
96. Lipnevič A. Būsto politikos raida Lietuvoje // Societal Innovations for Global Growth. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012. Nr. 1(1). ISSN 2335-2450.
97. Lyubomirsky, S. (2001). Why are some People Happier than Others? The Role of Cognitive and Motivational Processes in Well-being. *American Psychologist*, 56, 239-249.
98. Lyubomirsky, S., Kasri, F. (2006). Levels of Private Self-consciousness and Mood Awareness among Happy and Unhappy Individuals. Unpublished raw data.
99. Lyubomirsky, S., King, L., Diener, E. (2005). The Benefits of Frequent Positive Affect: Does Happiness lead to Success? *Psychological Bulletin*, 131, 803-855.
100. Lyubomirsky, S., Tkach, C., DiMatteo, M. R. (2006). What are the Differences between Happiness and Self-esteem? *Social Indicators Research*, 78, 363-404.
101. Lyubomirsky, S., Tucker, K. L. (1998). Implications of Individual Differences in Subjective Happiness for Perceiving, Interpreting, and Thinking about Life Events. *Motivation and Emotion*, 22, 155-186.
102. Lucas, R. E. (1988). On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, 22, 3-42. Prieiga per internetą: <http://>

- www.parisschoolofeconomics.eu/docs/darcillon-thibault/lucasmechanicseconomicgrowth.pdf
103. Luobikienė I. ir kt. Sociologijos pagrindai. Kaunas: Technologija, 1997. 145 p.
 104. Luthans, F. (2002). Positive organizational behavior: developing and managing psychological strengths. *Academy of Management Executive*, 16(1), 57–72.
 Luthans, F., Avey, J. B., Clapp-Smith, R., Li, W. (2008). More evidence on the value of Chinese workers' psychological capital: A potentially unlimited competitive resource? *The International Journal of Human Resource Management*, 19, 818–827. Prieiga per internetą: <http://dx.doi.org/10.1080/09585190801991194>.
 Luthans, F., Avolio, B. J., Norman, S. M., Avey, J. B. (2006). Psychological capital: measurement and relationship with performance and satisfaction. Gallup Leadership Institute Working Paper. Lincoln, NE: University of Nebraska.
 Luthans, F., Avolio, B. J., Walumbwa, F. O., Li, W. (2005). The psychological capital of Chinese workers: exploring the relationship with performance. *Management and Organization Review*, 1, 249–271.
 Luthans, F., Youssef, C. M. (2004). Human, social, and now positive psychological capital management. *Organizational Dynamics*, 33, 143–160.
 Luthans, F., Youssef, C. M., Avolio, B. J. (2007). Psychological capital: Developing the human competitive edge, Oxford University Press, Oxford UK.
 105. Maddi, S. R. (2002). The story of hardiness: Twenty years of theorizing, research, and practice. *Consulting Psychology Journal*, 54, 173–185.
 106. Maddi, S. R. (2005). On hardiness and other pathways to resilience. *American Psychologist*, 60, 261–262.
 107. Marrano, M. G., Haskel, J., Wallis, G. (2009). What happened to the knowledge economy? ICT, intangible investment and Britain's productivity record revisited. *The Review of Income and Wealth*, (553), 686–716. Doi: 10.1111/j.1475-4991.2009.00344.x
 108. Martišius, S. (2002). Pagrindiniai statistiniai matai. Vilnius: Technika.

109. Martišius, S. A. (2014). Statistikos metodai socialiniuose ekonominiuose tyrimuose. Vilnius: Vilniaus universitetas.
110. Martišius, S. A., Kėdaitis, V. (2013). Statistika. Statistinės analizės teorija ir metodai. I dalis. Trečioji papildyta laida. Vilnius: Vilniaus universitetas.
111. Martišius, S., Molienė, O. (1995). Namų ūkio statistika ir ekonometrija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
112. Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56 (3), 227–238.
113. Masten, A. S., Obradovic, J., (2006). Competence and resilience in development. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1094, 13-27.
114. Melachroinos, K. A., Nigel, S. (2013). Intangible Investment and Regional Productivity in Great Britain. *Regional Studies*, 47(7). doi: <http://dx.doi.org/skaitykla.mruni.eu/10.1080/00343404.2012.684678>
115. Misiūnas, A., Bratčikovienė, N. (2008). Pajamų nelygybė ir jų normalizavimas. Vilnius: VGTU.
116. Moggridge, D. (Mont.). (1931-1939). The Collected Writings of John Maynard Keynes: World Crises and Policies in Britain and America (T. XXI). Macmillan Cambridge University Press for the Royal Economic Society.
117. Moskvina, J., Okunevičiūtė Neverauskienė, L. (2011). Vulnerable Groups at Lithuanian Labour Market. // *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*. No.4. Vol.14. P.47-63.
118. Nacionalinės žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos, Valstybės įmonės Registrų centras (2012). Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo turto registre įregistruotų statinių apskaitos duomenys 2012 m. sausio 1 d. Vilnius, 2012.
119. Nacionalinės žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos, Valstybės įmonės Registrų centras (2016). Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo turto registre įregistruotų statinių apskaitos duomenys 2016 m. sausio 1 d. Vilnius, 2016.

120. Nacionalinės žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos, Valstybės įmonės Registrų centras (2017). Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo turto registre įregistruotų statinių apskaitos duomenys 2017 m. sausio 1 d. Vilnius, 2017.
121. Nazim, N., Habibov, (2011). Self#perceived social stratification in low#income transitional countries, *International Journal of Social Economics*, Vol. 38 Iss 1 pp. 5 – 22.
122. OECD (2011). *Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising*. [interaktyvus] [žiūrėta 2017-03-03]. Prieiga per internetą: <http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/social-issues-migration-health/the-causes-of-growing-inequalities-in-oecd-countries_9789264119536-en#.WRdRMNzP7IU#page4>.
123. Okunevičiūtė Neverauskienė, L., Gruževskis, B. (2010). *Lygybės statistikos pagrindai*. // Nacionalinis lygybės statistikos veiksmų planas: mokslo darbai. Vilnius: Eugrimas.
124. Okunevičiūtė-Neverauskienė, L., Moskvina, J. (2014). The Analysis of the situation of vulnerable population groups in Lithuanian Labour market. // HogeForster, Max, ed. *Building the socially responsible employment policy in the Baltic Sea Region*. BoD–Books on Demand. P. 58-80.
125. Oshio, T., Kobayashi, M. (2011). Area-Level Income Inequality and Individual Happiness: Evidence from Japan. *Journal of Happiness Studies*, 12(4), 633-649. doi:10.1007/s10902-010-9220-z.
126. Oshio, T., Nozaki, K., Kobayashi, M. (2011). Relative Income and Happiness in Asia: Evidence from Nationwide Surveys in China, Japan, and Korea. *Social Indicators Research*, 104(3), 351-367. doi:10.1007/s11205-010-9754-9.
127. Ovaska, T., Takashima, R. (2010). Does a Rising Tide Lift All the Boats? Explaining the National Inequality of Happiness. *Journal of Economic Issues* (M.E. Sharpe Inc.), 44(1), 205-223.
128. Pakalniškis, V., Papirtis, L. V. ir kt. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008. – 568 p. – ISBN 978-9955-19-060-8.

129. Parducci, A. (1995). *Happiness, Pleasure, and Judgment: The Contextual Theory and Its Applications*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
130. Pfefferbaum, R. L., Reissman, D. B., Pfefferbaum, B., Wyche, K. F., Norris, F. H., Klamp, R. W. (2008). Factors in the development of community resilience to disasters. In M. Blumenfield & R. J. Ursano (Eds.), *Intervention and resilience after mass trauma* (pp. 49-68). Cambridge, England: Cambridge University Press.
131. Piketty, T. *Capital in the Twenty-First Century*. Harvard University Press, 2014. 685 p. 978-0674430006.
132. Piketty, T., Saez, E. Income Inequality In The United States, 1913-1998. *Quarterly Journal of Economics*, 2003, v118(1, Feb), 1-39.
Piketty, T., Saez, E. The Evolution of Top Incomes: A Historical and International Perspective. *American Economic Review: Papers and Proceedings*, 96, 2 (May 2006).
Piketty, T., Zucman, G. *Wealth and Inheritance in the Long Run*. *Handbook of Income Distribution*, vol. 2, 2015.
Pocius, A. (2015). Šešėlinės ekonomikos ir neoficialaus užimtumo būklės bei tendencijų įvertinimas Lietuvoje// Lietuvos statistikos darbai. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas prie LR vyriausybės. T. 54. Nr. 1. P. 18–32.
Pocius, A., Gruževskis, B. (2016). Demografinių pokyčių ypatumai šalies didžiuosiuose miestuose. // Lietuvos socialinė raida. Teritorinis aspektas. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras. Nr. 5. P. 25-43.
Potelienė, S., Tamašauskienė, Z. (2012) Žmogiškojo kapitalo conceptualizacija: raida, samprata ir formavimas. *Business systems and Economics*, 4 (1). doi:10.13165/VSE-14-4-1-08
133. Powdthavee, N. (2010). How much does Money Really Matter? Estimating the Causal Effects of Income on Happiness. *Empirical Economics*, 39(1), 77-92. doi:10.1007/s00181-009-0295-5
134. Ragauskienė, E. *Valstybės turto ekonominė analizė ir valdymo transformacija* // Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011.

135. Rakauskienė, O. G., Servetkienė, V. (2011). Lietuvos gyventojų gyvenimo kokybė: dvidešimt metų rinkos ekonomikoje. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
136. Rakauskienė, O. G., Štreimikienė D., Puškorius, S., ir kt. Gyvenimo kokybės matavimo rodiklių sistema ir vertinimo modelis. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2015. 760 p. ISBN 978-19-713-3.
137. Rebelo, S. T. (1991). Long-Run Policy Analysis and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy*, 99(3), 500–521. Doi: 10.3386/w3325
- Reich, R. (2012). Economic recovery delayed until people have more to spend. *CCPA Monitor* 2012; 19(2): 18-19 [interaktyvus] [žiūrėta 2017-02-12]. Prieiga per internetą: < <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=97571119&site=ehost-live>>.
138. Reich, R. B. Aftershock: The Next Economy and America's Future. Knopf, 2010. 192 p. ISBN 978-0307592811.
139. Reinhardt, C., Rogoff, K. S. This Time Is Different: Eight Centuries of Financial Folly. Princeton University Press, 2011. 512 p. ISBN 978-0691152646.
140. Ryan, R. M., Deci, E. L. (2000). Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-being. *American Psychologist*, 55, 68–78.
141. Ryff, C. D., Singer, B. (1996). Psychological Well-being: Meaning, Measurement, and Implications for Psychotherapy Research. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 65, 14–23.
142. Riley, A.T. The Social Thought of Emile Durkheim. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc, 2014. (Social Thinkers Series) – ISBN: 9781452202631.
143. Rodrik, D. (2004). Growth strategies.
144. Rojas, M. (2007). Heterogeneity in the Relationship between Income and Happiness: A Conceptual-Referent Theory Explanation. *Journal of Economic Psychology*, 28, 1–14.
145. Romer, P. M. (1990). Endogenous Technological Change. *The Journal of Political Economy*, 98(5), S71-S102. Prieiga per internetą: <http://links.jstor.org/sici?sici=0022-3808%28199010%2998%3A5%3CS71%3AETC%3E2.0.CO%3B2-8>

146. Roszkowski, M. J., Grable, J. (2007). How Are Income and Net Worth Related to Happiness? *Journal of Financial Service Professionals*, 61(1), 64-80.
147. Rözer, J., Kraaykamp, G. (2013). Income Inequality and Subjective Well-being: A Cross-National Study on the Conditional Effects of Individual and National Characteristics. *Social Indicators Research*, 113(3), 1009-1023. doi:10.1007/s11205-012-0124-7.
148. Rudzkienė, V. (2005). *Socialinė statistika*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras.
149. Saez, E., Zucman, G. (2016). Wealth Inequality in the United States since 1913: Evidence from Capitalized Income Tax Data. *The Quarterly Journal of Economics*, vol 131(2).
150. Salverda, W., Nolan, B., Smeeding, T. M., et al. *The Oxford Handbook of Economic Inequality*. Oxford University Press, 2013. 736 p. ISBN 978-0-19-960606-1.
151. Sareen, J., Cox, B.J., Affi, T.O., de Graaf, R., Asmundson, G. J. G., ten Have, M., Stein, M. (2005). Anxiety disorders and risk for suicidal ideation and suicidal attempts: A population-based longitudinal study of adults. *The Archives of General Psychiatry*, 62, 1249-1257.
152. Schauser, I., Otto, S., Schneiderbauer, S. etc. (2010). *Urban Regions: Vulnerabilities, Vulnerability Assessments by Indicators and Adaptation Options for Climate Change Impacts: Scoping Study*. European Topic Centre for Air and Climate Change Technical Paper 2010/12.
153. Schneider, L. (2013). A Note on Income Aspirations, Television and Happiness. *Kyklos*, 66(2), 301-305. doi:10.1111/kykl.12022.
Schultz, T. W. (1961). Investment in human capital. *American Economic Review*, 51(1): 1-17 (reprinted 2004). Prieiga per internetą: <http://la.utexas.edu/users/hcleaver/330T/350kPEESchultzInvestmentHumanCapital.pdf>
Schultz, T. W. (1962). Reflections on Investment in Man. *Journal of Political Economy*, 70: 1-8. University of Chicago Press. Doi: <http://dx.doi.org/10.1086/258723>

- Schwarze, J., Winkelmann, R. (2011). Happiness and Altruism within the Extended Family. *Journal of Population Economics*, 24(3), 1033-1051. doi:10.1007/s00148-010-0326-8.
- Seligman, M. (2011). *Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-being*. New York: Free Press.
- Sen, A. (2015). The economic consequences of austerity. *New Statesman* 2015 [interaktyvus] [žiūrėta 2017-02-12]. Prieiga per internetą: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=f5h&AN=103145468&site=ehost-live>>.
- Shein, G., Seiser, G. (2015) Social Klasse bei W. L. Warner. *Yankee Sity Studies*. Universitat Wien. <http://www.univie.ac.at>
- Silverman, B. W. (1986). *Density Estimation for Statistics and Data Analysis*. Monographs on Statistics and Applied Probability. London: Chapman and Hall.
- Sirgy, M. J. (2012). *The Psychology of Quality of Life. Hedonic Well-Being, Life Satisfaction, and Eudaimonia*. Springer Science+Business Media B.V.
- Sirgy, M. J., Wu, J. (2009). The Pleasant Life, the Engaged Life, and the Meaningful Life: What about the Balanced Life? *Journal of Happiness Studies*, 10, 183–196.
- Skučienė, D. (2008). Pajamų nelygybė Lietuvoje. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas. *Filosofija. Sociologija*. T. 19. Nr. 4, p. 22–33.
- Snieška, V., Čiburienė, J. (2003). *Makroekonomika*. Kaunas: Technologija.
- Stanca, L. (2010). The Geography of Economics and Happiness: Spatial Patterns in the Effects of Economic Conditions on Well-Being. *Social Indicators Research*, 99(1), 115-133. doi:10.1007/s11205-009-9571-1.
- Stevenson, B., Wolfers, J. (2008). Economic Growth and Subjective Well-Being: Reassessing the Easterlin Paradox. *Brookings Papers On Economic Activity*, (1), 1-87.
154. Stiglitz, J. E. (2010). *The Stiglitz Report: Reforming the International Monetary and Financial Systems in the Wake of the Global Crisis*. The New Press. 240 p. ISBN 978-1595585202.

155. Stiglitz, J. E. (2012). *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. W. W. Norton & Company. 560 p. ISBN 0393345068.
- Stiglitz, J. E. (2014). *Reforming Taxation to Promote Growth and Equity*. Roosevelt Institute. [interaktyvus] [žiūrėta 2017-01-15]. Prieiga per internetą: <<http://rooseveltinstitute.org/reforming-taxation-promote-growth-and-equity/>>.
- Stiglitz, J. E. (2015). *Political Quarterly*. Dec 2015 Supplement, Vol. 86, p. 134-155.
- Stiglitz, J. E. (2015). *Rewriting the Rules of the American Economy: An Agenda for Growth and Shared Prosperity*. W. W. Norton & Company, 2015. 256 p. ISBN 978-0393353129.
- Stiglitz, J. E. (2015). *The Great Divide*. Penguin Books. 464 p. ISBN 978-0241202913.
- Stiglitz, J. E., Sen, A., Fitoussi, J. P. (2010). *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. Paris: Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress [interaktyvus] [žiūrėta 2017-01-15]. Prieiga per internetą: <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf>.
- Stiglitz, J., Sen A., Fitoussi, J. P. (2009). *The Measurement of Economic Performance and Social Progress Revisited*. Fichier pdf, 390 Ko, 2009 [interaktyvus] [žiūrėta 2017-01-15].
- Swedbank. *Baltic Housing Affordability Index, 2016*. [interaktyvus] [žiūrėta 2017-02-12]. Prieiga per internetą: <http://www.swedbank-research.com/latvian/baltijasmajoklu/2016/q4/hai_2016q3.pdf>.
- Šileika, A. (2010). Aktualūs investicijų į žmogiškąjį kapitalą ir pajamų paskirstymo bei perskirstymo klausimai. // *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Nr.1(17). P.147-149.
- Šileika, A., Tamašauskienė, Z., Zaleskis, E. (2009). Gyvenimo lygis ir jo lyginamoji analizė Lietuvoje ir kitose Europos Sąjungos šalyse. // *Socialiniai tyrimai*. Nr.3 (17). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. P. 84-95. ISSN 1392-3110.

- Šileika, A., Zabarauskaitė, R. (2009). Skurdas: metodologijos klausimai ir lygis Lietuvoje. // Socialinis darbas. Mokslo darbai. Nr. 8(1). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. P. 17-27. ISSN 1648-4789.
- Šulskytė, D. (2006). Gyventojų pajamų diferenciacija ir skurdas Lietuvoje. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
156. Tao, H., Chiu, S. (2009). The Effects of Relative Income and Absolute Income on Happiness. *Review of Development Economics*, 13(1), 164-174. doi:10.1111/j.1467-9361.2008.00492.x.
157. Tao, H., Chiu, S. (2013). Income Growth, Redistribution, and Subjective Well-being in Taiwan – a Simulation Study. *Applied Economics*, 45(6), 775-791. doi:10.1080/00036846.2011.613768.
158. The Oxford Handbook of ECONOMIC INEQUALITY (2009). Edited by SALVERDA, W., NOLAN, B., SMEEDING, T. OXFORD University Press.
159. Tiana, A. (2004). Developing key competencies in education systems: some lessons from international studies and national experiences. In Rychen, D. S. & Tiana, A. (Eds.) *Developing key competencies in education: some lessons from international and national experiences*. Paris: UNESCO International Bureau of Education. p. 35–80.
160. Tov, W., Diener, E. (2009). The Well-being of Nations: Linking together Trust, Cooperation, and Democracy. In E. Diener (Ed.), *The Science of Well-being: The Collected Works of Ed Diener*. Dordrecht, the Netherlands: Springer. pp. 155–173.
161. Trung, N., Cheong, K., Nghi, P., Kim, W. (2013). Relationship Between Socio-Economic Values and Wellbeing: An Overview Research in Asia. *Social Indicators Research*, 111(2), 453-472. doi:10.1007/s11205-012-0014-z.
162. Turner, B. L., Kasperson, R. E., Matson, P. A., McCarthy, J. J. etc. (2003). A framework for vulnerability analysis in sustainability science. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 100 (14):8074-8079.
163. Tutlys, V., ir kt. (2011). Bendrųjų gebėjimų ir kompetencijų lavinimo koncepcijos ir modeliai: Teorinė metodologija.

164. Unesco (1991). Education for All: Purpose and Context, United Nations Development Programme Research Paper, Educational, Scientific and Cultural Organization Bureau, Paris. Prieiga per internetą: https://www.unicef.org/publications/files/A_Human_Rights_Based_Approach_to_Education_for_All.pdf
165. United Nations Department of Economic and Social Affairs. Combating inequalities to end poverty . United Nations Headquarters, New York, 2017.

Valstybės įmonės Registrų centras (2017). Nekilnojamojo turto registre įregistruoti nekilnojamieji daiktai. [interaktyvus] [žiūrėta 2017-03-12]. Prieiga per internetą: <http://www.registrucentras.lt/ibi_apps/WFServlet?IBIF_webapp=/ibi_apps&IBIC_server=EDASERVE&IBIWF_msgviewer=OFF&IBIF_ex=statistika_ntr_pok/pok-nt1-daik&CLICKED_ON=&LENT_NR=10.00&PERIODAS_N=0000011709&laik_int=3&adm_vien=4>. Valstybės įmonės Registrų centras, BNS Plius Statyba ir nekilnojamasis turtas (2016). Būsto kainų tendencijos. [interaktyvus] [žiūrėta 2017-02-13]. Prieiga per internetą: <<http://www.bnsplius.lt/index.php?action=viewDataStatistics>>.
166. Veenhoven, R. (2003). Hedonism and happiness. *Journal of Happiness Studies*, 4, 437–457.
167. VĮ Registrų centras. Nekilnojamojo turto registre įregistruoti butai pagal kambarių skaičių 2016-04-01 [interaktyvus] [žiūrėta 2016-06-20]. Prieiga per internetą: <http://www.registrucentras.lt/ibi_apps/WFServlet>.
168. Wang, M., Sunny Wong, M. C. (2011). Leisure and Happiness in the United States: Evidence from Survey Data. *Applied Economics Letters*, 18(18), 1813–1816. doi:10.1080/13504851.2011.564123.
169. Waters, T., Waters, D. (2015). Weber's Rationalism and Modern Society: New Translations on Politics, Bureaucracy, and Social Stratification. New York: Palsgrave Macmillan.
170. We have a distorted economy: Joseph Stiglitz sounds off on inequality, the TPP and 2016. [interaktyvus] [žiūrėta 2017-02-12]. Prieiga per internetą: <http://www.salon.com/2015/04/29/we_have_a_distor

- ted_economy_joseph_stiglitz_sounds_off_on_inequality_the_tpp_and_2016/>.
171. Wisner, B. (1993). Disaster vulnerability: scale, power and daily life. *Geo. Jour.*; 30(2): 127-30.
 172. Wisner, B., Blaikie, P., Cannon T., Davis, I. (2004). *At Risk: Natural hazards, people's vulnerability and disasters*. 2nd edition, London, Routledge.
 173. World Bank (2011). *The Changing Wealth of Nations: Measuring sustainable development in the new millennium*. Washington DC: The World Bank. Prieiga per internetą: <http://siteresources.worldbank.org/ENVIRONMENT/Resources/ChangingWealthNations.pdf>
 174. Zabarauskaitė, R., Blažienė, I. (2012). Gyventojų pajamų nelygybė ekonominių ciklų kontekste // *Verslas: teorija ir praktika*. Vilnius. Nr.13(2). P.107-115.
 175. Zabarauskaitė, R., Gruževskis, B. (2015). *Sisteminis skurdo problemos tyrimas Lietuvoje*. Lietuvos socialinių tyrimų centras, Darbo rinkos tyrimų institutas. Kaunas: Lietuvos Caritas. 80 P.
 176. Zabarauskaitė, R., Gruževskis, B. (2015). Skurdo kultūros apraiškos socialinės paramos gavėjų grupėje // *Filosofija. Sociologija*. T. 26. Nr. 2. P. 99–112.
 177. Zagórski, K. (2011). Income and Happiness in Time of Post-Communist Modernization. *Social Indicators Research*, 104(2), 331-349. doi:10.1007/s11205-010-9749-6
 178. Zagórski, K., Kelley, J., Evans, M. R. (2010). Economic Development and Happiness: Evidence from 32 Nations. *Polish Sociological Review*, (169), 3-19.
 179. Zhang, H., Tsang, S. (2013). Relative Income and Marital Happiness Among Urban Chinese Women: The Moderating Role of Personal Commitment. *Journal of Happiness Studies*, 14(5), 1575-1584. doi:10.1007/s10902-012-9396-5
 180. Zuzanek, J. (2013). Does Being Well-Off Make Us Happier? Problems of Measurement. *Journal of Happiness Studies*, 14(3), 795-815. doi:10.1007/s10902-012-9356-0.

SOCIALINĖ EKONOMINĖ NELYGYBĖ LIETUVOJE. Mokslo studija – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017, 476 p. Bibliogr. 450-474 p.

O. G. Rakauskienė, S. Puškorius, A. Diržytė, V. Servetkienė, E. Krinickienė, I. Bartuševičienė, L. Volodzkienė, V. Juršėnienė, U. Kisielytė

ISBN 978-9955-19-868-0 (internetinė versija)

ISBN 978-9955-19-869-7 (spausdinta versija)

Vertinant socialinės ekonominės nelygybės būklę, dažniausiai pateikiami pajamų nelygybės duomenys, tačiau šios knygos autoriai, vertindami socialinę ekonominę nelygybę atsižvelgia į netolygumus ir pagal kitus materialinės gerovės aspektus, t. y., gyventojų vartojimo išlaidas, disponuojamą turtą, gyvenimo sąlygas, gyventojų patiriamus ekonominius sunkumus, galimybes apsirūpinti būtiniausiomis reikmėmis ir taupyti. Tyrimo tikslas – ištirti socialinę ekonominę nelygybę Lietuvoje kaip esminį gyventojų gyvenimo kokybės veiksnį, moksliniais tyrimais pagrindžiant ją sąlygojančius veiksnius, pasekmes gyventojų gyvenimo kokybei ir pateikiant galimus jos mažinimo (reguliavimo) būdus bei priemones. Tyrimas yra tarpdisciplininis, apimantis ne tik ekonominius, bet ir psichologinius veiksnius: psichologinę gerovę, emocijas patirtis, požiūrį į save bei gyvenimą, asmenines charakteristikas, reagavimą į gyvenimo sunkumus, laimingumą, socialinius ryšius ir kt. Knygos autoriai siekia atskleisti, kokią poveikį socialinė ekonominė nelygybė ir nepritekliai daro šalies demografinėi ir kriminogeninei padėčiai, gyventojų laimingumui, psichinei ir fizinei sveikatai, kaip jaučiasi žmonės, kuriems tenka patirti socialinę atskirtį, kokias ilgalaikes pasekmes sukelia priklausymas žemiausio socialinio ekonominio statuso sluoksniui.

Siekiant tyrimo tikslo ir ieškant šios Lietuvai aktualios problemos sprendimo būdų, autoriai stengėsi įvertinti tiek objektyvią Lietuvos gyventojų stratifikaciją pagal pajamų, vartojimo, turto diferenciaciją, tiek subjektyvią visuomenės socialinę stratifikaciją, taip pat nustatyti socialinės ekonominės nelygybės priežastis ir įvertinti jos pasekmes šalies raidai ir gyventojų gyvenimo kokybei.

O. G. Rakauskienė, S. Puškorius, A. Diržytė, V. Servetkienė, E. Krinickienė, I. Bartuševičienė,
L. Volodzkienė, V. Juršėnienė, U. Kisielytė

SOCIALINĖ EKONOMINĖ NELYGYBĖ LIETUVOJE

Mokslo studija

Maketavo *Laura Tekorienė*

Spaudos lankų 29,75.

Užsakymas 12466

Mykolo Romerio universitetas

Ateities g. 20, Vilnius

Puslapis internete www.mruni.eu

El. paštas roffice@mrni.eu

Parengė spaudai UAB „Baltic Printing House“

Svajonės g. 40, LT-94101 Klaipėda

Puslapis internete www.balticprinting.com

El. paštas info@balticprinting.com

Spausdino UAB „Baltijos kopija“

Kareivių g. 13B, Vilnius

Puslapis internete www.kopija.lt

El. paštas info@kopija.lt